

Національна
академія наук України
Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського

АРХІВ РАНЬОМОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Том 3

Серія

Джерела з історії
Центрально-Східної Європи
XVII–XVIII століть

Редакційна колегія:

Георгій Папакін (*головний редактор*)
Віктор Брехуненко (*заступник головного редактора*)
Іван Синяк (*відповідальний секретар*)
Дмитро Бурім, Ігор Гирич, Людмила Демченко,
Любов Дубровіна, Орест Заяць, Мирон Капраль,
Олександр Маврін, о. Юрій Мищик, Ольга Музичук,
Валентина Піскун, Ярослав Федорук

**Мартин
ГОЛІНСЬКИЙ**

SILVA RERUM
(1648–1665)

Частина I
(1648–1649)

Упорядники
Орест Заяць, Ярослав Федорук

Київ
2019

Збірник документів є першою частиною видання рукопису казімирського райці Мартина Голінського № 189 як цілісної пам'ятки, що зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника. Рукопис було укладено у середині 60-х років XVII ст. і типологічно його можна віднести до поширених тогочасних збірників *Silva rerum*.

Публіковані документи є важливими джерелами до політичної історії України, Речі Посполитої, інших країн Центрально-Східної Європи. Рукопис багатий також на факти з історії культури, краєзнавства, топоніміки, уявлень, ідей, соціально-економічних відносин тощо. Джерела поділяються на листи та універсали гетьмана, старшини Війська Запорозького, урядовців Речі Посполитої, короля, примаса, офіційні сеймикові та сеймові постанови, щоденники з військових кампаній або посольських подорожей, нотатки самого Голінського як самовидця подій, копії численних новин, що надсилалися йому з різних місць, тощо. За змістом публіковані документи зосереджені переважно на головних подіях, що потрясли історію України, Польщі, Великого князівства Литовського, а згодом і цілої Центрально-Східної Європи, пов'язаних з початковим етапом повстання Богдана Хмельницького у 1648–1649 рр.

Видання розраховане на науковців, викладачів, студентів, краєзнавців і всіх, хто цікавиться історією.

Редколегія тому:

Віктор Брехуненко, Орест Заяць,
о. Юрій Мицик, Іван Синяк, Ярослав Федорук

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України,
протокол № 7 від 11 грудня 2018 року*

ISBN 978-966-02-8748-8

ISBN 978-966-02-8749-5 (ч. 1)

© Ярослав Федорук, вступна стаття, 2019
© Орест Заяць, Ярослав Федорук, упорядкування, 2019
© Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України, 2019

*Зображення Мартина Голінського
та його дружини Анни Чехової
(гравіювання на металі)*

Зміст

Термінати Мартина Голінського (1648–1665): історіографія, джерела та історія рукопису № 189 (<i>Ярослав Федорук</i>)	VII
Археографічна передмова (<i>Орест Заяць, Ярослав Федорук</i>)	LVII
Документи	1
1648	63
1649	233
Перелік документів	365
Показчик імен	381

ТЕРМІНАТИ МАРТИНА ГОЛІНСЬКОГО (1648–1665): ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІЯ РУКОПISУ № 189

Мартин Голінський (1608–1673), райця м. Казимира під Краковом і шинкар за фахом, залишився в історії як один з найприскіпливіших збирачів новин і документів епохи XVII ст. Він залишив після себе величезну рукописну спадщину у п'яти книгах, що зберігаються сьогодні у Львові, Вроцлаві та Кракові. Ці збірки типологічно можна віднести до поширених тогочасних шляхетських і міщанських збірок, відомих під збірною назвою “*Silva rerum*”. До них він занотовував різноманітні новини, свідком яких був, писав щоденники, копіював документи, що потрапляли йому до рук з інших рукописів і друків, укладав хронологічні реєстри польських королів, райців Казимира, переписував поширені в ранньомодерну епоху прогностики, дані про явища природи, відомості про судові процеси, різноманітні чутки, що побутували в суспільстві, і т. д. Упродовж багатьох поколінь істориків його рукописи вважалися першорядним, а іноді й підставовим джерелом для вивчення історії Речі Посполитої, зокрема епохи Богдана Хмельницького та перших років Руїни.

На сьогодні збережено п'ять рукописних книг Мартина Голінського: дві у Вроцлаві, куди вони потрапили зі Львова після війни¹, одна в бібліотеці Чарторийських у Кракові, власником якої перед тим був Станіслав Замойський², одна в бібліотеці Ягеллонського університету, передана до відділу рукописів разом з іншими матеріалами зі спадщини Жеготи Паулі³, й одна у Львові з драматичною післявоєнною історією, коли вона майже чверть століття вважалася втраченою, аж поки у 1978 р. була виявлена у Москві⁴. У Львівській національній науковій бібліотеці ім. Василя Стефаника зберігається також інший рукопис кінця XVII – початку XVIII ст., скомпонований значною мірою з копій нотаток Мартина Голінського⁵. Дослідники кінця XIX – початку XX ст. приписували йому

¹ Бібліотека Оссолінських у Вроцлаві, від. рукоп. (далі – БО). – Од. зб. 187/II, 188/II.

² Бібліотека Чарторийських у Кракові, від. рукоп. (далі – БЧ). – Од. зб. 1320 (див. його екслібрис у рукописі із датою 1804 р.).

³ Бібліотека Ягеллонського університету, від. рукоп. (далі – БЯ). – Од. зб. 5479. Див.: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej*: [Машинопис]. – Kraków, 1938. – Т. 2. – S. 418 (“*Ze spuścizny po św. p. Żegoty Pauli*”).

⁴ Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефаника, від. рукоп. (далі – ЛННБ). – Ф. 5: Оссолінські. – Од. зб. 189/II.

⁵ Там само. – Од. зб. 113/II.

також авторство інших творів, як-от (слідом за співфундатором бібліотеки Залуських у Варшаві Юзефом Андрієм Залуським) “Poloniae memorabilia ab anno 1621 ad 1661”⁶, тощо.

Зважаючи на багатство рукописної спадщини Мартина Голінського, цілком закономірно, що його фігура не могла залишитись поза увагою польських та українських істориків⁷. Він народився 2 листопада 1608 р. в родині Якуба і Регіни у Велічці під Краковом. Однак уже у квітні 1633 р. прийняв міське право м. Казимира, де мешкав до кінця життя. Це сталося після його другого одруження з Анною Чеховою у 1632 р. напередодні свята Івана Хрестителя 24 червня (з першою дружиною, Сюзанною Кміцьонкою, він одружився 1628 р., проте невдовзі овдовів). У Казимирі він займався не тільки шинкарством і пивоварінням, а й був суспільно активною людиною. У січні 1638 р. його обрали лавником, і він часто відстоював інтереси міста. Так, у 1647 р. разом з писарем Миколаєм Лютецьким він брав участь у сеймику в Прошовичах, а згодом з райцею Захарієм Венгжиновським вирушив до Варшави на сейм⁸. У Варшаві за допомогою свого товариша Францішка Йонковського, який часто пересилав йому різні новини й був одним з його інформаторів про справи у Речі Посполитій, отримав підтвердження від Володислава IV “...всіх привілеїв міста Казимира... з великою печаткою від коронного канцлера...”⁹.

У травні 1648 р. його було обрано райцею м. Казимира, а вже наступного року він став бурмістром (на початку року обиралося шість претендентів на цей уряд, які змінювалися кожні два місяці). З цього часу у

⁶ *Brückner Aleksander*. Dzieje literatury polskiej. – Warszawa, 1903. – Т. I. – S. 276; 2-іе wyd. – Warszawa, 1908. – Т. 1. – S. 281; *Korzeniowski Józef*. Zapiski z rękopisów cesarskiej biblioteki publicznej w Peretsburgu i innych bibliotek peretsburskich: Sprawozdanie z podróży naukowych odbytych w 1891–1892 i 1907 r. – Kraków, 1910. – S. 260 (no. 340: “«Poloniae memorabilia ab anno 1621 ad 1661» Golińskiego, kanonika regularnego – zanotował na k. 1 J[ózef] A[ndrzej] Załuski”); *Bieniarzówna Janina*. Goliński Marcin // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Kraków; Wrszawa, 1959. – Т. VIII. – S. 226–227; *Maliszewski Edward*. Bibliografia pamiątek polskich i Polski dotyczących: (Druki i rękopisy). – Warszawa, 1928. – S. 353 (no. 4659).

⁷ Див. його біографію у публікаціях: *Bieniarzówna Janina*. Goliński Marcin. – S. 226–227; *Федорук Ярослав*. Мартин Голінський – райця казимирський і упорядник “Silva rerum” (1648–1664) // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Історія: Зб. наук. пр. – Чернівці, 2003. – С. 211–219; *його ж*. Рукопис Мартина Голінського – археографічна пам’ятка середини XVII століття // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К.; Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 42–56; *його ж*. Голінський Мартин // Енциклопедичний довідник з історії України. – 3-є вид. – К., 2008. – С. 304–305; *Pietrzkiwicz Iwona*. Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne // Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki / Pod red. Haliny Kosętki. – Kraków, 2005. – Т. 7. – S. 23–35.

⁸ *Bieniarzówna Janina*. Goliński Marcin. – S. 226.

⁹ Див. док. 164 у цій книжці, а також: БЧ. – Од. зб. 1320/III. – Арк. 352.

наступних роках він часто займав цю посаду. Перед тим, як Краків захопив шведський король Карл X Густав у жовтні 1655 р., Мартин Голінський виїхав на еміграцію разом з багатьма міщанами міста та околиць. У кінцевому підсумку він опинився в Угорщині у Кезмарку, де перечекав шведську окупацію й повернувся до Казимира у 1657 р.

На початку 1660-х років у нього значно погіршилося здоров'я. У цей час його двічі паралізувало – у 1661 р. і 1664 р., а у 1667 р. він поховав свою дружину, з якою прожив більше тридцяти років. Однак уже через два роки Мартин Голінський одружився втретє з Регіною Вольською, якій залишив у спадок частину майна після своєї смерті, що сталася 1673 р.

Історіографія

Польська історична наука. Хоч усі книги Мартина Голінського мають велику історичну цінність, найінформативнішим за змістом і найоб'ємнішим рукописом є той, що сьогодні зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника. В останній чверті XVII ст. цим джерелом зацікавилися історики, які були його сучасниками й відзначали виняткову вагу цієї збірки для історіописання.

Веспасіан Коховський (1633–1700), наприклад, у вступі до своєї праці, виданої у 1688 р., писав, що цей рукопис є великою книгою “...різних реляцій, що має виняткове значення для історії, з визначенням особливих речей, людей і часів”¹⁰.

Іншим сучасником, який ретельно використав збірки Голінського, був Стефан Ранатович (1617–1694) – уродженець Казимира, ксьондз з монастиря каноніків регулярних лятеранських і автор хроніки з історії свого міста¹¹.

¹⁰ *Kochowski Vespasianus*. Annalium Poloniae climacter secundus. Bella Sueticum, Transyluanicum, Moschouiticum, aliasque res gestas ab anno 1655, ad annum 1661 inclusivie continens. – Cracoviae, 1688. – P. [IV] (“...grandis diuersarum relationum liber, plurima ad Historiam pertinentia continens, cum praecipua rerum, personarum, ac temporum designatione...”). Згадку про цю цитату Коховського див. в інших виданнях: *Estreicher Karol*. Bibliografia polska. – Kraków, 1903. – Т. XIX. – S. 377–378; *Kronika mieszczanina krakowskiego z lat 1575–1595* / Wyd. Henryk Barycz [= Biblioteka Krakowska. – № 70]. – Kraków, 1930. – S. IV.

¹¹ *Ranatowicz Stephanus*. Casimiriae civitatis, urbi Cracoviensi confrontatae, origo. In eaque ecclesiarum erectiones et religiosorum fundationes. Nec non series, vitae, res gestae praepositorum Conventus Canoniorum Regularium Lateranensium s. Augustini ad ecclesiam S[acrat]is[imi] Corporis Cristi descriptae // БЯ. – Од. зб. 3742/III. – Арк. 36 зв., 39 зв., 41, passim (нова пагінація; загалом дев'ять згадок). Див.: *Latak Kazimierz*. Książd Stefan Ranatowicz CRL (1617–1694) barokowy kronikarz i pisarz klasztorny. – Kraków, 2010. – S. 183; *Latak Kazimierz, Pęgiel Małgorzata*.

У 40-х роках ХІХ ст. три львівські рукописи Голінського привернули увагу польських істориків, насамперед дослідників епохи ХVІІ ст. На коротку характеристику цих джерел натрапляємо в монографії Мавриція Дзедушицького про лісовчиків¹².

У цей самий час про джерела, скопійовані Мартином Голінським, згадував польський історик та етнограф Жегота Паулі¹³. До того ж, як зазначалося, у власності дослідника був інший рукопис Голінського, який зараз зберігається у бібліотеці Ягеллонського університету. У цьому сенсі відчутними були впливи праці Ранатовича, тексти якого Паулі переписував зі спеціальними згадками про використання книг Голінського¹⁴. Львівська збірка зацікавила Паулі насамперед з погляду історії Кракова 1640–1665 рр., про що він робив докладні нотатки¹⁵.

У 1864 р. вийшов друком збірник документів люблінського воєськового, пізніше бецького каштеляна Якуба Міхаловського, виданий Антоном Зигмунтом Гельцелем¹⁶. З одного боку, впливи цього джерела для дослідників епохи Богдана Хмельницького в Польщі та Україні були величезними. З іншого, це видання наочно засвідчувало важливість польського шляхетського та міщанського жанру *Silva rerum* у вивченні ХVІІ ст.

Приблизно у цей період Людвік Кубаля видрукував декілька документів зі збірки Голінського, присвячені подіям 1649 р.¹⁷. У дальших працях історик широко використовував нотатки львівського рукопису і, мабуть, був одним з перших (якщо не першим), хто почав широко оприлюднювати ці джерела й привертати до них увагу в академічній науці. Зацікавившись фігурою цього казимирського райці, Кубаля в інших працях також принагідно привертав до нього увагу читача, характеризуючи “...три великі фоліанти (зі львівської бібліотеки. – Я. Ф.), які стосуються тогочасної історії європейських країн, і надзвичайно цінні матеріали з історії Речі Посполитої...”¹⁸.

Kronika Stefana Ranatowicza: Studium historyczno-źródłoznawcze. – Łomianki, 2017. – S. 127.

¹² *Dzieduszycki Maurycy*. Krótki rys dziejów i spraw Lisowszczyków. – Lwów, 1844. – Т. II. – S. 99 (no. 83: про рукопис № 188).

¹³ Див., зокр.: *Pamiętniki do życia i sprawy Samuela i Krzysztofa Zborowskich / Wyd. Żegota Pauli*. – Lwów, 1846. – S. XXXI–XXXII.

¹⁴ БЯ. – Од. зб. 5257. – Т. 10. – Арк. 175 зв.

¹⁵ Там само. – Т. 15. – Арк. 52–76 зв. (“Dyaryusz Marcina Golińskiego, rajcy kazimierskiego od r. 1640”).

¹⁶ *Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel*. – Kraków, 1864.

¹⁷ *Kubala Ludwik*. Oblężenie Zbaraża i pokój pod Zborowem // *Kubala Ludwik*. Szkice historyczne, ser. I. – Lwów, 1880. – Dok. I, III. – S. 168–174, 176–182.

¹⁸ *Idem*. Mieszczanin polski w XVII wieku // *Przewodnik Naukowy i Literacki: Dodatki do Gazety Lwowskiej*. – Lwów, 1874. – R. I. – S. 402.

У 1890-х роках Олександр Чоловський використав копію реляції про облогу Львова у 1648 р. з рукопису Голінського та інших списків, ідентифікувавши її автора як Самуеля Казимира Кушевича у публікації документа¹⁹.

Наприкінці XIX ст. спадщиною Мартина Голінського цікавилися дослідники архітектури Кракова і краєзнавці. У праці, присвяченій костюлові Божого Тіла в Казимирі, Володислав Луцкевич уперше подав опис срібної позолоченої чаші, пожертвованої у 1667 р. казимирським райцею, який належав до цієї парафії. Описавши саму чашу, дослідник не згадав, однак, про гравійовані портрети Голінського та його дружини, виконані на денці її підставки²⁰.

Історія міста Казимира, що був великим центром життя єврейської громади, вивчалася також під оглядом єврейської історії. У цій тематиці Маєр Балабан на основі документів рукопису Голінського писав про конфлікт 1640 р. між фундатором єврейської синагоги у Казимирі Ісааком Якубовичем і пробощем костюлу Божого Тіла Мартином Клочинським. При цьому дослідник публікував один з листів краківського біскупа Якуба Задзика до Клочинського з поясненням свого конфлікту з Якубовичем стосовно будівництва цієї синагоги²¹.

У наступних десятиліттях на характеристику джерельної вартості цієї та інших збірок Мартина Голінського натрапляємо у працях Генрика Барича, Адама Керстена та інших істориків²².

Історики неабияк зацікавилися цим рукописом у 1951 р. під час підготовки й проведення урочистих відзначень з нагоди 300-ліття повстання Олександра Леона Костки-Наперського. Мартин Голінський не лише включив до своєї збірки документи, що безпосередньо стосуються повстання (наприклад, універсал Костки-Наперського), але й сам був чи не єдиним самовидцем, який залишив детальні письмові свідчення про його страту в Кракові. У цей час з'явилася публікація Юліуша Бардаха п'яти документів з рукопису Голінського, поданих з фотокопії (з ілюстраціями

¹⁹ *Czołowski Aleksander*. Relacja o oblężeniu miasta Lwowa przez Bohdana Chmielnickiego // *Kwartalnik Historyczny*. – 1892. – R. 6. – S. 543–544. Див.: ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 157–162 (док. 113 у цій книзі).

²⁰ *Luszczkiewicz Władysław*. Kościół Bożego Ciała, jego dzieje i zabytki. – Kraków, 1898. – S. 49. Про публікації світлин цих портретів у науковій літературі див. далі.

²¹ *Balaban Majer*. Dzieje Żydów w Krakowie i na Kazimierz. – Kraków, 1913. – Т. I: 1304–1655. – S. 101.

²² *Kronika mieszczanina krakowskiego z lat 1575–1595*. – S. IV; *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Wybr. L. Kukulski; wstęp J. Krzyżanowskiego; posł. A. Kerstena. – Warszawa, 1966. – S. 373–374; *Kersten Adam*. Na tropach Napierskiego. – Warszawa, 1970. – S. 27.

тексту), яка на той час була виготовлена у двох примірниках для польських та українських істориків²³. Чотири ці документи передрукував у спеціальному збірнику Адам Пшибось²⁴. Скорочений переклад російською мовою вступної статті останнього до збірника про повстання Костки-Наперського, у якій автор використовував нотатки Голінського, було перевидано у Москві²⁵. Критичні нотатки до цих публікацій джерел зробили Яніна Беняжувна та російський історик Ілля Міллер, відзначаючи, зокрема, неточності розшифровки Бардахом документів фотокопії, повторені у виданні Пшибося²⁶.

З інших праць, присвячених повстанню Костки-Наперського, де свідченням Мартина Голінського надавалося особливої ваги, можна назвати наукові й науково-популярні дослідження Станіслава Щотки, Ялі Курека, Адама Керстена, а в російській науці – Іллі Міллера, польський переклад монографії якого було здійснено у видавництві “Książka i Wiedza”²⁷. Причому в останній праці автор, не маючи доступу до оригіналу, який на той час уже не був ні у Львові, ні у Вроцлаві, користувався нотатками Голінського у виписках з досліджень Людвіка Кубалі, Михайла Грушевського та інших істориків.

²³ *Bardach Juliusz*. W 300-ną rocznicę powstania chłopskiego pod wodzą Kostki-Napierskiego // *Nowe Drogi: Czasopismo społeczno-polityczne*. – Warszawa, 1951. – R. V. – Zesz. 3 (27). – S. 91–118. Історію рукопису, його фотокопій та мікрофільму див. в останній секції цієї статті.

²⁴ *Materiały do powstania Kostki-Napierskiego 1651 r.* / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław, 1951. – Dok. 18, 37, 49, 99.

²⁵ *Пшибось Адам*. Крестьянское движение в Польше в 1651 г. и освободительная война украинского народа под руководством Богдана Хмельницкого // *Воссоединение Украины с Россией: Сб. ст.* – М., 1954. – С. 242–263.

²⁶ *Bieniarzówna Janina*. [Рец. на: *Materiały do powstania Kostki-Napierskiego 1651 r.* / Wyd. Adam Przyboś] // *Przegląd Historyczny*. – 1953. – Т. 44. – З. 1–2. – С. 222; *Миллер Илья*. К вопросу о публикации источников крестьянских движений в Польше в 1651 г. // *Институт славяноведения АН СССР. Краткие сообщения*. – М., 1954. – Вып. 13. – С. 63–64, 69.

²⁷ *Szczołka Stanisław*. Powstanie chłopskie pod wodzą Kostki Napierskiego. – Warszawa, 1951. – S. 170; *Kurek Jalu*. Nad Czorsztynem się błyska. O Kostkie Napierskim opowieść prawdziwa. – Warszawa, 1953. – S. 5, 11, 16, 18, 46, passim; *Kersten Adam*. Na tropach Napierskiego. – S. 27, 36–37 (тут подано детальну характеристику Костки-Наперського Голінським як очевидцем), 209, 216, passim; *Миллер Илья*. Крестьянское движение в Подгалье в 1651 г. – М., 1950. – (Ученые записки Института славяноведения АН СССР, т. 2); *Miller I. S.* Powstanie chłopskie na Podhalu w 1651 r.; *Ruch chłopski w Wielkopolsce w 1651 r.* – Warszawa, 1952. – 144 s. – (Biblioteka Historyczna “Książki i Wiedzy”, т. 17); *Czapliński Władysław*. Ruchy ludowe w roku 1651: (Wyniki badań, poprawki i uzupełnienia) // *Przegląd Historyczny*. – 1953. – Т. 44. – З. 1–2. – С. 64–90.

У 1950-х роках досить повні витяги з рукопису Голінського, що стосуються актів сеймиків Краківського воєводства, подав у ґрунтовному виданні Адам Пшибось, користуючись, імовірно, мікрофільмом із Вроцлава²⁸.

Наприкінці 1950-х років дослідниця Кракова й міщанства XVI–XVIII ст. Яніна Беняжувна виконала копітку пошукову працю для систематизації й узагальнення відомостей до біографії Мартина Голінського. Стаття готувалася для видання “Польського біографічного словника” й у ній історик подавала також загальну характеристику його рукописної спадщини, окресливши проблемні питання з приводу публікації цих нотаток як цілості²⁹. Ця публікація мала великий вплив на дальшу історіографію щодо зацікавлення Мартином Голінським та його спадщиною, довгий час залишаючись єдиною розвідкою, спеціально присвяченою його біографії.

У пізніших роках дослідниця часто зверталася до життя й творчості Голінського, образно називаючи його “...казимирським Амброзієм Грабовським XVII століття” або окреслюючи, як “...казимирського шинкаря самоука”³⁰. У цьому сенсі найважливіша інформація з його рукописів для історика міщанства стосувалася структури управління містом, соціальним та суспільним становищем лавників, райців та інших урядників, а також тогочасних звичаїв, побуту, розваг тощо, підкреслюючи яскраво виражений у цих нотатках місцевий патріотизм казимирських міщан³¹.

У 1966 р. Маріан Фрідберг, співробітник державного архіву у Кракові, опублікував інвентарний опис архіву Казимира, де у передмові окреме місце присвятив аналізу вартості цієї збірки та її значення. Це видання мало великий вплив на пошук дослідницьких зацікавлень історією Казимира, його суспільної структури, права та ін. Хоча об’єктом зацікавлення історика в основному були раєцькі, лавничі, бурміст-

²⁸ Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1953. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1: [1621–1648]. – Dok. 133, 134, 136; Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II. – Cz. II: [1649–1660]. – Dok. 153, 154, 159, 160, 163, 176, 179, 182, 185, 188, 201, 206, 207, 212, 272; Wrocław; Kraków, 1959. – Т. III: 1661–1673. – Dok. 47.

²⁹ *Bieniarzówna Janina*. Goliński Marcin. – S. 226.

³⁰ *Eadem*. *Mieszczanstwo krakowskie XVII wieku: Z badań nad strukturą społeczną miasta*. – Kraków, 1969. – S. 63; *Bieniarzówna Janina, Malecki Jan*. *Dzieje Krakowa: Kraków w wiekach XVI–XVIII*. – Kraków, 1984. – Т. 2. – S. 530.

³¹ *Bieniarzówna Janina*. Goliński Marcin. – S. 226; *Bieniarzówna Janina, Malecki Jan*. *Dzieje Krakowa: Kraków w wiekach XVI–XVIII*. – Т. 2. – S. 223, 305, 529. Це спостереження Беняжувни у пізніших роках було підхоплене іншими істориками, див.: *Pietrzkiwicz Iwona*. *Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne*. – S. 25.

рівські, вїтївські, рахункові, поборові та інші казимирські книги, а також інші документи і акти, що дійшли до нашого часу, фігуру Мартина Голінського тут не можна було обійти увагою³². Історик згадував про нього, даючи характеристику бурмістрам і райцям, "...з-поміж яких, – писав Фрідберг, – були люди освічені, а навіть любителі історії свого міста..."³³. Ці праці дають добре уявлення про самоврядний устрій управління в Казимири, раду міста, бурмістрівство, колегію дванадцяти мужів та інші інституції, де Мартин Голінський відіграв не останню роль протягом багатьох десятиліть.

У 70-х – 80-х роках ХХ ст. історики виявляли особливий інтерес до нотаток Мартина Голінського у зв'язку з його свідченнями як самовидця про коронації королів Володислава ІV, Яна Казимира, похорони королеви Сигізмунда Казимира і пізніше його батька Володислава ІV, в'їзд королів Цецілії Ренати і Людвіки Марії до Кракова та інші події. Автор нотаток детально описував (іноді до дрібниць) церемонії двору, процесії, вбрання, триумфальні брами, що будувалися у Кракові для таких нагод, святкування в Казимири з приводу коронації тощо³⁴.

Ця тематика часто порушувалася істориками у контексті повсякденної культури Речі Посполитої, порядків і звичаїв у королівській родині у таких подіях тощо³⁵. Прикметними у цьому сенсі стали праці Міхала Рожека, який у 1970-х роках вважав, що творчість Мартина Голінського була ще недооціненою в науці³⁶. Історик спеціально вивчав проблеми придворних традицій у королівській родині Вазів у ХVІІ ст. під час таких подій і використовував докладні свідчення Голінського для їхньої характеристики³⁷.

Особливості нотаток казимирського райці відзначав історик Казимира Стефан Свіщовський, який наголошував також на його знайомстві зі Стефаном Ранатовичем і важливому значенні цих джерел для вивчен-

³² Inwentarz archiwum miasta Kazimierza pod Krakowem 1335–1802 / Opr. Marian Friedberg. – Warszawa, 1966. – S. 17.

³³ *Friedberg Marian*. Kancelaria miasta Kazimierza pod Krakowem 1335–1802 // Archeon. – Warszawa, 1962. –Т. XXXVI. – S. 169.

³⁴ *Ochmann Stefania*. Koronacja Jana Kazimierza w roku 1649 // Odrodzenie i Reformacja w Polsce. – Warszawa, 1983. – Т. XVIII. – S. 137, 147.

³⁵ *Chrościcki Juliusz*. Pompa funebris: Z dziejów kultury staropolskiej. – Warszawa, 1974. – S. 77, 92; *Pęgiel Małgorzata*. Aspekty życia codziennego w relacji siedemnastowiecznej kroniki Stefana Ranatowicza CRL i jej wartość dla historiografii // Historia dnia codziennego jako przedmiot badań naukowych / Red. Beata Nowak, Kamil Maciąg. – Lublin, 2017. – S. 100.

³⁶ *Rożek Michał*. Mecenat artystyczny mieszczaństwa krakowskiego w XVII wieku. – Kraków, 1977. – S. 213.

³⁷ *Idem*. Uroczystości w barokowym Krakowie. – Kraków, 1976. – S. 59–60, 74–80; *idem*. Polskie koronacje i korony. – Kraków, 1987. – S. 64–66.

ня історії міста³⁸. Сучасний дослідник цього міста Мартин Стажинський також згадував про впливи Голінського на Ранатовича під час праці останнього над хронікою³⁹.

Мартин Голінський подекуди вклеював до своїх книжок гравюри, що були у його власності. Одна з них, “Aquila ss. patronorum Regni Poloniae” (“Орел святих патронів Корони Польської”; 1604) з рукопису № 187, стала об’єктом спеціального дослідження Катерини Зелінської, яка, зокрема, зверталася до дослідницьких рефлексій стосовно духовного і світського порядку Речі Посполитої у свідомості цього казимирського міщанина⁴⁰.

Чимало місця джерелам з рукописів Голінського відведено Мирославом Нагельським у його виданні військових реляцій до історії повстання Богдана Хмельницького у 1648–1651 рр. Підставою для видання цих документів для історика стала в основному пам’ятна книга Якуба Міхаловського, однак копії Голінського слугували здебільшого для порівняння та верифікації текстів. Історик порушував проблематику видання рукописів казимирського райці поміж іншими джерелами, що несуть багато важливої інформації про події польсько-українських воєн середини XVII ст.⁴¹.

На початку XXI ст. спеціальне дослідження про рукописи Мартин Голінського здійснила Івона Петжкевич, дослідниця бібліотеки каноніків регулярних лютеранських, де ці рукописи зберігалися наприкінці XVII – на початку XIX ст. Подаючи загальні біографічні відомості про Голінського (в основному на підставі статті Яніни Беняжувни), історик водночас подала й загальну характеристику рукопису № 189 як третього тому, найбільше наповненому матеріалами про події в Україні, у цілісній характеристиці тритомника (рукописи № 187–189)⁴². Дослідниця аналізувала джерела, якими користувався Голінський під час укладення книг, і наголошувала на їхньому значенні для політичної і соціальної історії, а також історії повсякдення, архітектури, звичаїв, краєзнавчих досліджень про Краків і Казимир тощо. В інших працях історик часто зверталася до

³⁸ Świszczowski Stefan. Miasto Kazimierz pod Krakowem. – Kraków, 1981. – S. 16–18.

³⁹ Starzyński Marcin. Średniowieczny Kazimierz, jego ustrój i kancelaria. – Kraków, 2015. – S. 10.

⁴⁰ Zielińska Katarzyna. Orzeł Patronów Królestwa – ze studiów nad związkami katolicyzmu ze świadomością narodową Rzeczypospolitej przełomu // Kultura. Polityka. Dyplomacja: Studia ofiarowane Jaremu Maciszewskiemu w sześćdziesiątą rocznicę Jego urodzin. – Warszawa, 1990. – S. 535–536.

⁴¹ Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 47.

⁴² Pietrkiewicz Ivona. Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne. – S. 23–26, 32–35.

характеристики нотаток у контексті основної тематики своїх наукових зацікавлень⁴³.

Казимир Латак згадував про рукописи Голінського у площині вивчення хроніки іншого казимирського історика, Стефана Ранатовича. Перетинаючись у костьолі Божого Тіла в Казимірі, Ранатович і Голінський знали один одного з 1643 р., зокрема в роботі братства Найсвятішого Сакраменту, де перший був нотаріусом братства, а другий капеланом⁴⁴. “...Голінський був істориком, хроністом і збирачем новин різного типу про щоденне життя”, – писав дослідник⁴⁵. Проживаючи в Казимірі, Ранатович у своїй праці широко використовував усі рукописи Голінського, що засвідчують відповідні нотатки на маргінесах його твору й у самому тексті⁴⁶.

У 2013 р. вийшов друком короткий нарис про Мартина Голінського у збірнику біографій бурмістрів, вйтів та інших урядовців міст, містечок, сіл та ін., приєднаних до Кракова перед 1915 р.⁴⁷. У цій праці використано нові дані про його другу дружину, базовані на нотатках Валеріана Неканди Трепки з 1630-х років⁴⁸. Незважаючи на те, що факти з життєпису Анни Чехової не викликають особливих застережень (тому й були використані автором статті без згадок Неканди Трепки про першу жінку), все ж варто врахувати, що вартість фактажу “*Liber generationis plebeanorum*”, базованого на переповіданні зібраних у найрізноманітніших місцях чуток від багатьох людей строкатого соціального походження, повинна сприйматися істориками з дуже великою обережністю і ретельно перевірятися. Автор книги подав відомості про 2534 людини, які видавали себе за шляхтичів, хоча, на його думку, не були такими. 1370 з них, тобто більше половини, мешкали у Краківському воєводстві, 28 з

⁴³ Див., напр.: *Eadem*. Książka jako świadectwo kultury krakowskiego konwentu kanoników regularnych na przestrzeni XV–XVIII wieku // *Rocznik Gdański*. – 2001. – Т. LXI. – З. 2. – С. 134–135; *eadem*. Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie w XV i XVI wieku. – Kraków, 2003. – С. 57.

⁴⁴ *Latak Kazimierz, Pęgier Małgorzata*. Kronika Stefana Ranatowicza: Studium historyczno-źródłoznawcze. – С. 83.

⁴⁵ *Ibidem*. – С. 127; *Latak Kazimierz*. Książdz Stefan Ranatowicz CRL (1617–1694) barokowy kronikarz i pisarz klasztorny. – С. 182–183.

⁴⁶ *Latak Kazimierz, Pęgier Małgorzata*. Kronika Stefana Ranatowicza: Studium historyczno-źródłoznawcze. – С. 127; *Latak Kazimierz*. Książdz Stefan Ranatowicz CRL (1617–1694) barokowy kronikarz i pisarz klasztorny. – С. 183.

⁴⁷ Marcin Goliński // *Poczet sołtysów, wójtów i burmistrzów miast, jurydyk, wsi i gmin przyłączonych do Krakowa do 1915 roku* / Opr. Bogdan Kasprzyk; red. Agnieszka Staniszevska, Marta Stęplewska. – Kraków, 2013. – С. 493–494.

⁴⁸ *Nekanda Treпка Walerian*. *Liber generationis plebeanorum* (“*Liber chamorum*”) / Wyd. Włodzimierz Dworzaczek, Julian Bartyś, Zbigniew Kuchowicz. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1963. – Cz. 1. – С. 159.

яких – міщани Казимира⁴⁹. До цього списку Неканда Трепка залічив і Голінського, навівши дані про його подружнє життя з двома дружинами на основі розповіді майстра Домбровського. Проте з усією певністю можна твердити, що цей інформатор свідомо чи не свідомо, але просто обмовив Голінського, щонайменше в окремих деталях⁵⁰.

Нотатки з рукопису № 189 привертали увагу дослідників історії другої половини XVII ст., як-от рокошу Юрія Любомирського та ін.⁵¹. Ці джерела були важливими у польській історіографії також для вивчення окремих аспектів історії мистецтва, медицини, погодних катаклізмів, засух, пожеж, голоду, хвороб у ранньомодерну епоху та ін.⁵².

Штрихом до вивчення барокового мистецтва Речі Посполитої, що має важливе значення для нашої тематики, є оздоблена й позолочена срібна церковна чаша, як згадувалося вище при характеристиці праці Луцкевича, пожертвована Мартином Голінським костюлові Божого Тіла в Казимирі у 1667 р. Ця пам'ятка, поза іншим, є візуальним джерелом, оскільки вона донесла до нас єдине збережене на сьогодні зображення цього казімирського райці та його дружини Анни Чехової, їхній зовнішній вигляд. Сьогодні вона зберігається у скарбниці монастиря Божого Тіла в Казимирі. На денці її підставки вигравіювано портрет Голінського та його дружини, які клякають у молитві перед образом Божої Матері з Дитям,

⁴⁹ *Burakowski Adam*. Geografia “Liber chamorum” // *Przegląd Historyczny*. – 1999. – Т. 90. – З. 1. – С. 77, 80.

⁵⁰ “[527] Goliński nazwał się *** miejski synek z Wieliczki ***. Pojął był tamże {anno 1626} miejską dziewczkę Kmiciańkę, o której ojcu alchimiście pod [literą] K. Nabawięł ją był france, umarła w niej anno 1632. Pojął potym krzczoną Żydówkę, wdowę ***, która miała na Kazimierzu kamięniczkę na rogu z Rynku ku Wielickiej bronie. Szynkował miód, gorzałkę, piwo”; прим. під рядком: “*Na lewym marg.:* od m<i>istrza> Dąb<rowskiego>” (*Nekanda Treпка Walerian*. Liber generationis plebeanorum... – Cz. 1. – S. 159). Не випадково видавці Неканди Трепки характеризували його книгу, як “plotkarska kronika” (*Włodzimierz D[worzaczek]*. Wstęp ogólny // *Ibidem*. – S. XXIII).

⁵¹ *Szczotka Stanisław*. Zabiegi o pozyskanie chłopów w okresie rokoshu Lubomirskiego // *Przegląd Historyczny*. – 1952. – R. 43. – Z. 2. – S. 336; *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 74, 76, 105, passim.

⁵² *Namaczyńska Stanisława*. Kramik klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 3 (no. 1), 119 (no. 594), passim; *Bieniarzówna Janina, Malecki Jan*. Dzieje Krakowa: Kraków w wiekach XVI–XVIII. – Т. 2. – S. 330, 357; *Limon Janusz*. Wrodzone wady rozwojowe i choroby genetyczne człowieka w sztuce // *Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności*. – Kraków, 2016. – R. 2015/2016. – S. 119–120; *Dzik Janina*. Przyczynek do mecenatu artystycznego kościoła w XVII w. // *Nasza przeszłość: Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*. – Kraków, 1991. – Т. 75. – S. 331, 334, 341.

розміщеним на хмарині. Цілу композицію увінчує фундаційний надпис згори півколом: “D[ominus] Martinus Golenski consul[arius] Casim[iriensi] cum Anna coniuge sua hoc opus comparavit a[nno] D[omi]ni 1667”⁵³. Внизу криптоніми “M. G. R. K.” (“Marcin Goliński rajca kazimierzski”), які, зрештою, були характерним власницьким маркуванням автора – вони трапляються й на інших предметах, наприклад, на обкладинці його рукопису № 187, що сьогодні зберігається у Вроцлаві. Зображення цього гравіювання було репродуковане Яніною Беньжувною у книжці з історії Кракова⁵⁴. Пізніше воно публікувалося з докладним описом як самого гравіювання, так і чаші у каталозі пам’яток мистецтва костьолів і кляшторів Казимира і Страдома⁵⁵. На основі праці Луцкевича і цього опису гравіюваний портрет Мартина Голінського та його дружини подекуди згадувався у польських наукових дослідженнях, а також в ілюстраціях у путівниках по базиліці й кляштору Божого Тіла⁵⁶. Найкращою репродукцією цього гравіювання, а також цілісного вигляду самої чаші є публікація у згаданому збірнику біографій бурмістрів, вейтів та інших урядовців у містах, містечках і селах, приєднаних до Кракова⁵⁷.

Українські дослідження. Можна, мабуть, ствердити, що в українських дослідженнях рідко яка вагома праця з історії епохи Богдана Хмельницького обходила без використання нотаток Мартина Голінського. Особливо це стосується творів кінця XIX – перших десятиліть XX ст., а також видань, що вийшли друком у середині й другій половині 50-х років XX ст.⁵⁸. На той час оригінал, що зберігався у львівській бібліотеці,

⁵³ “Пан Мартин Голінський, райца казимирський, виготовив цю річ з Анною, своєю дружиною, року Божого 1667”.

⁵⁴ *Bieniarzówna Janina, Malecki Jan. Dzieje Krakowa: Kraków w wiekach XVI–XVIII.* – Т. 2. – S. 529.

⁵⁵ *Katalog zabytków sztuki w Polsce.* – Warszawa, 1987. – Т. IV: Miasto Kraków. – Cz. IV: Kazimierz i Stradom. Koscioły i klasztory, 1: Tekst / Pod. red. Izabelli Rejduch-Samkowej, Jana Samka. – S. 79–80; Cz. IV: Kazimierz i Stradom. Koscioły i klasztory, 1: Ilustracje (431–1011). – Fig. 783, 801, 804.

⁵⁶ *Rożek Michał.* Mecenat artystyczny mieszczaństwa krakowskiego w XVII wieku. – S. 222; *Pietrzakiewicz Iwona.* Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne. – S. 24; *Łatak Kazimierz.* Bazylika i klasztor Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich na Kazimierzu w Krakowie: Przewodnik: Na pamiątkę jubileuszu 600-lecia Fundacji Klasztoru Bożego Ciała 1405–2005. – Kraków, 2005. – S. 25 (“Kielichy z XVII wieku”: на світлині справа).

⁵⁷ *Poczet sołtysów, wójtów i burmistrzów miast, jurydyk, wsi i gmin...* – S. 493.

⁵⁸ *Визвольна війна 1648–1654 рр. і воз’єднання України з Росією / Редкол. Вадим Дядиченко, Олександр Касименко, Федір Шевченко.* – К., 1954. – 332 с.; *Воссоединение Украины с Россией: Сб. ст.* – 440 с.; *Касименко Олександр.* Російсько-українські взаємовідносини 1648–1651 р. – К., 1955. – С. 11.

вже вважався втраченим і дослідники з України використовували фотокопію, передану до Інституту історії АН УРСР урядом Польської Народної Республіки наприкінці 1940-х років.

У 1882 р. Олександр Лазаревський був тим істориком, який чи не вперше в українській науці опублікував документ з нотаток Мартина Голінського, використавши при цьому книгу, значною мірою скомпоновану з різних рукописів казимирського райці наприкінці XVII – на початку XVIII ст.⁵⁹. Ішлося тут про т. зв. титул, який англійці нібито написали на початку не збереженого листа до Богдана Хмельницького. У рукописі № 189 цей документ подано у двох копіях – самого Голінського і його товариша з Варшави Францішка Йонковського, який, зрештою, переслав це джерело до казимирського райці⁶⁰. “Посеред рукописів, що зберігаються в інституті Оссолінських у Львові, – писав Лазаревський, – під № 113 знаходиться записна книга, що належала невідомій нам особі, яка у середині XVII ст. вписувала в неї історичні уривки з прочитаних книг і рукописів, документи, промови, листи і т. п.”⁶¹. Ця публікація, однак, не мала вагомого впливу на дослідження рукописів Голінського або його творчості, на відміну від безпосередньої проблематики зв’язків Богдана Хмельницького з кромвелівською Англією. Документ пізніше багато разів перекладався кількома мовами, передруковувався як зі статті Лазаревського, так і з рукопису № 189, з текстологічними різночитаннями включно⁶².

Перші докладні публікації джерел з рукопису № 189 в українській науці з’явилися у Львові, де зберігалася ця книга, у середовищі істориків зі школи Михайла Грушевського – Степана Томашівського, Василя Гарасимчука, Мирона Кордуби, Івана Крип’якевича та ін. – під впливом, найімовірніше, досліджень Людвіка Кубалі та Олександра Чоловського. Вони спершу стосувалися осінньої кампанії Богдана Хмельницького, облоги Львова і Замостя у 1648 р. У цей час Степан Томашівський у примітках до праці про облогу Замостя опублікував взаємне листування Богдана Хмельницького з міщанами та залогою, а також один із листів Самуеля Казимира Кушевича до його батька Павла Кушевича з обложеного Львова⁶³.

⁵⁹ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 113/П.

⁶⁰ Див. далі док. 190, 194.

⁶¹ *Лазаревский Александр*. Хмельницкий в представлении Кромвеля // Киевская старина. – 1882. – Т. 1. – С. 212.

⁶² Див. легенду до док. 190 з цими перевиданнями після першодруку у 1882 р.

⁶³ *Томашівський Степан*. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 130–134; Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Степан Томашівський. – Львів, 1898. – Т. IV. – Док. XXX. – С. 122–124.

Василь Гарасимчук планував включити їх у збірку документів до історії України 1657–1665 рр., котра, як передбачалося, мала вийти друком у т. III “Українського Архіву” наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років: “Думаю мазурський говір Golińsko-го, R. 189, змінити на тодішній правильний”, – писав він до Грушевського, наголошуючи на особливостях мови упорядника і на археографічних засадах передачі тексту⁶⁴. До своєї збірки документів історик включив новину про смерть Богдана Хмельницького 1657 р., взявши цю подію за відлік у колекції джерел з історії Рутени, та інші документи⁶⁵. Найпізнішим документом зі збереженої частини підготовлених ним джерел був Гадяцький договір у популярній польській копії, занотованій у рукописі Голінського⁶⁶. Однак з листів Михайла Грушевського до Мирона Кордуби довідуємося, що історик робив копії з Голінського для своєї збірки за всі роки від 1657 р. до 1665 р.⁶⁷.

У той же період витяги з рукопису Голінського копіював у львівській бібліотеці Мирон Кордуба, працюючи на замовлення Михайла Грушевського для IX тому його “Історії України-Руси”⁶⁸. Олег Купчинський видав листування між обома істориками, де ця проблематика порушувалася у багатьох сюжетах⁶⁹.

⁶⁴ *Гирич Ігор, Самсоник Наталя*. Листи В. Герасимчука до М. Грушевського // *Гарасимчук Василь*. Матеріали до історії козаччини XVII віку: [= Львівські історичні праці. Джерела, вип. 1]. – Львів, 1994. – С. 84. – Док. 41 (лист від 4 серпня 1927 р.).

⁶⁵ *Гарасимчук Василь*. Матеріали до історії козаччини XVII віку. – Док. 1, 19, 23, 29, 41, 50, 60, 77–78, 93. – С. 13, 38, 41, 48, 58, 66–67, 75–76, 99–101.

⁶⁶ Там само. – Док. 93. – С. 126–130.

⁶⁷ Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / Упоряд. Олег Купчинський. – Львів, 2016. – Док. 158. – С. 214.

⁶⁸ *Рубльов Олександр*. Іван Петрович. До історії співпраці Івана Крип'якевича з установами ВУАН // *Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність*. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 750; *Юркова Оксана*. Діяльність науково-дослідчої кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930 рр.). – К., 1999. – С. 178. Згадку про збирання матеріалів М. Кордубою у львівських збірках для М. Грушевського див. у спогадах І. Крип'якевича про Мирона Кордубу: *Крип'якевич Іван*. Біографічний словник моїх знайомих // ЛННБ. – Архів Івана Крип'якевича. – Папка 287: “В 1920-х рр. збирав для М. Грушевського матеріали до історії Хмельниччини з львівських і варшавських бібліотек”.

⁶⁹ Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби. – Док. 144–147, 150, 152, 170, 193, 196, 198. – С. 202–206, 208, 209, 224, 240, 242–244; *Купчинський Олег*. З листів Мирона Кордуби до Михайла Грушевського (1927 р.) // *На службі Клію: Збірник наукових праць на пошану Любомира Винара з нагоди 50-ліття його наукової діяльності*. – К.; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Львів, 200. – Док. 2–3. – С. 294–295.

Іван Крип'якевич також звернув увагу на цей рукопис і публікував декілька гетьманських універсалів у “Студіях над державою Богдана Хмельницького”⁷⁰.

Працюючи над епохою Хмельниччини, Михайло Грушевський якнайповніше використав цей рукопис у VIII–IX томах “Історії України-Руси”. 1648–1657 рр. у книзі Голінського займають обсяг близько 1000 аркушів, і для Грушевського це було безцінне джерело у його дослідженні. При цьому історик використав практично всю цілість матеріалу, присвяченого політичним, суспільним, військовим та іншим проблемам.

Передруковуючи документ про Берестецьку битву, Гнат Ходкевич писав, що “...рукопис бібліотеки Оссолінських (ч. 189) є unicum-ом...”. Дослідник припускав, що тексти у цій книзі, писані іншими почерками, готували якісь писарі магістрату Казимира⁷¹.

У післявоєнний період згадки про київську фотокопію рукопису Голінського трапляються під час інтенсивного складання плану щодо проектів видань Інституту історії АН УРСР до ювілею, причому вже тоді вона зберігалася в інститутській бібліотеці. У 1950 р. підготовка до друку рукопису Голінського була запланована на наступний рік серед інших археографічних видань Інституту. Відбором документів і їхнім опрацюванням мали займатися співробітники відділу археографії Пантелеймон Гудзенко та Олександр Бевзо під загальним керівництвом Миколи Петровського⁷². Координатором цієї роботи у Львові, де мало організуватися розшифрування, передрук і переклад українською мовою, став Іван Крип'якевич. У виписці з тематичного плану Інституту на 1951 р. про цей рукопис зазначалося: “Документи, що готуються до друку, викликають великий інтерес для дослідників політичної історії України, Польщі та інших держав XVII ст.”⁷³. Згідно з цим планом, всю роботу обсягом 60 друк. арк. передбачалося завершити протягом 1951–1954 рр., а у 1951 р. – перший том (30 друк. арк.). Фінансування цієї роботи проводилося через Президію АН УРСР, яка розробляла організаційний план підготовки до друку рукопису Голінського⁷⁴.

⁷⁰ Крип'якевич Іван. Студії над державою Богдана Хмельницького (V. Гетьманські універсали; VI. Суд) // Записки наукового товариства ім. Шевченка (далі – ЗНТШ). – Львів, 1927. – Т. 147. – С. 72, 75–76.

⁷¹ Ходкевич Гнат. З приводу одної частини “Денника Осьвенціма” // Записки НТШ. – Львів, 1930. – Т. 100. – Ч. II. – С. 180, 195.

⁷² Архів Інституту історії України НАН України. – Оп. 1. – Спр. 297. – Арк. 219, 221–221 зв., 227–228. Тут доречно згадати, що від 1946 р. Микола Петровський готував друге видання своєї монографії про Визвольну війну 1648–1654 рр., де, ймовірно, мав намір використати це джерело: Там само. – Арк. 223, 226; Спр. 89. – Арк. 8, 9.

⁷³ Там само. – Спр. 297. – Арк. 227–228.

⁷⁴ Там само. – Арк. 297.

На початку 1951 р. для роботи над розшифруванням і перекладом тексту фотокопію передали у відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника АН УРСР і у звіті за цей рік зазначалося, що таку роботу виконувало троє співробітників, серед яких – Мечислав Гембарович і Є. Куркова⁷⁵. Координатором між Києвом і Львовом у цій справі був Олександр Бевзо, який у той час часто приїжджав до Івана Крип'якевича і листувався з ним. “Для Вашого відома як зав[ідувача] відділом археографії, – читаємо в листі Івана Крип'якевича до Володимира Голобуцького за той самий період, – ми закінчили вже копіювання рукопису Голінського і до кінця грудня [1951 р.] закінчимо російський переклад цікавіших сторінок”⁷⁶. 29 грудня 1951 р. Крип'якевич писав до директора Інституту з цього приводу: “Обробка рукопису Голінського (польського тексту) вже закінчена, охоплює 1170 сторінок машинкою. На російську мову перекладено більш інтересні матеріали, всього близько 400 сторінок. Переклад закінчується, буде готов в першій декаді січня 1952 р. Обробка коштувала близько 25000 карб. Але – з невідомих нам причин – АН не доасигнувала львівському філіалові АН 10000 карб. ...”⁷⁷.

Можна ствердити, що на цьому основна робота над підготовкою рукопису Голінського зупинилася, хоч про сам рукопис згадувалося і в наступні роки, навіть у контексті його цілісного видання. Але практично за це вже ніхто не брався у такому обсязі, як у 1951 р. Не хотілося б акцентувати на причинах того, що робота була спочатку загальмована, а потім і зовсім припинена, хоч деякі можна назвати: тут і зволікання з друком через розходження між Києвом і Львовом у принципах передачі латинського тексту, і фінансові проблеми, й інші організаційно-бюрократичні моменти. Однак найважливішим видається те, що колектив Інституту історії АН УРСР почав велику підготовчу роботу (до якої повною мірою був залучений також і відділ історії в Інституті суспільних наук АН УРСР) над збірником “Воссоединение Украины с Россией”, де основний наголос у підборі документів робився на тих джерелах, що безпосередньо стосуються українсько-російських відносин. У такому контексті видання рукопису Голінського як цілісної пам'ятки ставало малоактуальним, а виконання цього проекту відтягувалося на час після 1954 р. Зрештою, з усього корпусу джерел рукопису Голінського, опрацьованого у 1951 р., до збірників “Воссоединение Украины с Россией” (1954) і “Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 г.г.”

⁷⁵ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 333. – Арк. 12. Листування з приводу того, щоб упорядникам дозволили працювати над цим текстом вдома і колопотання Івана Крип'якевича з цього приводу перед Олександром Касименком див.: Архів Інституту історії України НАН України. – Оп. 1. – Спр. 297. – Арк. 142–144.

⁷⁶ ЛННБ. – Архів Івана Крип'якевича. – Папка № 256.

⁷⁷ Там само. – Папка № 3.

(1965) було включено лише декілька листів⁷⁸. Крім того, усі копії листів та універсалів Богдана Хмельницького з фотокопій рукопису Голінського було видано Іваном Крип'якевичем та Іваном Бутичем у 1961 р.⁷⁹.

У порівнянні з 1950-ми – 1960-ми роками, у наступному десятилітті ці фотокопії використовувалася не так насичено в українських радянських працях з історії Хмельниччини, хоч і тут можна згадати деяких авторів, наприклад, дослідження Володимира Грабовецького⁸⁰. У 1978 р. оригінал рукопису, що кілька десятиліть вважався втраченим, несподівано віднайшовся в Москві, і його викупила Львівська наукова бібліотека ім. Василя Стефаника АН УРСР.

Цей факт дав поштовх до нового зацікавлення рукописом, що “заново” відкривався у науці. З кінця 70-х років ХХ ст. тематичні огляди з тої чи іншої проблематики, що зустрічається в рукописі, робили Юрій Мицик, Валерій Степанков, Володимир Грабовецький, Марія Вуянко, Олександр Дзюбан та ін.⁸¹. У всіх цих публікаціях підкреслювалося виняткове значення цього джерела для вивчення історії середини ХVІІ ст.

⁷⁸ Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы: В 3 т. – М., 1954. – Т. II. – Док. 38, 47, 183; Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 г.г. – К., 1965. – Док. 193, 196, 224, 230.

⁷⁹ Документи Богдана Хмельницького / Упор. Іван Крип'якевич, Іван Бутич (далі – ДБХ). – К., 1961. – 740 с.

⁸⁰ *Грабовецький Володимир*. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. – К., 1972. – С. 67.

⁸¹ *Мицик Юрій*. Записки иностранцев как источник по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654. – Днепропетровск, 1985. – С. 60–61; *Степанков Валерій*. Рукопис М. Голінського як джерело до вивчення визвольної боротьби народних мас Брацлавщини в середині ХVІІ ст. // Тези доповідей Четвертої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1986. – С. 61–62; *його ж*. Рукопись М. Голинского – источник истории освободительной и антифеодальной борьбы народных масс Украины в 1648–1654 гг. // Исследования по археографии и источниковедению отечественной истории ХVІ – ХХ вв.: Межвуз. сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1990. – С. 50–59; *Грабовецький Володимир*, *Вуянко Марія*. Волинь періоду народно-визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. в “Записках” Мартина Голінського // Минуле і сучасне Волині: (Тези доповідей та повідомлень II-ї Волинської історико-краєзнавчої конференції 26–28 травня 1988 р.). – Луцьк, 1988. – Ч. I. – С. 165–168; *Грабовецький Володимир*. Визвольні походи М. Кривоноса влітку 1648 р. на Поділлі в “Записках” Мартина Голінського // Матеріали VIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 55–56; *Дзюбан Олександр*. Поділля у Визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького: (На архівному матеріалі Львівської наукової бібліотеки НАН України) // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю: (Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 9–11 вересня 1994 р., Кам'янець-Подільський). – Хмельницький, 1994. – Част. 1. – С. 81; *Мицик Юрій*. Визвольна війна українського народу середини ХVІІ ст. у світлі тогочасної

На початку ХХІ ст. рукопис № 189 і фігура самого Мартина Голінського викликала зацікавлення у серії статей і окремого енциклопедичного гасла⁸². У цей період було розглянуто його біографічні дані, засади світогляду, здійснено дослідження самого рукопису і т. д.

Окремі сюжети з рукопису № 189, що стосувалися походження Богдана Хмельницького, характеристики Данила Нечая та ін., аналізувала у статтях Світлана Дарчик-Муравська⁸³. У дисертаційному дослідженні про епоху Хмельниччини у спогадах і щоденниках сучасників нотатки Голінського були одним з підставових джерел у вивченні теми для дослідниці⁸⁴.

Таким чином, можна зробити висновок, що за станом на сьогоднішній день використання рукопису Голінського № 189, а також інших його чотирьох книг з польських архівних та бібліотечних збірок досить добре представлено в українських, польських і, частково, російських дослідженнях. Незважаючи на це, його нотатки настільки наповнені інформативністю, що фактично є невичерпним матеріалом не лише до історії в дослідженнях політики, суспільного, соціального устрою, побуту, культури, а й гуманітаристики в цілому. Таке багатство рукописної спадщини, яке лишилося нам у спадок після цього казимирського міщанина, спонукало істориків вивчати також його біографію, середовище, в якому він жив, світогляд, а також пізнання історії, що мотивувало для простого шинкаря та міського урядника розуміння вартості документів.

польської історико-мемуарної літератури // На чолі козацької держави: Деякі аспекти історії Визвольної війни українського народу середини XVII століття. – Рівне, 1994. – Вип. 1. – С. 162–163.

⁸² Федорук Ярослав. Мартин Голінський – райця казимирський і упорядник “*Silva regum*” (1648–1664). – С. 211–219; його ж. Рукопис Мартина Голінського – археографічна пам’ятка середини XVII століття. – С. 37–87; його ж. Голінський Мартин. – С. 304–305.

⁸³ Дарчик Світлана. Образи козацьких ватажків у спогадах та щоденниках шляхтичів – сучасників Хмельниччини // Наукові записки Національного університету Острозька академія. – Острог, 2008. – Вип. 10. – С. 273, 276–279; Дарчик-Муравська Світлана. Образ ворога у контексті українсько-річпосполитського протистояння середини XVII ст.: (На матеріалах спогадів та автобіографічних щоденників) // Дух і літера / Національний ун-т “Києво-Могилянська академія”. – К., 2011 – Вип. 23: Польські студії, № 4. – С. 10, 14, 17–18, 21, 23.

⁸⁴ Дарчик Світлана. Візія Національно-визвольної війни українського народу (1648–1657 рр.) у спогадах та щоденниках шляхтичів Речі Посполитої. Автор. дис. ... канд. іст. н. / Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 2009. – С. 5–6, 9, 12–13, 15.

Джерела

Аналізуючи рукопис Мартина Голінського, деякі дослідники ставили проблему, чи можна вважати упорядника книги істориком. Так, наприклад, Яніна Беняжувна у своїй оглядовій статті висловила досить влучно на цю тему: “Г[олінський]-історик не стоїть однак на рівні Г[олінськ]ого-збирача і загалом не виходить поза досить поверхові рамки хроніста, хоч і часто дає барвисті образи звичаїв”⁸⁵. Юрій Мицик пише, що Голінський “...не був істориком чи хроністом, як собі це часто уявляють. ...[він] вів т. зв. «пам’ятні книги», куди вносив копії з документів, а часом і їхні оригінали, уривки з хронік тощо. [...] ...не доводиться говорити про якусь самостійну історіографічну працю даного автора”⁸⁶. Івона Петжкєвич оцінювала Голінського, як автора, “...який є цікавим і спокійним спостерігачем подій, вірогідним інформатором, людиною, обізнаною з сучасною книжковою продукцією, безстороннім, хоча підкреслює свою католицьку віру, і врешті також трохи таким, хто перебільшує”⁸⁷.

Важливо зауважити, що шляхетські й міщанські “*Silva rerum*” XVII ст. – це була складова частина польської тогочасної культури в цілому. “Кожен, хто досліджує вітчизняну історію, – читаємо у польського дослідника XIX ст. цих джерел, – знає про важливе значення такого роду пам’яток, котрі розповсюдилися у нас... так сильно поміж народу, що немає сливе рукописного зібрання, де б ми не зустрічали *silva rerum* тієї епохи. [...] ...в кожному заможнішому домі були книги, куди записувалися важливіші політичні події, листи монархів, видатних діячів і т. п.”⁸⁸. Ще з більшим притиском про це писав Людвік Кубаля: “У XVII ст. польська шляхта мала похвальний звичай записувати найважливіші події громадського та приватного життя. Ці нотатки, пам’ятні книги, збірки, публічні реєстри, *collectanea*, *miscellanea*, домашні хроніки і як їх там ще називали, містять у собі, крім нотаток, господарських контрактів купівлі й продажу, приватні листи, відписи найважливіших громадських актів, описи тогочасних подій, родинні хроніки, анекдоти й сентенції для вжитку в приватних компаніях і громадських місцях, критику тогочасних постацій, думки, плани... Словом, матеріалу є досить, аби пізнати не лише приватне або публічне життя, характер тогочасної шляхти, а й ледь не найпотаємніші думки та наміри, яких автор не виявляв навіть найкращому приятелеві”⁸⁹.

⁸⁵ *Bieniarzówna Janina*. Goliński Marcin. – S. 226.

⁸⁶ *Мицик Юрій*. Визвольна війна українського народу... – С. 163.

⁸⁷ *Pietrzkiwicz Iwona*. Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne. – S. 29.

⁸⁸ *Chomętowski W.* *Silva rerum z XV^{go} i XVI^{go} wieku* // Biblioteka Warszawska. – 1866. – Т. 1. – S. 243–247.

⁸⁹ *Kubala Ludwik*. *Mieszczanin polski w XVII wieku* // *Kubala L.* *Szkice historyczne*. – Lwów, 1880. – S. 293.

Одна з найвідоміших, наприклад, збірок середини XVII ст. Якуба Міхаловського також була виявом такої шляхетської моди укладання рукописних кодексів⁹⁰. Тут, звичайно, не можна говорити про якийсь фаховий підхід упорядників як істориків чи хроністів на зразок Пясецького, Пасторія, Коховського та ін. У XVII ст. в Казимирі було принаймні два історики – Стефан Ранатович і Мартин Голінський. У тогочасному ж Кракові, для прикладу, не було представника міщанського історіописання такого високого гатунку, а його сучасник Ян Маркевич, який, за припущенням Кубалі, міг бути товаришем Голінського, залишив по собі незмірно меншу спадщину⁹¹.

Стосовно ж цілісних історичних творів Мартина Голінського, то тут слід згадати працю “*Poloniae memorabiliae ab anno 1621 ad 1661*”, авторство якої, як зазначалося вище, приписується йому. Але це лише гіпотетично, і тому певніше слід окреслювати Голінського як збирача інформації, часто прикрашеної власними оцінками, іноді навіть емоційними, або нерегулярними щоденниковими нотатками. У цьому сенсі Голінського можна вважати одним з найпристрасніших колекціонерів документів і новин серед усіх його сучасників, і це заняття стало прикметною візитівкою стилю його життя. У його нотатках присутній дух історика-самоука, любителя – у використанні архівів і тогочасних хронік, критичній оцінці інформації, що доходила до нього. Поміж нотаток дуже часто трапляються його коментарі щодо достовірності новин, наприклад: “І це видумані речі, [вони] можуть бути не правдиві, переписані від й. м. п. Бялоблоцького, челядника, з його копії (видумано між поспільством або між жовнірами)”;⁹² “Новин різних багато, але непевних”; або просто надпис на маргінесі – “Плітки”⁹².

Таких приписок у рукописі зустрічається дуже багато, і Голінський був свідомий того, що велика кількість інформації до нього доходить неправдоподібною. Ось як він писав про це, починаючи річніки 1650 р.: “Річні термінати для пам’яті і новини певні і деякі з оповідей непевні (курсив наш. – Я. Ф.), котрі стали відомими [про те], що діялося, почавши в цьому році”⁹³. Іноді йому в руки потрапляло кілька копій одного і того самого документа. Тоді він звіряв їх, доповнюючи розбіжності тексту.

⁹⁰ Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. Про неї і ще про сім родинних рукописів графів Міхаловських див.: *Czermak Wiktor. Przyczynki do dziejów XVII w. z archiwów prywatnych // Kwartalnik Historyczny. – 1897. – R. XI. – S. 532–533.*

⁹¹ *Bieniarzówna Janina. Mieszczanstwo krakowskie XVII wieku. – S. 100; Kubala Ludwik. Mieszczanin polski w XVII wieku. – S. 309.*

⁹² ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 624, 812, 833.

⁹³ Там само. – Арк. 303.

Дуже характерний приклад цього – копія листа Войцеха Мясковського до королевича Кароля Фердинанда від 21 серпня 1649 р. з табору з-під Зборова⁹⁴. Усі покрайні поля у цьому місці списані дрібним почерком Голінського, а в основному тексті багато вставок. З цього видно, що у розпорядженні упорядника була ще одна копія цього документа, яка попала до його рук пізніше, і він намагався реконструювати первісний варіант.

Ще один приклад для аналізу того, як Голінський намагався відтворювати документи з кількох копій, – це лист конфедератів від 14 серпня 1665 р., написаний іншим почерком і вклеєний упорядником до своєї книги. Голінський додав його до рукопису, а потім своєю рукою дописував у цей аркуш пропущені в тексті слова, зіставляючи лист з іншими копіями⁹⁵. У цьому випадку перед нами постає, без перебільшення, дослідницька робота Голінського як прискіпливого упорядника сучасних йому листів.

Відчутною вадою деяких документів, скопійованих Голінським, є те, що під час переписування тексту до книги він іноді пропускав цілий рядок. У опублікованих джерелах у цьому томі є декілька таких документів; можна подати й інші приклади пропущених слів або фраз⁹⁶.

Джерельна база Голінського є досить багатою. Автор нотаток часто використовував хроніки Мартина Кромера (переважно описи комет у XIII–XV ст.) та Олександра Гваньїні⁹⁷, знав він про фігуру й книжку перемишльського біскупа Павла Пясецького, описуючи також історію конфлікту між його племінником Ремігіаном Пясецьким і королевичем Каролем Фердинандом⁹⁸. З інших видань у його рукописах трапляються нотатки про хроніки Мартина та Йоахима Бельських, Яна Длугоша,

⁹⁴ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 271–275 (див. док. 241).

⁹⁵ Там само. – Арк. 1632.

⁹⁶ Див. “Археографічну передмову” у цьому томі, с. LXI–LXII.

⁹⁷ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 9, 48; БО. – Од. зб. 188. – Арк. 5 зв., 259; БЧ. – Од. зб. 1320/III. – Арк. 72. Див.: *Kromer Marcin. De origine et rebus gestis Polonorum... Oratio infunere Sigismundi...* – Basileae, 1558. – 719 р. Переклад польською мовою було здійснено в епоху Голінського, див.: *Marcina Kromera, biskupa warmińskiego, o sprawach, dziejach i wszystkich inszych połącznościach koronnych polskich ksiąg XXX, przez Marcina Błazowskiego...* wyraźnie na polski ięzyk przetłomaczona... – Kraków, 1611. – 599 s.; *Gwagnin Alessandro. Kronica Sarmacyey europejskiej, w której się zamyka królestwo Polskie, ze wszystkiemu Państwy, Xięstwuy, y Prowincyąmy swemi; tudzież też Wielkie Xięstwo Litew: Ruskie, Żmudzkie, Inflantskie, Moskiewskie y część Tatarów / Przełoż. z łac. przez Marcina Paszkowskiego.* – Kraków, 1611.

⁹⁸ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 301; БО. – Од. зб. 188. – Арк. 261, 297, 518; *Cronica gestorum in Europa singularium a Paulo Piasecio episcopi... accurate ac fideliter conscripta...* – Cracoviae, 1646. – 627 р. (перевидання були здійснені у Кракові (1648) і в Амстердамі (1649)).

Самуеля Твардовського та ін.⁹⁹. Маємо згадки також і про видання, що ними користувалися тогочасні автори. Наприклад, з прогностика Андрія Чеховича Голінський знав про “Historia Turcica” Йогана Амельбурна¹⁰⁰, використовував нотатки доктора медицини і астронома Георга Йоахима Ретика¹⁰¹ та ін. Знав книжку польського автора 90-х років XVI ст. Криштофа Дамінеуса, звідки запозичив розповідь про астролога Мустаеддіна, якого султан Мурад III втопив за пророцтво про занепад Османської імперії¹⁰². Використовував також інші легенди, перекази і пророцтва про магометанську віру, зокрема Псевдо-Мефодія¹⁰³. Цей твір було написано наприкінці VII ст. грецькою й у 1474 р. перероблено латиною в середовищі домініканських та францисканських монастирів, з чого протягом наступного століття було здійснено переклади німецькою, чеською та польською мовами¹⁰⁴. “Частини джерел не знаємо, – писала дослідниця цієї проблематики, – були ними, однак, – лише друковані матеріали, але й, мабуть, окремі рукописні нотатки”¹⁰⁵.

До його рук потрапляли окремі гравюри, які він вклеював до рукописних книг, і друковані листки з універсалами, повідомленнями, новинами тощо. Отримував він ці друки не лише від своїх товаришів чи просто знайомих, а й у костелах, де вони поширювалися. Так, про перемогу венеційців над османським флотом у 1649 р. він писав: “Ці новини друковано в Кракові й публіковано на проповідях”¹⁰⁶.

Голінський використовував, без сумніву, міський архів Казимира, мав доступ до раецьких книг. У ньому промовляла цікавість дослідника. Він дошукується витоків історії Польщі з епохи перших королів у VI ст. (“Nie było [тоді] pisarzy, co by opisowali dzieie”¹⁰⁷), цікавиться початка-

⁹⁹ БО. – Од. зб. 188. – Арк. 5 зв., 259; БЧ. – Од. зб. 1320/III. – Арк. 71, 149. Про це див.: *Мыцык Юрий*. Записки иностранцев как источник по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654. – С. 60; *Pietrkiewicz Iwona*. Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne. – S. 26.

¹⁰⁰ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 391 bis.

¹⁰¹ Там само. – Арк. 8.

¹⁰² Там само. – Арк. 7–8; [*Daminaeus Krzysztof*]. Liga z zawada kola poselskiego, spólnego narody K. P. u W. X. Lit. Authore Christophino Daminaeo Peregrino Polono. – [Kraków], 1596. – S. [26–30].

¹⁰³ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 6.

¹⁰⁴ *Bernacki Ludwik*. Przyczynki do dziejów najdawniejszej powieści polskiej. – Lwów, 1904. – S. 26–28; *Истрин Василий*. Откровение Мефодия Патарского и апокрифические издания Даниила в византийской и славянской литературах: Исследования и тексты // Чтения Общества истории и древностей российских. – М., 1897. – Кн. 2. – С. 22.

¹⁰⁵ *Pietrkiewicz Iwona*. Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne. – S. 26.

¹⁰⁶ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 259.

¹⁰⁷ БЧ. – Од. зб. 1329/III. – Арк. 62.

ми міста Казимира і місцевою топонімією¹⁰⁸. Ставши райцею, йому було важливо знати, на яке місце він потрапив і хто був райцями перед ним. Це й пояснює, на нашу думку, причину, чому Голінський захопився укладанням хронологічного реєстру порядковості казимирських райців – з 1579 р. у рукописі № 188 (“Як про це можна було знайти відомостей”¹⁰⁹) і з 1611 р. у рукописі № 189 (“Термінати пп. казимирських райців – котрі коли померли...”¹¹⁰).

Інша архівна збірка, звідки він переписував частину документів у свій рукопис, – це бібліотека кляштора Божого Тіла, куди, як ми знаємо, він заповідав свої нотатки. Тут є згадки про оригінали листів від краківського біскупа Якуба Задзіка до настоятеля Мартина Клочинського за 1640 р.¹¹¹. Крім цього, дослідницька ретельність, ймовірно, мала б привести такого прискіпливого збирача також і до бібліотеки казимирського кляштора св. Катерини, збудованої у 1627 р.¹¹².

Маючи репутацію збирача новин, Голінський мусив також ознайомитися з приватними бібліотеками і збірками рукописів. Про те, що він знав про них, опосередковано свідчить одна його нотатка про якесь небесне видиво, що з’являлося у 1558 р.: “...а тепер [відомості про це] знайдено в бібліотеці одного зацного і гідного каплана”¹¹³.

Але Голінський постає перед нами не лише, як той, хто механічно впорядковує “пам’ятну книгу”, навіть використовуючи архіви й тогочасні хроніки. Залишивши в рукописі деякі щоденникові нотатки, він також виступає як самовидець епохи. Однак щоденники Голінський вів нерегулярно і, оскільки він не брав участі у політичних подіях того часу, вони переважно не є джерелом для вивчення політичної історії Речі Посполитої. Він залишив нам яскраві описи похорону Володислава IV і коронації Яна Казимира на початку 1649 р., описав свою зустріч з королем у таборі коло Кракова, коли повертався з еміграції наприкінці серпня 1657 р. після відступу шведів і семигородців¹¹⁴, і т. п. Подекуди він описує різні важливі події, що відбувалися в Казимирі і Кракові, наприклад, переїзд двору королеви Людвіки Марії до Сілезії у вересні 1655 р.¹¹⁵. Але загалом – це нотатки, які подекуди чимось нагадують, з українського боку, щоденник Маркевича. Ось, зокрема, образок з його барвистих описів: “У четвер [25 січня], в день навернення св. Павла, день був морозний, весе-

¹⁰⁸ БЧ. – Од. зб. 1329/III. – Арк. 84, 63.

¹⁰⁹ БО. – Од. зб. 188. – Арк. 1 зв.

¹¹⁰ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 1–5.

¹¹¹ Там само. – Арк. 15–16.

¹¹² *Starożytności i pomniki Krakowa / Wyd. Józef Łepkowski. – Kraków, 1847. – Zesz. 1: O kościele ś. Katarzyny na Kazimierzu przy Krakowie. – S. 16.*

¹¹³ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 374.

¹¹⁴ Там само. – Арк. 193 і далі; 1007.

¹¹⁵ Там само. – Арк. 778.

лий, ясний; сонце світило, з півдня постав помірний вітер (так пишуть, що коли в день навернення св. Павла – вітер, [то це] означає війну)¹¹⁶. І подібних відступів у нього досить багато¹¹⁷. Іноді, захоплюючись ними, він сам себе стримує, наголошуючи на основному завданні своїх нотаток: “Морове повітря 1625 р. Під Краковом була повінь, також із втратою людей. Що робилося по ті роки, напишуть про це багато інших. Тут лише зібрані й описані для пам’яті найважливіші речі”¹¹⁸.

З іншого боку, щоденникові описи світського життя – це безцінне джерело для вивчення тогочасної культури, повсякденності, звичаїв. Ось, наприклад, такі сюжети з його життя і тогочасного міського побуту. Після Різдва 1661 р. “...були ми у й. м. кс[ьондза] Яцека Ліберіуса, пробоша Божого Тіла... Був нам радий, веселий, казав вина дати достатком... [...]

На другий день були в мене пп. райці і [їхні] пані... Випили кільканадцять гарців вина, музика була, танцювали й вечеряли. [Розійшлися] аж по півночі...

У вівторок були ми в Мартина Леміша... Не був нам дуже радий, вина дав поганого, квасного, сам його пити не хотів. Дивився криво. Музиків не хотів пустити в кам’яницю. А так, [оскільки] бачили ми господаря незичливого, хоч [він] сам запросив [нас] до себе, то кожен, вставши, пішов додому.

У середу були ми у й. м. п. Третера по коляді. Був нам радий, дав вина достатком, великі келихи [подав] і вечерю – риба і м’ясо. І музика була. Було нам весело... [...]

5 січня [1662 р.] у четвер були ми у п. Августина Клімеровського... Був нам радий, але [його] пані господиня була незичлива, не була за столом. Вина, хоч і недоброго, давала скупю, аж сам п. Клімеровський на неї суворо крикнув. Тож давала [вже добре] вино, але мішала молоде зі старим”¹¹⁹.

Голінський намагався розширювати мережу своїх інформаторів. Знаючи його захоплення, люди самі приносили до нього листи, авізи з табору, новини, таборові щоденники і т. п. Насамперед, це були його колеги й близькі друзі – казимирські райці. Про деяких з них він згадує у рукописі: Андрій Ясовський¹²⁰, Вавжинець Топорський¹²¹, Миколай Лютецький¹²², Бартоломей П’янчі¹²³ та ін. До цього кола друзів належав також

¹¹⁶ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 978.

¹¹⁷ Див., напр.: Там само. – Арк. 590, 1032.

¹¹⁸ БЧ. – Од. зб. 1320/III. – Арк. 188.

¹¹⁹ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 1279.

¹²⁰ Там само. – Арк. 355, 359.

¹²¹ Там само. – Арк. 367.

¹²² Там само. – Арк. 757, 759, 1194, 1144.

¹²³ Там само. – Арк. 712; Грушевський називає його Піночі: “...від нього він (Голінський. – Я. Ф.), видно, одержав і вклеїв до своєї збірки сю копію” (*Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – К., 1997. – Т. IX. – Ч. II. – С. 891,

ксьондз Яцек Ліберіус, який також передавав Голінському новини, що доходили до кляштора Божого Тіла¹²⁴.

Виїжджаючи у справах з Казимира в інші міста, Голінський міг там встановлювати контакти з людьми, котрі мали б передавати йому різні відомості. Так, у 1648 р. Францішек Йонковський, котрий надсилав у Казимир новини, що побутували у Варшаві, був його кореспондентом¹²⁵. Як ми знаємо, рік перед тим разом з райцею Захарієм Венжиновським Голінський був у Варшаві на сеймі і зустрічався з цим Йонковським, який допомагав їм отримати підтвердження привілеїв для Казимира. Серед такого роду інформаторів натрапляємо також на Станіслава Йордана, ксьондза Фердинанда, п. Гранічного¹²⁶.

Упорядник мав би також встановлювати зв'язки зі службовцями урядової пошти. Наприклад, у нього були новини від якогось не відомого нам поштаря з Любліна або поштового агента Себастьяна Вальмінсь-

прим. 1). Фігура цього райці, який був казимирським бурмістром під час шведського панування, варта кількох слів, оскільки історики завдячують йому збереженням архіву Казимира у 1655–1657 рр. У вересні 1655 р. припадала його черга бути казимирським бурмістром; з казимирських книг 1658 р. довідуємося, що в день перед тим, як шведи підійшли під мури Казимира і Кракова, він вирушив до замку до Стефана Чарнецького. Коли він повертався назад із замковою піхотою, на мосту через Віслу їхній загін перестріли шведські війська, які на той час уже увійшли до Казимира. “...podkali się na moscie ze Szwedami, przyczem kilka hajduków padło, reszta do zamku uciekała. Sam p. Pianczy, puściwszy konia na Podzamczu, pieszo uchodził; w tem go pojмали Szwedzi i rannego do domu jego na Kazimierz przywiedli”, – читаємо в цьому документі (БЯ. – Од. зб. 5357. – Т. 7. – Арк. 83 зв.). П'янчі не емігрував до Кезмарку разом з Голінським та іншими міщанами, хоча його дружина виїхала з іншими міщанами (ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 812). Весь цей час, у 1655–1657 рр., він виконував обов'язки бурмістра, проте лише у 1657 р. запакував міські книги, акти та інші документи у шести скринях і переніс їх до каплиці св. Дороти при костьолі св. Катерини (Inwentarz archiwum miasta Kazimierza pod Krakowem 1335–1802. – S. 71). Дослідник історії казимирського архіву Маріан Фрідберг зауважував, однак, що це перенесення архіву до схованки сталося, мабуть, запізно, бо багато документів було вже втрачено (Ibidem). Проте не знати, чи у самого бурмістра була така можливість зробити це раніше. “Szwedzi wszedszy na Kazimierz 1655 pobrali rzeczy, zabrali księgi miejskie kazimier[skie]”, – читаємо у згаданому казимирському документі (БЯ. – Од. зб. 5357. – Т. 7. – Арк. 83 зв.). Відомо лише, що виїжджаючи на короткий час до Кезмарку, він привозив райцям міські документи, зокрема “метрику казимирських прав”, яку передавав на зберігання старшому на той час райці Андрієві Ясовському в присутності Мартина Голінського (ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 979). Про його життєпис див. короткий нарис: Bartłomiej Piancy [Pienocys, Pianti, Piance] // Poczest sołtysów, wójtów i burmistrzów miast, jurydyk, wsi i gmin... – S. 496.

¹²⁴ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 1507.

¹²⁵ Там само. – Арк. 104, 292.

¹²⁶ Там само. – Арк. 1164, 1607, 242.

кого¹²⁷. Швидше за все, таких людей він захочував якоюсь символічною платнею.

Важливо відзначити, що поширення новин не завжди було безпечною справою. Якщо інформація була неперевіреною і непевною, то за таку діяльність винуватців можна було притягати до судової відповідальності. Мартин Голінський згадує, зокрема, про один такий епізод у 1664 р. з кимось Пшездзєцьким, якого судили за те, що той поширював фальшиві новини поміж людьми¹²⁸.

Траплялося, що одні й ті самі відомості доходили до Голінського у різній формі, тому він часто повторювався в нотатках. Дослідницю Яніну Беняжувну ця обставина спонукала робити висновки про труднощі видання цих рукописів: «Його нотатки нерегулярно [розкидані] по всіх рукописах, часто повторюються, через що хроніка важко надається до видання»¹²⁹.

Голінський часто перечитував свої нотатки, вносив правки й доповнення до попередніх копій, уточнював їх. Це видно з різних фраз, дописаних ним іноді в дужках після основного тексту¹³⁰. Згадуючи про урядовців Речі Посполитої, він майже завжди залишав порожнє місце для імені між титулом і прізвищем або для прізвища – перед титулом. Перечитуючи рукописи, він часом заповнював ці порожні місця¹³¹ або просто ім'я дописував над рядком¹³².

Працюючи з цим рукописом, сучасний історик, а особливо український, повинен пам'ятати про тенденційність упорядника при оцінці українсько-польських відносин середини XVII ст. Цю рису помітив ще Михайло Грушевський: «Голінський в своїх записках, – писав він про кампанію Юрія II Ракоція на початку 1657 р., – уболіваючи над спустошенням костелів, палат і т. д., заразом присвячує доволі сильні вирази і подвигам війська по містечках і селах»¹³³. Ставлення Голінського до українського гетьмана нічим не відрізняється від загальної тогочасної opinio шляхетського суспільства у Польщі до подій в Україні: «Хмельницький, – читаємо в одному місці, – козак ребеліант і зрадник коронний...»¹³⁴.

¹²⁷ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 253, 717.

¹²⁸ Там само. – Арк. 1561.

¹²⁹ *Bieniarzówna Janina*. Goliński Marcin. – S. 226. Див. також: *Pietrkiewicz Iwona*. Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne. – S. 26.

¹³⁰ Див., напр.: ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 885, 1602.

¹³¹ Див., напр.: Там само. – Арк. 982 (Станіслав Лянцкоронський), 1652 (дописано прізвище підкацлера Яна Лещинського) та ін.

¹³² Див., напр.: Там само. – Арк. 701 (Януш Радзивіл), 834 (чеський король Леопольд Ігнатіус) та ін.

¹³³ *Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – Т. IX. – Ч. II. – С. 1390.

¹³⁴ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 83.

Проте не тільки щодо українського повстання його оцінка була різко негативною. Це також стосується й інших повстань, що піднімалися проти легітимних монархів: “Почалася хлопська війна під Кошицями [проти імператора Фердинанда II у 1631–1632 рр.]. Зібравшись їх кільканадцять тисяч, великі шкоди [повстанці] поробили. Потім їх звоювали і перемогли”¹³⁵; “Також рік або два тому збунтувалися проти іспанського короля неаполітани..., але за ласкою Божою швидко їх [король] мечем заспокоїв і покарав і до попереднього підданства привів”¹³⁶; “Проти Кромвеля в Англії виступив Ферфакс. Посварилися ті, котрі в Англії дали відрубати голову (suię uszuąc) королю Карлові [I Стюарту]”¹³⁷. Такі цитати з Голінського показують його симпатії до королівської влади як такої, а особливо, коли йшлося про традиційних союзників Речі Посполитої – австрійських та іспанських Габсбургів. Переводячи цю проблематику в соціальну площину, Станіслав Щотка підкреслював одну з причин таких оцінок Голінського, який остерегався “rozruchów chłopskich” у Європі і, зокрема, безпосередньо у Речі Посполитій¹³⁸.

Його політичне мислення – це відображення мислення переважної більшості поляків того часу з симпатіями та антипатіями, властивими привілейованому стану. Тогочасна Русь-Україна для нього – це земля збунтованих підданих, найбажаніше пристановище для жовнірських постів і втрачені земельні латифундії магнатерії. Під таким оглядом показовою може бути, наприклад, фраза з контексту подій осені 1663 р. про відомий каральний похід Яна Казимира в Україну: “Як же тішитися Україна з присутності [в ній] короля; такого щастя Україна не знала одвіку!”¹³⁹ Насправді ж таке “щастя” для України оголює свою сутність при іншому описі Голінського: “З того боку Дніпра, почавши від Великодня [до середини червня 1664 р.] вибито вже тих бунтівників козаків до 60000, а все одно гідра та піднімається”¹⁴⁰. У тому самому ключі читаємо: “З України прийшли з ласки Божої добрі новини. У переддень св. Івана Хрестителя набито багато того хлопства, а все ж не відомо, звідки береться того гультайства”¹⁴¹. Однак попри такі відступи ми не повинні применшувати значення цього рукопису як історичного джерела, застосовуючи сучасні мірки й осуджуючи Голінського за його позицію. Для польської історико-мемуарної літератури XVII ст. такі парадоксальні феномени, як, наприклад, Йоаким Єрлич і йому подібні – для

¹³⁵ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 10.

¹³⁶ Там само. – Арк. 215.

¹³⁷ Там само. – Арк. 1021.

¹³⁸ *Szczotka Stanisław. Zabiegi o pozyskanie chłopów w okresie rokосу Lubomirskiego.* – S. 336.

¹³⁹ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 1509.

¹⁴⁰ Там само. – Арк. 1563.

¹⁴¹ Там само. – Арк. 1567.

української, взагалі були чужими. Влучний вислів про це трапляється у М. Грушевського: “При сій нагоді він (Голінський. – Я. Ф.) пускається в підсумки козацького повстання, небезінтересні як відгомін того, що балакалося під сю пору...”¹⁴².

Стосовно самої технології укладання Голінським рукопису, то, взявши книгу в руки, перше враження складається, ніби упорядник день за днем, рік за роком робив у ній свої нотатки – і так з 1648 р. до 1665 р. Це зауважив ще Войцех Кентжинський, який уперше робив загальний опис змісту рукопису: “...цілий рукопис дотримується хронологічного порядку...”¹⁴³. Але при уважнішому прочитанні тексту видно, що хронологія викладу подій у багатьох місцях порушена. Михайло Грушевський відзначав цю особливість нотаток ще у середині 1920-х років, помітивши, що “...трудно його виклад приводити до хронологічного порядку”¹⁴⁴. Наприклад, вітальна промова від імені казимирських райців, виголошена у Кракові на честь прибуття королеви до міста у серпні 1655 р., вміщена в контексті подій середини 1640-х років¹⁴⁵. Або – про результати елекції короля у листопаді 1648 р. Голінський згадує перед новинами про похід Б. Хмельницького на Львів і облогу міста (жовтень 1648 р.)¹⁴⁶. Так само при згадці про початок нападу Юрія II Ракоція на Польщу у січні 1657 р. зазначає: “...але він (Ракоцій. – Я. Ф.) швидко охолов, [так] що й своє князівство втратив, згубивши людей у Польщі”¹⁴⁷.

Ці та інші приклади дають підставу вважати, що рукопис писався з чернеток, що їх Голінський збирав протягом довгого часу, а при впорядкуванні книги він намагався розкласти нотатки за хронологією. Ось, наприклад, деякі свідчення з цього приводу.

Про лист від турецького султана на сейм 1647 р. Голінський пише, що той сейм був останній за панування Володислава IV¹⁴⁸, – отже, нотатка була зроблена пізніше.

У новині від 27 серпня 1649 р. він передає, що Москва почала наступ на Річ Посполиту і взяла в облогу Смоленськ. Однак одразу поряд дописує свій пізніший коментар до цієї чутки, знаючи вже результат подій у Зборівській кампанії: “Але того не було, могли щось замислювати”¹⁴⁹.

¹⁴² Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. IX. – Ч. II. – С. 1093, прим. 1.

¹⁴³ Katalog rękopisów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich / Opr. Wojciech Kętrzyński. – Lwów, 1881. – Т. 1. – С. 440.

¹⁴⁴ Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби. – Док. 145. – С. 203.

¹⁴⁵ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 33.

¹⁴⁶ Там само. – Арк. 155 (листопадова елекція), 177 (облога Львова і похід до Замостя).

¹⁴⁷ Там само. – Арк. 943.

¹⁴⁸ Там само. – Арк. 39.

¹⁴⁹ Там само. – Арк. 266.

Новини від серпня 1648 р. про алхіміка Ріхтера, агента Ракоція, який посилав до Семигороду свого слугу з таємною інформацією для князя. Цього алхіміка викрили і ув'язнили. “Що далі з тим зрадником буде, побачимо”, – цей припис Голінського наприкінці розповіді свідчить, що він був зроблений по свіжих слідах, саме в серпні 1648 р. Хоч одразу за цим упорядник описує смерть Юрія І Ракоція (жовтень 1648 р.), але вже з наступного аркуша він знову повертається до подій серпня 1648 р.¹⁵⁰.

Ще одна ситуація з відомостями про розвідників Богдана Хмельницького, яких спіймали у Варшаві у березні 1651 р.: “У Варшаві спіймали якогось Ярмуловича, який раніше був послом до Хмельницького. Знайшли у цього листи від Киселя і від Хмельницького. Котрого [Ярмуловича] ув'язнили. *Що далі з ним буде, побачимо* (курсив наш. – Я. Ф.)”¹⁵¹.

Голінський не писав своїх нотаток одразу у переплетену книгу – він користувався звичайними чистими аркушами приблизно однакового формату. До такого висновку приводить той факт, що останні рядки дуже багатьох аркушів напівзрізано. Подекуди, хоч і рідше, трапляються також напівзрізані перші рядки аркушів¹⁵². Це дає підстави вважати, що переплетення книги робилося вже після того, як аркуші були списані. До того ж Голінський записує нотатку про самого переплетника, який в одному місці переплутав аркуші й неправильно їх розмістив: “Помилився переплетник, опрацьовуючи цю книгу...”¹⁵³.

Що стосується періоду, коли упорядник зводив свої чернетки в одне ціле, то він сам писав про це такими словами: “Термінати різних речей, котрі діялися від року 1648 аж до року Божого 1664-го, що стало відомим, списані й стерміновані для пам'яті у 1665 р.”¹⁵⁴. Отже, цю книгу або основну її частину він переписував протягом року, де подіяв 1665 р. відведено також немало місця (арк. 1596–1668). Але й пізніші роки також трапляються, хоч і рідко. Список райців у рукописі № 189 Голінський довів, наприклад, до 1666 р., а за наступний, 1667-й, рік є його нотатка про закінчення роботи комісії в Казимирі, що почалася у березні 1665 р.¹⁵⁵. Отже, ще у 1667 р. Голінський повертався до цієї книги і робив там правки. Згадку ж про комету у 1672 р., на яку натрапляємо в переліку небесних явищ у хронологічному ряду між 1468 р. і 1500 р., слід, мабуть, вважати звичайною механічною помилкою копіюста¹⁵⁶.

¹⁵⁰ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 130–131.

¹⁵¹ Там само. – Арк. 444.

¹⁵² Див., напр.: Там само. – Арк. 981, 985, 987 і т. д.

¹⁵³ Там само. – Арк. 1490.

¹⁵⁴ Там само. – Арк. 1. Див. також: *Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – Т. VIII. – Ч. II. – С. 200.

¹⁵⁵ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 1602 (комісія “...skoncęła sie 1667 in februario”).

¹⁵⁶ Там само. – Арк. 48.

Загалом же перші кроки Мартина Голінського у комплектуванні “*Silva rerum*” стосуються раннього періоду його біографії. Так, рукопис № 1320, що зберігається у Кракові, був укладений на початку 1630-х років¹⁵⁷, а вроцлавський рукопис № 188 завершено у 1658 р.¹⁵⁸.

При роботі Голінського над системою впорядкування рукопису № 189 проглядається паралель з укладанням тогочасних актових книг. Не виключено, що він запозичив цей досвід, адже сам був ознайомлений з архівами Казимира, користувався расцькими, судовими та іншими книгами. В актових записах весь матеріал – оригінали універсалів та листів, різноманітні копії, судові протоколи та ін. – комплектувався спочатку у чорновому варіанті у т. зв. фасцикулах. І тільки коли папка з фасцикулами була вже досить об’ємною, аркуші переписувалися канцелярськими писарями начисто в окремі книги.

Таким чином, ми бачимо, що Мартин Голінський не був механічним упорядником інформації, що доходила до нього, як це можна сказати про багатьох збирачів “пам’ятних книг” того часу. У його коментарях до нотаток відчувається критична оцінка й обережне ставлення до правдоподібності новин. Він використовував тогочасні літописи й хроніки, бібліотеки, архіви і, можливо, приватні збірки, вів власні щоденники. Тенденційність, упередженість упорядника при оцінці подій не повинні применшувати значення цього джерела для історії України, і завдання сучасних дослідників періоду середини XVII ст. вбачається у тому, щоб якнайглибше проникнути безстороннім оком у тогочасну епоху.

Історія рукопису № 189

За життя Мартин Голінський заповів цей рукопис бібліотеці кляштору Божого Тіла, куди книга потрапила, мабуть, у 1673 р. – у рік його смерті, що збігся з переходом у вічність Яцека Ліберіуса, препозита у 1644–1673 рр.¹⁵⁹. На титульному аркуші рукопису зберігся автограф наступника Ліберіуса – Вікторина Верещинського, а на звороті обкладинки екслібрис бібліотеки Божого Тіла: “З бібліотеки [каноніків] регулярних під літерою «В», номером восьмим”¹⁶⁰. У збереженому каталозі бібліотеки, укладеному кс. Станіславом Пехнікевичем у 1741 р., цей рукопис розміщено посеред збірки історичних книжок у розділі “*Historici*”¹⁶¹. На

¹⁵⁷ БЧ. – Од. зб. 1320/III. – Арк. 7; *Bieniarzówna Janina*. [Рец. на: *Materiały do powstania Kostki-Napierskiego 1651 r.* / Wyd. Adam Przyboś]. – S. 222.

¹⁵⁸ БО. – Од. зб. 188. – Арк. 5.

¹⁵⁹ *Latak Kazimierz*. *Poczet rządców opactwa Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie*. – Kraków, 2005. – S. 97–108.

¹⁶⁰ Див. док. 1 (прим. 1) у цій книзі.

¹⁶¹ БО. – Од. зб. 187/II. – Арк. 741.

початку ХІХ ст. бібліотечна й рукописна колекція каноніків Божого Тіла в Казимирі потрапила в поле зацікавлень Юзефа Максиміліана Оссолінського, який перед 1806 р. вивіз звідти до Львова понад 1000 одиниць різних творів¹⁶². У бібліотеці Оссолінських у Львові цей рукопис зберігався до 1939 р., коли його було позичено до Кракова. З початком Другої світової війни сліди цієї книги губляться на декілька десятиліть.

Після 1945 р. рукопису № 189 не було у бібліотечних фондах ні у Вроцлаві, як вважали львівські науковці середини 1940-х – 1950-х років, ні в Україні, як припускали польські дослідники. У 1978 р. рукопис несподівано знайшовся в Москві – його пропонували придбати для Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна. Але оскільки на аркушах стояли старі печатки “Instytut Ossolińskiego” з властивою емблемою – маленьким топірцем (елементом герба Оссолінських), то у Москві його відмовилися купити. Тоді книжку повезли до Львова. У львівській бібліотеці було створено спеціальну оціночну комісію, що мала визначити вартість рукопису, а також чи запропонована ціна не була занадто високою. Було прийнято рішення викупити рукопис¹⁶³. Перед титульним аркушем рукопису сьогодні читаємо такий текст “Пояснювальної записки” (російською мовою) від 6 квітня 1978 р.:

“Я, Холщевникова Тетяна Валентинівна, ... запропонувала Науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка придбати книгу «Збірник історичних документів за період 1648–1666 рр., укладений Мартином Голінським», що є моєю власністю.

Цей рукопис зберігався у нашій родині з 1943 року. Перебуваючи на службі в діючій армії, мій дід привіз її чи то з Німеччини, чи то з Польщі. За його словами, цей літопис він підібрав в одному з замків серед великої кількості інших книг, якими розпалювали грубки. Дід мій помер у 1959 році, а тому детальніше визначити походження цієї книги неможливо. Протягом усіх цих років книга зберігалася у мене вдома”.

Коли вчитуємося в рядки цієї “Пояснювальної записки”, перед нами вимальовується майже детективна історія: старовинний рукопис, війна, радянський солдат, готичний замок, стародруки у грубках та інші ознаки такого жанру. Здавалося б, кого з простих солдатів могли цікавити подібні трофеї, та ще й таких великих розмірів. Однак були й такі люди. Вчитаймося у спогади одного радянського солдата, який у той самий час, наприкінці 1944–1945 рр., виходив з військами на береги Одери: “І ось стою я на околиці села і дивлюся на великий і прекрасний замок. Іду до нього по полю, серед звалищ людських трупів, у яких вивернуті всі ки-

¹⁶² *Pietrkiewicz Iwona*. Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie w XV i XVI wieku. – S. 57; *eadem*. Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne. – S. 24.

¹⁶³ Спогади Ярослава Дашкевича і Олександра Дзюбана, які були членами цієї комісії у 1978 р.

шені: казали, так належиться. Увійшов у замок. Нікого нема. Тиша. Проїшов у великий зал, заповнений старовинними меблями, стелажми, на яких лежали красиві речі... В одній із шаф, на своє здивування, побачив російську старовинну ікону. Взяв її в руки. Богородиця з немовлям... Перевернув, на звороті прочитав підпис реставратора Дикарьова. Подумав тоді: «Вивіз який-небудь німецький фон з наших країв...» І вирішив: візьму з собою, поверну на батьківщину. Ікона ось уже п'ятдесят років стоїть у мене вдома в книжковій шафі, нагадуючи про події під Шейдусом...

Пересуваючись зі своєю частиною, я продовжував відзначати свій шлях на картах, накопичуючи пам'ятні мені чимось предмети... Якось побачив покинуту бібліотеку, покопався, знайшов дещо цікаве для себе, в тому числі й посібник з рідної топографії професора Витковського з автографом із С.-Петербурга. Засунув у «вещмешок»: може, й доведу до дому, там знадобиться»¹⁶⁴. За свідченням американської дослідниці долі культурних цінностей під час Другої світової війни Лінни Ніколас, “в Червоній армії, яку часто змальовують дикою ордою, в дійсності була високоорганізована група кваліфікованих спеціалістів з мистецтва, які ретельно вилучали найкращі речі до того, як буде дана воля менш досвідченим військовим”¹⁶⁵.

Записка Тетяни Холщевникової, як і сама інтригуюча доля рукопису, вже цікавила дослідників. Наприклад, Валерій Степанков сприймав її нотатку з великим відсотком довіри: “За невідомих нам обставин, – писав історик, – він [рукопис] зник з колекції [фондів бібліотеки] і за щасливим випадком був урятований, імовірно, у 1945 р. радянським солдатом, дідом Т. В. Холщевникової, яка у 1978 р. запропонувала його відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника”¹⁶⁶. Натомість колишній завідувач відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України Олександр Дзюбан вважав неправдивою інформацію в “Пояснювальній записці”: “Цінні матеріали знаходяться в об'ємному збірнику М. Голінського, – читаємо у виступі вченого на одній із конференцій, – [...] який у 1960-х – 1970-х роках вважався втраченим. У 1978 р. бібліотека відкупила його від мешканки Москви Т. Холщевникової, котра в пояснювальній записці зазначила... [...]. Ці слова не відповідають дійсності хоч би через те, що І. Крип'якевич та І. Бутич в упорядкованій книзі «Документи Богдана Хмельницького» (Київ, 1961), використали ряд документів із цього збірника”¹⁶⁷.

¹⁶⁴ *Фиалков Д.* Возвращение иконы // Иртышский вертоград / Ред. А. И. Ашилатов, А. И. Литовченко, А. И. Шихов. – Москва, 1998. – С. 358.

¹⁶⁵ *Николаес Линн.* Похищение Европы: Судьба европейских культурных ценностей в годы нацизма / Пер. с англ. С. А. Червонной. – М., 2001. – С. 507–508.

¹⁶⁶ *Степанков Валерий.* Рукопись М. Голинского... – С. 50.

¹⁶⁷ *Дзюбан Александр.* Поділля у Визвольній війні українського народу... – С. 81.

У “Документах Богдана Хмельницького” справді є одне посилання на оригінал рукопису 189 з фондів ЛННБ¹⁶⁸. Але в інших випадках у цьому збірнику – покликання на фотокопію, що зберігається у фондах бібліотеки Інституту історії АН УРСР в Києві¹⁶⁹. До того ж, у своїй відомій монографії про Богдана Хмельницького Іван Крип’якевич посилається на оригінал рукопису, ніби він на початку 1950-х років був у Вроцлаві¹⁷⁰, хоч цілком певно можна сказати, що в цей час учений користувався київською фотокопією – на аркушах з виписками Голінського, що зберігаються в домашньому архіві Крип’якевича, натрапляємо на нотатку історика: “Сторінки рукопису”¹⁷¹. Такий запис можна було зробити лише за наявності ще однієї нумерації аркушів – якраз у київській фотокопії, де є нумерація як оригіналу, так і кожного аркуша фотокопії (на звороті), причому ці дві нумерації не збігаються між собою. Отож бачимо, що в цих покликаннях історика багато неточностей. Стосовно ж Івана Бутича, то, працюючи з документами гетьмана, вчений користувався фотокопією Голінського з Інституту історії, а не оригіналом¹⁷².

Після великих пертурбацій, котрих зазнала львівська бібліотека під час німецької окупації і післявоєнного відсортування книжок та рукописів для Польщі, Москви, Києва й Ужгорода, її фонди катастрофічно зменшилися. Маючи на увазі, що в результаті масового вивозу німцями у 1944 р. і поляками у 1946–1947 рр. рукописи і стародруки в кінцевому результаті опинилися в новоствореній бібліотеці ім. Оссолінських у Вроцлаві, українські науковці наприкінці 1940-х і протягом подальших трьох десятиліть визначали як місце зберігання оригіналу рукопису Голінського № 189 також Вроцлав. Окрім згадок про це у монографіях Івана Крип’якевича, Олександра Касименка, у збірниках статей, що виходили 1954 р. до ювілею Переяславської ради, можна навести ще коментар упорядників анотованого покажчика рукописних фондів львівської бібліотеки до док. № 455, “Авізи з обозу” про нотатки з т. зв. “Тек Кубалі” (ЛНБ НАН України, ф. 5, од. зб. 5769/III): “Копія [XIX ст.], зроблена з копії XVII в. рукоп. збірника Голінського (Вроцлав – Оссолінеум), польська м[ова], 2 с. Додані зауваження Голінського”¹⁷³.

¹⁶⁸ ДБХ. – Док. 3. – С. 32 (легенда).

¹⁶⁹ Фотокопія поділена на чотири томи. Див. інвентарні номери бібліотеки Інституту історії України НАН України: № 44184–44187.

¹⁷⁰ Крип’якевич Іван. Богдан Хмельницький. – К., 1954. – С. 29. Автор помилково називає Мартина Голінського краківським міщанином: Там само. – С. 29, 117; 2-е вид. – Львів, 1990. – С. 23, 72.

¹⁷¹ ЛННБ. – Архів Івана Крип’якевича. – Папка № 29 (нотатки з Голінського), № 56 (І. Виговський – нотатки з Голінського).

¹⁷² Спогади Івана Бутича.

¹⁷³ Визвольна війна українського народу в 1648–1654 рр. Возз’єднання України з Росією: Анотований покажчик рукописних матеріалів бібліотеки / Упор.

У наступні роки це створювало велику плутанину у дослідників. Так, наприклад, вплив Івана Крип'якевича в українській науці на дальшу історіографію був настільки великий, що про рукопис Голінського № 189 як про такий, що його оригінал зберігається у Вроцлаві, писали навіть тоді, коли він уже був у сховищах львівської бібліотеки¹⁷⁴. Аналогічна ситуація склалася у польській науці, де під впливом Адама Керстена дослідники на початку ХХІ ст. вважали, що оригінал рукопису зберігається в Інституті історії України НАН України¹⁷⁵.

З іншого боку, згадки в науковій літературі про вроцлавський оригінал і наявність самого оригіналу у Львові наводили на думку про існування кількох списків одного і того самого рукопису Голінського № 189, і нібито саме з вроцлавського списку було зроблено фотокопії, передані польськими архівістами в Україну до ювілею Переяславської ради у 1954 р., що сьогодні зберігаються в бібліотеці Інституту історії¹⁷⁶.

З польського боку недвозначно вважалося, що оригінал цього рукопису зберігається в бібліотеці Інституту історії АН УРСР (Адам Керстен)¹⁷⁷ або навіть у Львові (Зигмунт Абрагамович і Збігнев Вуйцік)¹⁷⁸.

Насправді його доля була набагато складнішою, ніж здається на перший погляд, бо, пропавши зі львівської бібліотеки, він не потрапив до рук польських архівістів, не був заінвентаризований і на полицях сховищ бібліотеки ім. Оссолінських у Вроцлаві його не було. Про нього немає ніяких згадок у переліку рукописів, що потрапили до Вроцлава зі Львова під час війни і в післявоєнний період: у 1940-х роках у Вроцлаві не було оригіналу¹⁷⁹, а мікрофільм і фотокопія з'явилися там лише у 1950-х роках.

Т. Ю. Козачук за уч. В. Ф. Бандури, К. Т. Гебултовського. – Львів, 1954. – С. 96 (надписи у квадратних і круглих дужках у тексті книжки).

¹⁷⁴ Див., наприклад: *Наливайко Дмитро*. Козацька християнська республіка: Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках. – К., 1992. – С. 208; *Його ж*. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. – К., 1998. – С. 259; *Мыцьк Юрий*. Записки иностранцев как источник по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654. – С. 60; *Яковлева Тетяна*. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII ст.: Причини і початок Руїни. – К., 1998. – С. 356.

¹⁷⁵ *Pietrkiewicz Iwona*. Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne. – S. 26.

¹⁷⁶ *Степанков Валерій*. Рукопись М. Голинского... – С. 50.

¹⁷⁷ *Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657. – S. 373 (прим. 2; післямова Адама Керстена); *Kersten Adam*. Na tropach Napierskiego. – S. 209.

¹⁷⁸ *Senai Hadży Mehmed*. Historia chana Islam Gereja III / Wyd. Zygmunt Abrahamowicz; koment. Olgierd Górka, Zbigniew Wójcik. – Warszawa, 1971. – S. 187 (коментар № 486).

¹⁷⁹ Inwentarz rękopisów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. – Wrocław, 1948. – S. 3. Про вроцлавську фотокопію і мікрофільм трапляється згадка в тогочасній польській науковій літературі: *Kersten Adam*. Chłopi

* * *

Улітку й восени 1943 р. під час швидкого просування лінії фронту на захід німецький окупаційний режим поживав роботу з відбором наших культурних цінностей у Львові для вивозу на Захід, яка велася німцями одразу після окупації, коли восени 1941 р. до Німеччини почали вивозитися львівські архівні збірки¹⁸⁰. Великі ініціативи в цьому напрямку розгорнули польські співробітники бібліотеки (директор бібліотеки Оссолінських під час німецької окупації Мечислав Гембарович, завідувач відділу рукописів Стефан Інґльот і ін.), які заохочували німецьку владу вивезти зі Львова до Польщі найцінніші збірки¹⁸¹.

Перша згадка про те, що у відділі рукописів львівської бібліотеки почали готувати для вивозу низку найцінніших рукописів і стародруків з фондів Оссолінських, Баворовських та ін., стосується листопада 1943 р. Ця робота тривала й у наступні місяці – відібрані рукописи відкладалися в окрему шафу, пакувалися в скрині й готувалися до вивозу¹⁸². У той період через збірні перевалочні пункти в Польщі зі Львова рушили німецькі транспорти з культурними цінностями. Протягом зими–весни 1944 р. до Тинця було відправлено вісім транспортів, деякі рушили до Опави й до інших перевалочних пунктів¹⁸³. Згодом більшість із цих цінностей так і залишилася у Польщі. З бібліотеки Оссолінських було вивезено два транспорти до Кракова, 18 березня і 2 квітня, а звідти – в Золото-

polscy w walce z najazdem szwedzkim: 1655–1656. – Warszawa, 1958. – S. 211 (бібліографія).

¹⁸⁰ *Врадії Надія*. До історії львівських архівів у 1939–1944 рр. // Архіви України. – 1974. – № 5. – С. 55; *Дубик Марина*. Архівна справа в окупованій Україні (1941–1944 рр.) / Дис. ... канд. іст. н. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України (машинопис). – К., 1997. – Арк. 119.

¹⁸¹ *Matwijów Maciej*. Lwowskie Ossolineum w listach Mieczysława Gębarowicza w latach 1943–1946 // *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. – 1992. – Zesz. I. – S. 157–172; *idem*. Ewakuacja zbiorów polskich ze Lwowa w 1944 r. // *Rocznik Lwowski*. – Warszawa, 1995/1996. – S. 32–39; Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України: Документи, факти, коментарі / Упоряд. Лариса Крушельницька. – Львів, 1996. – С. 95–97 (витяги з цієї статті в перекладі українською мовою); *Grimsted Patricia Kennedy*. Trophies of War and Empire. The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Reconstruction. – Cambridge, Mass., 2001. – P. 430.

¹⁸² Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 53-в. – Арк. 12 (звіти співробітників відділу рукописів за листопад 1943 р.), 13 (за грудень 1943 р.).

¹⁸³ *Грімстед Патріція, Боряк Геннадій*. Доля українських культурних цінностей під час війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – Львів, 1992. – С. 28; *Врадії Надія*. До історії львівських архівів у 1939–1944 рр. – С. 55; *Дубик Марина*. Архівна справа в окупованій Україні (1941–1944 рр.). – Арк. 119.

рию і в Аделін у Нижній Сілезії, де у квітні 1944 р. вагони попали під бомбардування¹⁸⁴. “Для розміщення гігантських конфіскованих колекцій особливо цінувалося місце в Сілезії та Тюрингії, – зазначає дослідниця тієї епохи, – оскільки на західних територіях рейху влада, своєю чергою, вирішила, що їй належить перевезити все якнайдалі на схід. Умови для зберігання в цьому регіоні готувалися завчасно. Ще 1942 р. д-р Гюнтер Грюндман, куратор провінції Нижня Сілезія, реквізував з цією метою близько вісімдесяти сховищ, що містилася в замках, монастирях, парохіальних будівлях і складах”¹⁸⁵.

Майже півтора року рукописи хаотично були розкидані в Аделіні у фільварку; багато з них було понищено або розкрадено. Коли у серпні 1945 р. до маєтку прибула пошукова експедиція польських бібліотек, то застала на місці жалюгідну картину: “Книжки й рукописи, викинуті зі своїх мішків і скринь, валялися на бетонній підлозі стайні, лежали на подвір’ї фільварку, частково в сусідніх будинках, де – як вказували сліди – були вживані до фізіологічних потреб або для розпалювання вогню. Як можна було встановити, вміст майже всіх мішків і скринь був переглянутий і, згідно з документальними свідченнями, посортований з невідомою метою. Переважна більшість скринь була розбита й носила сліди грабежів, подібно як і значна кількість розпоротих, а частково навіть порожніх мішків”¹⁸⁶. Етапом через Вроцлав ці рукописи було вивезено до Варшави, звідки у квітні–травні й серпні 1947 р., а також у березні 1948 р. майже всі вони були відправлені назад до Вроцлава до бібліотеки Оссолінських¹⁸⁷.

У липні 1944 р. пересування фронту через Львів, лихоліття війни повною мірою відбилися на стані львівської бібліотеки: “Будинок при вул. Оссолінських № 2 в часі воєнних дій в році 1944 значно став пошкоджений, – читаємо у звіті про роботу бібліотеки за 1945 р. – Дах подірваний¹⁸⁸, вікна тимчасово позабавані диктою, двері повилітали з завісів, так що нормальна праця не можлива, а зокрема в зимову пору. [...]

¹⁸⁴ *Grimsted Patricia Kennedy*. *Trophies of War and Empire*. – P. 430–431.

¹⁸⁵ *Николас Линн*. Похищення Європи: Судьба європейських культурних цінностей... – С. 126–127.

¹⁸⁶ Цит. за: *Сварник Галина*. Архів Наукового Товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві // *3 історії Наукового Товариства імені Шевченка: Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові*. – Львів, 1997. – С. 233.

¹⁸⁷ *Knot Antoni*. *Przedmowa // Inwentarz rękopisów biblioteki Zakładu Narodowego...* – S. VIII; Архів БО. – Од. зб. 50: *Sprawozdanie z działalności 1944–1949*. – Арк. 72; Архів БО. – *Rewindukacja 1946–1947*. – Тека 658. – Арк. 180–188 (протоколи відкриття 39 скринь).

¹⁸⁸ 9 квітня 1944 р. під час бомбардування Львова радянською авіацією кілька бомб впало коло бібліотеки Оссолінських; на початку травня бомба впала на

Працівники II сектору¹⁸⁹ працювали в році 1945 в дуже тяжких умовах: будинок значно пошкоджений, 60% книжок були в стосах, а в кінці в будинок були зложені в стосах книжки [бібліотеки] Львівського університету¹⁹⁰; “...по втечі німців зі Львова працівники цього сектору застали приміщення без вікон і дверей, а по кімнатах лежали стосами бібліотечні фонди. Працівники цього сектору взялися за роботу, відділили бібліотечні фонди Б[ібліотеки] А[кадемії] Н[аук] від бібліотечних фондів Львівського університету – поскладали книжки по полицях, і так від цього почалася робота”¹⁹¹.

“...головний вхід і майже всі зовнішні та внутрішні двері вилетіли з рам, – гадував очевидець тих подій, зберігач фондів бібліотеки Францішек Пайончковський, – так що будинок Оссолінеум був відкритим. У кабінетах попереверталися столи, крісла, письмові столики, полицки, книжки, – [все] перемішане з уламками вікон і ламп. Стіна лівого крила після струсу значно відхилилася і вже не стала на своє місце”¹⁹².

Великі львівські книгозбірні, за рахунок яких можна було поповнювати фонди знищених бібліотек в інших містах, стали справжньою панацеєю для розореної післявоєнної країни. Згідно з розпорядженням Президії Академії наук УРСР, 3 червня 1945 р. у львівській бібліотеці почався перепис книжок, рукописів і стародруків для передачі їх Тимчасовому урядові національної єдності Польської Республіки. Вже через три місяці, у вересні, розпочали пакування відібраних книжок у скрині¹⁹³. Акція, як це добре відомо, суто політична – для Сталіна старовинні рукописи і книжки були одним із засобів цілковитого узалежнення Польщі від СРСР. Тому й тиск на тодішнього директора бібліотеки Василя Щурата відбувався на всіх рівнях – по лінії Львівського обкому КП(б)У і його секре-

самий головний будинок: *Grimsted Patricia Kennedy*. *Trophies of War and Empire...* – P. 430; *Pajczkowski Franciszek*. *Zakład Narodowy im. Ossolińskich w ostatnim dwudziestoleciu (1928–1948)* // *Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. – Wrocław, 1948. – Т. III. – S. 630; *Trzynadlowski Jan*. *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich 1817–1967. Zarys dziejów*. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967. – S. 126–127.

¹⁸⁹ Сектор II Філіалу бібліотеки АН УРСР у Львові у 40-х роках – це колишні бібліотеки Оссолінських і Павліковських на вул. Оссолінських, 2 і бібліотека колишньої Фундації Баворовських на вул. Баворовських, 2 (відділ мистецтва).

¹⁹⁰ У лютому 1943 р. у приміщенні бібліотеки Львівського університету розмістилися німецькі війська, а університетська книгозбірня (бл. 100000 книжок) була перенесена в будинок Оссолінських. Див.: *Pajczkowski Franciszek*. *Zakład Narodowy im. Ossolińskich w ostatnim dwudziestoleciu (1928–1948)*. – S. 43.

¹⁹¹ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 26, 33.

¹⁹² *Pajczkowski Franciszek*. *Zakład Narodowy im. Ossolińskich w ostatnim dwudziestoleciu (1928–1948)*. – S. 630; *idem*. *Ossolineum we Wrocławiu*. – Wrocław, 1947. – S. 3.

¹⁹³ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 52–52 зв. (звіт бібліотеки за 1945 р.).

таря, сумнозвісного Івана Грушецького; по лінії Президії АН УРСР, Львівської філії АН УРСР, а також дирекції ЦНБ АН УРСР у Києві (тодішній директор Юр Меженко), котра сама жила й працювала під пильним наглядом. Самі розпорядження у цій справі до виконання Президії АН УРСР видавалися тодішнім головою Раднаркому УРСР Микитою Хрущовим¹⁹⁴ – ланцюжок адміністративного й політичного впливу був відпрацьований бездоганно на всіх рівнях.

При бібліотеці у Львові було створено комісію з відбору культурних цінностей з бібліотеки АН УРСР для передачі Польщі. На різних етапах її роботи у 1945–1947 рр. до складу цієї комісії входили Василь Щурат, Михайло Возняк, Іван Крип'якевич, Мирон Кордуба, Іларіон Свенціцький та інші видатні фігури української науки й культури. На своєму засіданні 9 вересня 1945 р. комісія визначила орієнтовні цифри книжок для передачі Польщі: видання XIX–XX ст. – 20000 примірників, стародруків – 10000¹⁹⁵. Однак члени комісії у той час не могли собі навіть уявити, наскільки зростуть ці цифри, що регулювалися окремими постановами Ради Міністрів УРСР¹⁹⁶. Згідно з офіційними звітами, станом на кінець 1946 р. до Польщі було відібрано 217540 книжок у 582 скринях: 168877 друків XIX–XX ст., 41505 стародруків і 7068 рукописів. Першим транспортом у липні 1946 р. зі Львова було перевезено 417 скринь: 108537 видань XIX–XX ст., 34464 стародруки і всі відібрані рукописи¹⁹⁷. Решта скринь пакувалися для другого транспорту, що відправився у березні 1947 р., куди були спаковані лише книжки – 165 скринь з 67381 виданням¹⁹⁸. Усе це складало приблизно половину передвоєнної збірки бібліотеки Осолінських.

Ще перед відправленням першої партії, у червні 1946 р. поширилася інформація, що бібліотеку Осолінських доведеться відправити повністю: “...невдовзі після відправлення 150 тисяч книжок, – писав Юр Меженко до заступника директора львівської бібліотеки Павла Гнипа, –

¹⁹⁴ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 142. – Арк. 5–6.

¹⁹⁵ Там само. – Арк. 2–3.

¹⁹⁶ Див.: *Grimsted Patricia Kennedy*. *Trophies of War and Empire...* – Р. 432 (постанова від 18 жовтня 1945 р.); Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 142. – Арк. 9 (від 6 квітня 1946 р., № 776: “Про додаткову передачу історичних і культурних цінностей польського народу Тимчасовому Урядові Національної Єдності Польської Республіки”); Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України: Документи, факти, коментарі. – С. 29–30 (від 5 липня 1946 р., № 1182: “Про передачу історичних і культурних цінностей польського народу Тимчасовому Урядові Національної Єдності Польської Республіки”).

¹⁹⁷ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 90. – Арк. 38 (звіти бібліотеки за 1946 р.). Протоколи відкриття скринь цього транспорту у Вроцлаві див.: Архів БО. – Rewindukacja 1946–1947. – Тека 658. – Арк. 117–148.

¹⁹⁸ Архів БО. – Од. зб. 50: *Sprawozdanie z działalności 1944–1949*. – Арк. 72.

доведеться відправити Бібліотеку Оссолінських в цілому, залишаючи у себе те, що стосується Українці”; “Прошу Вас, – читаємо в іншому листі, – скласти й надіслати хоч би й спеціальною людиною літаком [до Києва] кошториса на упакування й відправлення всієї бібліотеки Оссолінських”¹⁹⁹. Ймовірно, що подібні плани справді обговорювалися в урядових колах УРСР, і така інформація РАТАУ про передачу всієї бібліотеки Оссолінських до Польщі поширилася наприкінці місяця в українській пресі, зокрема в “Київській правді” (від 25 червня 1946 р.): “...Уряд Української РСР... ухвалив на знак вічної дружби між нашими братніми країнами передати польському народові цінності Львівського книгосховища «Оссолінеум», «Рацлавицьку панораму», картини видатних художників, численні музейні експонати, цінні рукописи...”²⁰⁰. Супроводжуючи перший транспорт, до Варшави виїхала українська делегація, яку 27 липня 1946 р. прийняв Болеслав Берут. Під час цієї церемонії символічним жестом йому було вручено погруддя Шопена роботи скульптора Ксаверія Дуніковського²⁰¹.

У львівській бібліотеці було складено переліки рукописів і видань, вивезених з бібліотеки німцями і поляками у 1944–1947 рр.²⁰², однак у цих списках є багато розбіжностей. Річ у тім, що точні цифри офіційних документів не змальовують справжньої картини тих подій у львівській бібліотеці: критичний стан, в якому опинилися її фонди після війни, доповнювався сильним українсько-польським протистоянням, не відображеним у документації. Класифікація відбору рукописів і стародруків, поділ бібліотеки на полоніку й україніку і т. п. – усе це мало дуже відносний характер. Поляки, підтримувані радянськими урядовими чинниками, намагалися вивезти зі Львова всі найцінніші матеріали, однак наражалися при цьому на велику протидію українських бібліотекарів, істориків та інших діячів культури всіх рівнів – від директора бібліотеки до простих архівістів. Тому на практиці були випадки, коли окремі скрині з укладеними вже описами перепакувувалися по кілька разів²⁰³. Зокрема,

¹⁹⁹ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 142. – Арк. 5–6, 2–3.

²⁰⁰ Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich. – Warszawa, 1974. – Т. IX. – Док. 80; *Grimsted Patricia Kennedy*. Trophies of War and Empire... – Р. 432–433.

²⁰¹ *Pajęczkowski Franciszek*. Ossolineum we Wrocławiu. – S. 10; Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich. – Т. IX. – Док. 80.

²⁰² ЛННБ. – Ф. 787: Михайло Возняк. – Папка 183: “Rękopisy wywiezione z Ossolineum z nakazu władz niemieckich w marcu i w kwietniu 1944 r.”. – 38 арк.; Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 72: “Rękopisy wysłane do Krakowa w transporcie I-szym dnia 19 marca 1944 r. i II-gim dnia 1 kwietnia 1944 r.”; Спр. 145: “Нумерований каталог рукописів, переданих в ПНР за 1947 р.”; Спр. 99: “Нумерований каталог книжок, висланих в ПНР в 1946 р.”

²⁰³ Розповідь Олега Купчинського про спогади Івана Крип’якевича.

довголітній працівник бібліотеки Ярослав Янчак, який був членом комісії з передачі львівських збірок до Польщі, у 1980-х роках згадував, що поляки-працівники бібліотеки мали свої ключі від приміщень, де зберігалися відібрані й запаковані матеріали, і після того, як скрині були укладені, після робочого дня верталися у сховище і перепаковували їх²⁰⁴.

Не встигли бібліотекарі почати у 1945 р. роботу з відсортування книжок для Польщі, як 16 жовтня віце-президент АН СРСР, академік В'ячеслав Волгін звернувся до президента АН УРСР, академіка Олександра Богомольця з листом про поповнення Московської Фундаментальної бібліотеки польськими виданнями для відділу “Полоніка”, який передбачалося сформувати. З висоти сьогоднішнього дня лист видається настільки цинічним, що його варто зацитувати. Однак у 1945 р. це був стиль Москви стосовно України: “Поповнити цей відділ Бібліотеки (новостворювану «Полоніку». – Я. Ф.) шляхом виписки книг з Польщі у теперішній час надзвичайно важко з огляду на великі втрати, які понесли книжкові фонди Польщі під час війни. Між тим, за відомостями, що є у нас, у складі Львівської Бібліотеки Академії Наук України є велике число книг з гуманітарних наук польською мовою, частину яких без шкоди для себе Львівська бібліотека могла б передати Фундаментальній бібліотеці. Нам відомо, що секретар Львівського обкому КП(б)У Іван Самійлович Грушевський [sic!], котрий знає стан справ (курсив наш. – Я. Ф.), готовий підтримати нашу пропозицію по передачі нам невеликої кількості книг з питань, що нас цікавлять”²⁰⁵. Під висловом “невелика кількість книг” приховувалася цифра 10000 примірників! Проте, хоч ці книги й були відправлені, відділ “Полоніка” так і не сформувався²⁰⁶.

У цей же час, 6 вересня 1945 р., директор ЦНБ АН УРСР Юр Меженко, який у цей період сам був залежний від влади і пізніше зазнавав гонінь, видав розпорядження про передачу до Києва партії книжок з львівських фондів. Спочатку це виглядало зовсім невинно, бо йшлося лише про передачу дублетних примірників “...всіх видань українською мовою за час 1798–1914...”, і то в контексті планової роботи Юра Меженка з укладання бібліографії української книги²⁰⁷. Однак наступне розпорядження від 17 березня 1947 р. завдало ще одного удару по книгозбірнях Львова. Йшлося про відбір юдаїки для Києва: “...в Львові потрібно залишити всю політичну радянську літературу єврейською мовою, радянські

²⁰⁴ Розповідь Володимира Александровича про спогади Ярослава Янчака.

²⁰⁵ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 11.

²⁰⁶ Крушельницька Лариса. До історії нищення пам'яток української культури // ЗНТШ. – Львів, 1994. – Т. 227. – С. 452; її ж. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України: (3 історії і сьогодення) // Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України: Документи, факти, коментарі. – С. 11.

²⁰⁷ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 2; Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / Упоряд. Марія Вальо. – Львів, 2002. – С. 165–166.

видання класиків і сучасних єврейських письменників, решту літератури – відправити до Києва”²⁰⁸. Наприкінці липня 1947 р. до Києва було відправлено 73 скрині і ще три чекало на відправлення. У 73-х скринях було 21952 книжки з юдаїки, в т. ч. 66 рукописів і 150 стародруків “більшої вартості”, як писав Павло Гнип²⁰⁹.

Крім Польщі, Москви і Києва львівська бібліотека повинна була поділитися своїми фондами ще з Ужгородом, де у жовтні 1945 р. заснувався університет. Рішення про це було прийнято на засіданні Президії АН УРСР від 4 листопада 1945 р., і до планової роботи бібліотеки на наступний рік було внесено пункт про 5000 книжок для Ужгорода, але на кінець 1946 р. було відправлено лише 1500²¹⁰.

Навіть до Ленінграда докотилися чутки, що зі львівської бібліотеки можна взяти щось для своїх фондів: оскільки, як стало відомо з преси, писалося в листах у серпні 1946 р., бібліотека Оссолінських передається Польщі (“в дар польському народу”), то Інститут літератури (Пушкінський дім) АН СРСР просить передати до Ленінграда листи Олександра Пушкіна до батька за 1836 р. Однак резолюція львівських бібліотекарів на офіційних бланках з Пушкінського дому засвідчує, що ці листи були вивезені ще німцями під час окупації²¹¹.

Відправивши транспорти 1946–1947 рр. і по змозі відстоявши бібліотечні фонди, не витримав академік Василь Щурат. Він помер 27 квітня 1948 р. Ще раніше, за короткий проміжок часу, пішли з життя Філарет Колесса (3 березня 1947 р.) і Мирон Кордуба (2 травня 1947 р.). Це засвідчує, що люди старшого покоління української інтелігенції фізично не могли пережити вивезення бібліотечних цінностей зі Львова та й взагалі цинізму порядків, що заводилися радянською системою. Продовженням цього були примусове працевлаштування львівських науковців у Києві, звільнення з роботи і, врешті, арешти, хвиля яких накопилася наприкінці 1940-х років.

* * *

У колізіях тих жорстоких часів рукопис Мартина Голінського № 189 ледь не загубився. Повертаючись до “Пояснювальної записки” Тетяни Холщевникової, можна було б допустити певний ступінь вірогідності і зробити припущення, що за умови, якби рукопис Голінського потрапив до цього німецького транспорту, він міг би опинитися в Аделіні. Тоді теоретично цілком було б вірогідним, що під час наступу радянських

²⁰⁸ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 117. – Арк. 20; Листи Юрія Меженка до львів’ян (1923–1969). – С. 165–166.

²⁰⁹ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 117. – Арк. 38 (його лист від 24 липня 1947 р.); Спр. 90. – Арк. 44.

²¹⁰ Там само. – Спр. 78. – Арк. 6; Спр. 85. – Арк. 2; Спр. 90. – Арк. 38.

²¹¹ Там само. – Спр. 142. – Арк. 41, 42 (листи від 2 і 23 серпня 1946 р.).

військ або після перемоги 1945 р., повертаючись із Берліна, хтось із солдатів міг би підібрати цю книгу в сілезькому маєтку і привезти її додому як трофей. Однак є одна деталь, котра піддає сумніву цю доладно побудовану версію, а саме: існування фотокопій у Києві, Вроцлаві, а також мікрофільмів у Варшаві та Вроцлаві. Бо якщо ця книга з 1943 р. до 1978 р. зберігалася у приватних руках у Москві, то як можна було зробити з неї фотокопії та мікрофільми для бібліотек Польщі й України?

В opinii дослідників, які цікавилися цим джерелом у другій половині ХХ ст., історія рукопису Мартина Голінського № 189 була складовою частиною того хаосу, що його пережили бібліотеки Львова у 1943–1947 рр. 15 травня 1945 р. директор Василь Щурат видав наказ по бібліотеці про повну інвентаризацію цінностей та майна бібліотеки, “...в першу чергу, по Польському сектору...”. Комісію з інвентаризації книжкових та рукописних фондів очолював Богдан Барвінський²¹². Цей інвентарний опис міг би бути точним свідченням того стану бібліотечних фондів, в якому вони опинилися після часткового їхнього вивезення німцями. Однак характер інвентаризації був дуже загальний, і в кінцевому підсумку Мечислав Гембарович заносив до списку лише цифри збережених фондів²¹³.

Рукопис Оссолінських № 189 згадується у каталозі рукописів, переданих Польщі у 1946 р.²¹⁴, проте цей каталог був укладений не точно. Тут, наприклад, є згадки про ті самі рукописи, що трапляються також у списках, складених німцями навесні 1944 р.²¹⁵. Крім того, у цьому документі наявні й на такі номери, що сьогодні зберігаються у відділі рукописів львівської бібліотеки (наприклад, од. зб. 221, 240 та ін.). Це підтверджує наведену вище думку, що в ті складні часи офіційна документація бібліотеки не завжди відповідала реальному станові речей повсякденного життя.

Радянський історик Ілля Міллер, який у повоєнні 1940-і роки, після поділу львівської бібліотеки, працював з її фондами над монографією про повстання Костки-Наперського, зробив нотатку (ймовірно, на підставі усного свідчення когось із працівників бібліотеки?), що рукопис Голінського № 189, якого у лютому 1939 р. випозичили до Кракова, не був повернутий до Львова²¹⁶. Невідомим залишається, чому інвентаризації фондів (szkontrum) відділу рукописів бібліотеки, що проводилася в 1941–1943 рр., поряд з іншими не фіксували цього рукопису як у переліку тих, що безслідно пропали, так і тих, що були позичені перед війною

²¹² Архів Президії НАН України. – Ф. 251-Р: Львівський філіал АН УРСР. – Спр. “Накази львівських установ 3/І – 31/ХІІ.1945” (арк. без пагінації).

²¹³ БО. – Од. зб. 17066. – Арк. 12–18.

²¹⁴ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 145. – Арк. 3.

²¹⁵ Порівн.: ЛННБ. – Ф. 787. – Папка 183; Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Спр. 72.

²¹⁶ *Miller I. S. Powstanie chłopskie na Podhalu w 1651 r.; Ruch chłopski w Wielkopolsce w 1651 r. – S. 61–62* (примітка).

в інші міста й бібліотеки²¹⁷. Зокрема, у червневому звіті 1942 р. зазначалося: "...перед початком війни у вересні 1939 р. вивозилося 47 рукописів для бібліотек та інституцій, що знаходяться в генерал-губернаторстві (переважно в Кракові та Варшаві) або також у Кременці. Перелік цих рукописів є в книзі статистики пересування рукописів"²¹⁸.

У Кракові рукопис Голінського перебував упродовж 1939–1947 рр. У другій половині 1940-х років співробітники вроцлавського Оссолінеуму проводили пошукову роботу у Варшаві та Кракові з метою перевезення до Вроцлава розкиданих перед війною і під час війни фондів Оссолінських. У Кракові (в бібліотеці Чарторійських, у Ягеллонській бібліотеці, на Вавелі та в інших рукописних збірках) цю роботу проводили, зокрема, співробітники Маріан Гуркевич та Францішек Пайончковський. Під датою 3 грудня 1947 р. натрапляємо на такий документ із Вроцлава за підписом д-ра Амелії Діціан: "Дня 3. XII. 47 р. відібрано наступні рукописи Оссолінських: 5589/I, 5772/II, 189/II, 3669/II, 4596/III, стародрук 46300, а також Thiess'a «Lettres de la marquise» (2 томи); перевезені [до Вроцлава] д-ром [Маріаном] Гуркевичем з бібліотеки Чарторійських"²¹⁹. У внутрішній документації бібліотеки Чарторійських у Кракові якихось слідів про передачу рукописів Гуркевичеві віднайти не вдалося²²⁰. Таким чином, наприкінці 1947 р. рукопис Голінського № 189 опинився у Вроцлаві. Однак дальша його доля оповита ще більшими загадками, оскільки він потрапив у поле зацікавлень політичної кон'юнктури тодішніх польсько-радянських відносин.

15 травня 1954 р. з відділу історії партії ЦК ПОРП надійшов запит до бібліотеки Оссолінських про долю оригіналу рукопису Оссолінських № 189, фотокопію якого у двох томах відділ історії отримав з редакції часопису "Nowe Drogi" і мав намір передати до Вроцлава²²¹. У відповіді на цей запит від 21 травня 1954 р. дирекція Оссолінеуму повідомляла, що цей рукопис Голінського зберігався в бібліотеці до 1947 р. "У цьому році, – писалося далі, – на вимогу тов[ариша] Юрія Бореїши, тогочасного представника уряду для справ бібліотеки ім. Оссолінських, цей рукопис був йому вручений у Варшаві і – наскільки дирекції відомо – за посеред-

²¹⁷ Див.: Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Од. зб. 54: Звіт за січень–травень 1941 р.; Од. зб. 53-а: Звіти за червень–грудень 1941 р.; Од. зб. 53-б: Звіти за 1942 р.; БО. – Од. зб. 17068/II. – Арк. 1–3 (звіт за 23 травня 1942 – 25 січня 1943 рр.), 17–18 зв. (звіт за 8–24 червня 1942 р.).

²¹⁸ Архів ЛННБ. – Оп. 1. – Од. зб. 53-б. – Арк. 7 зв.; БО. – Од. зб. 17068/II. – Арк. 17 зв. Цієї статистичної книги не вдалося віднайти.

²¹⁹ Архів БО. – Rewindukacja 1946–1947. – Teka 658. – Арк. 198.

²²⁰ Див.: Архів БЧ. – Korespondencja urzędowa Muzeum Czartoryskich za r. 1947; Korespondencja urzędowa Muzeum Czartoryskich za r. 1948 (styczeń–marzec) (рукописи непагіновані, розкладені у хронологічному порядку).

²²¹ Архів БО. – Dary 1954–1955. – Teka 611. – Арк. 54.

ництвом Центрального Комітету Польської об'єднаної робітничої партії переданий урядові Радянського Союзу”²²².

Борейша був знаним активістом у справі перевезення бібліотеки Оссолінських, який вперше виступив у польській пресі з пропозицією віддати цю бібліотеку саме до Вроцлава, а не до іншого міста²²³. Діяч польського комуністичного руху з кінця 1920-х років, у 1939–1941 рр. він був директором бібліотеки Оссолінських у Львові, а після війни – організатором видавництва “Czytelnik” (це видавництво згадується у надписі олівцем на звороті посвідки від 15 травня 1954 р.: “w «Czytelniku» biuro [одне слово нерозб.] wydawnictwa «Czytelnik». Warszawa”). У післявоєнний час Юрій Борейша був фактично тією впливовою фігурою, яка виконувала посередницькі функції між польським урядом і Оссолінеумом.

Варто підкреслити, що на документі від 3 грудня 1947 р. є підпис Антоні Кнота, генерального секретаря Товариства прихильників Оссолінеуму, автора передмови до Інвентаря рукописів Оссолінських (1948), що надійшли зі Львова до Вроцлава²²⁴. У цьому Інвентарі рукопис Оссолінських № 189 відсутній, але Кнот, без сумніву, знав про його долю і причини, чому його передали з Вроцлава Юрієві Борейші до Варшави. Це сталося, ймовірно, одразу після того, як рукопис перевезли з Кракова до Оссолінеуму у грудні 1947 – на початку 1948 рр.

Достеменно не вдалося встановити дійсну причину, чому рукопис Голінського було передано з Вроцлава до Варшави, а звідти через Болеслава Берута і польський уряд – в СРСР до Києва, яким чином він опинився у Москві та які люди з радянського боку за цим стояли (авторка пояснювальної записки 1978 р., де міститься неправдива інформація, але зі знанням справи про долю львівської бібліотеки, була, найправдоподібніше, підставною фігурою). Можна лише припустити, що вивезення рукопису з Польщі було пов'язане з передачею бібліотеки Львівського університету до Львова у 1949 р. Початок підготовки передачі цієї бібліотеки у часі збігається з перевезенням рукопису Голінського з Кракова до Вроцлава, а потім до Варшави.

4 грудня 1947 р. МЗС СРСР передало ноту до польського посольства в Москві про повернення цінностей, вивезених німцями у 1944 р. з наукової бібліотеки Львівського університету – 319 томів інкунабул, 1538 томів рукописів, 3164 томи рідкісної книги, 1165 картографічних видань.

²²² Архів БО. – Dary 1954–1955. – Teka 611. – Арк. 56; *Matwijów Maciej*. Zbiory rękopiśmienne Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie w latach 1939–1946 // *Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. – 1999. – Z. 10. – S. 241.

²²³ *Pajaczkowski Franciszek*. Ossolineum we Wrocławiu. – S. 6.

²²⁴ *Inwentarz rękopisów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*. – S. 3.

Усі ці збірки осіли у Кракові у бібліотеці Ягеллонського університету²²⁵. Цілий наступний рік польська сторона готувала перелічені цінності Львівського університету для передачі до Львова, і 21 лютого 1949 р. МЗС Польської Республіки повідомило радянське посольство у Варшаві про готовність передати до Львова збірки з Бібліотеки Народової у Варшаві, що були вивезені німцями до Кракова у 1944 р. Станом на кінець лютого 1949 р. 53 скрині цих цінностей були готові для транспортування й перевезені в Україну ще того самого року²²⁶. Отже, як робочу версію можна прийняти ту, що польський уряд, передаючи цінності для Львівського університету, хотів передати символічний подарунок для АН УРСР з перевезених львівських рукописів за тією аналогією, що український радянський уряд у липні 1946 р. символічно подарував Болеславові Беруту погруддя Шопена роботи Дуніковського. З цього приводу можна натрапити на гіпотезу польських дослідників, що в межах обміну книгу було передано до Львова “...з огляду, насамперед, на український сюжет...”²²⁷.

Однак з невідомих причин оригінал Голінського тоді так і не був у розпорядженні українських істориків у розумінні формування бібліотечно-архівних фондів. Є лише три документальні свідчення, що цей рукопис якийсь час все ж перебував у Києві, але навряд чи дослідники могли ним повноцінно користуватися:

1. На звороті машинописної копії згаданої відповіді дирекції Оссолінеуму на запит відділу ЦК ПОРП від 21 травня 1954 р. є нотатка олівцем: “Kijów–Moskwa – za pośrednictwem KC PZPR. Fotokopia w Belwederze (тобто в урядовому Бельведерському палаці у Варшаві. – Я. Ф.)”;

2. В акцесійній книзі мікрофільмів відділу мікрофільмів Національної бібліотеки у Варшаві джерелом надходження оригіналу до фотолaboratorії бібліотеки зазначено АН УРСР (причому дати виготовлення мікрофільму у відповідному місці немає)²²⁸;

3. 15 грудня 1952 р. на засіданні Археографічної комісії Інституту історії АН УРСР, присвяченому підготовці до друку збірника документів до річниці Переяславської ради 1654 р., Пантелеймон Гудзенко обмовився у своєму виступі: “Нам Берут прислал сборник Мартина Голінського. У нас фотокопія этого собрания, у нас имеется оригинал”²²⁹.

²²⁵ Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich. – Т. IX. – Dok. 167.

²²⁶ Там само. – Dok. 259; *Matwijów Maciej*. Ewakuacja zbiorów polskich ze Lwowa w 1944 r. – S. 43.

²²⁷ *Pietrzakiewicz Iwona*. Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne. – S. 26, 34.

²²⁸ Національна бібліотека у Варшаві, від. мікроф. – Księga akcesyjna mikrofilmów. – Sygn. Mf. A 206. За цю інформацію висловлюю свою подяку Вікторові Брехуненку. Див. також: Biblioteka Narodowa. Zakład zbiorów mikrofilmowych. – Warszawa, 1992. – Katalog mikrofilmów 23. – Rękopisy ZN i O, cz. I. – S. 10.

²²⁹ Архів Інституту історії України НАН України. – Оп. 1. – Спр. 356. – Арк. 64.

У той час у Варшаві було зроблено щонайменше дві фотокопії рукопису (в чотирьох томах кожна) – один комплект передали в Інститут історії до Києва, а другий залишився у Варшаві і він десь обертався в урядових колах: в Бельведерському палаці, в “Czytelniku” у Юрія Борейши, в редакції часопису “Nowe Drogi”, органу ЦК ПОРП, тощо²³⁰. Згадана в історіографічному огляді публікація в “Nowych Drogach” Юліуша Бардаха документів до повстання Костки-Наперського з факсимільним відтворенням тексту рукопису Голінського здійснювалася саме з цього примірника²³¹. До Оссолінеуму з Варшави, як ми бачили із запиту відділу історії партії ЦК ПОРП, потрапили лише перші два томи, і то досить пізно – у червні 1954 р.²³². Невідомо, куди зникли третій і четвертий томи, а така загальна нез’ясованість ситуації і загадкові обставини, що склалися довкола цього рукопису, спонукали істориків писати, що у Вроцлаві є тільки мікрофільм²³³.

Щоправда, є один момент, який вносить додаткове неузгодження в цю й без того запутану картину. У картці використання фотокопії (П. 189) з відділу рукописів бібліотеки Оссолінських перший користувач записався під датою 21 лютого 1951 р. Постає питання, як можна було у той час користуватися у Вроцлаві фотокопією, якщо вона була передана туди лише через три роки, у червні 1954 р.? Як видається, у картці це очевидна помилка: у колонці окремих зауважень тою самою рукою, що й надпис “П. 189”, було дописано, а згодом викреслено жирнішим чорнилом: “Mikrofilm R[olka] 47, 48”. Згідно з акцесійною книгою мікрофільмів бібліотеки Оссолінських, мікрофільми № 47 і 48 – це також рукопис № 189, але з фонду не Оссолінських, а Павліковських²³⁴. Отже, виходить, що у 1951 р. ця картка могла належати до іншого рукопису, а після 1954 р. була перенесена до фотокопії з Оссолінських № 189. І хоч теоретично це майже неможливо (принаймні з огляду на сучасні вимоги зберігання та інвентаризації рукописів), але практичне пояснення тут важко знайти.

²³⁰ Те, що вроцлавська і київська фотокопії робилися одночасно, засвідчує їхнє просте зовнішнє порівняння, зокрема матеріал, з якого виготовляли оправу, надписи на корінцях фотокопій і т. д., а особливо закладка з фотолабораторії (картка з якимось списком прізвищ польською мовою), яка трапляється на арк. 563 в обох фотокопіях у Києві та Вроцлаві.

²³¹ *Bardach Juliusz. W 300-ną rocznicę powstania chłopskiego pod wodzą Kostki-Napierskiego. – S. 91–118.*

²³² Див. підтвердження дирекції бібліотеки про отримання фотокопій рукопису Мартина Голінського № 189 від 14 червня 1954 р. (Архів БО. – Dary 1954–1955. – Тека 611. – Арк. 71), а також: БО. – Inwentarz fotografii rękopisów Biblioteki im. Ossolińskich. – № 38.

²³³ *Kersten Adam. Na tropach Napierskiego. – S. 209.*

²³⁴ Див.: БО, від. мікроф. – *Księga akcesyjna mikrofilmów. Małe rolki. – Z. 1: Sygn. 1–570. – № 47, 48.*

Цим користувачем була співробітниця варшавського видавництва “Książka i Wiedza”, яка підбирала ілюстрації для якоїсь повісті про Костку-Наперського. Прикметно відзначити такий збіг, що саме у цьому видавництві наступного, 1952-го, року вийшов згаданий переклад монографії Іллі Міллера, де автор подавав нотатку, що цей рукопис вивезли зі Львова у лютому 1939 р.²³⁵

Походження київської фотокопії за традицією, що вже склалася в науці, сьогодні часто пов’язують з урочистими заходами, приуроченими до 300-річчя Переяславської ради і з тим корпусом фотодокументів, що був надісланий урядом Польщі до Інституту історії у 1953 р. (з Інституту ці фотокопії були передані в Центральний державний історичний архів України у 1955 р.). Згадка про це є в сучасних дослідженнях²³⁶, і такі висновки, на перший погляд, мають підтвердження у відомостях про фотокопію Голінського з видань 1950-х років, наприклад: “У другий том збірника вміщені також документи з рукопису М. Голінського, фотокопія якого була люб’язно надана урядом Польської Народної Республіки...”²³⁷; “Важливе місце в документальних джерелах, якими користувався автор, займають «Manuscripta varia...» М. Голінського. Фотокопію цієї збірки уряд Польської Народної Республіки надіслав у подарунок історикам Української РСР”²³⁸. Але цілком певно можна твердити, що фотокопію рукопису Голінського польський уряд надіслав не в партії фотодокументів, що були передані в Україну у 1953 р., а раніше, і це не мало відношення до святкування 300-ліття Переяславської ради.

Найперше треба підкреслити, що характер фотокопій, надісланих у 1953 р., відрізняється від характеру фотокопій Голінського. У першому випадку ми бачимо тематично підібрані джерела, що мають безпосереднє відношення до історії України; у другому – цілісну копію рукопису як пам’ятки, з усіма її особливостями і якнайповнішим збереженням пагінації оригіналу.

У документації з архіву Інституту історії не вдалося знайти відомостей, коли саме фотокопія була передана до Києва. Однак у списку використаних джерел та літератури дисертації Олександра Єрмоленка, захищеної 29 грудня 1949 р., про відносини України і Молдавії в роки Хмельниччини натрапляємо на таку нотатку: “Збірник фотокопій польських архівних документальних матеріалів, подарований в 1949 р. урядом На-

²³⁵ Miller I. S. Powstanie chłopskie na Podhalu w 1651 r.; Ruch chłopski w Wielkopolsce w 1651 r. – S. 61–62 (примітка).

²³⁶ Степанков Валерий. Рукопись М. Голинского... – С. 50.

²³⁷ Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы: В 3 т. – М., 1953. – Т. 1. – С. XXX.

²³⁸ Касименко Олександр. Російсько-українські взаємовідносини 1648–1651 р. – К., 1955. – С. 11.

родно-демократичної Польщі Радянській Україні, т. II”²³⁹. Отже, цей рік і є датою передачі фотокопій рукопису Голінського з Польщі в Україну. Цікаво підкреслити, що це збігається з датою передачі збірок цінностей бібліотеки Львівського університету з Варшави до Львова.

Про те, що фотокопії передавалися згідно з розпорядженням тодішнього президента Польщі Болеслава Берута, згадував Пантелеймон Гудзенко на засіданнях Археографічної комісії у 1952 р., стенограми яких зберігаються в архіві Інституту історії НАН України: “За вказівкою Берута українському народові було передано так звану «Збірку Голінського». Вона містить близько 4 тисяч [sic!] сторінок текстів також XVII століття” (засідання від 2 лютого 1952 р.); “Тут правильно зазначалося, що ми беремо публіковані й непубліковані документи. Наведу один приклад. [...] Нам Берут надіслав збірник Мартина Голінського” (засідання від 15 грудня 1952 р.)²⁴⁰.

Остання справа, яка опосередковано спонукає задуматися над долею оригіналу рукопису Голінського наприкінці 40-х – на початку 50-х років ХХ ст., – це мікрофільм у Варшаві і Вроцлаві. За характером копій аркушів мікрофільму з бібліотеки Оссолінських видно, що він робився з оригіналу, а не з фотокопії. Як ми знаємо, фотокопія для України була зроблена не пізніше 1949 р. Це був період у Польщі, коли мікрофільм лише “ставав на ноги” як нове явище, і лише наприкінці 1949 – на початку 1950 рр. при Національній бібліотеці у Варшаві було створено відділ мікрофільмів²⁴¹. Досить низька сигнатура варшавського мікрофільму (Mf A 206) показує, що рукопис Оссолінських № 189 був змікрофільмований одним з перших у відділі мікрофільмів бібліотеки. Як ми бачили, акцесійна книга мікрофільмів не подає дати мікрофільмування, однак мікрофільм, який було зроблено перед ним, датовано 1951 р. Отже, на той час оригінал або дійсно було повернуто з СРСР до Польщі на мікрофільмування, як занотовано в акцесійній книзі Національної бібліотеки у Варшаві, або ж він все ще був у Варшаві, що видається менш імовір-

²³⁹ Примірник машинопису дисертації зберігається в бібліотеці Інституту історії України НАН України, див.: *Єрмоленко Олександр*. Українсько-молдавські відносини в період визвольної війни українського народу (1648–1654 рр.). – К., 1949. – С. 221 (п. 42). Про захист див.: Інститут історії України НАН України: 1936–2006 / Ред. кол.: Валерій Смолій, Владислав Верстюк, Степан Віднянський та ін. – К., 2006. – С. 239.

²⁴⁰ Архів Інституту історії України НАН України. – Оп. 1. – Спр. 356. – Арк. 4, 64 (переклад з російської).

²⁴¹ *Wyczański Andrzej*. Dwa lata pracy Stacji Mikrofilmowej Biblioteki Narodowej // *Przegląd Biblioteczny*. – Warszawa, 1952. – R. XX. – Z. 1. – S. 162; *idem*. Mikrofilm – nowa postać książki. – Wrocław, 1969. – 278 s.; *Komornicki Tomasz*. Mikrokarty i przyszłość bibliotek naukowych świata // *Życie Nauki*. – Kraków, 1947. – T. III. – № 13–14. – S. 58–68.

ним, і пізніше з невідомих причин його було передано в СРСР через урядові кола.

З мікрофільмом у Вроцлаві справа зрозуміліша. У 1955 р. його було зроблено у Варшаві для відділу мікрофільмів бібліотеки Оссолінських, що тоді починав формуватися. Цю плівку було пошкоджено у 1964 р., коли її позичили на користування до університету ім. Марії Склодовської-Кюрі у Любліні, і в тому самому році відновлено у варшавській фотолабораторії²⁴². Саме цей мікрофільм сьогодні зберігається у Вроцлаві.

Підсумовуючи, зазначимо, що після 1939 р. рукопис Мартина Голінського № 189 мав дивовижну долю. Багато тут ще є питань без відповіді, а його ітнерарій у цей час вимальовується таким чином. У лютому 1939 р. рукопис було позичено до Кракова, де він опинився у бібліотеці Чарторийських. На початку грудня 1947 р. вроцлавські архівісти перевезли його до новоствореної бібліотеки Оссолінських, звідки того самого місяця або на початку 1948 р. він був переданий у Варшаву для Юрія Борейші. Чому саме цей рукопис – невідомо. У Варшаві з нього зробили фотокопії і пізніше мікрофільм. У 1949 р. одну фотокопію уряд Народно-демократичної Польщі офіційно подарував Інститутові історії АН УРСР. У той самий час оригінал було передано (неофіційно?) до Києва. Яким чином він опинився у Москві і коли це сталося, залишається нез'ясованим. Досить того, що у 1978 р. рукопис було звідти привезено і Львівська наукова бібліотека ім. Василя Стефаника АН УРСР викупила його. Таким чином, це важливе джерело до історії середини XVII ст. було збережене для науки.

Ярослав Федорук

²⁴² БО. – Księga akcesyjna mikrofilmów. Produkcja obca. – Z. 1: Sygn. 1–365. – № 106; Z. 2: Sygn. 366–1044. – № 661–662.

АРХЕОГРАФІЧНА ПЕРЕДМОВА

Мартин Голінський залишив після себе багату рукописну спадщину, яка обчислюється на декілька тисяч сторінок у п'яти збережених на сьогодні книгах в архівних збірках України і Польщі. Це був найпродуктивніший, мабуть, результат поширеного у середовищі шляхетського та міщанського історіописання Речі Посполитої збірок документів у формі т. зв. “*Silva rerum*” XVI–XVIII ст. – копій листів, універсалів, щоденників, історичних легенд і переказів, фольклорних матеріалів, хронологій подій, авторських нотаток, астрологічних прогнозів або астрономічних явищ, проекція яких на земне життя була складовою частиною європейської ранньомодерної свідомості, та багатьох інших документів і матеріалів.

Один із цих рукописів Голінського – № 189, що сьогодні зберігається в Україні, вирізняється серед інших з його спадщини особливою інформативною насиченістю, багатством джерел, які в багатьох випадках є підставовими для вивчення політичної історії Центрально-Східної Європи середини XVII ст. (насамперед України, Польщі і Великого князівства Литовського), міжнародних відносин, а також історії повсякденного життя, культури, побуту, ранньомодерної свідомості, регіоналістики тощо. Типологічно ці джерела поділяються на нотатки самого Мартина Голінського як самовидця подій, його копії численних новин, що надсилали йому кореспонденти з різних міст Корони Польської, доходили до нього через поштарів або казимирських знайомих та друзів, листів польських урядовців, ротмістрів, Богдана Хмельницького, козацької старшини та інших діячів, універсалів короля, примаса, щоденників з військових походів або посольських подорожей, текстів договорів, офіційних сеймикових та сеймових документів, постанов, друків тощо.

Цей рукопис привертав увагу істориків вже у XVII ст. (Веспасіан Коховський, Стефан Ранатович), цінителі жанру “*Silva rerum*” переписували його в інші книги наприкінці XVII – на початку XVIII ст., витяги з нього старанно копіювали для наукової праці дослідники у XIX–XX ст. (Жегота Паулі, Мирон Кордуба, Іван Крип'якевич та ін.). У 1920-х роках Михайло Грушевський вперше порушив проблематику видання цієї книги як цілісної пам'ятки: “Записки сі досі не видані і навіть мало використувані, але мають інтерес як своїми вставками, так і замітками, що віддають поголоски, які ходили в тодішній Польщі”, – писав історик майже сто років тому¹. Ця ідея була підхоплена польськими та українськими

¹ *Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – К., 1995 (передрук з 2-го вид.: Київ; Відень, 1922). – Т. VIII. – Ч. II. – С. 200–201.

істориками середини ХХ – початку ХХІ ст.², а цілий задум втілюється врешті у теперішньому виданні рукопису як історичної пам’ятки 1640-х – 1660-х років.

Польські дослідники історії Кракова, міщанства та архівно-бібліотечної справи ХVІ–ХVІІІ ст. наголошували іноді на труднощах публікації спадщини Мартина Голінського³. Зіткнувшись уприпу з виданням цього рукопису, упорядники вповні відчули серйозність проблематики опрацювання тексту. Насамперед ідеться про незвичний стиль мови Мартина Голінського у порівнянні з іншими тогочасними польськими рукописними текстами. В українській науці на цю особливість історики звертали увагу ще у 1920-х роках, називаючи у приватному листуванні специфічну мову Голінського “мазурським говором”⁴. У той самий час Михайло Грушевський висловлювався проти модернізації правопису цих нотаток під час копіювання документів⁵.

Вчитуючись у текст, можна зафіксувати випадки використання автором на письмі мови його повсякдення, як-от фонетичного вживання слів “pedział” замість “powiedział” та ін. Особливо це відчувається у правописі, наприклад, у вживанні літери “ą” і “o”, про що мова йтиме далі. У різнописанні слів такого частовживаного автором типу, як “hetmon” і “hetmaq”, “Pon Bog” і “Paq Bog”, “przeczywko nam” і “nom nie poslyą” та ін., вловлюється одна й та сама фонетика тогочасної розмовної мови.

Іншими особливостями тексту є те, що Мартин Голінський часто не використовував прийменників. До того ж, у цьому не було ніякої правописної системи або послідовності, що видно на прикладі, скажімо, такого характерного речення, написаного з приводу весілля Яна Казимира і Людвіки Марії у травні 1649 р.: “Triumpho[wo]no Warszawie, takze u w Krakowie, u w Kazimierzu”⁶. У цьому сенсі він також відтворював фо-

² *Bieniarzówna Janina*. Goliński Marcin (1608–1673) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Kraków; Warszawa, 1959. – Т. VIII. – S. 226–227; *Федорук Ярослав*. Рукопис Мартина Голінського – археографічна пам’ятка середини ХVІІ століття // *Український археографічний щорічник*. Нова серія. – К.; Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 37–87; *Pietrkiewicz Iwona*. *Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne* // *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki / Pod red. Haliny Kosętki*. – Kraków, 2005. – Т. 7. – S. 34.

³ *Bieniarzówna Janina*. Goliński Marcin (1608–1673). – S. 226; *Pietrkiewicz Iwona*. *Kronika Marcina Golińskiego jako źródło historyczne*. – S. 26, 34.

⁴ *Гирич Ігор, Самсоник Наталія*. Листи В. Герасимчука до М. Грушевського // *Герасимчук Василь*. Матеріали до історії козаччини ХVІІ віку: [Львівські історичні праці. Джерела, вип. 1]. – Львів, 1994. – С. 84. – Док. 41 (лист від 4 серпня 1927 р.).

⁵ *Взаємне листування Михайла Грушевського та Мирона Кордуби / Упоряд. Олег Купчинський*. – Львів, 2016. – Док. 147. – С. 205.

⁶ Львівська національна наукова бібліотека України ім. Василя Стефаника, від. ркп. (далі – ЛННБ). – Ф. 5: Оссолінські. – Од. зб. 189/II. – Арк. 253.

нетику своєї мови: “Kroliowa imszc w horobę wpađła cięską z fraszunku *ffebre*”⁷, – писав він, не вживаючи належної форми “*w febre*” замість “*ffebre*”. У тексті такі мовні явища трапляються дуже часто. Крім цього, на письмі Голінський не вживав крескованих літер “ó”, “ś”, “ć”, “ź”, “ż”, властивих польській мові, а літеру “f” – дуже не послідовно. Усі ці та інші особливості мови рукопису упорядники намагалися відтворити якнайповніше, аби зберегти колорит тексту й передати читачеві дух не лише історичної епохи, а й самого джерела.

У тексті здійснювалося дуже обережне виділення абзаців – лише в тих випадках, де це відчувалося вкрай необхідним. Загалом абзаци залишалися такими, якими вони були у редакції Голінського. Редагування допускалося стосовно вживання великих і малих літер, оскільки в самого автора не було чіткої системи у цьому, навіть у власних назвах. У випадку прикметникового вживання з великої літери писалися “Krolestwo Polskie”, “państwo Moskiewskie”, “Woysko Zaporowskie” та інші назви такого типу. При цьому слово “kozak/kozacy” у теперішньому виданні вживається з малої літери згідно з традицією, яка поширена в українській історіографії, оскільки за змістом цей термін у переважній більшості випадків застосовувався до соціального або військового стану, а не етносу.

Окремої уваги заслуговує пояснення пунктуації, оскільки Голінський дуже часто не вживав крапок наприкінці речення, а коми, як правило, розставляв не на належному місці. Зрозуміло, що це значно ускладнило редагування тексту. До цього слід додати те, що автор рукопису не завжди ставив правильні відмінки, навіть у польській мові. Отож розділові знаки розставлялися згідно з розумінням тексту упорядниками теперішнього видання, що може не завжди відтворювати первісну думку Голінського. Це саме стосується визначень щодо початку і закінчення речення.

Прочитуючи цей рукопис у цілості, слід також мати на увазі, що Голінський переписував його начисто, маючи перед собою власні чернеткові нотатки, а також копії документів, зроблені іншими людьми. Намагаючись простежити думку автора, можна зробити висновок, що він не завжди сам розумів текст наявних у нього копій або під час переписування робив такі механічні помилки, що зміст документа не можливо правильно зрозуміти. До такої категорії можна віднести такі приклади, як-от вислови “*Wiecz nie wszistko*” у Голінського → замість “*Więźnie wszystkie*”, як у документі, з якого він переписував (арк. 218), “*ia ieden krol*” → замість “*na ieden krok*” (у фразі “*kiedibi beł sam... retulliset pedem*”⁸ [na ieden krok], *uzby woysko zginac musyalo*”) (арк. 273) та ін. При цьому він не завжди точно відтворював незвичні для сприйняття польського

⁷ Док. 29, арк. 50.

⁸ *retulliset pedem* – відступив.

пересічного міщанина ранньомодерної епохи імена та прізвища, а тим паче топоніми. Наприклад, прізвище боярина Бориса Морозова він передавав, як “Mowsowa” замість “Morosowa” (арк. 109), в чому явно відчувається хибне відчитання копії, якою він користувався (у даному разі літери “w” замість сполучення літер “ro”). Те саме стосується, наприклад, прізвищ у списку ротмістрів “Syzeń Sansz” замість правильного “Tyzenhaus”, “Frankon Berg” замість “Frankenberg” (арк. 26) та багатьох інших. При цьому походження, наприклад, останньої помилки можна простежити за хибною аналогією з написаним перед тим іншим прізвищем – “oberster Berg”.

Окремої уваги заслуговує те, як Голінський писав латиною. З рукопису складно сказати, наскільки добре він володів цією мовою. Частина латинських текстів подані ним загалом вірно. Однак у рукописі є чимало випадків явних помилок, багато з яких важко назвати звичайними описками. Нерідко Голінський не узгоджує між собою слова у відмінках, родах і числах (наприклад, *canonicorum regularem* замість *canonicum regularem*; *bono fide* замість *bona fide*; *ex duobus ordinis* замість *ex duobus ordinibus*; *in locum Ioannem/Augustinum* замість *in locum Ioannis/Augustini* тощо). Інколи він підмінює слова, змінюючи їхній зміст (наприклад, *profligabit* на *profugabit*; *sua* на *scia*; *decisa* на *deusa*), вигадує неіснуючі слова (*exteninet* замість *extendet*; *insignus* замість *insignis*; *portulantibus* замість *postulantibus*; *evidenum* замість *evidenti*; *inime* замість *inire*; *elentor* замість *celeriter*). Показовим прикладом такого генерування слів є беззмістовна фраза в листі Войцеха Мясковського про Зборівську битву (док 241): *intra donium saynium abum* замість *inter densam sagitharum turbam*.

Автор нотаток мав також подекуди клопоти із відмінюванням місяців (*in maii*, *in decembre* замість *in maio*, *in decembri*). Великих помилок Голінський припустився, переписуючи нотатки медика та астронома Георга Йоахима Ретика (док. 6), де, окрім граматичних помилок, є плутанина у змісті (порушений порядок правління польських королів), а деякі фрагменти речень позбавлені сенсу у ширшому контексті (наприклад, *ex num pro Polonorum* замість *ex numero Polonorum*). Це далеко не повний перелік помилок, неточностей, переінакшень у латинських текстах рукопису. Якщо припустити, що частину помилок Голінський робив через неухважність, то все ж часті “винайдення” нових слів чи надто явні неузгодження слів у реченні нашттовхують на припущення, що знання латини автором було далеким від досконалості.

При такому величезному об’ємі роботи, який здійснив автор під час переписування копій документів у чистову книгу, до рукопису закрадалися, звісна річ, і механічні похибки такого типу, як, наприклад, “Iozephowy Włonowskiemu” замість “Iozephowy Kłonowskiemu”, “na Mornianach” замість “na Wornianach” (арк. 138) тощо. Для цієї категорії помилок, коли замість однієї літери Голінський вживав іншу, необхідно зро-

бити згадане застереження стосовно написання власних назв. Річ у тім, що в багатьох випадках іноді важко розрізнити, чи упорядник книги помилявся, чи просто писав, не знаючи правильної транскрипції. За винятком явних помилок, упорядники тут також намагалися зберігати правопис Голінського.

До такого типу текстологічних неточностей рукопису належать також механічне повторення Голінським одних і тих самих слів або фраз, відсутність необхідної літери (або кількох) у слові без авторського наміру скорочувати його, переставлені місцями окремі літери у словах тощо.

Чимало неясностей у відтворенні рукопису додавали пропущені цілі рядки або смислові слова чи фрази у документах, які копіював Голінський до своєї книги. У теперішній редакції ці лакуни відновлювалися при порівнянні цих документів з їхніми попередніми публікаціями з інших списків, які вдалося виявити⁹. У таких випадках ці доповнення до рукопису подаються у квадратних дужках зі збереженням правопису видання, яке стало підставою для необхідного відновлення тексту джерела, без чого його правильне розуміння у подібних місцях просто неможливе.

Щонайменше один випадок дає нагоду простежити, як це відбувалося в роботі Мартина Голінського, оскільки до нас дійшов саме той рукописний документ, з якого він робив копію до своєї збірки. Йдеться про статті, укладені Богданом Хмельницьким з польськими комісарами у Переяславі 24 лютого 1654 р. (док. 188), переслані Голінському з Варшави його товаришем Францішком Йонковським. Упорядник вклеїв рукопис Йонковського до своєї книги, одночасно скопіювавши його¹⁰. В одному місці у документі у копії Йонковського у рядку натрапляємо на скорочення “W. X. L.”, яке також наявне й у наступному – “W. X. Lith”:
“Isz commissia teraz stanąc nie mogła skutecznie, pokoy ma bydz zatrzymany między woyskami koronnemi y W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego] a Woyskiem Zaporowskiem takowym sposobem, ze woyska koronne y W[ielkiego] X[ięstwa] Lith[fewskiego] nie maia wchodzie z zadney strony...”¹¹. Під час копіювання документа Голінський завершив рядок на абрєвіатурі “W. X. L.” і продовжив з абрєвіатури “W. X. Lith.” наступного рядка. Таким чином, увесь текст, виділений курсивом, у рукописі було переочено¹². Зайвим було б говорити, що без відновлення пропущеного тексту у таких місцях розуміння документа дуже ускладнюється.

Аналогічна ситуація трапляється, зокрема, й у статтях угоди між кримським ханом Ісламом Гіреєм III і польським королем Яном Казимиром.

⁹ Див., зокр., пропущені рядки: док. 46 (арк. 88), 73 (арк. 122; у двох місцях у документі), 90 (арк. 139), док. 124 (арк. 173), 182 (арк. 218), 191 (арк. 239), 245 (арк. 277), 247 (арк. 282).

¹⁰ За винятком док. 187; порівн. док. 188–190 і док. 181, 182, 194.

¹¹ Див. док. 188, арк. 233. Курсив наш.

¹² Порівн. док. 188 (арк. 233) і док. 182 (арк. 218).

миром, укладеної під Зборовом 19 серпня 1649 р. Один з пропущених рядків, який позначено у квадратних дужках, відновлено за публікацією цього документа Даріушом Колодзейчиком¹³: “...ktore to upominki niasznieyszy k. i. m. polski do Kamienicza na czas zwyczynny odsilac rozkaze, a wolny czar y ham krimski [tamże posłańca swego po nie po sobie ześle, ktory je odbierać będzie. Obiecuje przy tym wolny Wielkich Ord car i chan krymski], ze od tego czasu wiecznemi czasy ordy krimskie...”. Звідси видно, що Голінський завершив копіювання рядка на фразі “wolny czar y ham krimski”, а потім, пропустивши рядок, копіював документ далі після тієї самої фрази.

Інший подібний приклад того, як можна дослідити цей недогляд у системі копіювання Голінським документів, трапляється при переказі ним листа з початку травня 1650 р. від польського гонця до Криму Войцеха Бечинського до двору зі зворотного шляху¹⁴. У цьому місці він поправив себе й пізніше дописав пропущений рядок, втуливши його дрібнішим почерком між двома іншими. Йдеться про кінцівку речення: “...zadnym sposobem Tatarow swoich zatrzymacz nie moze, ktorzy *ex praeda viuere zwykli*¹⁵, abo do Moskwy (tą iednak kondityą, zeby kozaczy z niemi posly społęm), w cim obiecuie bez wielkiego kostu Rzeczypo[spolitey], bez trudzenya senatorow y sliachty Korony dobrą przislugę vczynycz, albo więcz przeczzywko Swedom”. Цей текст виглядав спершу таким чином: “...zadnym sposobem Tatarow swoich zatrzymacz nie moze, ktorzy *ex praeda viuere zwykli || obiecuie bez wielkiego* kostu Rzeczypo[spolitey], bez trudzenya senatorow y sliachty...”. Пізніше фраза “*zwykli || obiecuie bez wielkiego*” була викреслена й доповнена пропущеним рядком: “...zwykli, abo do Moskwy (tą iednak kondityą, zeby kozaczy z niemi posly społęm), w cim obiecuie bez wielkiego...”. У цьому фрагменті добре видно, що Голінський іноді на свіжо перечитував переписані вже тексти і виправляв свій чистопис. Про такого типу пропуски у рукописі й незрозумілі дослідникам місця під час публікації його документів уже відзначалося, зрештою, в українській історіографії у примітках у збірниках джерел¹⁶.

Звертаючи на це увагу, слід з розумінням ставитися до похибок тексту, що часто трапляються у цьому рукописі. По-перше, як зазнача-

¹³ Див. док. 245, арк. 277; *Kołodziejczyk Dariusz*. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th – 18th Century): A Study of Peace Treaties followed by Annotated Documents. – Leiden; Boston, 2011. – P. 955.

¹⁴ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 338–339.

¹⁵ ktorzy *ex praeda viuere zwykli* – які звикли жити зі здобичі.

¹⁶ Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. Іван Крип'якевич, Іван Бутич. – К., 1961. – Док. 92. – С. 161 (прим. 1: “Текст зіпсований”; однак у дійсності його було передано Голінським без належної ясності). Порівн.: ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 333.

лося, праця Мартина Голінського була величезною протягом усього його життя. При такій інтенсивності копіювання і працездатності уникати помилок було неможливо. По-друге, знаємо, що рукопис № 189 переписувався Голінським начисто у 1665 р., а отже – після двох нападів часткового паралічу, які трапилися з ним приблизно наприкінці 1660 – на початку 1661 рр.¹⁷ і у лютому 1664 р. З приводу цієї недуги він залишив таку нотатку від 27 лютого 1664 р.: “...у Вступну середу... мав [я] у себе гостей на запусах і пив з ними до півночі. На наступний день почувався недобре. Після попільця, прийшовши з костьола, трохи поїв і поклався нагорі в хаті. Проспавшись, відчув спрагу і напився поживного пива. Внутрі моєму похололо, а звідти поволі мене знову схопило, вже вдруге в той самий правий бік, що й раніше, три роки тому, також було схопило, – в руку, бік, ногу і півголови. Господь Бог, а найперше Найсвятіша Діва Марія, рятували мене [так], що мені мову не пошкодило. А потім п. Ян Закревський, цирюльник, п. Лещинович, лікар, – ці також поралися коло мене, що врешті одужав і зміг ходити і рукою володіти, – міг писати і ходити”¹⁸. Цю особливість життя Мартина Голінського слід мати на увазі, якщо йдеться про відчитання і редагування цих нотаток.

Оскільки рукопис № 189 є збірником документів, поєднаним з власними нотатками Голінського, то для зручнішого сприйняття й користування текстом усі джерела було пронумеровано й описано загальними титулами відповідно до смислового змісту. При цьому слід мати на увазі, що ця нумерація є умовною, адже документами вважаються навіть дрібні репліки Голінського, окремі речення, фрази, його незначні коментарі тощо. Правки, які він робив у тексті, й виправлення його помилок у теперішній редакції якомога повніше відзначено в текстологічних примітках.

Після того, як нотатки було переписано у чистописі, Голінський віддав їх палітурникові для оформлення паперових аркушів у книгу. Іноді під час цих палітурних робіт перший, а найчастіше останній рядок аркуша було наполовину зрізано. У рукописі таких місць досить багато, і вони спеціально відзначені в теперішньому виданні. У таких випадках втрачений текст документів, що були вже раніше публіковані, відновлювався у квадратних дужках за правописом цих публікацій.

У теперішній редакції квадратні дужки вживалися також при відновленні окремих слів, що були пошкоджені по вертикальних краях аркушів під впливом часу або внаслідок згаданих палітурних робіт. Ці слова позначено зірочкою. Скорочення самого Голінського у польських і латинських словах, контраговані форми дієслів та інші розшифрування скоро-

¹⁷ ЛННБ. – Ф. 5. – Од. зб. 189/II. – Арк. 1527 (27 лютого 1664 р. про цей напад він писав: “...tak trzy liata [temu]...”).

¹⁸ Там само.

чень також подавалися у цих дужках. Усі редакторські доповнення такого типу до джерел пристосовані, по можливості, якнайближче до мовного стилю Мартина Голінського з усіма найголовнішими особливостями, а не до сучасного польського правопису (наприклад, “Rzeczypospoli[tey]” замість “Rzeczypospoli[tej]”, “kro[liia]” замість “kro[la]”, “P[an] Bog” замість “P[an] Bóg” і т. д., і т. п.). Квадратні дужки використовувалися також, якщо у теперішній редакції виникала потреба дописати слово або фразу, які у смислово-семантичному сенсі додавали більшої ясності до оригінального тексту. Датування у заголовках документів подається за новим стилем.

* * *

У цілому під час передачі тексту упорядники, як згадувалося, намагалися якнайповніше зберегти мову автора. До типових прикладів належать такі особливості передачі тексту:

- зберігалася часте вживання Голінським носових літер “ę” та “ą” у словах не лише перед літерами “n” або “m”, а й наприкінці слова, де це не потрібно у сучасній польській мові (наприклад, “pięcentarze”, “ktořemu”, “częmu”, “postanowięnia”, “wam”, “Pan Bog”, “pan Adrian Broniowski” тощо). На те саме натрапляємо і в тогочасних текстах, писаних не Голінським, але доданих ним у рукопису (“hetman”, “nam” (док. 187, арк. 222); “najpotężniejszy” (док. 187, арк. 277); “na drugam strone” замість “drugą” (док. 239, арк. 267) і т. п.). Це було типовим і поширеним явищем для тогочасного письма, яке граматично відтворювало фонетику мови. Ця особливість зберігалася якнайповніше при теперішньому впорядкуванні тексту;

- зберігалася також вживання літери “o” замість “a” (“hetmon”, “zotek”). Ця риса правопису, як зазначалося, пов’язана з попередньою особливістю за фонетичним звучанням. Ось, зокрема, подібні за фонетикою приклади написання у рукописі тих самих слів: “Bohdon Chmielnicky, hetmon z Woyskiem Zaporowskym” (арк. 174) і “Bochdan Chmielniczky, z Woyskiem Zaporowskym hetman” (арк. 168), “Pon Bog” (арк. 170) як варіант поруч із часто вживаним “Pan Bog” (арк. 6, 31, 70, passim), “usiłuią nam z nienawysczy u zazdroscy swobod” (арк. 19) і “przeciwno nom ciągną” (арк. 17). До цього самого типу належать особливості тогочасної польської мови, які відтворені у сьогodнішній редакції: “A iednak sie non cern grozy” (арк. 109) замість “A iednak sie *nań* cern grozy” або “A iednak sie *na niego* cern grozy”, “nie chciely non pozwolicz” (арк. 183) замість “nie chciely *nań* pozwolicz” або “nie chciely *na niego* pozwolycz” і т. п. Зрештою, така практика поширювалася Голінським подекуди навіть на латину (*terminan* замість *terminum*).

- У багатьох випадках звучання носових літер “ę” та “ą” підсилюється додатковим вживанням літери “n” або “m” (наприклад, “postampi”

(postąpi) (ark. 75), “dalszą wolią” (dalszą wola) (ark. 119), “kamięncy” (kamięcy, kamienicy) (ark. 130), “będa” (będa) (ark. 22) та ін.). Це також було поширеним явищем для тогочасного польського письма, і в інших автографах, що були вклеєні до цієї книги Голінським, натрапляємо подібні правописні норми, наприклад, у слові “naupotężnieyszy” (ark. 277) та ін.

Окремі літери у словах також передавалися таким чином, щоб якнайповніше зберегти текстологічні особливості рукопису:

- без змін залишаються варіанти вживання Голінським літер “y” та “i” в одних і тих самих словах для передачі йотованих звуків (наприклад, “woyewoda” і “woiewoda”, “krotkyey” і “krotkicy”, “spolnye” і “spolnie” і т. п.);

- літера, що у рукопису нагадує латинське “j”, у дійсності передається як “i”, оскільки, крім слів на кшталт “jego”, “Jeremy Wisniowiecku”, “jaki” та інших, де ця літера розміщена на початку слова, Голінський пише її однаково й там, де явно мала б бути літера “i”, як-от “Interim”, “in”, “ich mm. pp.”, “Daniel Izycy”, “instigator”, “inuidia”, “infamia”, “I lubo um” і т. д.

Таку саму рису можна спостерігати й у почерках документів, що їх автор вклеював до свого рукопису, наприклад у листі Самуеля Казимира Кушевича (ark. 163–166). Цей документ наочно демонструє особливість такого письма. У той час, як велике “J” наявне у деяких словах на початку речення (“Ja”, “Jutro” і т.п.), ця літера жодного разу не трапляється у середині речення у словах, що мали б починатися з “j”; немає її й у середині слів, де вона замінена літерою “i”. Це саме видно на прикладі фрази “z małym *Iwaneczkiem*”, де візуально здається, що тут написано “*Jwaneczkiem*” (ark. 164–165), однак насправді це слово починається з великої літери “J”. Отже, у словах типу “Ja”, “Jutro”, упорядники також залишали “Ja”, “Jutro” etc.

Загалом, у латинських і польських текстах XVII ст. вживання літери “i” або “y” для означення йотованих звуків було дуже поширеним. Як і в інших сумнівних щодо транскрипції місцях, тут не було ніяких загальноприйнятих граматичних правил;

- збережено особливість тогочасної польської мови, яка спостерігається у написанні Голінським літер “v” і “u”, що також писалися без будь-яких закономірностей і по-різному в одних і тих самих словах (“vniwersał” – “uniwersał” – “uniuersał”, “Vkraina” – “Ukraina”, “vkazuiącz” – “ukazuiącz”, “utarczka” – “vtarczka” і т.ін.). Такі різнописання особливо наочні й характеристичні, коли на них можна натрапити навіть в одному рядку, наприклад: “ad quem ut maiestas *uestra* eo nomine feruenter scribat, diligenter ab *miestate vestra* petimus” (ark. 129);

- збережено також різночитання літер “l” і “f”, які в оригіналі, як правило, не мають в нормованого написання у відповідних словах. Спра-

ву ускладнює те, що різниця у почерку Голінського у написанні “ŕ” і “r” іноді така незначна, що її важко вловити. Це видно, наприклад, на арк. 43: “Oddaŕ do koła od kroŕia i. m. piŕzmo...” (арк. 43) тощо.

У підсумку можна зазначити, що двозначне написання низки одних і тих самих літер є однією з особливостей письма Голінського, як і багатьох польсько-латинських текстів того часу, і ця риса залишалася по змозі без змін у теперішній редакції.

Стосовно передачі латинських текстів рукопису, то відзначимо такі основні принципи:

- як і в польських текстах, у латинських збережено оригінальне написання Голінським літер “u”/“v”, чи “y”/“ii”/“i”. Прикінцеве “-u” загалом характерне для тогочасного письма, коли ним позначали закінчення “-ii” у родовому відмінку однини другої відміни іменників та прикметників;

- залишається польське носове “ę”, яке Голінський використовував для позначення латинських диграфів “ae”, “oe”;

- збережено особливе написання префікса “sup-” замість “sub-” (наприклад, “supscriptos”)¹⁹;

- у квадратні дужки не беруться загальноприйняті у пізньосередньовічній чи ранньомодерній латині скорочення частин слів – наприклад, постпозитивної сполучної частки “-que”, префіксів “per-”, “prae-” та “pro-”, закінчень давальних і орудних відмінків множини третьої відміни іменників “-ibus”, диграфів “ae”/“oe” тощо.

Спільною працею упорядників було вичитування і редагування польських джерел. Ідентифікацію історичних персоналій, уточнення датування документів і текстологічне коментування польських текстів здійснив Ярослав Федорук за участю Ореста Заяця, який, крім цього, відредагував і переклав українською мовою латинські документи та вислови у польсько-латинських. Датування в коментарях і назвах документів подано за новим стилем. У разі, якщо документ датовано за старим стилем, то дані про новий стиль уточнюються окремо.

Орест Заяць, Ярослав Федорук

¹⁹ Випадки написання літери “p” замість “b” трапляються, зрештою, й у польських словах у правопису Голінського, як-от “chlier” замість “chlieb” (арк. 306), та ін.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Титульні аркуші рукопису

Manuscripta varia Golenscii contenta tribus voluminibus¹. ||

*Terminata*² roznych rzeczy, ktore sie dzialy od roku 1648 az do roku Panskiego 1664, co moglo przyszc do wiadomosczy, spisana y zterminowana dlia pamieczy, 1665. Takze *terminata* pp. radziecz kazimierzskyh, ktorzy beli obrani na radziectwo y czo sie moglo wiadomosczy zasiagnac y ktorzy kiedi pomarly.

Ex bibliotheca s[acratis]s[i]mi Corporis Christi, Casimir[iae] ad Crac[ovi]am].

V[ictorinus] Weresczynski, praepositus³.

Marczyn Golynsky, raycza kazymierzsky, *m[anu] p[ro]pria*⁴.

Anno Domini 1648, die 13 may.

Do Bozego Ciała conuentowy oddac.

W tey xię[d]ze iest kopersztychow dwadziescia⁵. || (арк. 1)

¹ Надпис із бібліотеки кінця XVII–XVIII ст. На титулі есклібрис: “Ex Bi[bliotheca] [Canonicorum] Re[gularium] sub Litera B, N[um]ero 8vo” (“З бібліотеки [каноніків] регулярних під літерою «В», номером восьмим”). Див. згадку про рукопис за даними цього опису у каталозі бібліотеки кляштору каноніків регулярних лятеранських у Казимірі, укладеному у 1741 р. ченцем Станіславом Пехнікевичем, у розділі “Historici”: Бібліотека Оссолінських у Вроцлаві, від.рукоп. – Од. зб. 187/II. – Арк. 741. Про бібліотеку див.: *Pietrkiewicz Iwona*. Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie w XV i XVI wieku. – Kraków, 2003. – S. 52.

² *terminata* – нотатки.

³ “З бібліотеки Найсвятішого Тіла Христового, в Казимірі під Краковом, Вікторин Верещинський, препозит”. Надпис рукою настоятеля монастиря Божого Тіла (1673–1694) Вікторина Яцка Верещинського. Див.: *Łatak Kazimierz*. Roczec rządców opactwa Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie. – Kraków, 2005. – S. 109–118.

⁴ *manu propria* – рукою власною.

⁵ Напис XVII–XVIII ст. іншою рукою.

№ 2

1611–1666 pp. – Хронологічний перелік райців м. Казимира під Краковом з автобіографічними нотатками Мартина Голінського

Terminata pp. radziec kazimierzskych przy Krakowie, ktorzy kiedi pomarly y ktorego roku, inszy bely obrani na radziectwo, iako sie wiadomosczy zasiagnacz mogło.

Naprzot za p. Mikolaia Opackiego, wielkiego rzańcę krako[wskiego], 1606, ktori nastal po p. Mihalie Maliechowskym wielgorzańcą.

Actum feria secunda ante festum Natiuitatis Beatę Marię Virginis an[n]o Dom[in]i 1606. Generosus do[minus] Nicolaus Opacky, capitaneus Piase[censis], vicecamerarius Warsau[ensis] et administrator magne procurationis castri Craco[uiensis], in presentia re[ueren]di[ssimi] d[omini] Hieronimy Czieleiecky, s[acrae] r[egiae] m[aiestatis] secretary, et generosi d[omini] Ioannis Boliiek, aliorumque nobilium atque officii consularis Casimiri[ensis] elegit in consules residentes fama[tos] do[minus] Andream Pukal, Simonem Miernik, Ioannem Smusowsky, Iacubum Toporek, Georgium Wulff et Andream Lex Staringlowycz, scabinum Casimiri[ensem], in locum nuper defuncti famati Martini Gizowsky, consu[lis] Casimi[riensis], in antiquo uero consules fama[tos] d[ominos] Ioannem Rucky, Petrum Carni, Ioannem Andrzejowycz, Augustinum Pawlik, Albertum Stalny et Casparum Rzepczinsky. Ibidem fam[atus] do[minus] Andreas Pukal, proconsulatus officium, per fam[atum] d[ominum] Georgium Wulff redditum suscepit fama[tus] uero d[ominus] Andreas Lex Staringlowyc in consulem electus iuramentum super officium consulare prestitit⁶.

Act drugi

Actum feria quinta ante dominicam Iudica proxima anno Do[min]i 1607. Generosus d[ominus] Nicolaus Opaczky, capitaneus Piasecen[sis], vicecamerarius Warsau[ensis] et administrator magne procura[tionis] castri Craco-

⁶ Діялося у понеділок перед святом Різдва Пресвятої Диви Марії року Божого 1606 [4 вересня]. Уроджений пан Миколай Опацький, п'ясецький староста, варшавський підкоморій та великоврядник краківського замку, у присутності превелебного пана Єроніма Целецького, секретаря його королівської милості, та уродженого пана Яна Болека та інших шляхтичів, а також раецького уряду Казимира, обрав на чинних райців славетних панів Андрія Пукаля, Шимона Мірника, Яна Смушовського, Якуба Топорека, Георгія Вульфа та Андрія Лекс Старінгльовича, казимирівського лавника, на місце нещодавно померлого славетного Мартина Гізовського, казимирського райці; натомість на старих райців – славетних панів Яна Руцького, Петра Чорного, Яна Анджейовича, Августина Павлика, Войцеха Стального та Каспера Жепчинського. Там само славетний пан Андрій Пукаль прийняв уряд бурмістра, переданий славетним паном Георгієм Вульфом, а славетний пан Андрій Лекс Старінгльович, обраний на райцю, склав присягу на раецький уряд.

ui[ensis] ordinatus, elegit in consules residentes ciuit[at]is Casim[iriensis] fam[atos] Andream Pukal, Simonem Miernik, Ioannem Smusowsky, Iacobum Toporek, Andream Lex Staringiel, Stanislaum uero Ruskowycz, scabinum Kazy[miriensem], in locum defuncti fa[mati] olim d[omini] Ioannis Andrzejowycz, consul[is] Casim[iriensis], qui ibidem in presentia d[omini] electoris prenominati et officii consula[ris] iuramentum in forma solita super officium consulare prestitit. In consules uero antiquos fam[atos] Ioannem Rucky, Petrum Czarny, Augustinum Pawlik, Albertum Stalni, Georgium Wolff et Casparo Rzepczynsky. Stradom[ienses] consules fam[at]i Valentinus Konieckowycz et Simon Thopolia⁷.

1611. Za p. Iona Płazy, wielkiego rząnce krakowskiego, eliektya.

Generosus Ioannes Płaza de Mstycow, magnus procurator arcis Cracoui[ensis], Lubacouie[nsis] etc. capitaneus.

Pro anno 1611 ex autoritate sua in officio Casimiriensi elegit et deputa[vi]t residentes ex antiquis: d[ominum] Andream Pukal, d[ominum] Casparum Rzepczynsky.

Ex nouo uero electi in locum defunctorum:

d[ominum] Albertum Mihalowycz in locum Ioannis⁸ Ruczky,

d[ominum] Nicolaum Zakrzewsky in locum Augustini⁹ Pawlyk,

d[ominum] Blaseum Makowsky in locum Ioannis Smosewsky,

d[ominum] Ioannem Sebastianowyc in locum Iacubi Toporek.

In Stradomia uero d[ominum] Valentinum Iacubo[wicz] in locum Valentini¹⁰ Konieckowycz.

Actum in pretorio Casimir[iensi] die 19 aprilis 1611¹¹. || (арк. 2)

⁷ Діялося у найближчий четвер перед неділею Юдіка [29 березня] року Божого 1607. Уроджений пан Миколай Опацький, п'ясецький староста, варшавський підкоморій та призначений великоврядник краківського замку, обрав на чинних райців міста Казимира славетних Андрія Пукаля, Шимона Мірника, Яна Смушовського, Якуба Топорека, Андрія Лекс Старінгльовича, а Станіслава Русковича, казімирівського лавника, на місце померлого славетного пана Яна Анджейовича, казімирівського райці. [Останній] там у присутності згаданого пана виборці та раецького уряду склав у відповідній формі присягу на раецький уряд. Натомість на старих райців [обрано] славетного Яна Руцького, Петра Чорного, Августина Павлика, Войцеха Стального, Георгія Вульфа та Каспера Жепчинського, а на страдомських райців – славетний Валентин Конечкович та Шимон Тополя.

⁸ У рукописі “Ioannem”.

⁹ У рукописі “Augustinum”.

¹⁰ У рукописі “Valentinum”.

¹¹ “Уроджений Ян Пłaza зі Мстичова, великоврядник краківського замку, любачівський староста і т. д. На рік 1611 силою своєї влади на казімирівський уряд обрав та призначив чинних райців зі старих: пана Андрія Пукаля, пана Каспера Жепчинського. Натомість знову вибрано на місце померлих: пана Войцеха

Za p. Stanisława Wytowskiego, wielkiego rząnce krakowskiego, starosty niepołomskiego, który po p. Płazie został wielkim rząncą.

Eliektya była p. residentow 1616 *die 29 ianuary*. Obrany p. Andzey Pukal, p. Woycieh Mihałowycz, p. Woycieh Pawlik, p. Marcin Gunkowycz, p. Mikolay Zakrzewsky. Na mieysce zmarlego p. Iona Sebastianowycza obrani p. Tomas Rozycz.

Była długo wakantya po smierczy kielku panow radziec, ze sie zaden z p. ławnikow nie starał o radziecz[tw]o, az do p[anow] na ratus słał p. wielky rząnce, co za przycyna tego, y groząc podac takyh, s ktoryh nie będą kontency. A pięci p. radziec nie było:

1615. Vmar *die 19 augusti* p. Blazey Sarnowycz *alias*¹² Mokowsky, raica kazimierzsky;

1616. Vmar *die 2 nouembris* p. Woycieh Stalni, raica kazimierzsky;

1617. Vmar *die 4 february* p. Mykolay Zakrzewsky, raica kazimierzsky;

1617. Vmar *die 14 decembris* p. Andrzey Lex *ali[as]* Staringiel, raica kazimierzsky;

1618. Vmar *die 18 ianuary* p. Andrzey Pukal, raica kazimierzsky.

1618. Pocely sie staracz pp. ławniczy kazimierzsczy o radziectwo na mieysce tyh zmarlyh. Eliekczya stanęła *anno Do[min]i 1618 feria quarta post festum s[an]ctae Agnetis*¹³. Zesłał i. m. p. Stanisław Witowsky, wielky rząnce krakowsky, p. podrzencego Lipnickiego na ratus kazimierzsky y obrał pp. residentow y piączy nowych pp. radziecz na rok 1618. *Spectabiles Martinum Gunkowycz, Thomam Rozicz; Ioannem Wolny, aduocatum; Albertum Czechowycz, Alexandrum Zaborzsky ali[a]s Pokorowycz, Sebastianum Czychosowsky, Albertum Gładis. Ex scabinis Casimiriensibus, sescz yh belo residentow*¹⁴. A p. Woycieh Gładis był telko raicą mlodsym, zwał sie Malarzowyc, a przy nim stara rada była: p. Ierzy Wolff, Kasper Rzepcinsky, Stanisław Ruskowyc, Woycieh Mihałowycz, Albertus Pawlik.

1620. Vmar p. Wałanti Iacubkowyc, strado[mski] raica. Na iego mieysce obrani p. Ierzy Bistrowsky raicą.

1621. Vmar p. Ierzy Wulff, pohowani u Bozego Ciała. Na iego mieysce p. Zaharias Węgrzinowsky raicą.

Міхаловича на місце Яна Руцького, пана Миколая Закревського на місце Августина Павлика, пана Блажія Маковського на місце Яна Смушовського, Яна Себестьяновича на місце Якуба Топорека. А в Страдомі – пана Валентина Якубовича на місце Валентина Конечковича. Діялося у казімирівській ратуші дня 19 квітня 1611 [року].”

¹² *alias* – інакше.

¹³ *anno Do[min]i 1618 feria quarta post festum s[an]ctae Agnetis* – року Божого 1618, у середу після свята св. Агнеси [24 січня].

¹⁴ Зацнославних Мартина Гунковича; Томаша Ружица; Яна Вольного, війта; Войцеха Чеховича, Олександра Заборського інакше Покоровича, Себастьяна Ціховського, Войцеха Гладіша. З казімирівських лавників.

1621. Vmar p. Marczyn Gunkowyc, raica, poho[wani] u Boze[go] Cia[ła]. Na iego mieysce obra[ni] p. Woyczech Mrockowyc.

1621. Vmar p. Ierzy Bistrowsky, raica stradom[ski]. Na iego mieysce obrani p. Mathias Zgorzelsky rai[ca] na Stra[domiu].

1622. Vmar p. Woycieh Mihałowycz, raica. Na iego mieysce obrany p. Adam Brąskowyc.

1622. Vmar p. Woycieh Pawlikowyc, raica. Na iego mieysce obrani p. Wawrziniec Ziarkowyc.

1623. Vmar p. Kasper Rzepczinsky, raica. Na iego mieysce został raicą p. Wawrziniec Toporzsky.

1624. Vmar p. Wawrziniec Ziarkowyc, raica. Na iego mieysce został raycą p. Marczin Stephtowyc.

1626. Vmar p. Ion Wolny, raica. Na iego mieysce obrani p. Krzistoph Kozycky, akademik.

1627. Vmar p. Stanislaw Ruskowycz, raica. Na iego mieysce obrani p. Stanisław Postrzygacowyc.

1631. Vmar p. Iacub Zatorzsky, raica. Na iego mieysce obrani p. Adom Wahlykowycz.

Anno Domini 1633 die 20 aprilis przyąłem mieyskie w Kazimierzu przy Krakowie. A ozeniełem sie z drugą małzonką, wdową Anną Czechową, 1632 w Kazimierzu, w niedziele przed s. Ionem Krzcieliem, z pocziwą białogłową y gospodinią dobrą.

Za moy pamięczy czy pomarli pp. raice w Kazimierzu y obrani na yh mieyscze ynsy p. rayce.

Wielgym rzańcą został pąn Adrian Broniowsky pod czas koronaczyey krolia i. m. [Władysława IV w roku] 1633 po p. [Stanisławu] Wytowskim, który został kastelanem [brzezińskim]¹⁵. || (арк. 3)

*Anno Domini 1635 in decembri*¹⁶ vmar p. Aliexander Zaborzsky *ali[a]s* Pokorowycz, na ktorego mieysce obrał i. m. p. Zigmunt Opaczky, podkomorzy warsawsky, wielky rzańca krakowsky, który obiał wielgorządy po smierczy nieboscyka p. Adriana Broniowskiego. Ziehał som p. wielky rzańca na ratus kazimierzsky y p. Marcin Pieglowsky [Pigłowski/Pieglowski], podrzęncy krakows[k]y. Postanowily raiczą p. Stanisława Waclawyka, przy ktorih przisięę oddal na urząd radziecky, a przy tem zaraz zrewydował ratus y cekaas, armatę y porządek w ratusu.

1637. Vmar p. Ion Klieskowyc, woyt kazimierzsky, w dzień s. Iona Euangelisti po Bozym Narodzeniu, pohowon na Skalce. Na ktorego mieysce pp. raice obrali woytęm kazimierzskym p. Mikołai Misieckiego, ławnika, a

¹⁵ *Kłaczewski Witold*. Stanisław Witowski – żołnierz, dyplomata, polityk // *Res Historica*. – Lublin, 2005. – T. 20. – S. 91–92.

¹⁶ У рукописі “*in decembre*”.

na miejsce p. Misieckiego przysiężnikiem obrali pp. raice p. Marczina Golin-
skiego ze dwunastu mężow.

1637, 30 may w sobotę święteczną po południu zmarła p. Regina Cziho-
sowska z domu Pukalowna, po ktorey był bardzo żalony małżonek iey
p. Sebestian Czychosowsky [Cichoszowski]¹⁷, raica kazim[iersky]. Poho-
wa[na] u Bozego Cyafa.

1639, die 5 augusti w dzień Panny Mariey Sniezney zmarł sławni y godni
pamięczy pąn Sebestian Czyhosowsky, raica kazimierzsky, *promota persona*¹⁸,
człowiek wielki w naukach, orator dobry. Witał krolia i. m. y kroliową i. m.
kielka razy godnih pamięczy. Pohowon u Bozego Ciała przed kaplicą Lorecką
przi filiarze.

Obrał i. m. p. Opaczky, wielgy rzanca krakowsky, raicą p. Iona Wolnego
na iego miejsce, p. nieboscika Czyho[so]wskiego.

1640, die 19 iuny zmar p. Adom Gołąb midliarz, raica stradomsky, po-
howan u Wsistkyh Świętyh w Krakowie. Na iego miejsce obrani raycą na
Stradomiu p. Andrzej Iasowsky w roku 1641 die 3 nouembris.

1640 die 28 7bris zmar p. Ian Pokorowycz, ktori został pisarzem kazi-
mierzskim [w roku] 1606 po p. Sebestianie Gładisu. Był pisarzem w Kazimie-
rzu liat 34. Miał liat swyh 82. Na iego miejsce przyieli pp. raice kazim[ie-
rzscy] za pisarza p. Stanisława Ligonskiego sendomierz[skiego] die 15 9bris
1640.

1641 die 6 aprilis zmar p. Stanisław Postrziganowycz, raica kazim[iersky],
pohowon u Bozego Ciała. Na iego miejsce obrani p. Symon Winarzsky
w piersy wtorek po Nowym Roku 1642.

1643. W dzień Trzech Kroliw zmar p. Ion Wolny, raica kazimierz[sky],
pohowon u s. Katarziny. Na iego miejsce obrany p. Grigier Drąskowycz raicą
kazimierzskym.

1642. Zmar p. Stanisław Waclawyk, raica kazimierzsky, pohowan u Bo-
zego Ciała. Na iego miejsce obrany raicą w Kazimierzu p. Andrzej Iasowsky,
co był na Stradomiu raycą.

1643. Zmar p. Adam Drąskowycz die 16 7bris, raica kazy[mierzsky], po-
howon u Bozego Cyafa. Na iego [miejsce] obrany p. Woycieh Zawada raicą
kazimierzskym.

1644 die 7 february zmar i. m. xzyąd[z] Marczyn Kłoczynsky, *s[acrae]
theol[ogie] doctor et iurisprudencie*¹⁹, proboszcz konwentu Bozego Ciała przi
Krakowie na Kazimierzu, tamze pohowon. Pobożnego zywota, koscioł Bo-
zego Ciała wsistek odnowieł, ołtarz wielky złocisty sprawiel y ołtarze mniey-

¹⁷ *Latak Kazimierz*. Książd Stefan Ranatowicz CRL (1617–1694) barokowy kronikarz
i pisarz klasztorny. – Kraków, 2010. – S. 33.

¹⁸ *promota persona* – особа з науковим титулом.

¹⁹ *s[acrae] theol[ogie] doctor et iurisprudencie* – доктор (святої) теології та юрис-
пруденції.

se, formy nowe w małym chorze²⁰ sprawiel y kruhty nowe pomurowacz kazał y biahą cinową dwie pobycz, a trzecią miedzianą sprawiel. Wieżę przy koscyelie zmurował y biahą cinową pokreł, na ktorey wiezy zwoni zawiesyc kazał, grob nowy błogosławionemu Stanisławowy Kazimierczykowy sprawiel y kosczy iego ziemie podniossy z małego choru do niego przenios. *Cymborium*²¹ srebne wsistko sprawiel, monstranczą złotą y kielih sprawiel, aparatow kostownih nasprawiał, kap, ornatow, antepedy, groby w koscielie pomurowac dał y posacką kamienną położic kazał, klastor pomu- || (**арк. 4**) rował, kosciół s. Wawrzinca zmurował y smentarz od Zidow obmurował, kamienic, domow do klastora przycinieł y wielie dobryh rzeczy sprawiel. Pohowon u Bozego Ciała przed wielkym ołtarzem w grobie nowym, ktory on dał zmurowac dla probosczo. Naznaceł za zywota swego coadiutorem na probostwo i. m. x[zyą]dza Iacyntha Liberiusa, doctora *s[acre] teologi[e]*, człeka godnego.

1644 die 13 8bris vmar p. Krzistoph Kozycky, raicza, pohowon u Bozego Ciała. Na iego mieysce obrany p. Iacub Kwiatowsky raicą kazimierzskym.

1645. We dni Wielkonocne vmar p. Woycieh Malarzowyc *ali[a]s* Gładis, pohowań na Skałce. Na iego mieysce obrani p. Daniel Maliesa raicą kazimierzskym.

1645 29 aprilis rozniemog sie naglie na paralis p. Stanisław Ligonsky, pisarz kazimierzsky. W sobotę wtora po Wielkynoczy vmar, pohowon u Bozego Ciała. Na iego mieysce przyieli pp. raice za pisarza p. Mikołaiia Luteckiego.

1645 die 21 iuly vmar i. m. xzyąd[z] Gielazy [Jan Gelazy Żórawski]²², probosczo conentu woblromskiego, ktory tamze kosciół y klastor Wolbromie pomurował y do Bozego Ciała konwentowy beł pozitecny, y kosciolowy do ozdoby. Beł swiatobliwego ziwota, carty z ludzi opętanih wiganił y na cary pomagał y uzdrawiał. Pohowań Wolbromie.

1648 die 2 marty vmar p. Woycieh Mrockowycz, raica kazimierzsky, pohowon u Bozego Ciała. Na iego mieysce obrani pań Marczyn Golinsky raicą kazimierzskym przez i. m. p. Hieronima Radzieiowskiego, ktory na ten czas został wielkym rzańcą krakowskym. Spusciel mu wielkie rżady i. m. p. Opacky y beł zaraz y administ[r]atorem zup wielickych y bohenskyh y starostą łomzinskym. A podrzencim takze beł i. m. p. Marcin Pieglowsky, pań dobry.

1648 die 20 may vmar niasnieysy monarcha Władisław Cwarty, krol polsky y swecky, w. x. litewskie etc., etc., etc., iadąc z Litwy, w mieszczie

²⁰ Далі ще раз написано “нове”.

²¹ *cymborium (ciborium)* – чаша.

²² *Latak Kazimierz*. Kultura książki w woblromskim klasztorze kanoników regularnych laterańskich w czasach nowożytnych // *Echa Przeszłości*. – Olsztyn, 2010. – T. XI. – S. 78 (no. 27).

Mereczu. Vrodziel sie krol i. m. [w roku] 1595, *die 9 iuny*. Koro[no]wan na Kroliestwo Polskie [w roku] 1633, *6 february*.

Znowu obyał wielgorzadi i. m. p. Zigmunt Opaczky.

1650²³. Vmar p. Grigier Draskowyc, raica kazimierzsky, pohowan u Bozego Ciała. Na ktorego mieysce obral i. m. p. Opacky, wielky rząca krakowsky, p. Mathiasa Briskiego.

1650. Vmar p. Thomas Rozyc, raica kazimierzsky, akademyk, pohowan u Bozego Ciała. Na iego mieysce obrany p. Wawrziniac Mrockowycz raicą kazimierzskym.

1651. Vmar p. Woycieh Czehowycz, raica kazimierzsky, pohowan u Bozego Ciała. Na iego mieysce obrani p. Paweł Przytulowyc raicą kazimierzskym, akademik.

1652. Vmar p. Zaharias Węgrzynowsky, raica kazimierzsky, powietrzem, ktore na ten cas panowalo wielkie w Krakowie y w Kazymierzu. Pohowon u Bozego Ciała. Na iego mieysce obrani p. Bartlomiej Pyanczy raicą rzemiesła mularzskiego.

1653. Vmar p. Adom Wahlikowyc, raica kazim[ierzsky], pohowon u Bozego Ciała. Na iego mieysce obrany p. Woycieh Czychoniowycz raicą kazimierzskym.

1653. Vmar p. Mathias Zgorzelsky, raica stradomsky, złotnik, pohowan u bernardinow. Na iego mieysce nie obrono nikogo.

1654 *die 24 aprilis* vmar p. Mathias Brysky, raicza kazimierzsky, pohowan u Bozego Ciała. Na iego mieysce obrany p. Marczyn Lięmiesz raicą kazimierzskym.

1655. Vmar p. Iacub Kwiatowsky, zlotnik, raicza kazimierzsky, pohowan u Bozego Ciała.

Vmar tez p. Alexander Płaza, wielgy rząca krakowsky, starosta rabstinsky [rabsztyński], ktori był w tym roku zostal wielkym rząncą; y p. Opacky vmar, przesly wielgi rząca, || (**арк. 5**) pod czas woyni swedzky, gdi Krakow y Kazimierz Swedzy trzymaly, Wierdz [Paul Wirtz], general swedzky, po vstapieniu Wiercza sweckym woyskiem s Krakowa [w roku] 1657 za przysciem krolia i. m. pana nasego milosczy[wego]. A po smierczy p. Płazy zostal wielkym rząncą p. Hieronim Wierzbowsky, woiewoda brzesky [brzesko-kujawski]. Obral raicą kazimierzskym [w roku] 1657 p. Mathiasa Tretera, akademika, ktori bel ławnikiem kazimierzskym, potim bel zostal doctorem *iurisprudentie* y sekretarzem krolia i. m. pisal sie.

1657 *die 19 aprilis* vmar p. Woycieh Czyhoniowycz, raica kazimierz[sky], Wegrzeh w Kiesmarku. Uhodząc przed Swedamy, tamesmy mieskaly. Przywieziony do Kazimierza y pohowalem go u Bozego Cyala po wisciu Swedow z Krakowa y s Kazimierza. Na iego mieysce obrani p. Mikołay Lutecky, co bel ławnikiem y pisarzem mieyskym, przez i. m. p. Mihała Morawickiego, podrzencego krakowskiego, zeslanego od i. m. p. wielkiego rzą[ncy].

²³ Так у рукописі. Повинно бути “1649” (див. док. 196).

1657 die 15 decembris z soboty na niedzielie vmar p. Bartłomiej Pyancy, raica kazim[iersky], pohowan u s. Katarzyni, ktory pod czas Swedow był burmistrzem dwie liecie, w Kazimierzu rządząc. Na iego mieyscze obrany raicą p. Augustin Klimerowsky, 1658 die 7 ianuary.

1658. Vmar p. Daniel Maliesa, raica kazi[mierszky], pohowan u Bozego Ciała. Na iego mieysce obrani raiczą pań²⁴ Ion Smarzowsky, die 7 february iurament na radziectwo oddał.

1662 die 30 iuly vmar w niedzielie p. Paweł Przytułowycz, raica kazim[ierszky], akademik, pohowon u Bozego Ciała.

1664. Vmar p. Krzistoph Mogielansky, woyt stradomsky, na powietrze, pohowon u oycow bernardinow na Stradomiu.

1665 die 17 february umar p. Andrzej Iasowsky, raica kazimierzsky, kupiec winny, rodzic z Węgier, sendik barnadinsky. Tamze u bernardinow na Stradomiu pohowan. Na iego mieyscze...²⁵

1665 die 29 aprilis vmar Warszawie i. m. p. Chieronim Wierzbowsky, woiewoda sieradzky, wielky rzańca²⁶ krakowsky, starosta oswięcimsky, s[z]adkowsky, barwałczky²⁷, a pohowon Warszawie. Obrany wielkym rzańczą i. m. p. Stanisław Skarsewsky, kastelan małogosky, starosta samborzsky. Witalismy go, kazimierzanie, die 26 7bris 1665.

1665. Obrął rayczą p. Iona Koziarowskiego na mieyscze nieboscyka p. Pawła Przitułowycza. Oddał iurament die 10 octobris w sobotę przy i. m. p. podrzęncym. Pocał był trochę bruzdic p. Misie[cki (?)], alie ze wstidem ustal.

1666 die 17 [...] ²⁸ z niedzielie na poniedzialek vmar p. Simon Wynarzsky, rayca kazimierzsky, pohowon u Bozego Ciała u fary.

1666 die 10 octobris w niedzielę po południu vmar p. Ion Smardzowsky, raica kazymierzsky, na kamięń, będąc zlie opatrzonny przez czyrulika. || (арк. 6)

№ 3

Репліка Мартина Голінського про початок злих знаків у 1648 році

1648. Pocatek zlyh znakow.

²⁴ Далі помилково ще раз написано “p[an]”.

²⁵ Далі текст обривається і не дописаний Мартином Голінським.

²⁶ У рукописі “rzanca”.

²⁷ У рукописі “barwałczky”.

²⁸ У рукописі місяця не вказано.

О згинієнїю секты брыткы machomeczky так з науки astrolocky, yako y s proroctwa swiętego Methodyusza, 1578.

Ta sekta przekłęta poczęła sie fundowacz roku Panskiego 600, iako sie Machomet pocał roszerzac z falsziwą wiarą. Naprzot w Araby kroliem sie ucziniel za panowania oycy s. papiezy Bonifaciusa Piątego, a gdy ceszarzem był rzymskim wielky Heraklius. Zpiszawszy ze trzech wiar, iedną wiarę złożył y Al Koron podał między liud proszty y gruby, drugy gwałtem, woyną do wiary przimuszal. Miał oycy Araba poganina, matkę Zydowkę Sarę, y tak sie naucel wiary od oycy pogansky, od matky zydowsky. Potym sie okrzyciel, przyał wiarę katolicką, y z tych trzech wiar, z pogansky, zydowskiey y z krzes-ciansky, złożył iedną wiarę. Ktora sie zaczęła fundowacz na początku w z[n]amieniu Lwa, a yz tam Mars woienny planeta przemieskywa, stął sie na oko ukazało, yz sie barzo wyszoko tę okrutny narod miał wyniesc, alie iednak, iz iako philozoph mowy: “*Eadem est via resolutionis, quae et compositio-nis*”³⁰. Tenze ych significator Mars poczina sie iusz przenosic s tego ych znamienia a wprowadzi sie roku 1578 w znamię y znamię Panne Niebieską, od ktorego czasu polieku pocnie iawny szwank podimowacz y ginacz (*Aderit utique plenitudo temporis et miserebitur Deus. Sian*)³¹. Methodius swięty tak o nim prorokował y opiszał *in suis “Retractationibus”*³², mowiacz: “Powstanie narod chrzescyansky y będzie toczył woinę z nimy, y podbyie ie mieczem, y poimā wszistkie ych niewiasty, y pobiie wszistkie niemowiacze dziecka ych, y wszisci sinowie Izmaeliowy będą wyscinany, y przydā do wielkiego wczys-ku, y odda ym Pań Bog złością, iako tez oddawaly y wirzadzaly slugom iego”. Co day Panie Boze rychło! *Habet tempus finem suum, inquit philosophus, et*

²⁹ Датування, подане Мартином Голінським, стосується лише перекладу цього трактату Псевдо-Мефодія польською мовою. Твір було написано наприкінці VII ст. грецькою і перероблено домініканцями та францисканцями у 1474 р. латиною, з чого було здійснено переклади німецькою, чеською, польською мовами: *Bernacki Ludwik. Przyczynki do dziejów najdawniejszej powieści polskiej.* – Lwów, 1904. – S. 26–28; *Истрин В. Откровение Мефодия Патарского и апокрифические издания Даниила в византийской и славянской литературах: Исследования и тексты // Чтения Общества истории и древностей российских.* – Москва, 1897. – Кн. 2. – С. 22.

³⁰ *Eadem est via resolutionis, quae et compositionis* – такою є дорога розкладення, як [теж] і складення (тобто “як аналізу, так і синтезу”). Йдеться про поняття середньовічної філософії).

³¹ У рукописі дужки не відкриті. *Aderit utique plenitudo temporis et miserebitur Deus. Sian* – У всякому разі прийде повнота часу і Бог зжалиться (слово “Сян” після цієї фрази – незрозуміле).

³² *in suis “Retractationibus”* – у своїх “Спростуваннях” [назва твору].

*nullum violentum perpetuum*³³. Wszakos przecię dla grzechow naszych ieszcze tęґ bycz cierpiemy, bo stac ma ieszcze *in suo esse*³⁴ do roku Panskiego 1646. Ktorego roku złączenie Saturna z Iowiszęґм бeдzie *in triplicitate ignea in gradu 8 Arietis*³⁵. Otdąd pocnie ten narod zły gynaґcz. *Dicamus ergo: Amen etc.*³⁶ (Бeдзиец дaлса прeвeлoкa длia грeхoв нaсых вeлкых). || (арк. 7)

№ 5

*1 січня 1596 р.*³⁷ – Переказ повісті Криштофа Дамінеуса про перського астролога Мустаеддіна, якого втопили у морі за наказом султана Мурада III після його передбачень про загибель Османської імперії

Soliman Ottoman II, cesarz tureczky, wstąpiel na panstwo 1521. Człowiek to бeл мaдри, в нaучe астрoлoичкy czwicony, з ктoрeй нaуки тo бeл upaтpзeл, зe *sceptrum*³⁸ тureczkie od narodu polskiego upasc ma, y vciniel testament, aby zawsze z Poliakы przimierze trzymali, y oddal tęґ testament wezerowy Mechmet baszy. Docita sie o tym testamencie w xieґdze, ktorą Christophorus Damianus napiszal. Tęґ to testament lekce бeл sobie султан Murad [III] powazyл. Vmisliel woинę s Poliakы, y iuz бeл з woyskiem заieчaл, ale zaraz w tey drodze zachorzal, ze sie wroczyć muszial. Tym czasem bawyl sie nauką gwiazdarską, dliaczego z Egiptu, z Alexandriey, z Damasku nauczonych astrologow wezwac kazal, ktorzy go w tey naucze czwiczely. O czym uslyszawszi iedęґ astrolog slawny w Persyey imieniem Mustaedyn³⁹, do Constantinopolia przyiechal. Tam w Szkuterze⁴⁰, naiawszы sobie mieszkanie, бeдaґ, zноsiл sie z drugieмы astrologami. Ktoremu sie nad inszych darzyло, y co tylko cesarzowy powiedzial tak zlego, iako y dobrego, tak sie wyiawilo. A

³³ *Habet tempus finem suum inquit philosophus, et nullum* (у рукописі – *nullus*) *violentum perpetuum* – має час свій кінець, – каже філософ, – і ніщо насильницьке не є вічним.

³⁴ *in suo esse* – у своєму існуванні.

³⁵ *in triplicitate ignea in gradu 8 Arietis* – у вогняному триплексі, у 8-му градусі Овна.

³⁶ *Dicamus ergo: Amen etc.* – отже, кажемо: “Амін” і т.д.

³⁷ Датування згідно з висновками дослідниці цієї повісті Елізи Малек за передмовою у польському виданні 1596 р., див.: Малек Еліза. “Повесть об астрологе Мустаеддине” – неизученный памятник переводной литературы XVII века: (Из истории русско-польских литературных связей) // Труды Отдела древнерусской литературы. – М., 1970. – Т. 35. – С. 245–246.

³⁸ *sceptrum* – скипетр.

³⁹ У рукописі “Mustardyn”; у друці 1596 р. “Mustaeddyn”.

⁴⁰ Мається на увазі Ускютар (Скутарі), район Стамбула; у друці 1596 р. “w Skutorze mieście”.

upodobał sobie ten astrolog miejsce w ogrodzie z onej stroną Gałacu⁴¹. Czasu jednego cesarz, wysiatszy do brigantinu, iechał morzem do onego ogroda, zastał astrologa z blydą twarzą. Rzekł mu cesarz: “Bądź zlie, bądź dobrze, powiedz my”. Rzekł vstawom: “Iesly pań moy vczini ze mną przimierze”. Rzekł cesarz: “Na duchy przotkow moych przisięgam, zec sie nie stanie nicz zlemu”. Odpowiedzwał: “Wielkie woysko twoie zginie etc.” Zaty m zafrasowani cesarz odiechał w krotkim czasie. Alie Osmana baszę pod Tibrisem Perszowie porazyly. O co sie cesarz bardzo zafrasował y pocał iuz serce traczyc przeciw astrologowy. Potim umisliel z raz go iesce nawiedzic y iechał do niego, alie go nie zastał. Ktorego znalazzsy, prziwiedziono pobliadłego, y rzekł mu cesarz: “Cos wydział? A nie boy sie. A długoli to panstwo trwac będzie y od iakiego narodu zniszcz ma?” “Poty trwac będzie, poky z narodem jednem na pułnoczy, w ktorei to stronie *Arctum*, to iest Woz niebiesky wszhodzy, przimierza chowac będzie. Gdiz tam ten narod iest scęslywy, bo skoroby sie przyłączyly do narodu blisko siebie na wszhod słońca a ku pułnoczy [mieszkaiącego], tedy to panstwo posiędą”. Potim cesarz wezwał swojego duchownego conaprzednieisego y z inemi y pitał ych tesz, coby ony rozumiely. A owe praktiki pokazal astrolockye, iako zawsze zgadał, im powiedzwał. Oni z nienawiszci powiedziely, ze “to, cesarzu, nauka diabelska || (арк. 8) iego, y będzie sie to działo dotąd, poky on zywy, ale iesli on umrze, tedy tez to ustanie”. Cesarz im głupi uwierzył y poslal odzwierne go conaprzednieysego z drugiemy, aby go zabily. Ktorzy, gdy do niego przisly, rzekł (Tak tir vlla)⁴²: “*Id e[st] predestinatio diuina a Deo predestinata, neminem praetereunt*”⁴³. Potym rzekł: “Riby morskie grobem mi dzysz będą, ale narod pułnocny wam roskazowac będzie”. Zaty m zwięzanego w morze wrzuciely etc.; y tak zginął Mustaedin⁴⁴ w morzu utopioni.

Опубликовано: [*Daminaeus Krzysztof*]. Liga z zawada kola poselskiego, spolnego narody K. P. y W. X. Lit. Authore Christophino Daminaeo Peregrino Polono. – [Kraków], 1596. – S. [26–30];

Малек Элиза. “Повесть об астрологе Мустаеддине” – неизученный памятник переводной литературы XVII века: (Из истории русско-польских литературных связей) // Труды Отдела древнерусской литературы. – Москва, 1970. – Т. 35. – С. 254–258 (російський переклад XVII ст. з польського видання 1596 р.);

Повесть об астрологе Мустаеддине // Памятники литературы древней Руси. – Москва, 1988. – [Вып. 10:] XVII век. – Кн. 1. – С. 462–467, 658–660 (російський переклад XVII ст. з польського видання 1596 р.);

⁴¹ Ймовірно, йдеться про Галату.

⁴² У рукописі дужки не відкриті.

⁴³ *Id e[st] predestinatio diuina a Deo predestinata neminem praetereunt* – таким є божественне напередвизначення, від Бога визначене, нікого не оминє.

⁴⁴ У рукописі “Mustardin”.

Moser Michael. Die polnische, ukrainische und wieserrussische Interferenz im russischen Satzbau des 16. und 17. Jahrhunderts. – Frankfurt, 1998. – S. 103 (фрагмент).

№ 6

Нотатки доктора медицини і астронома Георга Йоахима Ретика про елекцію польських королів після смерті Сигізмунда II Августа у 1572 році

Iudicium [Georgii Joahimi] Rhethici, doctoris medicine et astronomię peritissimi, de electione reg[noru]m Polonorum facta post obitum [Sigismundi II Augusti in anno] 1572⁴⁵.

Primus rex erit Gallus magno cum periculo regnum intrabit paulo post coronationem erit profugus (Henricus).

Secundus erit homo pauper, parue familię, cuius gubernatio erit tristis is⁴⁶ adiunget sibi hominem tiranum, cuius gubernatio non diu durabit (Stephanus Bathori).

Tertius erit magnus princeps et non regnabit (Maximilianus [II], archidux Aust[riae])⁴⁷.

Quartus erit ex numero⁴⁸ Polonorum, homo pius et felix, sed gubernatio eius no[n] late se extendet⁴⁹ (Sigismundus 3).

Quintus erit homo peregrinus, fortissimus hos[te]s profligabit⁵⁰, tranquillitatem Reipublice reddet, non is diu⁵¹ durabit (Vladislaus 4).

Sextus erit homo insignis⁵² familie fortis et vltimus, cuius imperium regni [erit] felicissimum et tranquillissimum. Omnes⁵³ regnabunt⁵⁴ (Ioannes Casimirus)⁵⁵.

⁴⁵ У рукописі помилково “1552”.

⁴⁶ У рукописі “in”.

⁴⁷ Пункти 2 і 3 переставлені місцями.

⁴⁸ У рукописі “num pro”.

⁴⁹ У рукописі “exteninet”.

⁵⁰ У рукописі “profugabit”.

⁵¹ У рукописі “his diu”.

⁵² У рукописі “insignus”.

⁵³ Далі закреслено два слова.

⁵⁴ Це й фрагмент “omnes ... regnabunt” не має сенсу, бо є зовсім неадекватним перекрученням фрази “Omnes sine haerede manebunt” (“Усі залишаться без спадкоємців”).

⁵⁵ “Міркування [Георга Йоахима] Ретика, доктора медицини та вельми досвідченого в астрономії, про вибір польських королів, проведений після смерті [Сигізмунда II Августа] в 1572 році. Перший король буде француз, з небезпекою увійде на королівство, невдовзі по коронації стане втікачем (Генріх). Другий буде людина вбога, з незначної родини, чиє правління буде скорботне, взяв собі тиранічну людину, чиє правління недовго триватиме (Стефан Баторій).

Опубліковано: *Meltzer Otto*. Kleine Beiträge zur Chronik von Goldberg und Haynau // Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens. – Breslau, 1876. – Bd. 13. – S. 250;

Mayer, Eduard Edler von. Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawłowski Gesandtschaftsreisen nach Polen: aus Anlass der Königswahl nach dem Ableben Stefan I 1587–1598. – Wien, 1861. – S. 25;

Miscellen 1 // Archiv für die sächsische Geschichte. – Leipzig, 1867. – Bd. VI. – H. 1. – S. 107–108 (фрагменти).

№ 7

Нотатка Мартина Голінського про заснування пророком Магометом нової віри

Anno D[omin]i 600 iako Mahomet wznieczył wiarę swoię falszywą, którą złożył ze trzech wiar: zydowsky – obrzezowac sie, z pogansky – słońcu klianiacz sie, z chrzesciansky – wodą grzechy zmywac, iako na krzcie, y Chrzistusa Pana zowie prorokiєм wielkym od Boga z Panny Mary Czistey narodzonego. Zmisliel Al Koron. Roznych baiek wєn spisawszy, Turkom za prawo y wiarę podał. Ta iego nauka y panstwo, rozni autorowie piszą, ze miała stac liat tiszyszacz. Drudzi piszą, zeby miała począc brac swoy wpadek w roku Panskym 1647, 1648, 1649, 1650, 1651, 1652, az do roku 1660. Co day Boze, aby na wieky zginęła y w piekło wpadła! || (арк. 9)

№ 8

Літературний переказ про видиво і сон султана Мурада III стосовно загибелі Османської держави

Widzenia cesarza tureckiego, sułtana Murata [III]. Dzywy na powietrzu y sen. Prognostyk o zginieniu tureczkym.

Roku 1594 za panowanya cesarza krzescianskiego Rudolpha [II] rozmaite przypatky szczęśliwe y nieszczęśliwe w Węgrzech bely.

A w tym [roku] miesiąca października sułtan Murat, car tureczky, zebrawszy woysko przeciwko krzescianom, wyjechał z Konstantynopolia, aby ie oglądał. W tym wielka nawałnosc na niebie sie wsczęła tak, yz namyoty, wozy y męze z konmi powaliała. Z ktorego potym zaburzenia padały krzyze

Третій буде великий князь і не правитиме [як король] (Максиміліан [II], ерцгерцог Австрії). Четвертий буде з числа поляків, людина побожна і щаслива, але його правління не сягатиме далеко (Сигізмунд III). П'ятий буде людина мандрівна, вельми міцна, спокій поверне Речі Посполитій, не довго протримається (Володислав IV). Шостий буде людина з визначної родини, міцна та рішуча, чие правління королівством [буде] найщасливішим і найспокійнішим (Ян Казимир)".

na szaty poganske. Wielce sie z takowego cudu przelięg sułtan Murat, car turecky, tak ze wszistko woysko swe do Konstantinopolia obrocyeł, a som z onego przelięknienia zaniemogł a położył sie y zasnął. W tim mu sie zdało we snie widziec wielkiego męża, który iedną nogą stanął na wiezy konstantinopolsky, a drugą sciążnął na morze, a ramyona podnioszy, iedną ręką słońce, a drugą miesiąc trzymał. A gdy sie temu dzywował sułtan Murat, on mąż nogą wieżę rozrucił, która, gdy upadła, koscioł y stolicę cesarza tureckego połomała. A w tim sie Murat ze snu obudzył y wszistkych wyeszckow do siebie zwołać kazał, ktorim sęń swoy oznaymył, a żadał od nych tego, aby mu go wyłożyły. Ktorzy mu po krotkyey chwili zgodnie powiedzieli, iz sułtan swą mocą krzescian nie zwalczy, bo sie Mahomet gniewa. A iako na Turky te krzyże padały, tak wsziszczy Turczy, na ktore spadły te krzyże, mają mordowac mężnye krzesczyany, ktorzy sie w krzizach kohaia. Cego, iesly nie uczynią, Mahomet prorok wieżę wielką y koscioł, stolicę cesarską połamie y wniwec obroczy. Za takowym ych prorocztwem przisiągl zaraz sultan Murat wsistkę moc swą na chrzesciany obroczy, a nie przestac walczy, az pierwey wszistek swiat, gdzie iedno chrzescianie są, spustoszy y opanuie. A w tym, chcąc swego szczęscya sprobować, beklerbek greckzy, iesli na iaką wrozkę czyly tez tak chcąc dzieie ku śmiałosczy wprowadzyc, zebrał ych na gromadę osmset, ktore na dwoie rozdzył: iedne nazwał “gaury”, a drugie – “bisurmanie”. Gaurom dał hasło “Iezus!”, a bisurmanom – “Hała! Gala!” Ktorych na dwor cesarsky zawiodszy, hetmanom przypowiedział, aby sobą bytwę swiedly: która strona zwycięstwo otrzyma, hoynie udarowana ma bydz. Ci, co Iezusowego hasła uzywali, wygraly, a byly sie tak mężnie, ze drugich napoły zywych z pliacu niesiono. Y tak s tego kunstu na pogany wielka boiazn padła, tak ze to sobie za zgubę pokładali, nie wierząc swym wiesckom. Co dai Boze co p[rzędzey]!

№ 9

Турецьке пророцтво з хроніки Олександра Гваньїні про загибель Османської держави

Po turecku wieszczba turecka starodawna, ze potomstwo Othomanskie ma vpasz⁵⁶.

Patissamos Ggelur, Ciaferun menlekietialur, kuzalamei aluy, kapseilen iedy, iladech Gaur, kieleci, eisykmasze⁵⁷, on iki iladech onlarum beklicheder, entiapar bachsy dykier, baksai baklar, ogty kiezielur, ol iki ilden sora Christia-
nom kielecy khikar⁵⁸, ol Turki gieresyne Thuskune.

⁵⁶ На маргінесі запис Голінського: “Gwagninus w kronice swey”. Далі текст подано за цим хроністом, звідки Мартин Голінський переписав цей сюжет.

⁵⁷ У рукописі “eisykmasse”.

⁵⁸ У рукописі “khykar”.

Po polsku tak sie wykłada.

Car nasz przidzie, poganckiego xziażęcia krolestwo wezmye, y cerwone iablko wziąwszy, w swojeię moc podbiye. A iesliby za tym do siedmi liat miec chrzesciansky przeciw niemu nie powstał, tedy az 12 liat im będzie panował, domy będzie budował, winnice szczępiel, ogrody mocno ogradzał, dzieczy mnozyc będzie. Po 12 roku, iako iabko cerwone w moc iego wpadnie, winidzie chrzesciansky miecz, ktory Turka ze wszecz stron ob[toczywszy], na głowę porazy y imię iego zaguby (dayze to, P[anie] Boze w Troyczy Święty iedy[ny], [aby za panowania]⁵⁹ krolia i. m. polskiego). || (арк. 10а)⁶⁰

Опубліковано: [*Gwagnin Alexander*]. Kronika Sarmacyi Europejskiej Alexandra hrabi Gwagnina. – Warszawa, 1768. – S. 713;

Гваньїні Олександр. Хроніка Європейської Сарматії / Упоряд. і пер. Ю. Мицика. – Київ, 2007. – С. 829.

№ 10

1600–1658 pp. – Хроніка подій з історії Сілезії, Угорщини та інших земель

Terminarz, czo sie działo pod czas woyni w Sliąs[ku]* y potym, gdy stanął pokoy, także y Węgrzech⁶¹.

1648. Stanął pokoy w sliasky i niemiecckzy ziemy między cesarzem i. m. Ferdinandem III a krolową sweczka Kristiną y senatem sweczky.

1600. I[e]rzy Bassta [Giorgio Basta] Mihała woiewodę [Mihai Bravu] wygnął siedmygrocky ziemie (Węgrzech sie działo): (y w siedmigrocky ziemy).

1601. Tatory plundrowali siedmigrocką ziemię.

1602. I[e]rzy Bassta Moyzissa Sikele [Mózes Székely] zbiel pzi Biłohrodzie y do Bystrice sturmował w siedmigrocky ziemy.

1603. Moyzys Sikiel sedmigrocką ziemię z Turkamy a z Tataramy plądrował y pustoseł.

1604. Kolowsky zomek 29 *8b[ris]* a Koszyce 31 *o[c]tob[ris]* [Stefanowi] Bockaiemu [István Bocskai] oddaly. A groff Franciscus Nadadzy [Ferenc Nádasdy] umarł w Ssawarze dnia 4 *ianu[arii]*. Bel liat 47.

⁵⁹ Текст у квадратних дужках відтворено за виданням хроніки Олександра Гваньїні. Останній рядок аркуша у рукописі наполовину зрізано під час переплетення.

⁶⁰ У рукописі арк. 10а – 10d – це вклейки на окремих аркушах, написаних рукою Голінського, до книги.

⁶¹ Після цього іде надпис іншою рукою (той самий почерк, яким було пронумеровано аркуші рукопису): “*Ad p[aginam] 1017 MSS CLXXX19*”. У дійсності повинно бути “*CLXXXIX*”, тобто інвентарний № 189 цього рукопису. Арк. 1017 порожній; його Голінський мав намір заповнити текстом “*Prognostyk w kalien-darzu Zorawskiego*” на 1658-й рік. Номер арк. 10а дописано пізніше олівцем.

1605. [János] Tannhauser, filetsky kapitan, poddał sie Bockaiemu, ale filetsky zomek oddał Franciskowy Redaiemu [Ferenc Rédai].

It[em]. Bockay Steffan⁶² iest w siedmigrocky ziemi xziążęciem w Madwassi vcinion, a potym iest od wezira tureckyego [Sokolluzade Lala Mehmed Paşa] koronowan na Rakoskim poliu na Kroliestwo Wegierskie.

It[em]. Sigmunt Rakoczy [Zsigmond Rákóczi] iest siedmigrockym gubernatorem postanowion. Ostrihom Turci wzięli w tyn cas.

1606. Steffan Bockay zwadził sie z Rudolffem [II], cesarzem. Takze pokoy sobą zawarły do 20 liat Bockay z cesarżem. W temze roku na koncu *die 28 Iobris* vmarł Bockay Steffan, xziążę siedmigrockie.

1607. Sigmunt Rakoczy iest xziążęciem siedmygrockym.

1608. Mathias, arczikziażę Rakuskie, iest na Kroliestwo Węgierskie koronowan. A Gabriel Bathory [Gábor Báthory] na Siedmigrockie xziążęstwo sedł z potężnym woyskiem.

1611. Gabriel Bathory wsedł do Brassowa y obiał go y obywateliow przywiódł do poslusenstwa sobie na księżstwo Siedmigrockie.

1612. Rudolph [II], cesarz, wegiersky krol y cesky, umarł w Pradze 20 dnia ledna⁶³, to iest *ianuary* – sticnia.

1613. Gabriel Bathory prziiehał do siedmigrocky ziemy do Wielkiego Waradina. Tam zabyty dnia *12 octobris*. Iest obrany Betlem Gabor [Bethlen Gábor] siedmygrockym kzyażęciem.

1614. Betlem Gabor kazał połapac tych, czo zabili Gabriela Bathorego – Ion Silassi [János Szilasi] a Gabriel Ladany [Gergely Ladányi] z Medweszskiey wieze pozrucany.

1616. Ierzi Turzo [György Thurzó], palatinus wegier[ski], vmarł. A na iego mieysce obrany Zigmunt Forgac [Zsigmond Forgach].

1618. II Ferdinand, arczikz[iąże] Raku[skie], iest za węgierskiego krolia koronowan...⁶⁴ || **(арк. 10b)**

1619. W Czechach radę cesarską w Pradze z okien wyrzucono, rebelya powstala.

1619. Mathias cesarz vmarł, krol wegiersky y cesky.

1619. Betlem Gabor przisedł z wielkym woyskiem do Wegier do Kosyc *21 7bris*, potym sed na rokos, to iest na seym do Presporku.

1620. Betlem Gabor, xziążę siedmigrockie, iest *25 augusti* w Bansky Bystricy za węgierskiego krolia obrany. *It[em]* Turek wzyal Wac.

1621. Groff Buqnoi [Karl Bonaventura Graf von Buqnoy] iest⁶⁵ zabyty pod Nowemy Zomky, a tabor uciekl.

It[em] Sigmunt Forgac palatinus umarł. Na iego mieysce iest Stanisław Turzo [Staniszló Thurzó] palatinusem obrany.

⁶² Слово дописане над рядком.

⁶³ З чеськ. “leden” – “січень”.

⁶⁴ Далі текст у рукописі пошкоджено.

⁶⁵ У рукописі “gest”.

1622. Eleonora, Ferdinanda II królowa, w Presporcku jest koronowana na Królestwo Węgierskie.

Powietrze było po wszystkie węgierski ziemie i w Polsce.

1623. Betlem Gabor siedmiogrocki ziemie przeprowała się przez rzekę Czisą.

1624. Ian Zichy [János Zichy], książę karnowskie, zmarł w Liewoczy.

It[em] między cesarzem II Ferdinandem a Betlem Gaborem, książęciem siedmiogrockim, stał się dostateczny pokój i przymierze Wiednyu.

1625. Stanisław Turzo, palatinus węgierski, zmarł. Na jego miejsce jest Mikołaj Esterharzy [Miklós Esterházy] obrani palatinu[sem].

1626. Gabriel Bethlem pojął Katarzynę, księżną brandeburską.

It[em], 1626, Ferdinand III, syn cesarza Ferdinanda 2, jest koronowany na Królestwo Węgierskie.

1629. Betlem Gabor, siedmiogrocki książę, zmarł, a Ierzy Rakoczy [György Rákóczi I] jest siedmiogrockim książęciem.

1630. Gustaf Adolph, król szwedzki, do Sliaska przyszedł z wojskiem wojować przeciw cesarzowi.

1631, 1632. Powstała chłopiecka wojna pod Koszycami. Zebrali się ich kilkanaście tysięcy szkody wielkie poczynili. Potem ich zwojowały i porazili. A na pamiątkę długą wielom noszą i uszy poucinali, a ich starszego Petra Cesara [Peter Császár] w Kosicach cwiertowono.

1632. Młody grof Steffan Bethlem [István Bethlen] zmarł w Eczettye.

1632. W Sliasku pod Lipskiem zabyty król szwedzki Gustaf Adolph od Papanaiego [Gottfried Heinrich Pappenheim], hetmana cesarza i. m. Ferdinanda II.

1633. W Pressowie był zjazd, od cesarza i. m. i od księcia siedmiogrockiego komisarze. A tam zgoda była postanowiona w niektórych sprawach.

1633. Na święta był wielki mróz, a w siedmiogrocki ziemie był wielki mor || **(apk. 10c)**

[...] ⁶⁶ a po salach mrozy znowu wielkie białe.

W Trecimskim Wydoku powódź była wielka i domy pozatapiała, dobytki, bydła etc., i 1635; i koło Koszic powódź była.

1635. Mikołaj Forgac [Miklós Forgach], kossicki generał, zmarł.

1635. Na s. Gaweł w Lyptowie a w banskich miastach wielkie trzęsienie ziemi było.

1636. Paweł Rakoczy [Pál Rákóczi] [zmarł]; Ion Homanay [János Homanai] na generałstwo obrany. Frisztok pogorzał.

1636. Ferdinand III, król węgierski i ceski, na Królestwo Rzymskie jest koronowany.

1637. 15 *febru[arii]* Ferdinanda II, cesarz, zmarł. Piotr Pazman [Péter Pázmány] kardynał, strygoński arcybiskup, zmarł.

⁶⁶ На початку аркуша пошкоджено рядок тексту.

1638. Groff Mihał Thurzo [Mihai Thurzó] spisssy vmarł.
1640. Groff Stephan Nyary [István Nyári], kozsicky general, vmarł.
1642. Dnia 4 maya I[e]rzy młody Rakoczy [György Rákóczi II] ie[st]* za zywota oycy swego siedmigrockym kziazecięm obra[ny]*.
1644. Stary Ierzy Rakoczy wisedł z wielkym woyskiem siedmigrocky zięmie. Do Węgier woiował, miasta brał, Turkow maiąc na pomoczi.
1645. Dnia 11 zary⁶⁷ groff Mikolay Esterharzy palatinus vmarł. Zeł liat 63.
1645. Wielky mur panował po wszistky węgiersky zięmy.
1646. Iest zgoda postanowiona między iasnosczyą cesarzka a między xziążęciem Ierzym starym Rakoczym siedmigrockym, ktoremu cesarz i. m. pusciel niektore miasta trzymac Węgrzeh do zywota iego y Koszycze.
1646. *It[em]* groff Piotr Bethlem [Péter Bethlen] vmarł dnia 3 sierpnia.
- It[em]* Ion Drasskowyc [János Draskovich] iest palatinusem obran na rokosu w Presporuku.
1647. Groff Francisek Weseliny [Ferenc Wesselény] iest w Gornih Węgrah generałem uczyniony.
1647. IV Ferdinand, czesky krol, iest za węgierskiego krolia koronowan w miesiäcu cerwcu.
1648. Iän Draskowycz, węgiersky palatinus, vmarł.
1648. 11 rzigna, po nasemu *octobra*, Ierzy Rakoczy stary, xziążę siedmigrockie, vmarł. Panował na kzięstwie siedmigrockym liat 17. || **(apk. 10d)**
1649. Groff Paweł Palfi [Pál Palfy] iest za palatinusa w Presporuku obrany.
1650. Swedzi dostate[c]ny pokoy zawarli z cesarzem i. m. Ferdinandem III, ktory postanowiely y spisaly 1648 beł[y], y pooddawaly sobie dobra y nagrody stanęły według postanowienia ugody.
1651. Zygmunt Rakoczy [Zsigmond Rákóczi] poyął małzonkę [Henriette Marię], corkę Friderika [V], ktori beł czeskim kroliem. Prziwieziono ią w miesiäcu cerwcu, ktora prętko umarła w miesiäczu sierpniu.
1652. Zygmunt Rakoczy vmarł po zonie prętko.
1652. We dni swięteczne w noczy widziana beła kometa w siedmy gwiazdah.
1653. Ferdinand III, krol węgiersky y czesky, iest koronowani na Kroliesstwo Rzymyskie w Ratisbonye dnia 18 czerwca.
1654. Dnia 9 *iuny*⁶⁸/cerwca umarł Wiedniu [k]rol* Ferdinand III rzymysky, węgiersky y czesky, pohowon Wiednyu, sin cesarszky w młodym wieku.
1654. Groff Paweł Palfi, węgiersky palatinus, vmarł.
1655. *Die 15 marty* iest groff Francisek Wesseliny za węgierskiego paliatinusa w Presporuku obrany.
- Tamze na seymie w Pressporuku iest syn cesarza Ignatius Leopoldus za węgierskiego krolia koronowany dnia 27 *iuny*.

⁶⁷ Від чеськ. “září” – вересень.

⁶⁸ Слово правлене з “iuly”, через що Голінський дали уточнив “czerwca”.

1656. Dnia 14 7bris w Pradze koronaty była sina cesarza i. m. Ferdinanda III na Krolietwo Czeskie Leopolda.

Pokazała się zdrada na pani, ktorzi bywały w radzie przy cesarzu i. m. Kazał yh cesarz i. m. potraczyć: 2 książat, 7 graffow a 10 sliachty znaczny. Bez wielki wiadomości pozbierano ych y nyznacnie potracono s Ceskiego Krolietwa, y tyh, co przy nim bywały, sekretarzow.

Cesarz i. m. ma woyska swego gotowego na 70000 y iesce ustawnie zbierają na cesarza i. m. Przecywko komu na wojnę, nie wiedzą. Iuz na trzeci rok woysko...⁶⁹, począwszy od roku 1654.

Vmarł cesarz i. m. Ferdinand III Wiedniu, 1657 die 2 apr[ilis].

1657. 7 ianuary xzięę siedmigrockie Ierzy [II] Rakoczy z woysky posedł do Polski na wojnę. Kozakow do niego przysło zaporowskyh 6000, a swego woyska 30000.

1658. Leopoldus, sin cesarza Ferdinanda III, koronowon na Krolietwo Rzymskie cesarzem. || (арк. 11)

№ 11

Підготовчі плани Речі Посполитої для війни з Османською імперією у квітні й травні 1646 року

*Occasiones belli Turcici*⁷⁰ [anno] 1646 in aprili et maio⁷¹.

Iz Moskwa vmisliela *etiam sine nostris auxiliis*⁷² do Krimu, Wenetowie z iedney strony, Perszowie z drugiey, mają sobie dobrze pomocz. *Motivum*⁷³ i. k. msczy: moskiewska resolutia a pomocz Wenetow pieniężna. Obiecali snadz na zaciągnięcie żołnierza cosz niemało pieniędzy, krom tego, co na trzydzieszczy tisięci woyska przez wszistek czas, poky wojna z Turkiem będzie trwała, pewną su[m]mę dziesięcz milyanow y osmszet tysięczy złotych na kazdy rok. Y iuz na kambion u kupczuw krakowskyh chcieli poslacz, ale sie wsziszcy krakowsci kupci⁷⁴ nie mogli na taką su[m]mę zdobyć, az do Gdanska *per cambium*⁷⁵ przydą i. k. msczy od Wenetow piniądze. W czym iuz trzeci miesiäcz poseł wenecky [Giovanni Tiepolo] Warszawie v k. i. m. mieska. Do tego obiecali *assecuratiä* i tu, y Rzeczypospolytey polskiey, ze sie z czesarzem tureckym bez nas, Poliakow, iedna[cz]* nye mayą. Papież [Innocenty X] tez duchownim znacną summę złożyc roskazał. Spodz[ie]wac* sie tez powiadają k. i. m. *auxilium* od Moskwy y od hospodarow[w]* wołoskiego y multanskiego.

⁶⁹ Далі одне слово пошкоджено.

⁷⁰ У рукописі хибно “Turciis”

⁷¹ У рукописі хибно “may”. *Occasiones belli Turcici [anno] 1646 in aprili et maio* – Приводи до війни з турками у квітні і травні 1646 р.

⁷² *etiam sine nostris auxiliis* – навіть без нашої помочі.

⁷³ *motivum* – спонука, привід.

⁷⁴ Далі закреслено “wimowiely”.

⁷⁵ *per cambium* – через вексель.

*Modus bellandi*⁷⁶

Naprzot pusczyć na morze dunszych kozaków dwadzieścia czaięk etc., które iuz są pogotowiu. Prziląć do nych czaięk osmdziesiąt kozaków zaporowskich, które też są gotowe. Drugie caiki co prędzej sporządzać z drugimi zaporowczami. Na poszłek Moskwa z wojskiem osmdziesiąt tysięcy jako naprzędzej posli iuz do Krymu. Ma im pąn Spar supeditować na dziesięć tysięcy ludzi polskich, niemieckich oficerów. Powiadać y to, że i. m. p. wojewoda ruski, książę Wisniowiecki Hieremi, ma iszc, z nym książ[ze] i. m. Zasławski [Władysław] Dominik Krym opanować y wfortyfikować. Nasze wojsko *pro prima 7bris 1646*⁷⁷ ma stanąć pod Gliniany, potem z ochroną Wołoszy y z multanskiej ziemie pod Białochrod, Techinę y kędy dalei P[ąn] Bog zdarzy. Ma być wojska króla i. m. trzydzięty tysięcy, m[ia]nowicie*: vszarza 8 tysięcy, raitarów cztery tysiące, kozaków 6 tysięcy, draganów 2 tysiące, piechoty dziesięć tysięcy. Magister arti- || (aprk. 12) lerich p. Krzistoph Arcziszewski wiezie s pułtorasta dzyał. Obrona granycz: i. m. p. chetmon zostacz na graniczach polny [Mikołaj Potocki] z wojskiem quarcianym y ynszemy do quarcianego nalieżaczemy. Obrona Wielki Polski przy panu wojewodzie poznanskiemu [Krzysztofu Opalińskiemu] ma być poruczona, panu generałowy wielgopolskiemu [Bogusławowi Leszczyńskiemu] y pewna summa być ma przy nim zostawiona na zaciąg, *in quantum*⁷⁸ by tego była potrzeba (lubo król i. m. od Durstesona *omni modo*⁷⁹ vpewniony, że się od nych nie spodziewać nycz *hostile*)⁸⁰. Obrona Małej Polski przy panu wojewodzie krakowskim [Stanisławu Lubomirskiemu] także z depozitem, kteremu na cysią⁸¹ król i. m. na starostwo krakowskie przywilej posłał. A po nim

⁷⁶ *modus bellandi* – спосіб ведення війни.

⁷⁷ *pro prima 7bris 1646* – до першого вересня 1646. Рік “1646” дописаний над рядком.

⁷⁸ *in quantum* – наскільки.

⁷⁹ *omni modo* – всіма способами.

⁸⁰ У рукописі “*hostile*”; дужка не відкрита, останнє слово у реченні правлене. Nycz *hostile* – нічого ворожого

⁸¹ Тобто “на сесję” (у рукописі “на сусія”). Мартин Голінський, мабуть, не зрозумів цієї фрази під час копіювання документа, оскільки перекручений її варіант обвів у коло. За змістом ідеться про перерозподіл урядів після смерті великого коронного гетьмана і краківського каштеляна Станіслава Конєцпольського 11 березня 1646 р. Володислав IV надавав це каштелянство краківському воєводі і старості Станіславу Любомирському. Однак той відмовився і висунув умову, щоб його уряд краківського старости було передано синові, сондєцькому старості Юрію Себастьянові Любомирському (*Radziwill Albrycht Stanislaw. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 2: 1637–1646. – S. 484, 500*). На це було видано привілей, і 6 червня 1646 р. Юрій Себастьян посів краківське староство (Urzędniczy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja

sucudował p. starosta sądecky [Jerzy Sebastian Lubomirski], ktorego długo dacz nie chciał przed tym krol i. m.

Obrona od Inflant przy p. wojewodzie podolskim [Stanisławu Potockim].

Pułkowniczy, rochmistrze czekaia pyniędzy. Mieysce naznacone, kędy maia zaciągac po wszistkiey Polsce. Tę same essentia panowie reszidentowie, krory przy ie^o k. m. mieskaia, o tym nic nie wiedza, iako piecętarze nie piecęntuia publice, ale w pokoiu, tylko pod pokrywką wychodza, takze przypowiednych listow pod pokoiowa piecęcyą wychodza etc. || (арк. 13)

№ 12

1647 р., травень. – Лист від польського короля Володислава IV до турецького султана

Copia listu krolia i. m. polskiego do cesarza tureckiego, ktori goncowy tureckemu w Warszawie oddany *de data die 27 may*⁸² *anno Do[mini] 1646.*

Vladislaus Quartus Dei gratia rex Polonię, magnus dux Lituanię, Russię, Prussie, Masouie, Pomeranie, Smolenscie, Cernichouie etc. nec non Suecorum, Gottorum, Vandalorum hereditarius rex etc., non magnus neque paucus rex christianus, non paganus sed paganorum Deo volente imperator rex Polonię.

Amurate sułtane, cęsar turcar[um], non sum incola tuus, si vicinus, non aduena apud te. Rex liber natus et heres Polonię neque antequa[m] has in terras veni no[n] conuictus neque victus, sed victor et tryumphator paganor[um]. Deo volente libertas nostra est magna, quam conseruabo in nostra Polonia. Sum electus postulantibus⁸³ et instantibus, sum igi[tur] rex Polonię, non fictus neque pictus. Deo volente volo regnare et imperare, non feram vt quis mihi imperet, custos sum fidei christianę roma[nis] Iesu Christi crucifixi, saluatoris mei, seruus, quem plasphemas in nostrum opprobriu[m]. Ipse te crucifixus conuincet et conculcabit tanquam leonem et draconem infernalem ex progenie paganorum Turcarum etc.⁸⁴

Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – S. 100, no. 55). Уряди краківського каштеляна і великого коронного гетьмана було надано Миколайові Потоцькому, а сондецького старости – іншому синові Станіслава Любомирського, Костянтинові Яцкові (Ibidem. – S. 61, 126).

⁸² Слово дописане над рядком.

⁸³ У рукописі “*portulantibus*”.

⁸⁴ Володислав IV, Божою милістю король Польщі, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, померанський, смоленський, чернігівський і т. д., а також шведів, готів, вандалів дідичний король і т. д., теж великий та значний християнський король, не язичницький, але над язичниками, з Божої волі, правитель, король Польщі. Султане, Амурате, цісарю турецький, я не є твій житель, якщо сусід не є прибульцем у тебе. Король, вільно народжений

Władza, szieła, mocz y potęga Krolestwa naszego Polskiego krzescianskiego w imię Przenaswiętszey Troyce, Boga naszego, w ktorego mi wsziscy krzescianie mocno wierzemy y wyznawomi. Ktorego imyę przenaswiętsze zawsze sobie bierz[e]my* za naypewniejszy obronę y tarcą wiary naszej krzescianskiej przeciwko nieprzyiacielowoy krziza świętego, ktory vsiłuie y sturmuie naszą wiarę krzescia[n]ską* y Koronę Polską wniwec obroczyć, bluzniąc imię przenaswiętsze Boga naywiszszego. Na ktore imię, gdy wspomnią w woyskach przenaswiętsze imię Iesus, wszistkie rzeci stworzone, ktorekolwiek sam między niebem y ziemią, takze w przepasczyach, strachem wielkym drzą y lięcac sie muszą, wniwecz obracaiąc za roskazaniem iego świętym. Na ktore imię y ti, cesarzu tureczky, czasu swego dlia hardoszcy twoiey y dumy winiosley, którą sobie przyznawasz y przypiszuiąc siebie samego boskiem nazywasz, vpasc⁸⁵ muszis. Wszistkiemu swiatu chces roskazowac y onim rządyc, a ciebie kto słuca, tobie podliega, strachow twoych kto sie boi? Wszistkiego swiata nazywasz sie straszylęm, a chrzescianie tobie nie chołduią, any zadnych danin daią, ciebie sie nie boią, z tobą y s twimi bisurmanskimi woysky sie scieraią, wielkoszcy twoych woys[k]* ani hord tatarszkych sie nie boią, odpor daiąc znacny, wspieraią ogromne woiska twoie piersiamy swemy przez Krzycz święty. Woyska tve bisurmanske zamislias rospuszczac przez granicę naszej Korony, chcąc chołdowac, iakos pocał weneckie panstwa y wszistko krzescyanstwo. Twoie zamisły y dumi sam Bog nasz krzesciansky pomiesia y potłomy y ia cekam z Bogiem moym y z woyskiem krzescianskym || **(арк. 14)** twoych bisurmaneczow.

Dotrzymewałem ia wiary, przimierza w pactach naszych, abym był zachował kozakow mych vkrainskych zaporowskyh. Kazałem chetmanowoy mym krwawym boiem pokarac, uskromnyaiąc ych swawolią dlia przyiazni twoiey, dlia cego pokoy przez kilkanascie lat w panstwach tureczkych y tatarszkych trwał. A cemuz hordi tatarskie wtargały w panstwa koronne moie przed tymze przimierzem, pustosząc Koronę szablą, ogniem, plony ludzi moych, morduiąc, zabieraly? Dosc cierpliwie stałem w pactach przimierza moiego, ze sie tesz nad pacta nasze nieprzyacielem przez goncza swego ozywasz, nie pamietaiąc, zem ia ustąpiel z zamku mego chocimskiego. A Wołoszy y Multany, ktore zdawna naliezą do Korony Polskiej przez vgodę w pactach posta-

та дідич Польщі, я давно у ці землі прийшов, ані не поневолений, ні не переможений, але [сам] переможець і триумфатор над язичниками. З Божої волі, вільність наша є велика, яку пильнуватиму в нашій Польщі. Я обраний на прохання та жадання, отже, я король Польщі, ані не вигаданий, ні намальований. З Божої волі, хочу правити та наказувати, а не буду терпіти, щоб мені хтось наказував, я ж бо є хранитель віри християнської римської, слуга Ісуса Христа розіп'ятого, Спасителя мого, якого ти паплюжиш на нашу ганьбу. Сам Розіп'ятий тебе переконає і розтопче, наче лева й дракона пекельного з роду поган-турків, і т. д.

⁸⁵ У рукописі “vpaszsc”.

nowionych, miały bydz do Korony moiey oddane. Szłusnie sie ia iako swego vpominam, dla tego woyska moie polskie poszełam y iako do swego iadę y odbieram. Ograniczyc y pokoy przez woyska moie vcinicz chcę. A coby daley do Korony moiey należało, nie naruszaiąc pact, iako swoje będę odbierał za pomoczą Bożą.

Ia, Władisław Czwarty, z łasky Bozey krol polsky, niezwiciężany monarcha, xiążę, pān krzesciansky tobie, cesarzowy tureckiemu, y twim bisurmancom wszistkym, woyska twego iancarom, Tatarom krymskym, oczakowskym, vkanskym z tym sie oswiatczam y opowiadam przes imię Boga naszego vkrzyzowanego, ktorego ty, bissurmanie, bliuznys: o krziwdę y za lziwosc takowā z tim Bogiem naszym vkrzyzowanym krzesczyanskym ia, Władisław Czwarty, na cię y na twoie woiska bissurmanske iadę. A wszistkie woiska moie polskie krzesczyanske przeciwo tobie, moczy twey y woiskom twoym poszylām y obracam etc. Tęnze Bog sam vkrzyzowany ciebie y z bisurmanamy twymi zwoiuie y potłumi przez ręce y miecz koronny ricerzstwa mego polskiego krzescianskiego etc. || (арк. 15)

№ 13

1640 р., травень – серпень. – Листи краківського біскупa Якуба Задзика до пробоща кляштору Божого Тіла у м. Казимірі під Краковом Мартина Клочинського про побудову єврейської синагоги у місті та нотатки Мартина Голінського з цього приводу

Koło buznice zydowsky, 1640 w Kazymierzu.

Zyd Iacobowycz Izaak Bogaty buznice pocał nowa z gruntu budowac 1640 na pliaczah nowych ku Iordonowsky kamiencyz, czego mu bronieł tego budynku i. m. xziād[z] Marczyn Kłoczynsky, *i[uris] v[triusque] d[ocor]*⁸⁶ proboscz Bozego Ciała. O czym pisał często do i. m. x. Iakuba Zadzika, biskupa krakowskiego, aby nie pozwalał na ten budinek. Na ktore listy odpisował mu i. m. x. biskup, ktorih listow kopya sie tu kladzie.

Naprzod na piersy list respons od i. m. x. biskupa:

*Adm[odum] r[evere]nd[issim]e d[omi]ne uti fr[ater] char[issim]e*⁸⁷.

Supplikował mi sam Izaak, starsy Zyd krakowsky, ze mu w. m. buznice budowac przy dawnih insey tyhze tam Zydow buzniczny bronis, na którą ma od i. k. mosczy pozwolienie. Radbym od w. m. wiedział przyciny, dla ktorih to w. m. czynisz, przeto my ie w. m. oznaymis, abym deklaratyā moię w tey mierze Zydom uciniel, a zwłaszcza, ze oni tam, w osobnim swym mieszczie mieskayąc y bezbozne swe nabozenstwa odprawuiąc, ublizac nie mogą kos-

⁸⁶ *iuris utriusque doctor* – доктор обох прав.

⁸⁷ *admodum reverendissime domine uti frater charissime* – превелебний пане, вельми дорогий [нам], як брат.

ciółom nasym. W czym cekacz będę na informatyą od w. m., ktorému naten-
cas zyczę dobrego zdrowia od Pana Boga, iegos sie modlitwom y ofiarom
zalecającz.

W Warszawie *die 25 may 1640.*

*R. n. v.⁸⁸ benevolus uti frater Iaco[bus] Zadzik, ep[iscopu]s Cracouien-
[sis], m[anu] p[ropria]⁸⁹.*

Podpis tytułu na liście: *Admo[du]m r[evere]nd[issim]o do[mino] Mar-
tino Kłoczinsky i[uris] v[triusque] d[octori] prepo[si]to sacrat[issi]mi Cor-
poris Christi Casimirie ad Cracouiam uti fr[at]ri char[issi]mo⁹⁰.*

Опубліковано: *Bałaban Majer.* Dzieje Żydów w Krakowie i na Kazimie-
rzu. – Kraków, 1913. – T. I: 1304–1655. – S. 101.

Drugi list od i. m. xzied[z]a biskupa.

Adm[odum] r[evere]nd[issim]e do[mi]ne vti fr[ater] char[issi]me.

Wirozumiawszy *rationes* z pisania w. m., dlia ktorih w. m. nie pozwalias
budowania nowej buznice Izaakowy Zydowy, tedy y tez y ia przypasz na to
nie mogę, poniewaz tego *iura tam canonica, quam ciuilia*⁹¹ bronyą. Niehay
sie dawnemy swemy buznicamy, ktore mayą, contentuią. To tez po nich trzeba
*vrgerere*⁹², aby obowyaškowy swęmu uczyniely dosycz w zaparkanieniu vllice
tey swey, ktora sie ztyka z ulicą, na ktorey krzescyanie mieskayą, aby y kap-
łani nasy z Naswiętszym Sakramentem do choryh przechodzączy, *cum maiori
veneratione*⁹³ przechodzyely. O czym tes, da Pan Bog, rozmowie sie serzey z
w. m., podemknąwszy sie pod Krakow. Na tęn czas oddaię sie modlitwom y
offiarom w. m.

W Bozeczynie *die vltima iuny 1640*⁹⁴.

*N. d.⁹⁵ benevolus uti frater Iacobus Zadzik, episcopus Cracoui[ensis],
m[anu] p[ropria]⁹⁶.*

⁸⁸ Скорочення не вдалося відчитати.

⁸⁹ *benevolus uti frater Iacobus Zadzik, episcopus cracouiensis, manu propria* – із
братською зичливістю, Якуб Задзік, краківський єпископ, власною рукою.

⁹⁰ *admomdum reverendissimo domino Martino Kłoczinsky iuris utriusque doctori
preposito sacratissimi Corporis Christi Casimirie ad Cracouiam uti fratri charis-
simo* – превелебному пану Мартинові Клочинському, докторові обох прав,
настоятелю [монастиря] Божого Тіла в Казимирі під Краковом як найдорож-
чому братові.

⁹¹ *iura tam canonica, quam ciuilia* – права, як канонічні, так і цивільні

⁹² *urgere* – наполягти.

⁹³ *cum maiori veneratione* – з дуже великою шаную.

⁹⁴ *die vltima iuny 1640* – 30 червня 1640 р.

⁹⁵ Скорочення не вдалося відчитати.

⁹⁶ *benevolus uti frater Iacobus Zadzik, episcopus Cracouiensis, manu propria* – із
братською зичливістю, Якуб Задзік, краківський єпископ, власною рукою.

Tytuł na liście: *Adm[odum] r[evere]nd[issim]o d[omi]no Martino Kloczinsky i[uris] v[triusque] d[octori] preposito sacratissimi Corporis Christi Casimirie ad Cracouia[m] vti fr[at]ri char[issi]mo*⁹⁷. || (арк. 16)

Trzeci list od księzdy biskupa 1640.

*Adm[odum] r[evere]nd[issim]e do[mine] uti fr[at]er chari[ssi]me et obse[rva]nd[issim]e*⁹⁸.

Porucełem księzdy auditorowy memu zniescz sie z w. m. stroni budinku boznice od i. k. m. pozwolonego Isaakowy Zydowy krakowskiemu. Przeto zniesies sie w. m. z nięm dostatecznie około tego budinku, o czym nie serząc sie, alie na księzdy auditora mego referuiąc sie. Zycę przy tem w. m. dobrego od Pana Boga zdrowia.

W Wawrzynczycoh 8 augusti 1640.

Adm[odum] r[everendissime] d[omine] v[estri] uti frater beneuolus Iacobus Zadzyk, ep[iscopu]s Cracouien[sis], m[anu] p[ro]pria.

Tytuł na liście: *Adm[odum] r[evere]nd[issim]o d[omi]no Martino Kloczinsky prep[os]ito s[acratis]s[im]i Corporis Chri[sti] Casimirie ad Cracouiam uti fr[at]ri char[issi]mo et obseruantis[s]imo*⁹⁹.

1640. Tak sie mocno ten Isaac Iacobowyc ktorego zwono Bogatym dla wielkych dostatkow y bogactwa iego, stanął u krolia i. m. y pp. wielkych senatorow, ze zbudowal buznice nową, z gruntu zmurowal y miasy¹⁰⁰ mur dał na swym gruncie, gdzie tam miał dom swoy na pliaczu nie dalieko Kurkowa, gdzie sie howaią Zydzy. Nykt mu tego nie bronieł, a i. m. x. proboszcz Bozego Cyafa musiał przestac bronieć. Bronieł, poko mogli. || (арк. 17)

⁹⁷ *admodum reverendissimo domino Martino Kloczinsky iuris utriusque doctori preposito sacratissimi Corporis Christi Casimirie ad Cracouiam uti fratri charissimo* – превелебному пану Мартинові Ключинському, докторові обох прав, настоятелю [монастиря] Божого Тіла в Казимири під Краковом, як найдорожчому братові.

⁹⁸ *admodum reverendissime domine uti frater charissime et observandissime* – превелебний пане, вельми дорогий [нам] та шанований, як брат.

⁹⁹ Див. вище. *Observandissimo* – вельмишановному.

¹⁰⁰ Так у рукописі. Можливо, мало бути “miastu”.

№ 14

4 травня 1647 р.¹⁰¹ – Виступ куявського єпископа
Миколая Войцеха Гневоша на сеймі у Варшаві

*Votum*¹⁰² ie^osczy xzyędza Mikolay[a] [Wojciecha] Gniewosa, byskupa kuiawskie^o, [w] Warszawie na seymie trzyniedzielnym *an[n]o Do[min]i* 1647, ktori sie zaczął *die 2 may* seym. Ostatny seym przed smierc[zyą]* kroliewską.

Nycz bardzyei nie stwierdza y vmacnia, naitasnieyszy miłosczywy kroliu, panie moy miłosczywy, throny krolow, panow naszych, iako *temperatum* nad wiernemi poddanemi swemi *imperium*¹⁰³. W takim albowiem rządzie y polityey iako wierni poddany panom swoim są *obsequentiores*¹⁰⁴, tak y *mandata*¹⁰⁵ zwierzhnosczy są do wipelnienia skutecznieyse. Nie trzeba tym slowom moy dawnych y postronnych *comprobatiey* y wiwodow, nie oddaliając sie od naszych czasow, any od osoby waszey kroliewsky mocz, pana nom szczęśliwie panującego. Sam w. k. mocz mozesz nam bydz w tey mierze przykładem. Vtemperował[es]* w. k. m. w przesłym roku y na przesłym seymie tak władzę swoją kroliewską nad namy, wiernemi poddanemi swemi, zesz wibaczywszy po oyczowsku vnizonym probom wiernich poddanych swich, wszistkies te *nebulas* w oczach naszych *discutere* raczył¹⁰⁶, kotre *metum*¹⁰⁷ w sercach niektrych mnozyc były poczęły, rozprawywszy te ciężary, kotre nad spodziewanie pocęły bydz cziesk[ie]* panstwom y prowinciom tey Rzeczypospolitey, oyczyni naszey¹⁰⁸. A nad to ztwierdzieles to, wasza kroliewska mocz, y prawem, o czym przeslego seymu nap[i]szana constitutyta stanie w. k. moczy za naywiększy *apud posteritatem colos[um]*¹⁰⁹.

Mało y to ieszcze belo *in placido regimine*¹¹⁰ w. k. m. nad nami iesczes y tego miłosczywie poddanim swym pozwolicz raczył, aby na tem seymie złożonym od w. k. m. proponowały *ordines*¹¹¹ y vmiawiały sie między sobą, w czymbi ieszcze potrzeba poprawy, iesli co z kluby prawa za panowania w. k. moczy, pana n[asze]go miłosczywego, wypasz mogło za prawdę nie tylko

¹⁰¹ Датування за виданням: *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 17.

¹⁰² *votum* – голос.

¹⁰³ *temperatum ... imperium* – врівноважене врядування.

¹⁰⁴ *obsequentiores* – більш покірні.

¹⁰⁵ *mandata* – накази.

¹⁰⁶ *wszystkies te nebulas w oczach naszych discutere raczył* – усі ці неясні речі в наших очах зволив обговорити.

¹⁰⁷ *metum* – страх.

¹⁰⁸ На марґінесі запис Голінського: “1646. Woyska bely zebrane na Turka 36000 czudzoziemskiego, a kozakow zapo[rowskich] 100000”.

¹⁰⁹ *apud posteritatem colos* – колос перед нащадками.

¹¹⁰ *in placido regimine* – у лагідному правлінні.

¹¹¹ *ordines* – стани.

mem, ale y wszitkyh tak mniemam zdaniem *temperatum* w. k. m. nad nami *imperium*, za ktore ia z mieysca mego vnizenie y pokornie podziękowawszy waszey krolie[wskiey] msczy p. n. milosczywemu, Pana Boga niegodni pro-szic będę, aby zdrowie w. k. m. dlia dobrego tey Rzeczypospolitey opatrznosczyą swoią trzymał y w potomne wieky *lineam regiam*¹¹² w. k. msczy dlugo y szeroko pociągnął.

Ze iednak znamy z listow uprzedzających seymiky przese do niektorych ich msczy panow senatorow z cancellariey w. k. m. koronney napiszanych, więcz y z instructiey na seymiky ztamąd ze podanych, isz sie znajduie w sercu w. k. mscy załoszcz iakas naprzeciwko niektórym wiernim poddanym w. k. msczy. Proszę || (**арк. 18**) vnizenie y pokornie, niech mi to wolno będzie wierney radzie w. k. msczy *in facie Regipublice*¹¹³, przed maiestatem w. k. msczy wymowicz, co nalezecz będzie do iustificatiey wszitkych tych, ktorzyby beli w tey mierze *suspecti*¹¹⁴ v dostoiensstwa w. k. msczy, pana n. milosczywego, wsak *simplex sermo veritatis candore et obseruantia maiestatis temperate non offendet* maiestatu¹¹⁵ w. k. msczy, ani poddanstwa mego wierney wypuszczy z swych terminow, w ktorych pokym zyw z moiey powinosczy zostawac będę.

Proszę pokornie w. k. msczy p. mego chcyey sobie przypomniec vota oboyya tych narodow, ktorym za wolą Bożą a wolniem od nych obraniem szczęśliwie panowacz raczysz. Iakie zaraz z młodosczy lat w. k. m. o osobie iego pansky w sercach swoyich concipowali, iako Rzeczypospolita *sollicita*¹¹⁶ była o educatią w młodych lieczyech w. k. m., iako z krolem i. m., świętey pamięczy p. oycem w. k. m., expostulowała od nasz, iako tego pragnęła, abyś był, w. k. m., przy boku s. pamięczy krolia i. m. pana oycza swego na seymach publice zasiadał, pewnie nie na czo inszego, tilko dlia experientiey w rzeczach naszych, destinuiąc iuz przez to samo w sercach swoyich na ten thron kroliewsky, na ktorym nam w. k. m., pań nasz myłosczywy, szczęśliwie pręsiduiies, iako potem dla wczasu w. k. msczy pewne dzierzawy w tey Rzeczypospolitey będące *libenter*¹¹⁷ na szeymach roznych naznacała. Więcz y to sie przypomniec godzy, iako przez wiele instantiey potrzebowała tego u krolia ie^osczy s. pamięczy pana oycza w. k. m., gdy narod moskiewsky zkloniel sie był za pana wzyąc sobie w. k. mscz, zeby iaknaprędzey pozwoliel i. k. mscz wyniszcz w. k. msczy na tamto panstwo, do cego *prompte*¹¹⁸ pozwalala podatkow y

¹¹² *lineam regiam* – королівську лінію (родовід).

¹¹³ *in facie Regipublice* – перед лицем Речі Посполитої.

¹¹⁴ *suspecti* – підозрілі.

¹¹⁵ *simplex sermo veritatis candore et obseruantia maiestatis temperate non offendet* maiestatu – проста мова блиском істини та пошануванням до маєстату, помірковано не образить маєстату.

¹¹⁶ *sollicita* – стурбована.

¹¹⁷ *libenter* – вільно.

¹¹⁸ *prompte* – з легкістю.

militiey swey. To sie wszystko działo przed tem iesce, niemesz w. k. moszcz z woliey Bozey obrany był za krolia polskiego.

Zpomniawszy zasz sobie *interregnum*¹¹⁹ po zeysciu z tego swiata krola imsczy pana oycza w. k. m., a za nie wsziscy *ardentissimis votis desiderabant*¹²⁰ w. k. m. miecz za pana, y tak sie to zdało na ten czas wszistkym wiernym poddanim w. k. m., ze nam krol pan nie umiera, ale ze zył w osobie w. k. mosczy. Y dlia tegoz to, naiasnieyszy myłosczywy krolu, electia w. k. msczy na to panstwo y my, y *posteritas*¹²¹ nasza bendzie miała, mami za prawdziwą, bo nayzgodnieyszą electią powiadaią o electiey krola Henrika Francuza, ze tesz az do podzywienna miała bydz zgodną. Ia iey iednak nie mam za taką, ani iey paragonowacz z electią w. k. m. będe, bo przecię był tam ieden pan Milieczky [Mikołaj Mielecki], || (арк. 19) woiewoda podolsky, ktory *omnibus consentientibus*¹²² zadną miarą on sąm na krolia Henrika pozwolicz nie chciał, y gdy przy takyey zgodzie wszisczy do niego vcziniely instanta, aby iey nie był sprzeci, wolał wstacz y z kola electy winisz, niz swoje *suffragium*¹²³ za kroliem Henrikiem wymowycz. Na electy zasz w. k. mosczy zadęn sie zyiaczy nie znalazł, ktoriby *non expeteret*¹²⁴ za pana miecz waszey kroliewsky mosczy.

Gdy zasz scęsliwie przy koronaty zaczął nom roskazywacz, a za intentiam w. k. msczy dobrym dla tey Rzeczypospolitey, kto z wiernich poddanych w. k. m. sprzecnym był, a za nie wszisczy substantie y zdrowia swoje nie niesly przy boku w. k. msczy, a za denegowono tego w podatkach publicznych, czegoz pragnącz raczył? A za Wielkie Xzięstwo Litew[skie] *donatiuum*¹²⁵ osobliwe kilkukroc sto tiszęczy złotych nie ofiarowało waszey krolie[wskiey] mosczy, a za na seymie *per publicam constitutionem*¹²⁶, tak iakosz pragnącz raczył, nie pozwoliono *gratitudinem*¹²⁷ przez pewne podatki w. k. mosczy, w ktorich iesliby sie w iakych prouinciach nie stała satisfactia, słusna rzec, aby to co raz obiecano, visczono było, a za nawet na instantią w. k. msczy *non obtemperavit*¹²⁸ Rzeczpospolita w oznaceniu oprav tak s. pamieczy kroliowey iey mosczy zmarley [Cecylii Renaty], yako y teraznieyszey [Ludwiki Marii] szcz[ę]slywie* przy boku w. k. mosczy zyiacey?

¹¹⁹ *interregnum* – міжкоролів'я.

¹²⁰ *ardentissimis votis desiderabant* – з найгарячішими побажаннями прагнули.

¹²¹ *posteritas* – нащадки, прийдешне покоління.

¹²² *omnibus consentientibus* – за одностайності.

¹²³ *suffragium* – голос (у голосуванні).

¹²⁴ *non expeteret* – не закликав би.

¹²⁵ *donativum* – донатива (фактично податок, але який формально вважався добровільним даром).

¹²⁶ *per publicam constitutionem* – через публічне постановлення.

¹²⁷ *gratitudinem* – подяку.

¹²⁸ *non obtemperavit* – не покоровся.

W tychże to narodach, najasniejszy miłoszczywy kroliu, które tak wielkie *experimenta*¹²⁹ swego affectu y swego wiernego poddanstwa uczyniwszy, ma się znaleźć taki, któryby *ex malignitate*¹³⁰ y zwiuzdaney wiernoszczy miał alteracją, jaką y zał podać do serca w. k. mosczy, pana naszego miłoszczywego? Zaprawdę nie rozumiem o zadnim sliachciczu polskim y litewskim, aby się miało w kt[o]rym* znaleźć to *piaculum*¹³¹, y liedwiebi nie lepiej, żeby takiego cancellaria w. k. mosczy mianowała, na kogo się te *misteria*¹³² zściągają.

Nie w narodzie polskim, ani litewskim znajdzie się to *crimen*¹³³, msczy krolu, raczej między cudzoziemczamy szukacz go potrzeba, któremi ze się nad zwyczaj przeszłych czasow y nad *pacta conuenta*¹³⁴ dwor w. k. mosc obsadził. Tych to ni[e]wdzięcznykow* *opus*¹³⁵, co zazywając dobrodziestw w Polsce, usiłują nam z nienawyszczy y zazdroscopy swobod naszych słaheczkych, dobrotliwe serce w. k. m. ku nam alterowac. *Perniciosum* to zawsze bywa, najasniejszy krolu miłoszczywy, *principibus et regnis*¹³⁶, gdy się w nich cudzoziemczy rozgasciają. Vcierpiała Kor[ona]* Węgierska syła zlego, a pewnie y zgubę poniosła, gdy *tempore Ioannis Scepusiensis quondam regis Hungarię Gritthus Venetus*¹³⁷ na dworze || (арк. 20) krola tego przerzeczonego, *massam*¹³⁸ tamecną mieszał. W temże narodzie węgierskim *Mathiam Coruinum*¹³⁹, walecnego nad inszych wielu corony tamtey krola, nieco inszego uczyniło: *post tot victorias gloriose partas apud nobilitatem et proceres*, którzy go *in solium regale extulerunt, exosum* tilko to, *hoc victoriosissimum* y potrzebnego Węgom pana, ze wzięwszy za *consortem regni Beatricem Arragoniam*, matkę krola neapolitanskiego, przypuszczał z nią na dwor swoy wielką liczbę Włochow¹⁴⁰, którzy subtelnosciami swemy między poddanemy iego

¹²⁹ *experimenta* – докази.

¹³⁰ *ex malignitate* – зі злості.

¹³¹ *piaculum* – рятівний засіб.

¹³² *misteria* – таємниці.

¹³³ *crimen* – провинa, злочин.

¹³⁴ *pacta conuenta* – взаємні угоди (між шляхтою та королем).

¹³⁵ *opus* – (тут) справа.

¹³⁶ *perniciosum* to zawsze bywa... *principibus et regnis* – це завжди буває згубним ... для правителів та королівств.

¹³⁷ *tempore Ioannis Scepusiensis quondam regis Hungarię Gritthus Venetus* – за часів Яна Спільського, колишнього короля Угорщини, Гріттус, венецієць (Яном Спільським названо Яна Заполью, бо він народився у Спішу. Гріттус – це Альвізе Грітті, венецієць, син венеційського дожа Андреа Грітті, ставленник султана Сулеймана I, регент Угорщини у 1530–1534 рр.).

¹³⁸ *massam* – натовп, маси.

¹³⁹ *Mathiam Coruinum* – Матвія Корвіна.

¹⁴⁰ *post tot victorias gloriose partas apud nobilitatem et proceres*, którzy go *in solium regale extulerunt, exosum* tilko to, *hoc victoriosissimum* y potrzebnego Węgom pana, ze wzięwszy za *consortem regni Beatricem Arragoniam*, matkę krola neapolitanskiego, przypuszczał z nią na dwor swoy wielką liczbę Włochow – після стіль-

a nim samim diffidentiiey namnozywswy, *omnia* mu onych *suspecta reddiderunt*¹⁴¹. Stephanum Bathorem, krola polskiego, a za nie Fere[nsowie] y Bechessowie¹⁴² tak bely znarowaly, ze szchilek panowania iego w Polsce barzo był poczał bydz u nyektorych podeyrzany.

Tec są *opera*¹⁴³ cudzoziemcow, gdi sie w confidentiä *apud principes*¹⁴⁴ wkradnä, co tem barziesy *perniciosius*¹⁴⁵ y strasniesy u nasz w consideratiew muszy bydz, gdy *bassae conditionis*¹⁴⁶ ludzie, o czym my barzo dobrze wiemy, rozgoscili sie na dworze w. k. msczy, p. nasego mi[ł]o[s]cziwego. Zaczim pokornie z mieyscza mego suplikuię w. k. mosczy, abys ode dworu swego panskiego chcial expediowac *comitem magnum*¹⁴⁷ [Franz von Magnis auf Straßnitz] y brata iego, xziędza kapucina [Valerian von Magnis], więcz y xziędza Antoniego [Ludovico Antonio], a nawet y Biboniego [Francesco Biboni] z Hispaniey reuocouac. Znaydzies, w. k. m., nie trzeba nic o tem wątpic, w narodzie polskym y litewskym, ktorzy vsługuiä et *opera sua*¹⁴⁸, tak w rzeccach rycerskych, iako y w politycnych circumstantiach y listach, czego sie ony *ex qualitate sua*¹⁴⁹ nauczely lepiey, niz ci cudzoziemci. Wygodä intentiom y woli w. k. mosczy chciey w. k. mscz myłosczywie *opprobrium*¹⁵⁰ to z wierlich poddanych swoych zniescz, ktore z wielkym urąganiem nas u postronnych narodow cierpiemy, bo nasz rozumieä albo non capaces wygodzie w. k. m., albo za zdraice iakis poczytiwacz muszä, gdy nasz *extra regnum* do posług swoych panskych zazywacz nie raczysz.

I toczyby było według dawnych zwyczaiow, zeby cancellarie w. k. mosczy prętko posłow cudzoziemskych expediowala, bo tęc ych *protractę negotiationes*¹⁵¹ skodzä niepomalu rzecom naszym, gdy *per hanc moram*¹⁵² w panstwach w. k. msczy przez swoię ciekaucosz y *mancamenta*¹⁵³ w nasz notuiä y *secre-*

кох перемог, славно здобутих, перед шляхтою та достойниками, які його винесли на королівський престол, непереможного, але зненавидженого тільки за те, що, взявши собі за королівну-дружину Беатрису Арагонську, матір неаполітанського короля, допустив з нею на свій двір велику кількість італійців.

¹⁴¹ *omnia* mu onych *suspecta reddiderunt* – видавали йому все їм підозріле.

¹⁴² “Ференци і Бекеші” – йдеться про наближених до Стефана Баторія іноземців-угорців: старосту Ференца Весселіні [Wesselényi Ferenc], а також Каспера [Bekes Gáspár] і Габріеля (Габора) Бекешів [Bekes Gábor].

¹⁴³ *opera* – діла.

¹⁴⁴ w confidentiä *apud principes* wkradnä – зі вкрадливою конфіденційністю.

¹⁴⁵ *perniciosius* – згубніше, небезпечніше.

¹⁴⁶ *bassae conditionis* – низького стану.

¹⁴⁷ *comitem magnum* – ландграфа.

¹⁴⁸ *opera sua* – свої діла.

¹⁴⁹ *ex qualitate sua* – зі своєї природи.

¹⁵⁰ *opprobrium* – зневагу.

¹⁵¹ *protractae negotiationes* – затягнуті переговори.

¹⁵² *per hanc moram* – через таке зволікання.

¹⁵³ *mancamenta* – зловживання.

tissima quaeque w tey Rptej *expiscantur*¹⁵⁴. Dobrze to było za antecessorow w. k. m. krolow ich msczy polskych, ze tych poslow na dworach swoych nie bawily. Teraz yuz sie y tytułuią legatamy extraordinariecnemi, toc *per indirectum*¹⁵⁵ myślą nam wprowadzac na dwor w. k. m. *ordinarios residentes*¹⁵⁶. A nawet y do tey ciekawosczy przysly, ze na tem ganku, tu w izbie senatorzskiey nasz mowiączych podsłuchywaia y lubo podobno tego, co mowie-my, nie rozumieią. Obawiam sie iednak, aby *per contemptum* u tey naszey *consilio-* || (апк. 21) *rum*¹⁵⁷, nawięcey Wenety y kędi yndziey comediey z nasz nie stroyly. Radbym ia spytał pana posła wenezckiego iesliby mu¹⁵⁸ Rzeczpospolita Wenezcka pozwolila tak podsłuchiawcz *consilia*¹⁵⁹ swoych, iako tu on nasz przeslego seimu podsłuchywał. Zacęm proszę ia z mieyscza mego w. k. msczy, pana mego msczywego, abysz roskazał iaknayprędzei te *negotiationes*¹⁶⁰ z poslamy czudzozięmskięmy expediowacz, gdyz iuz drudzy, nie wiem *quo pretextu*¹⁶¹, prawie po dwuch lat continue na dworze w. k. m. residue. Co iesli iest *tutum*¹⁶² sprawom tey Rzeczypospolitey, kazdy miłuiący oycyznę swoię, ktori sie rodzył snadnie będzie mogł uwazycz. Priznam ia to, miłosczywy krolu, p. nas miłosczywy, ze sliska iest wiara tego poganstwa z tą Rzeczpospolitą, oycyzną naszą. Alie tez to wiem[y]* barzo dobrze, ze cesarz tureczky nie zwikł ze dwiema nieprzyacioły woiowach. Teraz, ze sie kędy indziey z woyskami swemy bawy, pewnie u nasz nie będzie tak naglie, chiba zeby sie poiednał z Wenetamy *more illorum*¹⁶³, to by iuz na tęn czas mogł bydz ten *metus*¹⁶⁴, ktory nam w. k. m., nasz miłosciwi [pan], propo-nuies. Ale teraz, gdy nasz *interpellat ultro*¹⁶⁵ przez swoje posłancze do zatrzi-mania p[o]koiu*, nie widzę przycini, dla ktoreybi nasz z tamtey strony miał ogarnącz *metus tantisper*¹⁶⁶, az by sie tam uwolnieł. W cem Rzeczpiety trzeba sie mie[cz]* defensiue, do cego iuz są barzo dobre *per prouincias Rzeczpiety ration[es]**, kędy y podatky *in parata pecunia currant*¹⁶⁷, y militia powiatowa

¹⁵⁴ *secretissima quaeque* w tey Rptej *expiscantur* – будь-що найпотаємніше у тій Речі Посполитій вивідують.

¹⁵⁵ *per indirectum* – опосередковано, непрямо.

¹⁵⁶ *ordinarios residentes* – звичайних резидентів.

¹⁵⁷ *per contemptum* u tey naszey *consiliorum* – через легковаження у тої нашої (sic!) нарад (sic!).

¹⁵⁸ У рукописі “му”.

¹⁵⁹ *consilia* – наради.

¹⁶⁰ *negotiationes* – переговори.

¹⁶¹ *quo pretextu* – з якого приводу.

¹⁶² *tutum* – певність, безпека.

¹⁶³ *more illorum* – за їхнім звичаєм.

¹⁶⁴ *metus* – страх.

¹⁶⁵ *interpellat ultro* – упоминається наперед.

¹⁶⁶ *metus, tantisper* – страх, так довго.

¹⁶⁷ *in parata pecunia currant* – у готівці перебувають в обігу.

iest n[a]mowiona*, która *ad repentinum casum*¹⁶⁸ przy woysku ordinarynim Rptej *suff[i]cientem** może dać nieprzyjacielowi *resistantiam*¹⁶⁹. Boc cesarz tureczki nie mo[ze]* tak *de repente*¹⁷⁰ vczynić nam niebezpieczeństwa, aby miał bez wiešczy wpaszc w państwa w. k. m. *Interim*¹⁷¹, gdłibi się jego zawzięte postrzegły zamisły, doszyc[z]* będzie czasu recolligowac się nam y większą resistantią iesłibi była potrz[e]ba* obmislicz, ale zebichmi mieli go *bello offensiuo irritare*¹⁷², zadną miarą z mieysca swego na to pozwolicz nie mogę, vpatrując *impossibilitatem*¹⁷³ nasz[ą] w tey mierze, która iest ta naiwiększa, ze *vires nostrę* zadną miarą d[o] takiego zawzyęcia nam *non suffiunt*¹⁷⁴. Strzegli się tego zawsze przodkowie naszymy, aby z tamtey strony zadney *ad hostilitatem*¹⁷⁵ nie dawali przycini, uważali albowiem mądrze, iakie są *vires*¹⁷⁶ tureczkie, a iakie w tey mierze nasze *defecti*¹⁷⁷. Cesar[z] tureczki ordinarie bez wszelkiego zołdu y expensi skarbu swego *ad prim[um] mandatum*¹⁷⁸ wywodzi w szamey Europie a części Azii y pułtorakroc sto tiszęczy *[e]questris militię*¹⁷⁹, których taka iest *ordinaria*¹⁸⁰: połowicę w państwach swich zos[ta]wuie*, a połowicę conaczelniejszego wojska wywodzi do postronich na woynę. [U]wazmysz* tu, iako mi wydołamy takiemu nieprzyjacielowi naszymu preparamentowi? Y lubo to nom powiedaią, że to są *imbelles turme*¹⁸¹. Dziwna rzecz, że przecie na co się zawezmą, wszędi zwoiuia, y *per imbelles manus*¹⁸² prouinciey dostawaią, fortece biorą, *clades* wielkie *per prelia* czynią¹⁸³. Zaczem nie maiącz sposobu *offensiue*¹⁸⁴ się miecz, tylko *defensiue*¹⁸⁵, przydzie daw[nych] || (арк. 22) zwycaiow przodkow naszych zazyc na to niebezpieczeństwo: posła *quam primum*¹⁸⁶ do Porty Othomansky wislacz, człowieka wielkiey w tey impresie experientiey, ktoremuby nie nowina tę funkcją

¹⁶⁸ *ad repentinum casum* – на екстрений випадок.

¹⁶⁹ *suffiientem* może dać nieprzyjacielowi *resistantiam* – може дати ворогу належну відсіч.

¹⁷⁰ *de repente* – несподівано.

¹⁷¹ *interim* – тим часом.

¹⁷² *bello offensiuo irritare* – викликати оборонну війну.

¹⁷³ *impossibilitatem* – неспроможність.

¹⁷⁴ *vires nostrae ... non suffiunt* – наші сили ... недостатні.

¹⁷⁵ *ad hostilitatem* – для ворожості.

¹⁷⁶ *vires* – сили.

¹⁷⁷ *defecti* – незначні.

¹⁷⁸ *ad primum mandatum* – за першим наказом.

¹⁷⁹ *equestris militiae* – кавалерії.

¹⁸⁰ *ordinaria* – порядки.

¹⁸¹ *imbelles turmae* – мирні загони.

¹⁸² *per imbelles manus* – мирними руками.

¹⁸³ *clades* wielkie *per prelia* czynią – великі поразки y битвах завдають.

¹⁸⁴ *offensive* – наступально.

¹⁸⁵ *defensive* – оборонно.

¹⁸⁶ *quam primum* – якомога швидше.

w tamtej stronie odprawowacz, do czego masz w. k. m. wielu w państwach swoich z sliachty polskiej sposobnych, ktorzy to barzo dobrze bęnda mogli odprawycz i *sua dexteritate*¹⁸⁷ niebezpiecństwu, iesliby sie tam iakie ztamąd pokazywało, zabiezec. A do tego pospolite ruszenie *in omnem casum*¹⁸⁸ od poganstwa namowycz, kozakom surowie zakazacz na morze wichodzyc, dwuniedzielni seym *ad hunc solum actum*¹⁸⁹ postanowycz y na nim ordynatią pospolitego ruszenia namowycz.

Więc, ze nom podaią *in notitiam*¹⁹⁰, iakoby sie trzeba obawycz, aby Porta Othomanska wołoską y multanską ziemyę *in prouincias*¹⁹¹ nie obracała. Mem zdaniem *vanus* to iest *metus*¹⁹², lubo go nam dawno iako mgłę w oczy puszczaia, gdyzby to było *contra pragmaticam*¹⁹³ cesarza tureczkiego, ktorzy Wołoską y Multanską zyemyę y tę prouincią, na ktorey hordy tatarskie zaszadły, nigdy *passom*¹⁹⁴ w administratią nie puszczy z tey ratiey, ze Wołoska y Multanska prouincie przez srogie y nieznosne exactie kuchnią cesarza tureczkiego y wszistkiego szaraiu iego opatruią. Ktore nie wydołałyby tem potrzebom cesarza tureckiego, gdyby przez basse wiciągane były, bo tę zwicay iest *regiminis Turcici*¹⁹⁵, ze z tych prouinciey większe *prouenta*¹⁹⁶ biorą, ktore w rzeci *per uasallos*¹⁹⁷ trzymaia y nie iest tak ciężka *seruitus*¹⁹⁸, choc samym chrzescianom, gdy są pod bassami, iako tych, ktore są w administratye chrzescian, gdyz z nich nie tylko samemu cesarzowy tureckiemu trzeba sie okupowacz, ale y wszistkim wezyrom y inszym *ministris*¹⁹⁹ szaraiu cesarza tureckiego, co w inszych prouinciach popełnicz byłoby wielkie *piaculum*²⁰⁰ y surowie bito bez pochiby, według ich zwycaiu karano. Do tego y to iesce odwodzi od tego zamisłu cesarza tureczkiego, zebi za takową *regiminis*²⁰¹ ordynatią rebellisowało pewnie Siedmigrodzkie²⁰² panstwo, do tegoz chłopy z Woloch y multanskyei ziemie rozbiegli sie częścią do Węgier, częścią do Polsky, zostawiwszy w tych prouinczyach *vacuas sedes*²⁰³ dla Turkow. Tatarowie zasz

¹⁸⁷ *sua dexteritate* – своєю вправністю.

¹⁸⁸ *in omnem casum* – у всякому разі.

¹⁸⁹ *ad hunc solum actum* – лише для тої справи.

¹⁹⁰ *in notitiam* – до відома.

¹⁹¹ *in prouincias* – на провінції.

¹⁹² *vanus* to iest *metus* – це є марний страх.

¹⁹³ *contra pragmaticam* – проти рескрипту.

¹⁹⁴ мається на увазі “пашам”.

¹⁹⁵ *regiminis Turcici* – турецького управління.

¹⁹⁶ *prouenta* – прибутки.

¹⁹⁷ *per uasallos* – через васалів.

¹⁹⁸ *seruitus* – неволя.

¹⁹⁹ *ministris* – міністрам.

²⁰⁰ *piaculum* – провина.

²⁰¹ *regiminis* – врядування.

²⁰² У рукописі “Smiedmigrodzkie”.

²⁰³ *vacuas sedes* – пусті місця.

coffnęliby sie nazad z Europi *in interiora Asie*²⁰⁴, ktorych cesarz turecky w tych mieyszczach, w ktorych na ten czas swoje kocowiska²⁰⁵ maią, dla tego *ex necessitate*²⁰⁶ zatrzymuie, aby niemi dalse prouincie *christianitatis per incursiones* woiuwac mogli²⁰⁷. Zacem z tych ratyey niepotrzebny to metus, bo z tego pewnie nic nie bęndzie.

Odwazne męstwo braciey naszey militiei ordinariyney tey Rzeczyptej, oyczynny naszey, słusnye, aby przy powinnim od nasz podziękowaniu odniosło *stipendium*²⁰⁸ swoię y nagrodę z wisokiego bacenya y łasky w. k. m. To *seminarium*²⁰⁹ y skoła || (арк. 31)²¹⁰ rycerzskych liudzy większe *incrementa*²¹¹ brało, aby, patrząc na to slachta polska, bracia naszy, ze z tey okazyei odnoszą nagrody zasług swoyich, tym bardzi sie czisnęły w tamte mieyscza kędy y sławy, y *fortunas*²¹² z łasky w. k. m. nabywaią. O co ia z mieysca swego vnizenye y pokornie proszę, maiestatu w. k. m. za niemy prozbę moię wnoszę.

O opatrzeniu meysc przy morzu Bałtyczkym y tamtey od morza vkrainy do powszechney zgody w tey mierze stosowacz sie bęnde, o to vnizenie w. k. m. prosząc, abysz nom iaky sposob podac raczył, krorembychmy mogli, maiącz tak długi tract przy prowinciach Rzeczipospolytey morza, *dominium maris*²¹³ iakokolwiek zatrzymacz, boc sie zaprawdę tego obawiom, by zas postronne narody, postrzekszy tak wielkie niedbalstwo nasze w tey mierze upatruiącz te *compendia y commoditates mercimoniorum*²¹⁴, przez iakie subtelnosczy tego nam nie wydarly. Co nam Pań Bog y natura tey oyczynny z opatrznosczy swoiey w ręce podała, iakosz podeyrzane²¹⁵ mi iest tak częste naglądanie Hollandow *sub pretextu mercaturę*²¹⁶ do portow tey Rzeczypospolitey, ktorzy vpatrzywszy *principium Germanię* okolo tego *crassam*, lubo to *ignorantiam*, lubo tesz *incuriam*²¹⁷, wszistkie prawie porti *vltra*

²⁰⁴ *in interiora Asiae* – у глиб Азії.

²⁰⁵ У рукописі помилково “ко kocowiska”.

²⁰⁶ *ex necessitate* – з необхідності.

²⁰⁷ *provinciae christianitatis per incursiones* woiuwac mógł – міг воювати проти провінцій християн шляхом нападів.

²⁰⁸ *stipendium* – платню (жолд).

²⁰⁹ *seminarium* – заклад.

²¹⁰ Після арк. 22 розміщено вклейку аркушів рукою Голінського (див. далі док. 15–17). Наприкінці арк. 22 надпис пізніших упорядників рукопису, згідно з яким текст продовжується на арк. 31: “*ad p[aginam] 31*”.

²¹¹ *incrementa* – зиски.

²¹² *fortunas* – багатство.

²¹³ *dominium maris* – панування на морі.

²¹⁴ *compendia y commoditates mercimoniorum* – зиски та вигоди від торгівлі.

²¹⁵ У рукописі “*podeyrzane*”.

²¹⁶ *sub praetextu mercaturae* – під виглядом торгівлі.

²¹⁷ *vpatrzywszy principium Germaniae* okolo tego *crassam*, lubo to *ignorantiam*, lubo tesz *incuriam* – угледівши німецький елемент коло цього грубого неуцтва, або теж грубої недбалості.

*Daniam*²¹⁸ opanowali y w nich *m[anu]* forti dominantur*²¹⁹, a przy tim *dominium maris*²²⁰ trzymają.

W minicy kazdey prowinciey *neruus belli i fortunę priuatorum*²²¹, a przy tym y sława u postronnych narodow zawisła, ktorey ze w Polsce y W. X. Litewskim *penitus*²²² dotąd zaniedbano. Wszistka Rzeczta przez to y *priuatim**, y *publice patitur damnum*²²³, a przy tem wielkie podziwienie z urąganiem u p[o]stronnych*, gdy ych scociam z wielkim ych pozytkiem miasto naszego zlota y srebra, iako przed tym, w rękach naszych obracamy. Zaczem rozumiałbym, aby tę rzec prziwiesc *ad eas rationes*²²⁴ monętę, iakie były za s. pamięczy kr[o]lia i. m. pana oycy w. k. m., przydawszy do dawney ordynatyei *certa addenda*²²⁵ albo odmięniwszy niektore *mutanda*²²⁶, w czem takze odwoływam sie do pows[ze]chney* w tey mierze zgody, na iaką *ordines*²²⁷ Rzeptye przypasc²²⁸ będa chciel[y]*.

Czo strony pogranicznych fortecz, reuocuię sie takze.

Czo stroni wywodzenia kony *extra regnum*²²⁹ y stroni wywozenia saletry tamze, więc i ynszych takich mercantyei, dla ktorzychby *preparamenta*²³⁰ w oyciznie naszej woienne miały iakie odnoszyc *mancamenta*²³¹, przydawszy ostrą ieszcze iaką *penam*²³² dla strachu tym, ktorzy dla swey chcywosczy takie *damnum inferunt bono communi et publico*²³³.

Widzę ia to som, najasnieyszy m. kroliu, ze srogi zbitek opanował tu u nasz wszistkie prouincie panstw w. k. msczy, p. naszego mi[lo]s[ci]w[ego]. Soboli tych cz[a]sow* naszych wydżę tak wielie, zem iest tego rozumienia, yz wszistkie kuny w sobol[lie]* dla naszego zbitku poobracały, bo teraz kuniego futra y na lekarzstwo || (арк. 32) by było do niego potrzebne nie dostanie. Nie widzę, tylko malowane kunie futro na dawnym contersfek[c]ie

²¹⁸ *ultra Daniam* – далі, поза Данію.

²¹⁹ *manu forti dominantur* – міцною рукою володарують.

²²⁰ *dominium maris* – панування на морі.

²²¹ *nervus belli i fortunae privatorum* – рушій війни та багатства приватних осіб.

²²² *penitus* – цілком.

²²³ *u privatim, u publice patitur damnum* – і приватно, і публічно зазнають збитків.

²²⁴ *ad eas rationes* – до таких рахунків.

²²⁵ У рукописі “*attenta*”.

²²⁶ *przydawszy do dawney ordynatyei certa addenda* albo odmięniwszy niektore *mutanda* – додавши до давньої ординації певні речі, які мають бути додані, або відмінивши дещо, що має бути змінене.

²²⁷ *ordines* – стани.

²²⁸ У рукописі “*prziparsc*”.

²²⁹ *extra regnum* – поза королівство.

²³⁰ *praeparamenta* – приготування.

²³¹ *mancamenta* – збитки.

²³² *poenam* – кару.

²³³ *damnum inferunt bono communi et publico* – завдають шкоди громадському та публічному добру.

Andrę d’Oria a nieboszczyka [Justusa] Lipsiusa. *De cetero*²³⁴ wsziszczy chodzą y malowac sie *non dignantur*²³⁵, tylko w sobolem iako nacyernieysym futrze. Koty zas lesne wszistkie sie w riszie obrocily, ze ych tez iuz *bassissimę conditionis*²³⁶ ludzie y w pomietle maią. Diamentow znacz, ze sie iakas sroga gura otworzyła, bo ich iest tak pełno w panstwach w. k. m., ze iuz wszędy po Polscze swiecą lepiej, niz gwiazdy *in nostro emisperio*²³⁷. Temu zbytкови nie moze sie lepiej zabiezec, telko gdy w tey chorobie *in ipso fonte* zaraz *morbi remedium* przyłożemy²³⁸. Wszistka Polska, naitasnieysy m. k., iako obaci *ornamenta*²³⁹ dworu w. k. m. y *circumstantie*²⁴⁰ insze pozycya, nie porachowawszy sie *cum censu*²⁴¹, konyecnye toz miecz y zazywacz tego chce. Więcz y bracia naszymy zięmianie y sliachta, obaczywszy stroie y kroie woiskowe teyze maniere zazywac chcą. Zacim niech woysku artykuły w tey mierze opisane iuz będą *in executione*²⁴². Więcz y dwor w. k. m. niech nom da dobry z siebie przykład. Upewniam w tęm, ze my, sliachta y zięmianie, w domach naszymy będzien sie wstydzily *sumptuosius et pretiosius*²⁴³ y przyodziewac sie, y iadac zakazawszy *penitus plebeis sub graui pena*²⁴⁴; aby iedwabiuw y futer kostownych zaniechaly y onych nie uzywaly.

Dzierzawy te Rzeczytey będące, ktore kroliewyc[owy] i. m. Kazimierzowy *ordines*²⁴⁵ przez constitutią pozwoliły, trzeba, aby wszystkie kroliewicowy ie^oszczy przywroczone były. W cęm *incapacitatis vicium*²⁴⁶ zadnego nie notuię, iakom przed tym patrzył na kroliewicza imsczy po kawalersku ubranego, nie chcąc sie ciekawie pitacz, co tam w czudzych kraiach było, tak y teraz w Polsce na takiegoz patrząc zacęm iako przy prawie pogotowiu y przy dzierzawach ma sie de integro kroliewyc i. m. zostawac.

Tacz iest na tęm czas, naitasnieysy krolu, p. moy myłoszczywy, mowa moia *per meram simplicitatem*²⁴⁷ wymowiona, w ktorey zem any naprzecywo dostoiestwu w. k. m. pana mego nie wykroczył y nic prawu pospolitemu y zwicaiowy dawnemu polskiemu nie umknął. Wprzod do nog maiestatu w. k. m. podawom y na rozsąddek wszistkych ich moszcziom, moych moszczi

²³⁴ *de cetero* – щодо решти.

²³⁵ *non dignantur* – не вважають за потрібне; не хочуть.

²³⁶ *bassissimae conditionis* – найнижчого стану.

²³⁷ *in nostro emisperio* – у нашій півкулі (у наших краях).

²³⁸ *in ipso fonte* zaraz *morbi remedium* przyłożemy – на самому початку хвороби застосуємо ліки.

²³⁹ *ornamenta* – прикраси.

²⁴⁰ *circumstantiae* – обставини.

²⁴¹ *cum censu* – із глуздом.

²⁴² *in executione* – до виконання.

²⁴³ *sumptuosius et pretiosius* – коштовніше і дорожче.

²⁴⁴ *penitus plebeis sub graui poena* – повністю плебеям, під тяжкою карою.

²⁴⁵ *ordines* – стани.

²⁴⁶ *incapacitatis vicium* – відсутність права посідати в країні уряди та посади.

²⁴⁷ *per meram simplicitatem* – з чистою простотою.

panow y braciey puszcza[m]*. *In reliquo*²⁴⁸ w wiernym moym poddanstwie y zyc, y vmyeracz chęc, w moiey vnyzonosczy maiestatowy w. k. m. dobrodzieia mego Pana Boga niegodny prosząc, aby on sam opatrznoscią swoją zatrzymał zdrowie y panowanie nam w. k. msczy z roserzeniem sławy w potomne czaszy domu w. k. msczy, pana mego myłosczywego. || (арк. 23)

Опубліковано: Stanisława Temberskiego Roczniki. 1647–1656 / Wyd. Wiktor Czermak. – Kraków, 1897. – S. 11–17 (латинською мовою).

№ 15

1646 р., травень. – Компут війська Речі Посполитої, що повинно було зібратися на війну проти турецького султана

Do Turek woyna.

Comput woyska ie^o kroliewsky moszczy, pana naszego myłoszcziwego, szczęśliwie nom panującego, czo day Boze na długie czaszy, aby go P[an] Bog raceł chowac w dobrim zdrowiu y poszyliac. Ktore woysko kazał zbierac krol i. m. Władisław III, polsky y swedzky krol i. m., *anno 1646 in mayo*²⁴⁹.

I. m. p. woiewoda sędomiczsky [Władysław Dominik na Ostrogu Zasławski], vszarzow 200

I. m. p. woiewo[da] lubelsky [Aleksander Piotr Tarło], vszarzow 200

I. m. p. woiewoda rusky [Jeremi Wiśniowiecki], vszarz[ow] 200

I. m. p. woiewoda czernihowsky [Marcin Kalinowski], vsza[rzow] 200

I. m. p. woiewoda borisky [(brzeski?) brzeskokujawski Jan Szymon Szczawiński], vsza[rzow] 100

I. m. p. woiewoda kyiowsky [Janusz Tyszkiewicz], vsza[rzow] 200

I. m. p. woiewoda braclawsky [Aleksander Dominik Kazanowski], vsza[rzow] 100

I. m. p. woiewoda smolinsky [Jerzy Karol Hlebowicz], vsza[rzow] 200

I. m. p. woiewoda msczislawsky [Mikołaj Abramowicz], vsza[rzow] 100

I. m. p. woiewoda nowogrodzky [Tomasz Sapieha]²⁵⁰, vsza[rzow] 100

I. m. p. woiewo[da] wytepsky [Krzysztof Kiszka], vsza[rzow] 200

I. m. p. kanclerz koronny [Jerzy Ossoliński], vsza[rzow] 100

I. m. p. kuchmistrz koronny [Andrzej Mniszech (Mniszek)], vs[zarzow] 100

²⁴⁸ *in reliquo* – у решті.

²⁴⁹ *anno 1646 in mayo* – року 1646, у травні.

²⁵⁰ Можливо, ним міг би бути також Юрій Хрептович, який зайняв цей уряд після смерті Томаша Сапіги у квітні 1646 р. (*Nagielski Mirosław*. Komput wojsk Rzeczypospolitej na projektowaną kampanię przeciwko Turcji w 1646 r. // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1995. – Т. 37. – S. 322, no. 41).

- I. m. p. miecnyk koronny [Jan Stanisław Jabłonowski], vsz[arzow] 100
 I. m. p. podczaszy koronny²⁵¹ [Mikołaj Ostroróg], vsz[arzow] 100
 P[an] starosta opocinsky [opoczyński] [Zbigniew Oleśnicki], vs[zarzow] 100
 P[an] starosta lubelsky [Zbigniew Firlej], vsza[rzow] 100
 P[an] starosta rozansky [Wojciech Wessel], vsz[arzow] 100
 P[an] starosta łomżycky [Hieronim Radziejowski], vsza[rzow] 100
 P[an] starosta lanckoronsky [Michał Zebrzydowski], vsz[arzow] 100
 P[an] starosta inowrocławsky [Aleksander Opaliński] 100
 P[an] starosta sieraczky [Jan] Węzyk 100
 P[an] starosta kowinsky [(koniński?) Jakub Rozdrażewski] 100
 P[an] starosta nak[ł]s[k]y [nakielski] [Jan Korzbork Łącki] 100
 P[an] starosta nowogrodzky [nowogródzko-siewierski i ułanowski Jan Piaseczyński] 100
 P[an] starosta oycowsky [Mikołaj Ferdynand Koryciński] 100
 P[an] starosta bransky [Prokop Leśniowski (Leśniowolski)] 100
 P[an] starosta stężycky [Abraham Gołuchowski] 100
 P[an] starosta międziszce [Franciszek Kazimierz Sędziwój Czarnkowski] 100
 P[an] starosta lipnycky [lipiński, lipieński] [Franciszek Stanisław Kostka] 100
 P[an] starosta puczky [Jan Działyński] 100
 P[an] starosta grodzinsky [Fryderyk Sapieha] 100 || (apк. 24)
 P[an] starosta osieczky [Andrzej Mniszech (Mniszek)]²⁵² 100²⁵³
 P[an] podkomorzy sędomierzsky [Jan Oleśnicki] 100
 P[an] podkomorzy kyjowsky [Jerzy Niemirycz] 100
 P[an] podkomorzy cerzsky 100
 I. m. p. hetmon wielky Weilkie[go] X. Lite[wskiego] [Janusz Kiszka] 200
 I. m. p. hetmon polni Weilkie[go] X. Lite[wskiego] [Janusz Radziwiłł] 200
 I. m. p. podcanclerzy Weilkie[go] X. Litew[skiego] [Kazimierz Leon Sapieha] 200
 P[an] podczaszy W[ielkiego] X. Litew[skiego] [Kazimierz Tyszkiewicz] 200
 P[an] cesnik W[ielkiego] X. Litew[skiego] [Krzysztof Potocki] 200

²⁵¹ У рукописі помилк. “koronny”.

²⁵² Див. також вище “I. m. p. kuchmistrz koronny [Andrzej Mniszech (Mniszek)]”: *Horn Maurycy. Mniszech Andrzej // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1976. – T. XXI. – S. 458–459; Elektorów poczet, którzy niegdys głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1764 / Opr. Oswald Zaprzaniec Pietruski. – Lwów, 1845. – S. 226; Volumina legum. – Petersburg, 1860. – T. 4. – S. 108.*

²⁵³ Далі закреслено: “P. starosta nowogrodzky [nowogródzko-siewierski i ułanowski Jan Piaseczyński]”.

P[ą] chorąży W[ielkiego] X. Litew[skiego] [Krzysztof Zygmunt Pac] 200
 P[ą] horąży nadworni W[ielkiego] X. Litew[skiego] [Bohdan Ogiński] 100
 P[ą] straznyk W[ielkiego] X. Litew[skiego] [Hrehory Mirski] 100
 P[ą] Proczky 100
 P[ą] [Jan] Jarmolinsky²⁵⁴, sędzia krzeminsky [krzemieniecki] 100
 P[ą] sędzia brudzemsky²⁵⁵ 100
 P[ą] pisarz [ziemski] zmudzky [Jan Mikołaj Stankiewicz] 100
 P[ą] podskarby nadworni litewsky [Bogusław Jerzy Słuszka] 200
 P[ą] chorąży orszansky²⁵⁶ [Mikołaj Hołowczyński] 100
 P[ą] chorąży braclawsky [Mirski] 200
 P[ą] minsky [kasztelan] [Gedeon Dunin Rajewski]²⁵⁷ 100
 P[ą] stolnik czerzsky [Bartłomiej Grabianka]²⁵⁸ 100
 P[ą] [Aleksander (?)] Suchodolsky 200
 P[ą] Andrzej Potoczky 100
 P[ą] Kazymierz Kazanowsky 100
 P[ą] Seniuta 100
 P[ą] Stephan Grudzinsky 100
 P[ą] [Krzysztof (?)] Brzozowsky 100
 P[ą] Strykowsky [Strykowski] 100
 P[ą] Samuel Oginsky 100
 P[ą] Paweł Niewiarowsky 100
 P[ą] Ion Komorowsky 100
 P[ą] Podlieczky [Podlecki, Podleski] 100
 P[ą] [Samuel (?)] Komorowsky 100
 P[ą] Dawidowycz [Demidowicz]²⁵⁹ 100
 P[ą] Drofici [Drobitz²⁶⁰, Drobysz²⁶¹] 100
 Chorągwi dworzskych krolia i. m. 400 || (арк. 25)

²⁵⁴ У рукописі “Farmolinsky”.

²⁵⁵ Так у рукописі. Можливо, потрібно “sędzia zmudzki ziemski”, яким був Адам Миколай Станкевич (*Nagielski Mirosław. Komput wojsk Rzeczypospolitej... – S. 323*).

²⁵⁶ У рукописі “oryzansky”.

²⁵⁷ Тут може бути згадка також про мінського воєводу, на якого натрапляємо в інших копіях, – Олександра Огінського (*Nagielski Mirosław. Komput wojsk Rzeczypospolitej... – S. 322*).

²⁵⁸ *Volumina legum. – Petersburg, 1860. – Т. 4. – S. 108* (згадка за 1648 р.).

²⁵⁹ У копії Кубалі: *Kubala Ludwik. Jerzy Ossoliński. – 2-ie wyd. – Warszawa, 1924. – S. 439*.

²⁶⁰ У копії Кубалі: Там само.

²⁶¹ *Nagielski Mirosław. Komput wojsk Rzeczypospolitej... – S. 323*.

Kozaczy

- I. m. p. Zborowsky [Hieronim Franciszek Zbroski] 200
P[ą] [Jan] Turoboysky [Turobolski] 200
P[ą] [Tobiasz] Minor 200
P[ą] [Ewaryst] Bełzycky²⁶² [Bełżecki] 200
P[ą] Bełzycky drugi [Bonawentura Bełżecki] 200
P[ą] Podowsky [Podoski] 200
P[ą] Płoczky [Plecki, Pleski] 200
P[ą] Sieradowsky [Andrzej Sierakowski?] 200
P[ą] Boniecky [Jan Bujnicki (?), Bojniecki] 200
P[ą] [Michał] Semberg 200
P[ą] Buialsky [Bucalski (?), Piotr Bujalski (?)] 200
P[ą] [Paweł Aleksander (?)] Karpinsky 200
P[ą] Misiowsky [Myszowski, Mniszewski, Maniszewski (?)] 200
P[ą] Rudini [Rabi, Rabicki, Rabeski (?)] 200
P[ą] [Mikołaj Narzymski (?)]²⁶³ 200
P[ą] [Stefan] Carneczky 200
P[ą] Iaros Opaczky 200
P[ą] Sławinsky 200
P[ą] Łosz 200
P[ą] Stanisław Debinsky [Dembiński] 200
P[ą] Zaborowsky²⁶⁴ 200
P[ą] [Stanisław] Ruczky [Rucki]²⁶⁵ 200
P[ą] Olezer [Olizar]²⁶⁶ 200
P[ą] Proskura 200
P[ą] Baybuza 200
P[ą] Centner [Aleksander (?) Cetner] 200
P[ą] Ianslay Czigan [Jancy] 200
P[ą] [Jankola Kostin Serbin]²⁶⁷ 200
P[ą] [Jurica Serbin]²⁶⁸; [Szczerbin]²⁶⁹ 200
P[ą] Moizes Mogiła 200

Suma kozakow 6000 || (арк. 26)

²⁶² Слово правлене; спочатку було написано “Wębrzycky”.

²⁶³ У рукописі “Herrzinsky”.

²⁶⁴ У рукописі “Zuborowsky”.

²⁶⁵ Можливо, також “Kazimierz Rucki” (*Nagielski Mirosław. Komput wojsk Rzeczyrospolitej...* – S. 324).

²⁶⁶ Див.: Там само. – S. 325.

²⁶⁷ Див.: Там само. – S. 324. У Голінського “Zankoskin Serbin”; у копії Кубалі “Jan Kołakoszcin”: *Kubala Ludwik. Jerzy Ossoliński.* – S. 439.

²⁶⁸ Див.: *Nagielski Mirosław. Komput wojsk Rzeczyrospolitej...* – S. 324. У рукописі “Tursza Serbin”.

²⁶⁹ У копії Кубалі: *Kubala Ludwik. Jerzy Ossoliński.* – S. 439.

Dragany

P[ą]n Lękwart [Teodor Leszkwant (Lesquant, Lessgewang)] 1000

P[ą]n Dworzow Metterin (?) 400

P[ą]n [Jan] Plaitner [Pleitner] 600

P[ą]n Dinchow [Jan Denhoff (?); Henryk Denhoff (?)]²⁷⁰ 200

Suma draganow 2200

Raytarya

P[ą]n koniuszy litewsky [Bogusław Radziwiłł] 600

P[ą]n stolnyk litewsky [Wincenty Korwin Gosiewski] 500

P[ą]n starosta warszawsky [Jan Grzybowski] 800

P[ą]n starosta latowieczky [Olbracht Opacki] 200

P[ą]n Bąldysz [Henryk Wolfgang Baudissin]²⁷¹ 600

Tenze p[ą]n Bąldysz kirysierow²⁷² 800

P[ą]n krakowsky [Mikołaj Potocki] 1000

P[ą]n oberster Berg [Jan Berk] 600

P[ą]n [Balcer Frankenberg]²⁷³ 600

P[ą]n [Andrzej (?) Tyzenhaus]²⁷⁴ 200

P[ą]n Kowff [Ernest Jan (?) Korf] 400

P[ą]n chremsky [śremski kasztelan Przesław Leszczyński] 400

P[ą]n Golen 200

P[ą]n [Jakub von Ganschoff]²⁷⁵ 600

Suma raytarow 7800

Pyechota

P[ą]n koniuszy litewsky [Bogusław Radziwiłł] 1200

P[ą]n obozny litewsky [Samuel Osiński] 2400

P[ą]n Eliasz Arcziszewsky 1200 || (арк. 27)

P[ą]n [Zygmunt (?)] Przyemsky 2400

P[ą]n Iacek Rozrazowsky [Rozrażewski²⁷⁶, Jacek Rozdrażewski²⁷⁷] 1000

P[ą]n Ernestus Sacken²⁷⁸ 1000

Suma piechoty 9200

²⁷⁰ Див.: *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk Rzeczypospolitej... – S. 325 (no. 77).

²⁷¹ Див.: Там само. – S. 324.

²⁷² У рукописі “kurisnikow”.

²⁷³ У рукописі “Frankon Berg”. Див.: *Kubala Ludwik*. Jerzy Ossoliński. – S. 439; *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk Rzeczypospolitej... – S. 324.

²⁷⁴ У рукописі “Syzeń Sansz”: *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk Rzeczypospolitej... – S. 324.

²⁷⁵ У рукописі “Iakub Vonolser Ganskor”, див.: *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk Rzeczypospolitej... – S. 323.

²⁷⁶ У копії Кубалі: *Kubala Ludwik*. Jerzy Ossoliński. – S. 439.

²⁷⁷ *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk Rzeczypospolitej... – S. 325.

²⁷⁸ У рукописі “Salen”.

Do tegoz pandoxun²⁷⁹ (?) vszarza kwarczyanego 6000
 Ludu woyska xziążęcia i. m. [Władysława] Dominyka [Zasławskiego-Ostrogskiego] 8000
 Jeremye[go] Michał[a] xziążęcia i. m. Wisniowieckyeego, woiewody ruskiego 8000
 I. m. p. woiewody krakows[kiego] [Stanisława Lubomirskiego] y sinamy imsczy pp. starostamy Lubomie[rskimi] 4000
 I. m. p. woiewody kyiewskiego [Janusza Tyszkiewiczza] 3000
 I. m. p. [Jana] Zamoyskiego 4000
 I. m. p. [Adama Hieronima] Sieniawskiego 1200
 I. m. xia[żęcia] [Samuela Karola] Koreckiego 1500
 I. m. pp. Potocznych 2000
 I. m. p. [Andrzeja] Fierlieia 1000
 I. m. p. [Adama] Kisielia 500
 I. m. p. woiewody czerniechowskyego [Marcina Kalinowskiego] woyska 3000
 I. m. pp. Niemierycow 1000
 Ochotnyka 11000
 Kozakow zaporowskich 100000
 P[ana] Syennicza 500
 [Suma] 154700

Suma woyska xziąząt y pąniąt roznych y kozakow zapo[rowskich] 197500 || (арк. 28)

Moskiewskiego woyska 100000
 Chospodara wołoskiego 30000
 Chospodara multanskiego 20000

Suma woyska tych trzech panstw Moskwy,
 Wołochow, Multanow 150000

Suma woyska wszystkiego polskiego krolia i. m. roznych panow 197500

Wespol wszistkych woysk pospołu moskiewskiego, polskiego, kozakow zaporowskich, Wołochow, Multanow vczyny sumę 347500

Опубликовано: *Kubala Ludwik*. Jerzy Ossoliński. – 2-ie wyd. – Warszawa, 1924. – S. 439–440;

Nagielski Mirosław. Komput wojsk Rzeczypospolitej na projektowaną kampanię przeciwko Turcji w 1646 r. // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1995. – T. 37. – S. 319–326.

²⁷⁹ Так у рукописі.

№ 16

Репліка Мартина Голінського про війну Володислава IV з турецьким султаном

Dobra okazya do woyni z Turkiem o wpadanie Tatarow y o dawanie tributu Tatarom s Polski co rok. Wibic sie s tei niewoli hciał krol i. m. mając woyska pogotowiu wielkie polskie y czudzoziemskie y od Wene[tow] pi-niędzy na woysko dziesięć mylyanow [...] ²⁸⁰. || (арк. 29)

№ 17

1646 р. – Лист турецького султана Ібрагіма I до польського короля Володислава IV

Przez gonca abo posła copya listu cesarza tureckego do krolya i. m. Vladislawa 4 polskyego y swedzkie[go], pana naszego myłosczywego, scęsly-wie nom panuyącego, 1646.

Amurat sułtan [sic!], syn oswiecony wielkiego cesarza przemoznego, wnuk Bozy, cesarz nieprzewycięzony tureczky, greczky, bazylysky, samocysky, asyysky, tegmansky, porynsky, krol Wielkiego y Małego Aegiptu, krol alexan-drysky, armensky, arabsky, krol wszystkich oswieconych na swiecie, krol mieskaiący w raiu ziemskim, xiążę oswiecone wszistkiew Azyiey, Afryky, Ameryky y większey częszy Europy, stoz miasta Ierycha y grobu Machome-towego, probosc raiu ziemskiego, stoz grobu bozego, pań panow na tym swie-cie mieskayących, xiąże wszistkiego swiata nad xiążęty y bog zgody y drze-wa zywego, y rzeki Eufrates, mocny, potężny przesliadowca nieprzyacielsky y wszistkych chrzescyąn, strach wszistkiego swiata, drogi nieosacowany ka-myń, probosc święty niebiesky, byc bozy, stoz y opiekun grobu ukrzyzowa-nego, pań y dziedzyc Hieruzalem, nadzieia y pocieszenie bisurmanskie, zas-mucenie wszistkiego swiata chrzescianskie[go], wtrapienie wielkie, zniszczenie gaurzskie, halla, halla!

Tobie, kroliowy polskiemu, oznaimię y opowiadom przez posła mego Sahaim [Sohaim] ²⁸¹ basę: puncta, ktoreś miał z naszą wielmoznoszcya, wni-wecz obrociem y ciebie z nyemy iako nom podległego krolia etc., dla tego, yz ty, sprzeciwiając sie moczy naszej, potaiemnie z Moskwiczinem, zdraycą naszym, wczynyłes kontract, nicz sie nye boyący moczy naszej, w nadzieię potęgy swoiey obiecane [...] ²⁸² || (арк. 30) dobrowolnyesz przestąpyeł. Y inszy krolykowie, y ty z nymy factyie stroysz, przeczywisz sie nam, ufaiąc potędze

²⁸⁰ Останній рядок аркуша зрізано під час переплетення рукопису.

²⁸¹ *Czermak Wiktor*. Plany wojny tureckiej Władysława IV. – Kraków, 1895. – S. 262; *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 11.

²⁸² Останню половину рядка аркуша зрізано під час переплетення рукопису.

swoiey etc. Z perzkym krolem [Abbas II], iakoszmy słyszeli, chces przyazn iakąs zawrzecz. Iezely to vczynis, roznemy czasami przimierza y pokoiu, portow tatarzskych miecz nie będzies. Ziciles sobie z namy pokoy zahowac, ale w insze panstwa monarhyiey naszey pusciles kozaky, iako pszy wsciekłe, ktorzy pustoszą y plondruią dla przyiazny twoiey etc. Abazę baszę, hetmana boskiego, maiestatowy naszemu potrzebnego straciliszmy etc. Nie wazeles sobie tego, moczy naszey potęgę y przyiazn porzuczyłes, y odtrącas więcey nasze folgy od nasz, ktores myał etc. Więc teraz iuz nie będzies myał, zesz sie zprzeciwył moczy naszey, ktorey dopiero doznawszy, o przimierze proszyc będzies, gdy niezwiciężone woyska nasze panstwa tve pustoszyc będą etc. || (арк. 33)

№ 18

22 серпня 1655 р., Краків. – Вітальна промова райців м. Казимира під Краковом перед польською королевою Людвікою Марією під час її прибуття до Кракова на шляху до Сілезії

1655

Oratiuncula saluatoria habita coram serenissima regina Ludouica Maria serenissi[mi] regis Polonię et Suecię sponsa a magistratu consulari Casimiriensi ad Craco[uiam] in arce Cracouiensi die 22 augusti 1655²⁸³.

Ktorą odprawował oratią p. Wawrzyniecz Mrockowycz, raicza kazimierzsky. Burmis[trzem] beł na tęґ czas p. [Wojciech] Zawada. Beły p. Andrzej lasowsky, p. Simon Wynarzsky, pa[n]* Marczin Golinsky, p. Iacub Kwiatowsky, raice kazimierzszczy, gdy przed Swedamy wiiezdalismy z Krakowa y krolietwo ih moscz do Słyaska.

Subdita ciuitas Casimiria insigni se affectam esse lętitia lib[ens]* gloriatur ex felici aduentu vaestrę serenissimę regiae maiestatis, du[m]* hoc afflicto tempore nimis recreatur serenissimâ regia iucunda pr[ae]sentia*, quae Deo auxiliante multum iuuabit cum sua potentia ad propulsandos patriae hostes, magnum siquidem uel hinc desidery sui [effe]ctum* percepisse non ambigit, imo uero ad applausum sentit; felic[em]* se esse, quod serenissimam reginam maecenatem ac patronam [su]am fauentissimam in hac arce metropolitana saluam et incolumem intueatur in eoque optimo ualetudinis uigore tandem post nubila Ph[oebum]* contemplari a Deo ter optimo maximo suae serenissimae regiae m[ae]stati non diu pollicetur, quod supplex ex intimo p[re]catur ani[mo]*, insuper procidens humillime diuinae maiestati supplicat²⁸⁴, quatenus* faecundissimam serenissimę reginę, dominę nostrę clementissim[ę], ill[am]* beneficentiam tempore grassantis pestilentię in tot egenos effusam

²⁸³ Вітальна промова раецького уряду Казимира під Краковом, виголошена в краківському замку дня 22 серпня 1655 [року] перед найсвітлішою королевою Людовикою Марією, дружиною короля Польщі та Швеції.

²⁸⁴ У рукописі “supplicet”.

optatissimis compenset solatys. O magnum protunc et inauditum [in]nominae pietatis miraculum! Cunctis seculis praedicandum nec unqua[m]* ulla obliuione delendum! Ab uno fonte²⁸⁵ amaenissimo, tot fluuy munificen[tiae]* confertissimi profluxerunt, ab una singulari pietate tot uariae virtutes emanarunt. Deus omnium bonorum largitor et effector [lu]culenter* effundat suam omnimodam benedictionem in serenissim[am]* reginam, dominam nostram clementissimam, uti pulcherrimam regni [domi]nam*, et tam diu cum serenissimo rege Ioanne Casimiro feliciter* regnare permittat, donec uideant desiderata florentissima au[rea]* saecula. Quocirca, eius apprecationis nostrae significationem, cum non uale[amus]* luculentis exprimere uerbis: liceat nobis hoc munusculo magis exprim[ere]* ac declarare, impari quidem et sat exiguo, verum pro deuoto submissoque [no]stro* affect[u]* non contemnendo, quod a vestra serenissima regia maiestate humiles petimus, grato suscipiat animo, et nos fideles subditos suo[s]* fauore regio benignissimę fouere et complecti non dedignetur²⁸⁶.

²⁸⁵ У рукописі “fante”.

²⁸⁶ Піддане місто Казимир щиро пишається тим, що ваша найясніша королівська величність неабияк порадувала його своїм щасливим приїздом, а разом, у цю смутну пору, відчутно повертається до сил, потішене найяснішою королівською присутністю, яка, при Божій помочі, зі своєю потугою, чимало посприє, аби відбити ворогів батьківщини, адже ж і через це [піддане місто Казимир] без вагань прийняло велике виконання свого прохання, ба навіть вважає його гідним бурхливого схвалення; [піддане місто Казимир пишається тим], що має щастя бачити найяснішу королеву, свою найприхильнішу меценатку і заступницю у цьому столичному замку цілою й неушкодженою, і в такому ж найкращому стані здоров'я тричі найкращий і наймогутніший Бог обіцяє їй найясніший королівській величності, що невдовзі вона після хмаровиння врешті споглядатиме Феба (сонце), про що [піддане місто Казимир] покійно, від щирого серця, молиться; а понад те, припадаючи ниць, смиренно благає боже-ственну святість, щоб ту найщедрішу добродійність найяснішої королеви, найласкавішої нашої повелительки, якою вона, в розпал чуми, напувала стількох нещасних, винагородила найбажанішими для неї нагородами. О велике і досі не чуване диво безіменної доброчесності, гідне прослави на всі віки і довічної пам'яті! З одного премилого джерела стільки преповних рік щедрості витекло! З одної-єдиної доброчесності стільки різних чеснот виплило! Нехай Бог, усіх благ податель і сотворитель, щедро пролле усяке своє благословення на найяснішу королеву, преласкаву нашу владичицю і так само прекрасну владичицю королівства. І хай дозволить їй щасливо правити разом з найяснішим королем Яном Казимиром, аж поки не побачать вони омріяного квітучого золотого віку. Тим-то, позаяк несила висловити прекрасними словами [увесь] зміст наших побажань, хай буде нам дозволено висловити і засвідчити більше цим даруночком – невідповідним, звісно, і доволі незначним, та все ж – через нашу віддану і смиренну налаштуваність – не вартим погорди; і ми покійно просимо вашу найяснішу королівську величність, щоб вона його ласкаво прийняла, та й нас – своїх вірних підданих – не погордувала якнайприязніше зігріти й огорнути своєю королівською ласкою.

№ 19

22 серпня 1655 р. – Нотатка Мартина Голінського з приводу вітання королеви Марії Людвіки у Кракові

Na tę oratią od kroluiowy imosczy odpowiedziała imoscz panna Bolia Francuska²⁸⁷, || (арк. 34) s kazania kroluiowy imosczy wdzięcznie przymuiacz od nasz to przywitanie y *honorarium*²⁸⁸, ofiaruiacz miastu Kazimierzu przy Krakowie dalszą laskę swą krolyewską y miecz pod swą protectią miasto Kazimierz. Oddalismy rostruhon złoczisty vyelky.

Po południu o wtorey godzinie na zamku w pokoju kroluiowy imosczy wytalismy społudnya, y obronicz nas od nieprzyiaciоł obiecała kroluiowa imosc. Odpedziała panna Bolia Francuska od kroluiowy imczy. || (арк. 35)

№ 20

29 березня 1647 р., Бар. – Лист великого коронного гетьмана Миколая Потоцького до сенаторів і шляхти Речі Посполитої

Copya listu od i. m. p. Mikołaja Potoczkiego, castellana krakowskiego, chetmana wielkiego koronnego, do ich mosczyow pp. senatorow *die 29 marty anno Do[mini] 1647* y do sliachty na seimyky. Przewroga koło nieprzyiaciоł na Koronę.

Iasnie wielmozny wielmozy mosczywy moy wielcze mosczywy panowie, panowie y braczya!²⁸⁹

Słusnie naywiszszemu vkrzyzowanego Pana maiestatowy niesmiertelne dzięki [otrzy]mamy*, ze oyczynę naszą między tak wielkiemy burzamy y nawałnosczyamy [niebe]spiecenstw* od roznych nieprzyiaciоł zachodzących *fluctuantem*²⁹⁰ wysoką opa[cz]nosczyą* swoią całą y nienaruszoną zachował. Jest za co y iego kroliews[kiey]* [mo]sczy*, panu naszemu myłosczywemu, podziękowacz, za ktorego uszyłnim a y oyczowskym pieczołowaniem y przeworną czułosczyą, nieprzyaciел Krzyza [swię]tego* zawzięty ku panstwom koronnym, lecie y zimie zapędy pochamo[wa]wszy*, samą ukontentował sie furią, a oycziznie naszej w korziscie luby y [poza]dany* pokoy *cum maxima* obczych *invidia et uicinatorum stupore*²⁹¹ zostawił tak zawsze, iako roku przes-

²⁸⁷ Можливо, Anne de Beaulieu, придворна королеви Людвіки Марії, яка прибула з нею з Франції до Польщі (*Targosz Karolina*. Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646–1667): Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych. – Warszawa, 2015. – S. 456, 474, passim).

²⁸⁸ *honorarium* – подарунок, винагорода.

²⁸⁹ Надпис на маргінесі “Przewroga”.

²⁹⁰ *fluctuantem* – розбурхану.

²⁹¹ *cum maxima* obczych *invidia et uicinatorum stupore* – з величезною ненавистю чужих та здивуванням сусідів.

łego przed przeswietnym y szczęśliwym ie^o kroli[ewskiej]* moczy berłem bledniały y lękały sie othomanskie miesiącze. Boday ta [pogan]ska* chczywa krwie chrześcianskiej zaiadłosc fortunie y imięniowy iego oddawała pokłon! Boday oycziznie naszej niezliczonemy wieky takowy k[wy]tnął* pokoy, iakiego pod szczęśliwym ie^o kroliewsky moczy panowaniem zaziwamy! A isz nie iestem *vates*²⁹², smielie iednak wrozyc mogę, isz bez wątpienia [w]* szczęśliwoczyach opływacz będziemy, gdy rady nasze zgodne następującym od nieprzyacioł niebespieceniom *mature*²⁹³ zabiegacz y zastępowacz będą. A yz [iego]* kroliewska mocz, upatrzywszy z straznicze swoiey panskiey pewne *in Rempub[licam]** zachodzące *pericula*²⁹⁴, stosując sie do prawa na przesłym seymie przez st[any]* coronne postanowionego, seym y przed nim seymiky zlozyc wmciom, moym [wielmozn]im* moczowym panom, iaka *moles periculi* nad nią wyszy *exponere*²⁹⁵. Ia[ko]* *Portha Othomanica* roku przesłego o przyiazny naszej *conceperat suspiti[ones]**²⁹⁶, to samo moze bydz dowodem, ze iedne woyska do Silistrie były zemknione, [a dru]giemy* Budziaky opatrzone, z trzecimy sam wezyr [Sâlih Paşa] z Constantinopolia [prze]czywko* nam iusz *in procinctu itineris*²⁹⁷ zostawał. Isz przedsięwzięcie swoje nie[przy]iaciel* odmięnył, sama to dobrotliwa niasnieysego Pana prouidentia spraw[ia]*, ktora nie chcyala, aby to *antemurale vniuersę Christianitatis*²⁹⁸ w tak wielkiey niegotowoczy ginacz y temu poganinowy wobłow przychodzyc miało. Nie inszey zostaie o przyiazny naszej opiniey, bo procz tego, ze nieprzyacielia wrodzona [*periu*]ra* *et lubrica fides*²⁹⁹, ktorey nikomu na swiecie dotrzymawacz w dostatkach [po]tentiey* swoiey wszistkę położywszy ufnosc, nie zwikł prowadzic czodzie[nnie]* iad iego wsciekły *exteri rumoribus suis*³⁰⁰ podnieczaia, zicacz tego, zeby moles [na]* karkach || (**арк. 36**) ych wiszaca, na naszę mogła sie obroczyz oycziznę. Iako tedy Turczy *a natura sua* są *fraudenti*³⁰¹ y na ten czasz tilko dotrzymuią wiary y słowa, gdy ych do tego własna *necessitas*³⁰² albo w iakym panstwie woyna przyciska, tak tesz *et facille creduli*³⁰³, co sie y terasz dzieie. Bo dawszy płonnym wieszczyom

²⁹² *vates* – віщун.

²⁹³ *mature* – вчасно.

²⁹⁴ *in Rempub[licam]* zachodzące *pericula* – небезпеки, які чигають на Річ Посполиту.

²⁹⁵ *moles periculi* nad nią wyszy *exponere* – показати, яка маса небезпек над нею висить.

²⁹⁶ *conceperat suspitiones* – прийняла підозри [перейнялася підозрами].

²⁹⁷ *in procinctu itineris* – у [бойовій] готовності до походу.

²⁹⁸ *antemurale vniuersae Christianitatis* – передмурок вселенського християнства.

²⁹⁹ *periuira et lubrica fides* – зрадлива і хитка віра.

³⁰⁰ *exteri rumoribus suis* – знищити своїми чутками.

³⁰¹ *Turczy a natura sua* są *fraudenti* – турки зі своєї природи є підступні.

³⁰² *necessitas* – необхідність.

³⁰³ *et facille creduli* – і легковірні.

wiarę, woysk w Silistrię nie zemknęły, Budziaky opatrzyl y do nich czorasz woyska nieznacnye zmykaia, gospodarow znioszsy, chrzesczyanstwu paszow *praeficere*³⁰⁴ umysliely. Woyska tesz insze maia pogotowiu, ktore, rzec pewna, gdy o szcyplych ie^o krolyewsky mosczy syłach y o nyegotowoszczy naszey wezmą wiadomosc, wedlug dawnych swoich ustaw, niegdzie indziey obroczą, tylko do nasz, aby oycyznę naszę niespodzianie y nie gotową, *cum potentia sua*³⁰⁵ zbiezawszy, odziedzyczyli. Nie trzeba w tym bezpiecienstwa oycyznie naszey zaszadzac, isz Turczyn *bello distentus*³⁰⁶ nie wielie tym urwał y urwie sył swoich. Doscz będzie miała Wenetya, gdy zwycayne woyska, ktore na Czarnim y na Białym morzu woiuiać, przeciwko niey obroczy. Będzie y z nas, a day Boze, zebismy telko wydolali, gdy nieprzyziaciel *cum exercitu*³⁰⁷, ktory dlia liadowey woini *fovet et alit*³⁰⁸, przeciwko nam ruszy. Nie mnieysze od chama krimskiego [Islam Gereja III] wyszy nad oycyzną naszą niebespiecienstwo, ktory nie telko *Portam Otthomanicam* skargamy swemy zarzy, isz go vpominky (iako my nazywamy³⁰⁹, on zasz sromotnym imieniem tytułue “haracz”), nie dochodzy, alie tesz sąm poteznie sie gotuie, chcąc sablią y ogniem panstwa ie^o kroliewsky mosczy znoszycz, y tak niesłuszney *hostilitate*³¹⁰ praetensiey dochodzyc niesłusney mowie, bo *maiores nostri*³¹¹ nie inszą przywiedzeni przycziną na oddawanie upominkow zezwolieli, telko abysmi s tego narodu *in casum ingruentis periculi*³¹² mieli ratunek y usługę. Czosz mamy z nych za *auxilium*³¹³? Co za zasługę? *Servi nostri dominantur nobis, beneficiary nostri*³¹⁴ codziennie nasz woiuia, panstwa ie^o kroliewsky mo[szczy] plondruia, miasta y wszy ogniem znoszą y w cięską dusze chzescianskie w niewolyą zabieraią. A gdy sie skod y więzniow upominamy, słowamy nasz telko karmyą, a skutkiem samym zadney nie oswiadczaią contentatiey. Zaprawdę niesłusna, aby *fidefragis*³¹⁵ y tym, ktorzy dobrodzieystwa, nie telko *in gratitudine*, ale *hostilitate* placą³¹⁶, słowo trzymane było. Niesłusna,

³⁰⁴ *praeficere* – поставити (на чолі).

³⁰⁵ *cum potentia sua* – зі власною силою.

³⁰⁶ *bello distentus* – шарпаний війною.

³⁰⁷ *cum exercitu* – з військом.

³⁰⁸ *fovet et alit* – утримує та годує.

³⁰⁹ У рукописі після цього помилково закрита дужка; вона має бути далі після слова “haracz”.

³¹⁰ *hostilitate* – ворожістю.

³¹¹ *maiores nostri* – наші предки.

³¹² *in casum ingruentis periculi* – у випадку загрозованої небезпеки.

³¹³ *auxilium* – допомогу.

³¹⁴ *servi nostri dominantur nobis, beneficiary nostri* codziennie nas wojują – слуги наші вивищуються над нами, васали наші щодня з нами воюють.

³¹⁵ *fidefragis* – віроломникам.

³¹⁶ nie telko *in gratitudine*, ale *hostilitate* плаца – не тільки вдячністю, але й ворожістю платять.

aby im te upominky oddawane były, lepiej obrocic³¹⁷ to na obronę oycizny, coby sie dawac miało, łozyc y razem sromotne³¹⁸ *iugum excutere*³¹⁹, anizely odkupuiąc sie po starem u zelziwym tribucie y vstawicznym strachu od tego nieprzyiaciela zostawac. Niechay to wmsciom, moym moscziwym panom, w szerce nie wstępuie, aby sie takym z ordą *procederem* miała iaka na oyczynę woyni tureczkiew *moles*³²⁰ zaciągnąc, bo iezely Turczyn zabawny y woynie słuzy mu fortuna, rzecz pewna, ze go ta *occasia*³²¹ nieoddawania upominkow *ad arma*³²² nie wzbudzy. Iezely mu tesz Mars, *cum exteris fauebit*³²³, to nieodmienna, ze oycizny naszey, choczbysmy troy y cwor sromotny oddawaly harac, nie poniecha, *terreat nos*³²⁴. Sliska tego nieprzyiaciela wiara! *Terre- || (арк. 37) ant et subdoliastus*³²⁵, ktorych z wodzamy antecessoramy memy *praeteritis saeculis*³²⁶ zaziwał, z ktoremy iako skoro widzial naszę gotowoscz zaras o poko[y]* tractował, a potym pogodę upatrzywszy, gdy mi sie obietniczamy ych ubezpieczely y słusnych nie zostawili *praesidia*³²⁷, potęgą swoią na Czecorze szczupl[e]* woysk coronnych syły *inuaserunt*³²⁸ y one następem swoym potłumyli tak daliece, ze zaliedwie oycizny naszey o ostatnią nie przyprowadzely zgubę.

Z inszych stron zachodzą *pericula*³²⁹ rozumiem, iz iego kroliewska moscz, pań nasz myłosczywy, instructią swoią wmsciom, moym miłosczywim panom, obiasn[ił]*. Przeto o tych, zamilczawszy koncząc pisanie moie gorączo *et per amore[m]* Patriae*³³⁰, wm. moych mos[czywych] panow vpraszom, abyscie wm. moy m. p. miely te *pericula* przed oczyma, od nieprzyiaciela krzyza świętego zachodzące, y nie sp[u]sczaiąc* sie na szczuple woyska kwarczyanego szyły, takowe obmislieli *praesidi[a]**, ktoreby³³¹ *conseruande* tey Rzeczypospo[litey]* *integritati et repellandę hostil[i]tati* sufficere*³³² mogły, zeby sie za nieostroznoscią y niegotowoszczyą naszą *ea* nie wracały

³¹⁷ Фраза “ієpieу obrocic” дописана над закрєслєним *saticis*.

³¹⁸ Далі закрєслєно початок слова “drza”.

³¹⁹ У рукописі помилк. “excutore”. *Iugum excutere* – скинути ярмо.

³²⁰ *moles* – полчища.

³²¹ *occasia* – причина.

³²² *ad arma* – до зброї.

³²³ *cum exteris fauebit* – коли чужим сприятимє.

³²⁴ *terreat nos* – хай настрашить нас.

³²⁵ *terreant et subdoliatus* – хай страшать і підступники (переклад непевний, не відомо, чи Голінський добре передав текст).

³²⁶ *praeteritis saeculis* – у попередні століття.

³²⁷ *praesidia* – залоги.

³²⁸ *invaserunt* – напали.

³²⁹ *pericula* – небезпеки.

³³⁰ *per amorem Patriae* – в ім’я любові до батьківщини.

³³¹ Далі закрєслєно “tey”.

³³² *conseruandae* tey Rzeczypospo[litey]* *integritati et repellandae hostilitati sufficere* – вистачити для збереження цілості цієї Рєчі Посполитої та відбиття ворогів.

*tempora*³³³, w które nieprzyjaciel niezliczonych tysiącom dusz ch[rze]sczyan-
skie* z państw koronnych wprawdzał y onem chrześcijańskie posiadał
*imperia*³³⁴, w które krwią chrześcijańską krew bysurmńska obliwa się, w
które dostatkiem naszymy swoje posilała syły y na nasze obracała karky,
które dla wielkiego zmożenia y nabytey nieprzyjaciela potęgi bydz się, nie
bacząc *ad conflictum pares*³³⁵, z tabora *hostilitatem* nieprzyjaciela *miraba-*
*mur*³³⁶. Na mojej nie zeydzie czułości y usilnym koło dobra pospolitego
pieczołowaniu. Gotowem zdrowie y żywot usłudze Rzeczypospolitey *sacrare*³³⁷,
gotowem nieprzyjacieliowy *resistere*³³⁸, bilieszcie w. m. moy mosczywi panowie
takie obmislili szyły, z ktoremiby bezpieczna temu nieprzyjacieliowy, który
liudzie stema tysięcy, a nie kielką, rachuje, była resistentia, lubo pewienem
tego, że zatrzymana wojsku ie^o królewsky mosczy y Rzeczypospolitey będzie
przez w. m. moych m. p. *exoluta*³³⁹ podług czasu constitutią oznaczonego zap-
łata. Przecię onę y tym przypominam w. m. moych m. p. pisanie upraszając,
abyscie w. m. moy m. p., mając *rationem*³⁴⁰ krwawych prac y odwag braczy
swoych, w dalszą borgową nie wczynały ych służbę, lecz co im *debetur*³⁴¹,
oddacz y zapłacysz raczyły.

Oddawam zatym vprzeyme służby moje w łaskę wmsciow moych mos-
czywych panow y braczy. W Barze 29 *marty* 1647.

W. m. moych mosczywych panow zycliwy brat, Mykołay Potoczky, kas-
telan krako[wsky], hetmon w[ielky] k[orony]. || (арк. 39)

№ 21

1647 р., лютий. – Лист турецького султана Ібрагіма I
до польського короля Володислава IV

1647 *in februario*³⁴².

List od cesarza tureckiego do krolia i. m. polskiego y swedzkiego przed
seimem trzyniedzielnim, ostatnim przed smiercią krolia i. m.

Myędzy Iezusowemy pany naywybornieyszemu, między Messiasa naslia-
dującymi najsławnieysemu wszistkych, sprawy Nazarenczikow naprawuiące-
mu wselką czcią y wyniosłością, ogromnością, sławą y godnością, czcya

³³³ *ea* nie wracały *tempora* – не поверталися ті часи.

³³⁴ *imperia* – держави.

³³⁵ *ad conflictum pares* – готовими до конфлікту.

³³⁶ *hostilitatem* nieprzyjaciela *mirabatur* – ворожості неприятеля дивувалися.

³³⁷ *sacrare* – присвятити.

³³⁸ *resistere* – чинити опір.

³³⁹ *exoluta* – виплачена.

³⁴⁰ *rationem* – рахунок.

³⁴¹ *debetur* – належиться.

³⁴² У рукописі “*in february*”.

ozdobionemu, panu y przyiacielowi Krolietwa Polskiego, kroliowy Władisławowy, ktorego sprawy niech Bog ma na pieczy.

Za oddaniem tego listu naszego cesarskiego niech będzie wiadomo, że za pomocą y błogosławieństwem naywyszszego y wszistkomogącego Boga y za przytomnoszczyą naywmiłowanego Proroka naszego do wielmoznego gniazda władzey naszej będącego, do wyniosłosczy progę Porty naszej y do ogromnego podółka maiestatu naszego z wibranych y czygodnych z między Messiasowego ludzy człeka Dzi[e]bałtowskiego³⁴³, posła swego, posłaliscie. Od ktorego pełen słów przyiacielskich, według dawnego do Porty Otomanskiej zwicaiu y wedlie potrzeby maiestatu naszego podaciesmy kazaly, z kąd wszelaka przyiazny y powolnoszcz przecywko maiestatu naszemu zrozumiawszy y ze zadnego nie odmięniaiąc zatrzymac przyiazliwosc swoię ty Porcie usiłuiecie, wybaczelismy. A yz wielmożny han krymski [Islam Gerej III] przeciwko przyiazny czyni, panstwa przyiazne wielmożnoszczy waszey ogniem y siablią plądruie, wpadając wniwecz obracza, oznaymuiecie, y o przymierny y zakazujący onemu lyst aby był dany do niego od nas, ządacie. Niedawnych czasow w liscie³⁴⁴ przymiernim, od przyswietnego maiestatu naszego danem, napisano iest, że dokąd z waszey strony postanowionemu przimierzowi we wszistkym pocziwosc czyniona będzie y kozackie łotrostwo od skod czynienia w panstwach naszych trzymane będzie, co s tey strony od przeswietnoszczy naszej od przerzeconego postanowienia dziac sie nie będzie. Hanowy tedy tatarskiemu od niasniejszey Porty naszej list posłany iest, aby naimniejszym podobienstwem przyiazny nie rozrywał. A poniewaz w liscie przymiernym napyszano iest y w ten sposob dany iest, aby kozackie łotrostwo y pod tytułem dnieprowych y dunszych kozakow czaykamy y łędem nie zazeliscie z kąd czynic, takze y z hanem tatarskim postanowiono iest, aby chana tatarskiego y Budziakow mocno trzymac, zeby tez w panstwach waszych zadney skody || (**арк. 40**) nie czyniely y zeby przimierza pocziwosc zawsze była³⁴⁵. A wy, nię maiąc na to bacenia, za rok, za drugy zwycaynych danin przerzeconemu chanowemu tatar[zskiemu] nie oddaliscie y owszem posłów chanskich zatrzymuiecie, y łotrostwa kozackiego nie zatrzymaliscie, przes co przimierzowi świętemu gwałt sie od wasz dzieie. A to my do chana tatarskiego, zakazując, roskazalismy, aby sie zadnym sposobem do panstwa Krolietwa Polskiego wpadac nie wazył. Niech to y wom wiadomo będzie y zesmi mocny zakaz przerzeconemu chanowemu posłaly, aby przimierzowi postanowionemu pocziwosc zawsze była, to zawsze wiedziec. A gdy danyni przerzeconemu chanowemu wydane będą, w przyiazny trwacz będzie, gdy y od niasnieisey Porty naszej przerzeconemu chanowemu list przeswietnoszczy naszej cesarskiej poszłaiąc,

³⁴³ *Czermak Wiktor*. Plany wojny tureckiej Władysława IV. – Kraków, 1895. – S. 262–263; *Kubala Ludwik*. Jerzy Ossoliński. – 2-ie wyd. – Warszawa, 1924. – S. 238, 242–243.

³⁴⁴ У рукописі “beliscie”.

³⁴⁵ Спершу було написано “była zawsze”.

upominamy y zakazuiemy, aby za oddaniem sobie zdawna zwycainey daniny, zadnem sposobem panstwom waszim nie dokuczyl, alie wedlug woliey y pragnienia naszey³⁴⁶ przesvietnosczy z wamy przyiazn prowadzyl, nakazalysmy. Co wy za dosciem listu naszego cesarszkiego, pamietaiacz na sceroscz dawney przyiazni, ktora zobopolnie między namy byla zawsze, wzgladaiac y postanowieniu przimierza y scerosc cziniac zwycaiu zadnego z panem krymskim vmowionego³⁴⁷, zwikle danini z Kroliestwa Polskiego aby byly na kazdy rok wydawane. A gdy oddawane beda, a kozaczy beda zatrzymani, przimierzu swietemu vcziwosc bedzie, iednak aby to lotrostwo kozackie Dnieprę na Dunay pod titulem dunszych kozakow nie wazely sie wychodzyc do Chodaku³⁴⁸, gdysz y wielmoznosczy waszey na tym naliezy, aby to swiete przimierze w pocziwosci belo. A przerzecony ham tatarzsky, ani Tatarowie z iego roskazania zadna miara wazyc sie nie beda w panstwach Kroliestwa Polskiego zadnich skod czynic, gdysz od przedswiezietosczy naszey trzymany beda.

Podpis. || (арк. 41)

№ 22

Титул з листа турецього султана Мурада

Boze wielkiego mylosziedzya, dopomoz.

Z pomocą Boga wszechmogącego, który iest bez początku y koncza, wszistkie rzeczy rządzący, okrywaiący y odkrywaiący, za błogosławieństwem na gwyazdy y slycnieysze niebieskiego prorocztwa słońca od Boga rowny przynosącego, wszistkych prorokow powiedaiącego, między pułkami wszistkych swiętych nayczistszego Machmedat Mustafa, nad którym niech pokoy Bozy będzie z mnostwem cudow wielkich, z przytomnoscyą wszistkych prorokow swiętych, takze czterech Proroka Bozego pomocznikow, ktorim niech Bog miłoszyczywy będzie, y wsziskych duchow czystych wibranych Bozych etc. Ia, ktorym teraznieysego czasu z narodu sułtanow naywiszi y który między monarchami iest nayokazalsy, koroni wszelkie na sobie trzymaiący, y teraznieyszego roskazania (kiedi mie Bog cięniem swoym okrywa) panem iestem Białego, Czarnego morza, Europy y Azyiey, Seiru y Kalepu, Egiptu y sławney Mieszey y Medyey, oswieconi swiętego miłosziedzya slynącego Hieruzalem, wszistkiego morza Harabskiego, Karamanskiego y zięmie wszistkiew Macedoniew Alexandra Wielkiego, y Diarberku, y Kroiedystanu, Edrnopolia, wołoskiew y multanskiew zięmię, Budzynia, Temesfaru y tam będących wielu zacnych zamkow, Lachy, Dazily y Cyprisa, Tuansu y

³⁴⁶ У рукописі “naszego”.

³⁴⁷ Частина речення “scerosc cziniac zwycaiu zadnego z panem krymskim vmowionego” малозрозуміла. Потрібно, мабуть, “zwycaiu dawnego” або якусь фразу чи слово пропущено під час переписування документа.

³⁴⁸ Так далі по тексту рукопису – Кодак. У рукописі у цьому місці “Charaku”.

wszystkich na wyspach morskich będących państw, Tarabuluzu, Syamskiego, Axalskiego, miasta T[r]apozuntu, Kaffi y krajow tamecznych criopskich y Siedmigródzkiego miasta, w którym wielmożność mieska Konstantinopolia y tym podobnych wimislanych³⁴⁹ państw y wszystkich pod obłokamy gor czesarz y sołton, y mocny nieprzewiężony y dziedzic iestem, sułtan, syn sułtanow, monarcha z liniey Othomanskiej ydący, najasniejszy sułtan Murath³⁵⁰ chan etc. || (арк. 43)

№ 23

11 квітня 1647 р. – Переказ постанов сеймику Краківського воєводства в Прошовичах для послів на варшавський сейм

Die 11 aprilis 1647 we czwartek przed kwietną niedzielą seymik był w Proszowyczach na seym trzyniedzielny, który stanął.

1. Naprzot na ten seymik był posłem od krolia i. m. i. m. p. Stanisław Rupniowski. Oddał do krolia i. m. pismo, w którym krol i. m. jako zawsze, tak y teraz wskazował niebezpieczeństwo od pogranicznych nieprzyjaciół, aby o tym radzily y obmislialy, iakoby Korona y granice iey w pokoju y bezpieczeństwie zostawaly, od Turkow osoblywie, który sie mocny przeciw chrzescyanstwu, a osoblywie przecyw Wenetom, gdzie tez obrocyel woyska swe Turcyn, y do Silistry. A co wiecey, gdy mu sie tam posęcyczy, ze y do nasz obroczycz moze, gdyz iemu nie nowyna przymierze łamacz, gdy swoy czas y pogodę wydzycz.

Tatarowie³⁵¹ sie upominaią kozuchow, co zowią daniną abo haracem. A iezeliby im tego nie oddano, odpowiedaią woyną, ogniem y miecem Ukrainę pustoszcycz, gdzie na Buczyaky y Chodaky przybiwa coraz więcej Tatarow y Turkow.

Woysko kwarcyane, yz iest scuple na Ukrainie, aby mogło bydz większe dlia bezpieczeństwa y gotowosczy przeciw prętkiemu nieprzyjacielowu.

Nagroda y zapłata aby sie dostateczna stała woysku kwarczyanemu.

A yz woysko kwarcyane często sie pomika na lieżą, a osobliwie zymie po miastach, gdzie nieprzyjaciel czas upatrzywszy, wiedząc, ze woysko nie w kupie, za granicze wpada, pali, pustoszy, lud y plon zabiera, gdzie żołnierz nim sie do obozu skupi z wielką swoią furią y uprzykrzeniem na lieżach. Przeto, aby Rzeczpospolita obmislila, zeby przy obozie blisko swoje stanowiska mieli y zołd ych zawse dohodziel.

Kroliowey i. m. Ludowice Maryey aby nagroda była szumi y oddanie siedmykroczo sto tiszęczy, których pozycela na zacyąg y zapłatę żołnierzowu

³⁴⁹ У рукописі “wimimislanych”.

³⁵⁰ У рукописі “Muraht”.

³⁵¹ На марґінесі дописано “krimszczy”.

czudzoziemskiemu, co krol i. m. zaciagnal byl przeslego roku 1646 na obrone Koroni y Rzecipospolity od Turkow y Tatar, a wedlug affectaty i. m. pp. poslow rospuscioł to woysko y woyni poniechal[1]*.

Kroliewycowy Kazimierzowy, który sie powrocil z czudzych kraioy, aby mu byly staros[twa]* przywroczone, ktore przed tym trzymal y mial od Rzecipospolitey.

Decreta tribunalskye y seymowe aby swą powage miały.

Xzienie naybursky a siostrze rodzony krolia i. m. [Annie Katarzynie Konstancji] aby posak byl oddany.

Xzyeniz de Croy³⁵² aby nagroda slusna sie iey stala.

Menicza aby bela w Polsce y piniadze byto, gdyz na moneczcie zahodzy, y nie masz.

Obrona zomkow pogranicznych aby bela opatrzona ludem, armata, zywnosczya. || (арк. 44)

№ 24

1647 р., квітень. – Перелік листів та інших документів, що надійшли на сеймик Краківського воєводства в Прошовичах

1. Na tenze seymyk oddano list od i. m. x. Piotra Gębyckiego, biskupa krakowskyego. Oddali go s. kano[ni]czy krakowscy i. m. x. [Wojciech] Korincinsky, i. m. x. [Mikołaj] Oborzsky³⁵³, który przecitali w kolie. Belo tez y wotom i. m. x. biskupa w tymze fasczykulie zapiecętowane, ktorego sliachta przyacz zadną miarą nie chciała. A naywyęcey lutrzy przeciw temu bely, ze to iest rzec nieslusna y nowa: czemu som i. m. x. biskup swą osobą *presens*³⁵⁴ na seymyk sie nie stawiel, gdyz y tytul nie tak do nas napisal, iako na to nalezalo, ani szie nie podpysal? Zalyedwie na to pozwoliely za przicina i^o m. p. starosty krakowskyego [Jerzego Sebastiana Lubomirskiego], ze czytano.

2. Oddal³⁵⁵ drugi lyst i. m. p. starosta krakowsky, i. m. p. Ierzy Lubomirsky, od i. m. p. oycza swego i. m. p. woiewody krakowskyego [Stanislawa Lubomirskiego], takze aby radzily o obronie Rzecipospolitey y zeby kroliowey i. m. zaplacic dlug i insze potreby.

³⁵² Claire-Isabelle-Eugénie de Mailly-Lascaris – придворна королеви, яку при польському дворі називали “mała księżna de Croy” (*Targosz Karolina*. Uczony dwór Ludwika Marii Gonzagi (1646–1667): Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych. – Warszawa, 2015. – S. 458; *Rachuba Andrzej*. Pacowa z domu Mailly Lascaris Klara Izabella Eugenia (ok. 1635–1685) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – T. XXIV. – S. 774).

³⁵³ Далі закреслено “i. m. x.”. Про цих каноніків див.: *Łętowski Ludwik*. Katalog biskupów, pralatów i kanoników krakowskich: Pralaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1852. – T. III. – S. 162–163, 281–282.

³⁵⁴ *presens* – присутній.

³⁵⁵ Слово переправлене з “oddano”.

3. List od i. m. p. [Aleksandra] Konieczpolskiego, horążego koronnego, aby miasto Brody przywileie, wolnosczy swey, ktore maią, seimem ym były aprobowane.

4. *It[em]* od tegoz drugi list, vskarżaiącz sie na xziążęcia i. m. Ieremiego Wisniowieczkyego o starostwo kowinskye, gdzie xziążę wiechawsy odebrał. Stańał decret y comissya seymu, gdzie przisządziela comissya i. m. p. horążemu oddanye dobr wszistkych. Xzyążę i. m. Wisnyowiecky na to odpowiedzynał, ze tego zadną miarą wrocic nie mogę. Podaye tedy do vwagi i. m. p. horązy, ze xziążę i. m. nie dba nycz ani na decreta krolia i. m., any na prawa, ani comissye, aby to zliecono ich mosciom pp. posłom na seym, aby w to weyrzawszy a krzywde uznawszy, na seym to referowac racely.

5. List od i. m. p. [Samuela Świętopełka] Boliestraszkyego, lutra, koło decretu tribunalskyego, ze go tam surowie sądzono o kzyąskę, którą wydał przeciw wierze katoliczky rzymzsky y kapłanom. Czci go odsądzono y dał peny iedenascie tiszyci grziwięń y iesce infami nie sniosz, aby mog bydz wolen y do czci przywroconi, a wiecey zeby tribunal nie sądziel y nikt o widanie kzyązęk, gdyz tey zakazono y przedawac, kupowac, durkowac kząsky. A on sie broni, ze yą we Franczy durkowano, nie on.

6. List od i. m. p.³⁵⁶ Iona Slychtyng [g]a [Szlichtyng (Schlichting)], lutra, o rely [g]i]ią y o wydanie kzyąsky zarazlywey przecyw wierze katoliczky, kędy sie omawia, ze iezelibismi ią wydalil przeciw wierze, tedy to słuzy teologom, nie do prawa. Nie moze *agraware*³⁵⁷ o wiarę nikogo, proszi o przycinę do i. m. xiędza biskupa krakowskyego, aby mogł bydz uwolnioni od prawa, gdyz iezeli ta sprawa iest z lyudzy, rozzipie sie prętko, iezeli z Boga, Bogu ią poruczycz, iego to szamego krziwda, tęń som niechay będzie Sędzią tego. Poziwono go na tribunal y surowie osądzono *sub*³⁵⁸ *pena coli [et]*³⁵⁹ *confiscationis*³⁶⁰.

7. List od i. m. p. Iona Rykalskiego, woyskiego, o sprawę w krzywdzie swey.

8. List od i. m. p. Katarzyni Dębynsky, skarżąc sie na oycow iezuitow, ze na nię w szieroctwie iey następuia na łowy szieciami, do laszow iey iezdą, drwa rąbyą. Posłała do nych upominacz szie tego, co za przycina. Ocziec iezuita x. Małahowsky strzelał do posłanca. Posłała swych potym poddanich. A oni ze sto hłopow swoyich maiącz, wypadli, y ociec Małahowsky alabartą ciął hłopa w głowę, drugiego raniel. Posłała potym do lasa po drwa swych poddanych, tamze sanie porąbali y bydło pobraly y poddanych pobily. Podaie do vwagi i. m. pp. posłom na seym, aby to referowaly.

³⁵⁶ Далі у рукописі помилк. ще одна літера “р.”.

³⁵⁷ *aggravare* – утискати.

³⁵⁸ У рукописі “*sup*”.

³⁵⁹ У рукописі “*et*” пропущене.

³⁶⁰ *sub paena coli et confiscationis* – під карою смерті та конфіскації [майна].

9. I. m. p. pyszarz sądeczky grodzky³⁶¹ krzywdy swe czytał, skarżąc sie na oycow zakonykow z Tyncza, ze go nayechali y tysząc kop przenicie mu zabraly, ze w noci orzą. || (арк. 45)

10. List od i. m. p. Stanisława Krasiczkiego, starosty dolinskyego, skarżąc szie na i. m. p. podskarbiego koronnego [Jana Mikołaja Daniłowicza], ze non pięć tysięcy draganow na lieżą krolia i. m. nasłał, woyska nyęmięckiego, co statą srogą wycyągaly y na maiętnoszczy y non następuie, ze ma srogą krzywdę od niego, aby na seymie przelozely.

11. Lyst od i. m. p. [Krzysztofa] Komorowskiego, starosty oświęcymskiego, skarżąc szie o dług pewny od kroliovey i. m. świętey pamięczy [Cecylii Renaty], na Zywcu zapiszani szумы oddacz nie hcą y iuz na tribunale decret otrzymawszy na kroliewycach i. m., do executy prziwiesz go nie moze, gdyz instigator koronni [Daniel Żytkiewicz] załozel mandaty na seym przystly takze o drugą sumę, dzieszyęc tyszyęczy. Proshi, zeby na sey[m] beło przelozono pp. poslowie, zebi tey sprawi na seimie nie sądzono, alie na tribunał odesła[no].

12. List od i. m. p. Helemskyego [Jan Ścibor Chełmski], łowcego y porborce wojewodztwa krakow[skiego], o xzięstwo Siewierskye y deklaratyą pogorzalcow o pobory y copowe, iezeli płaczycz maia.

13. Suplika od miescon miechowskych, prosząc, aby mieli clo od konia po pułgrosku na poprawę drog.

14. Suplika od oycow wykaryow zomku krakow[skiego] za miastem Skalmierzem, aby wolny bely pogorzalczy od poborow y czopowego.

№ 25

11 квітня 1647 р. – Переказ постанов сеймику Краківського воєводства в Прошовичах для послів на варшавський сейм

Artykuły na seym trzyniedzielny warsawsky seymiku prosowskyego *die 11 aprilis 1647.*

1. Naprzot kroliowy i. m. podzyękowacz za oyczowsky prawie afekt, ze ma tak gorące piecołowanye około Rzeczypospolitey y o obronye Korony wszistky y granicz ie.

2. Punkt co sie tknie *securitatem*. Iest caus turecky Warszawie z pokojem. Tedy wielkyego posla poslac seymu dla potwierdzenya przymierza, nie daiąc zadney okazy nieprzyiacieliowy do rozerwania. Aby krol i. m., tak iako obiecal, zadni woyny nie zaczynał z nikym, a osoblywie z Turcinem, bez wyadomoczy y consensu Rzeczypospolitey, ani zadnego woyska y liudzy tak czudzozięmskyh, yako y swyh nie zaciągał.

³⁶¹ Можливо, Stanisław Ujejski, про якого є згадка за 1643 р. як про сондецького гродського писаря: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 1. – S. 292.

3. Kolo Tatarow niebespieczenstwa. Zliczycz to kroliowy i. m. w obronę y zolnierzowy vkrainnemu, alie zeby dacz okazyą woyni y Tatarom, Boze zahoway. Czo strony kozuchow, te piniądzmy ym dac wedlie dawnih zwacia-iow, a obligowacz yh y szami Tatarowie zeby sie obligowali, przeciw kazde-mu nieprzyiacieliowy koronnemu aby bely na woynę yszc gotowy, y zeby asecuratyą na się dali, zeby na Ukrainę nie wpadaly y innym tego bronieły, szkod³⁶² zadnyh nie czyniącz.

4. Zołnierzowy vkrainnemu kwarcianemu, aby zaplata dosta y za prace ych cwierc ym iednę darowacz. A zeby im omislicz stanowiska na Ukrainie przy obozie, zeby na lieżą po miasteczkah dalekyh nie roziezdaly szie. Vsarzo-wi na cwierc zł[otych] 30, kozako[wy] zł[otych] 20, draganowy zł[otych] 16.

5. Zołnierza tego vkrainnego kwarcianego nie howac więcey w służbye, telko telo co kwarta wyniesie. A iezeliby potrzeba beła tego pilna y nagła, to pospolite ruszenie aby beło.

6. Na morzu cła aby beły...³⁶³ || (арк. 46)

7. Mienicza aby beła byta w Koronie, o którą, iaka ma bydz, zniescz sie potrzeba będzie z ynsemy woiewodztwy.

8. Zeby surowo obostrzono prawo *sub pena coli et confiscatio[nis] bono[rum]*³⁶⁴ na tych, ktorzy szie wazą ludzy za granicę s Polsky wywodzycz, iakoz niedawno pięcz tiszęczy ych wynawo[dzano]. Aby szie o tym dowied-ziec, zeby beł surowo karany.

9. Zeby na tych, co konie y zbroie, armatę za granice wywozą y wiwodzą surowo karono. Aby więcey nie wiwodzono, straz obstaliowacz.

10. Kroliowey i. m. [Ludwice Marii] dług tęn siedmkroc szto tiszęczy zaplaczyc ratami na 6 rat.

11. Kroliowycowy i. m. Kazimierzowy te starostwa wrocic, co pobrano, abo cym inim opatrzc.

12. Kroliewnie naybursky [Annie Katarzynie Konstancji] poszak oddacz taką kondytyą, zeby szie Zywca wyrzekła, y xziązę nayburskye [Filip Wilhelm], aby szie obligowało posak wrocic y skarby, co z nią pobrał. Boze, ob-ron smiercy na nye, na kroliewnę i. m.!

13. Xzieznye de Croy³⁶⁵ zadney nagrody nie pozwalacz, bo nieslusnie.

14. Infamy, ktore bywaią sządzone y skazowane na seymie *perpetui-tate*³⁶⁶, a kielka sie senatorow ięno na to podpisze, aby to nie bywało.

15. Artykuły aprobuiemy wszistkye tak dwulietnie na seym, ktory beł ro-zerwani sescznie[dzielny] y te artykuły przesłego seymu, na ktorym nie wszist-

³⁶² У рукописі “zskod”.

³⁶³ Останній рядок аркуша зрізано під час переплетення; текст частково втра-чено.

³⁶⁴ *sub paena coli et confiscationis bonorum* – під карою смерті та конфіскації майна.

³⁶⁵ Див. коментар до док. 23.

³⁶⁶ *perpetuitate* – навічно.

ko iest postanowione, y teraznieysze dołożywszy, cego w tamtych nye masz, przeszłych.

16. O indukę. Ta ma do czasu ieszcze zostawacz, az sie potym szobą znioszą.

17. Lemberg y Bytum, ten odebrac y trzymacz na Rzeczpospolytą, nie hcemy qwarty [...] ³⁶⁷, ze liudzie będą wyhodzycz na woynę z tych panstw y *intrata* ³⁶⁸ poydzie na Rzeczpospolitą y żołnierza.

18. Zeby krol i. m. horągiew vszarszką swoię kazał zwynąc, gdyz niecz po ny y takze syn iego, kroliewycz młody [Zygmunt Kazimierz], drugą horągiew aby zwyniona beła, y na potym aby bez Rzecipospolitey nie wazeli sie zaciągac tak krol i. m., yako y kto ynszy, wiadomosczy.

19. I. m. p. horążego [Aleksandra Koniecpolskiego] aby petytom na pieczy miely na seymie w kolie y do szenatu z xziąze Wisnie[wieczkym].

20. I. m. p. [Samuela Świętopelka] Boliestraszickiego petitom o znieszenie infamy.

21. I. m. p. [Katarzyny] Dębinsky petitom koło oycow iezuitow.

22. Miescon Skalmierza petitom o pogorzeliac.

23. Miescon miehowskich petitom o pułgrosky od konia na poprawę drog.

24. Gospody *ex officio* ³⁶⁹ aby mieli wrzędniczy ziemscy w Krakowie, gdy na sądy przyiada, to iest p. sędzya, p. pocędek, p. pyszarz ziemsky y inszy do tego należący.

25. O *decreta* ³⁷⁰ tribunalskye, ze surowie sządzą y to sządzą, co im nie naliezy, alie samemu seymowy, aby sie tego nie wazeli, alie na seym odszeli.

26. Okazyia aby beła naznacona na dzien 20 maia, aby beła zawsze yak do potreby.

27. Pobor aby beł na zboycow uhwaliony w Podgorzu y w gorach.

28. Poddanych, co uciekaią, a panowie ych wydac nie chcą, aby beła surowa *pena* ³⁷¹ na tych włozo[na] po zł[otych] 500.

29. Comiszsya do Węgier do [Jerzego I] Rakocego aby beła o wydanie poddanich, ktorih tam sieła u niego.

30. Comiszsye, ktore nye doszły z postronnemy, aby bely skoncone.

31. Wszistkyye ligi y cudzozięmsci poslowie, ktorzy są przy boku krolia i. m., aby beli precz oddalone i zniesione, y posłow czudzoziemcow aby krol i. m. nie słał do postronnych kroliw [...] ³⁷² ||

³⁶⁷ Одне слово нерозб.

³⁶⁸ *intrata* – прибутки.

³⁶⁹ *ex officio* – з уряду.

³⁷⁰ *decreta* – декрети.

³⁷¹ *pena* – кара.

³⁷² Далі обрізано текст останнього рядка аркуша.

1648

№ 26

Нотатка Мартина Голінського перед початком річника 1648 року

Rozne terminati, lysty, nowiny pod czas *interegnum*¹ y o kozakach rebelizantach, Chmielniczukym, ych principalie, *anno Do[mini] 1648*. O pogromie ich mosczyow pp. chetmanow y o straczeniu obozow y spustoszeniu zomkow, miast, wszy, ludzy w niewolią tatarską zabranich. Pań Bog srogą pliągę na nasz dopuszczył za grzechy nasze zbytne y stroie dzywne, rozpusty y roskoszy, wszeteczenstwa chaniebne etc.

№ 27

1642–1648 pp. – Перелік злих знаків, що передували смерті польського короля Володислава IV

Znaky upredały smiercz krolia i. m. czudowne y czo potym nastąpycz miało iakie niescęscie.

1642, dnia 28 kwietnia srogie pogorzenia Stradomia przy Krakowie.

1644, dnia 16 grudnia srogie zapalenie Wieliczce w gorach solnych na dolie, gdzie liudzy do kielkudziesiąt od smrodow podusięło sie. A ogięń, sibamy na gorę wypadaiącz, popalięł gorne budinky Buner [Boner] y Lais [Loiss]². Rok trwał ogięń.

1644, srogy y głąwtowny desc z gradęm spadły nad Kazimierzęm Dolnim, s czego powodz sroga powstawszy, kamience y domy wywracała, pozatapiała y liudzy wiele potonęło.

1644, kroliowa i. m. Cecillia Renata swiętobliwa pany vmarła Wilnie, pochowana w zomku krakowskym.

1645, Wilno, miasto stołecne w Litwie, srodze pogorzało na kilkaset domow.

1645 13 february seym sescniedzielny Warszawie nie stanął rozerwany.

1646 6 february w Krakowie nad bromą³ Siewska wieza wisoka ku garbarzom obalieła sie dobrowolnie. Y druga po ni prętko podlie s. Anny fortky, gdzie menicza, telko iedna strona została.

1646, 19 marty vmarł i. m. p. Stanisław Konieczpolsky, kastellan krakowsky, hetmon wielky koronny, obronca wszistky Ukrainy.

Prętko po nim i. m. p. [Jakub] Sobiesky, zostawszy kastellanem krakowskym, umarł, bywsy pierwey woiewodą ruskym, senator rosątku wielkiego.

¹ *interegnum* – міжкоролів'я.

² Назви соляних шахт у Величці.

³ У рукописі “broną”.

1647, die 9 augusty zmarł kroliewycz i. m. Zigmunt Kazimierz, iedinak, pociecha y nadzieia wszistky Koroni Polsky Warsawie. Srogy zal krolyewsky. Pochowon w zomku krakowskim.

1648, srogie choroby panowały wszędy w Polsce, yako y w Litwie: gorączky, biegunki, głowy srogie bolienia, oczu, kaslie, dusnosczy, szerca bolienia y nagłe smierczy.

Zima była niestatecna: mało co mrozow, telko czo pliuety, descze⁴.

1647⁵, przed swiątkamy w kzyęza w mieszczie i. m. p. [Władysława] Miszkowskiego, margrabie[go], w koscielie w ołtarzu obraz naswiętszy Panny Mariey czudownie płakał [...] ⁶ || (арк. 48)

Kometa sie ukazała na niebie, którą wiele ludzi widziało nad Krakowem, gwiazdę iasną s promiëniamy, nadzwicay iasną. Takze w południe koło słońca w dzień iasny srogie koło było koło słońca, barwy rozny na kształ[t] tęce. Trwało z godzinę. Patrzeło nasz wiele ludzi na to nad Krakowem, y miecz ognysty wydzyani był w noczy. Takze w noczy pod pełnią srogie koło było koło miesziacza. Warszawie pod czas bytnosczy krolya i. m. w noczy wydziana była gwiazda od wieliu ludzi wiary godnych, nadzwicay większa y iasnieysza, która zaszedszy chmurą, ustąpięła hmura. Pokazał sie żołnierz zbrojni z miecem, zaset chmurą, a gdi chmura ustąpięła, ukazał sie krzyz iasny na niebie y łuk napięty strzałą ku ziemy bardzo strasny. Czy, ktorzy to widzieli, pod przysięgą zeznawały y kroliowy i. m. o wsystkym, czo sie działo, oznaimięły.

1648. Dnia 20 maia krol i. m., iadąc z Wilna do Warszawy, w drodze, w Mereczu zachorawszy, zmarł dwie godzinie z pułnoczy. Pohowon w koscielie na zomku krakowskim 1649 die 15 ianuary.

№ 28

1211–1648 pp. – Описи комет, що віщували біди у Речі Посполитій та інших країнах

Komety zawse czo złęgo prognosticiują.

Roku 1211 strasliwa kometa osmnascie dni na niebie gorzała w maiu warokoc ku wschodowy rzuciwszy, oboiey Sarmatיעy utrapienie prziniosła (Cromer, libr[o] 7).

Roku 1264 kometa przez trzi miesiāce gorzała. Skoro zgasała, srogi mor na wseliakie bydlię uderzył (Cromer, l[ibro] 9).

⁴ Публікацію цих двох абзаців див.: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory. – Lwów, 1937. – S. 3 (no. 1), 119 (no. 594).

⁵ На марґінесі запис Ґоліньського: “1647. Czud wielky *in mayo*”.

⁶ Далі текст обрізаний під час переплетення книжки.

Roku 1432 kometa więcej nyz miesiąc po całej noczy, pomiotłem ku zachodowy goraiąca, smierc krolia Władysława Iagięła obwiescyła (Cromer, libro 20).

Ro[ku] 1456 przez zupełny miesiąc kometa, po całej noczy polaiącz, kłięskę tureczką pod Białogrodem od Iana Huniada [János Hunyadi] y od b[łogosławionego] Iana Kapistrana [Giovanni da Capestrano], hetmanow walyecnych, wzyętą znacęła y sromotną ucieckę cesarza Mahometa [II] tureckiego⁷.

1468 za krolia Kazimierza dwie komecie, iedna od drugi iasnieysza, po 15 dni swieczące, znacznych kłopotow y srogy krwie rozlianya w Niderlandzie, figurą bely (Cro[mer], l[ibro] 27).

1672 kometa y tu, y owdzie sie wałęsaiącz przez dwa miesiącza, a ogon raz na południe, drugie raz na pułnoczy rzucaiącz, w Europie srogie zamiesanie y powietrze sprawięła.

1500 kometa na niebie przez 18 dni przed zabiegami tatarskimi widziana bęła.

1506 smierc krolia Alexandra kometa na niebie w kielku dni przed tym na pułnoczy przeznaczęła. Pod tężze cas wał ognisti barzo iasni nad wieżę yzby senatorzsky w Krakowie noci iedney z nieba spadł.

1618 iasna kometa ku pułnoczy, ogon maiąc, wprod osmanskym wtargnieniem, potym głodem, na ostatek morowym powietrzem niepomału Polskę utrapięła y powodzyą wielką; y w cesa[r]zstwie woinę z Friderikiem [V] w Cehah.

1555 kometa w marcu Czarnosiny, Infiłati poturbował, Inderlandy głodzył; siedmigrocką ziemię Ferdinandowy [I] za pomocą turecką przez Iana [János Szapolyai II], sina woiewodzinego [János Szapolyai I], odiał; Karła 5 na spokoini ziwot obrocył; między Pawłem IV, papieżem, a Philipem [II], kroliem ispanskym, we Włosech woyną wznieciel.

1648. A teraz woyna sroga Weneczy y Maltenczikowie z Turkiem, w Ruszy y w Pol[sce] [...] ⁸ || (арк. 49)

№ 29

*1595–1648 pp. – Хронологія подій життя польського
короля Володислава IV та його родини*

Na Łobzowie.

*Die 9 iuny 1595*⁹ vrodził sie naiasniey[szy] y niezwicieżony krol imsz polsky y swedzky, w. x. l. Władisław III, nastarsy syn krolia Zigmunta Trzeciiego. Koronowon na Kroliestwo Polskie na zomku krakowskim przez Iona

⁷ Далі ще раз написано “ucieckę”.

⁸ Далі текст останнього рядка аркуша обрізано.

⁹ Надпис на маргінесі.

Węzyka, arcybiskupa gnieźnieńskiego, w niedzielę zapusną *die 6 february 1633*.

Gdy krol imszcł vspokoieł woyni – moskiewską naprzot, potym turecką z Abazim baszą y Swedami pokoy zawar, Prusy bez woyni odebrawszy, – wi-prawieł krol imszcł posty swe: brata swego kroliewicza imszczy Casimierza i i. m. x. [Jana] Lipskiego¹⁰ i inich do cesarza i. m. po siostrę rodzoną cesarza imszcł Ferdinanda III Cecillyą Renatę, która przyjechała 1637. *Die 27 augusti* wiechała do Krakowa, potym do Warszawy pojechała. Tamże weselie było y koronaty Warszawa, od i. m. x. Iana Węzyka koronowana, arcybiskupa gnieźnieńskie[go].

1640 die 1 aprilis vrodziela krolio[wa] imszcł Cecillya Renata kroliewyca imszcł Zygmunta Kasimierza Warszawie.

Vmarł kroliewycz imszcł Zigmunt Kazimierz Warszawie *die 9 augusti 1647*. Pochowon na zomku krakowskim w kaplicy w grobie nowim b[łogosławionego] [Jana] Prandoty, gdzie kroliowa imszcł matka iego liezy. Zeł lat 7 y dni 19. Krol imszcł barzo był załosny.

Vmarła kroliowa imszcł Cecillya Renata, Wilnie corkę urodziwi, która umar[ła] zaraz *die 29 marty an[n]o Do[min]i 1644*. Pochowana na zomku krakowskim w grobie nowym w kaplicy b[łogosławionego] Prandoty, od grodu ydąc. Panowała na Polskim Kroliestwie liat 6¹¹.

1645 in 7bri posłał krol imszcł posty swe do krolia francuskiego [Ludwika XIV] o xziężną mantuanską Ludowikę Marią de Gonzage e Cleues [de Nevers], która do Gdanska przyprowadzona *die 11 february anno 1646*, a do Warszawy na weselie wiechała dnia 10 marca 1646. Na koronaty wiachała do Krakowa *die 14 iuly 1646* w sobotę y krol imszcł na koniu wiechał przed nią. Koronowana *die 15 iuly* na zomku krakowskim prze[z] imszczy xiędza Macieya Lubyńskiego, arcibiskupa gnieźnieńskiego.

Mieskał krol imszcł Warszawie. Potym wydzyana była kometa nad Krakowem y dziwne widzenia y znaky nad Warszawą, osoby zbroiny, także łuku napiętego strzałamy na doł grotem obrocone, czo znaće wiele złego, iako będzie nizey, y smierc krolia imszczy. Także srogie koło w południu koło słońca było, a w noczy także koło mieszi[ąca].

1648 zachorzował krol imszcł Warszawie barzo na dysenteryą y na pedogrę, a przecię gwałtem do Litwy w drogę gotował sie do Wilna. Wielie mu panow senatorow od tey drogy odradzało y bronieło y doktorowie, pedaiąc, ze niebezpieczna, a prawie smiercią grozy. Krol imszcł pedział: “Wszędy umrzec”. Pojechał, prawie go z łoskiem włożono do karety do Grodna, z Grodna pojechał do Wylna. Tam mało zmieskawszy¹² a trochę ozdrowiawszy, pojechał na łowy, y tak szie czasz niemały łowami y przeiazdkami zabawiał w Litwie. || (арк. 50)

¹⁰ Wisner Henryk. Władysław IV Waza. – Wrocław, 2009. – S. 152.

¹¹ Надпис на маргінесі “Vrodziela sie Więdniu 1611, dnia 6 lipca”.

¹² У рукописі “zmieskawsky”.

Az mu dano znac z Ukrainy ich moscz panowie hetmany koronny [Mikołaj Potocki] y polny [Marcin Kalinowski], ze kozaczy rebelizowały y kupią sie, Tatarowie takze na graniczi tuz za Dniepręm gotuią sie do Polski y Turczy, P[ąn] Bog wie, czo mislią. O Moskwie tes nowini niepewne nadhodziely, iakoby znowu pod Smolięnsk yszcz chcieli, dobywacz go z woisky potężnymy, przimierze złamawszy.

Krol imsczy, pań nasz miłosczywi, szczęśliwie nom panuiący, ruseł szie y z kroliową imsczią z Wilna do Warszawy, na swiątky swoy przyiazd kład[ąc]. W drodze, w Litwie iadący, zachorzał barzo w mieszczie w Mereczu. Vmarł dnia 20 maia *anno Do[mi]ni 1648* dwie godzinie s puńoczy, we srodę przed Bozim Wstąpieniem, spowiedz y naswiętzy sakrament przyiąwszy, z wielkym baceniem Panu Bogu ducha oddał. Wielky žal po wszistkieu Koronie powstał nie telko między imsczy panow senatorow, alie wszędy po miastach między pospolstwem y kazdym czlekiem. Tak szczęśliwego y dobrotliwego monarchy ktoczy nie załował! Na disenterią [zachorzował].

Kroliowa imscz w horobę wpadła ciężką z fraszunku ffebrę.

№ 30

*Новини про початок повстання в Україні та кривди,
заподіяні Богданові Хмельницькому*

Kozaczy zaporowszczy registrowy y nie registrowy zkupieli sie, zdradziely, rebelizuiąc, a principalęm między niemi tego iest prziciną Bochdan Chmielnicky o tho, ze mu maiętnosczy zabrono, ktoremu był krol imscz nadał za zasługi iego. Naznaćel potym krol imscz comissarza, aby uznawał krzywde iego, ktory, iako pedaia, p. komissarz kazał sina iego [Tymosza] ky[i]mi zdespektowac, pedaia, ze zabycz y włosci mu pobracz. On z desperaty zbuntował kozaky, za ktorim o iego krziwdę wsziszczy sie więły. Do tegoz Tatarow do siebie przibrał, zaciągnąwszy chama [Islam Gereja III] z ordą. Tatarow osmdziesiąt tyszyęczy krimських y oczakowskych. Srogie skody pocał czynicz, iako nizey o tym.

№ 31

*Новина про універсал примаса Матвія Лубенського
від 26 травня 1648 року з Ловіча*

Imscz x. Maczyey Lubiensky, arczbyskup gniezniensky, *legatus natus Regni Polonie, primatis et primi principis*¹³, vniuersały rospisał y rozesłał po

¹³ *legatus natus Regni Polonie, primatis et primi principis* – уроджений легат Польського Королівства, примаса та першого князя (“уроджений легат” – легат за

groдах wszędy, data z Łowicza dnia 26 maia 1648. Naznaceł seimiky powiatowe na dzień 25 cerwca, potym conuocatyą naznaceł generalną pod Warszawą na dzień 16 lipcza, a zeby czo prędzezy radziely o uspokoieniu Korony y zabiezeniu ratunku Vkrainy¹⁴. || (арк. 51)

№ 32

20 травня 1648 р., табір під Черкасами. – Лист Якуба Белхачького про розгром коронної армії у битві на Жовтих Водах

Copya listu pana [Jakuba] Belchackiego *de data* w obozyc pod Cerkasamy *die 20 may anno Do[mini] 1648* prawdziwa o pogromie woiska kwarczianego v Zołtyh Wod¹⁵.

Wyiechawszy z Dąbrowey w kwietny poniedziałek, przyjechałem do Cerkas we wtorek po Wielkynoczy we dwie niedziely, gdzie imszy p. krakowskiego [Mikołaja Potockiego] z częścią woyska zastałem. Drugie woiska roznie po vkrainnych miastach pułkamy stało, nie zastawszy iuz tych, ktorzi przeciw Hmielnickiemu kozakow buntownikowy posty, bo tydzień przed moim wyiazdem wisly, to iest *21 aprilis*. A posedł naprzod sin imszy p. krakowskiego p. starosta derozinsky [Stefan Potocki], pañ commissarz [Jacek Szemberg/Szemberk] z kozaky rejestrowemy, pañ [Jan Fryderyk] Sapiha¹⁶, rochmistrz, p. porucznik nasz y z nim naszego towarzystwa 10. Między niemi p. Stanisław y spod roznych chorągwy towarzystwa niemało z ochoty. Między niemi y p. Ion, y p. Olbrycht, y p. Mykolay spod horągwie p. [Piotra] Komorowskiego. Z niemi posło kozaczky chorągwy 4, draganow 700. Ci poliem y z niemi kozakow rejestrowych połowa polem, druga część wodą Dnieprem. To wsistko przeciwko Chmielnickiemu.

Die 3 may przysła do nas nowina, ze tych naszych, co polem sły, Chmielnicky wisedszy za Sieczy swoiey, przybrawsy do siebie ordy dwadzieszczya tisięczy (drudzy powiedaią trzydzieszczy)¹⁷, ktorych som przez Dniepr przeprowował, v Zołtey Wody w polach 12 mil od Czechrina, od Krilowa takze w tydzień po wiszczyu z Cerkas, to iest *29 aprilis*, obległ ych, do ktorych coras, to więcey ordy przybiwa y na kazdy dzień do nych sturmuią kozaczy y Tatarowie. Bronią sie niebożęta naszy przy taborze. Po tey wiadomosczy zaraz ich mocz panowie chetmany, obadwa skupiwszy sie woysko, ruszeli pod Cehrin *die 7 may*.

саном, відповідно до займаного ним місця у державі; “перший князь” – титул примаса).

¹⁴ Універсал примаса від 25 червня 1648 р., що мав іти за цим написом, див. далі док. 37 (тогочасний друк, вклеєний Голінським до книги).

¹⁵ Надпис на маргінесі “Piersi pogrom nasyh”.

¹⁶ У рукописі помилково “Saphia”.

¹⁷ У рукописі дужки відсутні.

10 may stanęliśmy pod Cehrinem obozēm. Die 11 may przeprowielismisze przez Iasmią [Taśmin] rzekę y przez Cechrin przesedszy, stanęliśmy obozēm od polia za miastēm, chcąc naszym na odsiecz isc y eliberowacz ych s tego obliężenia, ocekiwaiąc telko na posielky pāniecze, ktore bardzo nierychle. Tylko xzią[zęcia] p. woiewody sędomierzskiego [Władysława Dominika Zasławskiego] wcora przysło liudu tiszacz, v p. [Adama Hieronima] Sieniawskiego takze liudu tiszacz, z ktoremi y som iest w obozie, drugich co godzina wigliādamy. Az znowu die 12 may przysła nowina nieszczęśna do nas, ze cy kozaczy, ktorzy wodą beli posly znoszyc Hmielnickiego, starsinę swoię, iednich pozabyiawsy, drugich do więziēnia pobrawsy, sami sie do Hmielnickiego przekinęly. Tatarow tam¹⁸ do nas coras, to wiēcey na tę stronę Dniepru przeprowiū siē, ktorich powiedaiā iest iusz do sterdziestu tiszęczy. A wsziscio koło || (арк. 52) naszych niebozāt oblięzcow lezā, co dziēn ych turbuyācz.

15 may przisło liudzy białoczerkiewskych do obozu 400, inszych liudzy iesczy p. woiewody krakowskiego [Stanisława Lubomirskiego], takze ich moszcziow panow starostow iusz pod Białą Cerkwiā gotowy na nas czekaia i inne posiłky. Po tey wiadomosczy, wydząc niepotęgę swoię y nierychle posiłky, ruszeli sie znowu ich moszcz panowie hetmany nazad na włoszcz, powoli ydāc, aby co pewnego mogli wiedziecz o tych niebozētach oblięzcach, to iest 13 may ruszelismi sie. Y ten list napiszawsy po tęn punct, cekalēm pewney rzetelney iakiey pociesney wiadomosczy etc. Alie trudno beło o ięzyk, zesmi o nich nie mogly nicz miecz pewnego, tylko ze sie bronia a w obliężeniu sā, spodziwaiā sie przecię, ze nie maiācz iusz tak dūgo posiłkow, do nas nazad taborem miely uchodzyc, nie wydząc iusz zadney nadzieie posiłkow, tylko od Pana Boga. Y dla tego takesmy powoli sly z woiskiem, oczekiwaiācz na nich, ale nie mogli smy sie docekakcz. Dzis pod Cerkasamy obozēm stoiācz, przibiegł *unicus nunciū cladis*¹⁹, czeliadnik s tamtego pogromu pana Iaskulskiego [Mariusza Stanisława Jaskólskiego] z nieszczęśną nowynā, a prawie gorsā od cecorzskiey, powiedaiācz, ze naszy, nie widząc zadney nadzieie posiłkow, ruszeli szie dwie mili od Żoltey Wody, na ktorych Tatarowie z kozaky nastāpiwsi, wsistkā potęgā na nich dnia 16 maia, to iest w sobotę o południu wzięli. Bronieli sie nasi dobrze y dūgo, alie potężney ordzie (ktorey powiedaiā iest pod osmdziesiāt tyszęczy y z hamēm [Islam Gerejem III]) nie mogli witrzymacz. Nie mianuie, kto zgināł, bo w takim razie trudno wiedziecz, tylko powieda, ze p. comissarza, p. Semberka, zabyto, inszych wszistkych w niewoliā zabrono, a p. Vlinskiego [Tomasza Ulińskiego]²⁰ tez zabito²¹, siestrzenca imszy p. krakowskiego, etc. O inszych nicz nie powieda. Powieda y to, ze dla tego tak dūgo witrzymiwali im Tatarowie, aby y te posyłky, ktore ym miały iszcz na odsiecz, mogli ogarnācz, o czym mieli przestrogy. Takze ich moszcz

¹⁸ У рукопису *sam*.

¹⁹ *unicus nunciū cladis* – єдиний вісник поразки.

²⁰ *Krzysztek Tadeusz, Majewski Wiesław, Nagielski Mirosław, Storozenko Iwan. Żółte Wody / Жовті Води – 1648. – Warszawa, 1999. – S. 246.*

²¹ Далі закреслено: “inszych wszistkych w niewoliā zabrono”.

panowie hetmani, od hospodara wołoskiego [Bazylego Lupu] az dopiero dowiedzyawsy sie, ze mi nazad ydziemy, iuz ych odstradawsy wsistkę mocz na nich wywarly, asz ich wzięli. Powiada tesz, ze p. porucnyka naszego zywcem wzięto, a towarzystwa naszego 10: p. Timienieckiego [Tyminickiego, Tymińskiego], p. Serowskiego [Strowskiego, Strawskiego], p. Dimitrowskiego [Dymitrowskiego], p. Borzykowskiego [Burzymowskiego], p. Chełmskiego, p. Stanisława, p. Chreptowycza, p. Gizowskiego [Gizewskiego], p. Iaracowskiego [Jaraczewskiego], p. Riwockiego [Rywockiego]²². || (aprk. 53) A tam beło horągwi kwarcianych 4 kozackych: p. starosty derezinskiego [Stefana Potockiego], p. starosty kamienieckiego [Piotra Potockiego], p. [Mikołaja] Zawilichowskiego y p. [Jana Fryderyka] Sapihie, commissarszka siodma. Pod kazdą namni dwadziescia kielka towarzystwa, pod drugiemy y po trzydziestu. Tamze służeł w tych pułkach p. Gabriel, sin p. Iendrzeiow²³, piąty brat, kotregom przepomniał wizey mianowacz, ze tam z niemy posedł, y spod roznich horągwy towarzystwa z ochoty namniey 60. Tak wielie sliachty zacney w tey tam niepoczesney expedytey poginęło, a podobno y mniey potrzebney, bo to nie nasza rzec kozakow na Zaporozach bycz, tylko na włosczy. Na co bardzo narzeka y imszc p. krakowsky, ze mu na to radzono. A nikt inszi tego przycina nie beł, telko p. commissarz, ktori y som zginął, bogdaibi za wszist[k]ych.

Teras liecie przy Dnieprze kozak, iako kacka na wodzie. Wody wielkie temy czaszy na Dnieprze y teraz dopiero przybiwaią z moskiewszkych sniegow, ktore nie zwykły opadacz, aze we znywa. Przicina tak wielkiey ordy ta iest, ze kozaci, ktorzy im zawse przepraw bronieły na Dnieprze y dawali znac, kiedi sie do nas przeprawiali (a osobliwie²⁴ teras), ych samy, pobuntowawsy sie, przeprawiali, a osobliwie tęn Hmielnicky, powiedaiącz, ze sie pobisurmanieł, aby większą u nich *fidem*²⁵ miał. Dla cego owy, ktorzy bely wodą posly znoszyc go, nie chcą sie łączyc do niego, alie obrali sobie inszego starsego, nieiakiego [Fylona] Działalia s Kropiawny, y tak powiedaią o nych, zeby tilko dwoch starszych swoich Iliasza²⁶ [Karaimowicza] y [Iwana] Barabas[z]a zabyc miely, a pułkownikow tylko pod wartą maią, toczy przecię za łaską Bożą nadzieia beła, ze sie czy do nas nawroczą.

Przisia y ta wiadomocz trzeci dzien temu od hospodara, ze sie y basza siłystrinsky na niz Dunaiu zbliza, ale zaraz nazaiutrz dwunastego nowini odmieniono. Nie wiem, co będzie P[an] Bog z nami z łasky swey uczinicz hciał.

Mi dzis po tey nieszczęsney nowinie ruszemi sie zpod Cerkasy nazad ku Białey Cerkwy, dzis pod Mosna do posełkow, bo²⁷ zgoła przeciw takiey potę-

²² Див. публікацію цього фрагмента: Rogowicz Marek. Skład sił polskich nad Żółtymi Wodami i pod Korsuniem w 1648 roku // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – Warszawa, 2015. – T. 16. – № 2. – S. 40.

²³ У рукописі “Gendrzeiow”.

²⁴ У рукописі закрито дужку.

²⁵ *fidem* – довіру.

²⁶ У рукописі “Пиара”.

²⁷ У рукописі “ро”.

dze s tak małym woyskiem trudno sie sam bawic, ile za trudnemy przeprawamy. A tę celiadnyk powiada, ze Tatarowie zarasz za namy mieli isc, iakoz wierzę, ze poydą w takiej potędze na woysko. Biłoby co więcey pizacz, alie w takim razie trzech rodzonich a dwoch striiecnich braciey postradawsy, *omnia me deficiunt etc., etc.*²⁸ || (арк. 54)

Опубликовано: Sprawy i rzeczy ukraińskie: Materiały do dziejów kozaczyzny i hajdamaczyzny / Red. F. Rawita-Gawroński. – Lwów, 1914. – Dok. 2. – S. 110–112;

Krząstek Tadeusz, Majewski Wiesław, Nagielski Mirosław, Stotożenko Iwan. Żółte Wody/Жовті Води – 1648. – Warszawa, 1999. – S. 244–246;

Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 pp. / Упоряд. о. Ю. Мицик. – К., 2012. – Т. 1. – № 13. – С. 24–27.

№ 33

(17) 27 травня 1648 р., Корсунь²⁹. – Лист Богдана Хмельницького до білоцерківського підстарости Зигмунда Чорного про політичні події в Україні

Prawdzywa copen listu Bogdana Chmielniczkiego, rebelyzanta, do i. m. p. [Zygmunta] Czernego, podstarosciiego białocerkiewskiego, przisłanego przez kozaka, setnyka białocer[kiewskiego] s Kōrowa³⁰.

Pomniącz na dawną łaskę y zicliwosc z iasnie wielmożnego i. m. p. woiewody krakowskiego [Stanisława Lubomirskiego], naszego m. p., iako y terasz w pogromieniu woyska imszy p. krakowskiego [Mikołaja Potockiego], winalaszysy sieła lystow imszy p. woiewody krakowskiego pizane, wszistko nie zycąc zadnego nastąpienia na nasze Woiska y i. k. m. Zaporowskiego, za którą i mi sami przyiazn naszą oswiadczycz gotowismy. Przestrzegomi w. m. tym naszym pizaniem, iako terasz powraczaiąc sobą woyska nasze niemałe, nie mozna rzecz, między dobrimi, aby tesz y złych nie beło. Niech dlia bespiecenstwa większego, aby liudzie do kupy, komu blisko do miasta, a gdziebi beło opodal w kupach pewnih powzyąwszy s hudoby swoje niech będą; a o strawne rzeczy to muszy bydz, iednak ze bydła zaimowac nie będą, alie ziescz

²⁸ *omnia me deficiunt etc., etc.* – я вичерпаний і т.д., і т.д. (у рукописі *deficiant*).

²⁹ Датування і місце написання листа подається згідно зі списком, друкованим у виданні: Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 3. – С. 31–32. Це підтверджується іншими наявними копіями цього документа.

³⁰ Так у рукописі: незрозумілий контрагований топонім, хоч згідно з Мартином Голінським лист мав би бути з-під Кам'янця-Подільського. Можливо, він не правильно відчитав слово “Корсунь”, де у дійсності цей лист було написано, тим паче, що в іншому документі цей топонім перекручено, як “w Kosntny”, замість “w Korsun” (див. далі док. 38, с. 87).

niemało trzeba, nieh, iako mogą, dobra swoje przy sobie trzymaia. Radzibismi nazad stąd z woysky naszemi powrocyeli, alie wzyęłismi wiadomoszcz, ze ieszcze szyla tam iest nieprzyiacioł naszych, iako był i. m. p. krakowsky, przeciwo nom ciągną, do ktorych po niewoly spieszycz sie musimy, niech wola Boza sie dzieie. A ie^o kroliewsky moczy, panu naszemu, abysmi dai Boze, aby długolietnie nad namy kroliował y panował, a nieprzyiacioł ie^o kroliewsky moczy y naszych do konca potłomył. Przy tym oddaie sie służbamy swemy w łaskę wm. m. m. p.

Data spod Kamięcza, we srodę [27] maia 1648.

Wm. mego mocięgo p. wszego dobra zycliwy przyiaciel y rad słuzy[c], Bochdan Chmielniczky, hetmon Woyska ie^o k. moczy Zaporowskiego. || (арк. 55)

Опубликовано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 15. – S. 31;

Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волыньском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 9. – С. 47–49;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 11 – С. 215–216;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 3. – С. 31–32.

№ 34

Новини про полонення коронних гетьманів татарами і розгортання повстання в Україні

Wielką gorę wzyąwszy, kozaczy z pogromu woyska pierwszego oburzeli szie y na samych ih moczyow panow hetmanow koronnych y woysko kwarczyane, na ktorych kozaczy z Tatarami nastapiwszy, pogromieli y zniesly wniwec. I. m. p. [Marcina] Kalinowskiego³¹, hetmana polnego koron[nego], y imszy Mikołaiia Potoczkiego, hetmana koronnego, do więzienia wzyęto y do Kyiowa na więzienie odesłano, y inich czo znacnieyszych więzienie pobrano, a drugich Tatarom w dziale do więzienia dono, inich pobyto³². Miasta y miasteczka kozaczy odbieraią, wszy, Białą Cerkiew wzięły, Kyiow sie im dobrowolnie poddał, Baru dobiwaią sturmę, Kamięczech Podolsky obliegły, księzą y zakonniky szczynaią, oycow iezuitow, na Zydy nagorszy, tych srodze tracza y męcą, sliachtę naiezdaia y scinaia, a hłopy w pokoju zostawia, buntuią ych przecyw panom swoym. Wszistka Rusz do nich sie kupi, do kozakow zaporowskich, od panow swych odstępuia, iako od xziażęcia imszy

³¹ Перед тим закреслено “zabytho”. На маргінесі дописано уточнення: “Postrzelony, ziw został”.

³² Надпис на маргінесі “y [Adama Hieronima] Sieniawskiego poimano”.

[Jeremiego] Wisniowieczkiego y xzi[ązę]cia imszy [Władysława] Dominika Zasławskiego i ynich panow. Srogie trwogi.

№ 35

7–16 червня 1648 р. – Новини про зібрання шляхти Краківського воєводства у воєводи Станіслава Любомирського, полонення гетьманів, львівського старости Адама Єроніма Сенявського та накази султана татарам повернутися з Польщі до Криму

Die 7 iuny w niedzielę w dzień S[więtey] Troicze sliachta woiewodztwa krakows[kiego] ziechali szie na Wisnicz do iasnie wielmoznego i. m. p. Stanisława Lubomierskiego, woiewody krakowskiego, ktorí hori będąc, tam radę czynieli o obronie Korony Polsky y ratunku Vkraini. Postanowieli y vradzieli żołnierza miecz powiatowego 7 chorągwi tu pzi Koronie dla obroni Krakowa za piniądze, ktore są z copowego woiewodztwie krakowskym.

16 iuny przysły nowyni z Ukrainy, ze ich moszcz pp. hetmani³³ oba są więzieniu u Tatarow. I. m. p. Potoczky na okup sie daie dwakroc sto tiszęczy złotych, od siebie daie i. m. p. krakowsky, hetmon koronny, y iuz targ stanął. P. [Mariusza Stanisława] Iaskulskiego przysłały z hordy, opowiedayąc to, yz³⁴ i. m. p. hetmon koronny nicz a nyc nie ranny, tylko³⁵ i. m. p. Kalinowsky, hetmon polni koronny, postrzeliony przez skronie y łokiecz prawy ręki, y in-szych rochmistrzow wipiszuie, ktorzy są wyęzieniu.

Imszcz p. [Adam Hieronim] Sieniawsz[k]y, ktory był takze poimani od kozakow, będąc w obozie ze swym woyskiem, ktorego miał tysziac przy panach hetmanach, gdy oboz kozaczy y woysko kwarciane zniesly³⁶, za pewnim okupem wiset y wiręcieniem p. hetmana koron[nego]³⁷ z więzienia od kozakow³⁸. Tat bey Tatarzyn vwolniel go, pomniac na dobrocinnosc oyca iego³⁹ [Prokopa Sieniawskiego]⁴⁰, || (apk. 56) ze będąc u niego brat iego więzieniu, Tat beiw, Tatarzin, uwolniel go, vdarowawsy⁴¹.

³³ Слово дописане над рядком.

³⁴ Далі помилково повторено “isz”.

³⁵ Далі помилково повторено “telko”.

³⁶ Далі закреслено “wiechał”.

³⁷ Фраза після коми дописана на маргінесі.

³⁸ Далі закреслено: “kozaczy go z więzienia wikradli, dway iego poddany, y z nim uiechaly”.

³⁹ Далі закреслено “Do iego ma[iętnosczy]”.

⁴⁰ *Nagielski Mirosław*. Sieniawski Adam Hieronim // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa; Kraków, 1996/1997. – T. XXXVII. – S. 102–103.

⁴¹ Далі закреслено “Do iego maiętnosczy kazał ych Hmielniczky gonicz, alie nierihło. Iuz ktorym kozakom imoszcz szama pany [Elżbieta z Potockich] Sieniawska srodze dziękowała y upominky wielkie dała; takze y som imszcz p. Sieniawsky dobre opatrzenie obyecał ym w nagrodę tey ych wiernosczy y sceroscy. Za okupem...”.

Turczyn posłał do hama, aby się powrócił s Polsky, ganiąc mu to, że się porwał na Poliak, mówiąc Turczyn y pisząc do hama, że ia przymierze trzymom z Rzeczpospolitą Polską, a nie z kroliem, aby nie była okazyja rozerwania przymierza z Poliak. Do tego też, mając z Persęm Turcin wojnę, barzo poraził Pers Turcyna. Także z Wenety Turcin wojując, 20 galier wojska tureckiego w Kandy morszkie fale zatopieły y z armatą, z ludzmy, som P[an] Bog ych potłomił wniwec. A tak basa zginął y z wojskiem pod Kandią.

Tatarowie y z hamem powrócieli nazad. Zostało przecię przy kozakach Tatarow piętnastie tysięcy wojska, pustosząc Ukrainę y więznie byorąc. Kozaczy sie zapomogły w armatę wojenną, obozy poznoszywszy hetman-skie, y zdobyc wielką otrzymali dostatkow, także dzyał do 50 mają, co y z miast nabrały roznych. Od samego Pana Boga wsehmogącego ratunku sie y obrony spodziewacz⁴². || (арк. 57)⁴³

№ 36

7 (17) липня 1648 р., Москва. – Лист царя Олексія Михайловича до сенаторів Великого князівства Литовського про переговори з приводу українського повстання і татарського нападу на Польщу

Copia listu od moskiewskiego czara do pp. rad lithewskich.

Bożą miłością wielkiego hospodara cara y wielkiego kniasia Alexieia Michałowica, wszystkiew Rusi samodzirzca, włodzimirskiego, moskiewskiego, nowogrodzkiego, cara kazanskiego, cara astrahanskiego, hospodara pschowskiego y wielkiego kniasia cwierskiego, iuhorskie[go]*, permskiego, wiackiego, bułgarskiego y innych hospodara y wielkiego kniasia, nowogrod[s]-

⁴² Далі до кінця сторінки Мартином Голінським викреслено текст, написаний його рукою: “Nowyny ze Włoch y z Wenety die 10 may anno Do[mi]ni 1648. Zmyslione dla nowyniarzow, co sie radzy pitaią o nowinach, iako pod ten cas teras było, co tam slichac [На маргінесі надпис: “Dla nowiniarzow zmyslione nowini”].

Die 15 marty tegoz roku na odpor Wenetom pod Kandią przibiel Imbraim Szawłaky basza tureczky ze 24 galieramy, strzelbą, prowiantem y ludem dobrze opatrzonemu do jednego morszky brzegu. Więcz iako w marczu powstaia wiatry z nawałnosciami, morze precz na inszą stronę z oney odnogy przeniosło sie, az osiękły one galieri na piasku z podzywieniem wielkim samego poganstwa y naszich krzescyan, y ze P[an] Bog ich som bez ludzky pomocy karze. Więcz iuz przez dwie niedzieli, nie wiedząc co sobą robyc, frasunku wielkim bely, znowu sie morze powrocielo y nabrało y onez galieri zatopieło. Zacim kawalierowye maltansczy, wydzac taką kłięskę woysku poganskym, pocęły spyewacz tęgym głosem “*Te Deum laudamus*”, y aze huk strzelby y spiewania samego głosz po wodzie słyszcz, hetmon wojska tureckiego odstapiel precz od Kandy pod Cipr insulę, alie zas 6 may z więszą potęgą przistapiel”.

⁴³ Арк. 57–60 вклеєно Мартином Голінського до свого рукопису. Документ написано іншим почерком.

k[iego]*, nizowskij ziemie, rezanskiego, rostowskiego, iarosławskiego, biełoezijskiego, vdors[kie]go*, dorskigo, kondynskigo y wsystkij siewiernej ziemi powielitella y hospodara, iw[ier]skij* ziemi, karthalinskich y hruzinskich carow, y kabardynskij ziemi, cerkaskich, to[r]skich* kniasiw y innych mnogich hospodarstw⁴⁴ hospodara y obładatelja, ie carskigo⁴⁵ wie[li]czestwa* boiarowie y wsystka ie carskigo wielicestwa duma.

Braciej naszym, radzie W[ielkiego] X[ięstwa] L[i]tt[ewskiego], wielebne-
mu, iasnie wielmożnym Abrahamowi Woyni[e]*, biskupowi wilenskiemu,
Krzystoffowi⁴⁶ Chodkiewiczowi, woiewodzie wilenskiemu, Iłanowi [Ka]zimie-
rzowi* Chodkiewiczowi, castellanowi wilenskiemu, Mikołaiowi Abrahamowi-
cowi na Wornianach, woiewodzie trockiemu, Ianuszowi Radziwiłowi, x[ią-
żę]ciu na Birzach y Dubinkac[h]*, generalnemu staroscie zmudzkiemu, het-
manowi polnemu W[ielkiego] X[ięstwa] Litt[ewskiego], Ierzemu Carolowi
H[le]bowicowi* na Dąmbrownie, woiewodzie smolenskiemu, Alexandrowi
Oginskiemu z Kozie[lska]*, woiewodzie minskiemu, Iozephowi Klonowskiemu,
castellanowi witepskiemu. W nini[ey]szym* sto pięćdziesiąt szostym roku
iulia trzeciego dnia podalyscie do nas, carski[ego]* wielicestwa boiar y do
wszystkij ie carskigo wielicestwa dumy, wy, bra[cia]* naszi, pp. rada
W[ielkiego] X[ięstwa] Litt[ewskiego], z goncem swoim Samuelem Ciechan-
owice[m], ze posłany był d[o]* wielkiego hospodara naszego ie^o carskigo
welicestwa naiasniejszego y wielkie[go]* hospodara waszego Władysława
Czwartego z Bozey miłości krola polskiego y w[iel]kiego* x[iążę]cia lithew-
skiego y innych ie^o krolewskiego wielicestwa goniec Iłan [Młó]cki⁴⁷* o spra-
wach obudwom wielkim hospodarom naszym należącym, o dokonczeni[u]*
tego wszystkiego, co bracia naszi carskigo wielicestwa boiarowie y dumni
lu[dzie]*, ktorzy były na responsie z krolewskiego wielicestwa wielkiemi y
pełno[mo]cnemi* posły, z iasnie wielmożnym z Adamem Świętołdyczem Ki-
sielem, kastell[anem]* kirowskim, z towarzyszymi, zawarli, y o swawolnych
ludziach y zloczyncach. Z tem goniec, iadąc w drodze, zachorzał. A zatym
nastąpił sąd Boży y wola iego święta, ze naiasniejszego wielkiego hospodara
waszego Władysława, krola polskiego y wiel[kie]go* kniasia lithewskiego, nie
stało, a przeniesion do wiecznego krolestwa. To na[m]* wy, bracia naszi, wed-
ług naszych wiecznych pact [obiawiając nam], a nąmby o tym oznaymic [wiel-
kiemu hospodarowi iego carskiemu naszemu wielicestwu, ze brata iego]⁴⁸ ||
(арк. 58) carskigo wielicestwa a hospodara waszego ie^o krolewskiego wie-

⁴⁴ Слово правлене.

⁴⁵ Слово правлене.

⁴⁶ Слово правлене.

⁴⁷ Прізвище обрізане скраю аркуша, відновлене за виданням цього документа: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 79.

⁴⁸ У рукописі останній рядок тексту обрізано під час переплетення книжки. Текст у квадратних дужках відновлено за виданням: Ibidem. – S. 79.

liczestwa nie stało y zeby wielki hospodar nasz ie° carskie wielicestwo, według wiecznych pact y chresnego całowania oyca swojego hospodarskiego, błogosławioney pamięci wielkiego hospodara y wielkiego kniasia Michała Fedorowica, wszystkiew Rusi samodzierzca y mnogich hospodarstw hospodara y obladatella ie° carskiego wielicestwa kazał przykazac z swojego carskiego wielicestwa woiewodom y wszystkim pogranicznym ludziom mocno, zeby oni pod ten wasz bezkrolny czas zwady y zadzierania niakiego nie wsczyniely, a wiecznych pact y pokoju miedzy wielkimi hospodarstwami chrzescianskiego postanowionego nie wzruszaly, takze y o ziednoczenie woyska przeciwko krymcom, na co y wy pozwalacie. A kiedy P[an] Bog z woli swoiey s[więtey] na thronie krolewskim w wielkim hospodarstwie waszym namiestnika wczyni, czego wy prętko spodziewacie się, tedy wy wszelkimi sposobami przestrzegac bedziecie, zeby przysły hospodar wasz, ie° krolewskie wielicestwo, bracką miłosc z hospodarem naszym, z ie° carskim wielicestwem, mocno trzymał y przeciw bisurmanom stał społecznie y to wszystko nieodwłocznie skonczył, co braci naszi, carskiego wielicestwa boiarrowie y dumni ludzie, z krolewskiego wielicestwa wielkimi posły w przeszłym roku zawarły. I my, carskiego wielicestwa boiarrowie y dumni ludzie, wam braciey naszey pp. radom, oznaymuujemy, ze my o tych wszystkich sprawach, o ktorzychescie wy w liscie waszym do nas pisaly, do wielkiego hospodara naszego cara y wielkiego kniasia Alexieia Michayłowica, wszystkiew Rusi samodzierzca, do iego carskiego wielicestwa, donosily i ze naitniejszego wielkiego hospodara waszego ie° krolewskiego wielicestwa nie stało. Dla tego wielki hospodar nasz ie° carskie wielicestwo, według wiecznych pact, na braterską pomniac przyiazn y miłosc, wielce załosnym zostal takze y przeciwko wam, coscie na ten czas zostały bez⁴⁹ pana. Hospodar nasz, bedący hospodarem chrzescianskim y załuiąc chrzescianstwa, swoię hospodarską miłosc przeciwko wam kazał oznaymic y tym listem naszym przez gonca waszego do nas przysłanego was nawiedzic. I zyczy wielki hospodar nasz tego, aby P[an] Bog na ten krolewski thron niemieszkanie za obraniem waszym wam hospodara krola wywyszył y wasz terazniejszy smutek w radosc przetworzył y hospodarstwo wasze bezkłopotnie y bez vtrapienia w pokoy y wciszenie vstroił. A zeby z wielkim hospodarem naszym, ie° carskim wielicestwem, krolewskie wielicestwo, kogo wam P[an] Bog poda, według wiecznych pact był w braterskiew miłosci y przyiazni, a wielkie hospodarstwa ich według tychze pact w przyiazni, miłosci, w ziednoczeniu y pokoju po dawnemu zostały, a zeby nieprzyiacielom krzyrza Chrystusowego bisurmanom był straszny. Czego my, [ie° carskiego]⁵⁰ wielicestwa boiarrowie y wszystka ie° carskiego wielicestwa duma, || (apk. 59) wam, braciey naszey, ludziom chrzescian-

⁴⁹ У рукописі помилково “przez”.

⁵⁰ Перші слова останнього рядка аркуша обрізано під час переплетення книжки.

skim, od Boga otrzymac zyczymy. A coscie pisaly do [nas]* wy, braca nasi, aby wieliki hospodar nasz, ie^o carskie wieliczestwo, wedlug dawnych oy[ca]* iego hospodarskiego, bogoslawniony pamieci ie^o carskiego wieliczestwa wiecznych pact y chresnego calowania kazał przykazac z swoiego carskiego wieliczestwa woiewodom y wszystkim pogranicznym ludziom, zeby oni zwady y zadzierania niakiego nie wsczynaly y wiecznych pact nie wzruszaly, y wielikiego hospodara naszego, czarskiego wieliczestwa oycy, bogoslawniony pamieci y wielikiego hospodara cara y welikiego⁵¹ kniasia Mihay[ła]* Fedorowica, wszystkiey Rusi samodzierzca, z wielkim v ie^o carskiego wieliczestwa wyso[ko]* slawney pamieci hospodarem waszem Władysławem, krolem polskim y wielkiem xiążeciem lithewskim wieczne pacta vczyniono. Takze potym v wielikiego hospodara naszego cara y wielikiego kniasia Alexieia Michajłowica, wszystkiey Rusi samodzierzca, na te dawne wieczne pacta potwierdzenie z nimze krolewskim wieliczestwem vczyniono i z wa[mi]* pp. radami oboich hospodarstw Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa Lithewskiego. I w[ie]liki* hospodar nasz, ie^o carskie wieliczestwo, hospodar łaskawy chrzescianski, zawsze szuka pokoiu chrzescianskiego. I iako przed tym ie^o carskiego wieliczestwa roskazanie było, tak y teraz kazał poslac swoie carskie roskazanie po wszystkich swego czarskie[go]* wieliczestwa pogranicznych grodach, ktore są bliskie Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa* Lithewskiego, zeby ie^o carskiego wieliczestwa pogranicznych zamkow Korony Polskiej w W[ielkim] Xięstwie Litt[ewskim] ludziom niakich krzywdy, zadzierania nie czynily. A wieczn[e]* pacta wieliki hospodar nasz, ie^o carskie wieliczestwo, z⁵² wielkim hospodare[m]* waszym, z krolewskim wieliczestwem, kogo wam braciey naszey P[an] Bog poda, z K[o]roną* Polską y W[ielkim] Xięstwem Litt[ewskim] chce zdzierzec mocno y nienaruszenie. A co w tymze, braciey naszey, liscie waszym napisano, ze bracia nasi, ie^o carskiego wieliczestwa boiarowie y dumni ludzie, z wielkimi krolewskiego wieliczestwa posły [y]* iasnie wielmożnym Adamem Kisielom, kasztellanem kiiowskim, y towarzyszymi zaw[ar]li*, takze y wprzod obwieszcacie, ze przyszlomu krolewskiemu wieliczestwu radzic b[ę]dziecie*, zeby on bez wszelkiej zwłoki dokonczył, cosmy z tym wyzey pomie[nio]nym* kastellanem kiiowskim zawarli, i my wam, braciey naszym pp. radz[ie]*, oznaymuiemy, ze w tym waszym terazniejszym lyscie z kastellanem kiiowskim* zawarcie nie iest spełnione dla tego, ze wedlug postanowienia pisac było nas, czars[kie]go* wieliczestwa boiar y okolniczych, “wielkimi hospodynami”, a “sotom”⁵³

⁵¹ Далі закреслено “cara”.

⁵² Далі закреслено “ie^o”.

⁵³ Незрозуміле слово, яке трапляється в інших копіях цього листа, зокрема в Якуба Міхаловського (Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 81–82). В іншому, подібному листі – від патріарха Йосифа до литовських сенаторів з тією самою датою у цьому місці

[“sobor” (?)] przyiac[iel]* do przyaciela nie pisze. A w waszym, braciey naszey, liscie na początku zaraz napisano “sotom” [“sobor” (?)], a tytułu boiarskiego według postanowienia “wielikim hospodynom” nie napisano, ale to od was, braciey naszey, napisano nie ostroźnie mimo postanowien[ia]*. I wam, braciey naszey, przystało [wprzod rozkazac, aby tego przestrzegano. A strony]⁵⁴ || **(арк. 60)** wielkiego hospodara naszego, ie^o carskiego wieliczestwa, tego postanowienia y wszelakiego wtwierdzenia postrzegaią y we wszystkim zapelnic, y was, braciey naszey, pp. rad, piszą “iasnie wielmoznemi”, y wprzod tego ostrzegac będą. A gonca waszego Samuela Ciechanowica wielki hospodar nasz, ie^o carskie wieliczestwo, pozałował wielkim swoim hospodarskim załowaniem, kazał odpuscic do was, nie zatrzymywuiąc.

Pisan v wielikiego hospodara naszego czara y wielkiego kniasia Alexieia Michałowica, wszistkieu Rusi samodzierzca y mnogich hospodarstw hospodara y obładatela, w iego carskiego wieliczestwa panuiącym zámku Moskwie roku od stworzenia swiata 7156 m[iesiá]ca iula 7 dnia. || **(арк. 61)**

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 42. – S. 78–82.

№ 37

26 травня 1648 р., Ловіч. – Універсал примаса Матвія Лубенського з повідомленням про смерть польського короля Володислава IV і скликання повітових сеймиків для обрання послів на варшавський конвокаційний сейм

Vniversale illustrissimi et reuerendissimi domini, d[omini] Matthiae Łubniewski, Dei gratia archiepisc[opi] gnesnen[sis], legati nati, Regni Poloniae primatis et primi principis⁵⁵. || **(арк. 63)**

Ad officium et acta praesenti[a]⁵⁶ castren[sia] capitan[eali] Cracouien[sia] personaliter veniens, nobilis Auctus [sic!] Gorazdowski, obtulit officio praesenti castren[si] capitan[eali] Cracouien[si] die hesternae literas vniuersa-

є слово “sobor”, хоч далі за текстом знову повторено “sotom” (док. 90, с. 176). У копії Міхаловського у цьому документі також повторено “sotom” (Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza. – S. 85).

⁵⁴ У рукописі останній рядок тексту обрізано під час переплетення книжки. Текст відновлено за списком Якуба Міхаловського (Ibidem. – S. 82).

⁵⁵ *Vniversale illustrissimi et reverendissimi domini, d[omini] Matthiae Łubniewski, Dei gratia archiepisc[opi] gnesnen[sis], legati nati, Regni Poloniae primatis et primi principis* – Універсал ясновельможного та превелбного пана, пана Матвія Лубенського, Божою милістю гнесненського архієпископа, уродженого легата, примаса Королівства Польського та першого князя.

⁵⁶ У друкованому тексті “praesenti”.

les illustrissimi et reuerendissimi in Christo patris et domini Matthiae Łvbien-ski, archiepiscopi gnesnen[si], legati nati et Regni Poloniae primatis et primi principis, quibus idem illustrissimus et reuerendissimus dominus archiepis-copus gnesnen[sis] mortem serenissimi, potentissimi et inuictissimi Vladislai IV, Dei gratia regis Poloniae et Sueciae ordinibus Regni et Magno Ducatui Lithuauiae denunciat; conuentus particulares in pallatinatibus et districtibus tum conuocationem Warsauiae ordinibus Regni et terrarum nuncijs pro diebus in literis infra scriptis vniuersalibus, nominatis indicit, manu propria eiusdem illustrissimi et reuerendissimi domini archiepiscopi subscriptas et sigillo com-munitas. Petens easdem a se suscipi et actis praesentibus ingrossari, quas offi-cium suscepit et actis praesentibus ingrossari die hodierna (si quidem die he-sterne ob solennitatem festi id facere non poterat) mandauit et easdem literas in instanti tam in castro, quam in circulo ciuitatis Cracouien[sis] et ciuitatum ei adjunctarum publicare et proclamare mandauit, quae in instanti ex mandato officij publicatae et proclamatae sunt. Quarum quidem literarum vniuersalium tenor sequitur talis:

Matthias Łvbiencki, Dei gratia archiepiscopus Gnesnen[sis], legatus na-tus, Regni Poloniae primas et primus princeps⁵⁷.

Wszem wobec y każdemu zosobna, komu to wiedzieć należy, a osobliwie ich mm. pp. senatorom, dygnitarzom, urzendentom y wszystkim stanu rycer-skiego obywatelom koronnym y Wielkiego Xięstwa Lit[ewskiego], m. m. pa-nom kollegom, przyaciółom y braciey przy zaleceniu służb y chęci moich do wiadomości przywodze. || (арк. 64)

⁵⁷ Прийшовши особисто до цих замкових старостинських краківських уряду та актів, шляхетний Ауктус Гораздовський вніс до цього краківського замкового старостинського уряду вчора універсал ясновельможного та превелебного у Христі отця та пана Матвія Лубенського, гнезненського архієпископа, уродже-ного легата, примаса Королівства Польського і першого князя, в якому найясні-ший та превелебний пан архієпископ гнезненський оголосив станам Королів-ства [Польща] та Великого князівства Литовського про смерть його світлості наймогутнішого та непереможного Володислава IV, Божою милістю короля Польщі та Швеції, на сеймики у воєводствах та повітах, а далі на конвока-ційний сейм у Варшаві станам Корони та земським послам [явитися] у дні, вказані в описаному далі універсалі. Універсал підписаний власною рукою цього ясновельможного та превелебного пана і скріплений печаткою. [Гораз-довський] просив цей документ від себе прийняти та вписати до цих актів, що уряд прийняв та наказав вписати цей документ у ці акти нині (оскільки вчора через святкування свята, цього не міг зробити) і розпорядився негайно опо-вістити та оголосити як у замку, так і в окрузі міста Кракова та міст, які до нього приєднані, що негайно було оповіщено та оголошено відповідно до мандату ряду. Зміст же цього універсалу є такий: Матвій Лубенський, Божою милістю гнезненський архієпископ, уроджений легат, примас Королівства Польща і перший князь.

Przedwieczney ordynacyey Boskiej tak się podobało, że oyczyzna nasza, która za fortunnym panowaniem walecznego y świętobliwego pana naszego, najsławniejszego Władysława Czwartego, w obfitey sławie pokoju y ozdobach *ad invidiam orbis*⁵⁸ do tego czasu kwitnęła, przez zeście z świata iego krolewskiej mści, nie tylko, iako bez głowy y opiekuna osieracona, ale nad to cieszkami od okolicznych nieprzyjacioł strwożona zostaje niebezpieczeństwi. Co acz każdego obywatela państw tey Reczyp[ospolitey] stratę tak dobrotliwego pana *et ingruentia pericula recte aestiman[tem]*⁵⁹ serdecznym żalem przerażić musi, przydzie nam iednak *composito utcunque luctu*⁶⁰, maiestatowi Boskiemu pokornie oddawszy proźby, aby strożem był y obroncą *naufragantis patriae, traditum* od przodkow naszych *morem* naśladowując⁶¹, *opportuna adhibere remedia*⁶² czas powiatowym seymikom, a potym konwokacyey przyszłej naznaczyć. Mnie, iż Pan Bog z woli swojej świętey lubo najniegodniejszego, na tym pierwszym mieyscu w Reczyp[ospolitey] posadził, idąc za radą y zdaniem ich mc. panow senatorow, którzy na ten czas do mnie dla spólnie około dobra y bezpieczeństwa pospolitego rady przybyli, z powinności mieysca mego y zwyczaiu dawnego. Naprzod, zeście z tego świata y śmierć żałosna kroła iego mci pana naszego, która dnia dwudziestego terażniejszego miesiąca maia o wtorey godzinie s połnocy Pan Bog nań dopuszczył, do wiadomości wszech stanow koronnych y Wielkiego Xięstwa Lit[ewskiego] przywodze y żeby ona po woiewodztwach, powiatach y grodach wszytkich obwieszczona była. Urzędow, którym to należeć będzie, żądam y napominam powagą urzędu y mieysca mego, a oraz za radą, także y zdaniem tychże ich mc. panow senatorow, trzymając się praw y zwyczaiow starodawnych, wprzod seymiki powiatowe tak w Koronie, iako y Wielkim Xięstwie Lit[ewskim] na dzień dwudziesty piąty miesiąca czerwca. Woiewodztwu iednak mazowieckiemu partykularne seymiki na dzień siedmnasty tegoż miesiąca, a generalny w Warszawie na dzień dwudziesty piąty. W woiewodztwach zaś pruskich poprzedzić mają wedle zdania ich mc. panow woiewodow tamecznych złożone, a generalny na tenże dzień dwudziesty piąty miesiąca czerwca w Malborku. Potym konwokacją generalną na dzień szesnasty miesiąca lipca w Warszawie składam y naznaczam. Na którą żeby ich mci panowie senatorowie y panowie posłowie z woiewodztw wczesnie y na dzień pierwszy, gdyz na tym *saluti et securitati Reip[ublicae]*⁶³ należy, żeby co prędey ta konwo-

⁵⁸ *ad invidiam orbis* – на задрість світу.

⁵⁹ *et ingruentia pericula recte aestimantem* – і вірно оцінюючи близькі загрози.

⁶⁰ *composito utcunque luctu* – коли так чи інакше прийнято скорботу.

⁶¹ *obroncą naufragantis patriae, traditum* od przodkow naszych *morem* naśladowując – оборонцем [ледь уцілілих] решток батьківщини, наслідуючи звичай, переданий від наших предків.

⁶² *opportuna adhibere remedia* – застосувати відповідні засоби.

⁶³ *saluti et securitati Reipublicae* – добру та безпеці Речі Посполитої. У рукописі *secuntati*.

kacya odprawiona była, ziechali, przez miłość oyczyzny y *salutem publicam*⁶⁴ proszę y napominam, ponieważ na tey konwokacyey czas y mieysce elekcyey przyszedłego, da Pan Bog, pana złożone y naznaczone bydź ma. Na teyże, podług kapturow przeszłych, rząd a bezpieczeństwo y sposob pod ten czas *interregni*⁶⁵, zachowania sprawiedliwości świętey, bez ktorey żadne państwo stać nie może, także czynienia zapisow⁶⁶ y kontraktow otwarcia, y leżenia xiąg namowionych bęndzie. *Securitas*⁶⁷ do tego granic koronnych y Wielkiego Xięstwa Lit[ewskiego] pacts z pany y państwi sąsieckiemii przez poselstwa potwierdzone y zatrzymane, y zgoła ze wszytkich stron⁶⁸, bezpieczeństwo Rzeczyp[ospolitey] za pomocą Bożą y za spolnym około tego || (apk. 65) wszytkiego zniesieniem, obmyślone bydź ma. Y to coby na elekcyey, da Pan Bog, przyszedły, za radą y zgodą wszech stanow oboyga narodow, przyszedłemu, da Pan Bog, panu do poprawy rządu, praw y pomnożenia swobod naszych podać. Więc, iakoby bezpieczeństwo y porządek w iechaniu na elekcyą y z elekcyey także y oney odprawowania być miał: tudziesz plac y mieysce, y czas ieszcze uznawać y stanowić się bęndzie. A że tak żalosne osierocenie nasze uprzedziły nieco *motus*⁶⁹ w Ukrainie, a *subsequuntur*⁷⁰ iuż wyuzdane pogańskie naiazdy na ten czas, gdy ich mm. pp. hetmani *hoc vnum curabant*⁷¹, iakoby iuż swawolni y *rebelles*⁷² kozacy pokoju z temiż pogany nie naruszali, oni spiknąwszy się y związawszy *cum rebellibus*⁷³, na woysko Rzeczyp[ospolitey] nastąpiwszy, do części iego nad Żółtemi Wodami okopaney szturmują, a druga⁷⁴ szczupła część z ich mci pp. hetmanami zostawa *in casu*⁷⁵. Podaie wm. m. m. panom y bracyey do uwagi, iezeli tak nagłe niebespieczeństwo nie wyciąga skutecznego z tych samych seymikow, konwokacyą uprzedzaiących, zabieżenia, przez pretkie przyczynienie woyska powiatowym żołnierzem za te pieniądze, ktore *in hunc casum*⁷⁶ z ostatniego seymiku zostaią w woiewodztwach zebrane, lubo też odsełaniem, ktoreby woiewodztwo chciało do gotowych Rzeczyp[ospolitey] chorągwi pieniędzy na przyczynienie pocztow, a zatym pretszego woysku tak szczupłemu succursu. W czym wszytkim porusz y affekty wm. m. m. panow synowskie, miłość ku spolney oyczyz-

⁶⁴ [*per*] *salutem publicam* – для блага народу.

⁶⁵ *interregni* – міжкоролів'я.

⁶⁶ У рукописі “zapiktow”.

⁶⁷ *securitas* – безпека.

⁶⁸ У рукописі “zstron”.

⁶⁹ *motus* – розрухи.

⁷⁰ *subsequuntur* – наступають.

⁷¹ *hoc unum curabant* – лише про одне дбали.

⁷² *rebelles* – бунтівні.

⁷³ *cum rebellibus* – з бунтівниками.

⁷⁴ У рукописі “ad rega”.

⁷⁵ *in casu* – тут “у біді”.

⁷⁶ *in hunc casum* – у цьому випадку.

nie, *lamentabilis* dotąd kondycją⁷⁷ miłych braciey naszych, przy tamtey ścianie mieszkających, straszne niebezpieczeństwo na wszystkich, gdybysmy, części iedney zaniedbawszy, całą Rzeczpospolitą *tam euidenti periculo obijcere*⁷⁸ mieli. Należy do tego tymże seymikow pilne y skuteczne w tym porachowanie, coby ktore woiewodztwo y powiat do płacy woyska zasłużonego, y teraz krwią y zdrowiem swoim zdrowia nasze zaszczycaiącego, powstało w zapłacie y podatkach, na ostatnim seymie uchwalonych, w czym rozumiem bydź potrzebne poborcow nieodwłoczne z pieniędzmi do iego mci pana podskarbiego koronnego [Jana Mikołaja Daniłowicza] wyprawienie y onych surowe napomnienie, iakoż y ia sam napominam władzą urzedu moiego tak pp. poborcow, iako y wszelkich retentow, a przy tym żądam ich mci panow dzierzawcow y powinność ich przypominam, aby quartę z dzierzaw y starostw na obronę Rzeczyp[ospolitey] naznaczoną do mieysca naznaczonego prawem na czas w tymże prawie wyrażony pod winami *legibus publicis*⁷⁹ uchwalonemi odsyłali, a ktorzy służbę woienną z dzierzaw swoich tak w Koronie, iako y w Wielkim Xięstwie Lit[ewskim] powinni, aby ia według potrzeby za naznaczeniem tych, ktorym należy tam, gdzie tego plac y mieysce, niemieszkanie odprawowali. Lecz w tak nagłym y nieupatrzonym na oyczyźnie razie, nic ia⁸⁰ prędzey y *efficacius*⁸¹ wesprzec nie może nad miłość y ochotny a dobrowolny affekt *concurrentium ciuium*⁸². Zaczym przez iey miłość, przez ochronę *sacrorum*⁸³ tego Boga, w ktorego osobliwey providencyey *consistit*⁸⁴ całość oyczyzny naszej, przez *chara pignora*⁸⁵ y samychże wm. zdrowie proszę, abyście wm. m. m. panowie, ktorym Pan Bog lubo *ex prius potentiam*, lubo *ex vicina maiorem* iey dał ratowania⁸⁶ *commoditatem*⁸⁷, do ich mciow pp. hetmanow kupić się raczyli. Czym u || (арк. 66) nas, braciey swojey, miłość y wdzięczność y w potomności niesmiertelną sławę sobie y domom swoim, nad którą przodkowie wm. m. m. panow nic nie mieli droższego, y one nad krew y zdrowie, y pogotowiu y dostatki, przekładali, ziednacie. A nad to przyszęlemu, da Pan Bog, panu y ia sam, y ich mc. drudzy ze mną takową odwagę

⁷⁷ *lamentabilis* dotąd kondycyę – жалюгідне досі становище.

⁷⁸ *tam euidenti periculo obijcere* – покинути в такій явній небезпеці [у рукописі *evidenum*].

⁷⁹ *legibus publicis* – публічними законами.

⁸⁰ У рукописі “*maią*”.

⁸¹ *efficacius* – ефективніше [у рукописі *effecacius*].

⁸² *concurrentium civium* – зібраних громадян.

⁸³ *sacrorum* – святощів.

⁸⁴ *consistit* – перебуває.

⁸⁵ *cara pignora* – дорога прив’язаність.

⁸⁶ У рукописі “*retowania*”.

⁸⁷ lubo *ex prius potentiam*, lubo *ex vicinia maiorem* iey dał ratowania *commoditatem* – або завдяки силі, або завдяки близькості дав більшу можливість для її порятунку.

y ochotę wm. m. m. pp. *solenniter*⁸⁸ zalecić y o przystoyną nagrodę *instare*⁸⁹ obiecuie. Dalszey zaś obrony Rzeczyp[ospolitey] sposob, szczęśliwie, da Pan Bog, na przyszley konwokacyi namowiony będzie, iakoby tak od pogan, iako y od sweywoli ukrainney, y zewsząd wolna y bezpieczna zostawała. Upewniając, iż Reczpos[polita] na przyszley, da Pan Bog, konwokacyey dalszą y skuteczniejszą obmyślając obronę y bezpieczeństwo swoje, wszystko to, co ktore woiewodztwo, ziemia abo powiat na ten czas pozwoli y wyda *in coaequationem*⁹⁰ przyime. W czym wm. m. m. pp. y bracia Bogu y światu wszystkiemu ukażecie wrodzoną swoię ku oyczyźnie miłość y one, da Pan Bog, za błogosławieństwem Iego świętym uwolnioną od niebezpieczeństw całą y kwitnącą *serae posteritati*⁹¹ zostawicie. Przez też miłość oyczyzny wm. m. m. panow wszystkich proszę, zebyście wszelakie niechęci y nieznaski, ktoreby między kim zachodziły, dla dobrego oyczyzny, w ktorey zdrowiu y całości zdrowie każdego z nas zamyka się, z serc swoich złożywszy y prywatnych podatkow abo respektow zaniechawszy, w zgodzie oney świętey staropolskiey, ktora y przed tym świątobliwe za przodkow naszych kaptury ztwierdzały, do terażnieyszych spraw y rad Rzeczyp[ospolitey] przystępowali. A żeby ludzie swawolni do gromad prawem zakazanych kupić się nie ważyli, proszę y napominam ich mciow pp. woiewodow y starostow sądowych koronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, aby tey sweywoli z urzędow y powinności swey zabiegali y takowego kupienia się nie dopuszczali, gdyż te postęпки swawolne czasu swego podług obostrzenia prawa pospolitego y sposobu z konwokacyey namowionego bez karania zostawać nie mogą. Acz y tego życzę, aby niż do tey konwokacyey przydzie, poskromienia tey sweywoley y bezpieczeństwa domowego, upatrzenia w woiewodztwach y powiatach był iako nayprędzey sposob na tychże seymikach namowiony. Ich mm. panow woiewodow y starostow, także miasta pograniczne y portowe napominam, aby żadnych cudzoziemcow, ktorzyby *suspecti*⁹² byli y słusznych paszportow nie mieli, do Korony nie puszczali. A ieżeliby się poseł od ktorego pana cudzoziemskiego trafił, aby o nim do mnie znać niemieszkanie dawali, a samego, poki ode mnie informacya do ich mc. nie przydzie, na granicy zatrzymali. Co wszystko, żeby y na seymikach uważano, y żeby iuż te sprawy y deliberacye Rzeczyp[ospolitey], w tym uniwersale wyrażone, za instrukcyą pomienionych seymikow były, abysmy na potym y czasu nie opuszczali, y nowemi ziazdami kosztu sobie nie przyczyniali, y do tego, żeby ich mc. panom posłom moc na przyszley konwokacyey umawiać się dana była, z powinności mieysca mego proszę y żądam wm. m. m. panow y braci, maiesta-

⁸⁸ *solenniter* – урочисто.

⁸⁹ *instare* – домагатися.

⁹⁰ *in coaequationem* – на урівняння.

⁹¹ *serae posteritati* – пізнішому потомству.

⁹² *suspecti* – підозрілі.

towi Boskiemu pokornie supplikując, aby do tego wszystkiego z miłosierdzia swego dopomoc nam raczył.

A ten uniwersał z podpisem ręki y przyłożeniem pieczęci moiey y za zdaniem ich mc. p. sena- || (арк. 67) torow na ten czas będących, iaśnie wielebnych ich mm. xx. Andrzeia z Leszna Leszczyńskiego, chełmińskiego y pomerańskiego, podkanclerzego koronnego, Stanisława z Kalinowey Zaręby, kiiowskiego, opata suleiowskiego, biskupow; wielmożnych ich mc. pana Przemysława na Bykach Bykowskiego, sieradzkiego, starosty przedeckiego, Mikołaja Łayszczewskiego, sochaczowskiego, kasztellanow; iaśnie wielmożnego iego mci pana Ierzego z Tenczyna Oszolińskiego, kanclerza naywyższego koronnego, puckiego, lubomskiego, ryckiego, bogusławskiego, adzelskiego, derp-skiego starosty, podaie y do grodow posyłam.

Dan w Łowiczu dnia dwudziestego szostego miesiąca maia, roku Pańskiego tysięcznego sześćsetnego czterdziestego osmego.

Maciey Łubieński, arcybiskup gnieźnieński.

Actum in castro Cracouiensi feria quarta post festa solennia Pentecosten[sia] proxima anno Domini millesimo sexcentesimo quadragésimo octauo⁹³.

L[ocus] s[igilli]⁹⁴.

Hieronymus Smietanka, vicecapit[aneus] Cracou[iensis]⁹⁵.

Stanislaus Xieski, notarius c[ivitatis] Cracou[iensis]⁹⁶.

Const[antinus] Czarnowoyski. || (арк. 69)

Опубликовано: Volumina legum. – Petersburg, 1860. – Т. 4. – С. 72–74; Архив Юго-Западной России. – Киев, 1914. – Ч. III. – Т. 4: Акты, относящиеся к эпохе Богдана Хмельницкого / Изд. И. Каманин. – Док. II. – С. 2–7;

Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657: Збірник за документами актових книг / Упоряд. Л. Сухих, В. Страшко. – К., 2008. – С. 30–31 (перест).

№ 38

31 травня 1648 р., Полонне. – Реляція ротмістра Криштофа Раецького до сондецького, білоцерківського старости Костянтина Любомирського про розгром коронного війська у битві під Корсунем

Copyia prawdziwego listu z Ukrainy do imszy p. Constantego Lubomierszkyego, hrabia na Wysnyczu y Iaroslawiu, starosty sądeckyego y biało-

⁹³ Діялося у краківському замку в найближчу середу після П'ятидесятниці [тобто 3 червня] року Божого тисяча шістсот сорок восьмого.

⁹⁴ *locus sigilli* – місце печатки.

⁹⁵ *vicecapitaneus Cracoviensis* – краківський підстароста.

⁹⁶ *notarius civitatis Cracoviensis* – краківський міський писар.

czerkiewskiego, od p. Krzys[t]opha Konieckiego [Rajeckiego]⁹⁷, *data* z Połonnego *die 31 may 1648*, o pogromie i. m. p. hetmanow etc.

Wielmożny myłoszczywy panie starosta sądęczky!

Co pociesnieyzego zycelbym oznaymycz o woysku, alie yz znac z woly Bozy ta kłięska na woysko padła, yz na zniesionym wprzod taborze naszym zawziawszi serce, prosto z hordą, ktorey sterdziesci tisięczy było, na woysko *die 28 may* pod Korsyn przysly. Tam w Korsun⁹⁸ wiszedszy, *sedem belli*⁹⁹ sobie założic mieli, gdy tedy w mieyscu barzo szcysnionym zostaly y okopac sie nam, y szancami opasac przysło, a zatym w polie wiszedszy, iedni harcami zabawiając ten dzień strawieli. Sedszy z polia zaraz od imsczy p. krakowskiego, hetmana koronnego [Mikołaja Potockiego], nastąpielo roskazanie, abyszmi nazaiutrz do ruszenia sie s taborem bily gotowy. Nazaiutrz tedy wislysmi s taborem y wszistko woisko i z armatą opaszali nakoło tabor. Tam i. m. p. krakowsky wprzod taboru, i. m. p. [Marcin] Kalinowski, woiewoda czerniechowsky, hetmon polni koron[ny], tił taboru y z i. m. p. [Adamem Hieronimem] Sięniawskym trzymali. Gdy horda tatarz[skā] y kozaczy, ze tak w noczy o tym wiedziely, iakosz sie samy wciesnie wiprawiwszy, zastąpili nocą. Gdy sie tedy ruchacz pocał taborem, potężnie horda tak wprzod, iako y po skrzydłach, y w tył tymbardzy z okrzykiem wielkym następowacz poczęły. Nicz to dobrym sercom żołnierza polskiego nie czynielo postrachu, alie za łaską Bożą gęsty trup padał tak tatarsky, iako y kozaczky – tak od ręcney, iako y dzielney strzelby naszey.

Gdy tedy tak kozaczy, iako y Tatarzy wielką wydzac w sobie skodę iusz tesz opodal od taboru, ni[e] nacieraiac tak przykro, iako zrazu na tabor, zdaleka iezdyly. Iusz kiedy nykiedy skoczyli skrzydłamy, alie w nas za łaską Bożą nie ucziniely skody, dopiero gdy¹⁰⁰ nasz do liaszu y do sieczy przyprawieli. Tam ognie gęste dawac pocęły, to od nasz tesz tym częszy. Od rana asz do południa bytwa trwała. Więcz przecię tabor swim sedł tribem. A isz u nasz tesz trup gęsty pocał padacz, pocęła tedy znowu horda Tataro[wie] nacie-

⁹⁷ Прізвище слуги Костянтина Любомирського подано за виданням: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 17. У Мартина Голінського “Krzysztof Koniecki”, однак ротмістр Раецький як поручник гусарської хоругви на службі в Любомирських у 1648–1649 рр. згадується в інших джерелах, зокр.: Relacje wojenne z pierwszych walk polskokozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 163 (no. 15), 138, 170; Rogowicz Marek. Skład sił polskich nad Żółtymi Wodami i pod Korsuniem w 1648 roku // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – Warszawa, 2015. – T. 16. – S. 55.

⁹⁸ У рукописі незрозуміле слово “w Kosntny”. У списку Міхаловського “w Korsuń”.

⁹⁹ У рукописі “bili”. *Sedem belli* – “обитель війни” (епіцентр, звідки починають воєнні дії).

¹⁰⁰ У рукописі “wdy”.

rac bardzi zewsąd. A w tey gęstwinie y na tak drodze wąsky laszu wielie w taborze zrazono, ktorego liedwie nie trzecia częsz zrazona, nicz iednak armacie nie ucziniwszy. Zesmi sli tym liasem mało nie mylię, potężnie sie strzeliając, y w ostatku potężnie nacieriając, sabliamy odpieriając. Tam iusz, gdy na szamim s tego liaszu wiszcziu, dwa wirteby || (**apk. 70**) barzo głębokie przecywko sobie były y iesce gęste. A zatym y pasziaka zarosła wielkim drzewem, kęndy armata w teł y w coło na goszczynczu zasadzona była. Gdy woisko y tabor następować pocął, gęstą wypusciely strzelbę. A nasz, skrzydła prawego gęsto na samym goszczinczu okrywszy, ze z iedney strony tabor, z drugy strony zasieczy y rowy nakopyią, wglęb, wdłusz y wszierz rzucac pocęły. Tam zabawiając sie, we złem raży skoczyc wszistkemu pułkowy strzelbą y szablami na nich przysło. Gdy po forteliu, a tu zbliska, ze iedno co nie zboku, to rowy sięgały, szła skody we wszistkiey companiey uciniono. A zatym na przedzie, gdzie imsz p. krakowsky był, armatę, tak horda, iako y kozaczy skoczywsi, oraz y w tilie takze, u tych przednich wzięto. Na przełom przesz tabor horda przesła, ich moszcziow pp. hetmanow, takze i. m. p. cierniechowskiego [Jana Odrzywolskiego]¹⁰¹, iako y i. m. p. Sieniawskiego wzyęli, o czym ieszcze naszym we srotku s chorągwiamy na skrzydłach taborowych będącemy, widziec sie dostało, bozmi kielka nasz chorągwy w gęstwinie tey ostrzeliwały, ktory tabor wertebach powiwracał sie był. Tam tedy, gdy iusz postrzezono, ze pp. hetmanow nie było, czeliadz y chłopczy nasz y iak na koniach siedziely, tak oraz s taboru wimknęli. Horda tho postrzeczszy, skocely wszystką siełą na uchodzących y siecz onych pocęły. A mismi wsziszcy pieso uciekly. Tam dopiero posly na nasz tak horda, iako y kozaczy pieszy z rozmaitem orężem¹⁰² na przełom przez nasz, y gdy iusz srodek iedno zatrzymany zrozriwały, snadno rozerwac mogly. Gdzie kazdego tak konny wprzod, a potim y broniamy poprzeriwały, drugich ziwcem pobraly. Kto tesz obronno uchodzieł, a mógł w tym razie widrzec konia y dosiecz, tedy uchodzieł, iako mógł. W uchodzeniu tedy naszym to nasz spierało, isz horda wprzod za uchodzącemy gonieli, a potym w tumulcie ieden drugiego nie rozeznawał, nim na taborze y łupie padły. A tak na trzy y 4 milie gonili naszych y wielie sprawnie nieuciekających brali. Mnie P[an] Bog cudownym sposobem vciecz dał, bo z odvodu poprzedzaiącego nad okiem postrzelionym będąc y z łuku w nogę, napadszy iednę, chwola kyem w sziię dawszy, ogłuszyl, az gdym sie o krzak oparł, towarzyszy, przypadszy, odstrzeliał y dodał mi iakiegos lichego podiestka, na ktorim uchodząc iednom sie strzelby obawyał. Asz P[an] Bog p. [Krzysztof]

¹⁰¹ Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas i Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 158–159; *Majewski Wiesław*. Odrzywolski Jan // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – S. 562–565.

¹⁰² Далі закреслено “на przełom”.

Koryckiego¹⁰³ zdarzeń, w kielkunastu kony vhdzącego, ktory mnie iusz w tym razie uwodziel y w tymze razie rozerwany, uchodząc barzo w maley kupie vchodzących na innich dogonienie. Atoli pieso, iako mom od szamych [relacyą], gdzie ktori z kymze mogł zbiezec, || (апк. 71) vhdzących wielie wydziano, co day Boze. Alie chłopcy wielie ych zabyiającz, po gosczynczach razieła y gubieła.

I tak sie ta¹⁰⁴ nieszczęna zguba wodzow y nasza stawieła. Sam ięno Pań Bog na oyczynę niech czo pociesnieyego poszila, bo tho chłopstwo ukrainne y hardosc zgromi Pań Bog wszechmogący. Czo daly zamisliawiaią, trudno wiedzeic, telko sie potężney woyni spodziewac przidzie y wszistkim szie skupiwszy, Pana Boga prosząc, aby nom dał zwycięstwo nad nieprzyiacieliem. A tho pozostałe towarzystwo, cego sie trzymacz mamy, poniewasz wodzow nie masz, nie wiemy, tylko myeysze obieracz przydzie nam y wszystkim sie skupiwszy, abismi w zasługach waszych *securi*¹⁰⁵ bely, wyprawyc posłow przidzie wm. mego m. pana. Czo roskazes, rad wolią wiedziec będę, do ktoregom sie beł pospieseł, alie i. m. p. kyiowsky¹⁰⁶ proszy, abych ih moscyow w połku moim¹⁰⁷ nie odbiegał. Kędy rad na czas iaky zostanę, a tym czasem sie odkrye w zamislach y mieyscu, gdzie zostanę. Zatym sie łaszcze wm. mego mosczigo p. oddaię.

D[aturn] w Polonnym *die 31 may 1648.*

Nisky sługa wm. mego mosczyego pana, Krzysztof Konieczky [Rajecki] *m. p.*

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 10. – S. 17–20 (з датою 23 травня 1648 р.).

¹⁰³ У рукописі “Korackiego”.

¹⁰⁴ У рукописі “tak”.

¹⁰⁵ *securi* – безпечні.

¹⁰⁶ Ідеться про київського воєводу Януша Тишкевича або київського каштеляна, яким з лютого 1648 р. був Максиміліан Бжозовський після Адама Киселя (Urządniczy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas i Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 30, 67). Януш Тишкевич у цей час готував сеймик воєводства, що відбувся в Житомирі 25 червня 1648 р., у т. ч. для ухвали кількості регіментів для нової армії (*Wimmer Jan. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku.* – Warszawa, 1965. – S. 48). Маючи кількасот зібраного війська, у першій половині червня Тишкевич прибув до Дубна на з’єднання з військами Володислава Домініка Заславського (див. далі док. 41).

¹⁰⁷ У рукописі “noim”.

№ 39

5 червня 1648 р., Бар. – Лист ротмістра Павла Кохана про полонення гетьманів і шляхти, а також про вимоги козаків після перших перемог над коронною армією з коментарем Мартина Голінського

Nowyny boday niesłychane od pana [Pawła]¹⁰⁸ Kochana z Baru 5 iuny 1648 z listu iego prawdziwego.

Pań [Mariusz Stanisław] Iaskolsky, straznyk woyskowy, przislani iest do Baru od imszy p. krakowskiego¹⁰⁹, a tęґ nasz tym, co tu pisze, vpewnił, a sąґ stamtąd we srodę przesła nad wiecoręґм wyiechał. Ham iusz terasz po rozgromie przisedł w szesciu tysięcy Tatarow z hordy, stoy koszem pod Białą Czerkwią w liczbie Tatarow osmdziesiąt tysięcy, a kozakow trzidzieszy tiszęczy. Napzod i. m. p. krakowsky, hetmon koronny, więzięniu siedzy zdrow, nie ranni, ani postrzeliony. Siedzi u Tatarzyna Totat beia, ktoremu Tatarzinowy ma dacz na okup iaknaprędzey, teraz dwa tiszęca cerwonych złotych ma wiesz p. Iaskolsky. A za stery niedzielie do tego aby dał sto Tatarow z więzięnia, zeby wypuscziel, y do tegoz ieszcze dwakroc sto tiszęcy złotych. Y mają go Tatarowie stawycz pod Kamięniec w kilku tiszęczy woiska y tam zon piniądze odbieracz y imszy p. krakowskiego vvolnic.

Imszy p. [Marcina] Kalinowskiego, woiewodę czerniechowskiego, hetmana polnego koron[nego], postrzeliono w łokiec y w puls ranny. Tego chcą wiswobodzie szami kozaczy dla tego, aby im Human, panstwo swoje, wiecznemi czaszy zapiszał y puscziel. I. m. p. czerniechowsky kastellan [Jan] Odrzywolsky ma dac dwa || **(апк. 72)** tiszęca cerwonich złotych. Iusz tęґ wisedł za wiręcęnięґґ i. m. p. krakowskiego, telko tęґ scęslywy. I. m. p. [Adam Hieronim] Sięniawsky wisedł takze za poręka i. m. p. krakowskiego, ktory ma dacz od siebie dwadzieszya tysięcy cerwonych złotych y za slугy swoje, ktorzy sąґ więzięniu.

I. m. p. [Piotr]¹¹⁰ Komorowsky, za tego iusz sam Totat bei Tatarzin dawał sesc tysięcy talierow bytych, spodziewaiąc sie, ze mu miał dacz za sięґ dziesięґґ tiszęci talierow. Y radziel sie w tym p. krakowskiego Totat bey, alie mu p. krakowsky nie radziel dawac.

I. m. p. [Mikołaj] Bieganowsky iest więzięniu sołtanika Tatarzina, tego sobie wyszoce szacuią y iest w dobrym sequestrze.

I. m. pp. rochmistrzy kwarciany y kozaczy zywy zdrowy: imsz p. Hmieleczky [Adam Chmielecki], i. m. p. [Stefan] Kowalsky, i. m. p. Homentowsky

¹⁰⁸ Rogowicz Marek. Skład sił polskich nad Żółtymi Wodami i pod Korsuniem w 1648 roku // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – Warszawa, 2015. – T. 16. – S. 55.

¹⁰⁹ Nowak Tadeusz. Jaskólski Mariusz Stanisław // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964/1965. – T. XI. – S. 63.

¹¹⁰ Augustowicz Sławomir. Rejestr jeńców polskich na Krymie z 1649 r. // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne. – Kraków, 2018. – T. 145. – Z. 1. – S. 168.

[Chomentowski, Chomętowski], i. m. p. Dinoff [Henryk Denhoff], i. m. p. Flik, i. m. p. Koridon [Korydon], i. m. p. Iaskulsky, i. m. p. Gdasinsky¹¹¹. I. m. p. Stephañ Potoczky iuz ranny będąc, więzieniu umarł, sin i. m. p. krakow[skiego].

Byałą Czerkiew z gruntu wywrociely¹¹², pod Konstantinowem położeli sie obozēm. Iescze czo naywiększa, po Rzeczypospolitey tego wiciągaia, to iest: zeby bely kozaczy do pierwszych wolnosczy przywroceni. Druga, zapłatę zatrzymaną y zołd przez wszistek czasz aby im oddano, a potym nową daninę aby ym pozwoliono. Trzecia, po Białą Czerkiew zeby woiewodow, starostow nie beło, telko ych xzięstwo w calie wolne zeby zostawało przy kozakach, y regimentarze aby zposrotku ych ze biwały. Czego iezeliby im tego nie pozwoliono przed stermy niedzieliamy, pod Warszawą tego vpomniec szie obiecuią.

Z listu prawdziwego i. m. p. Kochana, *data z Baru 5 iuny 1648*. Alie w Bogu nadzieia, ze ych tę hardoszcz szom Pañ Bog potłomy y ponyzy. || (арк. 73)

Опубліковано: Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – Киев, 1965. – Док. 13. – С. 37–39.

№ 40

31 травня 1648 р., Гоща. – Лист брацлавського воєводи Адама Киселя до примаса Матвія Лубенського про становище Речі Посполитої і необхідні заходи для її порятунку

Copya prawdziwego listu od imsczy pana woiewody braczławskiego¹¹³ [Adama Kisiela] do imsczy xzyędza Maczieia Lubienskiego, arczybiskupa gnieznienskigo, iako *primatem et primum principem Regni*¹¹⁴, *die vltima may anno Do[min]i 1648*¹¹⁵.

Strasna *methamorphosis rerum*¹¹⁶, iaka w oycziznie naszey nastąpieła, zniesione woisko Rzeczypos[poli]tey y na głowę porazone, hetmani oba poliegli albo iedęn z nych mizernem zostaie więzieniēm, iuz to ma bydz głosno

¹¹¹ Про цих полонених див.: Ibidem. – S. 167, 171; Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 115–116, 123; *Tomkiewicz Władysław*. Chmielecki Adam // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1937. – T. III. – S. 317; *Latacz Eugeniusz*. Denhoff Henryk // Ibidem. – Kraków, 1939/1946. – T. V. – S. 111.

¹¹² На маргінесі напис “1648 5 iuny”.

¹¹³ На маргінесі напис “р. Kiesel” і закреслено “[Aleksander Dominik] Kazanowsky”.

¹¹⁴ *primatem et primum principem Regni* – примаса і першого князя королівства.

¹¹⁵ *die vltima may anno Do[min]i 1648* – 31 травня року Божого 1648.

¹¹⁶ *methamorphosis rerum* – переміна речей.

wm. m. m. pa[nowi]. Iako *oriente sole*¹¹⁷ oswiecaią sie wszistkie swiata *amplitudines*¹¹⁸, tak świętei pamięczy krolia imsczy pana nasego z początkiem panowania iego szczęście, sława, zwicięstwa nad nieprzyaciołmi y złoty pokoy maiąc sobie gniazda w oiciznie naszey¹¹⁹ na wszistek swiat słyneły y swieciły. A iako *occidente sole* następuią *tenebrę*, tak *extincto*¹²⁰ *principe nostro*¹²¹ oraz zgasło pokoy, szczęście y sława Rzeczyp[o]s[poli]tey, nastąpiela niesłychana *clades*¹²², niestetis¹²³ *perpetua labes*¹²⁴, gdy oyczizna nasza potentyey cesarza tureczkie^o y innem tak wieliom monarhom *inexpugnabilis*¹²⁵, od iednego zdraice kozaka *expugnata*¹²⁶ y zprzisiejzonego zczęścia poganstwa. Iuz *serui nostri dominantur nobis*¹²⁷. *Novus fi[r]matur* od iednego *ducatus*¹²⁸, nieszczęczy bracia naszy gniazda swoje, domi, a drudzy *carissima pignora*¹²⁹ w nagłym niebezpiecństwie rzucając, biega *in viscera Regni*¹³⁰. Zkąd *robur*¹³¹ oyczizni w woyskach, w podatkach, w ludziach, w potentyey, te wszistkiego vkrainne prowincie, za swojeį własną szablę wzięte. Nieprzyaciel zwaływa *novum vasal[l]um*¹³² Krimowy z oyczizney naszey y [z] własnego na wszistek swiat *libertatis domicillio format* sobie *dominium*¹³³. *Plebs* bezrozumna od niego tym *decepta*¹³⁴, ze sablią y ogniem *seuit*¹³⁵ tylko na stan sliacheczky iey *parcendo*¹³⁶, otwieraią miasta, zomky, *victorem triumphatorem*¹³⁷ wprowadzaią,

¹¹⁷ *oriente sole* – зі сходом сонця.

¹¹⁸ *amplitudines* – широти, простори.

¹¹⁹ Далі ще раз повторено “w oiciznie naszey”.

¹²⁰ У рукописі помилково “extinito”.

¹²¹ iako *occidente sole* następuią *tenebrae*, tak *extincto principe nostro* – як із заходом сонця, настає пiтьма, так і по смерті нашого правителя.

¹²² *clades* – лихо.

¹²³ Мається на увазі “niestetyż”.

¹²⁴ *perpetua labes* – вічна втрата.

¹²⁵ *inexpugnabilis* – непереможна.

¹²⁶ *expugnata* – переможена.

¹²⁷ *serui nostri dominantur nobis* – слуги наші панують над нами.

¹²⁸ *novus firmatur* od iednego *ducatus* – нове князівство від одного утверджується [у Міхаловського: *novus formatur* od niego *ducatus* – нове князівство ним твориться].

¹²⁹ *carissima pignora* – найдорожчі прив’язаності (рідню).

¹³⁰ *in viscera Regni* – вглиб королівства.

¹³¹ *robur* – міць.

¹³² *novum vasallum* – нового васала.

¹³³ [z] własnego na wszistek swiat *libertatis domicillio format* sobie *dominium* – зі власної на увесь світ домівки свободи формують собі державу [За змістом мало би бути замість *własnego* – *swawnego*].

¹³⁴ *Plebs* bezrozumna od niego tym *decepta* – нерозумна чернь, ним уведена цим в оману.

¹³⁵ *saevit* – шаленіє.

¹³⁶ *parcendo* – уникаючи.

¹³⁷ *victorem, triumphatorem* – переможцем, тріумфатором (у Міхаловського *victorem triumphantem* – “тріумфальним переможцем”).

poddanstwo mu swoje oddaia. Kiyow stoliczã bydz swoiã declarował, y lubo wsziszczy przednieyszy usly duchowny y swietczy *vtriusque religionis*¹³⁸, na przyazd swoy wszistkiemu pospolstwu gotowac sie kazał. Za Dniepr z dziesiãczą tiszëczy nieyakiego [Maksyma] Krzywónosa, wodza swego, kazawszy mu przybracz tyle drugie kozakow (o co nie trudno), posłał dla znieszenia xziãżenia imsczy [Jeremiego] Wisniowieckiego, p. woiewody ruskiego. Lec ma[m] takã od moich || **(арк. 74)** sług niebozãt y zbierzãłych za Dniepra wiadomosc, ze iusz xziãze imscz, gdy mu sie assistentia iego *ex eadem gente*¹³⁹ zgromadzona zmikacz pocëła, musiał *consulere*¹⁴⁰ sobie y z garsciã sliachty polsky [y] sług swich, uiedzac w braclawskie woiewodztwo. Orda obrocona, kosz tatarsky y tabor tego bezecnego Tamerlana ieszcze w Bialey Cerkwy stoia. Te iednak gloszy mam y iëzyky, ze *calamitatem*¹⁴¹ naszã a fortunã swoiã chce *ultra prosequi*¹⁴². Iusz tedy braclawskie, kyowskie woiewodztwa maia za swoje, Wołyniowy y Podoliu grozy, tudziej ruskiem ziëmiom. Tak naglo, tak ciësko ten nieprzyiaciel zdeptał sławę polskã y posiada oyczynę naszã, a my bez woyska, bez wodzow, bez pana odpadlismy od wszistkych, ktoremi oycyznie naszey *continuo*¹⁴³ uslugowalismy dostatkow naszych. Ia pierwszey lubo w oycyznie *ultimus*¹⁴⁴, sto tiszëczy straczywszy intrati, za Dnieprem zaliedwie przy kielkunastu tiszëczy y iesce z woly Bozey (iezeli ostatka nie posiedzie nieprzyiaciel), a w kilkakroc sto tiszëczy dëgow *in obsequiis*¹⁴⁵ pana y oycyzny, zaciãgniãnych zostawam. Innich wielie iest, ktorych tasz *e[c]llipsis*¹⁴⁶ wizula z oycyzney, z tego *sanguine et sudore parto*¹⁴⁷ swiatła, infliãczkiew bracy podobnemi bëdzyemy zebrakami. Zkãd y iako zaciãgniãne to nagłë niebespiecensstwo y ciëzka *calamitas*¹⁴⁸ na Rzeczpospol[i]tã, listi moie do s[wiëtety] pamieci krolia imsczy pana mego pizane *abunde testantur*¹⁴⁹. Niescëśliwa bowiëm *mens praesaga*¹⁵⁰ moia, a bardziei *rationis lumen*¹⁵¹ wszistko to do tego teraz przisto *praeuidebant et praesentiebant*¹⁵². Widziałem

¹³⁸ *utriusque religionis* – obox religij (y Michalowskogo *unicujsque religionis* – будь-якої релігії).

¹³⁹ *ex eadem gente* – z tego narodu.

¹⁴⁰ *consulere* – застановитися.

¹⁴¹ *calamitatem* – збитки.

¹⁴² *ultra prosequi* – далі переслідувати.

¹⁴³ *continuo* – постійно.

¹⁴⁴ *ultimus* – останній.

¹⁴⁵ *in obsequiis* – на службі.

¹⁴⁶ *ecllipsis* – затемнення.

¹⁴⁷ *sanguine et sudore parto* – набуте кров'ю і потом (працею).

¹⁴⁸ *calamitas* – лихо.

¹⁴⁹ *abunde testantur* – детально засвідчується.

¹⁵⁰ *mens praesaga* – віщунська гадка.

¹⁵¹ *rationis lumen* – світло розуму.

¹⁵² *praeuidebant et praesentiebant* – перебачали і передчували.

kozakow *plusquam* prostych chłopow *oppressos y pessime animatos*¹⁵³, a za wibiezeniem na Zaporozie [*modum*]¹⁵⁴ *moderni motoris et victoris*¹⁵⁵, wsystkich bydz *in vnum conspiratos*¹⁵⁶, *quantum potui* tedy *persuadebam* i. m. p. krakowskiemu¹⁵⁷, nie sukac iednego po dneprowych spławach kozaka, racey oraz wszistkych zatrzymywacz y *in obsequio*¹⁵⁸, y oraz lituiacz ich iakokolwiek pogłaskac. *Alterum*¹⁵⁹, podawałem [d]o imszy do consideratiewy szczupłego woyska nie cziniaci partyciewy. *Tertium*¹⁶⁰, na Dniepr nie rozpuszczac na wydomą conspiratią dalsich kozakow. *Quartum, in sua*¹⁶¹ *Republica* aby nie przisło *laccessere* Tatarow¹⁶², nie posiłac w polia, alie cekacz, coby tesz daley tę zdraica cziniel, a zniesc sie z beięm oczakowskym y z Krymęm, aby tam zadnego nię miał *receptaculum*¹⁶³ tę zbieg nasz. Iesliby tesz obawiac sie z hordą iego liga miała¹⁶⁴, zawolacz na Rzeczpospolitą na posiłek, a samemu z tym woyskiem zostawac *in praesidiis*¹⁶⁵. Gdy tego imsz nie chciał acceptowacz, tych moich consideraty, słałem do || (арк. 75) świętej pamięczy krolia imszy. *Approbavit prudentissimus princeps*¹⁶⁶ zdanie moie, posłał *mandatorias*¹⁶⁷, aby oboiey wiprawy w polia y za Dniepr zaniechano. Lecz *inimica consiliis celeritas*¹⁶⁸ wszistko poprzedziła, siebie y nasz wieliu y *magnam partem*¹⁶⁹ oycziny zgubiela. Teras, gdy na nasz padło ieszcze to sierocztwo y gdy nie wiemy, co ieszcze y cesarz tureczky *molietur*¹⁷⁰; co y Moskwa, ktorzy

¹⁵³ kozakow *plusquam* prostych chłopow *oppressos y pessime animatos* – козаків, пригноблених більше, ніж селяни, і вельми зле трактованих.

¹⁵⁴ Слово “*modum*” є у Міхаловського (с. 28) і “Памятниках” (с. 32), у рукописі пропущене.

¹⁵⁵ У рукописі “*victorie*”.

¹⁵⁶ *modum moderni motoris et victoris*, wsystkich bydz *in vnum conspiratos* – змовлені одностайно під керівництвом теперішнього призвідника та переможця.

¹⁵⁷ *quantum potui* tedy *persuadebam* i. m. p. krakowskiemu – я, як міг, тоді переконував пана краківського [каштеляна].

¹⁵⁸ *in obsequio* – у послуху.

¹⁵⁹ *alterum* – по-друге.

¹⁶⁰ *tertium* – по-третє.

¹⁶¹ У рукописі “*scia*”.

¹⁶² *Quartum, in sua Republica* aby nie przisło *laccessere* Tatarow – по-четверте, щоби нам не довелося дражнити татар у своїй Речі Посполитій (у рукописі замість “*sua*” хибно “*scia*”).

¹⁶³ *receptaculum* – притулку.

¹⁶⁴ У Міхаловського замість “*liga miała*” – “*ligamina*” (узи).

¹⁶⁵ *in praesidiis* – на сторожі.

¹⁶⁶ *approbavit prudentissimus princeps* – найрозсудливіший володар схвалив.

¹⁶⁷ *mandatorias* – розпорядження.

¹⁶⁸ *inimica consiliis celeritas* – поспіх – ворог рад.

¹⁶⁹ *magnam partem* – більшу частину. У рукописі помилково “*partem*”.

¹⁷⁰ У рукописі помилково “*molletur*”. Має бути “*molietur*” (так у Міхаловського і “Памятниках”) – “готуватиме”.

dnia onegdajszego dali mi znacze o sobie, że za listami memi z rozkazany ich msczy pisanemi czterdziestymy tysięcym wojska car ych w posyłek posłał przeciwko Tatarom, czyniąc doszyc braterskiemu zwiąskowemu przez mię zawar-temu, i iuz stało to wojsko od Putywlia w szesciu myliach; alie gdy poprzed-zył *conflictus*¹⁷¹ y takowego tego zdraicy *successus*¹⁷² iuz ych dosły, a ieszcze to doydzie, że iuz to *columen*¹⁷³ wszistkiego chrzescianstwa obaliło sie, że pana nie mamy, *quis sponsor?*¹⁷⁴ Iedna krew, iedna *religio*¹⁷⁵. Iezeli, strzez Boze, przeciwnego w nich nie wznieczi ku oycyzynie naszey affectu, w tim razie nieszczęsnym, day Boze nie ostatnie *refugium*¹⁷⁶ do wm. mego msczywego pana *Regni huius primatem*¹⁷⁷ y sieroctwa Rzeczypospolitey *directorem*¹⁷⁸. Lecz, że nieprzyiaciel w ziemi, a iusz prawie *in viscera*¹⁷⁹ wchodzy, prętkiey tu trzeba wm. mego msczywego pana y wszistkiey oycyzny rady, oraz y ratunku. Dwie rzeczy, a iedną drugą cieszącą, wm. m. m. p. podaię do uwagi. Liga *intestini hostis*¹⁸⁰ z poganstwem iest tak strasna, ktory sie nie zda *sufficere*¹⁸¹ sylami swęmi Rzeczypospolita. *Alterum est pernitiosius, co pro fide mea* ku miley oycyzynie moiey *revellare* muszę¹⁸² (bo liubo że krwie ruskiey staro-zytney idę, ale z tey, ktorey nie pierwey *posteritas Boleslao cessit*¹⁸³, asz pier-wey *in porta ipsa*¹⁸⁴, powierzony sobie maięcz Kyiow, przodek moy poległ, tosz miley moiey oycyzynie winienem y ia *praestare*¹⁸⁵, iesli tak *fata kaza*¹⁸⁶). Zdraica tę rozsyła wszędzie listy po miastach, gdzie ięno staie Ruszy, czo iusz iedni *demente[s]*, drudzy *exacerbati*¹⁸⁷ *recipiunt* zgubę swoię *pro summa felicitate*¹⁸⁸. Gdziekolwiek tedy ten nieprzyiaciel postąpi, *nullo negotio*¹⁸⁹

¹⁷¹ *conflictus* – бій.

¹⁷² *successus* – успіх.

¹⁷³ *columen* – опора.

¹⁷⁴ *quis sponsor?* – хто [ж буде] поручителем?

¹⁷⁵ *religio* – релігія (віра).

¹⁷⁶ *refugium* – утеча.

¹⁷⁷ *Regni huius primatem* – примаеса цього королівства.

¹⁷⁸ *directorem* – управителя.

¹⁷⁹ *in viscera* – вглиб.

¹⁸⁰ *intestini hostis* – внутрішнього ворога.

¹⁸¹ *sufficere* – тут: протистояти.

¹⁸² *Alterum est pernitiosius, co pro fide mea* ku miley oycyzynie moiey *revellare* muszę – по-друге, є ще згубніше, що за мою вірність своїй батьківщині мушу відкрити.

¹⁸³ *posteritas Boleslao cessit* – вигасли нащадки Болеслава [І Хороброго].

¹⁸⁴ *in porta ipsa* – на самій брамі.

¹⁸⁵ *praestare* – стояти (попереду).

¹⁸⁶ *fata kaza* – доля велить. У рукописі дужки не закриті.

¹⁸⁷ У рукописі помилково *exarcebati*.

¹⁸⁸ *iedni demente[s]*, *drudzy exacerbati recipiunt* zgubę swoię *pro summa felicitate* – одні безумні, інші – ображеї, приймають свою згубу за найвище щастя.

¹⁸⁹ *nullo negotio* – без зусиль.

wszystkie miasta, zomky, poddawaią sie, a woisko ogniste *crescit in immensu[m]*¹⁹⁰, iezeli ostatnych sił swoych nie poruszy Rzeczpospolita a nie pospiesy z niemi, na ratunek. Kilka tysięcy (o nieszczęsa godzina!) kozakow zniosło woisko nasze y hetmanow! *Quid sentiendum*¹⁹¹, kiedy ich sto tysięcy, a będzie tylo dwoie! Iusz to || (арк. 76) nie s tą Rusią dawną, co telko z łukami a z roatinamy siadali sprawa, alie srogiem ognistem woiskiem, ktorego *uel inde* musimi *metiri proportionem*¹⁹², ze przeciwko iedney głowie ktorego z nas, tisiąc głow hłopskich z ognistą strzelbą stanie. *Plebs* zas z tamtych gornich kraiw swoim wm. m. m. p. nie wesprzecie *plebem* tego narodu, bo tamta *inermis et minime exercitata*¹⁹³ czy zasz zawse *tractabant arma*¹⁹⁴, rasz swawolnie, drugie ras *in obsequiis Regipublice*¹⁹⁵. Przychodzy tedy do takiej conclusiey, ze to strasne *seruile bellum*¹⁹⁶ odprawowacz nam samim. A iakoz będzie rzeci podobna *nobilitati consulere, exigue sufficere multitudini plebis*¹⁹⁷, a iesce z komonnikiem tatarskim zprzysięzoney? Ziczę tedy *peregrinum* iako nayprędzey *acquirere militem in subsidium*¹⁹⁸, a zachucic iako nayprędzey *presidio aliquo*¹⁹⁹ terazsz zarasz Wołyn, poky tęn ogień nie pozrze, bo co stopień tego nieprzyziacielia, to tysiącym albo kilką tysiędzy *comulabitur*²⁰⁰ woisko iego. *Alterum est*²⁰¹ Moskwę zatrzymacz w przyiazni przez miłosierdzie Boze, iako nayprędzey wyprawiwszy posła. *Tertium est*²⁰², iako nom cesarz turec[ki] dotrzymawa przyiazny za nasze cnoty²⁰³, acz iego horda z timiz zdraycamy, ktorych my *magna profusione sanguinis*²⁰⁴ powsciągnęli od naiazdow morza iego, zakołatacz w Portę, zebysmi mogli miecz rzec z iednemiz zdraicamy

¹⁹⁰ *crescit in immensum* – зростає до безміру.

¹⁹¹ *Quid sentiendum* – чого ж тоді сподіватися.

¹⁹² *vel inde* musimi *metiri proportionem* – навіть більше, мусимо рахувати в [такій] кількості.

¹⁹³ *inermis et minime exercitata* – безборонна і мало вишколена.

¹⁹⁴ *tractabant arma* – вправлялися зі зброєю.

¹⁹⁵ *in obsequiis Regipublice* – в послуху (на службі) Речі Посполитій.

¹⁹⁶ *servile bellum* – невільничу війну (“війну з хлопами”).

¹⁹⁷ *nobilitati consulere exigue sufficere multitudini plebis* – порадити нечисленній шляхті протистояти безлічі черні (у рукописі *multitudinis* переправлено на *multitudini*).

¹⁹⁸ *peregrinum* iako nayprędzey *acquirere militem in subsidium* – якнайшвидше отримати у допомогу наймане військо.

¹⁹⁹ *presidio aliquo* – якимось захистом.

²⁰⁰ *comulabitur* – буде збільшуватися.

²⁰¹ *alterum est* – друге є те, що.

²⁰² *tertium est* – третє є те, що.

²⁰³ Слово відтворене за виданням: Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: В 3 т. – Москва, 1953. – Т. II: 1648–1651 гг. – Док. 10. – С. 27. У рукописі “bandity”.

²⁰⁴ *magna profusione sanguinis* – з великим пролиттям крові (у рукописі помилково “*sanguinio*”).

naszemy. Gdysz *alterutrum*²⁰⁵ koniecznie *in his extremis*²⁰⁶ obierac przydzie: albo rebellią wszistkimi szyłamy (wscząwsi ligę, rozumiem) konac²⁰⁷, albo iesli Turczin na nasz zechce powstac, Moskwę obowiązkіem chrzescianskiem *obligare*²⁰⁸, a to co nasz od hłopow naszych podkało, połknąwszy wszistko, tym otworzyc *Pontem Euxinum*²⁰⁹, tractaty z niemi, do ktorych boday nie przychodzieło, zawarszy. *Quartum ratio nihil concipit*²¹⁰. Iesli *salubrius*²¹¹ co kto winalesc moze, day Boze. To tedy namieniwszy wm. m. m. p., gdy zdrowie ztargane na uslugach oyczyzny y fortuny *exhauste*²¹², a ostatek od nieprzyciaciela posiędzone, wąpieć, zeby mi pozwolic mogły stawic sie *in medium*²¹³ wm. m. m. panstwa. Tym *concludo*²¹⁴: skwapliwem obraniem pana iesli by zdało sie *huic occurrere*²¹⁵ mało, bez nasz wszitkych nie zyceć, boby to ostatnią *internam* musiało *parere confusionem in oras Reipub[li]ce*²¹⁶, ktore ieszcze zostaia, odciągac. Elec[ti]a w Warszawy, y to *pernitiosum*²¹⁷, alieby tu blizey ku nam, oraz y *consilia*, y *presidia labenti*²¹⁸ || (арк. 77) *patrię succurrere, ac facienda facere omnia, ipsa suadet ratio*²¹⁹. O niescęсна godzina, ktora *permisit Regipublice uiribus certamen inire* z chłopy²²⁰ y wszistkiemu swiatu pokazac *inferiores!*²²¹ Urağono sie conceptowy, ale był swiatobliwy [Stanisława] Zołkiewskiego hetmana, z ktorem moje *tyrrocinia*²²² odprawowałem, ze on nigdy nie chcial *in discrimen*²²³ puszczac tego. *Hoc malum Reipublice*

²⁰⁵ *alterutrum* – одне з двох.

²⁰⁶ *in his extremis* – у такому крайньому разі.

²⁰⁷ Слово відтворене за виданням: Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: В 3 т. – Москва, 1953. – Т. II: 1648–1651 гг. – Док. 10. – С. 27. У рукописі “кому”.

²⁰⁸ *obligare* – зобов’язати.

²⁰⁹ *Pontem Euxinum* – Чорне море.

²¹⁰ *quartum ratio nihil concipit* – четвертого не вдається придумати.

²¹¹ *salubrius* – корисніше.

²¹² *exhaustae* – розтрачені.

²¹³ *in medium* – посеред.

²¹⁴ *concludo* – підсумовую.

²¹⁵ *huic occurrere* – цьому запобігти.

²¹⁶ *internam* musiało *parere confusionem in oras Reipublice* – мусило спричинити внутрішнє заворушення в краях Речі Посполитої (у Міхаловського і “Памятниках” – *vires* – “сили”, замість *in oras*).

²¹⁷ *pernitiosum* – згубніше.

²¹⁸ У рукописі “habenti”.

²¹⁹ у *consilia*, у *presidia labenti patriae succurrere, ac facienda facere omnia, ipsa suadet ratio* – розум переконає, щоб порадою та загонами підтримати підупалу батьківщину і зробити, все що має бути зроблене.

²²⁰ *permisit Regipublicae uiribus certamen inire* z chłopy – спонукала воїнів Речі Посполитої розпочати бій з селянами. У рукописі *inime*.

²²¹ *inferiores* – нижчі! (у значенні: “ви – нижчий стан!”).

²²² *tyrrocinia* – бойове хрещення.

²²³ *in discrimen* – до крайнощів.

*necessari[um]*²²⁴ piastował rozumieć. Kwitnącą pokoiem uwiodła oycyzna. A co sie dzieje w pogranicznych kroliestwach R[eczy]p[ospolitey] od chłopow? Co w Rzymie *servile bellum*²²⁵ sprawiło? Iako Konstantinopol od kilku tiszęczy piratow Turkow opanowany? Muszi tho wszistko *prouido philopatri*²²⁶ terazsz przychodziec *in mentem*²²⁷. Iusz tedy iako wm. m. m. p., iako *supremus anthistes*²²⁸ y iako *Regni primas*²²⁹, racz *numen Diuinum*²³⁰, *sic merentibus pecatis*²³¹ *nostris*²³² zagniewane, ze takie *imprepitia fata*²³³ opanowały oycyznę, *placare*²³⁴ y radzic o niey a prętko, “*ne dum Rome consulitur*²³⁵ *capitolium accipiatur*”²³⁶.

Ia, ubogim iusz zostawszy zebrakiem y nie naucziwszy sie przed tym nigdy w poliu uciekac, tu w moiey biedney zamcziznie zostawom, wiarę moię ku oycyznie gotow będąc *sanguine purpurare*²³⁷ y smierczą pieczętowac, lepiej bowięm *sarmato*²³⁸ *more honeste umrzecz nec uidere opprobrium gentis*²³⁹, nizeli zyc y zbiegac *turpiter*²⁴⁰. Będzie li tesz iakie *praesidium*²⁴¹ wm. m. m. p. y ich m. pp. braczy zblizone w te kraie, lubo na konia wsziesc nie mogę, w ostatnim iakimkolwiek naiuboznim potę[stwie] stawie sie y som zdrowie moie gotowem *consecrare*²⁴² miłey mathce moiey y sławie iey. *Hoc uoto meo*²⁴³ pieczętuię list moy y siebie samego lascze wm. m. m. p. y ich mosczioz pp., ktorzykolwiek *conuolarunt*²⁴⁴ do wm. m. m. p. w tim razie- oycyzny, zaliecom sie iako naupilniey.

²²⁴ *hoc malum Reipublice necessarium* – це неминуче зло у Речі Посполитій.

²²⁵ *servile bellum* – невільнича війна.

²²⁶ *provido philopatri* – обачному патріотові.

²²⁷ *in mentem* – на гадку.

²²⁸ *supremus anthistes* – верховний первосвященик.

²²⁹ *Regni primas* – примас королівства.

²³⁰ *numen Diuinum* – Божий знак (у “Памятниках” *nomen Divinum* – ім’я Боже).

²³¹ Так у Міхаловського і “Памятниках”, натомість у рукописі хибно – “*petentis*”.

²³² *sic merentibus pecatis nostris* – за так заслужені гріхи наші.

²³³ *imprepitia fata* – нещаслива доля.

²³⁴ *placare* – примиритися.

²³⁵ У рукописі після цього слова закрита дужка.

²³⁶ *ne dum Rome consulitur capitolium accipiatur* – аби не було [так, що] доки Рим проводить наради, капітолій буде поневолений.

²³⁷ *sanguine purpurare* – обагрити кров’ю.

²³⁸ У рукописі *sarmatam*.

²³⁹ *licet* bowięm *sarmato more honeste umrzecz nec uidere opprobrium gentis* – адже краще померти з честю за сарматським звичаєм, ніж дивитися на ганьбу народу.

²⁴⁰ *turpiter* – ганебно.

²⁴¹ *praesidium* – підкріплення.

²⁴² *consecrare* – принести у жертву.

²⁴³ *voto meo* – моєю обітницею.

²⁴⁴ *conuolarunt* – поспішили [“Воссоединение Украины с Россией”: “*conuolarunt*”; Міхаловський: “*convolabant*” (поспішали), “Памятники”: “*convolabunt*” (поспішать)].

Dat[um] w Uszcziu *ultima may anno 1648.*

Adom z Brusziliowa Kysyel, wojewoda bracławsky.

Przy pieczętowaniu listu tego taka mi przisła ponowa, iakobi miał do Kyiowa powroczyć Chmielniczky. Kosz iednak y tabor w Białey Czerkwy, hetmana sobie utworzył Topalię [Marko (Mańko) Topyha/Topiha/Topika]²⁴⁵ nazwanego, a szam iusz panem czy xziążęcim [się czyni]. Toby nasz za łaską Bożą *saluare*²⁴⁶ mogło, gdyby nie chcial *prosequi*²⁴⁷, a dał nom *respirium*²⁴⁸. Alie to iednak pewna, ze szina [Tymosza] dał w zastawie hamowy, *coniunctionem* z nim || (арк. 78) wzywał *non momentaneam*²⁴⁹. Trzeba, aby ych powadzieł Pań Bog albo zeby zamieszał *consilia celeritatis nobis pernitiosa*²⁵⁰. Nie kozacztwo iuz tęn zdrayca recuperuie, alie w czosz gorszego zawzyął sie. Misli, iakobi mogł (y szuka²⁵¹ sposobu) *penetrare*²⁵² iego dalsze zamiszły. Moskwę radbim tesz mogł wiśłaniem do nich zatrzymac w przyazni, ale bez pana iakoz nie zdamy sie y *non conuenit*²⁵³ piznac do nych. Co my wm. m. m. p. *nomine Reipublice*²⁵⁴ czinicz kazesz, to czinicz będę ilie będę mogł. O prętką *expeditiā* poslanca, bo *res non patitur moram*²⁵⁵, wm. m. m. p. prosię.

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 14. – S. 26–31;

Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 7. – С. 27–43;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 9. – С. 209–214;

Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: В 3 т. – Москва, 1953. – Т. II: 1648–1651 гг. – Док. 10. – С. 25–30;

Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Упоряд. о. Ю. Мицик. – К., 2012. – Т. 1: 1648–1649 рр. – Док. 27. – С. 36 (початок цидули).

²⁴⁵ *Gajecy George*. The Cossack Administration of the Hetmanate: In 2 vols. – Cambridge, Mass., 1978. – Vol. 2. – P. 589; *Hrushevsky Mykhailo*. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 2002. – Vol. VIII: The Cossack Age, 1626–1650. – P. 423.

²⁴⁶ *salvare* – врятувати.

²⁴⁷ *prosequi* – переслідувати.

²⁴⁸ *respirium* – передих (перепочинок).

²⁴⁹ *coniunctionem* z nim wzywał *non momentaneam* – взяв із ним не короткотривалу спілку.

²⁵⁰ *consilia celeritatis nobis pernitiosa* – згубні для нас наради в поспіху.

²⁵¹ У рукописі “stuka”.

²⁵² *penetrare* – досягнути.

²⁵³ *non conuenit* – не пасує.

²⁵⁴ *nomine Reipublice* – від імені Речі Посполитої.

²⁵⁵ *res non patitur moram* – справа не терпить зволікання.

№ 41

*15 червня 1648 р., Замостя. – Лист тарновського кантора
Симона Старовольського про військові та політичні події
після перших поразок коронної армії*

Copyia prawdzi[wego]²⁵⁶ listu Zamosczya od i. m. xziędza [Szymona] Starowskiego, cantora tarnowskiego, *die 15 iuny anno 1648.*

Mnie wielcze moczy panie etc.!

V nas w Zamosczciu sliachty pełniuszienko, mnichow, mniszek, iezuitow. Drogosczy przecię niemasz, bo zewsząd wiozą y opatruią sie w ziwnosc tak w zomku, iako y w mieszczye, murow poprawuią, piechotę y mieszczan co dzień czwiczą. A Ruszy, kto ieno z Polsky wiezie ołow y prochy dlya kozakow, gwałtem po miasteczkach panskych zabieraią. Przyiechała tesz sam[a] do nasz pani woiewodzina wilienska [Zofia Chodkiewicz (Drucka-Horska)]²⁵⁷ z panią krakowską [Elżbietą Potocką (Kazanowską)]²⁵⁸, ta iest na chlebie panskym ze wszistkym dworem swoim. W dzień s. Antoniego de Padwa przisła do nasz nowyna weszła, ktora szie iusz z kielku mieysc poiawiela, do w. m. do Krakowa y do Warszawy oznaimiona, iz xziązę Ieremi Wiszniowieczkie w dzień Troicze Świętey pogromieł Tatarow. Było trzidziesczy tysięczy z kozakami Tatarow pod Trechtimirinem, mil dwie za Pere[a]sławiem, ktorzy hetmanow naszych gromieli między Korsinem a Bohusławiem nad rzeką Rosią, a otrzymawsy zwicięstwo, posli kozaczy do Bialej Cerkwie y tam szie okopaly z wodżem swoim Hmielnickym. A przy nich zostało dziesięcz tysięczy Tatarow, a dwadziescia tysięczy, nabrawszy liudzy naszych po wsziach y bideł, plon y zdobyc, odprowadzaly nazad || (**арк. 79**) do Krimu. Y tych to xziązę pogromieł, plon wszistek odbieł y więznie z woiska naszego pobrane, a między niemy p. hetmana wielkiego [Mikołaja Potockiego], o polnym [Marcinie Kalinowskim] nie wiedzą, gdzie sie podział. A p. [Adama Hieronima] Sieniawskiego przed tym Tatarowie, postrzelonego w nogę, wypusciely w guncze chłopskiey [y] parą skap²⁵⁹, na słomie go położywszy, odwiezly do Międzyboza, a ma im dacz za szię dwadziescia tysięczy cerwonich złotych y koni tureczkych trzidziesczy, za co ręceł p. krakowsky. Pąn krakowsky za szię tez miał dacz dwadziescia tysięczy cerwonich²⁶⁰ złotych y sto więzniow²⁶¹ Tatarow, alie ze go odbieł xziązę y wszistko towarzystwo, co ych ięno miely

²⁵⁶ Слово правлене.

²⁵⁷ *Mienicki Ryszard*. Chodkiewicz Krzysztof // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1937. – T. III. – S. 370.

²⁵⁸ *Majewski Wiesław*. Potocki Mikołaj // Ibidem. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984/1985. – T. XXVIII. – S. 109; *Wasilewski Dariusz*. Hetman wielki koronny Mikołaj Potocki – hetman zhańbiony? – Warszawa, 2016. – S. 105.

²⁵⁹ У рукописі “skap”.

²⁶⁰ Слово правлене.

²⁶¹ Далі написано ще раз “więzniow”.

Tatarowie. Rozumiem, że iusz y p. Sieniawsky nic nie poszlie do hordy, który z Brzezan dnia onegdajszego miał do Lwowa wyiechacz y dlia liecenia szie, y dlia pieniędzy na okup, bo z nim wipuszczono czosz tesz towarzystwa iego. Po otrzymaniu wiktoryei xziąę imszcz dowiedziawszy sie, iz y chłopy, co za Dnieprem rebellizowały, tak iego poddany, iako y czudzy, szli, zebrawszy sie z wodzēm swoim Amilą kilka tiszęczy na posziłek kozakom, uderzył na nich we wtorkowy dzyęń, rozgromył wszistkych, a sam ruszel sie do Białey Czerkwy przeciwko kozakom y Tatarom. A w tym dali mu znac spiegowie, że ham tatarsky, ieszcze nie wiedząc o swoych, że rozgromieni, tylko to wiedząc, że wielką zdobycz prowadzą, ruszel sie som w kielku tyszęczy ordy y hce stanąc kosem pod Krzemienem, a zagoni na wszistkie stroni rospuszczycz. Nie wiemy tedy, dokąd sie xziąę imszcz obroczy. Twierdzą, że ma przy sobie liudzy pod trzidziesczy tyszęczy, to iest y z temy, ktorich Tatarom odbiel, y z owemi, co sie terasz do niego zewsząd garnąc poczęli. Naszego p. [Jana] Zamoyskiego liudzye przy nim są, a część ych tesz była przy hetmanie, z ktorich iedni iuz powracali szie, co pouciekali, a o drugich nie wiemy, bo kogo ięno kozaczy z sliachty poimali, to scinaly kazdego, co Lach, a co Rusin – to go zostawily. *Die s. Antony* był sam w Zamosciu p. [Samuel] Osinsky, który dwanascie set prowadzi gwardiey kroliewskiej na Ukrainę²⁶², a mają szie zgromadzac pod Gliniany. Xziąę imszcz [Władysław] Dominik [Zasławski] w Dubniu ma liudzy z kielkanascieset, a przisedł do niego i. m. p. woiewoda kyiowsky [Janusz Tyszkiewicz] w kilkuset. Lublinianie zbieraia pięczset, Iwowanie iuz mają || (**арк. 80**) pięcset, a szamy przy tym pospolitym ruseniem sie gotuia, bełzanie dzis seimyk odprawuia – co uradzą, nie wiemy, podolianie swoim woiewodą [Stanisławem Potockim] iuz stoia obozēm pod Kamięcem. Rozumiem, że sie wsziszcy, da P[an] Bog, zgromadzą za dwie niedziely y poydą ku xziąęcicu Wisniowieczkiemu, ktori Moskwi ma niemało woysku swoyim zaciągniānich, a drudzy mowia, że umislnie od cara poslanich przeciwko Tatarom na prozbę xziąęcicia. Pān [Kazimierz Leon] Sapiecha, podkanclerzy litewsky, slyszę, zbiera liudzi niemało z Węgier. Piszał iedęń do nasz sługa p. Zamoyskiego, że [Jerzy I] Rakoczy z woyskiem w polu, a ma kielkanascie tyszęczy Turkow przy sobie. Strzescie szie w. m., bi szie nie ukazal pod Krakowēm. W Opatowie sędmierzanie dziesiāczy rochmistrzow powiatowych obrali y zaciągaia pilno, takze y wsziszcy panowie staraia sie o lud. I. m. p. horāzy koronny²⁶³, który nasz z kozaky powadziel, zabrawszy maiętnoszcz tēmu to Hmielnickiemu y brata iego ky[i]mi zbiwszy, siedzy do tego czasu w domu w Brodziech. Ludzy mało ma y piniędzy, bo miasta iego kozaczy trzymaia. I. m. p. woiewoda kyiowsky poslal był swoych liudzy sterysta do Berdihowa [Berdyczowa], aby miasta bronieli, bo tam bogato barzo fun-

²⁶² *Wimmer Jan*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 35 (про 1200 королівської гвардії при її заснуванні у 1646 р.).

²⁶³ На маргінесі напис іншою рукою: “[Aleksander] Koniecpolski”.

dował *discalceati*²⁶⁴. A oni, przisedszy, kazali mnihom: “Prec, bo was potopiemi”. Y beli czy boszaczy u nasz w Zamoscziu, powiedali, yz więcey, nizli na trzidziesczy tysięci, srebra koscielnego odiechali etc.

Dat[um] Zamosczia 15 iuny 1648.

X[ziędz] S[zymon] Starowolsky, kantor tarnowsky.

Опубліковано: Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – К., 1965. – Док. 28. – С. 76–79 (з хибною датою “15 julii a. d. 1648”²⁶⁵).

№ 42

*Нотатки Мартина Голінського з переказом універсалу примаса Матвія Лубенського від 9 червня 1648 року про заходи до оборони Речі Посполитої від козаків і татар*²⁶⁶

1648 dnia 9 czerwca był zjazd Warszawie złożony przez imszy x. arcybiskupa [pa] gnieźnieńskiego iako *primatem et primum principem Regni*²⁶⁷. Zgromadzeni ich m. pp. senatorow duchownich y swieczkych y sliachty tak woiewodztwa mazowieckiego, iako i inszych riczerzstwa koronnego y to postanowili y vradzieli y po woiewodztwach y grodach vniwerszały rozesały. Naprzot, aby czo prędzey Vkraini ratowali y bez omieskania na pomocz przeciwko kozakom rebelyzantom aby sli, zołnierza zbieraiąc tak powiatowego, iako || (арк. 81) i kto moze miec swego, a potym Rzeczpospo[lita] gotowa tho będzie nagrodzic y zapłaczc. Takze, zeby conuokatya aby zaraz, oraz obrocieli w electya nowego pana obierac²⁶⁸ abo przynamny w niedziel dwie po conuocaty ziechali szie na takowaz electya. A yz kozaczy gorę biorąc z Tatarami, pustoszą Ukrainę, ognistą strzelbą y armathę maiąc, przeto tez przeciw nim potrzeba woyska potężnego vsarzow, raytarow, draganow y piechothy niemieczkiey, nie puscając sie, ani ufaiąc zaciagam chłopstwa naszego, alie raczcy wszistkę nadz[ie]ję w samey sliachcie y ludziach czudzozyemskych pokładaiąc.

Takze, zeby gotowosc była wszeliaka na pospolite rusenie, maiąc to obwieszczenie²⁶⁹ za pierwsze wyczi, iakoby za wtorem obwieszczeniem na konie wsziadac beli gotowy, gorąco prosą.

²⁶⁴ *discalceati* – “босі” (маються на увазі “кармеліти босі”). У рукописі *discalciati*.

²⁶⁵ Правильну дату 15 червня 1648 р., як у цій копії, видно з контексту листа: у 1648 р. день Св. Трійці н. ст. припадав на 7 червня, а день св. Антонія Падуанського – на суботу 13 червня.

²⁶⁶ Публікацію цього універсалу з друку 1648 р., доданого Мартином Голінським до цієї книги, див. далі док. 51; там само легенда до документа про його попередні публікації в науковій літературі.

²⁶⁷ *primatem et primum principem Regni* – примаса і першого князя королівства.

²⁶⁸ На маргінесі напис Голінського: “То była rzecz potrzebna, [zeby] na conuocaty krolia obrano”.

²⁶⁹ Далі закреслено “za pierse”.

W tak ciężkim y gwałtownim oycyzni przypatku woiewodztwo mazo-wieczkie, będącz ohotne do ratunku, gdysz na zadne nie odwołując sie seimiky na zieżdzie teraznieyszym, vszarza koni szescset, raitarow kony trzysta, dra-ganow pułosmasta pozwoliło y rzetelnie zarasz zaciągnęło.

Takze prosząc, aby y Litwa ratunku y pomocy swei dodała przykładem woyni prusky, trzecią częścią do woisk koronnych abi sie przyłozeli y iako naiprosczyey woiska swoje przeciwko nieprzyaciołom na Ukrainę aby wipra-wowały. A iz teraz nie mając zadnego hetmana na Ukrainye, vproszeli tych imsczw, ktorzi sie tesz z gotowoscią swoią ozwali y zgromadzą szie, iasnie oswieconego xiążęcia imsczy Władisława Dominika na Zasławiu y Ostrogu, woiewodę sędnomierzskiego, wielmożnego imsczy p. Mikołaiia Ostroroga, podczaszego koronnego, wielmożnego i. m. p. Alexandra na Konieczpoliu, chorążego koronnego, y proszeli, zeby tén ciężar *interim* przez czas *inter-regni*²⁷⁰ na szię wzyąc raceli. Tym tedy ich moszcziom rząd woiska zlicieli, mocz y władzą dali, ktora hetmanom z prawa y zwyczaiu nalezy. Wszistkych tych, ktorzi w służbie y zaciągu Rzeczipos[politey] będą, aby tymze ich mm. podlegali y posłusny bely, według artykułow woyskowyh sprawując sie.

W tymze zatrudnieniu Rzeczipos[politey] Krakow y Lubowną w opatrzenie zliciają ich moszcz, prosząc iasnie wieliebnego imsczy x. biskupowy [Piotrowi Gembickiemu], iasnie wielmożnemu i. m. p. woiewodzie [Stanisławowi Lubomirskiemu], wielmożnemu i. m. p. starosczie krakowskym [Jerzemu Sebastianowi Lubomirskiemu], vpewniając *nomine publico*²⁷¹, ze cokolwiek ich moszcz w tim nagłym razie oycyzny na obronę tych mieszcz iuste łożą, *Res-publica* z po- || (арк. 82) winną wdzięcnosczyą nagrodzy y wszistko powroczy. Timze tesz i. m. p. wodzom woisk *Reipublice* wizey mianowanym zliciami miasto Lwow y zomek kamienieczky, aby na pieczy y w opatrznosczy mieli.

Napominają tez ich moszcz p. starszego nad armathą koronną [Krzysztofa Arciszewskiego], aby on s powinnosczy swoi dostatecnę według potrzeby municyą y prouisią tak oboz koronny, iako y *presidia*²⁷² zamkow opatrował. Temuz dlia lepszey opatrznosczy cekauzu warszawskiego częsc pewną wibrancow woiewodztwa mazowieckiego, na zomku warszawskym będączyh, do tegoz cekauzu naznaczą, pozwalaiąc pomienionemu starszemu nad armathą na te, ktore terasz większe miec muszy, kasty nad zwicaini iurgielt iego złotych polskich trzy tiszące z quarty nowe.

Takze naznaceli, aby imscz p. residency z powinnosczy swei y pod wi-namy w prawie wyrazonemy, zwłaszcza w tak trudnich raziech oyci[z]ni, przy imsczy x. arcybiskupye gnieznienskym tu Warszawie residowali y z inemi i[ch] mm. pp. senatoramy rady spolney dodawali.

Grody aby tesz bely otwarte, nakazono dlia przymowania zapiszow, contractow, ktore wazne bydz mają.

²⁷⁰ *interim* przez czas *interregni* – тим часом, упродовж безкоролів'я.

²⁷¹ *nomine publico* – від імені народу.

²⁷² *presidia* – залоги.

Działo szie Warszawie na zieżdzie przez imsz x. Macieia Lubienskiego, arcybiskupa gnieźnienskiego, iako primasa y *primum principem*, na dzień dziszey, to iest 9 miesiąca cerw[c]a roku 1648 złożonim.

Podpiszy ih mosczyow, którzy bely na tim zyezdzie: Maciey Lubiensky, arcybiskup] gnieźnienski]; Andrzej z Lieszna Lescinsky, biskup hełmiński, podkanclerzy koronny; Stanisław z Kalinowey Zaręba, biskup kyiowski, cerniechowski, opat sulieiowski; Stanisław Warszicky z Warszic, woiewoda mazowieczky; Iañ Kazimierz Krasinsky, kastellan płoczky *m. p.*; Zigmunt Paris, kastellan czerzsky; Mikołay Łayscewsky, kastellan sochacowski; Stanysław Laskowsky, kastellan warszawsky; Mikolay Lopacky, kastellan zakrocimsky; Stanisław na Starozrzebach Krasinsky, kastellan cziechanowski, starosta nowomieysky; Paweł z Warszic Warszicky, kastellan konarzsky, łączicky; Łukas ze Bnina Opalinsky, marszałek wielky koronny; Ierzy z Tęczina Oszolinsky, kanclerz wielky koronny; Ion Gęmbiczky, dziekań krakowsky, sekretarz wielky koronny; Marczin Starczewsky, dziekań płoczky, administrator opactwa trzemesinskiego, referendarz koronny; Alexander z Otoka Zalieysky, referendarz koronny; Maximilian z Tęczina Osolinsky, podskarby nadworny koron[ny]; Krzistoph Gębyczky, kraicy koronny; Andrzej Mnisek z Wielkych Konczic, kuchmistrz koron[ny], starosta osiecky; Stanisław Zadorzsky, czesnik koronny; Iañ Olbricht Lipsky, podkomorzy rawsky, starosta inowłocky; Stanisław Skarsewsky, starosta stęzycky, regent cancellar[ie] wiel[kiey]; || (арк. 83) Zigmunt Donhoff [Dönhoff/Denhoff], starosta sokalsky; Hieronim Franciszek Zbrowsky [Zbroski]²⁷³, starosta prasnicky [przasnyski], rochmistrz z[iemi] cerzskiey; Hieronim Lesnowolsky, horązy cerzsky; Andrzej Hieronim Paris, starosta czerzsky; Hieronim z Gołymina Gołynsky, starosta zakrocimsky; Mikołay z Przeremba Przerempsky, starosta tusinsky, sekretarz y dworzanin i. k. m.; Adom Kazanowsky, chorązy woiewodztwa sendomierz[skiego], rohmistrz i. k. m.; Adom Brochowsky, chorązy sochacewsky; Krzistoph z Przeimi Przeiemsky, dworza[nin] i. k. m. etc., etc. i inich wielie szie podpisało znaczni sliachty.

№ 43

*1648 p., червень. – Нотатки Мартина Голінського
про шпигунів Богдана Хмельницького у Львові*

W miesziączu czerwczu²⁷⁴ przisła tesz wiadomocz do Krakowa, kore nowini wielie liudzy znacznych twierdziło, ze szie tak stało. Chmielniczky, kozak rebelizant y zdraicza koronny, omalie maiąc woisku y taborze swim,

²⁷³ Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 158, 166 (no. 51).

²⁷⁴ Надпис на маргінесі “1648”.

kul, prochu, szabel, oręża, napisał list do Lwowa, do iednego mieszczanina lwowskiego, schysmatyka Rusyna, Georha nazwanego, po przezwisku [...] ²⁷⁵ dostatniego, kielka kamięnic swoich mającego. Beł tesz y władyką ruskym [Arseni Żeliborski] shismatyk, chowaiąc szie z nim dobrze, i ynni kozaczy zaporowscy prosząc go, zeby im nakupił ołowu, szabel, prochu y inich potrzeb woiennych. Posłali mu piniędzy na to w iągłach na kolasach ruskych. Nim do Lwowa doiechali, list przeięto ten, co do niego kozaczy pisały. Odpiecętowawsy ²⁷⁶, przecitano, alie dlia lepszych dokumentow copyą tego listu przepisawsy, list znowu zapiecentowały y iemu przez pewną osobę odesłali imięniem od kozakow. A spiegi zaraz wiprawiono nad nim, czo będzie tęt Georhy ²⁷⁷ czynieł. Przyąwsy list, wdzięcznie owego posłanca udarował y odprawił. A *interim* koliašky ruskie z iągłami przysły naładowane do Lwowa, w ktorych piniądze beły. Prosto poiechały do owego Georcha, nie stoiąc z niemy na rinku. Tamze do niego iągły złożono y piniądze. Vrząd lwowsky y pp. sliachta tego pylnowali, gdy on, Georchi, rozesłał koliašy swoje roznie, naprzod do Kielc po ołow, y tam go nakupieli, do Opatowca y ku Krakowu po proch y szablę, ktorich szabel kielku tiszęczy nakupieli. Y gdy szie wiprawieli z tą armatą na Ukrainę ku kozakom, inim goszczyncęm myały Lwow, tamze ym zastąpiano, armathę odebrano, proh, ołow, sablie i inne potrzeby. Posłono po p. Georha na ratusz, pitano go, co to za armathę wiprawieł y co do niego Hmielnicky y kozaci piszali. Przał szie, alie gdy mu posłanca stawiono, co mu list oddał y muwieł mu w oczy y zasz od niego listi przeięto, co pisał do kozakow, wszadzyc go we Lwowie kazono y strażą opatrzone dobrze. Do domu do niego posłano y nalieziono piniędzy dwakroc sto tyszęczy, y te wzięto na ratusz, co iesce miał armatę kupowac y wiszyłacz kozako[m], takze w skliepach iego pełno zbroy, strzelby, kul, oręża roznego. Pedział, ze to na obronę Rzeczypospolity, tim sie omawiał. Co z nim będzie, dali nie słyhacz. || (арк. 84)

№ 44

1648 р., червень. – Новини про сеймик Краківського воєводства у Прошовичах

Seymik beł w Proszowyczach na conuocatyą y electyą die 25 iuny.

Beł zyazd srogy slyachty: beł y i. m. x. biskup krakowsky [Piotr Gembicki], y cheretykow wiele, ktorzy o swoje nabozenstwo y o zbory y swe pogrzeby domawiali szie, aby im wolno beło bezpiecznie odprawyacz, i na duchownych następowac pocęli etc., y rozne wota roznych panow y sliachty

²⁷⁵ Далі Голінський залишив порожнє місце для уточнення прізвиська.

²⁷⁶ Слово правлене.

²⁷⁷ У рукописі “Gegorhy”.

odprawiali szie. Imszcz p. wojewoda krakowsky [Stanisław Lubomirski], będąc chory, nie mog szie stawyc na seymik, alie liszt swoy posłał na seymik godni wielky vwagi, ktorego iest kopya nizey przepiszana. Beł marszałkiem na tem seymiku imszcz p. Ierzy Lubomierzsky, starosta krakowsky. Postanowiono na tem seymiku pewne puncta y artykuły na conuocatyą, alie zeby nie beła oraz electya przy conuocaty. Takze kaptur aby sządzono y sędziow na tymze seymiku zaraz obrono, y pewne woyska postanowily y uchwalili, zeby beły na obronę Vkraini y Korony, iako nizey są wipiszane. Obrono tesz posłow na conuocatyą pod Warszawę na dzień 16 lipca w roku 1648:

Imszy p. Mihała Zebrzydowskiego²⁷⁸, miecnika koronnego, starostę lanckoro[nskigo];

Imszy p. Ierzego Lubomierzskiego, starostę krakowskiego;

Imszy p. Iona Wieliopolskiego, starostę bieczkiego;

Imszy p. Stephana Koriczynskiego, starostę oswięcimskiego;

Imszy p. Francis[zka] Dębinskiego [Dembińskiego], podkomorzego krakowskiego;

Imszy p. Stanisła[wa] Chrząstowskiego, podsędka ziemskiego krakow[skiego].

To tesz zlicono ich msc pp. posłom, aby wibrancy sprawiedliwie y porządnie wiprawowany beli, a z woiewodztwa krakow[skiego] aby pod ten czas *interregni* pod władzą wielmoznego imszy p. pułkownika, generała y starosty krakow[skiego] zostawaly²⁷⁹. || (арк. 85)

№ 45

1648 р., червень. – Новини з Варшави про повернення з Литви польської королеви Людвіки Марії і про політичні події в Україні

22 iuny 1648 z Warszawy list prziszet od p. Granicznego do p. [Wawrzyńca] Toporzskiego, ze kroliowa imszcz do Warszawy przyiechała die 22 iuny chora, a ciało krolika imszy 23 iuny z Mereca przywieziono do Warszawy, przeciw ktoremu ih moscz pp. senatorowie z Warszawi wyezdali y sliachta.

A z Ukraini ta wiadomocz przisła do Warszawy, ze Turczyn roskazał Tatarom, aby s Polsky ustąpieli, a do Persy aby czo prędzey sly. A tak ham z Tatarami, plionu nabrawszy na Ukrainie, drugich wysczynawszy, y kozackym zonom, corkom, maiętnosciom nie przepusczywszy, wielie nabrawszy y spliandrowawszy, posly nazad, kozakow odstąpiwszy. Kozaczy, widząc we swoich maiętnosczyach y zonach, dziatkach skodę od Tatarow, ostatek uciekło do nich, czos nie wielie, do ych taboru, będąc załosny. Obaczywszy szie, ze zlie uczynieli, rebelyą swoię na Hmielniczkiego składac pocęli. Wziąwszy go

²⁷⁸ У рукописі “Zezbrzowskiego”.

²⁷⁹ Слово правлене.

do sequestru, dobrze opatrzeni strażą, a posłów sposrotku siebie wisłali dwudziestu kozaków do Warszawy, do i. m. x. arcybiskupa gnieznien[skiego] y Rzeczypospolity, omawiając szie, że oni nicz nie winny, alie Hmielniczky, ktori Tatarow tak wielką hordę przywiodszy, rozkazał kozakom, zeby przy nim stali, bo na nich Tatarow chciał spuszcic. I ine poselstwa beły. Rozni roznie pedali potym (alie to obłudnie na zdradę cziniely).

№ 46

24 червня 1648 р., Вішніч. – Лист краківського воєводи Станіслава Любомирського до сеймику Краківського воєводства у Прошовичах про комплектування війська, обрання послів на конвокаційний сейм у Варшаві та інші справи

Prawdzywa copia listu na seymyk prosowsky od iasnie wielmoznego imsczy p. Stanisława Lubomierskiego, hrabie na Wisznicu, woiewody krakowskiego. *Data z Wisnicza die 24 iuny anno 1648.*

Iasnie wielmozny, wielmozny moy moczy panowye y braczya!

Iesli kiedy znajdował sie we mnie *candor*²⁸⁰ sztanąc w poysrodek wm. mych moczy p. y braczy radzyc spolnie o miley oycizynie, tedy pod ten czas radbym²⁸¹ wiskocel [z] skory, by mie zwikłe bole moie nie²⁸² trzymały, widząc *summas angustias*²⁸³ teyze oycizny, ktore y liczbą, y srogosczyą przechodzą *calamitates*²⁸⁴ wiekow dawniejszych. Cięska doszycz sama przesz się *orbitas*²⁸⁵ nasza przez niespodziane przenieszenie od nasz świętey pamięczy krolia imsczy pana naszego myło- || (**апк. 86**) sczywego do liepszego zywota. Lec *concomitantia orbitatem*²⁸⁶ nierowno cięższe biwały, *interregna*²⁸⁷ zawikłane y niespokoine, ale coby ktore miała domowa *rebellia* y *furor*²⁸⁸ oraz pogan-sky krwią naszą tak choynie, iako terasz zafarbowacz, nie znajduię. Więcz iesli pod taky czas zacepiały nasz niechętny, beło sie zawsze czym złożyc. Terasz straciwszy *florem et robur militiae ordinarię*²⁸⁹ pospołu y wodzamy, takechmy na wszistkym zesly, ze na scerey discretiey nieprzyiacielskiej zda szie zostawac *incolumitas patrię*²⁹⁰. W tak ciężskim klimakteriku iey, słusna porzuczywszy

²⁸⁰ *candor* – блиск, невинність, щирість (у Міхаловського, s. 56, і “Akta sejmikowe województwa krakowskiego”, s. 344: *ardor* – запал).

²⁸¹ Слово правлене.

²⁸² Далі закреслено ще раз написане “nie”.

²⁸³ *summas angustias* – величезну скруту.

²⁸⁴ *calamitates* – біди.

²⁸⁵ *orbitas* – лихо.

²⁸⁶ *concomitantia orbitatem* – те, що супроводжує сирітство.

²⁸⁷ *interregna* – міжкоролів’я (мн.).

²⁸⁸ *rebellia* y *furor* – бунти і жорстокість.

²⁸⁹ *florem et robur militiae ordinarię* – цвіт і міць війська.

²⁹⁰ *incolumitas patrię* – цілісність батьківщини.

wszystko, wzięc przed się *remedia seria*²⁹¹ iakoby *hostium furor*²⁹² mógł co prędzey *sisti*²⁹³, a scisniona zewsząd oyczyzna *spiritum resumere*²⁹⁴. Acz oboygą tego obiecować sobie trudno, poki nie zagoią się nie telko²⁹⁵ powierzchowne, ale y zewnętrzne iey rany, które tim skodliwse, im skritsze, do czego terasz pogoda. Lubo²⁹⁶ [z] załosney okazyiey pospies[n]ego rostania się z namy ie^o kroliewsky msczy s[więtey] pamięczy, po którym, nisz nąm innego przibierze tęń, *per quem reges regnant*²⁹⁷, mamy *spatium ad consulendum more maiorum*, iakobi nie *languidum*, nie *defectuosum dominatum* obtrudowacz panu nowemu, ale *florentem*²⁹⁸, zeby był prozon wszelkych, ile rzec podobna, manamentow. *Pericula ab extra*²⁹⁹ są iawne. Owszem, iako wizey namienił, dothkliwe tych, co samym strachem od sząsieczkych scian nadziane nie exageruie; snadno to odwroczyć poselstwy y przypomnienie[m] obowiąsku *mutuorum pactorum faederum*³⁰⁰, co imscz xiądz primas y z domisłu, y zagrzaney od nas niekorych, tuszę isz iuz ucynieł. Ale w tych niebespiecństwach rzec, co wprod zadali nąm smiertelne rany³⁰¹, nisz się widziec dały albo przysły na misł. Vfaicie wm. moi msci p. staremu y doswiadczonemu, zec się to zanioszło na zabawkę *non unius anni*³⁰² z takiem nieprzyiacielem. Tatarzin, iako prętko do nasz wtargnie, tak *pari celeritate*³⁰³ odwrot czini. Domowy zasz nieprzyiaciel, *in ipsis Regni visceribus*³⁰⁴ rozgosczywszy się y zmocniwszy, długo może *fatigare vires et industriam nostram*. Wierzcie y temu, że *servilis belli conditio*³⁰⁵ rozna iest daleko od woień inszych. Tych *uictoria* sławę y *felicitatem parit*, w tamtey *se[u] uincere, seu vinci damnosum*³⁰⁶. Dac się pobicz, *absit*³⁰⁷, swoych zas wibicz, siebie zniszcic. Moderatyej tu wielkiey y

²⁹¹ *remedia seria* – поважні засоби.

²⁹² *hostium furor* – шаленство ворогів.

²⁹³ *sisti* – бути погамованим.

²⁹⁴ *spiritum resumere* – відновити дух.

²⁹⁵ Далі помилково ще раз дописано “nie telko”.

²⁹⁶ Далі помилково ще раз дописано “lubo”.

²⁹⁷ *nisz nąm innego przibierze tęń, per quem reges regnant* – доки іншого нам вибере Той, завдяки якому королі правлять.

²⁹⁸ mamy *spatium ad consulendum more maiorum*, iakobi nie *languidum*, nie *defectuosum dominatum* obtrudowacz panu nowemu, ale *florentem* – маємо час для наради за звичаєм предків, щоб передати новому пану владу не кволу, не слабку, а квітучу.

²⁹⁹ *pericula ab extra* – небезпеки ззовні.

³⁰⁰ *mutuorum pactorum foederum* – союзів взаємних домовленостей.

³⁰¹ У рукописі “rany”.

³⁰² *non unius anni* – не один рік.

³⁰³ *pari celeritate* – з однаковою швидкістю.

³⁰⁴ *in ipsis Regni visceribus* – в самій середині королівства.

³⁰⁵ *servilis belli conditio* – умови невільничої війни.

³⁰⁶ *fatigare vires et industriam nostram* – виснажувати сили та мужність нашу.

³⁰⁷ *absit* – тут: “хай Бог боронить!” (дослівно, “хай не буде”).

prudentiey potrzeba, choc *extreme*³⁰⁸ ieste- || (апк. 87) smy exarcebowany. *Quidquit sit*³⁰⁹ grunt, iednak na taką potentią zdobycz sie nom, cobi *hosti* bela *gravis*³¹⁰, a nas soluowac mogła. W czym inne woiewodztwa, choc mnieysze, ze nam *palmas praeripuerunt*³¹¹ ochotą y resolutią swoią, po pułtora iedne, po dwoch y więcy tiszęczy ludzy drugie, ofiarowawszy *in effectu*³¹² na teraznieyszą potrzebę Rze[cy]pos[politey], słusna, abyszmy rowno przynamniey ciągnęli z niemy. Poniewaz *fecem non praetulimus*³¹³, iako nas beł zwicay przed tym, przeto do tych kilkuset koni, ktore sie iusz namowieły, rozumiałbym przybrac tiszęcz piechoty lubo niemieczkiey, lubo tribem niemieczkym czwiconey, bo na kozaky większy nierowno *vsus*³¹⁴ iey, niżly iezdney, a kost mnieyszy. To bowiem na pięcset konnich łozyc potrzeba, co *sufficiet*³¹⁵ na tiszęcz piechoty. Ziczę przī tim y proszę, aby nad to przycinic dwie chorągwy kozackie, chocby pod obiema telko pułtorasta beł koni, ktoreby tu zostawały w woiewodztwie przynamniey *ad umbram*³¹⁶ obrony przykładem panow Wielgopoliakow. Nie uczinięmi sobie przez to cięsko, iako inne woiewodztwa, ktore dopiero zdobiwaią sie na *neruum belli*³¹⁷ przez aggrauowanie poddanych nowemi podatkami. V nasz iest *in promptu*³¹⁸. Bywalismi zawsze *prodigi vitę et fortunarum*, ilekroc lubo *integritatem*, lubo *dignitatem Regipublice* zachodzyło *incommodum*, iakie teras oboie to *periclitatur*, nad to y hwała Boza³¹⁹, kiedi *serui nostri*³²⁰ nie telko poprostu *excutiunt iugum*³²¹, ale tesz *seuiunt in nos*, *seuiunt in sacra*³²², zmrugnawszi sie z poganstwem, a Boga, wiary, cnoty cale

³⁰⁸ *extreme* – вкрай.

³⁰⁹ *quidquit sit* – хай би [там] що.

³¹⁰ *coby hosti* była *gravis* – яка була би тяжкою для ворога.

³¹¹ *palmas praeripuerunt* – вихопили пальму перемоги (у Міхаловського *praeserperunt* – випередили в захопленні).

³¹² *in effectu* – дійсно.

³¹³ *fecem non praetulimus* – ми не віддали перевагу покидьку (переклад залежить від версії тексту. Так, у Міхаловського замість *fecem* подано *pacem* (миру), в “Akta sejmikowe województwa krakowskiego” – *faciem* (особі). Однак сама фраза досить неясна).

³¹⁴ *usus* – користь.

³¹⁵ *sufficiet* – вистачить.

³¹⁶ *ad umbram* – до вечора.

³¹⁷ *neruum belli* – рушій війни (усталений вислів, який означає гроші як засоби для ведення війни).

³¹⁸ *in promptu* – наготові.

³¹⁹ Bywalismi zawsze *prodigi vitę et fortunarum*, ilekroc lubo *integritatem*, lubo *dignitatem Regipublice* zachodzyło *incommodum*, iakie teras oboie to *periclitatur*, nad to y hwała Boza – ми завжди не щадили життя та маєтків, коли йшлося про кривду цілісності або гідності Речі Посполитої, а тепер – обидва [цих випадки], то ж окрім цього, під загрозою ще й слава Божа.

³²⁰ *serui nostri* – наші слуги.

³²¹ *excutiunt iugum* – скидають ярмо.

³²² *saeviunt in nos*, *saeviunt in sacra* – лютують на нас, лютують на святе.

zapomniawszy. Na tak srodze wyuzdaną złość y niezbożność odwagi tu naszej potrzeba, poki nie będą przicisnieni, nie rzelżą dzici ludzie y mało co iako *rationis*, tak tesz *humanitatis capaces*³²³. Coby aby wm. moy mscy pp. serio wzyęli przed się y na przybranie im munstuku załowacz kostu, nawet y siebie samych nie chcieli przez miłosz oyczyzny, *per omnia sacra*³²⁴ nie telko prosię, ale tesz y *obtestor*³²⁵ wm. mich moczy pp. O sposob y porządek tey tak trudney woyni snadnieysza namowy sie to wszitko prętko, byle beło czim co począc. *Interim*³²⁶ pomieniāna pięćset kony, co iusz pogotowiu iest, *expedit*³²⁷, aby przykładem inszych woiewodztw pomknęło sie czo prędzey pod Gliniany, gdzie sie kupycz wszitkym nakazono, przez co nie telko *securitati publ[i]ce*³²⁸, ale tesz honorowy woiewodztwa naszego *consuletur*³²⁹.

Przistępię *ad* || (апк. 88) *interna mala*³³⁰, ktore *sensim*³³¹ wprowadzięły do nas, naprzod vbyt w naszych wolnosczyach, potym *egestatem*³³². Pragnął czy krol imszy s[więtey] pamięczy *reddere florentem* z kazdey miary *Rempublicam*³³³ y zawsze z pieconym swoim naprzeciwko tey oyczyźnie odzywał sie affectem. Alie *consilia noua et peregrina*³³⁴ tych, na ktorich nazbit polegał, mieszały [c]zesto³³⁵ *proposita* y *conatus*³³⁶ panskie. Stąd miasto accessiey iakiey do dawney wolnosczy, diminutia w nych pokazowacz sie pocęła, kiedi *bella offensiuā*³³⁷ podnoszic, *foedera cum externis principibus inire*³³⁸, woiska czudzoziemskie do Korony wprowadzacz *sine scitu et consensu Reipubl[ic]ae*³³⁹, kiedi kawalerie, ktore *ex sua natura*³⁴⁰ inuentorom swym powinne bydz *tributarie*³⁴¹, zamnazacz *in libera gente*³⁴², kiedi prziciniacz *anxię* intrat

³²³ mało co iako *rationis*, tak tesz *humanitatis capaces* – мало хто здатний як до розсудку, так і до людяності.

³²⁴ *per omnia sacra* – ради всього святого.

³²⁵ *obtestor* – закликаю (благаю).

³²⁶ *interim* – тим часом.

³²⁷ *expedit* – потрібно.

³²⁸ *securitati publice* – громадській безпеці.

³²⁹ *consuletur* – буде подбано.

³³⁰ *ad interna mala* – до внутрішнього зла.

³³¹ *sensim* – поступово.

³³² *egestatem* – нужди.

³³³ *reddere florentem* z kazdey miary *Rempublicam* – повернути процвітаючу під всіма оглядами Річ Посполиту.

³³⁴ *consilia nova et peregrina* – нові та чужоземні ради.

³³⁵ У рукописі “ze sto”.

³³⁶ *proposita* y *conatus* – задуми та наміри.

³³⁷ *bella offensiuā* – наступальні війни.

³³⁸ *foedera cum externis principibus inire* – входити в союзи з чужими правителями.

³³⁹ *sine scitu et consensu Reipublicae* – без відома та згоди Речі Посполитої.

³⁴⁰ *ex sua natura* – за самою своєю суттю.

³⁴¹ *tributariae* – оподатковані.

³⁴² *in libera gente* – у вільному народі.

*cum uicini fundi calamitate*³⁴³, która y mnie dosięgła, kiedy *preferre externos indigenis*³⁴⁴ tak w legacyach y agentiach na dworach pp. chrześcianskych, iako i na dworze swim *in consiliis capiendis*³⁴⁵ podobało sie, isz tak radzono. Więc przez cosz *extreme exanclati*³⁴⁶ wszisczy y miasta, y poddany naszi, na ostatek my sami, iesly nie prze[z] wimislne exactie, to z ceł morszkych, to z induct, ktorych *messis*³⁴⁷ przy samich telko inuentorach została, a przy panu *inuidia*³⁴⁸, skoda [przy nas. Co przykładamy się do pomienionych egzakcyj i rzecz każdą]³⁴⁹ dlia tego drozey opłacamy, ze nie wspomnię soly, ktorey y distributiey ordinaryney umkniono nam y *pretium in immensum*³⁵⁰ podwieszono, aby kылka priuatnych osob mogły tym prędzey *ditescere*³⁵¹ z naszym zniszczeniem, iakoby to tęń skarb Rzeczypos[politey] miał bydz *in ruinam*³⁵², a nie raczey na wigodę naszą albo krolom pp. naszym, nie *vsus* iego *moderatus*, ale *abusus*³⁵³ należał. Słusnacby prziszyc tu moię osoblivą³⁵⁴ w tey³⁵⁵ solney materiey *querelle*³⁵⁶, bym sie n[ie] bał przymowky, ze mieszam *privata cum publicis*³⁵⁷, iesli słusna zwac *privatą*, w czym *communi iuri et libertati nostrę* w osobie moiey *derogatum*³⁵⁸. Alec to terasz, ze *maiora urgent*³⁵⁹, niech poydzie w reces. To tylko niechby tu kozdy vwazył, iako nie trudno *abuti*³⁶⁰ *lenitate beneuoli principis*³⁶¹, kiedy słudzy nazbyt domislny. Potrafią oni

³⁴³ przyciniać *anxie* intrat *cum vicini fundi calamitate* – турботливо збільшувати прибутки з нещастя сусідніх земель.

³⁴⁴ *preferre externos indigenis* – віддавати перевагу чужоземним перед місцевими (у рукописі *indigeris*).

³⁴⁵ *in consiliis capiendis* – у заплутуванні нарад.

³⁴⁶ *extreme exanclati* – вкрай виснажені (у Міхаловського і “Akta sejmikowe województwa krakowskiego”: *exhausti*, теж “виснажені”).

³⁴⁷ *messis* – прибуток.

³⁴⁸ *invidia* – заздрість.

³⁴⁹ Переписуючи цей документ у книгу, Голінський механічно пропустив один рядок. Відновлено за виданням: Akta sejmikowe województwa Krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1. – Dok. CXIV–133. – S. 346.

³⁵⁰ *pretium in immensum* – ціни до безміри.

³⁵¹ *ditescere* – збагатитися.

³⁵² *in ruinam* – на руїну.

³⁵³ *nie usus* iego *moderatus*, ale *abusus* – не помірковане його уживання, а зловживання.

³⁵⁴ Слово правлене.

³⁵⁵ У рукописі “w tym”.

³⁵⁶ *querelae* – суперечка, скарга.

³⁵⁷ *privata cum publicis* – [справи] приватні з публічними.

³⁵⁸ *communi iuri et libertati nostrae* w osobie moiey *derogatum* – те, в чому є шкода для моєї особи у посполитому праві та наших вольностях.

³⁵⁹ *maiora urgent* – важливіші справи тиснуть.

³⁶⁰ У рукописі хибно “*abuto*”.

³⁶¹ *abuti lenitate beneuoli principis* – зловживати лагідністю прихильного правителя.

dobrze spieniężyc, czego dostawac przez same tylko cnotę a dzielność zwy-
 cayı u samych pogan. Weyzrimi ięno zdrowim || (апк. 89) okiēm w teraz-
 nieysze kozackie *motus*³⁶², co ych za *moti[v]um*³⁶³, a doidziemi, iako po niczy
 kłębka³⁶⁴, ze tego narobięła wisoka taxa wrzędow, ktoremi niesłychana, aby kiedy
 przekupowacz miano. Y czos tez miał czinic wiciągnięny *emptor*³⁶⁵, ięno na
 drugich dochodzyc skrzętnie wydatku swego. A sz tey skrzętnoszczy *fructus* –
*fremitus*³⁶⁶, między kozactwem naprzod, potym *publice querelę*³⁶⁷, na ostatek
 sprosna *rebellia*³⁶⁸. Ale cos radzą, ze mnieyszemi regimentamy to sie dzieie,
 kiedy y o większych, ze pod takasz *indignitatem*³⁶⁹ podpadac poczynaia, iest
 głos pospolity. I takze³⁷⁰ iusz u nas *deerit virtuti premium y iustitia distribu-*
tiva cale przewiernie sie *in commutativam*³⁷¹. Przynamniey intratne y wło-
 szczy *plus offerenti*³⁷², ale *officia*, dla Boga, *magis digno cedant*³⁷³. Mniec na
 tym nicz więcey nad to, co mam z łasky Bozey y czym mie *ornarunt*³⁷⁴
 krolowie, panowie moi, ugonicz ani chcę, any mogę. *Posui sczerze modum*
*cupiditatibus*³⁷⁵ y dlia tego choc *maiora decora*³⁷⁶ w domek moy niedawno
*ultra*³⁷⁷ zaglądały, podziękowałem za nie, ale ych za prog nie pusciłēm.
 Przestrog tych moych cel iediny – *boni publici respectus*³⁷⁸, do ktorego byle
 wyprostowane³⁷⁹ exorbitantie nasze bydz mogły, mięło mi nie telko *omnem*
*invidiam*³⁸⁰ poniesc, ale tesz wycedzic ostatek krwi zkrzęplęy.

W ostatku referuię sie na acta y transactie *interregni*, ktore *immedietate*
 to teraznieysze *praecessit*³⁸¹, aby sie im cale conformowacz, tak co sie tknie

³⁶² *motus* – повстання.

³⁶³ *motivum* – мотив.

³⁶⁴ Тобто “клубка” – клубка.

³⁶⁵ *emptor* – покупець.

³⁶⁶ tej skrzętności *fructus* – *fremitus* – наслідком (плодом) такої ревності є ремству-
 вання.

³⁶⁷ *publicae querelae* – публічні нарікання.

³⁶⁸ *rebellia* – бунт.

³⁶⁹ *indignitatem* – неподобство.

³⁷⁰ У рукописі “tak za”.

³⁷¹ u nas *deerit virtuti premium y iustitia distributiva* cale przewiernie sie *in commu-*
tativam – у нас занедбається чеснота заради зиску і розподільча справедливість
 перетвориться на заміну (торговельну) справедливість (це тогочасні еконо-
 мічні та правничі терміни).

³⁷² *plus offerenti* – тому, хто запропонує більший зиск.

³⁷³ *officia*, dla Boga, *magis digno cedant* – уряди, ради Бога, хай перепадають більш
 достойному.

³⁷⁴ *ornarunt* – оснастили, забезпечили.

³⁷⁵ *Posui sczerze modum cupiditatibus* – я щиро поклав міру захланності.

³⁷⁶ *maiora decora* – великі оздоби.

³⁷⁷ *ultra* – навіть.

³⁷⁸ *boni publici respectus* – зважання на громадське благо.

³⁷⁹ Слово правлене.

³⁸⁰ *omnem invidiam* – всіляку ненависть.

³⁸¹ *immedietate* to teraznieysze *praecessit* – було безпосередньо перед теперішнім.

*rationem iudiciorum*³⁸² y dobrego do electiey rządu, iako tesz względem legamentu³⁸³ nowego pana, aby y dawne renowowacz, y nowe *ex mutuo consensu*³⁸⁴ namowione lepiej były obostrzone *ad effectum executionis*³⁸⁵, nisz przed tym. Przy tem życę bardzo y proszę, aby wm. moy mosczy pp. na przisley conuocatiey declarowały sie, ze *ad actum electionis*³⁸⁶ nie przystapiczye, poky czudzoziemczy, ktorzy przez tęn czasz sprawy Rzeczypospolitey *cum summa indignitate et preiudicio nostro*³⁸⁷ im patronowali sie nazbit, *non exulabunt*³⁸⁸, a to dla tego, aby *pari ausu*³⁸⁹ nie mieszali *per suas artes*³⁹⁰ wolnych naszich przy electiey głosow. Zycę y tego, aby z conuocatiey deputowano reuisory skarbu y klucze do niego tym oddane były, ktorym *de iure competiti*³⁹¹, takze y do zup wieliczkych dla przypatrzenia szie desolatiey srogiey y rządow³⁹² tamze nowym, a Rzeczypospol[itey] szkodliwym. Wszakze doszic bę- || (арк. 90) dzie na to czaszu, który między conuocatią a electyą *intercedet*³⁹³. Acz uwazaiącz *perturbatas* nazbyt *Regni rationes*³⁹⁴, zkracac nam *consilia*³⁹⁵ potrzeba, aby iako nayprędzey po skonceniu conuocatiey zacząc sie electya mogła. Ze nic bowiem pospołu tę acty, iako niektorym zdało sie, vhoway Boze, *unio animorum et consiliorum*³⁹⁶, iesly kiedy, tedy pod ten czasz potrzebna. Alie co prawo y zwiczay *non sine ratione dimisit, periculosi[s]imum* vniowac³⁹⁷. Odwagi zacnego ricerzstwa, ktore w tey nieszczęlywey expeditiey było *et evasit cladem belli*³⁹⁸, godna rzecz miec *in consideratione*³⁹⁹, gdy tego czasz będzie. *Interim* mam za to, isz sie gromadzic do swych pp. rochmistrzow zechcą dla dalszey przysługi Rze[czy]p[o]s[politey]. Więc, gdy my w ludzie y w oręze do gaszenia tak srogiego *incendium patrię*⁴⁰⁰ pilno sie sposabiamy,

³⁸² *rationem iudiciorum* – суті судочинства.

³⁸³ У рукописі “ligamentu”.

³⁸⁴ *ex mutuo consensu* – за взаємною згодою.

³⁸⁵ *ad effectum executionis* – до виконання вироку.

³⁸⁶ *ad actum electionis* – до акту виборів.

³⁸⁷ *cum summa indignitate et praeiudicio nostro* – з величезною ганьбою та нашою кривдою.

³⁸⁸ *non exulabunt* – не будуть вислані.

³⁸⁹ *pari ausu* – з рівною зухвалістю.

³⁹⁰ *per suas artes* – своїми підступами.

³⁹¹ *de iure competiti* – належить за законом.

³⁹² У рукописі “rządow”.

³⁹³ *intercedet* – припадатиме.

³⁹⁴ *perturbatas nazbyt Regni rationes* – надто заплутані справи Речі Посполитої.

³⁹⁵ *consilia* – наради.

³⁹⁶ *unio animorum et consiliorum* – єдність душ та задумів.

³⁹⁷ со право у zwiczay *non sine ratione dimisit periculosi[s]imum* vniowac – те, що право та звичай цілком розумно віддало на розсуд, то вельми небезпечно є сходитися в унію (конфедерацію).

³⁹⁸ *et evasit cladem belli* – і уникло воєнної поразки.

³⁹⁹ *in consideratione* – на увазі.

⁴⁰⁰ *incendium patriae* – пожежа (нещастя) батьківщини.

inuituimy y prosimy vsilnie *ad societatem iuuande patrię*⁴⁰¹ ich mm. pp. duchownych, aby nie tylko *votis et appreciationibus faustis*⁴⁰² chcieli sie do naszych woieniich pęparamentow przyłozyc, ale tez *neruo belli*⁴⁰³. Wszak to iest *sacrum bellum*⁴⁰⁴, bo przeciw schismatikę y poganstwu. Mogę, iesli zechcę, znacznie nasz podsiczyc bez referowania sie s tym do Rzymu, który zwikli *fauere* zawsze *piis causis*⁴⁰⁵. *Deliberationibus*⁴⁰⁶ nie mas tu teras mieysca, spiesnych ratunkow potrzebuie nagła inuasia. Wszak wszistkych nasz *salus vertitur*⁴⁰⁷, a wszisczy tesz, uięwszi sie za ręce, radzic zarowno o sobie powinismy. W czym ze *faciles* stawię sie ich mm. *pro sua in Deum pietate et amore erga patriam*⁴⁰⁸, mniej nie wępię. Zatym cokolwiek *pro meo candore et zelo*⁴⁰⁹ wylałem na tęn papier tak co sie tknie zatrzymania całosczy pokoiu wnetrznego y postronnego, iako y naprawy exorbitantiey, wszistko to *in uim consily et pęparamenty*⁴¹⁰ na przysle *actus conuocationis et electionis*⁴¹¹ daię pod uwagę wm. moych msczy pp. y braczy. A ze *tandem serio*⁴¹² weyrzemi⁴¹³ w to, co nas guby, y *de remediis opportunis*⁴¹⁴ tym rzecom, które z swey kliuby wipadły, nie tak dalieczy discurowac, iako dotęd działo sie, ale ych *effectiue*⁴¹⁵ zazyc zechcemi. Czego abym doczekał, nizeli sie przywitam z smiercię, osobliwie Boskiemu || (арк. 91) maiestatowy *per alta suspiria et uota*⁴¹⁶ supplikuię. Zdało mi sie na koniecz oznaymicz wm. mim mm. pp. y braciey, wielie iest przy mnie woiewodztwa naszego piędęzy, bo i. m. p. łowczy krakowsky [Jan Ścibor Chełmski] mało co na tęn rok zapłacieł, iako z tey kartky, którą posełęm, dostatecznie zrozumieczye w. m. Zalecam zatym słuźby moie braterskie w łaskę wm. mych mciwych pp.

Z Wisnicza die 24 iuny 1648.

⁴⁰¹ *ad societatem iuuandae patriae* – до суспільства по допомогу батьківщині.

⁴⁰² *votis et appreciationibus faustis* – прихильними голосами та молитвами.

⁴⁰³ *neruo belli* – рушієм війни (тобто грошима).

⁴⁰⁴ *sacrum bellum* – священна війна.

⁴⁰⁵ *fauere* zawsze *piis causis* – завжди прихилитися з побожних причин.

⁴⁰⁶ *deliberationibus* – для роздумів.

⁴⁰⁷ *salus vertitur* – порятунок гине.

⁴⁰⁸ *faciles* stawię sie ich mm. *pro sua in Deum pietate et amore erga patriam* – готові стануть їхмость за свою побожність у Бозі та любов до батьківщини.

⁴⁰⁹ *pro meo candore et zelo* – щодо моєї щирості та завзятості.

⁴¹⁰ *in uim consilii et praeparamenti* – в силу наради та приготувань.

⁴¹¹ *actus conuocationis et electionis* – акт конвокації та обряду коронації (у Міхаловського *actum*).

⁴¹² *tandem serio* – врешті поважно.

⁴¹³ У рукописі “weyrzemi”.

⁴¹⁴ *de remediis opportunis* – про відповідні засоби (у Міхаловського *de mediis opportunis*).

⁴¹⁵ *effective* – ефективно, дієво (у рукописі *affectiue* – “зворушливо”, що не відповідає змістові).

⁴¹⁶ *per alta suspiria et uota* – з високими зітханнями та благаннями.

Wm. mych msciwych panow brat y sluga vprzeimie powolny, Stanisław Lubomierzsky, woiewoda krakowsky.

Опубликовано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 29. – S. 56–62;

Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1953. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1. – Dok. CXIV–133. – S. 344–348.

№ 47

25 червня 1648 р., Прошовичі. – Нотатки Мартина Голінського про роботу сеймику Краківського воєводства у Прошовичах – переказ інструкції послам на на генеральну конвокацію у Варшаві (початок, п. 1–6)⁴¹⁷

Artykuły vchwalone na seimiku prosowskym die 25 iuny 1648 na conuocatią warsawską *pro die 16 iuly eodem anno*⁴¹⁸:

Aby artykułow woiewodztwa tego nie odstępowali y cobi prawom dawnym skodzielo nie przymowali *sub fide, honore et conscientia*⁴¹⁹;

Aby electya z conuocatią ziednocona nie beła, alie zebi sie *modo, tempore et loco de iure et consuetudine competentibus*⁴²⁰ odprawic postanowiła;

Aby kaptur y lauda approbowano dwoie: iedno 7 dnia cerwca na Wisnyczu, a drugie dnia 25 cerwca w Prosowiczach na seimyku;

Aby zadnich podatkow, ani ciężarow na woiewodztwo krakowskie y miasta iego nie przywozieli;

Aby vniuersał wtory na conuocatiey nie był approbowani, ani *in uolumen legum*⁴²¹ inserowany, bo iest na wszistką sliachtę bez pozwolienia wielu *contra iura et libertates*⁴²² wydany;

Aby pospolite ruszenie *non vigore istius secundi vniuersalis, ale ex consensu duntaxat totius Reipublce in casu necessitatis*⁴²³ namowione było;

⁴¹⁷ Повний текст документа див. у виданні: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1953. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1. – Dok. CXIV–136. – S. 354–356 (п. 1–6). Продовження (п. 7–15) також див. док. 53.

⁴¹⁸ *pro die 16 iuly eodem anno* – на день 16 липня того ж року.

⁴¹⁹ *sub fide, honore et conscientia* – під відповідальністю віри, честі та сумління.

⁴²⁰ *modo, tempore et loco de iure et consuetudine competentibus* – у спосіб, час та місце, які пасують за законом та звичаєм.

⁴²¹ *in volumen legum* – у звід законів.

⁴²² *contra iura et libertates* – проти законів та вольностей.

⁴²³ *non vigore istius secundi vniuersalis, ale ex consensu duntaxat totius Reipublce in casu necessitatis* – не силою того другого універсалу, але тільки за згодою всієї Речі Посполитої у випадку необхідності.

Aby na conuocatiey *ex consensu omnium*⁴²⁴ hetmon, do ktoregoby sie woyska zaciągnione sciążały, był obrany;

Aby mu comissarze *ex equestri ordine cum residentibus*⁴²⁵ naznaceni bely y przidany;

Aby proszono W[ielkie] X[ięstwo] Litew[skie] o succurs taky, iaky im tesz Korona dała przeciwko Moskwie do Smolenska;

O tosz proszic xiążęcia imszy brandeburzskiego [Fryderyka Wilhelma];

Aby conuocaty telko dwie niedziely trwała. || (арк. 92)

№ 48

*25 червня 1648 р., Прошовичі. – Нотатки Мартина Голінського про роботу сеймику Краківського воєводства у Прошовичах – переказ катурової конфедерації*⁴²⁶

K a p t u r

Ich mm. pp. sędziowie obrany kapturowy.

Imszcz p. Dębinsky [Franciszek Dembiński], podkomorzy krakowsky y marszałkiem na kapturze.

Imszcz p. [Hieronim] Smetanka, podstaroszczy krakowsky, – z powiatu krakowskiego.

Z powiatu prosowskiego

Imszcz p. Zbeltowsky [Piotr Zbylitowski], sędzia ziemsky krakowsky.

Imszcz p. Chelemsky [Jan Ścibor Chełmski], łowczy krakowsky.

Z powiatu lieliowskiego

Imszcz p. cesnik krakowsky [Stanisław Koryciński].

Imszcz p. [Hiacynt] Giebułtowsky.

Z powiatu xzięskiego

Imszcz p. [Stefan] Koricinsky, starosta oswięcimsky.

Imszcz p. Stephan Oraczowsky [Oraczewski].

Z powiatu cchowskiego

Imszcz p. Stanis[ław] Chrząstowsky, podsędek ziemsky krakowsky.

Imszcz p. podstaroszczy sądecky [Mikołaj Borek].

⁴²⁴ *ex consensu omnium* – за згодою усіх.

⁴²⁵ *ex equestri ordine cum residentibus* – з лицарського стану з осілими.

⁴²⁶ Повний текст документа див.: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1. – Dok. CXIV–135. – S. 352–353.

Z powiatu bieckiego

Imszcz p. podstaroszczy bieckzy [Joachim Kurdwanowski].

Imszcz p. Belyna [Jan Belina].

Pyszarżem beł na tym kapturze i. m. p. [Maksymilian] Iarżyna, pyszarż zyęmsky krakow[sky].

Instigatoręm beł p. Chrzastowycz.

Podług przesłych kapturow, to iest od smierczy krolia Sigmunta Augusta, obiecuiącz sobie spolni związek bratersky y iednostainą wolią a siły przeciwo tym, ktorzybi na pokoy pospolity prawęm y clausułamy tychze kapturow obwarowany poriwał sie abo naiezdał inszych, abo ktobi bez pozwolienia Rzeczizospoli[tey] kupy zwodziel, abo prawa dawne oycizny *contemnendo*⁴²⁷, one gwałcił iakimkolwiek sposobem, takze ktoby krolia inszego iusz przez wszistkich obranego na krolietwo foritował, praticował etc. abo spolnie obranemu contradicował, przeciwo takiemu *omnes consurgent in eius destructionem sub fide, honore et conscientia*⁴²⁸. || **(арк. 93)** Тен катур бѣdzie sądziел *causas personales et recentis criminis*⁴²⁹ y tych, ktorziby sie *in aliena officia*.

A бѣdzie sie sądziел na ratuszu krakowskym, pocnie sie *die 7 iuly*. O takie krzywdy y takie *crimina*⁴³⁰ sądzic бѣdzie, kotre sie stały *a morte principis, intellige a denunciatione mortis regie etc., etc.*⁴³¹

Re[ue]r[en]dissimus episcopus Cracouie[nsis] [Piotr Gembicki] consensit in omnia puncta capturalia et supscripsit illa, sed dum uellet apponere clausulam saluis iuribus ecclesie maxima exorta est contentio inter catholicos et luteranos per eosdem luteranos excitata, qui eam clausulam impugnarunt ita, ut uix non rumperentur consultationes et ad sequentem usque diem protraherentur istud negotium, vbi tamen cum portae⁴³² inferi non preualuerunt siquidem tandem concordia felicem imposuit consultationibus iisdem finem⁴³³.

⁴²⁷ *contemnendo* – зневажаючи.

⁴²⁸ *omnes consurgent in eius destructionem sub fide, honore et conscientia* – всі виступлять на його знищення під відповідальністю вірою, честю та сумлінням.

⁴²⁹ *causas personales et recentis criminis* – особисті справи та [справи] гарячих злочинів.

⁴³⁰ *crimina* – злочини.

⁴³¹ *a morte principis, intellige a denunciatione mortis regiae etc., etc.* – від смерті правителя, тобто розумій – від часу оголошення про смерть короля і т. д., і т. д.

⁴³² У рукописі “*porta*”.

⁴³³ Превелебний краківський єпископ [Петро Гембіцький] погодився на всі капутрові пункти та підписав їх, але доки він хотів додати клаузулу зі збереженням прав церкви, вельми зросла напруга між католиками та лютеранами, здійснота тими ж лютеранами, які цю клаузулу заперечували так, що ледь не розірвали перемовин, і ця справа відкладалася аж до наступного дня, коли все ж ворота пекельні не перемогли, адже врешті згода поклала щасливий кінець цим консультаціям.

№ 49

25 червня 1648 р., Прошовичі. – Нотатки Мартина Голінського про роботу сеймику Краківського воєводства у Прошовичах – переказ ухвали сеймику⁴³⁴

L a u d u m⁴³⁵

Zaciągną żołnierza dwanasie chorągwy powiatowego tak dla pomocy ruskim kraiom, iako y dla obrony granicz. Służba sie im zacina pierwszym piączyuset a 18 iuny⁴³⁶, a siedmuset, które przybierac będą, a prima iuly⁴³⁷. Pułkownikiem imszc pań starosta krakowsky, a rotmistrzём popisalęm in prima pagina ex transverso⁴³⁸ będą miely stanowiska w powiecie krakowskim, a statie z dobr kroliewskych y duchownych, sprawiedliwosc na nich wprzod przed rochmistrzём, potim przed pułkownikiem. Tandem, iesly sie nie stanie sprawiedliwosc, tedy na kapturze, poky na stanowiskach będą. A iak sie w rusky kray ruszą, tedy abo przed hetmanęm, abo na tribun[a]le sprawic sie będą powinny.

Poydą pod regiment tego, ktori za hetmana na conuocatiey obrany będą, a zostanie ych w powiecie krakow[skim] tak wielie dla obrony, iak wielie sie zda imszy p. pułkownikowy [Jerzemu Sebastianowi Lubomirskiemu]. Iesly pospolite ruszenie będzie, na ktore in casu necessitatis⁴³⁹ pozwalaią, a co sie zaciągnęli, powinny będą pocztu przicinicz. || (арк. 94) P[аn] podstaroschy [Hieronim Śmietanka] y p[аn] pyszarz [grodzki Stanisław Księski] in casu⁴⁴⁰ pospolitego rusenia zostaną na zomku krakowskim. Takze imszc p. podrzęcchy [Marcin Pieglowski], ktory zamek krakowsky będzie powinięn opatrzyć prochem, kuliamy y zywnoscią. A imszc p. starosta ex officio suo⁴⁴¹ powinięn piechoty zostawycz na zamku tymze trzysta y on[ę] panu obranemu wcale oddacz.

Magistrat krakowsky, iz na obronę miasta przyiął niemałą liczbę piechoty, pochwaliono to y wdzięcznie przyięto, a in uim recompensationis sumptu⁴⁴² obiecano miec słuszni na miasto względ przy iakychkolwiek podatkach.

⁴³⁴ Повний текст документа друквано далі док. 52. Публікацію див. у виданні: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1. – Dok. CXIV–134. – S. 348–352.

⁴³⁵ *laudum* – ухвала.

⁴³⁶ *a 18 iuny* – від 18 червня.

⁴³⁷ *a prima iuly* – від першого липня.

⁴³⁸ *in prima pagina ex transverso* – на першій сторінці, збоку.

⁴³⁹ *in casu necessitatis* – в разі необхідності.

⁴⁴⁰ *in casu* – у разі (на випадок).

⁴⁴¹ *ex officio suo* – з огляду на свій уряд.

⁴⁴² *in vim recompensationis sumptu* – як відшкодування збитків.

Forty w murze mieyskim krakowskim aby tak imscziow x. kanonikow, iako y kliastorow zamuirowane beły. Takze bramy mieyskie w noczy nie otwierane aby beły⁴⁴³.

Chlieb zołnierzom aby beł na cwycer z dobr pomienionich *ex nunc*⁴⁴⁴ wybierany pozwoliono.

№ 50

1648 p., червень. – Новини з сеймику Краківського воєводства у Прошовичах

Beły tesz wota y długa mowa około zapalienia gor wieliczkyh y tych ruin y skod, ktore szie stały przez ogień w gorach dolnych y gornich, przez kogo y z iakiey przicini. Na p. [Władysława]⁴⁴⁵ Morzstina, bachmistrza zup wieliczkyh, to wkładono. Ktorą sprawę odłożono na blisko przysłą conuocatią. Takze y o nieoddanie szoli suchednyowey sliachcye (narzekała sliachta bardzo)⁴⁴⁶ y o spustoszenie zup, y niepłacenie gornikom y inim iurgieltnikom abi commissia beła.

Wniesziono tesz to sliachcic iedęn, aby tęn artikuł stanął na pacholky, zeby suche dni im nie dawała sliachta, co w nich służą, na cwierc roku telko po złotych trzy, a barwę sibtuchową, abo to iest brekliestową, za ktorą rok aby pacholek służeł, a za barwę faliandyszową aby dwie liecie służeł. Czo gdy paholikowie y celiadz to sliacheczka rozna usłysała, ięli bardzo o to semrac y chukac pocęli na tego, co to wniosz, tak w koscielie, iako y na smęntarzu. Liedwo szie ukoily. || (арк. 95)

№ 51

*9 червня 1648 p., Варшава. – Універсал примаса Матвія Лубенського про заходи для оборони Речі Посполитої від козаків і татар*⁴⁴⁷

My, rady Rzeczypospolitey duchowne y swietckie, wrzędnicy koronni y ziemscy, y rycerstwo w Warszawie na dzień dziewiąty miesiąca czerwca w roku bieżącym tysiącnym sześćsetnym czterdziestym osмым na spolną radę o terazniejszych niebeśpieczeństwach przez iaśnie wielebnego iego mci xiędza

⁴⁴³ У рукописі “nie otwierane aby nie beły”.

⁴⁴⁴ *ex nunc* – відтепер.

⁴⁴⁵ *Przyboś Adam*. Morsztyn (Morzstin) Władysław // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1976. – Т. XXI. – S. 830–832.

⁴⁴⁶ У рукописі дужки відсутні.

⁴⁴⁷ Стислий переказ, скорочений список і коментарі Мартина Голінського до цього універсалу див. вище док. 42.

Macieia Łwbińskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, iako *primatem et primum principem Regni*⁴⁴⁸, zgromadzeni.

Wszem wobec y każdemu zosobna, komu to wiedzieć należy, oznaymu-
iemy. Nie stanęło Rzeczypospolitey y oyczyzny nieszczęście na tym samym,
żesmy kroła iego mości swietey pamięci pana naszego stracili, ale prędko *altero
gradu*⁴⁴⁹ do nowego zatrudnienia *Reipublicae* postąpiło, że przez iednego
rebellizanta zbuntowane kozactwo y chłopstwo, z pogaństwem się złączyw-
szy, wszystko woysko quarciane y obudwu ich mm. pp. hetmanow zniosło.
Posiadł iuż nieprzyziaciel *patrimonium Reipublicae*⁴⁵⁰, miasta y zamki ukrain-
ne, wziął tak wiele zacney szlachty w żalosaną niewolą y sławę narodu nasze-
go, zdeptawszy wszystkę oyczyznę na pośmiech postronnym narodom y
sąsiadom niechętnym podał. Dodaie nieprzyziacielowi serca *ad nefandos ausus*⁴⁵¹
(bo iuż tatarskie zagony *in viscera Regni*⁴⁵² rozpuszczone) nie tylko takie z
nas zwycięstwo, że straciwszy słuźalego żołnierza, do czego rzucić się nie
mamy, ale y teraznieysze nieszczęsne y nigdy nieopłakane nasze osierocenie.
A Boże day to, żeby to oboie nie było pobudką y powabą na nas inszym
nieprzyziacielom, na takie okazye zawsze pilnującym. Iedyna tedy nadzieia y
sposob ożywienia y ratowania oyczyzny naszej iest, nieodwłoczne y iako
nayprędsze obranie pana. Przetoż za spolnym nas tu będących y inszych ich
mm. pp. senatorow odległych, przez listy się z nami około tego znoszących,
zdaniem podaiemy to na teraznieysze seymiki do uwagi wmciov y *per salu-
tem et amorem patriae*⁴⁵³ prosimy, abyście wmość, patrząc na zatrudnienie
oyczyzny, uważywszy, że inaczey *Rempublicam* ułacnić nie możemy, tylko
prędkim obraniem pana y głowy naszej, dawnych zwyczaiov teraz nieco
uchyliwszy, conwokacją w elekcyą obrocili y pod ten czas, który conwoka-
cyey naznaczony iest, z dostateczną praw y swobod naprawą, *pactorum con-
uentorum*⁴⁵⁴ umową pana obrali, abo przynamniemy w niedziel dwie po conwoka-
kacyey ziechali się na takowąż elekcyą.

W tych kilku iednak niedzielach, że ratować oyczyznę, wszystkich wiel-
kopolskich, a ośmiu tylko małopolskich wojewodztw, siłami potrzeba, zdało
się nam y to *per modum consilii*⁴⁵⁵ wmciov podać, abyście w. m. takie ra- ||
(арк. 96) tunki y tyle żołnierza z wojewodztw swoich obmyślili, ile każde
województwo może go wystarczyć z podatku dwoyga podymnego na iedną
ćwierć, przykładem woyny pruskiej, na którą iezeli na on czas wojewodztwa
dwoie podymne także na iedną ćwierć pozwolili, z iednym tylko nieprzy-

⁴⁴⁸ *primatem et primum principem Regni* – примаса та першого князя королівства.

⁴⁴⁹ *altero gradu* – на іншому етапі.

⁴⁵⁰ *patrimonium Reipublicae* – майно Речі Посполитої.

⁴⁵¹ *ad nefandos ausus* – до безчесного зухвальства.

⁴⁵² *in viscera Regni* – вглиб королівства.

⁴⁵³ *per salutem et amorem patriae* – ради спасіння та любові до батьківщини.

⁴⁵⁴ *pactorum conventorum* – взаємних угод (пакта конвента).

⁴⁵⁵ *per modum consilii* – шляхом нарад.

iacielem ani wielkością wojska, ani *genere bellandi*⁴⁵⁶ tak strasznym wojnę mając. Daleko więcej uczynić to teraz potrzeba, kiedy *in visceribus Regni*⁴⁵⁷ mamy dwóch nieprzyjaciół, kozactwo z pogaństwem złączone, każdego z nich *celeritate et numero*⁴⁵⁸ nad tego tam potężniejszych.

Ktore zaś wojewodztwa y powiaty mają albo żołnierza powiatowego, albo pieniądze gotowe; te, gdy bądź pieniędzmi gotowemi, bądź ludem już zebrany *ad rationem*⁴⁵⁹ tegoż dwoyga podymnego prędko posiłkować oyczyznę będą, tym większą przysługę y wygodę *Reipublicae* uczynią im prędszą.

Więc y to, abyście w. m. uważić chcieli, prosimy, że to nie iako przed tym z Tatarami y z dawną Rusią sprawa, którzy *leviter armati*⁴⁶⁰ y z łukami tylko na koniu siadali, ale z srogim ognistym wojskiem, czego znakiem iest obłężenie części wojska naszego u Żółtych Wod, których y Tatarowie, y kozacy niedziel pułtrzeci potężnie dobywali. Nie kozaków tedy, ale ognistego, żelaznego, potężnego wojska potrzeba, to iest usarzow, raytarow, draganow y piechoty niemieckiej, nie spuszczać się, ani ufając zaciągom chłopstwa naszego, ale raczy wszystkie nadzieie w samey nas, szlachcie, y ludziach cudzoziemskich pokładać.

Uczynić teraz iak naprędzey wstręt nieprzyjacielowi *victoriam prosequenti*⁴⁶¹, ieszcze to nie koniec, ale o dalszych Rzeczypospolitey trudnościach myśleć nam potrzeba. Dla tegoż prosimy wmciov, miłey braciey naszych, iezeli w całości zachować oyczyznę, iezeli od ostatniej, strzeż Boże, zguby bracia nasze tamecznych kraiov y te tam prowincye *vindicare*⁴⁶² chcecie, abyście w. m. do dalszego wojny poparcia wszelaką w domach swoich mieli gotowość, to terazniejsze nasze obwieszczenie mając za pierwsze wici, iakobysmy wszyscy za wtorym obwieszczeniem na konie wsiadali. Tym pokażemy, że idziemy od onych cnych przodkow naszych, którzy nam tak kwitnącą y przestroną oyczyznę zostawili, gdy takowąż potomności naszej oddamy. Ktorzy iednak terazniejszych zaciągów służbę przyjmować będą, ci od pospolitego ruszenia, iezeliby do niego przyszło, wolni zostaną, iako iest o tym *constitutio millesimi sexcentesimali vigesima prima*⁴⁶³.

W tak ciężkim y gwałtownym oyczyzny przypadku wojewodztwo mazowieckie, w każdej potrzebie do ratunku Rzeczypospolitey ochotne, nie tylko się y teraz nie dało w tym upośledzić, ale y inszym wojewodztwom *ad iuvandam*⁴⁶⁴ *eadem patriam*⁴⁶⁵ daie z siebie wielki przykład, gdy na żadne nie

⁴⁵⁶ *genere bellandi* – способом воювання.

⁴⁵⁷ *in visceribus Regni* – всередині королівства.

⁴⁵⁸ *celeritate et numero* – швидкістю та чисельністю.

⁴⁵⁹ *ad rationem* – з огляду на.

⁴⁶⁰ *leviter armati* – легко озброєні.

⁴⁶¹ *victoriam prosequenti* – який святкує перемогу.

⁴⁶² *vindicare* – відібрати.

⁴⁶³ *constitutio millesimi sexcentesimali vigesima prima* – конституція 1621 року.

⁴⁶⁴ У рукописі *iuvanda[m]*.

⁴⁶⁵ *ad iuvandam eadem patriam* – для порятунку цієї вітчизни.

odwołując się seymiki, rzeczą samą na zieżdzie terazniejszym usarza koni sześćset, raytarow koni trzysta, draganow pułosmasta pozwoliło y rzetelnie zaciągnęło, zachowując sobie między ziemiami swemi koaequatią na blisko przyszlą conwokacją ze wszystkimi zaś woiewodztwy szczęśliweg[o] y spokoyniejszego za pomocą Bożą czasu. Warując y to sobie przy tym, że z temi wszystkimi, ktorzykolwiek podatkow publicznych woiewodztwa tego iakimkolwiek sposobem się tknęli, na sądach generalnych kapturowych elekciy pana nowego sądzić się będą *ac indemnitate* tegoż skarbu *vindicabunt*⁴⁶⁶. Także też w zaciągach woiennych będący, ktorzyby krzywdy bądź w zaciągnienu, bądź na mieyscu czynili przed tymiż sędziami sprawować się mają. Iako o tym szerzey *laudum* tego woiewodztwa mazowieckiego opiewa. Ta zacnego tegoż woiewodztwa ku ratunku oyczyzny żarliwość, że y drugim woiewodztwom bę- || **(арк. 97)** dzie powodem do podobnych *eiusdem militiae* zaciągow *et ad parem ferendi auxilii (in qua omnis salus) celeritate*⁴⁶⁷, pewnismy.

Baczyć to, rozumiemy, w. m. raczycie, iż z kraio w ruskich i ukrainnych wszystkich tak ordinar[i]ynych, iako y extraordinariynych podatkow wszystka upadła nadzieia y spodziewać się ich więcej ztamtąd nie potrzeba. Iedne bowiem tych tam kraio w posiadł nieprzyziaciel, drugie poganin, zagony *in viscera*⁴⁶⁸ ich rozpuściwszy, w popioł obrocił, insze zaś zdrada chłopska zatrudniła. Samym tedy wielgopolskim woiewodztwom wszystkim, a małopolskim ośmiom – krakowskiemu, sendomierskiemu, lubelskiemu, ruskiemu, podolskiemu, bełskiemu, wolhynskiemu, podlaskiemu – obrony i podatkow w takim czasie y razie *incumbit onus*⁴⁶⁹. Zaczym, ieżeli tey oyczyzny *robur*⁴⁷⁰, woysko quarciane, przy zmniejszonych iuż dochodach zwyczajnych, restaurować w. m. zechecie, sposoby abyście wmość do tego podali, potrzeba.

Doznawszy dawniejszych czasow w każdym oyczyzny naszej trudnościcach, osobliwey W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego] do ratowania nas skłonności y ochoty, prosimy y teraz ich mm. *et ex vinculo vnionis*⁴⁷¹ żądamy, aby w tak nagłym y gwałtownym Rzeczypospolitey przypadku, ktory y W[ielkie] X[ięstwo] Lith[ewskie], straż Boże, może dosiędz, nam pomocy swoiey nie umykali, a przykładem woyny pruskiej trzecią cześcią do woysk koronnych się przyłożyli y iako nayprościey woyska swoie przeciwko nieprzyziacielom na Ukrainę wyprawowali. Czym wmość mm. pp. nie tylko nam braterski affect swoy pokażecie, ale y dosyć uczynicie świątobliwym między nami związkom,

⁴⁶⁶ *ac indemnitate* tegoż skarbu *vindicabunt* – і на відшкодування цього ж скарбу відберуть.

⁴⁶⁷ powodem do podobnych *eiusdem militiae* zaciągow *et ad parem ferendi auxilii (in qua omnis salus) celeritate* – приводом для схожих наборів такого ж війська і для однакової швидкості у наданні допомоги (у якій порятунку усіх).

⁴⁶⁸ *in viscera* – вглиб.

⁴⁶⁹ *incumbit onus* – лягає тягар.

⁴⁷⁰ *robur* – міць.

⁴⁷¹ *et ex vinculo unionis* – і з кайданів унії.

które nas tak *connectunt*, że *utriusque gentis prospera vel aduersa* zobopolnie nas muszą *afficere*⁴⁷².

O sposobach obrony gdysmy tu między sobą radzili, nie mając teraz żadnego z obudwu ich mm. pp. hetmanow, a upatrując, że wojsko bez hetmana być nie może, użyliśmy tych ich mości, którzy się nam z gotowością swoją ozwali y gromadzą się, iasnie oświeconego xiążęcia iego mci Vladysława Dominika na Zasławiu y Ostrogu, woiewodę sędomiarskieg[o], wielmożnego iego mci pana Mikolaia Ostroroga, podczaszego koronnego, wielmożnego ieg[o] mci pana Alexandra na Koniecpolu, chorążego koronnego, y prosilimy, aby ten ciężar *interim* przez czas *interregni*⁴⁷³ na się wziąć raczyli. Tym tedy pomienionym ich mm. rząd wojska zlecamy y wszelaką moc y władzą, która hetmanom z prawa albo z zwyczaju należy, dajemy, wszystkich tych, którzy w służbie y zaciągu Rzeczypospolitey będą, napominając, aby tymże ich mciom podlegali y posłuszni byli, według artykułow wojskowych we wszystkim sprawując się. Tych zaś ich mm., którzy *amore patriae et studio gloriae*⁴⁷⁴ do obozu na ratunek oyczyzny poydą, prosimy, aby tychże ich mm. za directorow wojska uznawali y, spolney rady do ratunku dodając, szanowali. Pod tychże władzą y regiment woiewodztwa cokolwiek ludzi mieć mogą aby iako nayszyjczyj *genere militiae*⁴⁷⁵ wyżej wspomnionym wyprawowali, prosimy. Do których też za nastąpieniem pospolitey naszej wyprawy, za obwieszczeniem naszym, ściągacby się nam przyszło.

W teyże zawierusze y zatrudnieniu Rzeczypospolitey Krakowa y Lubowla opatrzenie braterską naszą prośbą zlecamy iasnie wielebnemu iego mci x. biskupowi [Piotrowi Gembickiemu], iasnie wielmożnemu iego mści panu woiewodzie [Stanisławowi Lubomirskiemu], wielmożnemu iego mści panu staroście [Jerzemu Sebastianowi Lubomirskiemu] krakowskim, upewniając *nomine publico*⁴⁷⁶, że cokolwiek ich mość w tym tak nagłym oyczyzny razie na obronę tych mieysc iuste łożą, *Respublica* z powiną wdzięcznością nagrodzi y wszystko powroci. || (арк. 98)

Tymże ich mm. pp. wodzom woysk *Reipublicae* wyżej mianowanym zlecamy miasto Lwow y zamek kamieniecki, braterskie prosząc, aby ich mm. zniozszy się z ich mm. pp. starostami tamecznymi, te mieysca na pieczy y opatrności mieli tak, żeby *etiam in impetu ipso hostili*⁴⁷⁷ w rękach *Reipublicae* zostawały.

⁴⁷² tak *connectunt*, że *utriusque gentis prospera vel adversa* zobopolnie nas muszą *afficere* – так єднають, що щастя чи нещастя обох родів взаємно на нас мусять впливати.

⁴⁷³ *interim* przez czas *interregni* – тим часом упродовж міжкоролів'я.

⁴⁷⁴ *amore patriae et studio gloriae* – з любові до батьківщини та прагнення до слави.

⁴⁷⁵ *genere militiae* – родом військ.

⁴⁷⁶ *nomine publico* – від імені народу.

⁴⁷⁷ *etiam in impetu ipso hostili* – навіть при самому ворожому нападі.

Przychodzi nam też napomnieć pana starszego nad armatą koronną [Krzysztofa Arciszewskiego], aby on z powinności swoiey dostateczną według potrzeby municyą y prouisia tak oboz koronny, iako y *praesidia*⁴⁷⁸ zamkow opatrował. Temuż dla lepszey opatrności cekauzu warszawskiego część pewną wybrańcow woiewodztwa mazowieckiego, na zamku warszawskim będących, do tegoż cekauzu naznaczamy, pozwalając pomienionemu starszemu nad armatą na te, ktore teraz większe mieć musi, koszty nad zwyczajny iurgielt iego złotych polskich trzy tysiące z quarty nowoy.

Napominamy tez ich mm. pp. residentow, aby ich mm. z powinności swey y pod winami w prawie wyrażonemi, zwłaszcza w tak trudnych oyczyny czasiech, przy iego m. x. arcybiskupie gniźnieńskim tu w Warszawie residowali y z inszemi ich mm. pp. senatorami rady spolney dodawali.

Uważając przy tym, że do terazniejszey Rzeczyposp[olitey] usługi w tak nagłym razie garnącym się, wiele należy na kontraktach prywatnych, ktore zwyczajem oyczystym bez otworzenia xiąg grodzkich odprawować się nie mogą, pozwalamy z mieysc naszych otworzenie xiąg grodzkich wszytkich, nie czekając *pro hac vice*⁴⁷⁹ ani seymikow partykularnych, ani conuocatiey generalney, pewni będąc, iż iako to pozwolenie otworzenia xiąg grodzkich, tak y wszytkie akta terazniejszego ziazdu naszego, iako *ex solo amore boni publici*⁴⁸⁰ pochodzące, przyszła, da Pan Bog, conuocatia rata mieć będzie.

Działo się w Warszawie na ziezdzie przez iego mści x. Macieia Łubieńskiego, arcybiskupa gniźnieńskiego[o], iako primasa y *primum principem*⁴⁸¹ na dzień dzisieyszy, to iest dziewiąty, miesiąca czerwca, roku tysiācnego sześćsetnego czterdziestego osmego złożonym.

Maciey Łubieński, arcybiskup gniźnieński; Andrzej z Leszna, biskup chełmiński, podkanclerzy koronny; Stanisław z Kalinowey Zaremba, biskup kyowski y czarniechowski, opat sulleiowski; Stanisław Warszycy z Warszyc, woiewoda mazowiecki; Ian Kazimierz Krasieński, kasztellan płocki, *m. p.*; Zygmunt Paris, kasztellan czerski; Mikołay Layszczewski, kasztellan sochaczewski; Stanisław Laskowski, kaszt[ellan] warszaw[ski]; Mikołay Lopacki, kasztellan zakroczymski; Stanisław na Starozrzebach Krasieński, kasztellan ciechanowski, starosta nowomieyski; Paweł z Warszyc Warszycy, kasztellan konarski, łączycy; Lukasz ze Bnina Opaliński, marszałek wielki koronny; Ierzy z Tęczyna Ossoliński, kanclerz wielki koronny; Ian Gembicki, dziekan krakowski, sekretarz wielki koronny; Marcin Starczewski, dziekan płocki, administrator opactwa trzemesieńskiego, referendarz koronny; Alexander z Otoka Zaleski, referendarz koronny; Maximilian z Tęczyna Ossoliński, podskar[by] nadw[orony] kor[onny]; Krzysztofh Gembicki, kracyzy kor[onny]; Andrzej

⁴⁷⁸ *praesidia* – залоги.

⁴⁷⁹ *pro hac vice* – на цей раз.

⁴⁸⁰ *ex solo amore boni publici* – з самої любові до блага народу.

⁴⁸¹ *primum principem* – першого князя.

Mniszek z Wielkich Kończyc, kuchmistrz kor[onny], starosta osiecki; Stanisław Zadorski, cześnik kor[onny]; Ian Olbricht Lipski, podkomorzy rawski, starosta inowłódski; Stanisław Skarszewski, starosta stenżycki, reg[ent] cancella[riae] wielki[ey]; Zygmunt Donhoff, star[osta] sokalski; Hieronim Franciszek Zbrowski, starosta prasznicki, rotmistrz z[iemi] cerskiej; Hieronim Lesznowski, chorąży czerski; Andrzej Hieronim Parys, star[osta] czerski, *m. p.*; Hieronim z Gołymina Gołyński, starosta zakroczymski; Mikołaj z Przeremba Przerembski, starosta tuszyński, sekretarz y dworzanin i. k. m.; Adam Kazanowski, chorąży woiewodztwa sendomirskiego, rothmistrz i. k. m.; Adam Brochowski, chorąży sochaczewski⁴⁸²; Krzysztoph z Przeymy Przyiemski, dworzanin i. k. m.; Andrzej Przyiemski, dworzanin pokoiowy i. k. m.; Andrzej Trzebicki, scholastyk płocki, gnieźnieński, krakowski kanonik⁴⁸³, sekretarz i. k. m.; Kasper Luba Trzemeski, gnieznienski kanonik; Bartłomey Lempicki, gnieźnieński, wrocławski kanonik; Ian Franciszek na Lubowicach Lubowicki, stolnik ciechanowski; Alexander Sielski, podstoli poznański; Bernar[d] Goyski, łowczy sendomerski; Gabriel z Brzezin Brzeziński, i. k. m. sekretarz; Wacław z Otoka Zaleski, *m. p.*; Ioannes Czałowański, *subiudex terrae czernensis*⁴⁸⁴; Władisław Zaliwski, podstoli liwski, sekretarz i. k. m.; Walenty Bogatko, podstar[osta] grodzki czerski; Piotr Sławiński, sekretarz i. k. m.; Sebastian Layszczewski, sekret[arz] i. k. m.; Paweł Studzieński, sekret[arz] i. k. m.; Kazimierz Cesław Miłoszewski, sek[retarz] i. k. m.; Lukasz Wolski, podstoli sochaczewski; Otto Dunin z Skrzywna; Nikodim Iabłonowski, cześnik ziemie nurskiej; Marian Dunin Brzeziński z Skrzywna; Marcin Zaleski, dziekan wnieiowski, proboszcz sadkowski; Hieronim Kempicki, *parochus kuniecensis etc.*; Stanisław Luba Trzemeski, *m. p.*; Ian Magnuski, obywatel powiatu czersk[iego]; Hiacinthus z Michałowa Michałowski, obywatel ziemie czerskiej; Ian Chryzostom Wyleżyński; Spytko de Buzenin Pstrokoński; Mikołaj Olbrycht z Szulistawic Wolski; Stephan Czechowski; Ian Sokoł[o]wski; Woyciech Sadokirski; Adam Pogroszewski; Ian Pogroszewski; Lukasz Brodecki; Hieronim Ian z Zerznia Zerzynski, obywatel ziemie warszawskiej. || (арк. 99)

Опубліковано: Supplementum ad historica Russiae monumenta / Дополнения к актам историческим, относящимся к России. – СПб., 1848. – Док. LXXIII–2. – С. 176–178;

Архив Юго-Западной России. – К., 1914. – Ч. III. – Т. 4: Акты, относящиеся к эпохе Богдана Хмельницкого / Изд. И. Каманин. – Док. VI. – С. 10–17;

Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657: Збірник за документами актових книг / Упоряд. Л. Сухих, В. Страшко. – К., 2008. – С. 31–32 (регест).

⁴⁸² У друці “sochnzewski”.

⁴⁸³ У друці “kannonik”.

⁴⁸⁴ *subiudex terrae czernensis* – підсудок Черської землі.

№ 52

25 червня 1648 р., Прошовичі. – Ухвала сеймику Краківського воєводства у Прошовичах на конвокаційний сейм у Варшаві⁴⁸⁵

*Laudum*⁴⁸⁶ seymiku prosowskiego na convocatią w grodzie krakowskim *acti co[n]uo[catio]n[is]*⁴⁸⁷ 25 dnia czerwca 1648.

Мы, рады, дыгнитарзе, врѣдничзи у рычерзство воєводства краковського, которзисми се ту до Proszowyc на dzien 25 miesziąca czerwca w roku teraznieyszym za obwieszczeniem iasnie wielyebnego⁴⁸⁸ i. m. x. arczibiskupa gnieznienskigo у зложеном przez vniuersał woiewodztwu naszemu seimiku ziechali, przychiliaiąc sie do *laudum* woiewodztwa naszego *die 8 ianuary 1647* w Proszowiczach postanowionego у seimem *anni 1647* approbowanego, а uwazaiącз niebezpieczenstwa vkrainnych woiewodztw, *ad exorta pericula reprimenda*⁴⁸⁹ liudzy woiennych do pierwszych piąciuset, to iest trzechset vsarza а двухset kony kozakow przez ich msczy pp. commissarze nasze *uigore eiusdem laudi anni 1647*⁴⁹⁰ woiewodztwa naszego do iasnie wielmoznego i. m. p. Stanisława hrabie na Wiszniczu Lubomierzskiego, woiewody krakowskiego, niepołomskiego etc. starosti, *die 7 iuny anno 1648* do zamku wisniczkiego zgromadzonego, uchwalionych, ktora uchwała albo⁴⁹¹ assignatia liudzy tych woiennych *presentibus approbatur et conuocatione futura ratificari debet*⁴⁹², przyciniąmy vsarza koni sto, arkabuzerow dwiescie, draganow sterysta у onim służbę *a die prima iuly*⁴⁹³ przipowiadamy. Tymze zołd, vsarzowy po złotych sterdziestu, arkabuzerom takze po złotych sterdziestu, а draganom po złotych 36 на cwierz z pieniędzy naszych naznacomi. А iakosmi do pierwszych piączyset koni за rochmistrzow wielmoznego imsczy p. Michała на Zebrzdowyczach Zebrzydowskiego, miecznika koronnego, lanckoronskiego, sniatinskigo starostę, do sta koni vsarzow; wielmoznego i. m. p. Ierzego [Sebastiana] hrabie на Wiszniczu Lubomierzskiego, generała krakowskiego, spiskiego, chmielniczkiego, dobczickiego etc. starostę, do sta koni vsarzow; wielmoznego i. m. p. Constantego [Jacka] hrabie на Wiszniczu Lubomierzskiego, sądeckiego, białocerkiewskiego etc. starostę, do sta koni vsarzow; imsczy p. Michała z Zaklicina Iordana do sta kony [kozakow]; i. m. p. Alexandra z Koniecpola Konieczpolskiego do sta koni kozakow, tak у do

⁴⁸⁵ Див. цей документ у переказі: док. 49.

⁴⁸⁶ *laudum* – ухвала.

⁴⁸⁷ *acti convocationis* – конвокаційного сейму.

⁴⁸⁸ Слово правлене.

⁴⁸⁹ *ad exorta pericula reprimenda* – на погамування посталих загроз.

⁴⁹⁰ *uigore eiusdem laudi anni 1647* – силою тої ж ухвали року 1647.

⁴⁹¹ У рукописі механічна помилка Голінського: “*uchwała* або *albo assignatia*”.

⁴⁹² *presentibus approbatur et conuocatione futura ratificari debet* – цим затверджується та повинен бути ратифікований на майбутньому конвокаційному сеймі.

⁴⁹³ *a die prima iulii* – від дня першого липня.

terazniejszych przycinionych siedmiset ludzy za rochmistrzow, to iest do sta koni vszarzow, wielmoznego i. m. p. Władysława na Mirowie margrabie Miszkowskiego, grodeczkiego, moscickiego etc. starostę, do pierwszego zasz sta kony arkabuzerow i. m. p. Piotra z Brzezia Chrzastowskiego, a do pierwszego sta koni draganow i. m. p. Andrzeia Cykowskiego, do drugich sta kony i. m. p. [Pawła] Stokowskiego, do trzecich sta kony i. m. p. Mychała Iordana, do czwartych sta kony draganow i. m. p. Ludwika Iarosowskiego vzyli y uproszieli. A iz uchwałą seymiku naszego prosow- || (**арк. 100**) skiego anni 1647 woiewodztwo nasze wielmoznego i. m. p. Ierzego [Sebastiana] hrabię na Wisnicz Lubomierzskiego, generała krakow[skiego], spiskiego, chmielnickiego, dobczyczkiego etc. starostę za pułkownika obrało y uprosiło, tedy y teraz tęże wszistek lud tak pierwszych 500 kony, iako y terazniejszy przyciniony 700 kony pod regiment y directią i. m. p. pułkownika naszego daięmy. Ich mciow pp. rochmistrzom naszym teraz obranim contentatją z kuchennim naznacamy: i. m. p. margrabie stery tiszające złotych, i. m. p. Cikowskiemu dwa tiszająca złotych, i. m. p. Iordonowy dwa tiszająca złotych, i. m. p. [Ludwikowi] Iaroszowskiemu dwa tiszająca złotych. Timze ich mm. pp. rochmistrzom teraz obranym czaszu do sciągnięcia niedziel trzy *a data presentium*⁴⁹⁴ daięmy y naznacomy. Ktorzy to ludzie zostawac w woiewodztwie poty maią, poki i. m. p. pułkownyk *ex consilio*⁴⁹⁵ ich mm. pp. posłow *a necessitate Reipublicae* przez vniuersaly swoje na potrzebę Rzeczypospolitey na Vkrainę scia⁴⁹⁶ [nie naznaczy] pod buławę tego, ktorego *authoritate conuocationis*⁴⁹⁷ Rzeczypospoli[ta] naznaczy. Dalsze iednak ym służby przypowiedzenie y ordinatia do seymiku *relationis*⁴⁹⁸ sobie zachowuięmy. A iz kozde woisko w porzątku swim bydz ma, tedi zabiegaiąc skwierku y skodzie ludzkiey wsziszczy *vnanimi consensu*⁴⁹⁹ declaruięmy, ze iesliby tęż żołnierz w ciągnięciu albo na stanowisku co komu wzyął albo krzywdę komu ucziniał, tęż, co bi mu sie to stało, ma sprawiedliwoszczy u ich m. pp. rochmistrzow żadac, a iesliby oney ucziniec nie chciely, tedi do i. m. p. pułkownyka udac sie dlia sprawiedliwoszczy ma, który gdybi iey nie ucziniał, tedy wolno *iniuriato delinquent[e]m* przed sąd kapturowy, poki tu na stanowiskach żołnierz zostawac będzie, pozwac⁵⁰⁰, a tam *delinquens peremptorie*⁵⁰¹ stanącz y sprawyc sie powinny. A skoro sie tęż

⁴⁹⁴ *a data presentium* – від теперішньої дати.

⁴⁹⁵ *ex consilio* – порадившись.

⁴⁹⁶ Так у тексті [scia[gacz]?]; у виданні сеймикових актів варіант – “iść” (Akta sejmikowe województwa krakowskiego. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1. – Dok. CXIV–134. – S. 350^d).

⁴⁹⁷ *authoritate conuocationis* – владою конвокаційного сейму.

⁴⁹⁸ seymiku *relationis* – реляційного (посеймового) сеймику.

⁴⁹⁹ *unanimi consensu* – за одностайною згодою.

⁵⁰⁰ wolno *iniuriato delinquentem* ... pozwac – дозволено постраждалому позвати винуватця.

⁵⁰¹ *delinquens peremptorie* – винуватець однозначно.

zołnierz do obozu ruszy, tedy do sądu lubo hetmanskiego, lub tribunalskiego *in[t]e[r] causas militares læso cum delinquente agendi patebit uia*⁵⁰².

A iako *a morte regia*⁵⁰³ wielmożny i. m. p. generał y starosta krakow[sky] [Jerzy Sebastian Lubomirski] *praesidium*⁵⁰⁴ zamku krako[wskiego] upatrując swoiey piechoty trzysta *non modico [suo] sumptu et expensis*⁵⁰⁵ na zomku krakow[skym] chował y terasz chowa, za którą czulośc y opatrznosc *omnis gratitudo*⁵⁰⁶ od stanow koronnych y powrocenie *expensarum*⁵⁰⁷ imsczy *debetur*⁵⁰⁸, tak y terasz tesz trzysta piechoty imsczy dla bezpieczenstwa tegoz zamku tamze miecz y tegosz zamku przez vrzędniki swe grodzkie przysięgłe zamku krakow[skiego] strzedz, a panu *legitime*⁵⁰⁹ od wszech stanow obranemu, wiernie dochowacz powinięn będzie. Dliaczego vrząd i. m. grodzky krakow[sky], to iest p. podstaroszy [Hieronim Śmietanka], p. *vices regenti* [Lucas Kochoński], p. pisarz [Stanisław Księski], od pospolitego rusenia, iesliby do niego *tempore presentis interregni*⁵¹⁰ przysło, wolnemy bydz maią. A tey piechocie na zomku || (**арк. 101**) zostaiącey, *a data presentium*⁵¹¹ zapłata *ex erario Regipublicae*⁵¹² isc ma, czego u i. m. p. podskarbiego koronnego [Jana Mikołaja Daniłowicza] ich mm. pp. posłowie naszi na conuocatiey przisley upomnią sie. Stoszuąc sie do uchwały kaptura *anno D[omi]ni 1586* w Krakowie postanowionego, napominamy pana Marczina Pigłowskiego, podrzęczonego krakowskiego, przy tey vchwalie naszey tu będącego, aby prochy, kuliamy y inszemi potrzebamy do obrony zomkowej [należącemi] y inszemi munitamy y zywnością wedlie potrzeby z prowentow wielkorządowych [z] zwikłey powinności zamek krakowsky opatrzył y dla tegosz od pospolitego ruszenia, iesliby do niego *presenti interregno*⁵¹³ przyszło, wolny bydz ma.

A yz magistratus miasta Krakowa na obronę tegosz miasta pewną liczbę piechoty zaciągnął, tedy iako tho pochwaliamy y wdzięcznie przymuiemy, tak czasu podatkow publicznych woiewodztwa naszego na to miasto słuszny wzgład miec będziemy. Forty, bramy w miescie Krakow[ie] w roznich kamieniczach duchownych, takze kliastorach będące, [*tempore*] *present[is]*

⁵⁰² *inter causas militares læso cum delinquente agendi patebit via* – між військовими справами постраждалому з винуватцем буде відкрита дорога судового процесування.

⁵⁰³ *a morte regia* – від смерті короля.

⁵⁰⁴ *praesidium* – залогу, підкріплення.

⁵⁰⁵ *non modico [suo] sumptu et expensis* – непересічним [своїм] коштом та витратами.

⁵⁰⁶ *omnis gratitudo* – всяка вдячність.

⁵⁰⁷ *expensarum* – витрат.

⁵⁰⁸ *debetur* – належитьсья.

⁵⁰⁹ *legitime* – законно.

⁵¹⁰ *tempore presentis interregni* – під час цього безкоролів'я.

⁵¹¹ *a data presentium* – від цієї дати.

⁵¹² *ex erario Regipublicae* – зі скарбу Речі Посполитої.

⁵¹³ *presenti interregno* – за цього безкоролів'я (у рукописі хибно “*interregni*”).

*interregni*⁵¹⁴ kazdy swą zamurowacz powinię. Takze bramy mieyskie *hora solita*⁵¹⁵ zamikane y potym otwierane byc nie maią. A iesliby *Respub[lica]* do pospolitego ruszenia *tempore presentis interregni* przyszło, tedy imszcz pp. obywatelie woiewodztwa naszego, ktorzy z ochoty swey za zold iednak nasz pod horągwie nasze zaciągnęli szie, do tego pospolitego ruszenia nie będą naliezec, iednak według dawnich praw pocztow pod te horągwie, pod ktoremi służą, przysadzić na ten czas powinny będą. [Chleb]⁵¹⁶ ludziom tym naszym [w] woiewodztwie naszym w dobrach kroliewskych y ich mm. pp. duchownich przez ich mm. pp. commissarze, iz iusz iest naznaczony *seorsiuo scripto*⁵¹⁷ (ktory *presentibus approbatur*⁵¹⁸), tedy według niego na kozde puł cwierczy roku ma bydz wibierany y wydawany.

To *laudum* nasze zgodnie postanowione rękami naszymi podpiszuiemy y ono do act grodzkych krakow[skych] pewnim osobom z ich msciow pp. braczy na to od nasz deputowanym swym y naszym imięnięm podac zlicieliszmy.

Działo sie w Proszowiczach na mieysczu *consult[at]io[num]*⁵¹⁹ zwiczainim *die 25 iuny anno 1648*.

Опубликовано: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1953. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1. – Dok. CXIV–134. – S. 348–352 (з підписами).

№ 53

*25 червня 1648 р., Прошовичі. – Інструкція послам на генеральну конвокацію з сеймику Краківського воєводства (продовження з нотаткою Мартина Голінського про початок документа*⁵²⁰)

[7.] Na temze seimiku zliecono ich mm. pp. posłom y to w punctach na conuocatią, aby szie upom[n]ieli tego, zeby z powiatow niedawno do Korony przyłąconych, lemburskyego y bytomskiego, ludzie wiprawieni bely na Ukrainę dlia obrony tamtey sczyany.

[8.] *It[em]*. Takze miasto Gdansk ochotę y zicliwosc swoię zwykło Rzeczipos[politey] oswiadczac y teraz nie wąpięmi o takieyze. Przeto

⁵¹⁴ *tempore presentis interregni* – під час цього безкоролів'я.

⁵¹⁵ *hora solita* – в усталену годину.

⁵¹⁶ У рукописі це слово пропущено. Відновлено за виданням: Akta sejmikowe województwa krakowskiego. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1. – Dok. CXIV–134. – S. 351.

⁵¹⁷ *seorsivo scripto* – окремим листом.

⁵¹⁸ *presentibus approbatur* – підтверджується цим.

⁵¹⁹ *consultationum* – нарад.

⁵²⁰ Початок див. вище док. 47.

ich mm. pp. posłowie imięm Rzeczypospo[litey] żądać będą, aby w terazniejszym razie [z tei] zycliwoszczy y ochoty swey gotowemy liudzmy, || (арк. 102) ktore pod kazdy [czas miewa]⁵²¹, Rzeczpospolitą ratowali.

[9.] *It[em]. Requirent*⁵²² ich mm. pp. posłowie i. m. p. podskarbiego [Jana Mikołaja Daniłowicza], aby i. m. według powinności urzędu swego wsistkie *bona y prouen[tus] mense regie*, także wsistkie *vacantie* (ktorych prouentus pod ten czas *Reipub[licae] debent[tur]*)⁵²³ w possessię swoię wzywał y w zawiadowaniu swim miał y z nich zasz potim rachunek ucziniał. Z ktorych intrati y dochodow nie ma imsz gdzieindziej obracać, ięno tam, kędy wolia Rzeczypospo[litey] będzie. Dowiedzą szie przitym od imszy, czemu przez wiadomoszczy iego prouenta z dobr economiey y zup *ad mensa[m] regia[m]*⁵²⁴ należące u rozni [liudzi] przichodziły *dispositiā cum derogatione* urzędu⁵²⁵ imszy.

[10.] *It[em].* Ponieważ wielmożny imsz p. generał y starosta krakow[ski] [Jerzy Sebastian Lubomirski], zomku krakow[skiego] *securitatem*⁵²⁶ warując począwszy od [smierci] i. k. m. dotychczas trzysta piechoty swey narodu polskiego kosem swim chował na zamku y dotąd chowa, y ta piechota wsistka dla obrony zomkowej tamże *tempore presen[tis] interregni ex laudo nostro et institutis* przotkow naszych⁵²⁷ w starych kapturach zostawać powinny, tedy ich msz pp. posłowie naszymy, zniossi sie *cum ordinibus Regni, autoritate conuocationi[s]*⁵²⁸ i. m. p. podskarbiego [koronnego] upomnia, aby z prouentow Rzeczypospoli[tey], iako też *mense regie*⁵²⁹ teraz do dispositiey Rzeczypospoli[tey] należących, [t]a piechota zapłatę swoię miała y zamek ten, ktorego całoszczy wsistkiey Rzeczypos[politey] należy, ponieważ tam *insignia Regni conserua[ntu]r*⁵³⁰, swoie powinne *praesidium*⁵³¹.

[11.] *It[em].* Maię sie też staracz pp. posłowie naszymy, aby według dawnego zwicaiu dani bely commissarze z senatu y koła posełskiego, ktorzyby przed electyą skarb *[et] insignia Regni*⁵³² podług rejestru reuidowali, także

⁵²¹ У рукописі замість фрази у квадратних дужках написано “нієму”.

⁵²² *requirent* – домагатимуться.

⁵²³ У рукописі дужка не закрита. *Reipublicae debentur* – належаться Речі Посполитій.

⁵²⁴ *ad mensam regiam* – до королівського столу.

⁵²⁵ *cum derogatione* urzędu – зі збитком для уряду.

⁵²⁶ *securitatem* – безпеку.

⁵²⁷ *tempore presentis interregni ex laudo nostro et institutis* przotkow naszymy – під час цього безкоролів'я відповідно до нашої ухвали та постановлень наших предків.

⁵²⁸ *cum ordinibus Regni, autoritate conuocationis* – зі станами королівства, силою конвокаційного сейму.

⁵²⁹ *mensae regiae* – королівському столу.

⁵³⁰ *insignia Regni conseruantur* – королівські інсигнії зберігаються.

⁵³¹ *praesidium* – залога.

⁵³² *et insignia Regni* – і королівські інсигнії.

*privilegia*⁵³³ dawne y insze sprawy Rzeczyposp[olitey] y *diploma*⁵³⁴ tak za panowania s[więtey] pamięczy krolia i. m. Zigmunta Trzeciego, iako y za s[więtey] pamięczy krolia i. m. Vladysława Cwartego, pp. naszych, *ad archiv[um]*⁵³⁵ na seimach podawane były y zrewidowawszi, klucze od skarbu do tamtych ich mm., ktorim *ex vi legu[m]*⁵³⁶ howac naliezy, [oddali].

[12.] *It[em]*. A yz zupy wieliczkie *extrema[m] pene minantur ruinam, instabunt*⁵³⁷ ich mm. pp. posłowie, aby z tey conuocatiey rewizorowie do rewidowania zup tak wieliczkich, iako y bochenskich naznaceni beli. A ze nie telko za ziwota krolia i. m., s[więtey] pamięczy p[ana] naszego, alie tesz y po smierczy i. k. m. następując na prawa y wolnosczy sliacheckie i. m. p. administrator teraznieyszy [Hieronim Radziejowski]⁵³⁸ soli powinney stąnowy sliacheckiemu nye widawał, zupy popustoszel, robotnikow iednich porozganiał, drugim nie popłaciel pensy y widerkaffow tym, ktorim nalieżą, nie popłaciel. Znioszą sie ich mm. pp. posłowie naszy [z] stąnamy Rzeczyposp[oli]t[ey] y *efficient[er]*, aby *autoritate conuocationi[s] et ex vi* kapturu⁵³⁹ forum na kapturze generalnim naznacone mu było, || (**арк. 103**) gdzie *conquerentibus et iniuriatis*⁵⁴⁰ sprawic sie będzie powinien. A ze z okazyey tegosz p. administratora i. m. p. starosta bieczki [Jan Wielopolski] w zupach bohenskich wielkie odniósł skody, *requirent*⁵⁴¹ pp. posłowie naszy i. m. p. podskarbiego koron[nego] [Jana Mikołaja Daniłowicza], aby i. m. z wladzi urzędu swego w tę sprawę weybrał y onim *pro exigentia*⁵⁴² iey decidował, aby kazdy przzi prawie swoim zostawał.

[13.] *It[em]*. Dawne y swieze prawa *infames et bannitos*⁵⁴³ przzi actah publicnych y sządach *arce[n]t*⁵⁴⁴ daleko więcey na electiey taczy mieysca miec nie mogą. Tedy y na tey conuocatiey pp. posłowie naszy *precauere*⁵⁴⁵ to maia.

⁵³³ *privilegia* – привілеї.

⁵³⁴ *diploma* – дипломи.

⁵³⁵ *ad archivum* – до архіву.

⁵³⁶ *ex vi legum* – силою законів.

⁵³⁷ yz zupy wieliczkie *extrema[m] pene minantur ruinam, instabunt* ich mm. pp. posłowie – оскільки веліцькі жупи загрожують повною руїною, то їхмость пани поли наполягатимуть.

⁵³⁸ *Łabęcki Hieronim*. Spisy chronologiczne dawnych żupników w Polsce // Biblioteka Warszawska. – T. 1. – S. 820. Див. також далі док. 95.

⁵³⁹ *efficienter*, aby *autoritate conuocationis et ex vi* kapturu – ефективно, щоб владою сейму та силою каптуру.

⁵⁴⁰ У рукописі “*incuratis*”. *Conquerentibus et iniuriatis* – позивачам та постраждалим.

⁵⁴¹ *requirent* – домагатимуться.

⁵⁴² *pro exigentia* – на вимогу (скаргу).

⁵⁴³ *infames et bannitos* – знеславлених та вигнаних (тобто засуджених на “інфамію” та “баніцію”).

⁵⁴⁴ *arcent* – стримують.

⁵⁴⁵ *precauere* – застерегти.

[14.] *It[em]*. Maią sie tesz z tym declarowac pp. posłowie naszym y *cavere*⁵⁴⁶ nam, ysz *ad electionem*⁵⁴⁷ przisłego pana nie przistapiemy, az wprzod czudzoziemczy wsziszczy tak *spirituales*⁵⁴⁸, iako *seculares*⁵⁴⁹, ktorzy zwikli *consilia Reipubli[cae]*⁵⁵⁰ mieszac, od dworu relegowany będą y wprzod exorbitantie y urazy⁵⁵¹ praw y wolnosczy tak stanu sliacheckiego, iako y miast koronnych zlicone będą, kwoli czemu zicemy, aby woiewodztwo kazde exorbitantie y vrazy swoje, z ktorych potym na electyey *pacta conuenta* do poprziężenia podadzą *in uim*⁵⁵² *preparationis*⁵⁵³ na electyey na pismie podadzą, nie deroguiąc⁵⁵⁴ iednak wolnemu kazdego na electyey po tym głoszowy, vpomnią sie vrazy exorbitantiey wseliakych.

[15.] *It[em]*. Dlia tegosz⁵⁵⁵ p[re]paramentu ich mm. pp. posłowie maią sie zniesc z innemy woiewodztwy małopolskiemy y seimik korczinsky reasumowac, y tymze woiewodztwom *authoritate conuocationis*⁵⁵⁶ przed electyą zložyc go mayą.

Te puncta y artykuły seimiku prosowskiego nalieżą do tych wizey napiszanich, gdysz sie ych nie razem do wiadomoczy dostało sie przepiszac. ||
(арк. 104)

Опубліковано: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1953. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 1. – Dok. CXIV–136. – S. 354–358.

№ 54

Нотатка Мартина Голінського про новини з Варшави, переслані до нього Францішком Йонковським разом з листом Адама Киселя до Богдана Хмельницького від 30 червня 1648 року

Pysał do mnie z Warszawy imszc p. Francisek Ionkowsky, w ktorim nowiny oznaymuie my y copyą listu posłał mi iako pisał do Hmielniczkiego i. m. p. Kisiel, woiewoda braclawski, *de data die vltima iuny 1648*⁵⁵⁷. Oznay-

⁵⁴⁶ *cavere* – застерегти.

⁵⁴⁷ У рукописі “*a declaratione*”. *Ad electionem* – на елекцію (вибори).

⁵⁴⁸ *spirituales* – духовні.

⁵⁴⁹ *seculares* – світські.

⁵⁵⁰ *consilia Reipublicae* – ради Речі Посполитої.

⁵⁵¹ У рукописі “*urazy*”.

⁵⁵² Слово правлене.

⁵⁵³ *in vim praeparationis* – в силу приготувань.

⁵⁵⁴ У рукописі “*dereguiąc*”.

⁵⁵⁵ Слово правлене.

⁵⁵⁶ *autoritate conuocationis* – владою конвокаційного сейму.

⁵⁵⁷ *de data die vltima iunii 1648* – під датою 30 червня 1648 року.

muie my w tym liscie, ze kroliewiczowie ich moszcz oba mieskaią Warszawa, Carol y Casimierz, zdrowy dobrze. Chmielniczky posłał sesczy kozakow w poselstwie do Warszawy, do imszy x[iędza] arczybiskupa y do Rzeczypospolitey, ktorych odložono y czekac im kazono aze do conuocatiey. Z iakim poselstwem, dopiero sie po tim vsłszy i iakie puncta podadzą. O Moskwie tesz poczęło bydz slychac, iakoby chciely przimierze złamac y następowac na granicze Wielkie^o Xzięstwa Litew[skiego]. Tatarowie tesz posłaly, upominając szie kozuchow przez siedm liat zatrzymanych, za ktorych nieoddaniem chca bydz pod Warszawą, groząc y odpowiedaiąc ogniem y sablą.

№ 55

12 червня 1648 р.⁵⁵⁸, Гоца. – Лист Адама Киселя до Богдана Хмельницького з виявом зичливості і про відправлення о. Петронія Ласка для переговорів

Copya listu od i. m. p. Kisielia, woiewody braclawskiego, do Hmielnickiego.

Moszczy panie starszy Rzeczypospolitey Woyska Zaporowskiego, zdawna mnie myły przyiacieliu!

Gdy wielie iest takych, ktorzy o w. m. iako o nieprzyiacielu Rzeczpospolitey rozumieją, ia nie telko sam zostawom cale upewnionim o w. m. wiernym affekcie ku Rzeczypospoli[tey], alie y inszych w tym upewniam ich msciow pp. senatorow collegow moych. Trzy rzeczy mnie w tym vpewniaią. Pierwsza, isz od wieku, lubo woysko dneprawe sławy y wolnosczy swoich przestrzega, ale wiary swoiey zawsze krolom pp. y Rzeczypospo[litey] dotrzymawa. Druga, ze narod nasz rusky w prawosławney wierze iest za łaską Bożą tak statecny, ze woły kazdy z nas zdrowie swoje pokładac, nizeli tę wiarę świętą w czimkolwiek naruszyc. Trzecya, ze lubo rozne bywaią (iako sie y terasz stało, zal sie Boze) wewnętrzne krwie rozlianie, przecię iednak oyczizna wszystkim iest iedna, w ktorey sie rodziemy, wolnosczy zaziwamy y nie masz prawie we wszistkim swiecie drugiego podobnego panstwa oycziznie naszey w wolnosczyach, swobodach. Dla tego zwyklismy wsziszczy iednostainie tey ma- || **(арк. 105)** tky naszey oyczizny Korony Polskiej całosczy przestrzegac. A chociaż bywaią rozne dolieglywosczy (iako to na swiecie), to iednak rozum kaze vznawacz y uwazac pilno, ze łatwiey domowyc sie w panstwie wolnym, co ktorego z nasz boły, nizely straczyc tę oycziznę naszę. Nie drugiey albowiem takowey znaliesz nigdy any w krzesczyanstwie, any w poganstwie, wszędzie niewolya. Sama telko Korona Polska wolnosczyą na wszistek swiat slynie. Przetoz z tych wszistkych przełożonych respectow, a przitym z moiey dawney ku w. m. samemu, moiemu dawnemu przyiacielowi, y ku wszistkiemu

⁵⁵⁸ Датування за публікаціями документа (див. легенду).

Woysku Zaporowskiemu confidentiey, wyselam nie iako do nieprzyiacielia Rzeczypo[li]tey, ale iako do przyiacielia mego, w teyze oycyznie y w tey powolaney wierze, w ktorey spłodzony sam iestem, będącego starca z manasteru mego choczkiego oycy Petriniego Łaska, przez ktorego nawiedzam w. m. y moy dawny affect zicliwy w. m. samemu y wszistkiemu Woysku Zaporowskiemu Rzeczypospolitey zaporowsky oswiadczam. Wiadomo to dobrze w. m. y wszistkiemu woysku, isz ieden ia, będącz w Koronie Polskicy z narodu ruskiego prawosławnych chrzesciyan senatorem, dzwigam na ramionach cerkwie swięte y starozitnosczy naszey nienaruszenie dotrzymałem do sędzywego włosu mego, y dotrzymam, da P[an] Bog, az do smierczy. Wiedzą y to wszisczy o onym Cumeyskim krwie rozlianiu, nie pomazałem nigdy krwią chrzesczyanską rąk moych. Masz mi tedy w. m. ze wszistkiem Woyskiem Zaporowskim cale dufac, o co pilnie proszę, zebysz mi w. m. dufał. Co sie stało, ro[z]stac sie nie moze. Zawsze gniew Bozy woyną wnątrzną samich między szobą, powietrzem y głodem w panstwa wiliewa. A to wszystko troie niemal przepusciał P[an] Bog na Rzeczypo[li]tą. Ale cos s tym czynic? Czy skwapiac szie do ostatniey zguby, powstaiąc ieden na drugich, czy rozgniewane błagac niebo, a prosząc miłosziedzia swiętego Boskiego miec sie do usmierzenia plagy Bozey y do uspokoienia? Wiem, y to gotow pokazac, ze nigdy s[więtey] pamięczy krolia imszy dobrodzicia mego nie beło woly na to, aby do tego krwie rozliania przyhodzicz myało. Wiem y to, pokom ia za Dnieprem mieskał, tę miałem od i. m. p. krakowskiego wiadomoscz, ze nie miało przisc między woyskiem do zadnego zamieszania, bo naznaczona beła commissia od krolia imszy do uspokoienia. Wiem y to, zes w. m., lubo szedł na Zaporozie, przyczisniony będąc (iako mi szie to⁵⁵⁹ dało wiedziec od służy mego a p. swagra w. m., p. Marka Zduniewskiego)⁵⁶⁰, niczes nie poczynął przeciwo krolowi i. m. y Rzeczypo[li]tey. Tego nie wiem po moych odiezdzie z Zadnieprza, z czego przyszło do takiego srogiego zamieszania, ktore szie stało, krwie rozlianya. Lecz iakoszkolwiek iest, z nieprzyiacielem wygrana bytwa y przegrana potrzebią tego, aby znowu || (**арк. 106**) potężnieyse następowaly woyska. Takie zasz nieszczęśliwe zamyieszanie domowe potrzebuie, aby iaknayprędzey mogło szie gaszyc y vspakaiac. Tego ia tedy w teraznieyszim zamieszaniu zyczę, zebysz w. m. maiestatu Bozego y Rzeczypo[li]tey nie naruszał, Tatarow odprawieł, a szam, na zwikłych mieyszczach zostaiąc, wysłał do Rzeczypo[li]tey y przełozeł to, z czego do takiego nieszczęsnego zamieszania przysło, a wiarę swoię y wszistkiego woyska Rzeczypo[li]tey oswiadczeł. Obieciuję w. m., tak iako iestem cerkwie Bozey sinem y iako dom moy z narodu ruskiego starozitny idzie, ze sam będę pomocnym do wszistkiego dobrego w. m., gdzie szie w. m. ze mną znoszyc będziecie. Wiecie w. m. bardzo dobrze, ze y na mnie w tey Rzeczypo[li]tey za łaską Bożą

⁵⁵⁹ Далі у рукописі “здаł”.

⁵⁶⁰ У рукописі дужка закрита після слова “wiedziec”.

cokolwiek naliezy y bezemnye any woyna uchwaliona bydz nie moze, any pokoy stanowiony. A pierwszy ia wnętrzney woyny nie będę [zyczyc], ale oplakawsy co sie stało, chcę radzyc [o] oycziznie y wiesc ią do pokoia. A czemuś? Bosmi sie wsziscy chrzescyanie! Na pogany⁵⁶¹ lepiej obrocic siły, ktorzy na chwałę Bożą y na wszystkie narody chrzesczyanskie następuią. Wiecie w. m., isz nie nowina, w poganstwie między Tataramy bywaią takie zamieszana, krwie rozliania, przecię nikt nie iedna, szami sie rychło zgadzią y iednaią. Tosz y nom potrzeba vwazyycz. Tę moię u w. m. deklaratią ucinwszy, zaleczom sie przyiazni w. m. y wszistkiego Woiska Zaporowskiego etc. 1648.

Adom Kisiel, woiewoda braclawski.

Опубликовано: Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и волинском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 27. – С. 143–148;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 22. – S. 46–48 (z datą 12 czerwca 1648 r.);

Szajnocha Karol. Dzieła. – Warszawa, 1877. – Т. IX: Dwa lata dziejów naszych. – 1646, 1648. – S. 214–215 (początkowy fragment);

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 16. – С. 224–226.

№ 56

(3) 13 czerwca 1648 r., табір під Білою Церквою. – Лист Богдана Хмельницького до Адама Киселя з відомостями про прибуття о. Петронія Ласка і відправлення українського посольства до польського короля Володислава IV

Respons abo copya listu od Chmielniczkiego do i. m. p. Kysielia, woiewody braclawskiego. *Die 13 iuny 1648.*

Iasnye wielmożny msczywy panie woiewodo braclawsky, nam wielcze mosczy panie y dobrodzieiu!

Za nawiedzenie listowne przez oycy Petriniego Laska wm. m. panu wielcze dziękuiemy. A o tę kłięskę, ktora szie wscęła w zyęmi naszey nad narodem chrzesczyanskym, lubo nie z naszey przyciny, barzo załuiemy. Kto temu iest przycina, Pań Bog będzie sądzyeł, gdyz y ta pomsta, snadz, ze stanęła od Pana Boga nad niewinnymy, w czym || **(арк. 107)** y przy szuchych drwach y surowym szie dostacz musiało. Posłuchawszy wm. msczyego pana y dawnego przyiaciela naszego, szamy sie zatrzymawszy, ordzie tatarzskiey wrocic sie roskazalismy, aby więcey krew chrzesczyanska nie liała sie, do iego kroliew-

⁵⁶¹ У рукописі “ніе поганіе”.

sky moczy posłów moych (nie obracząc się do innego pana, gdyż to wiemy, że to bez woli jego królewskiego moczy nad nami się działo) z upokorzeniem y wiernym poddanstwem wprawieliszmy. W czym unizenie proszę w. naszego mo[sczi] pana, abysz w. m. iako ten, który wszistkych dolieglywoczy naszych wiadom bydz racysz, tak do i. k. moczy y wszistkiew Rzeczypospolitey miłościwie przicinicz się raczeł, iakobyszmy według dawnych praw y wolności naszych wojskowych nienaruszenie zostawacz mogly. Do ktorego z naynizszemy usługamy memy iako naypilniey oddaie się. Dą zpod Białey Czerkwie, *die 13 iuny, an[n]o Do[min]i 1648.*

W. m. mego moczyego pana vnyzony sługa, Bogdan Chmielniczky, starszy Wojska Zaporowskiego, *m[anu] p[ropria]*.

Cedula w tym lysczye:

Iesly pewna, zesmy iusz zostaly osieroczałemy po kroliu imoczy, panu naszym myłoczywim, proszę, moznaly rzec, zebysz w. moczy pań, czegobyszmy sobie barzo zycely, z łasky swey nasz, sług swych, bytnoszczyą swoią nawiedzyc raczeł, abyszmy mogly o wszistkiem ustnie się rozmowyc y wziac od w. moczy pana radę, ktoremu wszistkiego dobra zycemy, abyszmi mogli wiedziec, kogoby Rzeczpospo[li]ta kroliem chciała miecz. A iezeli nie mozna rzec, zebysz nasz w. moczy pań sam do nasz w prętkym czasie przybydz nie mógł, vnizenie proszę, przez pisanie nie racz nasz w. moczy pań zapominacz.

Опубліковано: Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов. – К., 1848. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 15. – С. 78–81;

Supplementum ad historica Russiae monumenta / Дополнения к актам историческим, относящимся к России. – СПб., 1848. – Док. 73. – С. 178–179;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 23. – S. 49;

Памятники, изданные Киевской комиссиею для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 17. – С. 226–227;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 8. – С. 44–46.

№ 57

*Новини про поширення повстання в Україні на чолі
з Максимом Кривоносом*

A przecię hetmon kozackiego łotrostwa [Maksym] Krzywonosz, ktorego obrał Hmielniczky hetmanem, nazbierawszy vłtaistwa ruskiego kielka tiszeczy, rabował y pliądrował miasta, zomky, wszi sliacheczkie y pańiat, po Ukrainie naiezdańcz. Winniczę wisziekli, Niemierow, takze wielie ludzi sliachty, kapłanow pomordowały y Zydow. Srogo się z ludzmi po tyransku obhodząc, dziwne męky wimisliali nad nimi na wzgardę wiari s[więtey] chrzesciansky

shysmatyczny (Pań Bog to szom wkrótce łotrostwo pokarze y hardoszcz ych na głowę skrussy za ych zdradę y zbrodnie okrutne tiranskye). || (арк. 108) Ich mosczyow pp. hetmanow koronnego [Mikołaja Potockiego] y polnego [Marcina Kalinowskiego] Tatarom wydali na więzienie y wielie sliachty, pańiat, rochmistrzow, porucznikow towarzystwa rozneho y i. m. p. Semberka [Jacka Szemberga], comissarza, takze wielie ludzi niewinnych, kapłanow, ktorych wszistkych Tatarowie, zabrawszy szobą do więzienia, wolno vsli z Ukrainy ze wszistkym plionem y więzniamy, co im kozaczy dobrowolnie oddali y wiprowadzieli przez Dniepr z plionem do ziemi ych tatarskiew. Alie naywięcey na Zydach tiranstwa dokazywały, zabyiając ych (gdysz tesz niemal Zydzi przycyną tey woyni y rebely kazaczky)⁵⁶², bo po Ukrainie wszędy niemal po Ruszy Zydzy v panow poarędowali maiętnoszczy, browary, gorzalnice, młyny, pasieky, czła, myta, kędy ciężkoszcz srogą czynieli nad poddanymi, daninę y robocziznę większą podnosząc. Czego Rus y kozaczy nie mogli tego znoszcz, bo nie wolno w miasteczku y we wszi nikomu sobie piwa warzcz, ięno Zydowi a u Zyda na sink bracc, gorzałky y miodu robyc nikomu, ięno Zydowi. Hoc pomieli [Rus y kozaczy] prawa y wolnoszczy swoje, to Zidzi odięly y ubogich szcisnęly przez winiosle arendy, panom vkazuięcz wielkie pozytky, a ubogych ludzi lupięcz y cięmięząc.

№ 58

19 липня 1648 р. – Нотатка Мартина Голінського про процесію при костелі Божого Тіла в Казимірі

*Die 19 iuly 1648*⁵⁶³ w niedzielę bracczą v Bozego Cziała na Kazimierzu przy Krako[wie] po obiedzie na niesporze w processi, ktora beła po smentarzu, Naswiętszy Sacrament wypat z mostrzanczy na ziemię z wielkym strachem y podziwieniem kapłanow y ludzy, czo sli za processyą.

№ 59

1648 р., липень. – Новина про українських і татарських послів на конвокаційний сейм у Варшаві

Kozaczy, abo raczzy Chmielniczky, wiprawiel posłow swych do Warszawy na conuocatyą, vporozaięcz szie y załuięcz za swoi wistępek y znieszenie pp. chetmanow. Alie to na zdradę vcziniel, bo nye czekaіęcz ih mm. pp. comissarzow, wielie miast y wszi spustoszel iego pułkownik Krziwonosz y ludzy wielie wizabyial, zdobiczny nabral y do obozu do Hmielniczkiewo pozwoziel.

⁵⁶² У рукописі дужки не закриті.

⁵⁶³ Надпис на маргінесі “cud”.

Tatarowie także, cham krimsky, wiprawieł tesz posta swego na conuo-
catyą, przyciniaiając szie za kozaky, aby im odpuszczono y w łaskę ych przy-
ięto, a zeby Tatarom za 4 liata hołd zwicaini na kozuchy oddano nadaly za 40
dni. A iezeli nie oddadzą, to woyną grozy do Pol[sky]. || (арк. 109)

№ 60

*25 червня 1648 р., під Псковом. – Новини з реляцією самовидця
про повстання в Москві*

Nowyny abo relatyа prawdziwa z listu i. m. p. Dziewkina stolicze mos-
kiewsky. *Die 25 iuny anno 1648.*

Boiarowie horodowy y strzelcy, także mieszczenie małomozny w stolicy
moskiewskyei, zgromadziwszy sie y bunt ucziniwszy, boiar dumnych nacho-
dzą, a drugich pozabiialy, mianowicie Chliebowy, Morozowy, na płasie abo
to iest na pniaku sziię ucięły. Pliesciowa [Leontija Pleszczejewa], dyaka⁵⁶⁴
dumnego imięniem nazwanego [Nazarija] Czistego, Wasilia Szोजना [Szori-
na]⁵⁶⁵ y innych kamięny pozabyialy. Borysa Morozowa⁵⁶⁶, inspector carsky,
ktory z naszemy woiowarz szie podimował y hetmanic miał, na palacz carsky
vziekł do zamku. Postrzegszy bunt, zamknąc szie w Krimgrodzie musiał car,
a na wolne mieyscze z obrazem s[więtego] Spasa wysłał, prosząc y napomi-
naiąc, zeby szie miarkowaly; y declaruie to, ze wszistkych wydac chce, kto-
rych praetenduią, a drugich aby szamy karali, maiąc ych w ręku. Borysza Mo-
rosowa⁵⁶⁷ wydac obyecał, pierwey iednak proszy, zeby garłem darowani był,
a ze go car w czernce postrzyze, iakosz y postrzydz go zarazem car rosказаł.
A iednak sie non cern grozy, wiedząc, ze nie telko radą swoią, pokumawszy
sie z dawnemy nieprzyiaciołmy panstwa Moskiewskiego, przeczywko Pola-
kom y Litwie cara podnieczał y na woynę zaciągał, ale tesz y ze tenze Borys
stoliczę, ktorey połowa zgorzała, gdy sam do Krymgradu vciekał, czeliadzy
swoiey zapalicz kazał. Wgłosz, po mieszczye boiarow tracąc, ych wimawialy,
skryte y złe rady ich, mowując: “Pilno wam, ossudarom y boiarom, chrestne
całowanie y duszy łamac. Nam mir mirowy z Litwą dierzac, bosmy iuze nie
raz za swoje krziwoprzisięstwo Bozey pomsty nad sobą doznaly”.

Ta relatyа 26 iuny na samey granicy we trzech myliach ode Pskowa
*accepta*⁵⁶⁸ od p. Dzieukina, ktorí beł w stolicy y przy nim sie to stało.

⁵⁶⁴ У рукописі “дурка”.

⁵⁶⁵ Соловьев С. М. История России с древнейших времен. – Москва, 1990. –
Т. 9/10. – С. 463.

⁵⁶⁶ У рукописі “Mowsowa”.

⁵⁶⁷ У рукописі “Mowsowa”.

⁵⁶⁸ *accepta* – отримана.

№ 61

Нотатка про лист литовського підканцлера Казимира Леона Сapiehi від 14 липня 1648 року з Варшави про повстання у Білій Русі

Z listu i. m. p. podkanclerzego litewskiego [Kazimierza Leona Sapiehi], ze na Białey Ruszy chłopstwo buntuie sie, zomkow dobiwaią, domi sliacheckie y miastecka naiezdaia. Z Warszawy data 14 iuly 1648. || (арк. 110)

№ 62

15 липня 1648 р. – Нотатка про виступ селян у Краківському воєводстві проти жовнірських стацій

Anno D[omi]n[i] 1648, die 15 iuly chłopstwo w kastellaniey krakowsky y z inszych wszy roznych koło Miszlięnycz, zbuntowawszy sie na żołnierzow powiatowych woiewodztwa krakowskyego o statye, ktore żołnierze przyiechali wibieracz wedlie powinnosczy y ordinatiey i. m. p. pułkownyka [Jerzego Sebastiana Lubomirskiego]. Chłopy im nie chcieli wydawac takowey statiey, alie bycz ych chcieli, do kupi sie zebrawszy ych kielkaszet y zarnikamy (?), do tego beli im powodem tego niektorzy. Czego Boze sie pozal!

№ 63

29 липня 1648 р. – Новини, отримані у Кракові з Варшави, про бунти у Білій Русі, захоплення повстанцями Бихова та інших міст, замків і сіл

Takze w Litwie⁵⁶⁹, na Białey Ruszy, chłopstwo Ruz, zbuntowawszy sie przeciw panom swoim, rebelizowaly, zebrawszy sie do kupy, do miasteczka, Bykow [Bychow] nazwane, wszedszy ych iedenasczie set, wisczynali w pę wszystko. I yne miasta, wszy, zomky, naiezdaia, pliądruią, ludzi morduią, a nabardzy Zydow. Jest ych kielka tyszyęczy w kupie abo kielkanasczie. Te nowyni z Warszawy do Krakowa piszane die 29 iuly 1648.

№ 64

1648 р. – Мова козака на раді про доцільність допомоги татарам на переправах під час їхнього походу до Польщі

Мова козака iednego, gdy sie buntowaly, zaciągaiąc Tatar[ow] do Woy-ska Zaporowskyego, gdy Tatarowie poslali do nich, aby im dopomogli przeprowy abo przewozu do Polsky 1648:

⁵⁶⁹ Надпис на маргінесі “1648 die 29 iuly bunt w Litwie”.

“Pane hetmane y pp. mołoyczy! Wolno, szco hetmanska[i]a wola y waszaia, ale nie znaiu, czy budet to harast, scobismy mieli pochąn sobi za opekuni braty. Boch da y woysko naszoie⁵⁷⁰ moze to sprawity, ze sie przez tych pochancow mozemy Lachom bronity y [przez] korola, pana naszecho, kriwd swoych dochodzity”. Na co wsziszczy krziknęły: “Harast howory[t]!”⁵⁷¹

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 8. – S. 16–17;

Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1995. – Т. VIII. – Ч. 2. – С. 184, прим. 4 (переклад українською);

Hrushevsky Mykhailo. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 2002. – Vol. VIII: The Cossack Age, 1626–1650. – P. 404, note 28 (переклад англійською);

Федорук Ярослав. Хмельниччина в документах: (Між Замостям та Зборовом) // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1992. – Вип. 1. – Док. I. – С. 117–118.

№ 65

1648 р., липень – серпень. – Нотатки Мартина Голінського про призначення Богданом Хмельницьким Максима Кривоноса та інших полковників для поширення повстання в Україні

Przecię to nicz Hmielnickiemu nie pomogło. Co chciał, to zbroieł, y z d[r]ugiemy [Maksyma] Krziwonosza obrawszy za pułkownika abo hetmana, prawie takiego tirana, iako y szom zdraicza. W rzeczy sie upakarzaiącz y posły do Warszawy wisławsy, nastąpieli na miasta, na zomky, po wszistkiew Ruszi pułtrzecia sta miast y miasteczek spłiadowali, wyscinali liudzi, dziwnemi mękami tracząc, mianowiczie Poliakow, xziędzow, zakonnikow y Zydow naybardzy. Rusz, w miastach⁵⁷² ktora mieskała, czy pany swe zdra- || **(арк. 111)** dziwszy, miasta kozakom dobrowolnie poddawali y szami sie do nich wiązali, morduiąc liudzy. Zydom wielkie męky niesłychane zadawali, ziwo z niego ciała ukroiwszy abo obciąwszy, piec abo warzic kazali y ziesc to dawali tymze, czyie ciało beło, a potym rosziekali w stuky Zydowek brzemiennich, dzieczy wiparali zywo y potym zabyiali, ręce, nogi obcinali, a tak zywo odchodziei, y ine czlonky wszytdliwe, xziędzom głowy z skory łupiely, dziwne męky ym zadiącz. Ciała pobytych nie grzebli i inim nie dali chowac, na pohanbienie pszom rosczyskiwali, bez wszelkiego miłosierdzia. Liubo kozaczy, czy zdrayci, gdy miasta kędy nie mogli dostac, to przez namowy y łagodne obietnicze y przysięgę vcziniwszy, ze mieli przy zdrowiu zachowac, belie

⁵⁷⁰ У рукописі “naszoze”.

⁵⁷¹ Надпис на маргінесі “Zaci[a]gnęły Tataro[w] kozacy”.

⁵⁷² У рукописі “miastak”.

sie im poddali, a Zidow widali im. Tego nigdy nie strzymali, bo Zydow wiza-byiawszy, gdy im ych wydano, y szamich w miescie doscetu wigubieli, iako xziąze Czerzstwinskie[go] [Janusza Czetwertyńskiego] y zonę iego, y dzieci w stuky rosziekali, miasto iego wniwec obrocziwszy y zomek. A czo wszi niezlicona rzecz wszistko chłopstwo ruskie, poddani, panom swoim rebelizowawszy, do swawolney kupy kozaczky gromadzili sie, dlia rapiny y sweywoly, czego zal sie Boze.

Tęże Chmielniczky y z Krziwonoszęm, y [Iwanem] Iskrą, y z drugimi kozackym vltaystwęm miasta y zomky oblegli y sturmęm, iako wiadomosc przisła *die 7 augusty* do Zydow do Krakowa, zeby miely wzyąc Ostrog, Zasław, Constantinow, Połonne, Miedzyrzec y inich wiele. Xziąze imscz Ieremi Wyszniowieczky, tę z trochą ludzy Poliakow mając, z wielką odwagą, iako przemoze, ratuie miast y ludzy, kozakow gromiąc. Zydow sie do niego vkrainskych pod chorągwie zaciągnęło na trzi tiszące chłopia dobrego, ktorzi zoni, dzieczy, mająnosczy postradawszy, do xziążenia imsczy poddawszy sie, na kozaky smielie nacierali, msczączi sie swych krzywd, by ięno czo pędzey poszitek s Polsky beł im dany, gdysz tesz iuz woyska pod Gliniany pogotowiu beły y drugie sie powiatowe do nych scziągaly. Wielky zal wszędy y trwoga. Od Liublina ięno 18 mil kozaczy bely, pustosząc bez przestanku. Cara moskiewskiego podwodzą, zeby przimierze złamał a szedł z woysky kozakom na pomocz przeczyw Poliakom.

Obrał szobie y postanowiel pułkownikamy nad kozaky Krzywonosa, sro-giego tyrana, a to beł kusnierz z Moyliowa, Spielia, Kapustę y Pułtorakozucha, tę w Litwie pustoszeł, y inich bardzo wiele tych regimentarzow nabierał sobie, ktorzy z chłopstwęm do miast do sturmow naganyał, a som⁵⁷³ z rejestrowemy na posyłku pogotowiu beł. || (арк. 112)

№ 66

29 липня 1648 р. – Новини з Варшави про події на конвокаційному сеймі та втечу Василя Лупула зі скарбами до Польщі

Nowyny z Warszawy 29 iuly.

Na conuocatyą poseł franczusky [Louis d'Arpagon]⁵⁷⁴ przyiachał, miał audientię w izbye senatorskyei ięzykiem łaczynskym. Tituł do senatu: "Serenissimis", – tak mu kazono, zeby mowyel. Przestrzec za kroliową imsczyą, aby opatrzenie słusne miała. W szobotę listy czitano w senatorzsky izbie z Ukraini, mianowyczye do i. m. p. starosty sądeczkyego [Konstantego Jacka Lubomirskiego] y inych *de die 21 iuly* y takze *22 iuly*, gdzie o wielkych incur-

⁵⁷³ У рукописі далі початок правленого слова.

⁵⁷⁴ *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 101.

szyach Woyska Zaporowskyego z Tataramy oznaymowono y publicze czytano, ze sie pod Zasławiem obozēm kładą, ktor[ych] iest na sto tysięcy. Druga, ze Hmielniczky z Moskwą conspiratią ma y iuz Siewierzsciznę opanowali. Zabiegaiąc temu, zeby sie krew krzeszczyanska nie liała, z tyze conuocatiey posłów kozackzych dobrze odprawiwszy, comissarzow naznacono do nych, a naprzod imszy p. [Adama] Kiszelia, woiewodę braclawskyego, aby co przedzey do nich iechał dnyem y noczą, aby tractował o pokoy z kozakamy. Za nim iechaly panowie comissarze⁵⁷⁵ i. m. p. woiewoda braclawsky⁵⁷⁶, i. m. p. woiewoda kyiowsky [Janusz Tyszkiewicz], i. m. p. woiewoda podolsky [Stanisław Potocki], i. m. p. woiewoda wołynsky [Adam Aleksander Sanguszko]. Przed timi comissarzamy maią sie swych krzywd uskarzycz kozaczy y w to potrafią, aby beły uspokoieni, przy wolnosczyach ych zostawią, iako bely.

To tesz slychacz, ze hospodar wołosky [Bazyli Lupu] ze skarbami swemy ledwie usedł do Polsky, będącz przestrzezony, aby nie beł znieszony.

№ 67

5 серпня 1648 р. – Новини з Варшави про козацьке повстання напередодні українсько-польських переговорів і про битву під Костянтинівим 26–28 липня

Nie czekaiąc⁵⁷⁷ spokojnie kozaczy ich moscziow pp. commisarzow, swey drapiezneuy naiazdy na domy sliacheczkie, miasta, zomky, wszy, dziwne okrucienstwa nad ludzmy wimisliaiąc nie przestaly, kosczyły łupiac katholiczkie, Naswiętsze Sacramenta na ziemię wirzuczaiąc, a srebra koscielne na łotrowskie zabawy, pyianstwa obracaiąc, z kielichow koscielnich gorzałkę y miód pełniąc. A nawiększy przywoicza tego łotr Krzywonos. Ten⁵⁷⁸, osmiewliwszy sie a dowiedziawszy, ze woysko następuie xziążęcia imszy Wisniewiczkiego Ieremiego y woysko xziążęcia imszy [Władysława] Dominika na Ostrogu Zaslawskyego, y p. [Samuela] Oszynskiego, pułkownika z gwardyą świętey pamięczy krolia imszy, dwanaszcie szet draganow maiący, dał bitwę poliēm Krzywonosz z kozakami swemy. Porazono ych y pięcz tysięcy kozakow zbytho⁵⁷⁹, ostatek uciekło. 15 chorągwi im wzięto y dział 10. P[an] Bog pokarał. Piersza z niemy, z kozakamy, poliēm potrzeba, czo day Boze szczęslywie. || (арк. 113)

⁵⁷⁵ Далі від половини до кінця рядка пропуск.

⁵⁷⁶ Так у тексті, хоч Голінський згадав Адама Киселя у попередньому реченні як голову комісарів.

⁵⁷⁷ Надпис на маргінесі “Nowyny z Warszawy 5 augusti?”.

⁵⁷⁸ Тут у Голінського відкрито дужку.

⁵⁷⁹ Надпис на маргінесі “a drudzi mowia, ze 10000”.

№ 68

9 серпня 1648 р. – Новини, надіслані до Варшави Олександром Михайлом Тишкевичем, про події в Україні і битву під Костянтиновим 26–28 липня

Nowyny z Warszawy die 9 augusti 1648, a przez i. m. p. Alexandra Michała Tyskiewicza oznaymione do Warszawy.

Za Sokalem mil 15 w Krzęmięncu potkaliszmy z obozu xziążęcia Wysniowieczkego iadącego i. m. p. Pawła Tyminskigo, który nasługuie xziążeciom imm., a pod vszarzską chorągwią poczet ma. Iechał za Sokal myl 6 do przyiacioł swoych po pilnych potrzebach y między Konstantinowem dnia 26 iuly y 27, 29⁵⁸⁰ utarczka beła między niemy, to iest s Krziwonoszęm z kozakamy (iako o tym wizey iest zmianka piersa potrzeba), który miał liudu pod sto tysięczy. Xziążęcia Wyszniowieczkego 4 tysiące, gwardya krolia i. m. przy xziążęciu i. m., i. m. p. woiewoda kyiowsky [Janusz Tyszkiewicz] miał liudu 1000, powiatowych chorągwy 4 woiewodztwa kyowskiego, i. m. xziążę[cia] [Władysława] Dominika [Zasławskiego] liudu beło sternascie set, xziążęcia [Samuela Karola] Koreczkego liudu było 700. Pobieli kozakow pod dziesięć tysięczy, wzieli im działa, organky iedni, prochu dwie macie, kul dwie macie, samopałow dwie macie. Pułkownyka Pułniana⁵⁸¹, xziężny Czecwiertynskiey i ynszych panow, kazał xziążę i. m. swemu cyrulikowu pilno goycz, ktorego postrzelonego wzyęli y rannego.

Po tey vtarczce kozaczy wstąpieli w Międzyboze, Krzywonosz z pułkownikamy swemy, pułkownik⁵⁸² Pułtoraskyby, drugi Pułtorakozucha, trzeci Krziwaczaska y inny pułkowniczy, wolaiąc, mowieli: “Bracia, na radę zbieraycie sie!” Tamze radę swoię mieli etc.

Chmielniczky, maiąc woyska piędziesiąt tysięczy kozakow wibornich swoych, lezy w Czeherinie⁵⁸³.

Oboz, gdzie xziążę y ych moscz z woyskiem liezą, vracziszca Kamię Helansky y między Iampolem.

Kozacy y Krzywonos (nawiększy tyran y mordercza, lupiescza miast, wszy, kosciołow etc., kapłanow, sliachty, Zydow, byałychgłow y dzieczy) swoym woyskiem na Ukraynie y na Podoliu miast na Ukrainie głównych pobraly terasz, naprzot Machnowkę wisiekli⁵⁸⁴, Kurosczin, Oreszky, Barazy,

⁵⁸⁰ Повинно бути 28 липня: *Rogowicz Marek*. Bitwa pod Konstantinowem, 26–28 lipca 1648 roku // *Przegląd Historyczno-Wojskowy*. – Warszawa, 2017. – R. XVIII. – Z. 2. – S. 18.

⁵⁸¹ Правильно буде: сотника Полюяна (*Грушевський Михайло*. Історія України-Руси. – Київ, 1995. – Т. VIII. – Ч. 3. – С. 54).

⁵⁸² У рукописі “pułkownych”.

⁵⁸³ У рукописі “Czefferinie”.

⁵⁸⁴ У рукописі це слово виділене комами з обох боків і тому може стосуватися як до Махнівки, так і до дальшого тексту.

Sokołów, Kielin (?), Połonne, Baranowyska, Ostrozek, Niemierow, Tulcyn, gdzie xziążeńcia i. m. [Janusza] Czecwiertynskiego zabiely kozaczy, choc ych reli[g]iyej beł ruskiej, Zwiachel, Winnica⁵⁸⁵, Iaron, Korzec, Zasławie y inich wielie miasteczek podobywali kostownych, ktorzych nie mogę mianowac, y Constantinow Stary y Nowy wyszickly. Zołnierze powiatowy, ktorzy przesly przez Sokal y mimo Sokal, pana starosty sędomierzskiego [Aleksandra Michała Lubomirskiego], p. starosty lubelskiego [Zbigniewa Firleja] vszarzka chorągiew a kozaczkych dwie, belskiego woiewodztwa vszarzka chorągiew iedna a kozaczkych trzy, powiatu lwowskiego y włodzimierzskiego pułtora tysiączka. Czo sławiely y udawali, ze pobito dwie chorągwie pod Sokalem we wsziach p. Grabic y p. Sipiniaka, to nie iest. W dobrym zdrowiu przesli przez Sokal.

Daię tedy wiadomocz w. m. memu moszcz p., yz sie we wszistkym w zwiszmanowane awisy zgadziaią y prawdziwe są, bom tesz w niedzielę, gdy szie pier- || (арк. 114) wsza odprowowała porazka z⁵⁸⁶ kozakamy, sam był *presens*⁵⁸⁷. W drugiey expedytiey po tem, ktorzy sie trzeciego dnya, to iest we wtorek, gdy szie xziąże i. m. y i. m. p. woiewoda kyiowsky od Constantinowa taborem ruszeli, wywodząc w polie tho vltaystwo, nie bełem, bo mie i. m. p. woiewoda kyiowsky w tęn czasz, kiedy szie kozaczy iusz do nasz taborem swoym przyblizali, wyprawieł ku Zbarazowi chorego. Lubom tam bydz nie mogł, alie szie z pierwszemy awizamy zgadziaią, ze ych liepy ieszcze bytho, bo ym wozow z tabora ze dwieszczye wrwano, dzyał, prochow, kul, chorągwy dostatek. Terasz, coby szie działo w obozie, umislnie biore z sobą p. Stephanowycza, sługę albo kozaka w. m. mego m. p., iako tesz, ktorzy p. narodzonego mego łaskaw przisłuzyc, dam o wszistkym wiadomocz dostatecną spraw przyslych, abysz był moym miłoszczy[wym] p. y dobrodzieiem, ktorogom ia zawsze vnizony sługa, Alexander Michał Tyskiewicz.

It[em]. Terasz w drodze słyśalem, ze iusz w Barze miasta iednego dostali kozaczy, a drugich dobywaią. Tegosz dnia p. chorąży koronny [Aleksander Koniecpolski] y xziąże [Samuel Karol] Koreczkye maią wychodzycz do obozu. Alieby beło dawniey przysli, byłby wszistek tabor kozaczky w ręku. Xziądze [Władysław] Dominyk [Zasławski] tuła szie z drugieymi regimentarzamy. Liudzie s Korony powiatowe chorągwie lieniuwo bardzo ydą, y tho pod Gliniany. Oboz xziążeńcia Wiszniowieczkiego pod Lachowcamy. Terasz xziąże i. m. odiechał do Wiszniowcza, alie i. m. p. woiewoda kyiowsky został. Co o miastach popliondrowanych y wiszieconich, sliachcie, kosciołach, sprofanowanych Sacramentach S[więtych] podeptanych pisze, to prawda. *Idem, qui supra*⁵⁸⁸.

⁵⁸⁵ У рукописі “Niwnica”.

⁵⁸⁶ Далі помилково ще раз написано сполучник “s”.

⁵⁸⁷ *presens* – присутній.

⁵⁸⁸ *idem, qui supra* – той самий, що й вище.

№ 69

1648 р., липень – серпень. – Новини з Варшави
про семигородського і московського послів

Warszawie był poseł od [Jerzego I] Rakoczego, wojewody siedmigródzkiego, do Rzeczypospolitey Koronney, ofiarując chęczy swoje przyjacielskie y na potrzebę Korony Polsky y obrone, ofiarując woyska swego stawycz dziesięć tysięcy. Za czo podziękowano, a w tym deliberowano⁵⁸⁹, iesli tego będzie potrzeba dalsa.

Był tesz y poseł moskiewsky do Rzeczypospolitey, ofiarując swoię przyiazn y przimierze postanowione mocno trzymac, takze y woyska swego na obronę Korony Polsky stawyc będąc gotowy. Wdzięcznie posła przy[i]ęto.

№ 70

1648 р., липень. – Нотатка Мартина Голінського про роботу конвокаційного сейму у Варшаві і перелік кривд, поданих дисидентами

1648 die 16 iuly we cwartek zaczęła szie conuocatya Warszawie, a skonczęła szie die 31 iuly⁵⁹⁰ we dwie niedzieli. Ich moscz pp. dissidenti *grauamina*⁵⁹¹ swoje wnosziely, iako y z roznych miast, ktore y na electyey takze proponowacz miely takie, iako nyzey⁵⁹²: || (арк. 115)

Grauamina dissidentow *in religione*⁵⁹³ tak trybunalskie, iako y z inszych miast w Koronie. Na conuocatuey warszawskiej *anno 1648 sub interregno*⁵⁹⁴ wnoszone y proponowane⁵⁹⁵.

1627. Decret trybunalski z officyalem lubelskim a panem belskim teraznieyszum [Andrzejem Firlejem], ktory *liberum exercitium religionis etiam in domibus priuatorum* broni *sub paena infamiae*⁵⁹⁶.

1627. Drugi, między biskupem przemyslkiem [Achacym Grochowskim] a p. [Samuelem Świętopełkiem] Bolistraszycskim, ktory

⁵⁸⁹ У рукописі “*deliberawono*”.

⁵⁹⁰ У дійсності сейм тривав до 1 серпня (*Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 110*).

⁵⁹¹ *gravamina* – кривди.

⁵⁹² Далі закреслено рукою Голінського: “*Copyia listu*”.

⁵⁹³ *in religione* – у вірі.

⁵⁹⁴ *anno 1648 sub interregno* – 1648 року під час безкоролів’я.

⁵⁹⁵ На маргінесі надпис Голінського: “*Po smierczy krolia i. m. Władisława 4*”.

Аркуші 115–118 писані іншою рукою.

⁵⁹⁶ *liberum exercitium religionis etiam in domibus priuatorum* broni *sub paena infamiae* – забороняє вільне сповідання релігії навіть у приватних домах під загрозою кари інфамії (знеславлення).

chowac, przedawac y czytac xiąszki *in perpetuum*⁵⁹⁷ zabrania *sub paena infamiae*⁵⁹⁸.

1630. Trzeci, między x. [Jerzym] Zaslawskim a panią woywodziną wołyńską [Marianną Leszczyńską]⁵⁹⁹, który *adhaerendo decreto 1627 exercitium religionis*⁶⁰⁰ w Lublinie we dworze iey zabrania *sub paena banitionis*⁶⁰¹.

1643. Czwarty, między p. Bolestraszyckim a x. biskupem przemyskim [Aleksandrem Trzebińskim], którym na zarzucenie decretu 1627 y infamiey nie publicowaney nie uznano *locum standi*⁶⁰² actorowi.

1643. Piąty, między x. Sokolowskim a p. Dębickim, który *administrationis*⁶⁰³ *sacramentorum et p[rae]dicationis verbi diuini*⁶⁰⁴ ministrom zabrania, *sub taxa, in citatione posita, duorum millium marcarum*⁶⁰⁵.

1644. Szesty, między conuentem [dominikanow] łachowieckim a p. [Piotrem] Sieniutą⁶⁰⁶, aby w maiętnosci łachowieckiey nie chował *dissidentes sub paena infamiae*. Nad to, pana Stońskiego *non uocatum in ius*⁶⁰⁷ proscibowano y slachectwa odsądzono.

1644. Siodmy, między plebanem malickiem a pp. Malickiem⁶⁰⁸, którym zbor *nulla de causa*⁶⁰⁹ zniesiony, y *in posterum in praeiudicium ecclesiae catholicae*⁶¹⁰ zakazano *sub paena infamiae*.

⁵⁹⁷ *in perpetuum* – навіки.

⁵⁹⁸ *sub paena infamiae* – під загрозою кари інфамії (знеславлення).

⁵⁹⁹ У рукописі помилково “wilenską”. Див.: *Sipayllo Maria*. Leszczyński Rafał // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – Т. XVII. – S. 134. Про цей конфлікт Юрія Заславського з другою жінкою свого батька, донькою Рафала Лещинського, див.: *Kossowski Aleksander*. Protestantyzm w Lublinie i w lubelskiem w XVI–XVII w. – Lublin, 1933. – S. 161–162. Батько Юрія Заславського, волинський воєвода Януш Заславський, помер 4 серпня 1629 р.: *Urzednicy wołyńscy XV–XVIII wieku*. Spisy / Opr. Marian Wolski. – Kórnik, 2007. – S. 152.

⁶⁰⁰ *adhaerendo decreto 1627 exercitium religionis* – на виконання декрету 1627 року про сповідування релігії.

⁶⁰¹ *sub paena banitionis* – під загрозою кари баніції (вигнання).

⁶⁰² *locum standi* – місце явки.

⁶⁰³ У рукописі “*administrationi*”. Загалом речення б вимагало, щоб там стояв знахідний відмінок (*administrationem, praedicationem*).

⁶⁰⁴ *administrationis sacramentorum et praedicationis verbi divini* – звершування Таїнств та проповідування слова Божого.

⁶⁰⁵ *sub taxa, in citatione posita, duorum millium marcarum* – під сумою, вказаною у позові, – 2 тис. гривень.

⁶⁰⁶ *Tazbir Janusz*. Seniuta Piotr // Polski słownik biograficzny. – Warszawa; Kraków, 1996–1997. – Т. XXXVII. – S. 197–199.

⁶⁰⁷ *non vocatum in ius* – не позваний до суду.

⁶⁰⁸ *Lukaszewicz Józef*. Dzieje kościołów wyznania helweckiego w dawnej Małej Polsce. – Poznań, 1853. – S. 284.

⁶⁰⁹ *nulla de causa* – безпідставно, без причини.

⁶¹⁰ *in posterum in praeiudicium ecclesiae catholicae* – на майбутнє на шкоду католицькій церкві (“зводити” – це слово пропущене, воно є у Міхаловського: “*erygować*”).

1645. Osmy, *inter Bolestraszyckie, int[er] se*, którym *locum standi* nie uznawa, na zarzucenie dekretu anni 1627 y na niepublicowaną infamią. Dlaczego dano actora condemnovac. *In euasione causae cum adiudicatione paena talionis*⁶¹¹.

Caduk dany po dwudziestu *in circa*⁶¹² euangelikach, mieszczanach malborskich.

Dekret⁶¹³ na ciało iey mci paniey wojwodziney derpskiej⁶¹⁴. || (арк. 116)

Dekret na pana Ostrowskiego w Piotrkowie o to, że nie klęknal, kiedy inszy w izbie trybunalskiej na sluch dzwonka przed Naswiętstem Sacramentem klękneli.

Podkomorstwo kiiowskie ie^o mci panu [Jerzemu] Niemierzyczowoy od i. k. mci s[więtey] pamięci dane, *eo solo p[rae]textu*, że *diuersus in religione in dubium* uocowane *per processum*⁶¹⁵, w którym ieszcze actu nie masz.

Tutoria ich mciow pp. Zbąskich cancellariey wydana, którą stryia rodzonogo *propter religionem*⁶¹⁶ od opieki odstrychniono.

Kaptur wojwodztwa kiiowskiego 1648, w którym *excludunt a confederatione dissidentes de religione*⁶¹⁷.

Laudum smolenskie, w którym obowięzuią sie *dissidentes* na zadne vrzędy, deputacie, poselstwa etc. nie przymowac.

Nieprzypuszczenie ie^o mci pana Adama Reia, deputata trybunalskiego, do functiey deputackiey, ieszcze *non conuictum*⁶¹⁸ w sprawie o posieczenie obrazu⁶¹⁹. Tosz sie stało y p. podsędkowi łuckiemu [Zachariaszowi Czetwertyńskiemu]⁶²⁰.

⁶¹¹ *in evasione causae cum adiudicatione paena talionis* – на відхилення позову з визначенням кари відплати.

⁶¹² *in circa* – тут: приблизно.

⁶¹³ У рукописі “Арrest”.

⁶¹⁴ У списку Якуба Міхаловського “Пані Wojewodzinej Malborskiej” (Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 326).

⁶¹⁵ *eo solo praetextu*, że *diuersus in religione in dubium* wokowane *per processum* – під тим лишень претекстом, що відмінний у вірі, підданий у підозріння шляхом процесу.

⁶¹⁶ *propter religionem* – через віру.

⁶¹⁷ *excludunt a confederatione dissidentes de religione* – виключають з конфедерації дисидентів щодо релігії.

⁶¹⁸ *non conuictum* – не доведеного.

⁶¹⁹ На маргінесі надпис Голінського: “na seimyku w Prosowicach na scienie w gospodzie porąbany Naswiętsey Pani Mariey”.

⁶²⁰ Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Marian Wolski. – Kórnik, 2007. – S. 88, no. 324.

W Prusiech

Mandatami *liberum religionis exercitium*⁶²¹ abrogowano.

Decreta przeciwko ie^o mci panu podkomorzemu kiiowskiemu, panom Czaplicom y p. Zwanieckiemu y inszem tak barzo vciązliwe.

W Wielkiew Polsce

Ciała zmarle aby nie chowano, poki im *ratione funebralium*⁶²² nie będzie *satisfactum abunde*⁶²³, arestuią, iako sie to stalo ie^o mci panu woywodzie bracławskiemu od plebana koscinskiego.

Ministrow naszym *ratione administrationis sacramentorum*⁶²⁴ pozywaią *directe*⁶²⁵ na tribunal y tam ich czci odsądzaia.

W Wilekim X[ięstwie] Lithewskim

*Ex causa facti*⁶²⁶ odięcie zboru wilenskigo *tot priuilegys*⁶²⁷ krolow ich mm.⁶²⁸ utwierdzonego. || (арк. 117)

*Summarius processus*⁶²⁹ zagęscza sie *in omnibus subsellys*⁶³⁰ mianowicie.

Trybunał w Minsku o protestatiją, uczynioną y *per oblatam*⁶³¹ podaną, w krzywdzie zborowey na więzienie skazał, y te protestatiją *in dicta causa absque partibus litigantibus*⁶³² zcassował.

Tamze w Minsku o tez protestatiją collegę iednego y samego protestanta *summario processu* pozwawszy, sądzono.

*De noua radice*⁶³³ w maiętnosciach wlasnych dissidentom *vi et decretis iudiciarys summario processu latis*⁶³⁴, budowac zakazuią, o erigowanie pozywaią, na zборы w slacheckich domach *uiolento modo*⁶³⁵ nachodzą. Ministrow

⁶²¹ *liberum religionis exercitium* – вільне сповідання віри.

⁶²² *ratione funebralium* – щодо поховальних урочистостей.

⁶²³ *satisfactum abunde* – повністю задоволено.

⁶²⁴ *ratione administrationis sacramentorum* – щодо звершування Таїнств.

⁶²⁵ *directe* – прямо.

⁶²⁶ *ex causa facti* – зі справи “учинкової” (такої, що передбачає певний протиправний вичнок і необхідність подальшого відшкодування).

⁶²⁷ *tot priuilegiis* – стількома привілеями.

⁶²⁸ У рукописі “ie^o mci”.

⁶²⁹ *summarius processus* – “сумарний процес” (спрощений; для справ, які потребували швидшого вирішення).

⁶³⁰ *in omnibus subselliis* – у всіх інстанціях

⁶³¹ *per oblatam* – шляхом облятування.

⁶³² *in dicta causa absque partibus litigantibus* – у вказаній справі без сторін процесу.

⁶³³ *de noua radice* – на новому корені.

⁶³⁴ *vi et decretis iudiciarys summario processu latis* – силою та на підставі судових декретів, винесених за результатами сумарного процесу.

⁶³⁵ *uiolento modo* – силоміць.

z kazalnie biorą, białą, *liberum exercitium*⁶³⁶ interturbują y onego gwałtem zabraniają, ministrow o krzty, sluby y insze sacramenta pozywają.

*In causis facti et criminalibus*⁶³⁷ przeciwko confederatyei warszawskiey *forum* trybunalskiego *ferre*⁶³⁸ nie chcą.

Przed dwiema laty niektorzy z studentow z gminem z mieszczań zbor w Plocku zburzyli. A w Wilnie zboru euangelickiego *violenter*⁶³⁹ przez dwa dni y dwie nocy szturmem dobywali, szpital zborowy tamze zburzyli, nad vbogiemy się pastwili. Szkolarza zborowego bili y w rzece utopili. Tamze. Dom pewny kupca euangelika splądrowali, zdobycz w pieniądzech, w ochędostwie, sprzęcie domowym wielką między sie na podział rozebrali.

Za funduszami *ex libris beneficiorum*⁶⁴⁰ wyszlemi p[rop]ter const[ituti]onem anni 1635 pozywają y w tych sprawach rozne *subsellia*⁶⁴¹ sądzą.

Decretami trybunalskimi priuatnego w domach nabozenstwa dissidentom zabraniają, a nawet y Pisma S[więtego] czytac.

Grauamina euangelikow w miastach ie^o k. mci

Na domy y kamienice euangelickie *violenter* nachodzą, a drugiey odeymują, osoby białą, lżą, sromocą. || (арк. 118)

W Krakowie 1641. Lukasz Sznuca studenci splądrowali y szkody na 40000 uczynili, także Seruacego [Cypsera]⁶⁴² y Michala Kalaiego, na wsi slacheckiey naszedszy, splądrowali. O co ie^o m. p. woywoda krakowski [Stanisław Lubomirski] dal siedmi stracic, a drugim to *impune*⁶⁴³ w Krakowie poszło.

Euangelikom do slubow y krztow katolickich przyniewalaiają, *secus facientes pro illegitimis publicia*⁶⁴⁴.

Agonizującym nabozenstwa priuatnego w domach bronią, summieniu ich w ostatnią godzine gwałt czynią.

Ciał zmarlych, ani na placach ich własnych, *etiam citra apparatus funebrem*⁶⁴⁵ grzesc y wywozic nie daiają.

Toz sie dzieie y slachcie, kiedy ktory w miescie umrze.

W Lublinie 1645. Iana Knyska ciało kryiomo wyniesiono y do Belzyc wieziono. Studenci zastapiwszy, wydarli y trzy dni despectowali, włoczyli za

⁶³⁶ *liberum exercitium* – вільне сповідання (віри).

⁶³⁷ *in causis facti et criminalibus* – у справах учинкових та кримінальних.

⁶³⁸ *forum* trybunalskiego *ferre* – перенести трибунальський суд.

⁶³⁹ *violenter* – насильно.

⁶⁴⁰ *ex libris beneficiorum* – з книг добродчинств (бенефіціїв).

⁶⁴¹ *subsellia* – суди.

⁶⁴² Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 327.

⁶⁴³ *impune* – безкарно.

⁶⁴⁴ *secus facientes pro illegitimis publicia* – тих, що чинять інакше, оголошують поза законом.

⁶⁴⁵ *etiam citra apparatus funebrem* – навіть без поховальних урочистостей.

nogi po polach, pod szubienicą grzebli, targując się *interim*⁶⁴⁶ z temi, co ciało eliberowac chcieli. Potym iedni drugim ciało wykradli y tak ledwie nie trzykroc wykupowac musieli. Sprawiedliwosci zadney z swowolenstwa nie było.

*Patricios*⁶⁴⁷ dla religiey od wrzędow mieyskich excluđuia. Euangelikow do mieyskiego prawa, do cechow, do rzemiosl nie przypuszczaią, o czym swiadczy interdikt [Jana Alberta Wazy] krolewica biskupa krakowskiego nieboszczyka 1634⁶⁴⁸. || (арк. 119)

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 325–328 (з хибною датою 14 листопада 1648 р.).

№ 71

22 липня 1648 р., Варшава⁶⁴⁹. – Лист від сенаторів Речі Посполитої, переданий українському посольству на конвокаційному сеймі

Copyia listu od senatu polskiego z conuocatiey do kozakow zaporowskych 1648 die 2[3]⁶⁵⁰ iuly.

My, rady duchowne y swieczkye, y wszistkyye stany Rzeczypospolitey tak koronne, iako y W. X. Litewskiego na conuocatyą warszawską zgromadzon[e]*. Odebraliszmy od posłów waszych pisanie do s[więtey] pamięczy krolia i. m. pana nasze[go]*, ktore iako czy, do ktorych po zescziu s tego swiata krolia p. naszego miłoszci[we]g[o]* wszistka władza y rząd Rzeczypospolitey] należy, otworzywszy, z nich wirozumielis[my], ze po tak wielkym wistępku waszem przeczywko Bogu y Rzeczypospolitey, oycziznie naszej, popeñniomem, łasky y miłosierdzia proszicie. Nie potrzeba wam postępkow waszych tłumaczyc, sami sie znacie do tego, zescie przeciwko przysiędze Bogu uczynioney y przeciwko wszistkym obowiąskam chrzescianskym sobie postąpiely, kiedy zescie szable smieli podniescz, z poganstwem na krew chrzescianską zconfederowawszy sie, przeciwko garzszczy, y to rozdwoianego woyska Rzeczypospolitey]. Lubo tedy za łaską Bożą miałaby Rzeczypospolita nasza wzyąc z wasz pomstę y nieomilnie Bogby ią błogosławieł przeczywko tym, ktorzy wiare złamaly. Maiącz iednak wzgłiad, aby szie daliey krew chres-

⁶⁴⁶ *interim* – тим часом.

⁶⁴⁷ *patricios* – патриціїв.

⁶⁴⁸ Примітка Голінського наприкінці аркуша: “Tosz y na elektyą (y рукописі “eleyktyą”) gotuią, nie chcąc przystąpucz do electyey, azby ych affectatyey doszcz sie stało”.

⁶⁴⁹ Датування за копією у Якуба Михаловського (див. легенду). 22 липня 1648 р. листа було вручено послам Богдана Хмельницького: *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Źelewski. – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – S. 90.

⁶⁵⁰ Так у рукописі наприкінці листа.

cianska nie łała, tudziesz na pokorne y unizone prozby wasze, do tego sie skłonięła y naznaceła ich mm. pp. comissarzow, ludzi wielkich, ktorzy wam dalsam wolią Rzeczipo[spolitey] opowiedzą. S tym sie terazs declaruiacz, ze iako nie zwikła na krew poddanych swoich następowac, tak iezeli za ten wasz wistępek załowac będziecie słusnie y oney doszic uczinicz zechcecie, nie będzie od tego Rzec[z]pospo[lita], aby wam tego, czegoscie sie dopuscieli, przebaczc nie miała. Tego po wasz potrzebuie, zebyscie więznie, ktorekolwiek przy sobie macie, wolnemi iaknayprędzey pusczyeli. O chertzsty swowolnich kup, ktorzy sie terazs na roznych mieyscach kupią y domy sliacheczkye naiezdaią, pilnie staranie mieli albo uczinieli y onich przed panow comissarzow naszych stawili. Tudziesz, abisczye z poganstwem zadnego porozumienia nie mieli, y owszēm wszistkые zwiąsky, ktoresczye mieli z nimi, porzucili. Iuz tedy oczekywaicie na comissarzow, ktorzy do wasz pospieszą, a w tym rzecam samam pokazac tey Reczipos[poli]tey pokoy, abyscie sie skromnie, nie cziniąc dalszych skod w panstwach Reczipos[poli]tey tak w koronnych, yako y W. X. Litew[skiego], zachowali. To tesz wam oznaimuiemy, ze posłowie waszy zadnich listow, ani przywilieiw, o ktorych zmianka w instructiey waszey iest, Rzeczipo[spolitey] nie oddaly. Zatym wam łaską naszą offiaruiemy.

Dań Warszawie 23 iuly 1648. Maciey Lubiencky, arcybiskup gniezn[ienski], primas. || (арк. 121)

Опубліковано: Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов. – К., 1848. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 25. – С. 132–136;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 44. – S. 85–86 (з датою 22 липня 1648 р.).

№ 72

12 червня 1648 р.⁶⁵¹ – Лист кримського хана Іслама Гірея III до польського короля Володислава IV з вимогою данини за чотири роки і поясненням причин союзу з козаками

Copyia listu od hama tatarzskyego do senatu na conuocatyą Warszawie anno Do[mini] 1648 in iulio.

Wielky ordy wolny car Islian Gieream, czerkasky, nahaisky, petyorzsky, krimsky, prekaysky cham etc.

Serenissimo et excellentissimo Christianorum et Poloniae regi, et totius religionis christianae, fratri nostro charissimo.

Post multas humanas salutationes notum facimus, quam primum ab illo tempore gratia diuina facti sumus principes prout fuit ordinatum antiquitus, vt accipiamus nostrum tributum, misimus legatos nostros (ut hoc dato) amicitia

⁶⁵¹ Датування за іншими копіями (див. легенду).

antiqua et fraternitas, quae fuit inter nos renouetur. Per tentationem daemonica factum est, ut amicitiae antiquae nostrae et fraternitatis obliti sitis, legatos, quos misimus ex parte nostra ad vestram aulam, cum inhumano responso remisistis, praeterea non misistis nostrum tributum. Scripsistis ad nos, quod a multo tempore tot captiuos et opes acceperimus, praeterea circa vestra confinia uenerunt non nulli ex nostr[is] et damna multa fecerunt. Eo quod per quatuor annos nihil dedistis de vestro tributo, serenissimus et potentissimus noster imperator iussit nos, si non detur nobis a uobis tributum, in vestram regionem incurrere et irru[mp]ere. Hoc facto, cum insurrexerunt Cosaci circa fluuium vestrum, rogarunt et supplicauerunt, ut cum nostro exercitu eamus in auxilium ipsorum et obuiam uenimus filio generalis cum multo exercitu et gratia diuina fuit a nobis uictus et captus. Postea ipsi generali obuiam iuimus cum multis nobilibus et gratia Dei, et iam vicimus et captiuum duximus cum omnibus nobilibus eius et milites Turcarum semper victores fuerunt. Cosaci autem cum hoc uiderunt uisa opportunitate, maxime rogabant, ut usque ad thronum regium eamus, sed nos sacrosanctum pactum considerantes et honorem imperatoris uestri hinc non consensimus et nostro exercitu euocato in partes nostras reuersi sumus. Igitur, si antiquam amicitiam et fraternitatem cupitis, quatuor annorum tributum nobis soluatis. Hoc facto ex nostra parte nullum damnum patiemini et Cosacos circa antiqua priuilegia conseruetis. In summa, quatuor annorum tributum simul et ex nunc reddatis, et Cosacos prout antea erant conseruetis. Hoc si praestiteritis neque uobis, neque patriae uestrae ullum erit nocumentum. Responsum de tributo intra quadraginta dies nobis mittatis, et si contrariam dicitis et uester nuntius post quadraginta dies cum tributo non uenerit, estote parati, Deo fauente, at cum auxilio diuino contra uos cum exercitu nostro uenimus. Hoc est certum siue autumno, siue hyeme nos sumus parati, uos quoque nos expectate. Valete⁶⁵². || (арк. 122)

⁶⁵² Найяснішому і найвеличнішому королю християн та Польщі, а також всієї християнської релігії, нашому найдорожчому братові. Після численних людських привітань, чинимо відомо, що як тільки ми, з Божої ласки, стали володарями, відповідно до давніх постановлень, ми повинні брати вашу данину. Ми послали до вас наших послів, щоб ви її дали і щоб давня приязнь та братерство, які були поміж нами, були відновлені. Через диявольську спокусу сталося так, що ви, забувши давню приязнь і братерство, наших послів, яких ми вислали від себе до вашого двору, з нелюдською відповіддю відправили назад, а крім того, не переслали давньої данини. Ви написали до нас, що це тому, що ми вже давно набрали собі ваших в'язнів та багатства, крім того, багато наших прийшли на ваші кордони і порobili чималі збитки. Тому, оскільки ви нам нічого з вашої данини не давали протягом чотирьох років, найясніший і наймогутніший наш імператор наказав нам, щоб якщо не буде нам від вас данини, то маємо напасти і вторгтися у ваші краї. Далі козаки, коли козаки повстали біля вашої річки, то просили і благали нас, щоб ми їм прийшли на допомогу з нашим військом, і ми пішли на зустріч супроти сина гетьмана з великим військом, і з Божої ласки він був нами переможений та полонений. І турецькі вій-

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 19. – S. 40–41 (датовано 12 червня 1648 р.);

Pamiętnik zakonu ww. oo. Bernardynów w Polsce / Ułoż. Sadok Barącz. – Lwów, 1874. – S. 127–128;

Szajnocha Karol. Dwa lata z dziejów naszych. – Warszawa, 1900. – Т. II. – Dok. 33. – S. 409–411 (переклад польською мовою; датовано 12 червня 1648 р.);

Soysal Abdullah Zihni. Jarłyki krymskie z czasów Jana Kazimierza. – Warszawa, 1939. – Dok. 11. – S. 33–35 (переклад польською з татарською).

№ 73

23 липня 1648 р. – Відповідь від сенату Речі Посполитої кримському ханові Ісламу Гірею III з конвокаційного сейму у Варшаві

Соруа listu od senatu polskiiego do hama tatarzskiego, na iego list odpisz z conuocaty die 23 iuly anno 1648.

Wielky ordy wolnemu czarowy Islan Geremu, cercaskiemu, nahayskiemu, pietiorzskiemu, krymskiemu, prekayskiemu chamowy, przyiaczieliowy naszemu.

My, senatt krolia polskiego, w. x. litew[skiego] przy ofiarowaniu chęczy u przyiazny naszej, pozdrowienie przyiacielskie. List wielmoznoczy waszey do s[więtey] pamięczy krolia i. m. pana naszego miłoszcz[iwego] pyszany, dobrze yuz po zescziu iego s tego swiata oddany iest do rąk iasnie wielmoznego i. m. p. canclerza koronnego [Jerzego Ossolińskiego], w ktorim wielmo[znocz] wasza upominasz szie tego, aby od Rzeczypospolitey naszej, iakobi to iusz od wasz bilichmy zwoiowani przez pogromienie tey garsczy, to iest kilku tysięczy liudzy, zold, ktory wy nieprzystoynie haracem nazywacye, nie pamiętaiąc na to, ze nie telko kroliowie, panowye naszy, ale y nasz wolny narod nikomu pod słończęm swiata haracu nie płacy, za lath cztery był wam oddany. Ktory dlia tego, iako nam iest dobrze wiadomo, pozwoliony iest,

ська завжди були переможцями. Козаки ж, коли це побачили, зауваживши нагоду, дуже нас просили, щоб ми йшли з війською аж до королівського трону. Однак ми, зваживши на священні пакти і честь нашого імператора, не дозволили цього, а відкликавши наше військо, ми подалися назад у свої краї. Тому, якщо прагнете собі давньої любові та братерства, заплатіть нам чотирирічну данину і не будете мати з нашого боку жодної шкоди. Із тим однак, щоб ви козаків повністю зберегли при давніх привілеях. Отже, підсумовуючи, дайте данину за чотири роки і поверніть козаків у давнє становище. Якщо це виконаєте, то ні вам, ні вашій вітчизні не буде шкоди. Відповідь про данину надішліть нам протягом 40 днів, а якщо інакше, протилежне стверджуєте, і після 40 днів ваш посланець з даниною не прибуде, то будьте готові, ми, з Божого сприяння і за Божественною поміччю, прийдемо до вас із війською. Це є певним. Чи влітку, чи взимку, ми готові, а ви нас чекайте. Бувайте здорові.

zesczie na kazdą vsługę kroliow imsczyow polskich y Korony Polskiew stawyc szie powinny. Lecz widzimy inaczey sie stało, iako przed tym przesz przeslego chama [Mehmed Gereja IV], kiedy był woysko y dwor szwoy (co oboie sromotnie woyska krolia i. m. s[więtey] pamięczy p. naszego miłosgo za łaską Bożą odpędziely) pod Ochmatow nasłał; tak niedawno od wielmoznosczy waszey, gdysz zadnieprskie włosczy [naiechawszy] y terasz swiezo z swowolnemym sie złączywszy kozakamy, ktorych chetmani naiachawszy naszy znoszcic chciely, dlia postanowienia pact y przyiazny cesarza imsczy y Porthy iego Otthomansky wielkie skody, mimo powinnoscz tyn obowiazek y postanowienie z wami⁶⁵³ [y] z cesarzem i. m. y domem Otthomanskym [uczynione, na szkodę cesarza jmści i domu Otomańskiego]⁶⁵⁴ pomienionych rebelizantow pod obronę swoię przyiąwszy, w panstwach⁶⁵⁵ tey Rzeczypospol[itey] po nieprzyiacielsku poczynił, liudzy w niewolią wielie pozabierał, co szie stało nad wasze obietnice niespodziewanie⁶⁵⁶. Iednak, co sie dotyka tego zołdu, iezeli go wam dac, wiadomo wam dobrze, ze pana nie mamy; przyslego prętko sie spodziewamy, dlia tego wkrotcze wszistkie stany tey Rzeczypospolitey w wielkiey gromadzie ziechac szie thu maią. Teraz my, cosmy sie tu na to mieyscze kwoly [oddaniu] vcziwosczy zmarłemu ciału niesmiertelney pamięczy krolia, niegdy pana naszego miłosczy[wego], niektorzy ziachaly, zadney na to władze nie maiąc, nie mozemy o tym [w tym krótkim czasie stanowić, aż dopiero za niedziel dwie, zjehawszy się wszyscy, o tem]⁶⁵⁷ radzyc będziemy, || **(apk. 123)** iakoby wam tyn zołd mógł bydz oddany. Pewni iestesmy, ze będzieczcie do tego czasu zgody spolney wedlie zwyczajui tey Rzeczypospolitey czekac, zatrzymawiając sie w pokoiu, nie daiając większych do nieprzyiazny y dalszych przicin, iako sie to y przed tym y terasz swiezo od wasz stało, nastąpiwszy po nieprzyiacielsku z buntownikamy na czescz woyska tey Rzeczypospolitey wielką gromadą waszą. A pewnie odbieralibysczcie byli dawno ten postanowiony od kro[liow] ich mm. p. na[szych] miło[szczywych] zołd, gdybysczcie sie bely zachowaly po przyiacielsku y według obietnicz waszych. Czo sie zasz kozakow zaporowskich dotyczy, gdy sie upokorzam y suplikowacz będą o to w pretenciach swoich, byle słusznych y przystoynich, odnioszą do przyslego, da P[an] Bog, pana naszego, za naszą przycina y włożeniem szie w to za zgodą wszistkych stanow, ktorzy do tego naliezą (co im samym warowniey będzie) łaskę y miłosziedzie. Grozbę waszą tak przymuiemy, ze będzie-

⁶⁵³ У рукописі “znowu”.

⁶⁵⁴ Голінський пропустив рядок під час переписування документа в книгу. Текст відновлено за виданням: Pamiętnik zakonu ww. oo. Bernardynów w Polsce / Ułoż. Sadok Barącz. – Lwów, 1874. – S. 129.

⁶⁵⁵ Далі правлено “tych”.

⁶⁵⁶ У рукописі “nad wasze niespodziewanie y obietnicze”.

⁶⁵⁷ Голінський пропустив рядок під час переписування документа в книгу. Текст відновлено за виданням: Pamiętnik zakonu ww. oo. Bernardynów w Polsce / Ułoż. Sadok Barącz. – Lwów, 1874. – S. 129–130.

cieli chciec do nasz wtargnąć, nie czekając od spolney Rzeczypospoli[tey] rady, w tem, w czymescie pyszali, odpyszu, wiedzczye, ze nie trafycie na nie gotowych. Zycemy zatem wielmoznoschy waszey dobrego zdrowia.

Dan Warszawye die 23/3⁶⁵⁸ iuly anno Do[min]i 1648.

Maczyey Lubiensky, arcybiskup gniezniensky, xzyże imięniem senatorow.

Опубликовано: Pamiętnik zakonu ww. oo. Bernardynów w Polsce / Ułoż. Sadok Barącz. – Lwów, 1874. – S. 128–130 (з датою 3 липня 1648 р.).

№ 74

19–22 липня 1648 р. – Фрагмент щоденника конвокаційного сейму у Варшаві, що тривав від 16 липня до 1 серпня

Nowiny z conuocatiey warszawskiej.

*Continuatio*⁶⁵⁹ diari[u]sow conw[oc]aciey warszawskiej anno Do[min]i 1648, ktora szie zaczęła 16 dnia lipcza.

Die 19 iuly. Niedzielia, w którą silentium beło.

Die 20 iuly ich mm. pp. senatorowie swoje wota continuowali, ktorzy na wszistkych punktach zgadzali sie sobą, o ktorych punktach w pierwszym diariuszye iest napyszano.

I. m. x. biskup kuiawsky [Mikołaj Wojciech Gniewosz]: poniewasz kozaczy s tym sie ozywaią, ze ym pozwoliono 6000 woyska suplementowac, thedy takie pozwolenie nie mogło skąd inąd, tylko z cancellariey koronney ktoreykolwiek wychodzyc. Na czo ich mm. pp. piecentarze odpowiedzieli, ze w zadney cancellariey za wiadomosczyą ych nic takowego nie wydawaly, czoby miało bydz *cum praeiudicio Regipublicae*⁶⁶⁰, dokładaiać, ze kozaczy miewali priuatne audientie v krolia imsczy. Podobienstwo, ze to pozwolienye od niego szamego miely.

Tegosz dnia czytano w yzbie sentorzskiej od xiążęcia i. m. [Władysława] Dominika [Zasławskiego], woiewody sędomierzskiego, list, w ktorym wsze-liakiem sposzobem disuadue Rzeczypospo[litey], zeby z kozakamy pokoiu nie zawieraly, dayąc o- || (**арк. 124**) thuchę, ze szie mogą *armis*⁶⁶¹ vskramycz. Przy tym wielkie zbrodnie od Krzywonosza popełnione y od iego druzyny, ze kapłany szynaią, kosczyoły łupią, vmarłych z grobow dobywaiąc, odzieraia, a potem rosziekanych rozruczaia, Naswiętszy Sacrament po ziemy

⁶⁵⁸ Дату листа Голінський подає згідно з тими варіантами, які є в різних копіях – 3 або 23 липня 1648 р. Однак датування документа 3 липня є неправильним, оскільки конвокаційний сейм тривав від 16 липня до 1 серпня 1648 р.

⁶⁵⁹ *continuatio* – продовження.

⁶⁶⁰ *cum praeiudicio Regipublicae* – зі шкодою Речі Посполитої.

⁶⁶¹ *armis* – збройно.

w koscyolach rosczyskuia, a potem sz kielichow koscielnych y puszek gorzałkę pyia.

Czytano tesz tegosz dnia list od i. m. p. krakowskiego [Mikołaja Potockiego] *de data 31 marty* do krolia imszy pyszany, w którym skarzeł sie na hardosc Chmielnickiego. List od Hmielnickiego do imszy p. [Łukasza] Opalinskiego, marsalka koronnego, czytano, którym sie omawia, a opresyamy wielkiemy przywiedziony beł z Woyskiem Zaporowskym do woienney resolutyey.

W lisczye swoym y instructyey do krolia imszy posłaney, ktorą *in facie Reipublice*⁶⁶² czitano (iako w pierwszym diariusie piszał), czyni męntyą Chmielniczky o listach yakychszy kroliewskych, w ktorych tak excursi na morze, iako y supliement woyska kozackiego pozwoliono. Te listy iakoby Hmielniczky przez posłow swoych w szkrzince swoiey poslac myał. Vpomi-nał sie i. m. xziąd[z] biskup kuiawsky [Mikołaj Wojciech Gniewosz] tych listow *fortiter*⁶⁶³, alie ich mm. pp. piecentarze, iako na tę czas *residentes*⁶⁶⁴, gdy posłowie kozaczci przyiechaly, *bona fide*⁶⁶⁵ to powiedziely, ze tych listow kozaczy ze skrzinką nie oddaly, referuiacz sie do nych, zeby ych pitano. Iakosz naznaczono beł dwoch sekretarzow, i. m. p. Sławęnczkiego y i. m. p. Czielieczkiego⁶⁶⁶, zeby kozakow examinowono, czemu ych nie oddawaly inquirowono, alec potem ych publicze pitano, iako o tym nizey.

Die 21 iuly. List odprawy posłow kozackych, przez i. m. p. marszałka poselskiego [Bogusława Leszczyńskiego] conczypowany, w izbie poselsky był czytany. Ktory list wsziszcy pp. posłowie trutinowaly y *ex iudicio*⁶⁶⁷ posłow wszistkych obieczala Rzeczpospolita kozakom przebaczenie *condicionaliter*⁶⁶⁸, iezeli sie sczerze upokorzą y Rzeczpospolitą w tym vkontentowacz zechcą, czo przez ich mm. pp. comissarzow będzie ym proponowano.

Ich moszcz pp. senatorowie chciely osobno list piszac w teyze materiey do kozakow, alie yzba poselska nie pozwoliela, te ratie tego daiacz, ze iako terasz *ex duobus ordinibus*⁶⁶⁹ iest iedna Rzeczpospolita, tak y ten list ma bydz iedęn. Zaczym niektore punkta *ex iudicio* ich mm. pp. senatorow do tego listu przydano: pierwsza, zeby wszistkych więzniow, u Hmielnickiego będących,

⁶⁶² *in facie Reipublicae* – “перед лицем Речі Посполитої” (у присутності загалу сенаторів).

⁶⁶³ *fortiter* – сильно.

⁶⁶⁴ *residentes* – чинні.

⁶⁶⁵ *bona fide* – добросчесно (у рукописі хибно “*bono fide*”).

⁶⁶⁶ Можливо, королівські секретарі Piotr Sławiński (згадка з сейму 1642 р., а також його підпис під універсалом Матвія Лубенського від 9 червня 1648 р. – вище док. 51) і Maciej Cielecki (елекційний сейм 1648 р.): *Volumina legum.* – Petersburg, 1860. – Т. 4. – С. 27, 99.

⁶⁶⁷ *ex iudicio* – на підставі судження.

⁶⁶⁸ *condicionaliter* – за умови.

⁶⁶⁹ *ex duobus ordinibus* – з двох станів (у рукописі хибно *ordinis*).

wypuszczano; druga, żeby tych vltaiow, || (арк. 125) czy oprócz Chmielnickiego przynępałow, ych wydano. Ieszcze tego listu do kozaków nie skonczyły, a iusz *ex occasione*⁶⁷⁰ jego mowiono o tem, o którym czasie commissarze mają być do kozaków wyprawieni. Ponieważ prętki czas electyey następować będzie, żeby czy, którzy tę funkcją comisarzką odprawować będą, nie beli *hoc negotio Regipublicae* od electyey *exclusi*⁶⁷¹. Wnoszili drudzy, że woyska powiatowe nie mogą się ruszać, póki hetman obrany nie będzie, dając tego różne raty, mianowicie, że bez⁶⁷² hetmana tak swawolia, iako y confusiaby bela. Druga, że niebezpieczna, bo kozaczy, obaczywszy, że woyska przeciwko nim ydą, nie zrzumiawszy sprawy y intentyey posłania ych, mogliby uderzyć na nie; zcem, ktoby był directorem tej potrzeby? Trzecia, żeby nie wiedzieli, dokąd y do kogo się kupczy mieli. Te wszystkie materye orasz tractowano, oprócz szamego listu nicz nie concludując.

Izba senatorzka, wydając, że temy w różnych materjach discurszamy czas biorą, przysłali *e medio sui*⁶⁷³ dwóch senatorow, i. m. p. zawchoyskyego [kasztelana Mikołaja Kochanowskiego], i. m. p. chełmskiego [kasztelana Zbigniewa Gorajskiego], którzy *nomine senatu*⁶⁷⁴ proszeli o pospieszenie odprawy kozackiej, przekładając być *maximum in mora periculum*⁶⁷⁵, bo się dostało szlyszec senatu, że kozaczy, wydając być długo zatrzymanich posłów, *sinistre*⁶⁷⁶ to interpretując, nowe *motus* y *seditie*⁶⁷⁷ zamislią y ze znowu Tatarow do siebie zaciągają. Listom częstym i. m. p. woiewody braclawskiego [Adama Kisiela], ktoriby ych obietniczą ammissiei zatrzymał, więczey wiary nie dają, ale żeby Rzeczpospoli[ta] tym czasem woyska zbierała, rozumiejąc.

*Ex omnium consensu*⁶⁷⁸ izby poselskiej (czego się bardzo domagała) powiedziano posłom kozackym, przyprowadziwszy do yzby poselskiej, ktorih i. m. p. marszałek poselskiy examinał, czemu listow kroliewskich, o ktorych Hmielnicki w swoiey instructyey wspomina y do nich iako posłanych referuje się, nie oddali. Na to odpowiedzieli, że zadnih listow nie mieli y od Chmielnickiego ych nie odbierali. *Instabat*⁶⁷⁹ i. m. p. marszałek, mowując: “Alieszcie iaką skrzynkę, w ktorej te listy były, mieli”. Odpowiedzieli, że mieli skrzynkę małą, którą kupieli za groszy 12 samy, w ktorej list od

⁶⁷⁰ *ex occasione* – з нагоди.

⁶⁷¹ *hoc negotio Regipublicae* od electyey *exclusi* – не були через цю справу усунути від елекції.

⁶⁷² У рукописі “przez”.

⁶⁷³ *e medio sui* – з-поміж себе.

⁶⁷⁴ *nomine senatu* – від імені сенату.

⁶⁷⁵ *maximum in mora periculum* – у зволіканні величезна небезпека.

⁶⁷⁶ *sinistre* – хибно.

⁶⁷⁷ nowe *motus* y *seditie* – нові заворушення й бунти.

⁶⁷⁸ *ex omnium consensu* – за загальною згодою.

⁶⁷⁹ *instabat* – наполягав.

Chmielniczkiego z ynstructyą chowaly. Drugie *interrogatorium*⁶⁸⁰ beło: kto ym na morze pozwoliel wychodzycz y Woyska Zaporowskiego 6000 supliementowacz. Odp[owi]edzieli, ze “my nie znaięmo, starsziny naszey pitacz[ie]”. || (арк. 126)

Przyiechał z niektoremy sekretarzamy do Warszawy poszeł z Chodaku i. m. p. [Marek] Sobiesky, ktory tam po raytarzsku czyly po dragansku słuzy, prawdziwego iednak domu pp. Sobieskich sliachczycz.

Ziednawszy sobie, w izbie poselskiej⁶⁸¹ mogł myecz audiencyą⁶⁸², o ktora wielcze prosziel, maięcz do Rzeczypospolitey tak z⁶⁸³ Hodaku, iako tesz y od Chmielniczkiego. Na ktore commissia ktoremu pozwoliono audientią *exclusis auditoribus*⁶⁸⁴, ktorzy nie są postamy. Odprawował, częmu drudzy z posłów, mianowycie i. m. p. [Stanisław] Sarbiewsky, starosta grabowieczky, contradicował, daięcz tę *ratyones*⁶⁸⁵, zeby nie ustępowaly *auditores*⁶⁸⁶, ze *in materia Reipub[licae] totam affect[ionem]*⁶⁸⁷ nie telko posłom, alie y kazdemu sliachcycowy godzy sie miecz wyadomosc. Tak tedy stanęło, ze commissia od Chmielniczkiego kazono *praesentibus ordinibus*⁶⁸⁸ powiadac, a strony potrzeb Chodaku tylko *in priuato senatu* y posłów *resid[entium]*⁶⁸⁹. Tę tedy p. Sobiesky swoje mowę pocał: “Iedac s Chodaku, świętey pamieczy krolia pana n. m. smierczy iego nie wiedzac, posłany, dla szczynioney drogy nie mogłem inaczy, telko na oboz Chmielniczkiego iechacz. Tę mnie zatrzymał przez 5 dny. *Interym*⁶⁹⁰, znoszac starszyną drugą woyska swego, iezeli mnie miał puszczyc, albo nie, swego obozu. Gdy stanęło *conclusum*⁶⁹¹, zeby mnie puszczono, tak my powiedział: «Wolnobi mi cie puszczic y nie puszczic, ale zem posłów swoich posłał do Warszawy *cum summissione*⁶⁹², proszac o miłoszyerdzie, dla tego cie puszczam, zebyysz upewniel w tym Rzeczpospo[litą] o prawdziwym moym upokorzeniu y zeby moy posłowie we wszistkym wiarę mieli»”. Pitał sie go pań Sobiesky, kto ym dał piniędzy na czołny. Odpo-

⁶⁸⁰ *interrogatorium* – питання.

⁶⁸¹ У рукописі далі “узбы”.

⁶⁸² У рукописі “audiencyą”.

⁶⁸³ Далі помилково ще один сполучник “sz”.

⁶⁸⁴ *exclusis auditoribus* – за умови відсутності слухачів.

⁶⁸⁵ *rationes* – докази.

⁶⁸⁶ *auditores* – слухачі (присутні).

⁶⁸⁷ *in materia Reipublicae totam affectionem* – “у справі Речі Посполитої увесь запал”. Як видається, у версії “Документов об освободительной войне” – “*in materiam Rempublicam totam afficiente*” – може бути доречнішим: “у [будь-якій] справі, що стосується всієї Речі Посполитої”.

⁶⁸⁸ *praesentibus ordinibus* – у присутності станів.

⁶⁸⁹ *in privato senatu* у посłów *residentium* – на приватному засіданні сенату і по-сольської палати.

⁶⁹⁰ *interim* – тим часом.

⁶⁹¹ *conclusum* – рішення.

⁶⁹² *cum summissione* – з покiрністю.

wiedział Chmielniczky, że król imsz na ten czas, kiedy woynie zamisliwał do Turek. Pitał szie potym Chmielniczkiego, co za przycina, że sie porwał gwałtownie na Rzeczpospolitą. Odpowiedział, że krzywdy wielkie y opresye przywiodły mnie y Woysko Zaporowskie do tey resoluty. Będąc przy tem pytany od p. Sobieskiego, czemu przystoynieyszym sposobem krzywd swoich y Woyska Zaporowskiego nie upominał sie, odpowiedział Chmielniczky: “Wielkie puzdro suplikaty nazbierało szie, ktoesmy w naszych krzywdach panom roznem oddawaly. Alie y wy, panowie Poliaczy, krolia nie słuchaczye, na niego nie dbaczye, kazdy szie swoją głową rządu, nicz nie czyniczye. || (арк. 127) Zaczym, gdyszmi szie częstokroc kroiowy i. m. krzywd swoich vszkarzaly, tak nom odpowiedzynał: «Poniewasz inaczy nie moziecie, przez szablje waszych wolnosczy dohodzycz», – mowząc *formaliter*⁶⁹³ po rusku: «Peres sablje waszych wolnosczy odyskuite»”. Powiedzial y to, ysz między pospolstwem kozackym taky iest *rumor*, że sliachta drobna, obroczywszy sie w boiarow, a panowie samy tylko będą sliachtą, a król som będzie iedną głową. Gdy to referował p. Sobiesky, szyla ych w yzbie poselsky *ex auditoribus*⁶⁹⁴ glosno rzekly: “Ieszcze to stuka conceptu cawalieriey trwa!” Tegosz dnia wiszadzili deputatow z yzby poselsky do concipowania instructyey comissarzom kozackym.

Die 22 iuly na początku z yzby poselsky pocęły mowyc o czudzozięmczach, przy dworze będących, zeby ych koniecznie ode dwora reliegowano. W tey materiey nabardzyey pan podszędek krakowsky [Stanisław Chrząstowski] mowiel. Przyniesiono belo lyst od xziążęcia [Władysława] Dominika [Zasławskiego], ale *ob breuitatem temporis*⁶⁹⁵ nie chciely go w yzbie poselsky czytac. Posly potym posłowie do senatu, *in presen[tia] quorum*⁶⁹⁶ odprawiono posłow kozackych. Długo pierwey diskuruiańcz, iaky tytuł miely kozakom napiszac, y zgodzieli szie na taky:

“Starszenstwu, atamanom, assawołom, pułkownykom, setnykom y wszistkiem[u] Woysku Zaporowskiemu”. Napyszawszy list, przisly posłowie kozaczy, do ktorych i. m. x.⁶⁹⁷ sekretarz [wielki] koronny [Jan Gembicki] w ten sens: “Ta Rzeczpospoli[ta] terasz z listem do Woyska Zaporowskiego odprawuie wasz. Na ktorą odprawę do tego czasu muszielisczye czekacz, poki szie stany wszistkые po i. k. m. smierczy nie zgromadzili. Obieczuie wam przy tim Rzeczpospoli[ta] iako naprędzey comissarzow zeslacz, ktorzy w krzywdy wasze wezrą. Terasz moziecie sie w drogę pusczyć, a starszemu kozakowemu oddac list”. Ktory, wzyawszy list, pocałował y przezegnał szie nym, obłapiwszy przy tem wszisczy ie^o [mo]jszy x[iędza] arcybyskupa, ktorych

⁶⁹³ *formaliter* – виразно.

⁶⁹⁴ *ex auditoribus* – з-поміж присутніх.

⁶⁹⁵ *ob breuitatem temporis* – через брак часу.

⁶⁹⁶ *in presentia quorum* – у присутності яких.

⁶⁹⁷ Далі викреслено: “арczy”.

tesz on zegnał y po głowu głaskał. Y iako powiadaia, dano wszystkim contentatya: starszym po zło[tych] 100, a drugim bławaty na szaty etc. || (арк. 128)

Опубліковано: Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – Киев, 1965. – Док. 29. – С. 79–82.

№ 75

1648 р., липень. – Лист сенаторів до турецького візира з конвокаційного сейму у Варшаві зі скаргами на кримського хана Іслама Гірея III

Copia listu z conuocaty od Rzeczypospolitey do tureczkyego basse abo naywyszago wezera [Hezârpâre Ahmed Paşa], po naszemu zowia canclerza, 1648.

Illustrissime princeps, domine, amice, do[mi]ne obseruantissime!

Intellexit m[ai]es]tas vestra ex literis illustrissimi d[omi]ni [Georgii Ossoliński] cancellary supremi Regni Poloniae nuperime ad se scriptis, quod praeterito mense serenissimus et potentissimus rex noster Vladislaus eius nominis Quartus ex hoc terreno ad celeste Regnum migrauerit, relicta post se immortalis non modo apud subditos suos, verum etiam apud uicinos et longinquoiores populos gloria atque desiderio. Sed quoque nos m[ai]es]t[ati]⁶⁹⁸ vest[r]ae pro amicitia mutua significamus et una opera coram m[ai]esta]te vestra pro officio nostro, quo sumus Regipublicae deuincti, quaerimus, quod cham Crimensis Perecopensisque modernus [Islam Gerej III], nulla iniuria prouocatus, immo uero variis beneficis affectus, nam uita et salute a potensissimo olim et serenissimo rege nostro donatus libereque domum dimissus fuit, praeter pacta et faedus, cum serenissimo et potentissimo moderno Turcarum imperatore non ita pridem renouatum, nec non cum antecessoribus illius, initum magno numero Tartaros in fines Regni Poloniae immiserit. Idem unaque cum rebellibus Cosacis Zaporouiensibus, quos incursionem in ditiones Turcicas parantes praefecti cum exercitu coercere erant iussi, hostiliter se gesserit mediocre militum manum, quae Cosacorum obseruabat, conatus, una cum ducibus, qui nihil hostile a Tartaris expectabant, inuaserit eosque caeperit. Factum hoc et austum, uti moderno cham serenissimus imperator [Ibrahim I] accedente auctoritate maiestatis vestrae speramus non approbabit. Ita diligenter ab maiestate uestra efflagitamus, ut tanquam minus obsequentem, imperio, quod beneficio serenissimi imperatoris obtinet, priuetur et deyciatur. Captiuos uero exercitus duces, uti nihil inimicum Turcis et ipsis Tartaris parantes, solos tantum rebelles cosacos persequentes, quod uel ex ipsa paucitate militum nam uix tribus milibus constabat exercitus, agnosci potest, restituat. Fecerit maiestas uestra rem suo officio et heroico animo dignam, nec non pactis ac faederibus recentibus

⁶⁹⁸ У рукописі скорочення “mtts”.

et antiquis a nobis maioribusque nostris inuiolabiliter semper cultis, consonam ita demum nobis, qui nullam causam, tam insperate hostilitati dedimus satisfiet. Et maiestas vestra magnam gloriam sibi comparabit, quando inter haec imperia vicina diuque amica pacem et tranquillitatem conseruabit, quod uel inde patebit, si licenciosi, qui id dissoluere per contemptum maio- || (арк. 129) ris domini nituntur, seuere castigabuntur, quod quidem nos serio uergemus ac poscimus. Porro maiestatem uestram uelut insignem tranquillitatis mutuae et bonorum consiliorum autorem cupimus omnibus rebus florere ac optime ualere nostraque illi studia defferimus.

Datum Varsauiae etc⁶⁹⁹.

⁶⁹⁹ Пресвітлий правителю, пане приятелю, пане вельмишановний! Ваша світлість довідалася з недавнього написаного до вас листа найяснішого пана канцлера польського [Юрія Оссолінського], що минулого місяця травня, найсвітліший та наймогутніший король наш Володислав IV з цього земного царства переселився у небесне, залишивши по собі безсмертну славу і пошанівок не лише у своїх підданих, але й у сусідніх та віддалених народів. Окрім того, за взаємною нашою дружбою, сповіщаємо вашій світлості і разом із тим, за обов'язком, покладеним на нас Річчю Посполитою, скаржимося, що нинішній кримський та перекопський хан [Іслам Гірей III], не зазнавши жодної кривди з нашого боку, а навіть навпаки – обдарований різними благодіяннями, оскільки наш наймогутніший король дарував йому колись життя і здоров'я, та відпустив вільно додому, [то, однак, хан] усупереч недавно відновленим договорам та союзам з найяснішим і могутнім турецьким султаном, укладеним його попередниками, послав велику кількість татар у межі Польського королівства. Він же повівся вороже разом із бунтівниками, запорозькими козаками, на приборкання яких були послані воєначальники з військом. У той час, коли козаки готувалися до вторгнення в турецькі володіння, напав на невеликий загін війська, який спостерігав за маневрами козаків; захопив у полон його [загін] разом із командувачами, які не сподівалися від татар нічого ворожого. Ми сподіваємося, що цей зухвалий учинок хана, за посередництвом вашої світлості, не буде схвалений найсвітлішим султаном [Ібрагімом I]. Тому наполегливо просимо вашу світлість скинути і позбавити його, як непокірного, влади, отриманої ним завдяки милості найсвітлішого султана. А полонене військо і вождів хай поверне, тому що вони не чинили нічого ворожого ні проти турків, ні проти самих татар, але переслідували лише бунтівних козаків, що можна пізнати із самої малочисельності війська, яке ледве сягало трьох тисяч. Хай учинить ваша світлість гідну справу відповідно до свого обов'язку і шляхетності, згідно з давніми договорами і союзами, які завжди непорушно дотримувалися нами і нашими предками, щоб ми, які не дали жодного приводу до ворожнечі, отримали задоволення. Цим ваша світлість здобуде собі велику славу між сусідніми та віддавна дружніми народами, і збережете мир та спокій. А це буде тоді, коли будуть суворо покарані свавільні люди, що прагнуть через зневагу до вищих зруйнувати мир і спокій. Про це ми поважно турбуємося та просимо. Зі свого боку, виявляємо вашій світлості наше старання і бажаємо вам, як особливому творцю взаємного спокою та благих порад, процвітати у всіх справах та бути в найкращому здоров'ї. Дано у Варшаві і т.д.

№ 76

1648 р., липень. – Лист сенаторів до французького резидента у Стамбулі з конвокаційного сейму у Варшаві з проханням виступити посередником перед султаном стосовно скарг на кримського хана Іслама Гірея III

Legato Gallico 1648.

Copya listu z conuocaty varsawsky do posła krolia franczuskiego [Jean de La Haye]⁷⁰⁰, ktory mieska obecnye w Turczecz w Constyntinopoliu.

Illustriss[im]e domine, amice noster obseruantissime! Quam nuper cladem exercitu dissipato, ducibusque captis, Tartari rebellium cosacorum zaporouiensium opera Reipubli[cae] nostrae intulerint maiestas uestra intellexit. Nunc accepimus utrumque exercitus ducem [Mikołaj Potocki i Marcin Kalinowski] in Tauricam indeque Constantinopolim ablegandum esse, et⁷⁰¹ id quidem contra datam semel fidem, quod barbaris solenne est. Quia uero praeter iussum, ut existimamus, imperatoris Turcici, id Tartari admiserunt incurSIONE in ditiones Regni a cosacis inuitati facta est iniquo animo id laturum imperatorem Turcarum [Ibrahim I], quanquam Christianorum cladibus gaudere et oblectari illi usitatum sit faciliorem in dimittendis liberandisque praefatis exercitum praefectis mediante autoritate praesertim illustrissimi domini legati Galliae Constantinopoli degentis, ad quem ut maiestas uestra eo nomine feruenter scribat, diligenter ab miestate uestra petimus. Quod officium maiesta[tis] uestrae omni studio relaturi sumus, quod ex nunc eidem defferimus, omnia fausta praecati. Da[tum] Varsauiae⁷⁰².

⁷⁰⁰ *Psaras (Madame), Zaimova Raia, Krakovitch Odile. Consulats de France en Grèce et en Turquie: correspondance des consuls d'Athènes et de Nègrepont, 1684–1791 (affaires étrangères B–I 173, 174 et 908): mémoires et documents des consulats de Grèce et de Turquie, 1740–1870 (affaires étrangères B–III 412 a 415). – Paris, 1985. – P. 19–20.*

⁷⁰¹ У рукописі хибно “ed”.

⁷⁰² Ясновельможний пане, приятелю наш вельмишановний! Ви, ваша величності, довідалися вже про недавню поразку, яку завдали нашій Речі Посполитій татари з бунтівними запорозькими козаками, розбивши військо та полонивши воєначальників. Тепер ми довідалися, що обидва воєначальники [Миколай Потоцький і Мартин Калиновський] відіслані до Криму, а звідти до Константинополя. Це було всупереч даному слову, що є звичним для варварів. Оскільки, як ми припускаємо, татари, запрошені козаками до вторгнення у володіння королівства, допустилися цього зі злого наміру відповідно до наказу, даного турецьким султаном [Ібрагімом I], який хоч і звик радіти та потішатися з поразки християн, то все ж охоче відпустить і звільнить згаданих воєначальників за посередництвом влади, а особливо ясновельможного пана французького посла, який перебуває в Константинополі. Просимо вашу величність про це до нього гаряче написати. Про що вельми прагнемо, щоб уряд вашої величності

№ 77

Новини з України про захоплення козаками Бару, збору посполитого рушення під Глинянами та інші відомості

Nowyni przysły z Ukrajny, ze kozaczy wszistek Bar wzyęli y zomek, liud wyszyekly, armaty dostatek nabraly y o Kamięczu Podolskym zamysliaią, koniecznie go dostac chcą, czego Boze zachoway. Zlie iuz prawieę beło, sroga gorę to łotrostwo vltayskie bierze. P[ąn] Bog wie, czo będącie daly. Woy-ska powiatowe barzo lieniwo ydą do obozu pod Gliniany, na szię czekaіącz. Panowie do kupy woysk swych ieszcze nie złącely, nie wiedziec, czo za przy-cina. Xziąze i. m. Wysznyowieczky, tęn szię mocno opiera, kozakow urywa-іącz, gdzie moze, alie ze ma małe woysko, a posziłky słabe y nyerychłe, kozakom trudno wytrzymacz ma.

№ 78

Новини з листа брацлавського воєводи Адама Киселя до коронного канцлера Юрія Оссолінського про відправлення повідомлення Богданові Хмельницькому стосовно переговорів

Nowyny z Ukrajny z listu i. m. p. Kysielia, woiewody braclawskiego, ktory piszał do i. m. p. canclerza coronnego [Jerzego Ossolińskiego] do Warsza-wy, oznaymuiącz mu, ze posły swe posłał do Hmielniczkiego, oznaymuiącz mu o przyjezdzie ih mm. pp. comissarzow, aby wolne y bezpiecne mogli miecz przeiechanie. || (арк. 130)

№ 79

1648 р., серпень. – Нотатки Мартина Голінського про алхіміка Ріхтера з Кракова, який закликав семигородського князя Юрія I Ракоція прийти з військом і захопити місто

Zdrada w Krakowie Włocha alchimisty iednego apostati, Richtera nazwanego.

1648 die 25 augusty, w Krakowie mieskaіącz, Włoch nyaky Richter, alchimista apostata, wiprawieł listy zdradzieczkie do Rakoczego [Jerzy I Rakoczy], woiewody siedmigrodzkyego, kalwinsky wiary. Takym sposzo-bęm widał go celiadnyk iego. I. m. xiądz [Jan Chryzostom] Korszak, przeor Bozego Ciała na Kazimierzu canonikow lateranenskych, z Litwy przyiachaw-szy, miał czeliadnika⁷⁰³, ktorego gdy nie potrzebował, odprawieł go. Ktory

доклав усіх зусиль і відтепер доручаємо вам, з побажаннями всіх благ. Дано у Варшаві.

⁷⁰³ Далі пропущено місце для імені.

czeliadnyk przystał do tego Włocha Richtera alchymisty, który mieszkał na smętarzu S[więtey] Troycze w kamiency. A yz był wierny panu swemu y zicliwy tęg czeliadnyk, załowawszy go do siebie, począł mu persuadowacz, że ma w drogę wislacz do Węgier do siedmigródzky ziemie z listami, alie sprawnieyszego nie mógł upatrzycz, iako iego, poniewaz laczynsky ięzyk dobrze umywał – łączno szie będzie mog znowycz wszędy w drodze, nie pedaiąc mu, w iakiey materiey, telko że do Rakoczego, aby mu listy oddał a oznaymieł mu, że koło Krakowa nie masz zadney gotow[o]sz[cz]y y obrony miasta, yako y zomku. Dał mu na drogę 6 talarow twardych, a obiecał mu dobrą nagrodę, gdy szie wroczy nazad z odpyszem. Gdy tęg czeliadnyk w drogę z Krakowa wyiechał ku Węgrom, spisał mu goszcziniec pewny Zyd y stanowyska, ktorędibi naproszcy miał iechacz do siedmigródzky ziemie. Iadąc w drodze tęg czeliadnyk⁷⁰⁴, a będąc yuz prawie pięcz mil od Krakowa, wpadło mu tho w głowę owe słowa ostatnie, które mu p[ąn] iego mowieł, listi mu daiąc, które listy zaszeł mu był 12 ych w szuknią w tęg, że nie masz nicz gotowoschy koło Krakowa. Załował, że sie nye poradził w tym swego dawnego dobrodzieia i. m. x. Korszaka. A tak namisliwszy szie, wrocził szie nazad do Kazimierza do klastora Bozego Ciała, a tam oznaymieł to i. m. x. Korszakowy y i. m. x. Iackowy Liberiusowy, proboszczowy Bozego Ciała. Uczinieli radę, czo z tym czynicz. Posly wprzod do i. m. x. biskupa krakowskyego [Piotra] Gębiczkyego, oznaimieli mu tho, czo s tym czynicz, proszieli o radę. Kazał i. m. x. byskup oznaymicz tho urzędowy kapturowemu. Poszet i. m. x. Korszak do urzędu kapturowego na ratusz krakowsky, gdzie swe szady odprawiały, oznyimieł ym to y te listy oddał. Y tęg czeliadnyk przyszet y pedział wszystko, czo sie działo, iako był wysłany od pana. Czeliadnyka tego więzieniu zatrzymano do pewnego czasu dla pewnych przycin, a po tego Włocha alchymistę piechotę posłono, wzyęto y do więzienia na zomku krakowskim osadzono. Y inych trzech, y Zyda, czo drogę y goszcziniec rozpyszował, wszadzono na ratusz krakowsky. Lysty odpięcętowano. W iednim pysze do niego⁷⁰⁵, oswiadczaiąc zycliwoszcz swoię scerą, oznaimuie, że koło miasta Krakowa y zomku nie masz nycz gotowoschy woyska, obrony, straza liubo iest w bramacz, ta nycz nie wazy: liedaiako nykogo nye spita, skąd kto iedzie, s czym, do kogo abo dokąd. Nie masz szie czego obawiacz, łączno moze wzyąc miasto y zomek, przyie- || (**арк. 131**) chawszy z woyskiem, y Kroliestwa Polskyego łączno dostac moze. W drugich listach daię informatyą, iako moze przysc do tego y iako szie ma sprawycz, zeby do kroliowey i. m. polsky [Ludwiki Marii] wysłał posła swego czycho, nieznacznie, z upominkamy drogiemy, prosząc, zeby za [Zygmunta] szyna Rakocego sła, obiecuiąc iey tho, że kroliem polskym będzie. Do tego, zeby posłał ze trzykroc sto czerwonych złotych piniędzy na podarunki, czo miał tęg Włoch rozdawac między pany, aby przeciw Rakocemu nie powstawali z woyskiem y zeby mu nie bronieły pod Krakow

⁷⁰⁴ Далі пропущено місце для імені.

⁷⁰⁵ До Ракоція.

przyscia y do zomku, alye zeby go iak naprędzey koronowono. Y insze srotky y radę daie, informuiąc Rakoczego, iakoby mógł nasnadny przyszc do Krakowa y kroliem zostac polskym. Czo daly z tym zdraycą będie, usłyszęmi.

Dlia pewnych przycin puszczono tego Włocha, nicz mu sie nie stało.

№ 80

1648 p., липень – жовтень. – Новини про наміри семигородського князя Юрія I Ракоція оволодіти польською короною, його зв'язки з Богданом Хмельницьким та обрання Яна Казимира королем

Miał iuz beł Ierzy Rakoczy stary, woiewoda siedmigradzsky, z woiskiem ruszycz sie do Polsky na kroliestwo, posławszy wprzod od granicz do panow senatorow duchownych y swieczkych y do Krakowa, aby go za pana y krolia przyięli y obraly, a som z woyskiem na graniczy pogotowiu miał responsu czekac. A iezeliby go beli nie obrali y za pana nie przyięly, tedy miał przez miecz y woinę gwałtem na panstwo wnisch y Krakow, zomek, opanowac, a przecywnich sobie miecem pokaracz. Gdysz wielie takich beło, a mianowicie panow disidentow, którzy go sobie za pana zycily y drudzy pon pizali, zaciągayac go na panstwo. Pań Bog wszechmogący dobry, Oczyecz myłosierny, wiedział, co miało bydż, gdyz beł wiary kalwinsky tęt Rakoczy: prawie w tęt dzień, ktory sobie naznaczył wyjazd do Polsky na kroliestwo, zmarł. Tamze w siedmigradzky zięmy stał y do Chmielniczkiego posły swe, aby mu dopomog do kroliestwa, factye rozne y ligy z roznezy czyniącz.

Tym czasęm P[an] Bog wszechmogący dał zgodliwą electyą pod Warszawą, ze krolia i. m. obraly kroliewycza i. m. Iona Kazimierza, ymięnia Cwartego Kazimierz. Ktory, day P[anie] Boze, aby szczęśliwie nam y wszistky Koronie Polsky na długie liata zeł y panował, a na postrach wsystkych nieprzyiaciół koronnych zwicieszą. || (арк. 132)

№ 81

1648 p., серпень. – Новини з листа брацлавського Адама Киселя до коронного канцлера Юрія Оссолінського про сутички хоругви, наданої для охорони комісарів, з козаками на шляху до Богдана Хмельницького на переговори

In augusto.

Nowyny z Ukrainy do i. m. p. canclerza koronnego [Jerzego Ossolińskiego] od imszy p. [Adama] Kiszeliia, woiewody braclawskiego, ze chcącz sie z maiętnosczy swey ruszycz do obozu Chmieleniczkiego z ich mm. pp. commiszarzamy, napadło kozakow kielkaszet vltaystwa do miasteczka iego, ktore

wzyawszy, liud wisziekly. Potym, gdy chorągiew nadhodzielia, ktora miała yszcz przy ich mm. pp. comissarzach dlia bezpieczenstwa od rozboiu tego vltaystwa obrony, wszkazaly do kozakow tych, ktorzy w miasteczku bely, prosząc o stanowysko, a oznaymując im, ze ony iadą nie na woynę z kozaky bydz ych, alie z pokoiem y zgodą, ze są commissarzszy. Kozaczy, na to nicz nie dbaiącz, do miasta ych nie puszczyszy, alie w polie przeciw nim wyciągnęly y tamze sie szobą potężnie uganialy. Zabyto dwu towarzyszow pod horągwią y paholykow kielku, alie kozakow porazili tych wszistkych kielkaszet, czo w kupie bely w tey potrzebie, liedwo ych uciekło kielkadziesiat na koniech.

№ 82

1648 p., серпень. – Новини з України про заходи Богдана Хмельницького, вжиті ним перед приїздом польських комісарів на переговори

Z obozu Chmielnyczkiego słyhac to, ze skoro sie dowiedzial o ich mm. pp. comissarzach pod Constantinowem Starym, myescze do traktatow naznacel i. mm. pp. com[issarzom] y tamze sie obozem pomknął. Krzywonosza poimal y wszadziel w łanczuch y do dziala przykował. Starszyny swey, ktorzy miasta naiezday, lupiely z Krzywonoszem y szamy, swowolne kupy wodząc, dosta y więcey poimal. Iednych kazal posczynacz, druchy do więzięny poszadzal, mowiac, ze to iako zdrayczy bez iego wiadomosczy y roskazania czyniely. Więzniow tych, ktorych Krzywonosz sliachty naymal, kazal wolno puszczycz, oczekywaiącz z ochotą ih mm. pp. commissarzow, ktorzy nieomieskanie chcą sie pokwapycz, belie goszcziniecz beł przetorowany przez to vltaystwo kozackye, ktorych wszędy po goszczynczach pełno po kielku tysięczy sie błaka rozbyaiącz⁷⁰⁶.

№ 83

30 серпня 1648 p., Вішніч. – Добірка новин про литовсько-московські переговори, бунти в Москві, становище в Туреччині, Білій Русі, на Чернігівщині, а також про зв'язки львівського владика Арсенія Желиборського з козаками

Nowyny rozne od dworu i. m. p. woiewody krakowskiego [Stanisława Lubomiskiego] z Wisznicza 30 augusti 1648.

Z Ukrainy tosz piszą, iako y do i. m. p. canclerza koronnego od i. m. p. Kiszielia, woiewody braclawskiego, około i. mm. pp. comiszsa[rzow] y o Krzywonoszie, ze iest więzięniu.

⁷⁰⁶ На маргінесі надпис: “Zmienielo sie to wszistko na zdradzie”.

Z Litwy y Moskwy te nowyni, ze Litwa stały do cara moskiewskiego, dowiadując szie, iezeli myr abo to iest pokoy zawarty trzyma y chce trzymacz z Koroną Polską y Wiel[kim] Xzię[stwem] Litewskym tak, iako iest postanowiony s[więtey] pamyęczy z kroliem i. m.⁷⁰⁷ [Władysławem IV]. Ktory poszeł, gdy szie powrocieł z Moskwy, dawał taką sprawę, ze go wdzięcznie Moskwa przyięła, y som car, ofiarując swoię przyiazn y pokoy dotrzymacz szcerze, takze przeczyw Tatarom ofiarując wszeliaką pomocz dacz, y iuz iest woyska moskiewskiego na graniczach kielkadzieszyat tysięczy yszc przeciwo Tatarom przy panach Poliakach. || (apk. 133)

To tesz w Moskwy szie stało. Oznaimeł, ze zbuntowało szie chłopstwa poddanych dwadzieszczya tysięczy, ktorzy na woynę do Polski pozwolycz nie chcą, alie prosziely cara o takie wolnosczy, iako w Polsce maia. Odłozel ych car do inszego czasu łagodnemy słowy, az potym ych przywoiczę poymono y łeb ucięto, takze y starszych ych do 200 potracono, dopieroz ych usmierzono. W stolicy zgorzało domow 20000 dumnych boiarow 2000, zgorzało liudu niemało, prawie puł miasta większego. Chcący car uspokoyc tumulty y bunty, kazał beł miasto zapalicz, a tak ze sie trochę uspokoyli, bo ym nie mog radzyc inaczy. Alie o tym nie wiedziely, zeby to z carzskogo roskazania beło. A to o to, ze chciał car gwałtem woynę podniesz z Poliak, przimierze złamawszy, na czo caru pospolstwo pozwolicz nie chciało, *et alii*⁷⁰⁸ posłowi mowieli: “Biscie do nas przyiechaly, przywitalibismy was chliebem y szolią”.

W Turczach takze sroga wrzawa y bunty między iancary powstały na cesarza tureczkiego [Ibrahima I] y na baszow, wezerow naywiszszych. Poymawszy cesarza, do więzienia wrzucieli y tamze go zabyc mieli, a sina iego [Mehmeda IV] w osmi liecyech na panstwo wszadzie[I]y, baszow y wezerow pozabyiały. Srogie tumulty w Constantinopoliu. Wenetom z Turkiem scęszy sie woyna, 5 mil Weneczy beły od Constantynopolia morzēm.

Na Bialej Ruszy y w Szewiercziznye, y Cerniehowie Rusz chłopcy, pobuntowawszy szie, miasta y miasteczka, wszy brali, szczinali liud, zdobycz zabieraly, Zydow nabardzy, gdzie ięno dostac mogli, niezwyweli, dziwnemy miękamy ych tracząc, y kapłanow. Czerniechow wzięli y wyszickli, az y do Smolienska przeszełali, vpominaiać, aby go dobrowolnie poddaly, takze Zydow przinamny aby im wydano y prochow aby im dodono. Pedziono ym, ze Zydow nie masz, poucziakaly, gdy o nich usłyszely, a prochow ięno swoię potrzebę mayą, poddac szie nie gotowy (rozumiono zrazu, ze to Moskwa Siewirskie y Cerniechowskye panstwo plądrowaly, przymierze złamawszy, alie nie ony). Chłopy, zbuntowawszy szie, w kozactwo posly. Moskwa z woyskiem przeciw Tatarom gotowa na granicze przysła w kielkudziesiat tysięczy, woyska 80000.

⁷⁰⁷ Далі пропущено місце.

⁷⁰⁸ *et alii* – та інші.

We Lwowie władyka [Arseni Żeliborski] zdraził, który z Rusią, z szhiszmatykamy mającz porozumienie y z koza[ka]my, pisał do Chmielnickiego. Prochu y kul, a prosząc go, aby pode Lwow przyiechał, łacno go wezmie, bo mu go będą gotowy przez zdradę poddac schismatyczy. Wszadzono go, alie go karac nie smieią dla większego buntu abo tumultu iakiego w mieszczye.

№ 84

1648 р., серпень. – Нотатка про недугу королеви Людвіки Марії

In augusto kroliowa i. m. Ludowika Marya zachorzała bardzo Warszawie, ze doktorowie zwątpiely o iey zdrowiu. Ofiarowano ią do obrazu czuodownego Naswiętszy Panny Maryey, który iest w Cerwinsku, y tam szet frącmer kroliowey imszy piechothą z Warszawy do Cerwinska, za kroliową i. m. prosząc P[ana] Boga.

№ 85

31 серпня 1648 р. – Нотатка про двотижневі молебні у Кракові за знищення єретиків, мир у королівстві та інші потреби

31 augusti iubilieus szie zaczął w Krakowie dwuniedzielny, który nadał ocziec s[więty] papierz Innocentius Dziesiąty, aby P[ana] Boga proszono o zgodę pp. chrześcianskych, o wykorzenienie heretykow, o uspokoienie w kroliestwie niepokoiu y o inne potrzeby. Poszczyc trzy dni we srodę, piątek y szobotę nakazono y koscioly trzy nawiedziec z processyą: we srodę zomkowy, w piątek S[więtey] Troice, w sobotę Panny Mariey w rinku, spedac szie y comunikouac. To dostąpiel zupełnego odpustu grzechow, wini y karania⁷⁰⁹. || (арк. 134)

№ 86

28 серпня 1648 р., Варшава. – Добірка новин від казимирського райці Даниеля Малеші про військові дії в Україні, повстання в Молдавії і Литві, перехід орди через Дунай, зв'язки семигородського князя з козаками, двірцевий переворот у Стамбулі та інші відомості

Nowyny z Warszawy, ktore w lisczye swym posłał copias⁷¹⁰ p. Daniel Maliesza z Warszawy, raycza kazymierzsky, do panow radziecz pisząc, *de data z Warsz[awy] 28 augusti 1648* rozne termynaty. Naprzot:

⁷⁰⁹ Слова в рядку “grzechow, wini y karania” наполовину зрізані наприкінці аркуша.

⁷¹⁰ Відчитання слова непевне.

Iego moszcz p. podczaszy [Mikołaj Ostroróg] pisze, że pułk lubelsky, wzgardzywszy vniuerszałem xziążęczya i. m. [Władysława] Dominika Zaslawskiego, woiewody sędomierzskiego, we dwu mil od obozu glynyanskiego będącz, poszedł do xziążęcia i. m. Ieremiego Wyszniowieckiego, woiewody ruskiego, pod Lachowczamy, co *senatus* dał *iure decernendi*⁷¹¹ xziążeciu i. m. p. woiewo[dzie] sędomierzskiemu, *ut pote supremus rei bellice* na ten czas gubern[ator]⁷¹².

It[em]. Pysze i. m. p. podczaszy, że Bar y zomek przez Sturm gwałtowny wzyęto.

It[em]. Oznaymuie, że 85 miast kozaczy na Ukrainie wzyęły.

It[em]. Ze Kamieniecz Podolsky prawie iusz w puł odbiezany.

It[em]. Ze pod Glyniany tylko swoym pułkiem zostawa. Proszy o poszielęk, a osobliwie o piechothę, dla Boga.

Z obozu *de data 16 augusti* pod Iampoliem i. m. p. woiewoda kyiowsky [Janusz Tyszkiewicz], i. m. p. woiewoda rusky [Jeremi Wiśniowiecki], i. m. p. chorąży koronny [Aleksander Koniecpolski], xziąże i. m. [Samuel Karol] Koreczkie, i. m. p. starosta braclawsky⁷¹³ [Samuel Jerzy Kalinowski], p. Oszynsky [Samuel Osiniński] z kroliewską gwardyją w dziesięcz tiszęczy *in summa*⁷¹⁴ oczekywaia na drugych y chcą ych daliey nie puszczyc. Czysz proszą, dla Boga, o poszielky. Maią w tym obozie dział 50.

I. m. p. woiewoda braclawsky [Adam Kisiel] zakazał sie im ruszac z mieysca, bo iechał do Chmielnickiego do obozu na tractaty, który ma *in summa* woyska kozackiego pod Constantinowem pod pułtorakroc sto tiszęczy.

Z Wołoch te nowyny, że tam iest srogie zamieszanie od chłopstwa, dla ktorego y som gospodar [Bazyli Lupu] myśli do Polski vmikacz.

Tatarska orda do Polsky przeprowiela sie przez Dunay.

W Litwie chłopstwa zbuntowanego sie 15 tiszęczy zbieli z ludzmy pana straznyka litewskiego [Hrehorego Mirskiego]. Pan pisarz [polny litewski Władysław Wołłowicz]⁷¹⁵ vcziekł. I. m. p. Mychał Chalięczyky we 12 set kony zbiele kielkanasczyzeszet tego chłopstwa.

[Jerzy I] Rakoczy, woiewoda siedmygrodzky, znoszy sie przez listy z kozakamy. Ułapiono tych iego posłów w Haliczu.

It[em]. Z Turek nowyny. Ianczarowie tę przycinę cesarzowy [Ibrahimowi I], że liepiey terasz obroczyt tę potęgę na Poliaky, nie na Wenety, bo łatwiey to

⁷¹¹ *senatus* dał *iure decernendi* – сенат дав право вирішувати.

⁷¹² *ut pote supremus rei bellice* na ten czas gubern[ator] – а саме верховний управитель військовими справами на той час.

⁷¹³ Далі пропущено місце.

⁷¹⁴ *in summa* – сумарно.

⁷¹⁵ *Biernacki Witold*. Powstanie Chmielnickiego. Działania wojenne na Litwie w latach 1648–1649. – Zabrze, 2006. – S. 21.

nom *occupare te loca*⁷¹⁶, y chcąc porzuczyć tamte *praesidia*⁷¹⁷ y tu szie obroczyć. Y dlya tego cesarza do *carceres*⁷¹⁸ wzyęły, a syna osmlietnyego [Mehmeda IV] obraly. Wezyra [Hezârpare Ahmed Paşa] rosziękaly. || (арк. 135)

Trzydzieszczy tysięczy Tatarow ydzie do Polski.

W Litwie Wilnie opryskowie kosczyoł s[więtego] Iona spaliely.

Chmielniczky chce do zgody y pragnie tego, prosząc, aby P[an] Bog wydał tych, którzy tego są przycina – i. m. p. Kisziel, woiewoda braclawsky, o tym pisze. Przycina pliondrowania Krzywonosza – pomstę czyni nad xzią-
żęciem Wysniowieczkym, który ych popow ruskich na pal wbyiał.

Woyska ma bydz *in subsidium Reipublice*⁷¹⁹ dwadzieszcza tysięczy, *intra 7 septimanas*⁷²⁰ maia stanąć. Vradzieli na Zydwow połowę pogłownego. Poblisze powiaty y woiewodztwa Pokucia powinni tam *securitatem*⁷²¹ opatrzic, aby Rakoczy szie nie złącęł z nyemy, bo iego spiegow poymano.

Z Litwy od xziążęcia i. m. Ianusza Radziwiła, chetmana polnego litewski[e]go, iest wiadomosc, ze uskromieł tamtych rebelizantow w Litwie y ma woyska piętnascie tisięczy.

Poseł moskiewsky ydzie *cum denuntiatione amicitiae*⁷²² y o swoiey gotowoszczy, ze na poganstwo chce dopomocz sterdziesiątą tysięczy woyska, a chcąc, aby szie uspokoiely z kozakamy.

Z Rzymu od oycza s[więtego] [Innocentego X] kredens przisedł: condolentia, w ktorey ofiaruie błogoslawienstwo y dopomozenie do Rzeczypospolitey przez i. m. x. legata [Giovanni de Torres] przeczywko poganom.

De conte de Magni⁷²³, *ab archiduce Leopoldo [Wilhelmo]*⁷²⁴ condolentia czyniać, y ofiaruie szie *in quantumby*⁷²⁵ Rzeczpospolita potrzebowała pomocy na kazdego nieprzyiaczyelia.

Ze Franczyei curier do posła franczuskiego przibiegl *cum declaratione*⁷²⁶, ze *in quantumby* Rzeczpospolita requirowala, ze mogą zaciągnąć, y szamy ofiaruią 10000 liudu, *in quantum* tego wdzieczny będą.

⁷¹⁶ *occupare te loca* – захопити ті місця.

⁷¹⁷ *praesidia* – залоги.

⁷¹⁸ *carceres* – в'язниці.

⁷¹⁹ *in subsidium* – на допомогу Речі Посполитій.

⁷²⁰ *intra 7 septimanas* – упродовж 7 тижнів.

⁷²¹ *securitatem* – безпеку.

⁷²² *cum denuntiatione amicitiae* – з повідомлення про дружбу.

⁷²³ Йдеться про графа Франца фон Магні зі Стражнице (Franz von Magnis auf Straßnitz (Strážnice)), який на елекційному сеймі у жовтні 1648 р. запевнив Річ Посполиту у виділенні позики на 100 000 злотих: *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – S. 123, 130.

⁷²⁴ *ab archiduce Leopoldo [Wilhelmo]* – від ерцгерцога Леопольда [Вільгельма].

⁷²⁵ *in quantumby* – наскільки би.

⁷²⁶ *cum declaratione* – з декларацією.

№ 87

9 серпня 1648 р. – Лист подільського судді Лукаша Мясковського про захоплення козаками Бару і про тривоги у Молдавії у зв'язку з переходом татарами Пруту

Сопя listu z Kamięcza Podolskiego *die 9 augusti 1648* od i. m. p. sędziego podolskiego Lukasa Miaskowskiego.

Iusz nieprzyiacziel w piątek o południu wzywał Bar sturmem⁷²⁷ ładem y wodą. Sztąkyety na splawach z rozebranych domow y dworow porobywszy y nakoło nastąpywszy, zpalieł, zburzeł. Nie mógł wytrzymacz y zamek dla ruskiej zdrady. Hulaygrody moskiewskie naskodliwsze beły, za ktoremy kazaly iscz zdrayczy sielanom. Gdy z dział y Niemczy ognia daly, iednych polozely, drudzy przypadly, a samo⁷²⁸ hultayswo pod tym skoczyło.

Wołoszech mieszanina wielka. Przisłał tu hospodar do wszistkych wołoszkych y greckych kupczow, aby iak nayprędzey za Prut⁷²⁹ pospieszaly, bo iusz orda krymska Dniepr przesła, iednak ze y on som nie wie, ktorым sliakiem.

Tu szrogy nierząd. Grekow schyzmatykov, Woloszy pełno, pełno zdrady. Dla Boga, ratuiczye w. m. choc mury y kosczyoły, kiedy nasz, bracziey, nie chzecie.

Łukasz M[i]askowsky, sędzia podolsky. || (арк. 136)

Опубліковано: Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов. – К., 1848. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 36. – С. 199–200;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Док. 57. – С. 150–151;

Памятники, изданные Киевской комиссиею для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 43. – С. 272–273;

Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: В 3 т. – Москва, 1953. – Т. II: 1648–1651 гг. – Док. 40. – С. 75–76.

№ 88

1648 р., кінець липня. – Свідчення трьох полонених козаків про події в Україні

Kozakow trzech poymano z pułku Krzywonosza. Pierwszy Hreory⁷³⁰ z Olszany, szłobody i. m. p. chorążego koronnego [Aleksandra Koniecpolskiego], powiedzynał to: w pierwszy potrzebie, kyedy chetmanow poymano y

⁷²⁷ Надпис Голінського на марґінесі “7 augusti wzyęto Bar”.

⁷²⁸ У рукописі “tamo”.

⁷²⁹ У рукописі “zo piud”.

⁷³⁰ У рукописі “Кгеory”.

woysko zbyto, tylko iedna rada była u nych, iakoby Tatarow uzycz mogly od sziebie. Terasz znowu radę będą mieli pod Przyłuką, bylie posłowie przysly z Warszawy. S tych sie sprawiwszy, iezely przydzie do woyny, s tym sie declaruiąc, ze choćby głowę na głowę łożąc, tedy wszistką sziełą, która prawy iest po wszistkiew Ruszy, maią gotową. Tenze powiedział, ze Chmielniczky w tęże czas zaraz, kiedy [Maksyma] Krzywonosza pułkownyka y drugiego [Iwana] Gandza, z ktoremi iusz około dziesiacy tiszeczy kozakow posłał przeczywko temu liudowy, który ich tam infestowali, posłał tesz zaraz do hama, aby od niego mógł miecz pomocz. Za Krzywonoszem miał yszc do Przyłuky pułk kierszunsky, nad którym starszy [Iwan] S[z]angirey⁷³¹, y tam w Przyłuce maiąc czekac poslow z Warszawy, gdzie y som Chmielniczky prętko ma bydz y tam czekacz poslow swoych.

It[em]. Drugy kozak Olexy, pułkownyk kierszunsky, to powiedział, przykładaiąc to, ze posłowie moskiewszczy były u Chmielniczkiego, narzekaiąc wprzod na niego, ze poganina zaciągnął na krew chrzesczyanską, a nie ych, ktorzy, iedney wiary będącz z nymy, takich mordow nie czynieliby nad chrzesczyany, iako Tatarowie. Declarowali mu sie tak imieniem cara swego, ze “ieslibysz miał do siebie zaciągnąc Tatarow, masz nas gotowych, bylieszcie nom wszystko po Dniepr puszczely, a my, złączywszy sie z sobą, Poliakow za Wysłą zazenimy y oszadzimy na Kroliestwie Polskym czara moskiewskiego”; y obieczali szobie spolnie pomocz.

It[em]. Trzeci kozak Iwan Bębenek tosz powiedział, czo y pierwszy. Y wsziszczy sie na tho zgadzaia, ze cernczy od pana Kyszielia bywały w poszelstwie po kilka razy u Chmielniczkiego, y w tęż czas były przy radzie, gdy wyprawiono poslow do Warszawy. To tesz o Chmielniczkym powiedaia, ze po weszeliu swoym zaraz, ktore sobie z Czapliczką zaną sprawiel, miał yszc do Przyłuky.

Опубліковано: Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 12. – С. 70;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 49. – S. 94–95;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 40. – С. 263–264;

Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: В 3 т. – Москва, 1953. – Т. II: 1648–1651 гг. – Док. 38. – С. 72–73.

⁷³¹ *Gajecy George.* The Cossack Administration of the Hetmanate: In 2 vols. – Cambridge, Mass., 1978. – Vol. 2. – P. 616.

№ 89

22 серпня 1648 р.⁷³² – Перелік міст Київського, Брацлавського, Чернігівського, Волинського і Подільського воєводств, які були захоплені і зруйновані козаками

Regestr miast głównych, które kozaczy poplądrowały na Ukrainie, na Podlleszu y na Wołyniu etc.

Białą Czerkiew, Pawlocz, Rokytyna, Olszanka⁷³³, Vczeraszna, Białopolie, Berdiczew⁷³⁴, Piątka, Czudnow, Czortorya⁷³⁵, Połonna, gdzie na trzy milyany skarbów wzyęły y na sterysta sliachcyątek pan y panię y małych dzietek wysiękły w zamku; w pokojach czyala ych dotychczas, krew do pułkaliana sie spiekła, Lubacz, Ostropolie, Łabun, Hryc[z]ow, Konstantinow Stary, Ianuszpolie, Krasnopolie, Machnowkę, [Różyn]⁷³⁶, Karapczyiow, Rochaczow, Wołodarka, Bor- || (арк. 137) sorowka, Nastas[z]ka, Korszon, Ladyczyn, Dorszna, Zabrychow, Cybułow, Kniazyn, Krynicza, Kalinky, Zlynczy, Lypowiecz, Babyn, Pochrebyscza, Dzier[z]ow, Wynnica, Stryczowka, Przyłuka, Hubyn, Sangorodek⁷³⁷, Ostrozek, Chodorkow, Borusilow⁷³⁸, Czerniechow, Kotelnia, Leszerin, [Zyтомierz, Wylsk]⁷³⁹, Pulin, Szokołow, Nieszolona, Horosky, Zwiachel, Starodub, Deniszyn, Troianowka, Korzec, Berszadow, Korczyk, Konstantinow Nowy, Korosteszow, Oresky, Barzsky, Baranowką, Sokołow⁷⁴⁰, Niemierow, Tulczyn, Iaron, Bar, Międzyboze, Szarogrod, Owrucz, Maruchnę, Ianisze. Awo zgoła zplądrowano woiewodztwa kyiowskie, braclawskie, czerniechowskie, dostało sie woiewodztwu wołyńskiemu y podolskiemu.

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864 – Dok. 62. – S. 158–159.

№ 90

7 (17) липня 1648 р. – Лист московського патріарха Йосифа до сенаторів Великого князівства Литовського

Z Moskwy copyia listu od starszego biskupa moskiewskiego [Josifa] do i. m. pp. senatorow litewskych 1648 die 7 iuly.

⁷³² Датування документа за виданням у книзі Якуба Міхаловського.

⁷³³ У рукописі “Obszanka”.

⁷³⁴ У рукописі “Bezdiczew”.

⁷³⁵ У рукописі “Czortozya”.

⁷³⁶ За виданням у книзі Якуба Міхаловського. У рукописі “Suręn”.

⁷³⁷ У рукописі “Sankorodek”.

⁷³⁸ У рукописі “Bozusilow”.

⁷³⁹ За виданням у книзі Якуба Міхаловського. У рукописі “Zyтомiera wylsby”.

⁷⁴⁰ Повторна згадка.

Trzy słoneczny y świętosławny w iednosczy będący y w Troczy chwalebney Bog nasz Ocyzec, Syn y Święty Duch wszechmocny y wszędzie wszistko sprawuiący niewipowiedzianą dobroczyą y wielką miłoszczą Ocziec szcudroblywosczy y Bog wszeliakiey ucziechy, zawsze nasz pocieszaiących we wszistkych mieyszczach, ktory zawsze moze nasz w doskonalszy ucieszicz, którą poruszamy sie do Boskiey y wszechmocney sławy iego⁷⁴¹, nayliepszego Boga naszego, wielmoznosczy y sieły.

Bogiem koronowanego y Bogiem uszanowanego, y Bogiem zdobionego, y Bogiem winieszonego, y błahoczesnym wszistkiey wszhodniey w konczach swieczącego, a naybardzy między carmy w prawdziwey w prawosławney chrzesczyansky wierze wszistko y wesoło swieczącego przeswietley swego y sławnego dobrze wierzącego y Christusza miłuiącego wielkiego chospodara cara, wielkiego kniazia Alexina Mychałowycza, wszystkiey Ruszy szamodziercze, włodziemierskyego, moskiewskiego, nowochoroczkiego, cara kazanskiego, cara astrachanskiego, cara sibirskiego, hospodara pszkowskiego y wielkiego kniazia twierskiego, iuchorskiego, permskiego, wiatskiego, bulcharskiego y innych hospodara, wielkiego kniazia Nowogroda, nizowskiey ziemie, rzezanskiego, rostowskiego, iarosławskyego, białoozierskiego, wdorskiego, obdorzskyego, kondynskiego y wszistkiey syewiernoiy strony powelitela y hospodara iwerskiey ziemi, kartalinskych y chruzinskych carow, y kapardinskoy ziemie, czerkaskych, ichorskich kniazow y inszych mnoych hospodarstw hospodara y obliatitela, iecho czarskyego wielicentwa.

Według duchownego stanu ocziecz y bogomodlca y pierwszy biskup świętey soborney y apostołskiey cerkwie Przeswiętey y Przeczistej, y Przebłogosławioney rodzicielky naszej Bogarodzicze y Pierwszey Dziewicze Mariey świętey y sławnego Wniebowzyczya Iozeph, Bożą myłoszczą patryarchy, || (**апк. 138**) Bogiem obronionego panuiącego miasta moskiewskiego y wszistkiey Wielkiey Ruszy.

Panom senatorom Wielkiego Xzięstwa Litewskiego, wieliebnemu y iasnie wielmoznemu Abrachamowy [Wojnie, biskupowi] wilienskiemu, Krzistophowy Chodkiewiczowy, kniazii wilienskiemu, Ianowy Kazimierzowy Chodkiewiczowy, kastellanowy wilienskiemu, Mykołaiowy Abramowyczowy⁷⁴² na Wornianach⁷⁴³, woiewodzie troczkiemu, Ianuszowy Radziwiłowy, xziążęciu na Birzach y Dubynkach, generalnemu starosczye zmudzkiemu, hetmanowy polnemu Wielkiego Xzię[stwa] Litew[skiego], Ierzemu Karoliowy Chliebowyczowy na Dąbrowie, woiewodzye smolienskiemu, Aliexandrowy Oginskiemu z Kozielska, woiewodzie mynskiemu, Iozephowy Kłonowskiemu⁷⁴⁴, kastellanowy witepskiemu. W teraznieyszym sto piędziesiąt szostym roku,

⁷⁴¹ Далі закреслено: “у Bogiem uszanowanego”.

⁷⁴² У рукописі “Абраамовичову”.

⁷⁴³ У рукописі “Морніанач”.

⁷⁴⁴ У рукописі “Влоновськиему”.

iuly trzeciego dnia piszalicie do mnie, wielkiego hospodara, panowie rada Wielkiego Xzięstwa Litewskyego przez goncza szwego Samuelia Czechanowycza list, a w lisczye waszym do nasz, wielkiego hospodina, napiszano, ze z woly Bozey najasnieyszego wielkiego hospodara waszego Władysława Czwartego, z łasky Bozey krolia polskiego y wielkiego xiążęcia litewskiego, w zywocie nie stało, y zeby my, wielky hospodyn, dobrze wierzącemu y Bogiem koronowanemu wielkiemu chospodarowy naszymu, caru y wielkiemu kniaziu Alexemu Michałowiczu, wszistkiew Ruszy samodzierczy y wielky hospodar władzczy, ie^o carskiemu wieliczenstwu opowiedzieli y przypomnieli y o tym radzieli, zeby między oboiemy wielkiemu hospodarzstwy chrzesczyanskiemy, Moskiewskym hospodarstwem y Koroną Polską y Wielkym Xzię[stwem] Litew[skym], beł pokoy y zgoda nienaruszona, y sława Boza y iego pobożnych przelozonych namiesnikow wszistkę ziemię y wszistek narod napelniła. A kiedy P[ąn] Bog z woli swoiey świętey poda wam następcę⁷⁴⁵ swego na wyelkie hospodarzstwo Polskie y Litew[skie], o to macie stac, zeby przysły wielky hospodar y krol wasz braterską miłoszcz z wielkim naszym hospodarem, ie^o carskiem wieliczenstwem, y pokoy, przez pacta y przysięge do dwuch wielkych hospodarow potwierdziwszy, nienaruszenie dzierzał. Takze piszalicie do nasz y o ynszych dziełach, y o ziednoceniu na obczych chrzescianskich nieprzyaciół y przesliadownikow Krzyza S[więtego] bisurman, y na tych odstępczow, ktorzy za iedno z niemi służy y wasz woituią. A my, wielky hospodyn, naswietszy Iozeph patriarcha pp. radzie⁷⁴⁶ wiadomo czyniemy, zesmy dlia pokoju chzesczyanskiego oboych wielkych hospodarzstw o tych wszistkych dziełach, w czimesczie do nasz, wielkiego patryarchy piszaly, || **(арк. 139)** wielkiemu hospodaru, ie^o carzskiemu wieliczenstwu donoszieli. A hospodar nasz, wielky car, wielky kniaz Alexy Mychałowycz, wszistkiew Ruszy szamodziercza, iego czarskie wieliczenstwo, prawdziwy miłoszierny hospodar chzesczyansky, prawdziwą wiarą słyńczacy w wierze naszej y chczączy pokoju chzesczyanskyego s kroliewskym wieliczenstwem, kogo wam Bog da, y s Koroną Polską [i Wielkiem Xzięstwem Litewskiem wieczny pokój, zgodę i ciszenie mieć chce we wszystkiem,]⁷⁴⁷ iako przed tym. A mi, wielky świętitel od Boga s poruczonego mnie pastwyska po prawdziwym prawosławnym wiznaniu wiary naszej chzescianskyey o to Boga proszę, zeby prawosławne chzescianstwo w pokoju y zgodzie y we wszeliakym błogosławienstwie Boskym beło, a dobrze wierzącego wielkiego hospodara naszego prawdziwego chzescianstwa, syna mego od Boga danego pasterzstwa cara y wielkyego kniazya Alexieia Michałowicza, wszistkiew Ruszy samodziersca, o to modłę y proszę, zeby wielky hospodar ze wszistkiemy chzres-

⁷⁴⁵ У рукописі “nastapicz”.

⁷⁴⁶ У рукописі “raddzie”.

⁷⁴⁷ Голінський пропустив цей рядок під час копіювання документа. Текст відновлено за виданням: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 84.

czyanskyemy gospodarzstwy miał pokoy y przyiazn, y zeby za⁷⁴⁸ tą ich gospodarzką zgodą y przyiaznią, tak tesz ziednoceniem ich wielkie gospodarzstwa rozszerzały sie y były w pokoiu, a przesliadownikow Krzyrza⁷⁴⁹ Chrystusowego bisuramancom bili strasny. A o inszych kroliewszkych dziełach, o ktorichesczye do nasz w lisczye swym piszaly, y o tych ie^o carskyego wielicentstwa hospodara naszego boiarowie rada odpiszali wam w swoym lisczye prawdywie. A co w tymze w waszym lisczye napiszono do nasz, wielkiego swietitela, od wasz, panow rad, “soboru”, y mi sie temu dziwuie mi, ze to ucziniono nie przistoinie y nie ostrozhnie. A do “soboru” nie godzielo sie było piszac dla tego, [ze] do mnie, wielkiego swietitelia, wszhodny patriarchowie pyszą – czarogrodzky, alexandrysky, anthiochinsky y ierolimsky, według naszego dostoiestwa, iako przistoi piszacz, “wielkych gospodarstw stanu duchownemu prawoprzistolnikom”, – a “soboru”⁷⁵⁰ nikto nie pisze.

Piszon w domu Przeczisty Bogarodzyce od stworzenia swiata siedm tiszęczy sto piędziesiąt y szesz liat, *iuly* siodmego dnia etc.

Опубликовано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 43. – S. 82–85.

№ 91

19 серпня 1648 р. – Лист Богдана Хмельницького до польських комісарів про призначення місця для переговорів у Костянтиніві

Copya listu Chmielnickiego do ich mm. pp. com[m]issarzow die 19 augusti 1648.

Iasnie wielmozny a nam wielcze myłoczywi panowie p. commiszarze Rzeczypospolitey!

Iakoszmy zrazu, wydzi Bog, nie zyceli nicz złego przeczywko Rzeczypospolitey y owszem wszeliaką powolnoscz y posluszenstwo zawsze oddawalizmy, tak y terasz, lubochmy szobam muszieli sie tręczic s tymi, kto na nasz niewinnye następowal, iednak pomniacz na krew swoię chrzesczyanską, aby sie więczye nie liała y po boku nieprzyiacielie sie nie czieszily, tak szamy nazad, iako y Tatarow zawrocilizmy || (арк. 140) były. Alie ysz terasz⁷⁵¹ [za przicziną] xziążęcia i. m. Wiszniowieczkiego, ktory nierozmislne y nieuważnie za namy sie porwał, czo nie chrzesczyanska y nie ryczerzka nad naro-

⁷⁴⁸ У рукописі “na”.

⁷⁴⁹ Далі закреслено: “swiętego”.

⁷⁵⁰ Тут у рукописі “sotom”, як і у Якуба Міхаловського (Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 85), хоч вище за текстом “soboru”. Див. коментар з цього приводу до листа Олексія Михайловича до литовських сенаторів від 7 (17) липня 1648 р. (док. 36, с. 79–80).

⁷⁵¹ Далі закреслено: “alie ysz teraz za przicziną”.

dem naszym chrzesczyanskym y niewinnemy duszamy okrutne tiranstwo y morderstwo poczyniel, nie telko niewinnych chrzesczyanow, ale y duchownych naszych kazał na palie wbiacz. Nie dziwby nam belo, gdyby iaky prostak to czyniel, iako y z naszy strony Krzywonosz, ktoremuszmy do zadney sarpaniny, any do zburzenia miast nie pozwalialy, nie umial sie s tim sprawycz. To dwu rownych z sobam mamy, alie przy nasz, przy szamey glowie, luboszmy mnieyszym w urodzenyu, lepiej iednak na Pana Boga pamietamy, ze zaden z panow Poliakov, ktory do naszych rak hetmanszkych doszedł, nie jest umorzony y wszisci ieszcze zywi, tak starzy, iako y mlodzy, ktorichem zwywych terasz przy pulkach zastał y ktorzy hczyely z ych moscziamy pany poslamy wasmoscziov moych mosczy panow iechacz, wolnoszmy puszcziely. A czo strony commissiey wm. m. m. panowie raczicie pizzac, abysmy wm. moym moscziwim panom oznaymiely mieyscze, poradzywszy sie z pany poslamy wm. naszych mosczywich panow, tu na tym mieysczu za Konstantinowem z ochotą wm. m. m. panow czekamy. Czo day panie Boze, abyszmy szcęsliwie za miłoszcziwą łaską y staranyem wm. naszych mosczywych panow iako nayprzedzey mogli odprawycz. Czo tesz wielmoznosc wasza w pizaniu swoym przypominacz nam raczicie, zeby tak oboie woyska między szobam zdaleka stały, słusna to, y zdawna tak sie commissie odprawowaly, nie w kilku pocztach, iakosczie sie wm. moje mosczive panstwo obieczały. Do Konstantinowa naylepiej ziechacz, skąd poblizu o wszistkiem sie szobą rozmowiemy y naradziemy, iako naylepiej będzie mogło bydz, s czegoby Pań Bog był pochwalion. A mi iako przed tym, tak y terasz zyczymy zostawacz wiernemy sługamy y poddanemy Rzeczypospolitey. Przy tem z unizonemy służbamy swemy w łaskę wm. naszych miłoszczywich panow iako naypilniey oddaięmi sie.

Data 19 augusti 1648.

Wm. naszem moscziwym panom we wszem służycz powolny, Bochdan Chmielniczky, hetmon z Woyskiem Zaporowskym. || (арк. 141)

Опубліковано: Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 39. – С. 212–215;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Док. 68. – S. 167–168;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 46. – С. 276–277;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 23. – С. 65–67.

№ 92

9 вересня 1648 р. – Добірка новин із Варшави про зв'язки Богдана Хмельницького з турецьким султаном Ібрагімом I, переговори з польськими комісарами, непевне становище гетьмана в Україні, бунти у Білій Русі, а також повідомлення з Молдавії, Рима та інших країн

Nowyny o Hmielniczkym.

Fortelna y przemislna zdrada Boc[h]dana Hmielniczkyego, principała rebelizanta starszego kozakow zaporowskych, przeczyw Koronie Polskiej y W[ielkiego] X[zięstwa] Litewskyego 1648.

Ggy podniosz Chmyelniczky rebelyią z kozakamy zaporowskiemi przeczyw Koronye Polsky, nastąpywszy na woyska rozdielione kwarciane na Ukrainie, znioszsy pierszy oboz z kielkatisięczy woyska, znyoszsi potym y większy oboz abo tabor, poymawszy i. m. pp. hetmanow, horde tatarską przywiodszy na Ukrainę, popliądrowawszy miasta, zomky, wszy, liudu wiele pozabyiawszy y w niewolią tatarską drugych oddawszy, a wydząc potym swoy tak wielky excesz y zbrodnie, ktore porobiel przeciw Bogu y Rzeczypospolitey, a wąpiącz o sobie, aby mu to miało snadno uszcz bez pomsty srogi y karania, obawiaiąc szie, poczał zazywac takiego sposobu: posłał do cesarza tureczkyego [Ibrahima I] pierszą radą, ofiaruiąc cesarzowy wierne posługi swoje, aby go przyiał pod swą obronę y pomoczy swey aby mu dodał przeciwo Poliakom, obiecuiąc mu wszistkę Rusz poddacz y Poliaky snadno wzyąc moze, gdsz terasz w Polsce *interregnum*, krolia nie maią. A zeby go oszadziel na gospodarstwye Wołoskym, a Łupuła, gospodara wołoskyego, zeby zruciel iako zdraice, ze on, dawszy corkę swą [Marię] do Litwy za xziążęcia Ianusza Radzywiła, tam swe skarby wiwozy y ma porozumienie z Poliaky przeciw cesarzowy. Gdy takowe poselstwo cesarz vsłyszał, znosziel szie z pewnemi wezeramy, a osobliwie z naystarszym wezerem [Hezârpâre Ahmed Paşa], ktory, poniekađ beł przyhilny Poliakom, nie radziel przymierza łamac cesarzowy y woyni podnoszycz bez przicini przeciw Poliakom. Czo y cesarz toz rozumyeiącz o Hmielniczkym, ze to człowiek lieky wiary som, y poddanstwa nie dotrzymawszy przeciw panu swemu y Rzeczypospolitey porwał szie, nie godzięń wiary y ta vltayska kupa swawolnich kozakow. A pod czas smierczy kroliewsky y Polska, pana nie maiący, nie godzi szie im przimierza łamacz, any ych tesz woiozac oszierociałych. A Hmielniczky mny godzyęń wiary, aby iei miał dotrzymac, panu swemu y Rzeczypospo[litey] nie dotrzymawszi ie[y]*.

Chmielniczky, dowiedziawszy taky odprawy posłow swych, pocał szie ofiarowacz Rzeczypospolitey, Tatory odprawiwszy, z pokorą wilczą swoią y załuiącz takowego złęgo postępku, a nahiliayący szie do zgody y ofiaruiąc wiare szcerą swoje przeciw Rzeczizpospolitey, zeby telko w ych krzywde weyzreli, wiprawiel posły swe na conuocatyą. Naznacono comissarzow || (арк. 142)

z conuocatyey od Rzeczypospolitey do kozakow, aby weyzreli w krzywdy ych y skąd im do takyey rebely przisło, iako iest wizey.

A *interim* Chmielniczky posłał znowu do Turek, do ianczarow y do baszow, ofiarując przyiaz[n] swoię y posługi wierne z kozakamy swemy, prosząc o pomocz przeciw Poliakom, oznaymując, ze terasz czas nailiepszy y nasposobnieyszy do osiągnięcia Ruszy y wszistkiewy Korony Polsky, którą chce poddac. Takze, ze krolia w Polsce nie mają, ani zadney gotowosczy, iako yusz pierwey pisał o tym do cesarza, telko zeby mu terasz pomoczy dodano przeciw Poliakom, Tatarow zeby posłano z kielkadziesiąt tiszęczy. O gospodarze wołoskym Łupulie znac dał, ze przeciw Turkom woysko zbiera y zdradzyc hce, mając porozumienie y zpowinowaczanie s Poliaky. A tak zeby go na gospodarstwo wołoskye wszadzono, a Łupuła zruczono, ofiarując sziesom go z Wołoch wygnacz y oszieszcz panstwo Wołoskye.

Gdy to ianczarowie usłyszeli, zbuntowawszy szie na cesarza, ze na woynę z Poliaky pozwolycz nie chciał, poymawszi go, do więzienia wszadzili y tamze go zabieli. Sina iego namłodszy [Mehmeda IV] w osmy liat na panstwo wszadzili y cesarzem wczynili, przydawszy mu wezera [Sofu Mehmed Paşa] za pedagoga abo regimentarza. A tamtego wezera rosziakaly pierszego y inszych, czo przy radzie cesarza zabitego bely, mowując, ze liepiey Wenetow terasz zaniechacz beło, a s Poliakamy woynę zacąc, mając terasz łączną y snadną okazyją do wzyęcia y zwoiowania Kroliestwa Polskiego (iakosz słychac beło, zeby Weneczy, między iancary rzuciwszy sporo względem swey woyni, beli przycina zabycia cesarza tureckiego, aby mogli bydz uwolnieni).

Wesly potom w radę wezerowie y baszsowie tureczcy, iezeli mieli wierzyc y poufacz obietniczom Hmielniczkiego y dacz mu pomoczy. Nie zdało szie to, iako gołoczcie y vltaysky swowolni kupie kozaczky aby mieli ufacz, alie obieczaly pomocz Hmielniczkiemu, Tatarow poslacz kielkadziesiąt tiszęczy, a zeby szie starał o Kamieniecz Podolsky, który skoro odda w ręcze tureckie, y ziemię ruską przy tym, będzie miał dalsze posziełky y gospodarę wołoskym będzie postanowiony.

Interim Chmielniczky zabawiał, na rzeczy ich mm. pp. commissarzow rozne podaiącz conditye. A *interim* Krzywonosz, pliondrując miasta, zomky, wszy y liud szczynewszy, pustosząc, Bar wzyął y zomek wiszcinał przez zdradę Ruszy, która beła w mieszczye y w zomku. Stamtąd armathy nabawszy, poszed pod Kamieniecz Podolsky, oblieg go y sturmował. Stracił trzy sturmy, nie-mało kozactwa zgubiwszy, odstąpycz muszyał.

Chmielniczky tym czasem skarby kazał powiwozyc na Zaporozie, ktorych nałupień y nawidzierał do dwadziestu milionow y więcey, iako drudzy pedaly, będąc tego wyadomy, czo pobrał y połupień z kosczyołów, z klastorow, zomkow, z miast, slia- || (**apk. 143**) hty, Zydwow y z tak wie[1]kyego liudu y wszistkyey Ukrainy. Takze y w zywnoscz wseliaką dobrze szie kazał opatrowacz na kielka liat, na Zaporozie wyszełaiącz, gdysz szie dowiedział, ze szie woyska powiatowe na Ukrainę sczyągaią y od roznych panow posziełky, a

osobliwie xziąę i. m. Wysniowieczky, często gromiącz Krzywonosza y kozactwo iego. Nie ufał Chmielniczky swey do koncza potędze, gdysz sie obawiał naybardzy xziąęcia i. m. Ieremiego Wiszniowieckyego, który zadnim sposobem nie chciał pozwoływ na to, aby miała Rzeczpospolita skłaniacz sie z hłopy y poddanemy swemy do tractatow o pokoy. I inich senatorow y panow wiele sie oponowało raczey ych woyną y sablią uskramiacz, anizely prozbamy abo tractatamy.

Dowiedziawszy sie o tym gospodar wołosky, ze Hmielniczky factie stroi, w panstwie go podsiadaiając, skarby szwe wywioz do Polski y przestrzeg o wszistkym Rzeczpospolityą Koronną, zebrawszy woyska więcey, niz dwadzieszcia tysięcy. Iest pogotowiu abo sie bycz, abo tesz vchodzycz, iezeliby nie mog zdolycz.

We włoskich panstwach tesz niezgody y bunty wielkie powstaly rozných poddanych na swe pany. Srogie podatky w Rzymie nastaly, o czo pospolstwo bardzo narzekaly y paskwile pisaly.

W Litwie sliachczic ieden Niemierzycz, będącz infamis, zebrawszy kupę swowolnego vltaystwa, miasta y wszy naiezdał, plądrował, liudzy mordował nieprzyiacielskim obyczaiem. Wzięto Olykę⁷⁵² y ine miasta, Mozyr, Pinsk, Bobroisk, Słuczka nie mogli dobycz. P[an] [podstoli wiliensky] [Jan] Sosnowsky⁷⁵³ dał ym fafru, pod Nieswicz posly, Minsk – y Paraska pono sie nie wibiega. Przyłączel sie tesz do tey swowolney kupy p. Słuska, woiewodzyc wendensky, banyt. Mayą kupi wielkie.

Podkanclerzy litewsky [Kazimierz Leon Sapieha] wiwioł do Warszawy czo kostownieysze rzeczy. Ianusz xziąę Radzywił, hetmon polny litewsky, nie chce sie ruszycz z Wilna, az zbor odbierzac hce, zeby mu go wrocono, czo go wzięly beli katolicyz oyczu iego [Krzysztofowi Radziwiłłowi] z dekretu seymowego o pewne zbrodnie heretykow. Pospolite rusenie na nih w Litwie⁷⁵⁴. Wilno sie okopało y wielkym są strachu od szchismatykow, ktorzy sie buntuią na katolikow.

Data z Warszawy te nowini *die 9 7bris 1648*.

Опубликовано: Федорук Ярослав. Коментарі: [До статті: Крип'якевич І. Турецька політика Б. Хмельницького] // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2006. – Вип. 10/11. – С. 183–184 (фрагмент).

⁷⁵² Далі закреслено: “Łuczka”.

⁷⁵³ *Rachuba Andrzej*. Sosnowski Jan // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa; Kraków, 2000/2001. – Т. XL. – S. 550; *Serczyk Władysław*. Na płonącej Ukrainie: Dzieje Kozaczyzny 1648–1651. – Kraków, 2009. – S. 138; *Biernacki Witold*. Powstanie Chmielnickiego. Działania wojenne na Litwie w latach 1648–1649. – Zabrze, 2006. – S. 21.

⁷⁵⁴ У рукописі видно, що це речення було дописано Голінським пізніше.

№ 93

*29 серпня 1648 р. – Переказ листа полковника королівської гвардії
Самуеля Осінського про настрої у військовому таборі
Яреми Вишневецького*

Z obozu *die 29 augusti 1648* od i. m. p. [Samuela] Oszinskiego, pułkownika gwardyey krolia i. m. s[więtey] pamięczy.

Narzekaiącz na i. m. p. [Adama] Kiszielia, woiewodę braclawskiego, zeych gorączemy a częstemy prozbamy zwłacza, aby na kozakow nie następowali z woysky, ze, da Bog, doydą tractati z niemy, o czym wąpią. Xziąze i. m. [Jeremi] Wiszniowieczky y z i. m. p. chorążym koronnim [Aleksandrem Konieczpolskim] zbieli kozakow na 8 tysięcy, a potopieło sie ych telio drugie. Między xziążęciem Wiszniowieczkym a xzyą[zęciem] [Władysławem] Dominikiem Zaslawskym zasła roznosc y gniew, pp. senatorowie ych vgadzaia, || (арк. 144) nie chcącz pozwolycz, aby miał buławą regimentowacz xziązę i. m. [Władysław] Dominyk Zasławszky, ktorego i. m. x. arczbiskup [Maciej Łubieński] y z ych mm. pp. senatory przez vniwerszał naznaceł beł przed conuocatyą y inszych dwu do niego: Mikołaiia Ostroroga, podczaszego koronnego, y i. m. p. Alexandra Konieczpolskyego, chorążego koronnego, y inszych panow. Priwaty między niemy rozne nastapiely etc.

№ 94

*19 вересня 1648 р. – Новини з Варшави з листа польських комісарів
до примаса Матвія Лубенського від 13 вересня про результати
переговорів з Богданом Хмельницьким*

Nowyni z Warszawy *19 7bris 1648* z listu ih mm. pp. comyssarzow do i. m. x. arcybiskupa gnieznienskyego do Warszawy *die 13 7bris*.

W obozye generalnym niezgoda, a przez którą niezgodę zwłoka, a Rzeczypospolitey piskorz. Nieprzyiaciel sie funduie, na wszistkie strony woyska, iak w matny, stoią okrażone. A do tego pewna iest wiadomosc, ze sie iuz orda tatarska przeprawieła wielkosc srodze wielka, to iest Nachayskie y Krimskie ordy, z wielką potęgą ydą. A sząm Chmielniczky ma liudzy kozakow y cerny, przechodzy dwakroc sto tysięcy. Naszego iest blisko trzydziestu tysięcy w obozie, ktori sie rozwliok na milię.

W przeszły cwartek posłał p. woiewoda braclawsky [Adam Kisiel] popa iednego do Chmielniczkyego z listem, aby ieszczę mog miecz wiadomosc od niego y zeby mu poslow odesłał, ktore ma u siebie w zatrzymaniu. To woysko, ktore iest przy i. m. p. woiewodzie braclawskym, chce ustapicz do domow swoych po wiscziu cwierczy tey od s[więtego] Franczyska, z ktoremy ma wielką penoryą.

Ih mm. pp. regimentarze radziby, zeby kozaczy zbiely oboz i. m. p. Kiszielia, woiewody braclawskiego, ktory ma liudzy do boiu 14 chorągwy, pod dwa tysziaca ych iest, ktory obawiaiac szie kozakow, oczekywa na kazda nocz na oboz generalny. Wszyscy iak do potrzeby we dnie y w noczy stoia y wozy pogotowiu stoia, mianowyczye w noczy.

Na zgubę szie zanoszy, ze nie masz zgody między pani regimentarzamy, ktorym nie poczytaia bydz iednego podobnego w umieętnosczy, iako xzyażecia i. m. [Władysława] Dominika [Zasławskiego], y slychac, ze bardzo zlie między niemy. Dai Boze zgodę między pany!

I. m. p. woiewoda braclawsky obozem swim stoy pod Karczowką, mil pięncz od Konstantynowa, a przed wielkym obozem mil dwie.

Z comiszsiey iuz prawie nicz, pewna z kozaky woyna. Day Panie Boze zwiczięstwo Rzeczypospolitey! O Krzywonoszie powiedaia, ze w piączidziesziąt tysięczy poset do Litwy ku Wilnu.

Posłanczow trzech, ktorych posłał i. m. p. woiewoda braclawsky do Chmielniczkiego, kazał do dział przykowacz Chmyelniczky, telko ie- || (арк. 145) dnego wiprosziel sobie ocziec archimędrita kyiowsky [Josyf Tryzna], tak szlychacz. Dał znacz i. m. p. woiewoda braclawsky ih mm. pp. regimentarzom, ze commissya kona, aby szie z woyskiem przymknęli y nie daly szie szerycz temu nieprzyiacielow, ktory, postrzegszy szie, opanował znowu Constantinow, z ktorego iusz beł ustąpiel. Terasz poprawia wałow, przedmieszczya pali, dymy wydacz we dnye w noczy. Dlia Boga, ratunku potrzeba a zgody między pany!

№ 95

9 вересня 1648 р. – Нотатки Мартина Голінського про призначення на конвокаційному сеймі комісарів до соляних жуп у Величці

Comissarze do zup wieliczkych naznaceni z conuocaty.

Die 9 septembri 1648 w zupach wieliczkych i. m. p. comissarze beli y w bochenskych, rewiduiacz ruyny tych zup, skody, długi tak roznim osobom, iako y gornikom, y nieoddanie soli sliachczie suchedniowey⁷⁵⁵. Beł comissarz i. m. p. Hieronim Mylionsky [Miłoński], kastelan rozpierzsky [rozprzański], St[e]phan z Pilce Koricinsky, starosta oswiecimsky, i. m. p. podskarby [Jan Mikołaj Daniłowicz], i. m. p. Iañ Slichtynk [Szlichtyng] z Bukowcza, sędzia ziemski⁷⁵⁶ wszhowsky. Rzeczpospolita na conuocaty zupy oddaly w moc i. m. p. podskarbiemu, ktory w administratya pusciel ie tak bochenskye, iako y wieliczkye i. m. p. Iono[wi] Wieliopolskiemu, starosczie bieczkyemu, a odebrano

⁷⁵⁵ На марґінесі надпис: “Дługow, czo zupa winna została roznie, dwakroc sto tysięczy y kielkadziesiāt”.

⁷⁵⁶ У рукописі “зієміє”.

ie od i. m. p. [Hieronima] Radzieiowskiego, starosty łomzinskiego, wielkiego rząncze krakow[skiego] y wielgorządy.

№ 96

1648 р., вересень. – Нотатки Мартина Голінського про призначення на конвокаційному сеймі комісарів для ревізії коронного скарбу на день 22 вересня

Commiszsarze dlia rewidowania skarbu koronnego w zamku krakowskim z conuocatyeey naznaceny na dzień 22 wrzesznia w roku 1648 (y rewydowaly), a mianowiczie do tych, ktorzy z prawa pospolitego do zawierania Korony należą, to iest do ich mm. pp. krakowskiego [Stanisława Lubomirskiego] y poznanskiego [Krzysztofa Opalińskiego], wilienskiego [Krzysztofa Chodkiewicza], sendomierzskiego [Władysława Dominika Zasławskiego], kaliskiego [Zygmunta Grudzińskiego] y troczkiego [Mikołaja Abramowicza] woiewodow. Deputuią⁷⁵⁷ z senatu: iasnie wielmo[znego] i. m. x. Piotra Gębiczkiego, biskupa krakow[skiego], i. m. p. kastellana wisliczkiego [Andrzeja Korycińskiego], i. m. p. marszałka nadwornego koro[nnego] [Adama Kazanowskiego]. A z koła poszelskiego: i. m. p. Franczyska Dębinskiego [Dembińskiego], podkomorzego krakowskiego, i. m. p. Marczyzna [Michała] Dembiczkiego, podczaszego sendomierzskiego, i. m. p. Andrzeia Fredra, p. Daniela Izycznego, sędziego zęmskiego lubelskiego, Daniela Zytkiewicza, instigatora koronnego. Z Mały [Polsky]: i. m. p. Lukasa Opalinskyego [młodszego], podkomorzego poznanskiego, hrubiesowskiego starostę, p. Andrzeia Twardowskyego, zupnika⁷⁵⁸ bidgoskiego, p. Marczina Zalieyskiego, piszarza z sieradzkyego, p. Marczina Nieborowskiego, podkomorzego sochacowskyego, p. Piotra Gerwaskyego. Z Wielky Polsky⁷⁵⁹: i. m. p. Krzistopha z Potoka Potoczkiego, podstoliego Wielkiego Xzięstwa Litew[skiego], p. Mikołaiа Skorulskyego, horążego skowienskiego, starostę kormiałowskiego, Stephana Frączkiewiczza Radziminskiego. Z Wielkiego Xzię[stwa] Litew[skiego]: Cypriana Pawła Brzostowskiego, stolnyka wilienskiego. Aby zrewydowali wszystek skarb tak Korony, yako y klinoty y od s[więtey] pamięczy krolia i. m. darowane, aby ich mm. pp. executorowie na koronaty, da Bog, nowego pana presentowaly. Takze y do Wilna naznacono...⁷⁶⁰ || (арк. 146)

⁷⁵⁷ Дописано на марґінесі.

⁷⁵⁸ Літери “ні” дописані над рядком.

⁷⁵⁹ На марґінесі надпис: “W zamku krakowskim skarb koronny zachowono na sterczycze mylianow, okrom diamentu wielkiego, ktorego nie mógł nikt oszacowacz”.

⁷⁶⁰ Далі рядок обрізано.

№ 97

*Нотатка Мартина Голінського про військові польові навчання
краківських і казимирських міщан*

W Krakowie, w Kazimierzu mieszczenie monstrowaly sie z armathą, strzelbą. Beło ych pod stery tysiączce y więczey. Straz w bronach myeyskich, koło zomku wałow poprawiono, kosze wielkye y małe porobiono, ziemią dobrze nabywszy, y działa między nie dokoła zomku pozaszadzono, warthę przy nich piechotha y w branie pogotowiu dla obrony y bezpieczeństwa zomku. Nad pobocną bramą dział dwie wielkych zaszadzono, ktore beły w bramie w dziedzynczu przeczyw gorze Zwierzynieczky. Sołtyszow beło trzysta, ktorzy zomku pylnowali y tez zomkowey ze trzysta wybranczow czwyczo-nych, ktorych często monstrowyno w poliu.

Imszcz x. Piotr Gębyczky, biskup krakowsky, miał tesz kielkaszet draganow swoich, pieszych porzannego hłopia zpiszamy y z kobełamy w barwie dobrze odzianych. W Krakowie ych dla obrony zostawyeł. Czo daly, to większe trwogy y niebezpieczenstwa następowacz poczęły.

№ 98

*30 вересня 1648 р. – Новина, що дійшла до Кракова,
про битву під Пулявцями*

30 7bris we srodę, nazaiutr po s[więtym] Michalie, przysła nieszczęсна nowyna do nasz do Krakowa, ze die 23 7bris w przesła srodę po s[więtym] Matheuszu kozaczy, Tatarow sobie przybrawszy na pomoc, oboz znieszly wszystek y woyska pewną częsc zbiely, drugich zywcem pobrono w niewolią⁷⁶¹. Ostatek woyska usło. Beło woyska naszego sterdziesczy tysięczy, woiewodow beło ⁷⁶², starostow 16⁷⁶³ y roznych panow⁷⁶⁴. Oboz wszystek kozaczy opanowaly, wozow skarbnych wzjęli sto tyszyęczy rachowacz, przy tych wozach wielie beło woznych, cziurow, kucharzow, kony, a wozach iakie dostatky, piniędzy, srebra, szat, rzędow, zywnosczy, prochow, kul, dział szamych 80, akownycz dziesięcz tyszyęczy, na bazarze zywnosczy, myodow, gorzałek na kielka tyszyęczy beczek. Zydow, byałychgłow wszistko wisczynono, drugich w niewolią zabrono. Srogi płacz y lament liudzy powstawał. Oboz rozwliok sie beł nasz na milię dobrą, wozamy sie otoczywszy, wałow nie rzuczono. Od szobothy az do srody nasze chorągwie y piechotha, dragani s[więtey] pamięczy krolia i. m., nad ktoremy regimentował i. m. p. Oszynsky

⁷⁶¹ На марґінесі надпис: “Pod Pilawiecką niescesna nowina obozu odbiezano”.

⁷⁶² Закреслено: “iedenasczie”.

⁷⁶³ Закреслено: “sterdziesczy”.

⁷⁶⁴ На марґінесі надпис: “Belo woiewo[dow] 7, kastela[now] 5, starostow 16, panow rozni wielie”.

[Samuel Osiński], dobrze wszędy stawiała y mężnye kozakow wszędy razięła y wielie ych na pliaczu, iako snopya, liegło zawsze. Pań Bog szom pokarał y strach iakysz pusczył na woysko nasze za grzechy y złości nasze.

№ 99

*6 жовтня 1648 р. – Нотатка Мартина Голінського
про початок елекційного сейму у Варшаві*

6 8bris electya sie zaczęła pod Warszawą, czo day Boze szczęśliwie aby stanęła y skonczęła sie⁷⁶⁵. Most zbudowano pod Warszawą przez Wysłę do Pragy dla zjazdu. Kostował bliska dwudziestu tysięcy na skutach. Y tu panow niezgoda.

№ 100

*13 жовтня 1648 р. – Новини про з'їзд шляхти Краківського воєводства
у Кракові, скликаний за універсалом воєводи Станіслава
Любомирського від 6 жовтня*

13 8bris w Krakowie zjazd był sliachty wszistkyego woiewodztwa krakowskyego, radząc o obronie Krakowa y zomku w klastorze⁷⁶⁶ s[więtego] Franczyska || (**арк. 147**) w refektarzu. Zaczęli we wtorek rano, siadali az do wieczora, nie skonceli – liedwo w piątek wieczor. Beł zjazd sliachty y panow wielky. Bywał i. m. x. Piotr Gębyczky, biskup krakowsky, kanonyczy krakowsczy, i. m. p. starosta krakowsky [Jerzy Sebastian Lubomirski], i. m. p. miecnik koronny, starosta lanczkoronsky [Michał Zebrzydowski], i. m. p. starosta bieczky [Jan Wielopolski], i. m. p. starosta oswięczymsky [Stefan Koryciński], i. m. p. starosta brzezynsky [Aleksander ze Mstyczowa Płaza]⁷⁶⁷, i. m. p. kastelan oswięczymsky [Achacy Przyłęcki], i. m. p. podkomorzy koronny [Samuel Rylski] beł marszałkiem, i. m. p. [Stanisław] Chrzęstowsky i inich wielie panow y sliachty beło. Vradzyli y postanowili, spyszawszy, do grodu podali. S tey pobory woiewodztwie krakowskym na Zydy krakowskye 4 podimne. A tho na to, aby te woyska y chorągwie ich moscz p. pułkowniczy, rochmistrze znowu zgromadzieli na swoje stanowiska y onim służbę przypowiedzieli, y piniądze na dwie cwierczy s tych poborow maia bydz zapłacone. A potym, gdy na electyey będzie postanowyoni chet[m]on woyska generalnego, do ktorego szie będą powinny szciągacz y iscz na Ukrainę ich moscz

⁷⁶⁵ На марґінесі надпис: “Electya krolia i. m.”

⁷⁶⁶ Закреслено: “w kosczyelie”.

⁷⁶⁷ Elektorów poczet, ktorzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1764 / Opr. Oswald Zaprzaniec Pietruski. – Lwów, 1845. – S. 273.

pp. rohmistrze z chorągwiamy swemy przeczyw kozakom na obronę Reczy-
pospolitey bez omieskania. A od Węgier, gdzie Węgrowie wirąbali na Bies-
czadach liaszu na 7 myl wdłuż, a wszerz na strzelienie z łuku. Gdy ych pitano
o tho, dliaczego to uczynieli, gdyz to iest granicza tak polska, yako y węgier-
rszka, odpowiedzieli, ze to dla zboynkow uczynieli, aby ych łatwiey łapacz
mogli, ktorzy często do Węgier wpadaiaącz, skody niemałe czynią. Obawiaiaącz
sie iakiey zdrady od Węgier, vchwalieli na tym ziezdie, aby powiat bieczky
y sądeczky, liudzy zebrawszy, tey strony od Węgier pylnowaly, a zapłaty s
tych poborow 4 ma ym bydz naznacona z tych powiatow, bo wiadomosc
przysła, ze Węgrow roznego liudu pod 2000 gotowe na gra[ni]czy stoy nad
temy Bieszczady, nie wiedząc, czo zamislaiają.

A *interim*⁷⁶⁸ do Warszawy na electyą iak nayprędzey wyiezdacz wszisczy
panowye y sliachta miely, czo day Boze szczęśliwie y zgodliwie.

№ 101

*Нотатка Мартина Голінського про недугу краківського воєводи
Станіслава Любомирського*

I. m. p. woiewoda krakowsky [Stanisław Lubomirski], będącz chory w
liatach starych swoych, na Wisniczu⁷⁶⁹ tam mieska, iednak mądrą radą y kos-
tem nie zapomina Rzeczypospolitey ratowac.

№ 102

*Нотатка Мартина Голінського про прибуття на елекційний сейм
українських і татарських послів*

Do Warszawy na electyą posłowie przyiechaly kozaczcy y tatarsky.

№ 103

*Нотатка Мартина Голінського про посольство сенаторів до братів
Яна Казимира і Кароля Фердинанда для узгодження між ними
кандидатури короля*

Kroliewiczowie ich moszcz oba korzystaią w Kroliestwie Polskym. Posła-
ly do nych ich moszcz p. senatorowie z koła, zeby sie między szobą zgodzieli,
zeby kto ynszy trzeczy nie był obrany.

⁷⁶⁸ *interim* – тим часом.

⁷⁶⁹ Дописано над рядком.

№ 104

24 жовтня 1648 р. – Нотатка Мартина Голінського з новиною,
отриманою у Кракові, про смерть семигородського
князя Юрія I Ракоція

Przysła nowyna do Krakowa, ze [Jerzy I] Rakoczy, woiewoda siedmi-
grodzky, vmarł, zostawywszy dwu synow. Starszi sin Ierzy korzystał w Krolie-
stwie Polskym⁷⁷⁰.

№ 105

1648 р., жовтень – листопад. – Новини з елекційного сейму у Варшаві

Buławę na electyey дано koronną i. m. xzięcęciu Ieremiemu Wisznio-
wiczkiemu, woiewodzie ruskiemu, a polną buławę данą i. m. p. [Andrzejowi]
Fierlieiowu, kastelianowu bełskiemu. Oboz za Lwowem pod Gliniani poło-
zono, aby szie tam...⁷⁷¹ || (апк. 148) garłem y maiętnosczyą, ktorzy w zaciągu
beli, a uszli z obozu zdrowo, aby stanęli w obozie *pro die*⁷⁷², takže y inszi,
ktorzi szie swiezo zaciągną. Wiszet vniuerszał i. m. x. arczybyskupa gnyez-
nienskigo, gorączo napominaiącz y prosząc.

I. m. p. Kiszielia, woiewodę braclawskyego, Warszawie na electyey mało
go koło rycerzskie nie rosziękało, by go beł i. m. x. biskup⁷⁷³ poznansky
[Andrzej Szoldrski]⁷⁷⁴ nie ochroneł, maiącz nąn podeyrzenie koło Chmiel-
niczkigo, iakby miał z nim miecz czosz taiemnego.

Na teyze electyey, gdy szie zaczinała, miał kazanie i. m. x. Wyzga [Jan
Stefan Wydźga/Wyźga], kaznodzieia świętey pamyęczy krolia i. m., a msza
miał o Duchu Świętym i. m. x. arczybiskup gniezniensky. Tema[ty] takie na
kazaniu zaczął *eligite eum qui uobis placuerit de filiis regis vestri et ponite eum
in thronum*⁷⁷⁵ *patris etc*⁷⁷⁶. Załował tesz, ze szie taczy szynowie w Koronie
porodziely, ktorzy bez potrzeby z obozu ustąpieli etc.

Marszałkiem beł obrany zgodliwie na electyey i. m. p. [Filip Kazimierz]
Obuchowycz, woysky mozerzsky, człek godny, rosządtku wielkiego.

⁷⁷⁰ На маргінесі дописано *8bris 24*.

⁷⁷¹ Далі рядок обрізано.

⁷⁷² Далі в рядку пропущене місце.

⁷⁷³ Далі закреслено одне нерозб. слово.

⁷⁷⁴ *Radziwill Albrycht Stanislaw*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam
Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – S. 60.

⁷⁷⁵ У рукописі “trhonom”.

⁷⁷⁶ *eligite eum qui vobis placuerit de filiis regis vestri et ponite eum in thronum patris* –
оберіть того, хто вам до вподоби з синів вашого короля, і посадіть його на трон
батька і т. д. (дещо модифікована цитата зі Старого Заповіту, Книга Царств,
10:3).

№ 106

Новини про облогу Кам'яниці-Подільського українськими військами і похід козаків до Львова та Замостя після Пулявецької битви

Kozaczy po swej victoriei snadney, będącz z Tataramy, weszeli strzelby puszczali, y srogie łupy y dostatky pobrawszy, Kamięniec obliegli, pode Lwow posli y tamze go Sturmęm dobywali. Alie mu nycz nie uczinieli y owszēm ych tam strzepano. Zgromadziela sie tego sroga kupa roznego vltaystwa do luznych kozaczysk y Tatarow, Wołochow, opriskow y pacholikow, ktorzy od swych panow pouczyekaly. Czy kupą naiezdali miasta, miasteczka, wszy, paliącz, pustosząc, liud iednich zabyiając, drugich w niewolią bierącz y zdobyczy łupiącz koło Lwowa, Iaroslawia, Przemisla, Zamoszczya, y inszych wiele skod poczynieli.

№ 107

Нотатка про захоплення шведами Праги

W Czechach tesz Swedzy wszistkę Pragę wzyęli, do Ternawy sie brali y do Presporku. Na 5 milianow wzięli Swedzy w Pradze zdobyczy.

№ 108

Новини про перемоги венеційців у війні з Османською імперією

Wenetom sie woyna szczęszy z Turczynęm, ktorego niemało na morzu y liądem porazywszy, Kandyią nazad mu odbieraia. Takze Persz z drugą stronę srodze go poraził y Babilion mu odebrał. Wenetowie piniędzy Perszowy posłali, aby woiował z Turczynęm. Wprawdzie mieli nadzieię w kroliu i. m. s[więtey] pamięczy y piniędzy obiecowali dziesięcz mylionow kroliowy i. m. na woysko, aby przeciw Turkom był ym na pomocy, woynę podnioszsy. Chciał krol i. m. y miał woyska⁷⁷⁷ czudzoziemskyego y polskiego do trzydziestu tysięcy, okrom kozakow zaporowskich y armatę, działa, prochy wiprawiel był ze Lwową. Rzeczpospolita nie [chciała mu na to pozwolicz, abi] miał dacz okazia do woyni Turczynowy. Musział woj[sko]...⁷⁷⁸ || (арк. 149)

⁷⁷⁷ У рукописі “моyska”.

⁷⁷⁸ Далі аркуш обрізано, фраза у квадратних дужках прочитується на половину.

Pyliawiecka 1648.

Nowyny z pogromu obozu woyska polskyego pod Pyliawcamy 1648.

1. Przez niedziel kielka nicz nie czyniely p. wodzowie naznaczeny od Rzeczypo[spolitey], tylko controwertowaly *de prioritare propria*⁷⁷⁹, poniewaz belo woiewodow 7, kastellanow 5, starostow 16, y tak czasz traciely darmo, niezgadzaiać szie na spolne uderzenie kozaczkie.

2. W dzien s[więtego] Matheus[za] *die 21 septem[bris]*, liubo nie wsziszczi w rzeczy słuchaly, czo iest naygorzy tak wieliu kampanyach⁷⁸⁰, wypadali naszy do obozu kozackyego z rana y tam szie ym szczęściło. Po obiedzie *ex consensu*⁷⁸¹ woyska miała bydz potrzeba, bo w tęń dzien usykował woysko xziażę Ieremy Wisniowiecky barzo porządnie, co belo *cum inuidia eius*⁷⁸². Iednak p. wodzowie y panowie Rusczy *reclamaru[nt]*⁷⁸³, aby nye następowały na kozakow, mowiaćz, czo z tego za pociecha będzie, kiedy chłopow swoych powybiiamy. W tym szie roziechaly z szykow, a wodzowie rozmowy priwatne za obozem czyniely. Woyska na ten czasz dohodzielo 30 tysiężczy, oprócz czeliadzy z lyuznemy, ktorey więcey belo niz 30 tysiężczy, bo samych wozow belo, ktore beli naładowały, w cziągnięniu po Polsce przesło 50 tysiężczy.

3. *Die 22 7bris* charczowe vtarczky z kozakamy były scęśliwe, takze na kilku naszych wypadnienie, stamy vczyekaly. Tegoz dnia *circa primam noctis*⁷⁸⁴, wzyawszy wiadomosc kozaczy, yze orda tatarska przysła, ktorei *circiter*⁷⁸⁵ mogło bydz 30 tysięci wyza, vcziniely wielky y w obozie swym y strzelanie prawie przez trzy godzini. Co gdy słyszano w naszym obozie, rozumiano, ze sie między sobą samy byli, a o Tatarach nicz a nicz nie wiedziely. I lubo ym xziażę Ieremy za dostaniem dobrego ięzyka powiadał, ze iuz przyiechaly, zadną miarą wiary mu w tym nye dawaly.

4. *Die 23 7bris* stanęło woysko w pliaczu *magna cum confusione*⁷⁸⁶, bo czo panek – to chciał bydz hetmanek y nie tam stanął, kiędy mu kazono, alie gdzie mu sie podobało. A przed tim z wieczora kazono na strzaz dzienną gotowym bydz i. m. p. sendomierzskiemu [kasztelanu Stanisławowi] Witowskiemu z pułkiem swym, przydawszy i. m. p. [Hieronima] Radzieiowskiego, starostę łomzynskiego, i. m. p. starostę rozanskiego [Wojciecha Wessela] y insze

⁷⁷⁹ *de prioritare propria* – про властиву першість.

⁷⁸⁰ Слово правлене; спочатку було написано “kamplanyach”.

⁷⁸¹ *ex consensu* – за згодою.

⁷⁸² *cum inuidia eius* – із його заздрістю.

⁷⁸³ *reclamarunt* – гучно запротестували.

⁷⁸⁴ *circa primam noctis* – біля першої [години] ночі.

⁷⁸⁵ *circiter* – приблизно.

⁷⁸⁶ *magna cum confusione* – з великим замішанням.

pañieczne chorągwie. A to wszistko przez inuidiã, ze ony, z ochoty swey przisedszy w tamte kraie, potykac sie zaswieza chciely z nieprzyiacielym w tym. Gdy sie przeprowował z tymi chorągwiemi⁷⁸⁷ i. m. p. sędmierzsky przez bagniska y wody, y rowy (bo w takim złym mieysczu oboz położony, a kozaczy bardzo w dobrym)⁷⁸⁸, tam okrzyly y kozaczy, y Tatarzy wszistkie chorągwie, y przywiodszy trzy razy ten pułk, o poszilek wiszelał. Zadnego nie dano, y owszem spetnie vcziekano. Tam zbywszi i. m. p. sędmierzsky pod sobã konia postrzelyanego, takze y insze towarzystwo, bo ym konie nabardzy pszowały osczepamy, rohatinamy, puszczieli szie na dodanym koniu na owę pierwszã przeprawę. A gdy kon swankował w błoczye od naiezdaiaćzych inszych [y] iuz beł pograżoni, atoli iednak liuzny pacholek wyciãgnãł go, y konia dostawszy, przeprowadziel do obozu. W tym szie chorągwie rosproszely, bo kozaczy w celie, a Tatarzy w skrzydlie y tyłach iuz bely. Obaczywszy wodzowie takie następowanie nieprzyiacielia, zwiedli || (**арк. 150**) z pliaczu woysko y, oboz zostawywszy z woznychamy y z paholikamy, sprosnye uchodziely, bo sie tego nauczely, yz *saluare patriam*⁷⁸⁹ nie czo ynszego rozumiecz potrzeba, tylko dobrze uciekacz. Inszy przed nastãpieniem nieprzyiacielia rzeczy swoje powiazaly y bez skody pouchodziely, a zwłascza ci, co wiedzieli o Tatarach y thorzowã boiazniã zarazeny bely.

5. Iakie uchodzenie wydząc, Tatarowie y kozaczy rozumyeli, yze stratiema iakie czyniã naszy abo tesz woysko uwodzã, aby ych na łupie biely. Y tak przez całe dwie godzynie nie uderzyli, az wydziawszy, yz chorągwie daleko odpadaia, nawet szie roznie dzielia, zo krzykiem wpadli do obozu. Tam wszelkie dostatky pobraly, a nad tedy, ktorzy sie bronili, tiranniã cziniely, y chocz kto uciekał, togo nie goniono tak daliecez, yz nie wielkã w ludziach stała szie skoda, alie w rinstunku y dostatkach iest skody więcey, niz syedm mylianow. A *ignominia*⁷⁹⁰ niesławy⁷⁹¹ na tysziãcz milianow, bo przy rządzie dobrym a przy wodzach, Boga szie boiaćzych, scęśliwa y niepochybna mogła bydz wyktorya, ale to *luxus, ambitia, niezgodna inuidia*⁷⁹² wynna. *Luxus*, bo ieden miał diamentowy rząd y rubinowy za sto tyszięczy, a drugi takã ferezyã sobolia, w ktorã sie Tatarzyn ubrał, ze z petlicamy diamentowemy y soboliamy kostownemy, kostowała na siedmdziesziãt tyszyęczy. *Ambitia* taka, ze sie dlia vszanowania woyskowego z staremy zołnierzamy nie rozmawialy, alie wszistko poczychu z młodemy przestawaly y nad przepych sie czestowaly. Niezgoda taka, ze tych wszistkych, ktorzy beli z Maley y z Wielkiey Polsky, na złe rady narazały, wydząc ych *pro patria sine fuco*⁷⁹³ ochotnych.

⁷⁸⁷ Далі закреслено “swemy”.

⁷⁸⁸ У рукописі дужки відсутні.

⁷⁸⁹ *salvare patriam* – врятувати батьківщину.

⁷⁹⁰ *ignominia* – втрата доброго імені.

⁷⁹¹ Слово дописане над рядком.

⁷⁹² *luxus, ambitia, niezgodna inuidia* – розкіш, марнославство, незгідна заздрість.

⁷⁹³ *pro patria sine fuco* – за батьківщину без фальші.

Inuidia buławy taka beła, ze x. xziążęta ich mm. ledwo dwa razy bez wszistek czasz widzieli sie sobą⁷⁹⁴, a drudzy bardzy sie w osobnosczy kochali, anizely w publicney radzie y *in disciplina militari*⁷⁹⁵, ktorey nie beło.

6. I. m. p. [Samuel] Osinsky przy armaczie z piechothą swoią y inszych panow, bo icy beło osm tisięczy, witrzymował potężnie, alie nie mayącz poszielku zadnego, telko ze czteremasty uszedł. Sąm bez swanku iest y przy nim wielie inszych rosprosonych ku Lwowy ydzie.

7. W⁷⁹⁶ uchodzeniu tym nieszczęsnym, zwłaszcza z Pilawech do Konstantinowa, ieden drugiego z konia zruczał, a dlia tłumu wielkiego y zataraszowania wozow iedni sie wpływ pusczywszy, tamze zostawali, a drudzy z mostu przy natarczywosczy swoiey szyie łamaly.

8. Woyska tego rosprosonego część niemafa⁷⁹⁷ udała sie do xz[ąęc]ya Ieremiego, ktory, iako swieza wiadomosc iest, komunika kielkaset zebrał⁷⁹⁸, bo kto sie Boga boy – przy tym *fortuna*⁷⁹⁹ y *victoria*⁸⁰⁰ stoi. Przed woinä senatorow niektorih zwano saluatoramy *patriae*⁸⁰¹ w izbie senatorzskiej, a oni beli perditorami (Bog day, nie proditorami)⁸⁰² takiego woyska. || (apk. 151)

9. P. [Adam] Kisziel przed wszistkiemy przyiechał do Warszawy na swoię expugnatią, alye ten kysziel nie telko kwaszny, alie y gorzsky.

10. Do nieiakiego Pełky, ktory iest czwicenia [Samuela] Łasczowego, przywiązało sie celiadzy kylkaset y uchodzących odzierali, po wsziach, po miasteczkach łupieli. A tak sie zapomogszy, do i. m. p. chorążego koronnego [Aleksandra Koniecpolskiego] iechaly.

11. Taky łup nadspodzzyanie Chmielnicky z Tataramy osiągnąwszy, pod Kamieniecz udał szye na iego dobyczcie. Wszystkye miasta taky strach opanował, ze y we Lwowie głowy nie masz, ani tesz wierney preparathey do bronienia sie, bo tam shysmatikow y Ormianow pełno. Y dlia tego obiwatelic lwowszczy uiezdaią ztamtąd, a inszy panowie y pąnięta ze wszistkiemi swemi dostatkamy sciągaią sie do Torunya albo do Gdanska. Alie ych tamczy dobrzy liudzie nie puszczaia, y owszem porozumienie shismatykamy dobre maia, bo im prohow y armaty dodawaia.

12. Luznych białyhglów pyęcz tysięczy beło, ktore w obozie y przed obozem biły. Alie ych Tatarowie, ani kozaczy nie uszanowaly, bo ych miasto gorzałek, miodow, błotem y krwią ych czestowali y napoyly etc.

⁷⁹⁴ Слово дописане над рядком.

⁷⁹⁵ *in disciplina militari* – у військовій дисципліні.

⁷⁹⁶ У рукописі літера повторена двічі.

⁷⁹⁷ Далі закреслено: “usła”.

⁷⁹⁸ Слово дописане над закресленим “zbił”.

⁷⁹⁹ *fortuna* – удача.

⁸⁰⁰ *victoria* – перемога.

⁸⁰¹ *patriae* – батьківщини.

⁸⁰² У рукописі дужки відсутні.

13. Gospodar wołosky [Bazyli Lupu] iest w przyiazny z Poliakamy y tak tuszą, ze Hmielniczkyemu gospodarstwo od cara tureczkiego ofiarowano, a on mu za tę łaskę obiecał przyłączyz wszystkie ziemię Ruską.

14. Przy takim strachu y serc mężnych utraceniu obiecuie sie Hmielniczky stawycz na conclusią electey, bo liuboby *ordines*⁸⁰³ czasu chciały skroczycz y we dwie niedziely obracz pana, tedy sąm Kysziel (woiewoda brackławsky) tak gęsto vrobiony chce kwaszycz tę electyą, mowiacz: “*Electionis compendium est Poloniae libertatis dispendium*”⁸⁰⁴. Te słowa z iego oratorzsky głowy ieszcze na conuocatyei wilieczialy, za czo go niektorzy senatorowie nie besztali, ale y owszem *saluatorem patriae*⁸⁰⁵ nazywaly y w iego dispozytyą całosz Rzeczypospolitey oddaly, gdyz mu pod tę czas *omnimodam potestatem*⁸⁰⁶ traktowacz z kozakamy dali.

Iesli schisma y Luter Polską władacz będzie,
Pewnie swoiey wolnosczy czny Polak zbędzie.

*Relator iurauit sup[er] his*⁸⁰⁷, bo nie lubryką, ani inkaustęm, ale krwią swoią (dwa razy postrzeliony) tę diarius pisał. Dalszy *exitus acta probabit*⁸⁰⁸ panow saluatorow. || (арк. 152)

№ 110

Нотатка Мартина Голінського про судову справу у Варшаві стосовно виявлення винуватців утечі коронної армії з табору під Пилявцями

Inkwyzytya sie odprawowala goracza na kapturze Warszawie, kto iest przyczyną y okazyią napierszą vcziekania z obozu. || (арк. 153)

№ 111

1648 р., жовтень – середина листопада. – Перелік кривд, поданих дисидентами на елекційний сейм на додаток до тих, що подавалися для обговорення на конвокаційному сеймі

Puncta p[anow] dissidentow na electyą pod Warszawą podane do pierwszych, ktore na conuocatyei podano, doma[ga]iacz sie tego, aby im pozwolino 1648.

⁸⁰³ *ordines* – стани.

⁸⁰⁴ *electionis compendium est Poloniae libertatis dispendium* – скорочення елекції є згубою для польської вольності.

⁸⁰⁵ *saluatorem patriae* – рятівником батьківщини.

⁸⁰⁶ *omnimodam potestatem* – повну владу.

⁸⁰⁷ *relator iurauit super his* – оповідач присягнув на це.

⁸⁰⁸ *exitus acta probabit* – результат покаже вартість діянь.

1. Priuilegia, commissie, vniuerszaly, mandaty, interdicty, *liberum*⁸⁰⁹ *exercitium religionis christianae*⁸¹⁰ znoszące albo impedyujące⁸¹¹ *lege publica*⁸¹² znieszione.

2. *Exemplo maiorum*⁸¹³ kapturu korczynskiego paragrafy y insze *leges sub no[m]i[n]e hereticorum contra libertatem conscientie*⁸¹⁴ biiące *abolere y decreta ab anno 1624 do terazniejszego interregnum in quocu[n]que subsello*⁸¹⁵ *Regni et Magni Ducatu[s] Litwa[n]iae] vnitarumque prouinciarum contra liberu[m] exercitium religionis*⁸¹⁶ ferowane znyesz y obwarowacz, aby o nabozenstwo chrzesczyzanskie wszeliakym ięzykiem odprawowacz, o krzsty, o sliuby, o przysięgy, o potrzeby, o dzwonienie, o synody, o ministry, o durkarnie, o czytanie, o drukowanie kzyąg *in causa religionis* (bilie *sine turpiloquio [et] contumelia regis ciuium Regipublice*)⁸¹⁷ nie ma nykt *per formam*⁸¹⁸ *iudicy spiritualis siue secularis* turbowany *sub pena*⁸¹⁹ actora y sędziego.

3. Nabozenstwo w Warszawie aby beło wolno odprawowacz, takze y indziey, gdzie krol i. m. z dworem swoym przebywacz będzie.

4. Zbory w maiętnosz[a]nych y na gruncie swim wlasnim aby dissisentom erigowacz wolno beło.

5. Rannich abo zabytych ministrow choc *sanguine plebeio orto[ru]m*⁸²⁰ aby *iure nobilitatis*⁸²¹ rany y głowy dochodzone beły tak, iako Wielkim Xzięstwie Litewskym wszędy Tatarowie y Zydzy maią takie wolnoszczy.

6. Metriky i inne *acta publica*⁸²² do wymowania extractow, do czinięcia zapiszow, funduszow zborowych, do protestaty y testamentow, *etiam in causa*

⁸⁰⁹ У рукописі “*liberam*”.

⁸¹⁰ *liberum exercitium religionis christianae* – вільне сповідання християнської віри.

⁸¹¹ У рукописі “*impediujące*”.

⁸¹² У рукописі “*bus sam*”. *Lege publica* – публічним законом.

⁸¹³ *exemplo maiorum* – за прикладом предків.

⁸¹⁴ У рукописі “*conscuntię*”. *Leges sub nomine hereticorum contra libertatem conscientiae* – закони під іменем еретиків проти вольності сповідання.

⁸¹⁵ У рукописі “*subsillo*”.

⁸¹⁶ *decreta ab anno 1624 do terazniejszego interregnum in quocunq[ue] subsello Regni et Magni Ducatus Lituaniae unitarumque provinciarum contra liberum exercitium religionis* – декрети від року 1624 до теперішнього безкоролів’я у будь-якому суді [Польського] Королівства та Великого князівства Литовського і об’єднаних [пруських] провінцій супроти свободи віросповідання.

⁸¹⁷ У рукописі дужки зайвий раз стоять після слова “*turpiloquio*”. Замість першого “*et*” стоїть невизначений знак, схожий на “*o*”, друге “*et*” взагалі відсутнє, хоча мало би бути в реченні. *Sine turpiloquio et contumelia regis et civium Regipublicae* – без зневаги та образи короля [і] громадян Речі Посполитої.

⁸¹⁸ У рукописі “*femam*”.

⁸¹⁹ *per formam iudicii spiritualis siue secularis* turbowany *sub pena* – у вигляді суду духовного чи світського турбований під загрозою покарання.

⁸²⁰ *sanguine plebeio ortorum* – з плебейського походження.

⁸²¹ *iure nobilitatis* – за шляхетським правом.

⁸²² *acta publica* – публічні акти.

*religionis pateat aditus*⁸²³ liudziom *dissentibus cuiuscumque conditionis et functionis*⁸²⁴ бѣда҃чы[m].

7. *Causę violentiarum dissentibus siue ex actoratu, siue reatu* aby *composito iudicio seulari*⁸²⁵, szescią katolikow, szescią euangelikow sądzone beły, iako sie *modus*⁸²⁶ na osobney poda.

8. W miastach krolia i. m. *non denegetur*⁸²⁷ *dissentibus ius municipale* takze *ad magistratus*⁸²⁸ *et honores [urbanos]*⁸²⁹ *admittant[ur]*⁸³⁰.

9. Aby *nobilitas dissentium*⁸³¹ według zasług, godnosczy y dostoiensw wżędowe y chlieba Rzeczypospol[itey] byli przypuszczeni, zeby ych moszcz pp. piecentarze *addant*⁸³² to do iuramentu swego. Takze y krol nowo obra- || **(арк. 154)** ny *sine discrimine religionis dignos et bene meritos ad honores, dignitates et*⁸³³ *benefitia admittat*⁸³⁴.

10. Actor o krzywdi swoje zborowe aby beł confirmowani, ktorego *dissidentes*⁸³⁵ podadzą.

11. *Sub hanc libertatem comprehendi* maią wszistkie miasta y miasteczka koronne y W[ielkie] Xzięstwo Litew[skie], y *unitarum prouinciarum cum omnibus illorum ciuibus et incolis*⁸³⁶.

12. Na to wszistko aby beło ich moszczow panow senatorow duchownych osobny consens.

⁸²³ У рукописі “pateant aditii”.

⁸²⁴ *etiam in causa religionis pateat aditus liudziom dissentibus cuiuscumque conditionis et functionis* – навіть у справі релігії має бути відкритим доступ дисидентам будь-якого стану і уряду.

⁸²⁵ *causae violentiarum dissentibus siue ex actoratu, siue reatu* aby *composito iudicio saeculari* – справи про насильство дисидентам чи то з позивання, чи то з позваності, мають [судитися] через змішаний світський суд.

⁸²⁶ *modus* – порядок.

⁸²⁷ У рукописі “*degenetur*”.

⁸²⁸ У рукописі “*magistrato*”.

⁸²⁹ Далі пропущене місце для слова. У Міхаловського це “*urbanos*”.

⁸³⁰ *non denegetur dissentibus ius municipale* takze *ad magistratus et honores urbanos admittantur* – хай не відмовляють дисидентам у міському праві, також хай будуть допущені до магістрату та міських гідностей.

⁸³¹ *nobilitas dissentium* – шляхетство дисидентів.

⁸³² *addant* – хай додадуть.

⁸³³ У рукописі в переліку непотрібно стоїть “*ad*” замість “*et*”.

⁸³⁴ *sine discrimine religionis dignos et bene meritos ad honores, dignitates et beneficia admittat* – хай допустить без різниці релігії, гідних і добре заслужених до почестей, гідностей та користей (у рукописі замість “*admittat*” стоїть вислів від першої особи множини “*admittamus permovebimusque*” – “допустімо і схилитимемо”).

⁸³⁵ *dissidentes* – дисиденти.

⁸³⁶ *unitarum prouinciarum cum omnibus illorum civibus et incolis* – об’єднаних [пруських] провінцій з усіма їхніми міщанами та жителями.

13. Ich moszcz pp. chetmany aby przisięgly, ze *nullis dissidentiis*⁸³⁷, *que de religione oriri possint in Regno me*⁸³⁸ *immiscebo, nec quenquam religionis causa opprimi*⁸³⁹ *aut brachio*⁸⁴⁰ *meo militari opprimere permittam*⁸⁴¹.

14. Ich moszcz pp. piecentarze takze aby do przisięgi swej przydali *nullas literas, nulla mandata nomine*⁸⁴² *Regis vel totius Regipublice siue ad exteros*⁸⁴³, *siue ad officia et magistratus ac personas quascunque in preiudicium libertatis pacis et confederationis obsignabo et euulgari*⁸⁴⁴ *promittam*⁸⁴⁵.

15. W miastach kroliewskych, gdzie są *dissidentes*⁸⁴⁶, aby podwoiewodzy abo podstarosczy przisięgał, ze *legem ista[m] de pace inter dissidentes in religione tuebitur obseruabit ac uiolatores coercebit*⁸⁴⁷.

16. Tutorię euangelikow zapiszane albo prawem przyrodzonim służące aby *in dubium*⁸⁴⁸ vocowane nie bęty.

17. Resident dissidentow aby ych kostem zawsze przy dworze krolia imszczy mieszkał.

18. To wszistko aby służeło *sine discrimina dissidentibus in religione christiana*⁸⁴⁹, ktorzy *Christusa adorant*⁸⁵⁰, zadney między niemy nie czyniącz distinctiey. || (арк. 155)

Опубліковано: Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 336–338.

⁸³⁷ У рукописі “*nullas dissidy*”.

⁸³⁸ У рукописі “*nec*”.

⁸³⁹ У рукописі “*opprimam*”.

⁸⁴⁰ У рукописі “*brachis*”.

⁸⁴¹ *nullis dissidentiis, quae de religione oriri possint in Regno me immiscebo, nec quenquam religionis causa opprimi aut brachio meo militari opprimere permittam* – в жодні непорозуміння, які можуть постати в королівстві на релігійному ґрунті, я не буду вплутуватися, ані нікого не буду утискати через релігію, ані не дозволю утискати своїй військовій силі.

⁸⁴² У рукописі “*hoc*”.

⁸⁴³ У рукописі “*exteras*”.

⁸⁴⁴ У рукописі “*euulgam*”.

⁸⁴⁵ *nullas literas, nulla mandata nomine Regis vel totius Regipublice sive ad exteros, sive ad officia et magistratus ac personas quascunque in preiudicium libertatis pacis et confederationis obsignabo et euulgari promittam* – жодну грамоту, жодні мандати від імені короля або всієї Речі Посполитої до чужинців або до урядів та магістратів та будь-яких осіб на шкоду вольностям, миру та конфедерації не опечатаю та обіцяю не оголошувати.

⁸⁴⁶ *dissidentes* – дисиденти.

⁸⁴⁷ *legem istam de pace inter dissidentes in religione tuebitur, observabit ac violatores coercebit* – буде берегти і дотримуватися того закону про мир між дисидентами у релігії та каратиме порушників.

⁸⁴⁸ *in dubium* – у сумнів.

⁸⁴⁹ *sine discrimina dissidentibus in religione christiana* – без небезпек для дисидентів у християнській релігії.

⁸⁵⁰ *adorant* – поклоняються.

№ 112

20 листопада 1648 р., Варшава. – Нотатка Мартина Голінського про завершення елекційного сейму і рішення стосовно вимог дисидентів

1648, die 20 nouembris.

Stanęła electya Warsawye. Obraly kroliewycza i. m. Kazimierza kroliem polskym y wielkym xziażęcim litew[skym] etc. y tytuł dziedzicznego kroliestwa Swedzkiego otrzymał, iako dziedzycz prawdziwy. Nominowany od i. m. x. Macieia Lubynskiego, arczybyskupa gnieznienskigo, 20 dnia listopada w dzień piątkowy. “*Te Deum laudamus*”⁸⁵¹ spiewano, z dział byto etc.

Alie te puncta pp. dissidentow nie stanęły, bo na nie pozwolyc nie hcziano. || (арк. 157)

№ 113

5–26 жовтня 1648 р., Львів. – Офіційна реляція, написана Самуелем Казимиром Кушевичем, про облогу міста українськими і татарськими військами

Pod czas *interregnum* niescęsne nowyny 1648. Drugy dyarius.

2. Copen listu od wrzędu lwowskiego o oblięzenyu Lwowa od Chmielnickiego z kozakamy y od Tatarow, *per modum*⁸⁵² diary spiszanego 1648.

Iuz to wiadomo po wszistkiey Koronie, iako ich moszcz pp. regimentarze woyska koronnego, ziechawszy szie z pogromu do Lwowa, nasz ze wszistkych prawie dostatkow obnazely, obronę miastu naszemu iako naylepszą przy tey od następującego nieprzyacieliu wiarą dobrą przyobieczawszy⁸⁵³. Na ostatok 5 dnia miesiācza pazdziernika (beł to dzień poniedziałkowi) odstąpieli od nasz nad spodziewanie ze wszistkim pozostałym woyskiem, zasiągšzi potaiemnie wiadomosczy, ze y Tatarowie iuz w okolicy y woyska zaporowskie z armathą ognistą nadchodzą. Wyiechwszy na slak, napadly na chordę tatarską, ktora sie iuz beła po poliach lwowskych (oczimeszmy iednak nie wiedziely) położela⁸⁵⁴. Przebili sie ich moszcz szczęśliwie przez chordę y vsly ku Zamoscziu, a iuz dopiero z polia odbiezawszy, dali nam znac o bliskym niebezpiecństwie. Strzelieliszmy zaraz z dział kielkanascie razy, daiąc znacz nieprzyacieliowy, ze o nym wiemy, a beło to prawie przed szamym wieczoręm. Spodziewaliszmy szie w noczy iakiego incursu y dlia tego czałą nocz bez snu na wałach strawiliszmy, sposzabiaiąc wsistkie do woyni naliezące rzczy. Nie następował nieprzyaciyel, Brzuhowecz tylko, wiesz mieyską, spaliel

⁸⁵¹ *Te Deum laudamus* – Тебе, Бога, хвалимо.

⁸⁵² *per modum* – на спосіб (у вигляді).

⁸⁵³ На маргінесі надпис: “*Die 5 octobris*”; тут і далі дати в діаруші писані на маргінесі.

⁸⁵⁴ У рукописі дужки закриті після цього слова.

y, lud męsky powyszczynawszy, a płecz białogłowską w niewolią zabrawszy, ze ych liedwo czo za szczęściem uciekło.

6 octobris. Nazaiutrz rowno ze dniem pokazała szie chorda tatarska nad miastem y roznemy sliakamy wpadacz w przedmieszczya vsziłowała, alie przedmieszczenie, odstrzeliawszy sie, niemało nieprzyiacielia na pliaczu położywsy. Strzeliano y z dział tak mieyskich, iako y zomkowych do tych, którzy sie po gorach pokazywały, y znacną kłięskę odnoszili nieprzyiacielie, między kotoremi na smierc postrzeliony sistrzeniec samego Thochą beia⁸⁵⁵ [Tugaj beja], Tatarzina naistarszego. Strawilismy tęń dzień z łasky Boga, dobrodzieia naszego, szczęśliwie y wzięliśmy serce przeciw nieprzyiacielowi. Nocz nastąpiła, a nieprzyiaciel nye kuszył sie o sliaky, w okolicy Lwowa leżące, ogniem według zwicaiu swego poznoszywszy.

7 octobris. We srodę rano znou u sliakow utarczka y wielky impet tatarz- || **(apk. 158)** sky nastąpił, kotory iednak wstrzymiewaly męcznie przedmieszczenie strzelbą y inszą ręcną bronią, odganiaiącz y byiącz nieprzyiacielia. W noczy pokazywały szie wielkie ognie bardzo nade Lwowem y rozumielismy, ze Tatarowie bliskie iakie miasteczka zapalieli, alie pokazało sie potym, ze tabor Woyska Zaporowskiego gromadno nadchodził.

8 8bris. Abowiem we cwartek rano stanął Chmielniczky ze wszistkym woyskiem swoym, kotorego dwakroc sto tysięcy, iako na mękach poimany zeznawaly, beło, rachuiącz w tę liczbę piętnascie tiszęczy woyska tatarskiego y pułk wołosky, na Wilczey gorze 35 pułkownikow obroc niezliczoney czerny, to iest chłopow, kotorych co moment prawie przybiwało, po roznich meyscach rozłoczywszy.

Następowały znou potężnie Tatarowie na sliaky, alie y w tęń czas poczciechy nie odnieszy, dwie paszeczce z budinkamy zpalieli. Tegoz dnia [straz] tak tatarską, yako y kozacką po gorach zaszadzywszy, aby większy impet rossadzeny uczynieli, obiedzali miasto Chmielniczky na białym koniu, upatrując mieysca sposzobne do sturmu, do kotorego, gdy z myasta wimierzono, kulia pod szamego konia uderzyła. A w tym nocz zapadła, kotora nam niespokoina y teskliwa beła. Iuz przedmieszczenie sliakow dłuzey bronie nie mogly dla wielkiego Tatarow y kozakow impetu, a przetoz ustąpycz muszily, a zatym napelniło sie miasto gminem pospolstwa przedmieyskiego, kotore potym częsczyą dla głodu, częscią dla zymna y niepogod po uliczach gęsto umierało y po dzis dzień vmiera.

9 8bris. W piątek około dwudziestey pierwszey godzini iusz wielką sziałą y niezliczanim prawie mnostwem przedmieszczya kozaczy opanowawszy y z kliastorow, kamiencze, ze dworow, z domow, w kotorych sie zaszadzyli, naszym, na walie będączym, skodzily. Bronielismy sie iednak doszycz odwaznie, wiele bardzo nieprzyiacielia pokładaiąc, a na ostatek przysło nam do tey odwagy, zesmi przedmieszczie zapalicz kazali, obwoławszy sowitą nagrodę

⁸⁵⁵ У рукописі: “Thocşą beia”.

temu, ktorzyby to uczinieł. Naliezli sie takowy y na roznych mieyszczach ogien załozely, który gorę wzyąwszy, budinky *circumcirca* ogarnał y w popioł obrocioł, a nieprzyiaciel z ognia ustępowacz musział. W noczy od nieprzyiaciela mielismi pokoy, ale ogień od wiatru na miasto obrocony nabawieł nasz wielkiego strachu y boiazny, w czym iednak doznalismy łasky Bozey, który || (арк. 159) nam znaęła descz wielky zpuscieł, a onym dachy wszistkie omokrzył.

10 8bris. W sobotę kuszieł sie bardzo nieprzyiaciel o Wisoky Zomek, a lubo z miasta odstrzeliawono y nie zlie byto, przecię iednak, na szamę gorę wszedszy, podkopywał sie pod mur zomkowy. Dopomogł Pań Bog potym, ze y ztamtąd ustąpiely, widzącz znacną kłięskę swoię. A nam tego dnia przy wielkiej incursiey na miasto od czerni wodę odięto, rury przeciąwszy w poliu za pokazaniem niektorych ludzy ruskych, ktorzy sie z przedmieszczya Krakowskiego do kozakow zaprzedały. Mieliszmy iednak z potrzebę wody studzienney, lubo około niey potrosze chałasu dla czyzby wielkiej ludzy rozmaitych bywało.

11 [8bris]. W niedzielę czały dzień o zomek sie starały y na wały koniecznye wliesz, mającz 12 wozow drabyn gotowych, y one opanowacz chciely. Bronielismi sie y zamek porzannye, zasiągszy z miasta kul y prochu w noczy, y naszym z wielkym serczem od wałow odpor dawaly. Niech Pań Bog za to pochwalion będzie, yz naszym dodawacz raczeł takowego szerca, ze lubo pod garłem zakazywano, z wałow skakaly, w przedmieszczie wipadaly, kozakow strzelialy, byli, a zabitych obnazaly y z wielkym [spodziewaniem]⁸⁵⁶ nie telko nieprzyiaciela, alie y nasz szamych, ktorych my sie smiałkow tych bardzo baly. Zakradli sie kozaczy w kliastorach przedmiejskich między okopczyałyemy muramy, alie y stamtąd sromotnie odstępowacz muszieli (w kliastorze karmelitow garczarzskych 15 zakonnikow y inszego pospolstwa zamordowawszy)⁸⁵⁷, łupow odchodzicz. By beł natenczasz kto z tyłu uderzył, odniosłbi beł znaczne z tego nieprzyiaciela zwicięstwo, alie nasz tak Rzeczpospolita głęboko zapomniála, ze nam najmniejszego posziłku do tego czasu, nie bez zalu y podziwienia wielkiego, nie dała.

Lec wracam sie do rzeczy zacętey. Widzącz Chmielnicky odwagę miasta y nasz wszistkych na smiercz odwaznych y gotowych, napiszał do nasz po rusku, ostatnym sturmęm grozącz. Rus aby sie w cerkwy zawarła, napominającz, a po nasz, abismy xziążęcia Wysniowieckiego y pana chorążego koronnego [Aleksandra Koniecpolskiego], a przy nich wszistkych niedobitkow wydaly, żadaiającz. Odpiszalismy, ze ani pomienionych panow, ani niedobytkow w mieszczie nie mamy, siebie samych bronicz wedlie wiary y przysięgy naszej, ktorąsmy Rzeczypospolitey oddaly, a przy tim proszącz, aby rozlianie

⁸⁵⁶ Відновлено за вид.: Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Степан Томашівський. – Львів, 1898. – Т. IV. – С. 100.

⁸⁵⁷ Далі помилково написано знову "muszieli". У рукописі дужки відсутні.

krwie chrześcian[skiey] nie pragnął, ktorey iusz sie doszyc pod tę woynę niewinnie wiliąło.

Napisał znowu drugiego dnia po polsku, dając wiare, ze xzia- || (арк. 160) zęcia y p. chorążego y niedobytkow nie maia, alie tego chcąc koniecznie, abismy Zydy wszystkie wydaly, iako tych, ktorzy są przycina tę woyny, dodając przeciwko Woysku Zaporowskiemu na zaciąg piniędzy. Dalymy respons, ze Zydow wydac nie mozemy dla dwoch przyczyn: pierwsza, ze nie naszemy, alie kroliewskiemy y Rzeczypospoli[tey] są poddanemy; druga, ze z namy rowno wszystkie koszty ponoszą y niewczaszy, gotowy będąc umirzecz z namy pospołu.

Posła znowu Chmielniczky przez swiszennyka Theodora Radkiew[icza]⁸⁵⁸, spowiednika, capellana y swagra swego, s pizaniem, abyszmy dla cara tatarskiego, dla galgy [Krym Gereja], dla Thochai beia y dla wszistkicy chordy dwakroc sto tiszęczy czerwonych złotych gotowały, przegrzając roznemy sposzobamy y zguby inszych miast na pamięcz przywodząc.

To wiedziecz potrzeba, ze przez tęn wszistek czas, przez ktory te listy posyłało, bez przestanku impety wielkie od nieprzyiacielia na miasto bywały tak daliecz, ze tesz y Zomek Wysoky, z ktorego *sine necessitate tamen vrgenti*⁸⁵⁹ wprzod p. burgrabia, a potym porucznik z piechotą uszedł, opanowały, lud vbogy *vtriusque sexus omnis etatis*⁸⁶⁰ w pięn powiszczynawszy.

Na list Chmielniczkiego nicz rzetelnie nie odpyszaliszmy, aliesmi upraszaly, aby posłom naszym glieit dla niebespiecenstwa dał, ktorzyby z nym ustnie y dostatecny tractowacz mogly. Poslalismy s tym listem przy trębaczu mieyskim zxyędzia Iędrzeia Hancela⁸⁶¹ [Mokrskiego], *canonicum*⁸⁶² *regulam*, ktory z Chmielniczky miał swoię dawną znaiomosz, y tęn nom otrzymał glieit y wrocief sie do nasz bespiecnie. Zgromadzywszy sie do nasz wszystkie stany mieyskie przy bytnoschy pp. sliachty, tu natęnczasz będących, posłow zposrotka siebie do Woyska Zaporowskiego y tatarskiego zupełną moczą y władzą naznacilismy niemieskanie, *ne mora caederentur*⁸⁶³, *quę*⁸⁶⁴ *sine discrimine differre non licebat*⁸⁶⁵. Iechaly tedy posłowie zo dwiema z assawułaamy az do samego sliaku, gdzie w liewey stronie gromadna horda tatarska leżała, a w prawe[y] miał swoię gospodę Hmielnicky s Tochay beiem. Pospołu siedlismy z kony, a szamego telko Ostaffieia, pułkownyka, zastawszy, za radą

⁸⁵⁸ Див.: Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Степан Томашівський. – Львів, 1898. – Т. IV. – С. 101. У рукописі “Radziej[icza]”.

⁸⁵⁹ *sine necessitate tamen vrgenti* – без нагальної, однак, потреби.

⁸⁶⁰ *vtriusque sexus omnis etatis* – обох статей, будь-якого віку.

⁸⁶¹ У рукописі “Iędrzeia Vncra”.

⁸⁶² У рукописі “*canonicorum*”.

⁸⁶³ У Дениса Зубрицького “*eluderentur*”.

⁸⁶⁴ У Дениса Зубрицького “*quam*”.

⁸⁶⁵ *ne mora caederentur, quae sine discrimine differre non licebat* – щоб не піддавалися на зволікання, бо не можна було без небезпеки відкладати.

iego do Lieszienicz, milia ode Lwowa, przyiechalismy, y przez gromadne pułky tatarskye y kozackye przeprawuiąc sie y pliony chrzesczianskie zalosnie || (**apr. 161**) wydząc, stanęliszmy w taborze nieprzyiacielskim. Do Chmielniczkiego przypusceny, ochotnie y liudzko przyięczy y gorzałką od samego pocestowany. Mowieliszmy z nym serocze, prosząc, aby na miasto stołecne ruskie miał respect, więdz y na nasz, ktorzysmy sie iuz od żołnierza naszego wniwecz obrociely. Zapłakał na mowe⁸⁶⁶ nasze y przełożył nam wszistkie krzywdy, ktore y on szam cierpiał y Woysko Zaporowskie od rozných panow mianowanych, iednak sum[m]y okupu zadnym sposobem odstąpycz nie chciał, odzywaiąc sie na pułkownyky swoje. A na ostatek kazał sie nam wroczyz do Astaffeia y tam z responsem samego siebie oczekywacz. Iechaliszmy tedy nazad, przypatruiąc sie y armaczye, woyskom gromadnie lieżącym. Stawieł sie potym Chmielniczky pod pasieką Rubertową [Robertową]⁸⁶⁷, a z Thochay beiem długo w poliu rozmawiając. Wyiechaly na podworze, przeciwko niemu wysly wszyscy pułkownyzy, ktorzy z namy pospołu siedziely, nam zakazawszy uchodzyc. Thochay bey napierwey przysedł do yzby z gałą [Krym Gerejem] y z Piri agą [Perisz agą]⁸⁶⁸, a po nych Chmielniczky z swoiemy pułkownykamy, wszyscy buławy złoczyste y kamieniamy szadzone w ręku maiąc. Sziedli za stołem, pierwsze mieyscze Tatarom pusczywszy. Przekładaly potym Thohay beiowy przicinę przyiazdu naszego przez tłumacza⁸⁶⁹, ktory [Tugaj bej] na wolią Chmielniczki[e]go wszistko puszczał, a na nasz szurowo nastapywszy, zesmy mołoycow iego nadwerezely, obiecuiąc sie tego sowicie zemsczyc, wspomniawszy przitym i. m. p. [Adama Hieronima] Sieniawskiego, ktory mu sie w słowie nie stawieł, czo sobie za despekt wielky poczytał.

Po roznich mowach stanęło na tym, abiszmi mu sie na pewną sumę tak w piędniędzach, yako y towarach złozely⁸⁷⁰, [na cosmy pozwolic musieli]⁸⁷¹, pamiętając na onę mądrych politikow sententią: *pro magnitudine⁸⁷² animi est contemnere mala, quę auertere possis, ita, quibus non suffitias, ex merito*

⁸⁶⁶ “na mowe” дописано над рядком.

⁸⁶⁷ Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Степан Томашівський. – Львів, 1898. – Т. IV. – С. 102.

⁸⁶⁸ *Senai Hadży Mehmed*. Historia chana Islam Gereja III / Wyd. Zygmunt Abrahamowicz; koment. Olgierd Górka, Zbigniew Wójcik. – Warszawa, 1971. – S. 179 (комент. 376).

⁸⁶⁹ Далі помилково написано “Chmielniczky”.

⁸⁷⁰ На маргінесі надпис: “Dały dwakroc sto tisięczy piniędzmy y roznemy towary, srebrem, złotem”.

⁸⁷¹ У рукописі ця фраза пропущена, відновлено за виданням: Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Степан Томашівський. – Львів, 1898. – Т. IV. – С. 104.

⁸⁷² У рукописі “*permagni tunc animi*” (Czołowski Aleksander. Relacja o oblężeniu miasta Lwowa przez Bohdana Chmielnickiego // Kwartalnik Historyczny. – 1892. – R. 6. – S. 548: “*ut pro magnitudine*”).

*aestimare*⁸⁷³. Za inszą okazyą wipiszą sie przicini, ktore nasz do tych tractatow przywiodły. Na tę czas doszycz mądręmu.

Na odlicenie sumy y odbieranie towarow posłaly z namy pospołu do miasta [Piotra] Głowackiego, pułkownyka, y Piris agę⁸⁷⁴ Tatarzyna, y tu dopiero następowanya ustały.

Przyiechaly posłowie do Chmielniczkiego od cara moskiewskiego y [Jerzego I] Rakoczego, żądaiacz pomoczy y promotiey na Krolietwo Polskie, ktorych tak odprawieł, ze *praerogatiuam sanguini regio*⁸⁷⁵, a zwłascza kro- || **(арк. 162)** liewyczowy Kazimierzowy, *a cuius parti[bu]s fortissime stare videtur*⁸⁷⁶, przyznał. Wozono *interim*⁸⁷⁷ srebro, piniądze do Chmielniczkyego y towary, ktore Thohay beiowy oddano, pilnuiacz ceny y wagy, a z naszemy posłamy raz łagodnie, drugie raz grozliwie postępuiacz.

23 *8bris*. Vstąpieł gałga z hordą swoią ku Kamienczowy ze wszistkym plionęm, a woysko Thohay beiowe ruszeło szie ku Zamosczyu.

24 *8bris*. Kazał strzelycz do miasta⁸⁷⁸ z dział swoych 20 razy Chmielniczky, iakoby na “*Valete*”, ale *reuera*⁸⁷⁹ chciał sprobowacz wirichtowanych dzyał ku miastu, iako to szamy kozaczy, w miescie będączy, przyznawaly. Poczęli szie ruszacz od miasta tego dnia pułky nieprzyiaciel[skie], czo tez y drugiego dnia⁸⁸⁰ beło.

26 *okto[bris]*. W poniedziałek rano sąm Chmielniczky z armatą postąpieł do Zamosczya, nam Zachariasza Chmielniczkiego, stryiecnego brata swego, dla bezpieczenstwa w zakładzie w mieszczye zostawiwszy. Jest przecię niemal ieszce woysk kozaczkych na mil kielka ode Lwowa, dla ktorych any my z miasta wyiezdzac, any do nasz zywnosczyą liudzie przyiezdac [nie mogą]. Acz wszistka zywnoszcz od nieprzyiacielia ogniem zniesiona, y tak po staremu *in obsid[io]ne*⁸⁸¹ iestesmy etc., w obliężenyu.

⁸⁷³ У рукописі “*constaniare*” (Czołowski Aleksander. Relacja o oblężeniu miasta Lwowa... – S. 548: “*aestimare*”). [Ut] *pro magnitudine animi est contemnere mala, quae avertere possis, ita, quibus non sufficias, ex merito aestimare* – як великодушністю є зневажати зле, яке ти міг би усунути, так і цінувати заслужено те, чого не ти не спроможний зробити. Цитата правильна у Чоловського і вона належить Маркусові Зейріусу ван Боксгорн, див.: *Voxhornius, Marcus Zuerius van. Historia obsidionis Bredae et rerum anni MDCXXXVII. – Lugdunum Batavorum [Katwijk], 1640. – Vol. 1. – P. 149.*

⁸⁷⁴ У рукописі “*Pin agę*”.

⁸⁷⁵ *praerogativam sanguini regio* – першість у королівській крові.

⁸⁷⁶ *a cuius partibus fortissime stare videtur* – здається, що він твердо стояв на його боці.

⁸⁷⁷ *interim* – тим часом.

⁸⁷⁸ “do miasta” дописано під рядком.

⁸⁷⁹ на “*Valete!*”, але *revera* – на “прощання”, але насправді.

⁸⁸⁰ На маргінесі цифра 25.

⁸⁸¹ *in obsidione* – в облозі. У рукописі “*obsed[io]ne*”.

Опубліковано: *Zubrzycki Dionyzy*. Kronika miasta Lwowa. – Lwów, 1844. – S. 311–317; український переклад: *Зубрицький Денис*. Хроніка міста Львова / пер. І. Сварник, ком. М. Капраль. – Львів, 2002. – С. 279–285;

Czolowski Aleksander. Relacja o oblężeniu miasta Lwowa przez Bohdana Chmielnickiego // *Kwartalnik Historyczny*. – 1892. – R. 6. – S. 543–550;

Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Степан Томашівський. – Львів, 1898. – Т. IV. – Док. XXVIII. – С. 96–107;

Кушевич Самійло. Листи зі Львова / пер. з пол., латин. та передм. Івана Сварника // *Жовтень (Львів)*. – 1980. – № 1. – С. 119–127; № 2. – С. 130–135. – № 3. – С. 99–106. – № 4. – С. 117–127.

№ 114

3 листопада 1648 р., Львів. – Лист Самуеля Казимира Кушевича до батька Павла Кушевича до Кракова про ситуацію у Львові та родинні справи з коментарем Мартина Голінського

Copypia listu ze Lwowa p. Samuelia [Kazimierza] Kuszewycza, sendyka lwowskyego, do Krakowa, do p. oycza swego [Pawła Kuszewicza] y małzonky swey [Honoraty Katarzyny Krupiczówny (Krypuszewiczówny)]⁸⁸², będącz w czyskym [ciężkim] vtrapieniu. *Die 3 9bris anno 1648*.

Gdy szie Chmielniczky ruszeł ode Lwowa ku Zamoszcziu z woysky, wszędy srogie woyska goszczinze pozaliegaly, miasteczka y wszie pustosząc, paliacz y liud ieden zabyiano, drugich w niewolią brano, iako będzie o tym nyzey, y Tatarowie z Tat beiem, hetmanem swym. || (арк. 163)⁸⁸³

Мой wielce msci dobrodzieiu!

Nie tylko człowieka, ale y ptaka nie widac przy Lwowie, kteryby albo z Polski do nas, albo od nas do Polski mogli przeleciec y o wzajemnych⁸⁸⁴ rzeczach obwiescic. Iuz to czwarty ras pisze do Krakowa, a wiedziec nie mogę, czyli od nieprzyiaciela przeięte, czyli w. mci są wcale oddane. Woyska kozackie y tatarskie odstąpiły od murow naszych, ale o dwie mili gromadne niektore pułki leżą, dla ktrych ani my wyiezdzac, ani ludzie do nas przyiezdzac nie mogą, y tak po staremu iestesmy w oblężeniu. Mamy wiadomosc, ze w tych dniach kursor krakowski wpał nad samym Lwowem w ręce nieprzyiacielskie, z ktrych potym vszedł y do Krakowa wrocil się. Ten tam powie-

⁸⁸² *Baczowska Wanda*. Kuszewicz Samuel Kazimierz (1607–1666) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. – Т. XVI. – S. 308–309; *Томашівський Степан*. Самуїл Казимир Кушевич, райця львівський і його записна книга // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. – Львів, 1896. – Т. 15. – С. 7–8.

⁸⁸³ Арк. 163–166 писані іншою рукою, вклейка Голінського до своєї книги.

⁸⁸⁴ Слово правлене Мартином Голінським: літера “n” дописана над рядком.

dziec moze, iakie sam v nas miast y miasteczek, wsi y wszystkich rzeczy popustoszenie y wniwecz obroczenie. *Nunc campus, ubi Troia fuit*⁸⁸⁵. Przyszedl tez w tych dniach z Krakowa kursor od paniey Robertowey do samego pana posłany, a ten nam powiada, ze w tamtym kraiu nie mają zadney wiadomosci o nieszczęśliwym obleżeniu naszym y o żadnym ratunku dla nas nie myślą. Niech Pan Bog płaci Rzeczypospolitey, dla ktorey niedbalstwa niezliczona prawie liczba dusz chrzescianskich w niewolią poganską idzie, nie wspominaiącz tych, ktorych okrutnie na kazdym mieyscu zabiiaią. Temu mi dziwno, ze przez paniey Robertowey poslanca od pani moiey nie miałem pisania, lubo pani Gędzicka y insze do małżonkow swoich pisaly. Prę[t]ko mnie zapo- || (арк. 164) mniała, do Krakowa przyiechawszy. Ia w obleżeniu tak ciężkim będąc, staram się, abym dał o sobie wiadomosc, a ona za łaską Bożą na wolności zyiącz, nie moze wywiedziec sie, kiedy drugie lwowianki do mężow wysylaią. Laczna to philosophia obesłać sie worem, aby wszytkie wiedziały, kiedy iedna wysyła. *Patientia*⁸⁸⁶ v nas barzo zła. Gumna wszytkie y sztyrty od Zaporozza az do Lublina popalone. Chleba nie wiem, zkąd zasiągać mamy. Ludzi od głodu wiele barzo umiera. Cosz bedzie daley? *Sat sapienti!*⁸⁸⁷ Ostatka listowi poruczac nie mogę y zal mi serdeczny nie dopuszcza. Opisałem poniekąd *statum rerum nostrarum*⁸⁸⁸ w. mci w pisaniu przesłym. Nie wiem, iezeli dosło. Dzis do i. m. p. woiewody krakowskiego [Stanisława Lubomirskiego] pisze od miasta y do Przeworska (day Boze szczęśliwie!) przesyłamy. Iutro do w. mciow wyprawie, Pana Boga prosząc, aby pisanie moje mogło przysc do rąk w. mci, a potym od w. mci do mnie, iezeli nas Pan Bog z miłosierdzia swojego wcale tu zachowac bedzie raczył. Mysmy iuz gotowi bronie sie az do samey smierci y zguby, iezeliby nam Woysko Zaporowskie wiary dotrzymac nie miało. Teraz, gdy pisze, przyszedł *ipso momento*⁸⁸⁹ cursor z Warszawy bez listow, uciekszy z rąk nieprzyiacielskich kilka razy, na drodze będąc poimany, y oznaymił, ze Kazimirz na krolestwo obrany. Day Panie Boze, bo tego kozacy barzo pragneli y sąm Chmielnicki obiecował po kilka razy *ad primum nuncium*⁸⁹⁰ odpasac szable y luk odlozyc od siebie, a iemu *debitum obsequium et reuerentiam*⁸⁹¹ oddac.

Kachniczke w. m. pozdrow ode mnie z małym || (арк. 165) Iwaneczkiem, moię kochaną pareczkę, a powiedz w. mc ode mnie, ze mi sam Pan Bog dac raczył małą czoreckę, ale imienia nie wiemy. Iezeli pozyie, wolno ią bedzie nazwac podług upodobania. Nie dopuszcza zal pisac, co tego u nas pogi-

⁸⁸⁵ *nunc campus, ubi Troia fuit* – тепер поле там, де була Троя.

⁸⁸⁶ *patientia* – терплячість.

⁸⁸⁷ *sat sapienti!* – розумному досить!

⁸⁸⁸ *statum rerum nostrarum* – стан наших справ.

⁸⁸⁹ *ipso momento* – у той самий час.

⁸⁹⁰ *ad primum nuncium* – на першу звістку.

⁸⁹¹ *debitum obsequium et reverentiam* – належний послух та пошану.

neło to od ognia, to od głodu y zimna, y pod dzis dzien ginie po ulicach, po rynku, po cmentarzach, miedzy kramami y po innych mieyscach. Powiecz w. m. y to, ze iezeli za wolą Bożą do nas powroci, nie tylko Lwowa, ale y domu swego nie pozna. Az do ostatniey koszule obroczilismy się wniwiecz, bo y koszule własne ginąc musiały, czego az groza wspominac. Niech Pan Bog pochwalon bedzie za wszystko! Powiecz w. mc, zem w hordzie tatarskiey będącz, lanczuszek darowac musiał sultanowi, chcąc sie dostatecznie wywie-dziec, iezeli Kachniczki moiey zagony rozpuszczone (bo nam tak było udano) nie zabrały. Napomniey w. m. ode mnie y od siebie, niechay, Pana Boga sie boiącz, skromnie teraznieysze nieszczęście ponosi, spodziewaiąc sie z nieba pociechy y nagrody. *Vivit Deus, Deus consolationis et Deus misericordiarum!*⁸⁹² Rzeczy niechay ochrania, a w chodzeniu iako nayskromniey, bo nie ku rzeczy, aby sie lwowianki w Krakowie stroic miely. A mi sam[i] ledwie nie nago y boso chodzemy, potraciwszy wszystko a rzemieznika dostac nie mogąc, bo z wału pod gardlem zchodzic nie mogę do domu. Tosz nieszczęście padło na tych, co pouciekali, gdyz im wszystkie sklepy pozako-wano y rzeczy pobrano. Alec im zalu szkoda przydawac. Powiecz w. mc y to, ze iuz kilka niedziel, iako piwa nie piie, samym winem bawiac sie, ktorego, Pan Bog wie, iako nam || (арк. 166) długo stawac bedzie. *Caetera in silentio*⁸⁹³. Iutro poprawie, a teraz wszystkim wmciom czołem byie po nieszczęśliwemu. Ruskowi synowca swego zalecam, Kasienkę oblapiam, Iachniczka czałuie.

W L[w]owa 3 *nouembris* 1648.

W. m. powolny choc utrapiony syn, Samuel [Kazimierz] Kuszewicz. || (арк. 167)

Опубліковано: Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Степан Тома-шівський. – Львів, 1898. – Т. IV. – Док. XXX. – С. 122–124;

Кушевич Самійло. Листи зі Львова / пер. з пол., латин. та передм. Івана Сварника // *Жовтень* (Львів). – 1980. – № 1. – С. 119–127; № 2. – С. 130–135. – № 3. – С. 99–106. – № 4. – С. 117–127.

№ 115

6 листопада 1648 р., під Замостям. – Лист Богдана Хмельницького до ельблонзького каштеляна Людвіка Вайгера з пропозицією приєднати німецькі реґіменти до Війська Запорозького

Copyia listu Chmielnyczkiego do i. m. p. Waiera [Ludwika Wajhera/Weihera] *de data 6 9bris anno Do[mi]ni 1648*, będącz pod Zamoszczyem z woysky kozackiemy y tatarzskiemy, obliegszy Zamoscie.

⁸⁹² *Vivit Deus, Deus consolationis et Deus misericordiarum* – Живе Бог, Бог утішен-ня і Бог милосердя.

⁸⁹³ *caetera in silentio* – решта – у мовчанні.

Tytuł.

Ie^o [mo]sczy panu Waierowy, obersterowy y kapitanowy, y wsistkim offi-
cerom company czudzozi[emsky] niemieczky⁸⁹⁴ zdrowya dobrego od Pana Boga
y vprzeimego towarzystwa wiernie zyczem. Czokolwiek sie dzieie na
swiecie, lubo zlie, lubo dobrze, a mianowycie w takim razie, czegosmy so-
bie, iako zywo, nie zycely, aby krew chrzescianska za winnych niewinnie lacz
sie miala, wszistko to podobno stalo sie s przezrenia Boskiego, z obu stron
grzechom swym poczytacz mozem. W czym y w teraznieyszey klięscze niko-
go inszego przycina tego bydz nie znajduiemy, tylko dwoch: xziążęcia Wisnio-
wiczkiego a p. chorążego koronnego [Aleksandra Koniecpolskiego], którzy
nasz własnie o zgubę zawiedly. A my musimy stacz przy sobie, poky nasz
stanie, prosząc P[ana] Boga, aby nasz y do koncza z łasky swey świętey w
niewinnosciach naszych od takich następczow bronicz racęł. Dosła nasz ta
wiadomosc od więzniow, ktorychesmy z kompaniey w. m. niemieczky dostali,
ze w. m. bardzo załueczye tego, ze tak liadaiaiko tężze xziążę Wisnio-
wiczkie na ladaiaką zgubę w. m. zaprowadzięł. Alie my, lubosmy nie wszis-
czy sinowie koronny, alie iako z przodkow naszych woienny, z takich ze
rownych sobie rycerstwa, iako z w. m., bardzobismy radzy raczy z w. m.
sobą zobopolnie przyiazn towarzystwo, anizely nadaremne z obu stron mieli-
bysmy umyeracz. Poniewaz xziążę Wisniowiczkie w. m. w tym widał, my
prosiemy w. m. do siebie w iedną companyą y w iedno towarzystwo wiernie.
Pod przysięgą Boga wszechmocnego, nie telko iakiey zgubi, alie y nai-
mnieyszy krzywdy od nasz sie nie spodziewaycie. Iako terasz w. m. iestesczye,
ktorzy regimentarzamy, y przy nasz kazdy przy swoim regimentzie y [u]wadze
zostawacz będzie powinien. Zaczym tak rozumiemy, ze y Rzeczpospolita
wdzięcnie to będzie przymowala, ze iezdeszmy skłonnieszemy do pokoiu,
anyzely do rozliania krwi naszej chrzesczyansky. Nie będziecie w. m. głodny
y nadzy, any pieszy, y owszēm będziecie w. m. mną contęncy y zobopol-
nego towarzystwa naszego. Pomierzywszy sie z Rzecząpospolitą y wzywwszy
pokoy, znajdziemy taky sposob, ze w. m. z nasz contęncy będziecie, iako y
czudzoziemczy lubo Tatarowye. Alie w. m. pogotowiu bęndąc bracią naszą
y chrzesczyany, rozumiemy, ze na to chętnie zezwoycz raczycie, iako czy
liudzie, ktorzyscie zwykly zawsze przez prace swoje sablią stuky chleiba
zazywacz raczyce, iako y my tym sie na swiecie zywiemy. Vspokoywszy
swoych, naydziemy czudzoziemskych kraioy, ktorzy są nieprzyiacieliamy
oy- || **(арк. 168)** czynię naszej, Koronie Polskiey, zobopolnie w. m. stuky
chleiba zdobywacz. Lubo przez tego posłancza naszego, a compana waszego
Piotra Nięmcza, ktorego do w. m. poszělamy, albo przez kogo wola w. m.
będzie, do nasz czym prędzey, o wszystkym sczerze a wiernye wypiszawszy,
przisyłaycie. Dliaczego za nyēm umisnie poszylamy kylka tysięczy woysko-
wych naszych zaporowskych, yako y Tatarow, abyszmy iako nayprędzey

⁸⁹⁴ Цей рядок дописаний пізніше.

mogly miecz wiadomosc, y dlia tego tey noczy terasz zatrzymamy sie. Przy tim, day Panie Boze, abyszmy sie z w. m. braterzsko przywytaly, s czegoby był Pań Bog pochwalion y lud chrzesczyansky w pokoju zostawał.

Data w drodze pod Zamosczyem.

W. m. moych mosczywych pp. y braczy wszego dobra zycliwy przyiaciel, Bochdan Chmielniczky, z Woyskiem Zaporowskym hetmań.

Опубликовано: Supplementum ad historica Russiae monumenta / Дополнения к актам историческим, относящимся к России. – СПб., 1848. – С. 183;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 25. – С. 69–70.

№ 116

7 листопада 1648 р., Замостя. – Лист ельблонзького каштеляна Людвіка Вайгера до Богдана Хмельницького у відповідь на його пропозицію приєднатися до козаків

Respons od i. m. pana Waiera [Ludwika Weihera], kastellana elbiąnskiego, pułkownyka nad ludem czudzozięmskym, w Zamosczyu będących, do Chmielniczkiego.

Iesczy p. Chmielniczkiemu, chetamnowy, y wszystkim pułkownikom kozackym zdrowia dobrego zycemy od P[ana] Boga.

Prawda, ze kazdego nieszczęczya ludzkiego grzechy przycina są, alie czyie, na sządzie Bozym obaczmy. Iednak y na swieczye iest tak sprawiedliwy Bog, ze ludzkie krzywdy nieszczęciem zwił nagradzac. Y w. m., iezeli masz krzywdy od kogo, iusz pono y dobrze nagrodzone, sąm przez dopuszczenie Boze y Rzeczpospolita ma mocz sprawiedliwosc uczynicz. Sablią szukac chlieba przyznawam, ze zwycaina było szukacz w. m., aliesczye go zwycainie nie sukaly v Rzeczypospolitey, iako v matky swey, alie u nieprzyiaciołky sukaly, czego y my zawsze y wszędy gotowismi dopomocz w. m., oprocz samego przeciwko Rzeczypospolitey stowarzisenia sie. Bosmy y my lubo nie narod polsky, aliesmy sinowie tey Rzeczypospolitey, iako Prusaczy, Infiąncykowie, Kurlancykowie, alie osoblywie ia, Waier, pułkownik nad ludem czudzozięmskym, iezdęm y sinęm Rzeczypospolitey, y senatoreń, kastellanęm elbinskym. Przeto skłonnny iestesmy do pokoju y rozliania krwiе wzaięmny myędzy chrzesciany spólnemy oyczyzny sługamy any chcęmy, any damy do tego przyciny, nie wąpiacz, ze nam tegosz w. m. wzaięmnie dotrzymasz, iako ofiaruiesz. Za czo będzie Pań Bog pochwalyon y ludzie chzesczyansczy w pokoju zostaną.

Data Zamosczya die 7 9bris 1648.

W. m. zawsze zycliwy przyiaciel, F. W. P. W. C.⁸⁹⁵ || (арк. 169)

⁸⁹⁵ Ймовірно, "L. W. P. W. C." (Ludwik Weiher, pólkownik wojsk cudzozięmskich).

Опубліковано: Supplementum ad historica Russiae monumenta / Дополнения к актам историческим, относящимся к России. – СПб., 1848. – С. 184; Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Упоряд. о. Ю. Мицик. – К., 2012. – Т. 1: 1648–1649 рр. – Док. 138. – С. 182–183.

№ 117

7 листопада 1648 р.⁸⁹⁶, передмістя Замостя. – Лист Богдана Хмельницького до сенаторів і шляхти в Замості з вимогою викупу та про повернення татарського посла

List Hmielnickiego Bohdana z responsem ięmu dane pod Zamosczyem, z woysky będącemu tatarzskiemu y kozackiemu, 1648.

Wielmozny mosczywy pp. senatorowie y wszistkie stany rincerstwa, na ten czas w Zamoscziu będączym.

Woysko Zaporowskie z dawnyh czasow nie telko swoym chrzescianom, alie y bisurmanom zwikło zawsze słowa swego dotzymacz, iako y po pierwszej porazce woyska polskiego, serdecnie zaluiąc zguby krzescianskiej w ninieysym upatku, poniehawszy wsistkiego, posło beło na zwikłe swoje mieyscza na Zaporozie. Alie iuz samy dobrze wiecie, kto tu nasz do w. m. zaprowadzył. Lubobismy w. m. dokuczac nie heziely, kiedibiscie w. m. pokoiu⁸⁹⁷ pewne postanowienie wedlug potrzeby y wolnosczy naszych woyskowych z namy postanowycz, zaczim bysmy miely bydz [pewni] zdrowia swego y spokojnego zyczia na swiecie. Wierzęmy tęmu, zebyscie w. m. radzy pokoiowy swęmu, alie obawiamy sie na xziążęcia Wisniowieckiego, zeby nas znowu nie zdradziel. Co strony ognioiw w maietnosciach w. m., nie kazęmy tego czynicz, chiba iako woysko wielkie nie iedney matky dziatky, choc nie umislne zapaly, ognia nie zagrzebie. Iednak surowy zakas czynięmy, a naybardziej z hordą tatarzską zbiegacz trudno. O contentatyą zas, iako lwowianie, nie wadziloby, gdibiscie w. m. kazaly vczinic, a nas tu długo nie zatrzymuiąc, nie dla nas telko, alie dla tyh czudzozięmcow, ktorym my zwykly z tyh dobr płatę dawacz. Kto nas tu zawliok, wiecie. Z tą strzelbą ognistą iescehmy nie kazaly poczynacz, spodziewaiąc sie pewney ugody od w. m. O posła zas tatarzskiego, ktorego przy sobie maczie, ządamy łasky w. msciow, aby on z namy sie obaczył dzisiaj, gdisby w naili[ch]szsey woynie nigdzie poseł nie ma bydz zatrzymany. Zatym day Boze dobranoc w. m.

Datum na przedmieszcziu zamoyskym w sobotę die 6 9bris 1648⁸⁹⁸.

⁸⁹⁶ Датування за нотаткою С. Томашівського: *Томашівський Степан*. Межи Пиллявцями і Замостем // *Жерела до історії України-Руси*. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 132 (прим. 316).

⁸⁹⁷ Слово повторене двічі.

⁸⁹⁸ Субота припадала на 7 листопада.

Wasmosciom m. m. pp. y wszistkiemu pospolstwu zyclywy przyiaciel y rad słuzy[c], Bohdan Hmielnicky, hetmon z Woyskiem Zaporowskyem.

Опубліковано: *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси.* – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 131–132 (прим. 316);

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 28. – С. 74–75 (з датою 7 листопада 1648 р.).

№ 118

8 листопада 1648 р.⁸⁹⁹, Замостя. – Відповідь сенаторів і шляхти Замостя Богданові Хмельницькому із запевненням, що вони не можуть заплатити викуп

Odpis na list panu Chmielnickiemu.

Iego mosczy panu Bohdanowy Chmielnickiemu, hetmanowy Woyska Zaporowski[e]go.

Prawda iest, ze my od szamych siebie, nie od wszistkey Rzeczypospo[litey], pokoy stanowycz mozemy, alieszmy y my częszcz Rzeczypo[spoli]tey, ktora y bez nasz z nykym any pokoiu, any woyni stanowycz nie moze. Zaczym pokoy z namy iest y będzie częszcz pokoiu ze wszistką Rzeczapo[spoli]tą. Ognioy y palienia, ze w. m. zakazuies, wierzemy y prosieśmy, aby tak bydz mogło. Lwowianie iako w. m[sczio]w ukontentowaly, prawdziwie nie wiemy, alie ludzkoscz naywiszse przechodzy vkontentowania, tedy || **(арк. 170)** ludzkoscz w. msciom oswiadczamy. Skarbow tu u nasz niczych nie mas, z kteryhby Tatarom zapłata naliezała, ktorым zesmy nie daly przyczyni, z nasz sie okroycz nie moze. Mysmy niespodzianie telko zdrowiem a orężem zprowadzily y, zbywshi przez ogień maiętnosczy naszym, szablją telko, iako y w. m. piszes, hlieba nom sukacz przydzie. A day Boze, zeby spolnie z waszmoscią u nieprzyiacielia tey Rzeczypospolitey. Posel tatarsky z woly Rzeczypospo[litey] tu zatrzymany iest y bez woly iey wypuscony bydz nie moze. Dosc na tym, ze to za tym pokojem z waszmoscią przistoinie iako posel posanowanie ma y będzie miał. Zatym day Boze dobry dzień w. m.

Опубліковано: *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси.* – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 132 (прим. 317);

Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – К., 2012. – Т. 1: (1648–1649 рр.) / Упорядн. о. Ю. Мицик. – Док. 137. – С. 180–181.

⁸⁹⁹ Лист було написано на другий день після листа Богдана Хмельницького від 7 листопада (див. док. 117). Датування за виданням: *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси.* – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 132.

№ 119

8 листопада 1648 р.⁹⁰⁰, Замостя. – Лист Богдана Хмельницького до міщан і залоги Замостя з погрозою захопити місто і землі до Вісли

List Bohdana Chmielnickiego, hetmana kozackiego, 1648.

Panowie rycerze wojska polskiego y wszisczy obywatelie zamoysczy!

Pysecie do nas, wimierzaiącz sie figliamy rzkamo vgody, a tu więcey w serczu swoym z głowamy sie nie zgadzacie. O kontentaczey zadnym od was prawdy nie masz, ze mowycie, dla Tatarow nie maczie zadnych skarbow. Dobrze ony sobie nagradzaią y głowamy wasemy, iako zonamy, tak dziatkamy. Nie rozumieycie tego, abysmy telko pod Zamoscie przysly. Mąm u Panu Bogu nadzieię, ze Pań Bog wszehmogący przez iedno liato y tę zyme, iakoscie wielie z nas przez dziesięcz liat braly, nagrodzy sie to z łasky swey świętey, a z waszyh maiętnosczy. Zlie na nas beło, zescie nasz pierwey bely osukaly, a mianowyczie starszynę w Woysku Zaporowskym swemy podarkamy, abysmy sie od czerny odłacyły, cosmy bely na słowa wasze uciniely. A teraz w iedney kupie będącz, azely nie pomoze Pon Bog więcey na nasz iezdycz. Spodziewaczcie sie na iaky posiłek, nie wiem, iezeli go docekacie. Posło dusyhwatow niemało az do Wysły, szukaiącz wasyh to posiłkow. Y Wisła będzie nasza, za pomoczą Bożą, łaskawie przes się będzie przenosiela. Liepiey beło wspomniec na Brody miasto y zomek, gdy nie hciely z namy miecz zgody: nie telko miasto ogniem posło, alie y zomek, iak iest mocny, wsistek wzyeto. Takze y tu samy sobie iako rozumiecie. A my z imięniem Bozym, na ktorego sie spuscomy, będziemy sie pilnie o was starac, kiedy nie hecie przy swym zdrowiu zostacz, gdis to nie nasa mocz, ani szila, tylko Boskie są sprawy, ktory zwyk zawse karac hardych y naszey krzywdy. Zatym bądźcie łaskawy, kiedy hecie.

Dat[um] zpod Zamoscia, skoro napysano *die 7 9bris a[n]no Do[min]i 1648*.

Pań Bełzecky pokłon swoy wm. m. m. pp. oddaie, dobrze zdrow iest w naszym woysku. Day Boze, aby každemu nieprzyiacielowi tak sie stało naszemu, iako przy nim w iego maiętnosczy. Y w Narolu⁹⁰¹ tos sie stało iako przesywnym.

Bohdan Hmielnicky, hetmon z Woyskiem Zaporowskym.

Опубліковано: *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 132–133 (прим. 318);*

Справи і речезы україніские: Матеріалы до дзиейów козачезны і хайдмачезны / Red. F. Rawita-Gawroński. – Lwów, 1914. – Док. 3. – С. 100–101;

⁹⁰⁰ Датування за виданням: *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 133.*

⁹⁰¹ У рукописі “Narolu”.

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 29. – С. 76–77.

№ 120

7 листопада 1648 р.⁹⁰², Замостя. – Лист до Богдана Хмельницького від шляхти і залози в Замості з відомостями про їхніх послів на елекційний сейм і пропозицією миру

List Zamoszcia do Hmielnickiego.

Chrzesczyanskiey naliezy poboznosczy nie rozliwacz krwi chrzesciansky, do cego zez w. m. nie beł chczywym, pokoiu z Rzeczapos[polita] przez posłow swyh pragnacz. Tak sie || **(арк. 171)** Rzeczpospolita pokazała, kiedy commissarzow do tractowania z conuocatię wyprawiała, co ze nie stanęła, a krew sie po staręmu krzescianska lieie. Kto do tego przyczyną, są⁹⁰³ Bozy niehay będzie nad nim. Teraz, ze w. m. w tymze pokoiu świętym z Rzeçapo[spoli]tą w przedsięwzięciu zostanies, chwaliony zamiś w. m. y przycini do odmiany tey w. m. dobrej woliey nie dąmy y spokoinemy spokojnie trwac hçemy, gdyzesmy y my posłow naszych na electyą wyprawily, ktorzyby Rzeczypospo[litey] persuadowaly, aby przez pokoy rzecz w. m. sie konceła, aby siły swoje y w. m. racey na nieprzyiacielia Rzeczipos[poli]tey, iako y w. m. piszes, obroczyła y krolia takiego z urodzonih w Koronie kroliewycow obrała, coby do tego pokoiu z w. m. na usłudze Rzeczypo[spolitey] zostaięczym pomocnym był. Co tedy posłowie naszy cokolwiek nam tam sprawiā w tey materiey, zaraz nieomieskamy dacz znac w. mcy. A tym casęm iako y od w. m. pewny pokoiu zostaięmy, tak y my wzaięm obiecuięmy go w. m., do cego iezlyby międyz namy większyh warunkow potrzeba, nad te wzaięm do siebie pysma nasze, tedy cekamy resposnu od w. m. Zatym w. m. Panu Bogu poruczomy.

Dan w Zamoszcziu *die 8 9bris 1648*. W. m. we wszem zyclywy przyiacielie dignitarze y stān rycerzsky, na tēn cas w Zamoscniu zostaięczy.

Опубліковано: Supplementum ad historica Russiae monumenta / Дополнения к актам историческим, относящимся к России. – СПб., 1848. – С. 182;

Документи об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – Киев, 1965. – Док. 71. – С. 191–192 (з датою 7 листопада 1648 р.);

Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 pp. – К., 2012. – Т. 1: (1648–1649 pp.) / Упорядн. о. Ю. Мицик. – Док. 136, с. 179–180 (з датою 7 листопада 1648 р.).

⁹⁰² Датування за коментарем С. Томашівського та іншими списками (див. легенду): *Томашівський Степан*. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 130 (прим. 308).

⁹⁰³ Слово повторене двічі.

№ 121

10 листопада 1648 р.⁹⁰⁴, Замостя. – Лист від шляхти Замостя до Богдана Хмельницького з проханням не нищити маєтків у воєводстві і пропозицією обміну полоненими

List od Iwowian [*de data 17ma octobris*]⁹⁰⁵ odsełamy w. m.
Znowu list Zamoscia do Chmielnickiego od sliachty.

Sliachta y obywatelie woiewodztw tutecznych, ktorym dlia nastąpienia prętkiego Woyska Zaporowskiego w te kraie nasze przislo odbiezecz maiętnosczy y gumień y poddanih naszych ogniem pałaią[cyh], ynaczy drugyh obrocnicz trudno, tylko prozbą a ludzkoszczyą postępując, prosym przeto, aby woyska zaporowskie dobr naszych ogniem y miecem nie woiowały. Wsак задnego tu nie mas między namy, ktoriby kiedy do wzrusenia praw y wolnosczy Woyska Zaporowskiego miał dacz przycynę, y owszēm takowy są, co sie zawse na seymah o czalosczy praw w. msciow domawialy, prągnącz zycz w pokoju z Woyskiem Zaporowskym zawse Rzeczypospolitey wygodnym. Przeto prosiemy, aby tez w całosczy ludzie, wiosky y gumna nasze zostawaly. Co zawdzięcaiając, parę becek wyna po koiędzie w. m. mosciem[u] panu posyłamy. Coby tam za więznie z kraiu woiewodztwa naszego bely, prosymi o wiadomosc, zebysmy na odmianę bracz yh mogly. Ciesemy sie zdrowia p. Bełzeckiego y nawiedzamy go. A my tez setnyka korsunskiego [Fedora]⁹⁰⁶ Kalinę, ktorego iuz po odiezdzie xziażęcia i. m. Wisniowieckiego wzyęto, y zdrow dobrze. Ynszyh xziażę i. m. wzyął sobą || (арк. 172) do Warszawy. Zatym pokoju z wase[s]zczyą zycz hcemy y z hęciamy naszemy zaliecamy sie w. m.

Опубліковано: *Томашиівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 133 (прим. 323); Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – К., 2012. – Т. 1: (1648–1649 рр.) / Упорядн. о. Ю. Мицик. – Док. 138, с. 181–182.*

⁹⁰⁴ Датування за виданням: *Томашиівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 92.*

⁹⁰⁵ *Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – S. 312.*

⁹⁰⁶ *Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – С. 78 (прим. 3).*

№ 122

13 листопада 1648 р.⁹⁰⁷, під Замостям. – Лист Богдана Хмельницького до шляхти і міщан Замостя з повідомленням про посольство Андрія Мокрського до Варшави на елекційний сейм і наміром дочекатися його повернення у таборі

List od Chmielniczkiego do Zamoszczya, do slyahyty odpysz.

Ih moszcziom pp. sliahczie y obywateliom w Zamoszcziu będączym.

Raczyczie wm. m. m. pp. pisacz do mnie, zębym maietnosczy, gumień nie rosказowal pałycz, o czo my y przede tym srogo rosказowaly, aby tego nie czynieli y w maietnosczyah i. m. p. starosty kałuskiego [Jana Zamoyskiego], y w starostwie sokalskim Tatarowie y iedney dusze plonu nie braly, iako tesz y w inszyh. A co teraz strony wolnosczy naszym, wiemy o tym dobrze, ze w. m. niektorzy przycyna nie iestesczye. Alie cos tęmu czynicz? Przy winnyh y niewinnim sie dostacz musialo y dostaie. Wsак w. m. wieczie o tym dobrze, kto temu iest przycina, ze mało nie wszistkę ziemię wniwecz obrocieli, mianowyczie i. m. p. [Aleksander] Konieczpolsky, chorąży koronny, a drugi ksiązę i. m. [Jeremi] Wysniowiecky. Przecię my iednak, zycząc pokoiu, wyszłyamy do Warszawy i. m. xziędza [Andrzeja Hancela] Mokrz[s]kiego, ktory tak kroliowy i. m. świętey pamięczy, yako y senatorom wszistkym dobrze znaiomy, aby iako nayprędzey sprawywszy co dobrego w senaczie y v wszistkiew Rzeczypospoli[tew], do nasz dawal znacz y aby sie krew krzescianska nie liała. Na ktorego tu powrot pod Zamoszczem oczekywacz będączemy, hoczby za trzy dni powrocziel, tedybysmy radzy byly. O ktoryh dolieglywosciach dobrze wiadom i. m. p. Iezowsky, kum moy, koreму we wszistkym wiare daiczie. Za oznaimienie o [Fedorie] Kalinie, ze zdrow dobrze, wielce w. m. dziękuie. Przy tym dzięn dobry w. mci[om]. Liepiey ustnie kum moy da w. m. sprawę, mianowyczie i. m. p. Iezowsky, co za mowy między namy byly.

Wm. m. m. pp. zyclywy przyiaciel y gotow słuzycz, Bohdan Chmielnic-ky, hetmon z Woyskiem Zaporowskym. || (арк. 173)

Опубліковано: *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 133–134 (прим. 324);*

Справи і речези українские: Матеріали до dziejów kozaczyzny i hajdamaczyzny / Red. F. Rawita-Gawroński. – Lwów, 1914. – Док. 5. – S. 101–102;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 30. – С. 77–78.

⁹⁰⁷ Датування за вид.: Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – С. 78 (прим. 4).

№ 123

*1648 р., початок листопада, Замостя*⁹⁰⁸. – Лист сенаторів і шляхти в Замості до Богдана Хмельницького з проханням припинити знищення їхніх маєтків і дотримуватися миру

List do Chmielnickiego.

I^o mosczy panu Chmielnickiemu, chetmanowy Woyska Zaporowskiego.

Dziękujemy, ze sie w. m. przyiaznią y pokoiem od nas przyobiecany contentuies y wzaim⁹⁰⁹ nam oboyga, a co większa y z Rzeczpospolitą dotrzymacz obiecuies. Tęmu sie dzywuujem, ze my, ubezpieceny slowem w. m. kawalerskym, nie sprowadzielismy, a tym czasem lud w. m. nastąpiel y skodeę w tym wielką uczyniely y stada zabraly. Przeto prosiemy przyiacielsko, racz dotrzymacz przyiazny y pokoiu statecznie y tego ognistego witania zaniehacz, bo bolieujemy na wzaiemne krwie rozlianieę. Co sie doticze punctu tego, abismy sobie tak postąpiely, iako lwowianie, tak wierzemy, ze iako zołnierz od zołnierzow y od wolney sliahy nicz nie poterzbuies, samą sie spokoyną naszą przyiaznią contentuiacz, ktora nadroszsa iest. Iednak, aby maiętnosczy nasze od ognia y poddany wolny bely od naiazdow zołnierzstwa, w. m. iako hetmanowy communykiem ydącemu, poniewasz na wsiach naszych trunkow nie dostaie, a zdawnas w. m. zazywał liudzkoszy domu Zamoyskiego, tedy y teraz podroznemu kawalierowy trunkow udzielicz możemy. Iuz teraz proszym, zaniehaymi ognistego ygrziska, ktore krew liacz muszy chrzescianską, a wzaiem sobie pokoiu y chęczy dotrzymaimy, z którą sie w. m. zaliecamy w Zamosciu 1648.

W. m. wszego dobra zycliwy przyiacie[lie] senator[owie], dignitarze, stan ricerzsky, na tęn czas w Zamosciu będączy.

Опубліковано: *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 131 (прим. 312; без дати).*

№ 124

7 листопада 1648 р., Замостя. – Лист Богдана Хмельницького до обложених у Замості з вимогою викупу за прикладом Львова

Odpis od Chmielnickiego.

Wielmozny mosczy panowie ze wsziskim rycerzstwem, na tęn czas w Zamosciu będączym.

⁹⁰⁸ Відповідь на лист Богдана Хмельницького від 7 листопада 1648 р. (див. док. 124): *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 88.*

⁹⁰⁹ У рукописі “wzaiu”.

Racicie w. m. do nasz pisacz, zycąc pokoju, a nie woyni, a my tegoz zycemy y w. msciom we wszistkiem wierzymy, alie trudno mamy wierzyc zxiążeciu Wisniowieckiemu, ktory zwykl na nasz zdradziecko następowacz y nawiodł wsistkiego złego na nasze chrzescianstwo y na panstwo w. m., [za którym musieliśmy w tropy iść. A ponieważ w-ni]⁹¹⁰ || (арк. 174) z Warszawy wiadomoczy spodziewaczcie sie, y my dlia tego zabawycz sie tu musimy, o czym tak rozumiemy, ze mu tego Rzeczpo[spoli]ta y panu chorążemu [Aleksandrowi Koniecpolskiemu] nie pohwały, alie racey zycemy tego, aby sie więcej krew krzescianska nie liala y abysmy syly nasze zobopolnie na nieprzyiacielia Rzeczypospo[litey] obrociley, co day Panie Boze, aby sie to iak naprędzey stalo y aby iuz na tym doszycz. Chodzim sie w kielkunastu tysięczy pod miasto zbliżel, alie nie dlia tego, abysmy miely do miasta przistępczynicz. Zatym sie w łaskę wm. mego mosciego panstwa iako naypilniey oddawom.

Datum na przedmieszcziu Zamoyskym, *an[n]o* 1648 w sobotę.

Wm. m. p. y wszistkiemu pospolstwu wszego dobra zyclywy przyiaciel y powolny sluga, Bochdan Chmielnicky, hetmon z Woyskiem Zaporowskym.

Pewnykiem lepiej sobie w. m. vczynycie, zebi tak, iako lwowianie, z namy postąpczyzie dlia czalosczy zdrowia wasego.

Опубліковано: *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостєм // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 130–131 (прим. 311);*

Sprawy i rzeczy ukraińskie: Materiały do dziejów kozaczyzny i hajdamaczyzny / Red. F. Rawita-Gawroński. – Lwów, 1914. – Док. 4. – С. 101;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 27. – С. 73–74 (з датою 7 листопада 1648 р.).

№ 125

15 листопада 1648 р., під Замостям. – Лист Богдана Хмельницького до шляхти і міщан Замостя з повідомленням про прибуття до нього посла Андрія Мокрського для переговорів

Od Chmielnickiego

Ih mosczyam pp. sliahczie y obywateliom, w Zamosciu będączym.

Wdziecniemy przyięly to poselstwo wm. m. m., ktore w. m. przislaly przez i. m. xiedza [Andrzeja Hancela] Mokrskiego, ktorego zaraz do Warszawy *vnanimo consensu nostro*⁹¹¹ wysilamy, aby między namy pokoy stanął, a do dalszey woyny z namy aby nie przyhodziło, czego uhoway Boze. My y

⁹¹⁰ У рукописі цей рядок пропущено, відновлено за виданням: *Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – С. 73.*

⁹¹¹ *unanimo consensu nostro* – за одностайною нашою згодою.

teraz chcemy vnzonemy sługamy bydz Rzeczypospolitey y wszistkyh w. m., a w. m. iedno teraz z namy według mowy xziędza Mokrzskiego poczinaicie, to iest zebismy pewną rzecz vgody mieli y zebyscie wm. m. p. *aparte, non oculte*⁹¹² przez lysty nam oznaymiely, iako w. m. daliey z namy postapyczie. Przy tym czekamy na respons prętky od w. m. mo[szczywego] panstwa.

Datam w maiętnosczy i. m. p. Młotkowskiego *die 15 9bris a[nn]o 1648.*

Wm. m. m. pp. przyiaciel y słuzy[cz] rad, Bohdon Chmielnicky, hetmon z Woyskiem Zaporowskym. || (арк. 177)

Опубліковано: *Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостем // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 134 (прим. 329);*

Sprawy i rzeczy ukraińskie: Materiały do dziejów kozaczyzny i hajdamaczyzny / Red. F. Rawita-Gawroński. – Lwów, 1914. – Док. 6. – S. 102;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 31. – С. 79.

№ 126

1648 р., листопад. – Новини про початок оборони Замостя та вилазки з міста Людвіка Вайгера та інших ротмістрів

Nowyny

Gdy potym Chmielniczky z woysky kozackiemy y tatarzskiemy, pod Zamosczye nastapywszy, kazał szoniecz sypacz y działa zataczacz, aby mog iaknasposobny do miasta bydz z dział y do sturmu przypuszczycz, spodzie-waiącz sie, ze w mieszczie liudzy nie wielie zostało, alie ze pouczyekaly, gdysz w mieszczie czycho belo, iako belo zakazono. A gdy szie zbliżel liepy Chmiel-niczky y do sturmu kazał przypuszczycz, dopiero nan strzelbę z murów wypus-czono y z dział dobrze poczęto go patczycz. I. m. p. Waier [Ludwik Weiher] ze swym pułkiem, wypadaiącz za nim, cęsto go gromieł, ze go zbytho na kielkanasczie tysięczy zaraz z początku na przywytaniu⁹¹³.

Takze z drugą stronę zebrawszy sie, sliachczicz ieden, poddanych swo-ych y słuzałych chorągiew maiącz, takze na posiłek w pewnim mieysczu ym zastapywszy, zbieł ych na kielkanasczie tysięczy, łup⁹¹⁴ wszistek puszczysz-ym tymze poddanim. Lubo chorągiew chciała do łupu tesz skoczycz, alie to za pierswazyą tego sliachczyca opuścili, telko pogotowiu w sprawie stali dlia obrony y poszłku.

⁹¹² *aparte, non oculte* – відкрито, не потаємно.

⁹¹³ Далі викреслено: “y armatę mu odiał, przed miastem sie osancowawszy i. m. p. Waier”.

⁹¹⁴ У рукописі “łub”.

№ 127

1648 р., жовтень – листопад. – Нотатки про викуп львів'янами полонених і видачу посвідок про це Захарієм Хмельницьким

Lwowianie, będąc w ciężkim prawie obliżeniu y w głodzie, więźniow, ktorzychkolwiek Tatarowie imaly a pode Lwow przeprowadzyl, tedy ych wykupowaly iako mogli a wolno puszcaly, telko szie im na regestr podpisowal kazdy, ktorego okupieli, iako go zową y skąd iest, zeby potym to oddal y nagrodziel czasu pokoioi. A Zacharias Chmielniczky, ktory we Lwowie samotrzynast z kozaky w zakładzie zostal, ten dawal kazdemu kartkę swoią pieczęcią, temu więźniowy, co sie okupił, zeby go znowu nie ymano kozaczy abo Tatarowie. Za czo niech ych Bog poszilia y nagradza lwowianom.

№ 128

Нотатка про захоплення козаками м. Кобрина

Kozaczy y z Tataramy Kobrym miasto zpliądrowali, economią kroliewicza i. m. Casimierza, liud wisiekli, miasto spalieli y chorągiew vsarszką zniesly, ktora tam miała swoje stanowisko. || (арк. 178)

№ 129

1648 р., друга декада листопада. – Лист краківського біскупа Петра Гембіцького до краківського каноніка Миколая Оборського про погодження кандидатури короля між обома королевичами і про справи у війні з козаками

Copyia listu z Warszawy od i. m. x. biskupa krakowskiego [Piotra Gem-bickiego] do i. m. x. [Mikołaja] Oborzskiego, kanonika krakowskiego, 1648 z Warszawy

To w. m. oznaymuję, ze kroliewycz Carol kroliestwa wstąpiel kroliewyczowy Kazimierzowy, ktorego mianowano we srodę [11 listopada]⁹¹⁵ wieczorem samym, a nazaiurz iachał do Iablony kroliewicza i. m. z [x]ziążęciem Radziwiłem y z panem canclerzem [Jerzym Ossolińskim] dziękowacz kroliewyczowy Karoliowy, kęndy niemałe oferty y ceremonie z sobą odprawowaly. Zadney zwady y bytwy nie beło między panstwem, ale to tak kazono wdawacz. P. [Adamowi] Kysieliowy strony Ruszy, co iedno chczał, na wszistko pozwoliono y otrzymał zarasz. Po przisiedze, którą krol i. m. miał odprawowac w piątek albo w szobotę, xziązę i. m. Wiszniowieczkie miał sie ruszycz ku Zamosczui, gdyz krol i. m. daie 1500, kroliewycz Carol 500 y milian dawal

⁹¹⁵ Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 145.

na żołnierza, y p. canclerz 600, i. m. p. hetmon polny [Andrzej Firlej]⁹¹⁶ 6000 Swedow, ktorych ich mm. kroliewiczowie *pro abundantie cautela*⁹¹⁷ zaciągnęli sobie, obracaią przeczywko nieprzyiacieliowy. Xziąże i. m. vniuersały rozesał, aby wszistkie chorągwie stanęły za Wysłą pod Kazimierzem. Krol i. m. trzeciego dnia ma sie ruszicz z nyemałą assistentią przeczywko temu nieprzyiacieliowy, do ktorego krol i. m. roskazał przez posły, yz Rzeczpospolita zyczy sobie pokoiu, ale nie z [Ch]mielniczkm. Krol i. m. kupiel v kroliewicza Carolia 12 apostołow złotych na pieniądze dla żołnierza, gdyz iusz Warszawie otworzely męniczę. Duchowny ofiarowali piniądze y srebro, co moze bydz na piniądze na żołnierza. Chmielniczky trzy razy sturmował do Zamosczya y stracieł niemało liudu, chciał znowu probowacz, ale nie chciała cern słuchacz. Chłopow za Wisłą dwa tysziacza zkupieło sie y posłali do chorągwy naszym, aby sie z niemi złącely, chcącz z boku urwacz kozakow cokolwiek, będąc iusz zaiuszeny, gdysz niemało cys chłopy w lieszie kozakow pobiely y lup niemały odiełi. Litwa, maiącz piętnascie tiszęcy ludu, bardzo dobrze witrzepaly Pułtorakozucha, ze liedwie zostało cwierc kozucha. Dai Panie Boze, aby do koncza! Krol i. m. puszcziel kroliewiczo[wy] Karoliowy xzięstwa raczyborzskie y opolskye. || (арк. 179)

№ 130

21–25 листопада 1648 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про триумфи у Кракові та Казимірі з нагоди обрання Яна Казимира польським королем

20 9bris w piątek kroliewycz i. m. Casimierz kroliem polskym iest mianowany Warszawie⁹¹⁸.

Nowyny przysły na zomek krakowsky w szobothę die 21 9bris 1648, ze Warszawie na electy iest zgodliwie obrany kroliem polskym kroliewycz i. m. Kazimierz y triumphy odprawowano. Na zomku krakowskym z dzyał bytho. Święto beło ofiarowane⁹¹⁹ Panny Mariey.

22 9bris w nyedzielie pp. krakowianie triumphowały w rinku krakowskym, z dział byto, ognie paliono.

23 9bris w poniedziałek w Kazimierzu przy Krakowie odprawowalysmy triumph pp. raycze kazim[ierskie] w rinku y w ratuszu. Ogien paliono na słupie wyszoko, ze 20 dział bytho po trzy razy, racze puszczano, w trąby, w

⁹¹⁶ На елекційному сеймі його було обрано другим регіментарем після Яреми Вишневецького (*Czapliński Władysław. Firlej Andrzej // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1948. – Т. VI. – S. 476*). Польний гетьман коронний на той час був ще в татарському полоні.

⁹¹⁷ *pro abundantie cautela* – для надмірної обережності.

⁹¹⁸ Перший рядок аркуша було дописано вгорі на маргінесі.

⁹¹⁹ У рукописі “ofiarowanie”.

bębny na ratuszu bytho, wyna 21 garczy za zdrowie krolia i. m. y i. m. p. Jeremiego xziążęcia Wysznowieczkiego, chetmana wielkiego koronnego, wypily etc. “*Te Deum laudamus*”⁹²⁰ spiewaly.

24 9bris we wtorek Zydzy triumph tesz odprawiali, ogień palieli y strzeliali zardzewiałyeh rusnych.

25 9bris we srodę w dzień s[więtey] Katarzyni po kosciolach wszędy w Krakowie wotywę odprawowano o Przenaswiętszey Troczy y “*Te Deum laudamus*” spiewano, dziękuiaż Panu Bogu za pana nowo obranego y po kazaniach go zalyecano Czzymierza Cwartego, krolia polskiego nowo obranego.

№ 131

Новини про війська Богдана Хмельницького в околицях Замостя і захоплення козаками Красніка

Nowyny o kozkach 1648 z Warszawy⁹²¹.

Chmielniczky, leżącz z woyskiem kozackym y tatarskim, pod Zamosczyem zagony rospuscziel tatarskie y kozackie, pustosząc y paliąc miasta, miasteczka, wszy, ludzy w pięń szynaiącz, a drugych w niewolią Tatarom daiącz, około Zamoszcza wokoło, także koło Liublina Krasnyk wisiekly. Bely tam trzy chorągwie powiatowe, alie ustąpieły przed kozakamy z myasta. Sami mieskanie bronieli sie, iako mogly, a gdy ich Sturmem kozaczy wzyęli, wstąpieł liud do kosciola, stamtąd sie bronyącz potężnye. Gdy im sieł nie stawało, a kozaczy ich przemogli, w pięń wszistkych wysiekly y xziędza Malinowskiego, kanonikow regul[arnych], zakonika tego zakonu, czo v Bozego Cyala w Kazimierzu przy Krakowie. Tamze rosiekaly, kosczyoł złupiely, dzieczy małe, w kałuchę iednę głęboką zywo ych nabrawszy, rzuczaly, a potym deszczek na nie nakładszy, po nich chodziely, depcząc ie y topiać zywo w oney kałuzy. Drugie dzie- || **(apk. 180)** czy zywo w studnią kielkadziesiąt wrzuczywszy, ziemyą ych przysypaly. A kto moze wypowiedziecz ych tak srogie y okrutne a niesłychane morderstwa y tyranstwa, ktore kozaczy wimyslialy po inszych miastach, miasteczkah y wszyach tak w Ruszy, iako y w Polsce nad xziężą katholiczką, nad sliachtą y pospolitym człowiekiem y na Zydach? (ktorzy tesz przycziną y okaza y tey woyny kozackiey: będącz arendarzamy po ruskyh krayach, dzyw[n]i wimisliali Zydzy nad poddanemy danyni, roboczny y ciężary rozmaite na Rusz wnosząc y na kozaky, y panow podwodząc, vkazuiąc ym wielkie pozytky, y arendy podbyiając w miastach, miasteczkach, wsziach; wszędy osiedli beli Zydzy, trzymaiącz czła, myta, młyny, karczmy, obory, pasieky, prawie beli, iak dziedziczny panowie, czego teraz zal sie Boze).

⁹²⁰ *Te Deum laudamus* – Тебе, Бога, хвалимо.

⁹²¹ Надпис на маргінесі: “Okupiely sie zamoszczanye, daly pewną sumę, zeby miasta nie psował, kamięnic 20000”.

№ 132

*Репліка Мартина Голінського з його жалюми з приводу повстання
Богдана Хмельницького*

Wracząc się do zbrodny kozackych, srodze bez Boga y miłosierdzia zaiuszonych, nikomu wiary nie dotrzymając, napierwey Bogu y świętym kosciółom iego, krolowy i. m. y Rzeczypospolitey y ich m. pp. chetmanom nie pomniacz na przisięgy swoje, bo iezely krzywdę iaką mieli, mogli sie tego vpomniec y sprawiedliwosczy żądacz v krolia i. m., na seymie, v komissarzow, ktorzychby bely naznacely na uznanie krzywdy ych. Alie chłopska swawolia za okazyją⁹²² trudno ma bydz pochamowana, a gdy sie im powiedzie y fortuna do tego posłuzy. Do tego pogań Tatarow zaciągnawszy na niewinną krew chrzesczyanską y zb[r]atawszy sie z niemy, służbę pewną ym przypowiedzieli kozaczy y zołd na konia po złotych trzydziestu⁹²³ Tatarzynowy iednemu Chmielniczky płaciel poty, poko w służbie będą u Chmielnickiego, okrom tego, czo zdobyczy y więzniow Tatarowie nabraly. Pań Bog nasz za grzechy nasze srogie słusnye karze. Prosząc miłosierdzia Boskiego przy pokucie, aby tę pliągę y karanie swe oddaliel od nasz⁹²⁴, a nieprzyiacielia som potłomieli.

№ 133

*Новини про посольство Богдана Хмельницького до новообраного короля
Яна Казимира, українські вимоги до замирення та інші відомості*

Zamoszczya 500 kony draganow wyiechało na czatę dlia zywnosczy y ięzyka. Wyiechał tesz brat Tat beyow swemy Tataramy, zagon[y] puszczywszy dlia zywnosczy y zdobyczy. Nie wiedząc o sobie, napadli na szię tamze, uderzili sie o sie y porządnie starli. Zginęło Tatarow niemało y brat Tat beiw Tatarzin, wodz ych starszy. Draganow tez zginęło do 200, ostatek⁹²⁵ drudzy musiele ustępowac. Załował bardzo brata swego Tat bey, mówiąc: “Zebym woliał, zeby beło zginęło y dwadziescia tysięcy Tatarow, nyzeli brat moy iedę”. || (арк. 181)

Skoro sie Chmielniczky dowiedział, ze iest obrany y mianowany krolie-wycz imscz Kazimierz kroliem polskym, wyprawiel posła swego do Warszawy do kroya i. m. xzyędza Iędzeia Hancela⁹²⁶ ali[a]s Mokrskiego⁹²⁷ canoni-kow regula[rnych], tego, który tesz od lwowianow iezdził do Chmielnickiego.

⁹²² У рукописі “okazyką”.

⁹²³ Далі знову повторено “na konia”.

⁹²⁴ У рукописі “od dasz”.

⁹²⁵ У рукописі “ustatek”.

⁹²⁶ У рукописі “Vncra”.

⁹²⁷ Дописано над рядком.

Zycząc sobie pokoju z pewnymy kondityamy, poddanstwo y wiernoscz swoię ofiarując krolowi y i. m. z kozakamy swemy, zawsze bydz na usługę krolia i. m., zdrowie swoje kładąc, y przeciw kazdemu nieprzyiacielowi krolia i. m. y Rzeczypospolitey bydz gotowym.

To Chmielniczky włożył w konditie swe, tego sie napieraiając:

1. Zeby mu tho odpuszczono wszistko krol i. m. y Rzeczpospolita, czokolwiek złego zrobiel, miast, zomkow, wszy popliądrował, spustoszeł, liudzy powiscynał, drugych w niewolią Tatarom wydał.

2. Druga, zeby ych belo w służbie zawsze w liczbie dwanaszczye tysięczy.

3. Trzecia, zeby hetmanem zawsze u nich beł z kozakow obrany, a podawany od krolia i. m. szamego.

4. Zeby krolowi i. m. szamemu służely y pod iego władzą y protectyą bely, zeby hetmany zadney władze nad niemy nie miely.

5. Obiecuie ich moszcziow pp. chetmanow [Mikołaja Potockiego i Marcina Kalinowskiego] z więźnienia w wolnicz y do Polsky przywroczyć, a zeby na swim mieysczu y przy chetmanstwie swym zostawały, a Wisniowieczkie xziąże zeby nie beł hetmanem⁹²⁸.

I insze konditye podał. Odłożył go krol i. m. do pewnego czasu, obiecuiając comissarzow naznaczyc, aby weyzeleli w takowe krzywdy y prziciny tey woyny y dla dalsego uspokoienia.

Tym czasem na roskazanie krolia i. m. ustąpiel Chmielniczky z woysky swemy od Zamosczia. Poset nazad na Ukrainę do Pyliawek, gdzie tam sobie przed tym fortęczę mocno ufortificował armathą y zywnosczyą y soncamy. Y Tatarowie z nim posly nazad, alie oporem sly, wieszaiąc sie koło Lwowa y Brodow.

№ 134

*Новини про похід турецького війська проти кримських татар,
двірцевий переворот у Стамбулі та інші відомості*

Przysły nowyni, iakoby Turczy mieli, woysko swe nasławszy Turkow do Krimu, Tatarow wszistkych wiscinac myeli y wieznie nasze odebrac y uwolnicz dla tego, ze sie wazeli ysc do Polsky na pomoc kozakom przeciwko Poliakom, maiąc przimierze Turczy z Poliakamy y chcąc go mocno trzymac y przestrzegac, aby okazały || (**арк. 182**) nie daly do naruszenia przymierza⁹²⁹. Gdysz z conuocatiey Rzeczypospoli[ta] wiprawiela posła do Turek [Jana

⁹²⁸ Текст цих вимог див. док. 142.

⁹²⁹ Надписи на маргінесі “1648 9 10bris. To nie belo, alie y owsem Turczy pozwolili Tatarom do Polsky na wojnę”; “Alie to niepewna nowyna”.

Kazimierza Gazubę]⁹³⁰, do cesarza y do wezirow starszych tureczkych, wskarżając sie na Tatory y prosząc z nych sprawiedliwosczy, ze ony wazeli sie do Polsky po dwakrocz wpadac y pomagac kozakom przeczywko Rzeczypospolitey. A Rzeczpospolita wszistka mocno trzyma przimierze y chce czinic y czyni doszyc pactom y slowu przysiędze swoy. Y lubo świętey pamięczy krol i. m. Władisław Cwarty zamislał y chciał koniecznie podniec wojnę na Turky, bronieła tego mocno Rzeczpospolita krolu i. m., ze musiał tey wojny y zamisłu swego zaniechacz. Kozaczy takze y tę Chmielniczky, rozgniewawszy sie o tho, ze ym mocno bronią y zakazono do Turek wpadacz y skod czynicz, czayky im popaliwszy, zbuntowali sie y, Tatarow sobie na pomoc zycyagnawszy, na chetmany następieli y ych obozy zniesly, samych poimawszy, w niewolią Tatarom oddali y wielie miast, wszy, zomkow spłiadrowaly y spustoszeli, liudzy w niewolią nabrawszy, drugich okrutnie pozabyialy.

Z tey okazy Turczy myeliby nasłacz woysko swe tureczkie do powiatu krimskiego y kazac wyscynac Tatory y wiezniow wiswobodzyc, a osobliwie ich⁹³¹ mosciow pp. chetmanow, y w Turzech wywołacz kazali, aby sie zaden Turczyn nie wazeł u Tatarow więznia z Polsky kupowac pod garłem. Bo pod tę czas w Turcech młodego cesarza mieli [Mehmeda IV], ktorego sobie obrali w liat osmy, a teraz liedwo 9 liat ma. Wezerowie są mu przydaniu, którzy przy nim regimentuią, y basowie. A oycza iego [Ibrahima I] vdawyli, cesarza swego, Turczy, sina na panstwo wszadzieli, z ispanky niewolnicze zrodzonego, w młodych liecziech osmy abo dziewięczy.

№ 135

*Репліка Мартина Голінського про новини,
які він отримував від різних людей*

A tho pod czas takowy wielie nowyn roznych od osob roznych, a czo dzień, to insze. Cobismy radzy widzieli, o tym często mowimy etc.

⁹³⁰ Послом до Порти спершу було призначено Жебровського, однак у кінцевому підсумку у середині липня 1648 р. до Стамбула відправився Ян Казимир Газуба (*Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 82; *Kubala Ludwik*. Jerzy Ossoliński. – 2-ie wyd. – Warszawa, 1924. – S. 278; *Gliwa Andrzej*. Najazd tatarsko-kozacki na Ruś Czerwoną w 1648 r. Straty materialne i demograficzne na terenie ziemi przemyskiej // *Rocznik Przemyski*. – 2009. – T. XLV. – Z. 1. – S. 15).

⁹³¹ У рукописі “i. m.”

№ 136

10 грудня 1648 р. – Новина про виступ польських військ з Кам'яця-Подільського до Костянтинова

1648, 10 decemb[ris]⁹³². Przysła tesz nowyna, ze z Kamięcza Podolskiego, wipadszy żołnierzstwo, ktorego tam beło kielka tysięcy, do Konstantinowa wpadszy, 16 mil od Kamięcza Podol[skiego], kozakow kielkanascie tysięcy wyszcielky y zdobycz dobrą wziąwszy⁹³³: i. m. p. [Stanisław] Lanczko- || **(арк. 183)** ronsky, castelan, y i. m. p. woiewoda kyiowsky [Janusz Tyszkiewicz], i. m. p. [Piotr] Potoczky, starosta kamienyeczky.

№ 137

Новина про вилазку польських військ з Кам'яця-Подільського проти татар, які поверталися до Криму з полоном

Takze na przeprawie, gdy ciało zabitego Tatarzina, brata Tat beia, wieszono do Tatar, zastąpiwszy woysko nasze, ktore w Kamienczu Podolskim beło, y Ruszy pewna część do nich sie przyłączywszy, prosząc o miłosierdzie, aby im to odpuscono, a do łasky ych przyięto, ze sie wiązali przy Chmielnickym, chcąc wiernosc swoię oswiadczycz, dali znacz o tey przeprawie y o taborze ych. Szamy poszedszy wprzod, uderzili na Tatory y kozaky, czo odprawdzali Tatarow, pogromieli ych y wielką zdobycz odebrali, y dostatky, ktore Tatarowie prowadzieli y z plionem przitym zabytym cielie Tatarzina. Y tego trupa wzyęli y armathy niemało odebrali, którą mieli we swim taborze kozaczy. Czo day Boze, by tak beło!

№ 138

1648 р., жовтень. – Новина про укладення миру між імператором Фердинандом III і Швецією

Pokozy w Sliąsku stanął *die 13 octobris 1648*.

Słyąska nowyna przysła, ze pokozy stanął między cesarzem i. m. Ferdinandem Trzecim, a między woyskiem swedzkym za pewnymy kondityamy⁹³⁴.

⁹³² Дата дописана на маргінесі.

⁹³³ Далі викреслено: “(mieliby y samę[go] Chmielnickuего роумас y місє wiєziєniu w Kamiєnczu Podolskym)”. Над рядком викресленого тексту дописано: “Pliotky”.

⁹³⁴ Надпис на маргінесі “1648, 1 decembris”.

№ 139

1648 p., жовтень. – Новина про смерть семигородського князя Юрія I Ракоція

1648⁹³⁵. Także skoro Rakoczy stary zmarł, wojewoda siedmigróczy. Te miasta, zomky, Koszyce, odebrał zaraz pan Weszelyn [Ferenc Wesselény] na czeszarza [Ferdynanda III], które przed tym trzymał Rakoczy, pobrawszy to czeszarzowy i. m. pod czas woyny, gdy cesarz i. m. miał woynę Swedamy.

Chczyał też bydz y kroliem polskym, słał posły swe do ich mm. pp. senatorow y Rzeczypospolitey do Warszawy, petitam wnosząc y pewne konditye podajacz, ofiaruiacz sie wielcze, y miał woyska pogotowiu do sterdziestu tysięczy, iakoz niektorzy panowie polszy y litewszy pizali do niego. W tęń dzień miał sie z woysky ruszyc do Polsky y stanącz na granicy, a posłać do ich mm. pp. senatorow duchownych y swieczkych, aby go za krolia obrali prosąc. A yezeliby beli nie chcieli non pozwolicz, tedy miał przez miecz, Krakowa dostawszy, wiechacz na krolietwo y kroliem zostac, a duchownych pokarac, ktorzyby non bely nie pozwolieli. Az Pan Bog inaczy [rozsądzieł], bo w tęń dzień zmarł prawie, w który był sobie naznać wyjazd do Polsky na krolietwo Ierzy Rakoczy, xziązę siedmigródkie. Pan to był mozny w skarby, które zostawił sinom swoim dwiema. || (арк. 184)

№ 140

29 листопада 1648 р. – Лист Петра Блисковського до сандомирського підчашия Мартина Михайла Дембіцького з новинами від учасника посольства Якуба Смяровського до Богдана Хмельницького

Copya listu od i. m. p. Piotra Blyskowskyego pizany do i. m. p. podczaszego sendomierzskiego [Marcina Michała Dębickiego]⁹³⁶ wilyą s[więtego] Iędrzeia, 1648 18 9bris⁹³⁷.

Czeliadnyk wm. m. m. p., powracaiacz z Zawychosta od i. m. p. Zorawskiego, wstąpiel do Słupiey, chcącz zasiądz wiadomosczy od rochmistrza xziążecia i. m. [Samuela Karola Koreckiego]⁹³⁸, który iezdziel z p. [Jakubem] Smarowskym do Chmielniczkiego, ktorí mnye o to proszyel, abym to wipisał wm. m. m. p. Oznaymuję, yz Chmielniczkyego zastaly w Labonkach, milię za Zamosciem, który iusz był ordinował pułky kozaczkie pod Lublyn, a Tochay

⁹³⁵ Написано на маргінесі.

⁹³⁶ *Konopczyński Władysław*. Dębicki Marcin Michał // *Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1939/1946. – T. V. – S. 139.

⁹³⁷ Переддень св. Андрія за н. ст. припадав на 29 листопада 1648 р.

⁹³⁸ *Kraushar Aleksander*. Poselstwo Jakóba Śmiarowskiego do Bohdana Chmielniczego pod oblężony Zamość w r. 1648 // *Kwartalnik Historyczny*. – 1891. – R. 5. – S. 818.

beia ze czterdziestą tysięcy pod Warszawę. Y tak go zastaly, ze iusz beło y pod armatę zaprzężono. Skoro mu telko oddano list od krolia i. m., zaraz sie kazał wroczyć pod Czechrin, ku Brodom a ku Podchorczom, dawszy sie slyszacz, ze y w Brodziech y w Podchorczach kamienia na kamieniu zostawac y ziemią zrownac ma. Xziążęcia i. m. Wisniowieczkiego, wojewodę ruskiego, tak wspomniał, ze “tę kniazyk nie długo będzie regimentował, sam do Krymu poiadę y oswobodzę hetmanow za assecuratią, iesli mi tę excess odpuszczą y będą ze mną w przyiazny zyc. *Sin minus*⁹³⁹, to im tam zaraz szieie kazę pouczinacz. A tę kniazyk niech sie mi za Dniepr nie ukazuje”. Xziędza Andrzeia [Hancela] Mokrskiego posłał do krolia i. m., który sie zminął z nimi, y czy kozaczy, którzy sie wracaly od tego xzyędza, spalily Krasnyk, Turobyn, Potok, Zaklikow miasta. Do wszistkych tedy Chmielniczky posłał, aby sie wracaly, ubezpieczaiąc naszych, ze kazdy do domow swoyich bezpiecnie wracac sie moze. Y to spomniał, ze woyska nasze, zeby daliey do Konstantinowa nie następowały, bo daliey Białey Czerkwie nie puszcę. Wesoł beł z namy, pił y z dział bydz kazał, mowząc, ze “gdibiszcie bely na conuocatiey Kazimierza kroliem obraly, nie bełoby beło tego, co sie podziało. A iabym beł posedł pod Krakow, oddałbym beł koronę, komubim rozumiał”.

W Słupiey, w wilią s[więtego] Iędrzeia [29 9bris], Piotr Błyskowski z Bliškowycz. || (арк. 185)

№ 141

1648 р., грудень. – Повідомлення замойського підскарбія Юрія Шорнеля до краківського воєводи Станіслава Любомирського про відступ Богдана Хмельницького з-під Замостя

Od pana [Jerzego] Szornela z Zamoscia przyniesiono tę wiadomosc do i. m. pana wojewody krakowskiego [Stanisława Lubomirskiego] *1648 in decembri*⁹⁴⁰.

Ze iuz pewnie Chmielniczky ruszył sie z Woyskiem Zaporowskim na Ukrainę. Zamoszczanie dali przecyę okupu dwadziescy tysięcy Tatarom, a ony im za to dali dwadziescia białychgłow sliachcyanek. Zaprzysiął sie Chmielniczky, ze Brody y Pod[h]orce tak zniszczy, ze kamień na kamieniu nie ma zostawycz⁹⁴¹. Sokaliowy da pokoy. I to Chmielniczky, odchodząc, mowieł, aby sie sliachta, która ma swoje dziedzine maiętnoszczy, powracała do domow swoyich. Powietrze tatarskie y z Niemczow w Zamoszczyu zawzięło sie.

Declarował sie tez s tym Chmielniczky, ze sąm chce biezecz do Krimu y wszelyakim sie sposobem staracz o wyswobodenie panow hetmanow, a to s

⁹³⁹ *sin minus* – якщо ж ні.

⁹⁴⁰ У рукописі “*in decembre*”.

⁹⁴¹ Надпис на маргінесі “Zostawił wcalie Pod[h]orce y Brody”.

tey przycyny, nie chcąc mieć xziążęcia i. m. Wisniowieczkiego za hetmana, iezeli Turczy nie pobraly panow hetmanow do Porty.

№ 142

1648 р., середина листопада. – Умови для укладення миру, надіслані Богданом Хмельницьким на елекційний сейм у Варшаві⁹⁴²

Condicie, posłane do Warszawy przez posła kozackiego na imię [Zachariasza] Chmielnickiego młodszego y xziędza [Andrzeja Hancela] Mokrskiego zakonu kanonikow regular[nych].

1. Zeby zawse beło kozakow dwanasie⁹⁴³ tysięcy i zeby tem przywileiem szczieli sie, co go mają od krolia s[więtey] pamięczy s podpisem sterech senatorow.

2. Zeby kwarcianego woyska nie beło, a oni sami będą bronicz Rzeczypospolit[ey].

3. Zeby Chmielniczkiemu дано на Україні starostwo, iakie sobie upodoba, a do tego starostwa на dwadziescia mil gruntu.

4. Zeby panowie poddanich swoych nie karaly y wsistko odpuscili tym rebelizantom.

5. Zeby wolno на морзе wychodzyc, kiedy zechcą y w iakiey kupie będą chcieli.

6. Zeby sie sądzieli prawem Tatarow litewських, a Tatarowie litewський sądzą sie takim prawem, iako sliachta.

7. Zeby to, co sie stało, w zapomnienie poszło.

8. Zeby nie bely pod władzą pp. hetmanow koronnych, telko pod władzą krolia imscopy szamego, y swego z kozakow hetmana mieli. || (арк. 186)

Опубліковано: Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 34. – С. 83–84.

№ 143

Новини про захоплення Богданом Хмельницьким Сокаля на зворотному шляху з-під Замостя

Iadacz Chmielniczky od Zamosczya на Україnę, posłał do Sokalia do oyczow bernardinow, aby go do kosciola puszczono, y z kielkanastą starsyni kozakow chcą sie ofiarowac do obrazu Naswiętszy Panny Maryey y wotum swoje oddacz, ofiaruiacz y ubezpieczaiacz за wszeliaky pokoy. Puscono go do kosciola y даł іаѣмужны zakonikom pięć тисзіęczy talierow. Odszedszy s

⁹⁴² Стислу версію у переказі див. док. 133.

⁹⁴³ Дописано над закресленим “dwadziescya”.

kliastora, miasto zrabował y złupień Sokal, nagrodził sobie odpust. Ydączy nazad, iego hałastra kozacka wszędy skody ciniely, gdzie kogo zaskocely, tak w liudziach, iako y w dostatkach, w proch pustosząc.

№ 144

Розповідь Мартина Голінського про капітана Володислава Єроніма Умястовського, який вибирав жовнірські стації під Краковом

Pod czas *interregnum*⁹⁴⁴, a po rosproszeniu woyska y obozu naszego pod Pyliawczamy kapitań ieden, nie mającz listu przypowiednego, any pozwolienia ni od kogo, który sie przezwał raz Waier, drugie raz Zalieysky, a na ostatku w sządzie kapturowim Władisław Hieronim Vmiastowsky, zebrał draganow pod sto kony y iezdził po miastach, po wszy[a]ch, statie wibieraiącz. Az tesz przyiechał y do Krakowa, stanął na Byskupiū y na Klieparzu, takže wibierał statye, iesch y picz kazał sobie dawac. Dano mu kontentatyei z Kazimierza zł[otych] 30, iego pisarzowy Zuchowsky, co go dopiero przyiał, y porucznikowy dwa talieri zł[otych] 6, parę gęszy, puł cielieczya y parę garci wina. Także xziąd[z] proboszcz Bozecielsky [Jacek Liberius] na zł[otych] 20 dał. Klieparzanie takže dali garbarze, ogrodnicy i inszy, rozumieiącz, że kapitań własny. Gdy sie to do zomku donyosło, posłał i. m. p. podstarosczy [Hieronim Śmietanka] proszic go do siebie. Odpediał szurowo, że mu tak dalekie do mnie, iako mnie do niego. Posłał kielkadziesiąt piechoty pon. Wzyęto go, dopiero go examinowac [zaczęli], na czo liud zbierał, iakym prawem statye wibierał? Drwieł rzeczą. Kazono go do wieze wszadzic y z iego czeliadzyą. Sządżono go na kapturze szurowo, alie że chłop beł godny, woyskowy, vczony, po dwa razy ucziniel som oratyą od siebie, omawiaiącz sie, a przitim prosząc mielłosierdzia, że czo ucziniel, tedy dlia tego liud zbierał, aby ratowac mog oyczynę. Skazono non, aby wiezę zasiad rok y szesc niedziel *sub pena coli*⁹⁴⁵, takže Zuchowsky, iego pisarz, aby siedział pułroku, *sub pena coli*, a iego porucnyk Złotnyk 2 niedziely w ratusu krakow[skim], bo beł z Biskupia. || (арк. 187)

⁹⁴⁴ *interregnum* – безкоролів'я.

⁹⁴⁵ *sub poena colli* – під загрозою кари смерті.

№ 145

30 листопада 1648 р. – Лист пробоща каноніків регулярних
лятеранських у Красніку до пробоща Божого Тіла в Казимірі Яцка
Ліберіуса про зруйнування міста козаками

Copya listu od xiędza Wita, proboszcza krasniczkiego kanonikow regular-
[nych], do i. m. x. [Jacka] Liberiusa, proboszcza Bozego Ciała w Kazimierzu
przy Krakowie, anno Do[mini] 1648 die 30 9bris.

*Deplorandum statum*⁹⁴⁶ conuentu y kosciola krasniczkiego y miasteczka
wipiszuię w. m. memu moszczem[u] panu. *Die 20 nouembris* w piątkowy dzień,
dwie godzinie na dzień *colluuię*⁹⁴⁷ kozakow zaporowskich, do miastecka nie-
spodziewanie wpadszy, liudzy, ktorzy z kosioła po mszy ranny sli do domow
swoych, po uliczach wszistkych scynali, drugich na smentarzu, drugich w
koscielie zamknyonich dobywszy, na 130 wyszczynali, takze po gorach, sklie-
pach biegaiąc. W klastorze wielie liudzy nazabyiali, wpadszy na gorę do xzię-
dza *piae memoriae*⁹⁴⁸ Malinowskiego. Wycz zelazną na głowę włożywszy,
srobowały, asz y oczy mu na wierz wiczysnęły, sieła razow palonych syną,
ktorych po wszitkym ciele zadali y srodze y chaniebnie zamordowały, ze
wszistkiego obrawszy, tilko w iedney włosienicy zostawili. Co widząc xziądz
Chrizostom, dominikan *patricius Crasnicensis*⁹⁴⁹, z oicem swoim, panem orga-
nistą, z klastoru przez sad uciekac pocęły, ale obadwa z celadnikiem moym
Kolasinskim chaniebnie poranieni, tamze w sadzie poliegli. W kosciele okna,
organy, takze w klastorze piecze, drzwy, celie porąbali tak, ze y dla celadnika
iednego mieszkania nie masz. Xzięza, ktorych dzis tydzień posłałem, w pasiece
mieskaia y nabozenstwo na zomku w koscielie odprawuia, tęt bowiem wcalie
został. Ba y w spitaliu ubostwo powiscinaly y cworo liudzy w koscielie zabyli.
Grobow podobywali, trupy na wierz podobowywały y powirzuczaly y s[więtey]
pamięczy p. Durawskiego w trumnie siię uczyely, wozownią klastorną przy
browarze spalily, cudownye browar został, etc. || (арк. 188)

⁹⁴⁶ *deplorandum statum* – жалюгідний стан.

⁹⁴⁷ *colluuię* – набрид (збіговисько).

⁹⁴⁸ *piae memoriae* – блаженної пам'яті.

⁹⁴⁹ *patricius Crasnicensis* – красницький патрицій.

№ 146

15 листопада 1648 р.⁹⁵⁰, під Замостям. – Лист Богдана Хмельницького до сенаторів Речі Посполитої з повідомленням про відправлення посольства Андрія Мокрського

Copia listu od p. Chmielniczkiego do ich mm. pp. senatorow koronnych y Rzeczyposp[olitey] zpod Zamosczya die 9 9bris 1648 na electyą.

Bog wszechmogący na to świadkiem, zesmy z wielkiej biedy naszey tak maiestat Bozy, iako y w. m. mosczy pp. obrazili. A to z przyciny dwu panow, to iest p. chorążego koronnego [Aleksandra Koniecpolskiego], koji niemiłoszynie na nasz następował y towarzyszow zabiaiał, na pal wbiiano y z dobr naszych własnich, cosmy ieszcze od przodkow naszych mieli za [antecessorów]⁹⁵¹ wm. m. m. pp. pamięczy y w czudzey ziemy nabyte, zdarto, złupiono, nie telko to, ale yescze y nas mało w iarzmo nie zaprzężono, iak sie im podobało, tak nami obracano. Teraz takze za następem xziączęcia Wisniowieczkiego, koji, skorosmy sie wrocili byli po rozgromieniu woyska kwarcianego na zwiczaine mieyscze Zaporoze, a xziąże Wisniowieckie, tego nie wiem, czy z rady niektorich panow, czili tesz swym uporem, z woyskami następował, kozakow y poświęczonych naszych łapaiącz, wieszano, na pal wbyano, swidramy oczy wiercziano y insze męky zadawano. To wydząc, [że i] za duszamy naszemy [goni się], radzy nieradzy muszielismy z woyskami naszemy następować, [następcom] naszym odpor dawac, a to dlia tego, ze tu nasz łagodnemy listamy od ich mm. panow komissarzow y od Rzeczypospolitey posłanych, upewnaiącz pokojem, obszylaią, a tu na nasz z woyskami iadą. Dla tego slismy sladem za xziączęciem Wisniowieczkym pod Zamosczie, maiącz pewną wiadomosc, ze xziąże Wisniowieckie znou woysko zbiera z namy woio-wacz. Bo u nas xziąże Wisniowieckie iak w zanadru był za Nieprem y mi go cało wypuscili, rozumieiącz o caley przyiazny iego. Teraz znou, iako przed tym, wysilamy do wm. m. m. pp. i. m. xziędza [Andrzeja Hancela] Mo[k]rskiego, kanonika zakonnego, koji wiswiadczy to o nasz, iakom pracowal, chcąc zostawac, iako przed tym, sługą Rzeczypospolitey wiernym, prosząc o to, aby tyn grzech poniewol- || **(арк. 189)** ny, koji sam Pan Bog widzy, ze nie z naszey przyciny sie zaczął, odpuszczony my był, a tym panom, koji tego są przycina, aby zganiono było. A iesliby iaka niemylosz y niełaska wm. m. m. pp. była, zebyscie woynę przeciwko nam wszczęli, tedybysmy rozumieily, ze nasz za sługi miec nie chcecie, coby nam z wielką załosczyą było. [W tym] wszistkiem wm. moych mosczy pp. prze[z] tegoz ie^osczy xziędza

⁹⁵⁰ Датування за вид.: Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – С. 81.

⁹⁵¹ У копії Мартина Голінського це слово пропущене. Тут і далі у листі відновлено за вид.: Там само. – С. 81–82.

Mo[k]rskiego czekamy responsu. Przy tym vnizonemy sługamy wielmoznosczy w. m. mm. pp., iako przed tym, zostawamy.

Datum pod Zamosczyem die 9 9bris anno 1648.

Wielmoznosczy w. m. mm. pp. zycliwy sługa, Bogdan Chmielniczky, starszy Zaporowskiego Woyska.

Опубликовано: Памятники изданные Временной комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 63. – С. 307–311;

Supplementum ad historica Russiae monumenta / Дополнения к актам историческим, относящимся к России. – СПб., 1848. – Док. LXXII–10. – С. 184–185 (датовано 25 листопада 1648 р.);

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 94-b. – S. 213–214;

Памятники, изданные Киевской комиссеею для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 63. – С. 308–309;

Sprawy i rzeczy ukraińskie: Materiały do dziejów kozaczyzny i hajdamaczyzny / Red. F. Rawita-Gawroński. – Lwów, 1914. – Док. 7. – S. 102–103 (датовано 15 листопада 1648 р.);

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 33. – С. 81–83 (датовано 15 листопада 1648 р.).

№ 147

1648 р., після 20 листопада, Варшава. – Лист Яна Казимира до Богдана Хмельницького з повідомленням про завершення елекції і відповіддю на вимоги козаків для укладення миру

Сорыа listu z Warszawy od krolia i. m. Kazimierza Cwartego nowo obranego do Chmielniczkiego przez xziędza [Andrzeja Hancela] Mo[k]rskiego 1648, iakoby tak miał pizsac do niego, przepisany z copiey p. Simona Winarzskiego⁹⁵².

Piersze oddanie poddanstwa waszego, ktorescie nam za łaską Bożą na thronie siedzącym przez wieliebnego xziędza Mo[k]rskiego, kanonika zakonnego, oddali, wdzięcznie przymuiemy. Nie zaniechaliszmy y my podług dawnych zwicaioy obwiesyc wam electiey naszey łaskę naszą kroliewską przez posła naszego sławnie vrodzonego Stanisława Włdakowskiego [Ołdakowskiego]. Gdy tedy maiestatowy naszemu poddana iest wiernoszcz poddanstwa waszego, a wam pokazana łaska nasza kroliewska, szłusna, aby łasky naszey ku wam y wiernego poddanstwa waszego ku maiestatowy naszemu wirazny następował skutek. Ktory ten pierszi miecz chcemy, zeby posłowie waszy iako nayprzędzey przy poddanstwie wiernim, o co do nas suplikowac będziecie,

⁹⁵² Далі під рядком закреслено нерозб. фразу.

poczuwali sie. My zasz, zaczynaiącz || (**арк. 190**) szczęśliwie, władzą naszą kroliewską, przykładem niasznieyszych przodkow naszych idąc, buławę y chorągiew wiernemu Woysku naszemu Zaporowskiemu należące, do rąk⁹⁵³ waszych iako starszego wodza tego woyska poslyemy, a przitym dawnych rycerskich wolnosczy waszych przywrocenie obiecuiemy. Czo szie zasz tydze zamieszanya, ktore dotychczas, zal sie Boze, trwało z niemałym spustoseniem panstw naszych y krwie chrzesciansky rozlaniem, ze z przycyn inszych, coscie w liscie waszym wyrazyl, nie z Woyska Zaporowskiego był początek, samy to poniekad wydziemy. Lubo tego z wielkym zalem naszym zazywamy, iuz niebu zagniewanemu y Boskiemu iego świętemu wyrokowy do pomsczenia przyczitawszy, gaszyc ten ogień, a nie szerzyc chcemy. A iako Pan pokorą kazdego ubłagany bywa, tak y mi, będąc pomazancem iego, pokorę waszę przymuiemy. A to wcale wam y Woysku naszemu Zaporowskiemu obiecuiemy imieniem Rzeczypospoli[tey], ze wistępek tę cnotą, wiarą, dzielnoszczyą y ochotą w rycerskich usługach przeciwko kazdemu nieprzyiacielowiy nagradzac będziecie. Co sie zasz ticze drugiego punktu prozby waszey, aby Woysko nasze Zaporowskie pod władzą kroliewską maiestatu naszego pozostawało, a nie Rzeczypospoli[tey] y Wiel[kiego] Xzięstwa Litewsk[iego], nie chcęmi i my ynaczey, y dostatecznie wyrozumiawszy przez posły wasze to szłusne żądanie, przez kommissarze nasze obwarowac iako nayliepiey zechcemy. Takze w tym punkczye wzgledem vniesy skłoniemy sie do supliki waszey y słusnemu kontentowac rzeczamy zechcemy. Z tym tedy wszitkiem, czego po nasz Woysko nasze Zaporowskie żąda, łasky naszej declaratią do wasz przez wieliebnego xziędza Mokrskiego, kanonika zakonnego, bez wszeliakiego omieskania odprawycz kazaliszmy. Po wasz zasz to miecz chcęmy y pilnie żądamy, abyście wcalie uwazywszy, isz to wszistko, co sie stało, łaską naszą kroliewską y⁹⁵⁴ powagą pokrywamy, uspokoycz wszistko gruntownie obiecuiemy, na zwikłe mieyscze miast naszych powrocziely, zgromadzo- || (**арк. 191**) ne pospolstwo rospuszcziely, Tatarow aby sie daley nie działo panstw naszych pustoszenie, odprawyli, a do nasz posłow waszych iako nayprędzey wysłaly y comissarzow naszych oczekywali. W timesmy upewnieny, ze tak przyhilnie łaskę naszą uznawszy, maiestatu Bozego y nasz, pomazancza iego a krola, pana szwego, ktoregosczie y szamy miecz panem zyczyli, iuz więcey vrazac nie będziecie, alie na łaskę naszą y Rzeczypospoli[tey] wszytkiey zarabyacz będziecie. Przy tim łaskę naszą kroliewsz[k]ą wszytkim obiecuiemy.

Опубліковано: Supplementum ad historica Russiae monumenta / Дополнения к актам историческим, относящимся к России. – СПб., 1848. – Док. LXXII–11. – С. 185–186 (дата: “1648 an[no] sub finem Novembris”).

⁹⁵³ Далі ще раз викреслено “do rąk”.

⁹⁵⁴ У рукописі сполучник “y” написаний двічі.

№ 148

1648 р., грудень. – Нотатка Мартина Голінського про повернення Богдана Хмельницького з-під Замостя в Україну

1648 in decembre⁹⁵⁵ Chmielniczky na rozkazanie krolia i. m. ustąpiel na Ukrainie ku Zaporozu z woysky swemy kozackiemy y tatarskiemy.

№ 149

1648 р., грудень. – Нотатка Мартина Голінського про посольство семигородського князя Юрія II Ракоція до Богдана Хмельницького

1648 in decembre⁹⁵⁶ poseł beł od [Jerzego II]⁹⁵⁷ Rakoczego u Hmielniczkiego, ktorego chętnie przyjął, poselstwo sekretne maiącz. Kazał go Chmielniczky odprowadzyc precz az za Lwow dwiema tiszacom kozakow, ktorzi, gdy szie nazad powraczali na Ukrainę, znowu niemałe skody poczyniely w liudziach y w maiętnosczyach.

№ 150

1648 р. – Новина про захоплення Кодака українськими військами

1648. Kozaczy zomek Chodak na Ukrainie wzięły, ktory beł krol i. m. s[więtey] pamięczy zbudował abo zmurował potężny, wałamy y rowamy dobrze opatrzone, armathą y działmy oszadzoni. Na ktorym zomku zawsze kielkaset Niemczow y sliachty mieskało dlia obrony y zabroniēnia kozakom wpadac na morze do Turek, gdyz tēn zomek beł zaszadzony prawie nad portem na wispie wysoky obronney, ktorego zomku kozaczy nie mogli minaćz, gdy na morze na czaykach swych wpadacz mieli, s tego zomku ym broniono. Gdy tedy kozaczy, pod tēn zomek przysedszy, obliegli go y głodem morzely, przez tractaty zomek wzyęły, sliubuiącz, to starszyna kozacka wszistka ymiēniēm Chmielniczkiego y woyska wszistkiego przysiāgszy im wiarę, zeby zomku zdrowo wiszli ze wsziskiemy swemi dostatky, zonamy y dziecmi, z armatą y z działamy, aby s tim zdrowo sli, gdzie będą hcieli, kładacz kozaczy srogie przeklięchtwo na sie y na wszistko woysko az do trzeciego pokolienia. Gdy ich do zomku puszczono, wiary nie dorzymali, liud wiscinaly, a starszych do wiyēniēnia wzyely, zomek opanowały. Tak słyhcac beło, zeby go zburzeli || (арк. 192) y ziemiā zrownaly, wały roskopali y rowy zarownaly. Nykomu wiary nie dotrzymaly, choc przisięgali kozaczy, a osobliwie Rus, chłopy, poddany panow swych srodze męczyly y traczyly. ||

⁹⁵⁵ У рукописі “in decembre”.

⁹⁵⁶ У рукописі “in decembre”.

⁹⁵⁷ Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1995. – Т. VIII. – Ч. 3. – С. 105.

1649

№ 151

*9–14 січня 1649 р., Краків. – Щоденникові нотатки
Мартина Голінського про прибуття тіла Володислава IV до Кракова
для похорону і приїзд Яна Казимира з Варшави на коронацію*

Na electyiey warszawsky naznacono pogrzebu dzien 14 ianuary 1649 na zomku krakowskym krolia i. m. swiętey pamieczy, a koronatią die 17 ianuary w niedzielie po pogrzebie.

1649 die 9 ianuary w szobotę wiecor ciało krolia i. m. swiętey pamieczy przywieziono z Warszawy y postawiono ie w kamiency [Montelupich]¹ oyczow iezuitow za Klieparżem y z wozem, kędy iezdyło wielie panow ciało nawiedzac y ludzy z miast. Woz nakrity cerwonim telietem, dwie koronie na wierzchu na cielie liezaly y sceptra dwie y iabka dwie Kroliestwa Polskiego y Swedzkiego etc. Swiec 14 iarżęczych gorzało koło ciała, herbow 12 na białym teliecie, ołtarzow dwa, gdzie sie msze s[więte] odprawiały, a czarnim suk-
nem obyto dokoła y wierzch, y spodek. Dworzanie koło ciała beli y warta dra-
ganow.

W niedzielie² 10 ianuary krol i. m. na Łobzow przyiechał, z Warszawy iechał na Częstochową, na Olkusz.

11 ianuary w poniedziałek beł priuatnie na zomku krakowskym, ogliędo-
wał pokoie y sporządzenie. Ich moscz pp. senatorowie, starostowie, sliachta ziezdały sie gromadno.

14 ianuary we cwartek, gdy miał bydz pogrzeb, przełożono go na piątek, a wyazd krolia i. m. odprawował sie we cwartek takim sposobem: krol i. m. z Łobzowa ruszeł sie na wiazd, do cziąła naprzod do kamiency oycow iezuitow za Klieparżem. Przeciwko krolowi i. m. wielie wyiachało, wielie ich mm. pp. senatorow, biskupow, woiewodow, kastelianow, starostow, panow, sliachty w karetach y konno, doszycz stroino. Konie iasno, szamy panowie w szatach czarnych załobnych.

Naprzod z miasta Kazimierza przy Krakowie wiprawieła sie chorągiew konna po kozacku. Beło liepy, niz pod sto kony, [sama]³ chorągiew obłoczi-
stey kytayky, a na ny orzeł biały. Przed tą chorągwią beł za rochmistrza pań
Andrzej Iasowsky, raycza kazimierzsky. W cerni siedział na tureczkym koniu
swietno od rządu ubrany. Trębacow pod horągwią 5, surmacz 1, dobos 1, czo
w kotły bieł. Za temy sli mieszcianie roznich czechow pod 7 chorągwy pięknie
sporządzonich. Panowie raycze wyiechaly za niemy we dwu karetach, konie

¹ Ochmann Stefania. Koronacja Jana Kazimierza w roku 1649 // Odrodzenie i Reforma-
cja w Polsce. – Warszawa, 1983. – T. XVIII. – S. 137.

² Дописано на марґінесі.

³ Редакція тексту у копіях Жероти Паулі: Бібліотека Ягеллонського університе-
ту, від. ркп., од. зб. 5257, т. 15, арк. 53.

z kareta iedny mieyskie, a drugie pozycane⁴ od i. m. x. probosza Bozego Ciała [Jacka Liberiusa], aze pod som Łobzow, gdzie czechowie stanąwszy porządkiem z horągwiamy, a naprzod konna kozacka. Gdy krol i. m. nadziechał w karecie załobny sesczią koni carných, siedział z i. m. panem kanclerzem koronnim [Jerzym] Oszolinskim. Spitał, czyie to chorągwie. Pedziano, ze z miasta Kazymierza. A gdy obaczył panow radziec kazimierzských, rzekł dwa razy: “Stoy! Stoy!” Wisiadł s karety i. m. p. kanclerz koronny, okno otworzył do karety. Pąn Wawrzyniecz Toporzsky, rayca kazimierzsky, oratyą odprawił do krolia || (апк. 194) iesczy, prosziel na konkluzyei o pocałowanie ręky krolia imsczy. I. m. p. canclerz dziękował od krolia i. m. y kazał yszcz do pocałowania ręky krolia i. m. Naprzod sed p. Toporzsky, za nym p. Adom Wachlikowycz, na tęn czas burmistrz, potym p. Zacharias Węgrzynowsky, p. Simon Wynarzsky, p. Woyciech Zawada, p. Iacub Kwiatowsky y p. Marczyn Golinsky. Drudzy panowie raicze nie beli. Czałował tesz na ostatku y xziądz Stanisław, wykary s[więtego] Iacuba z Kazymierza, y rzekł: “*Vivat rex!*”⁵ Krol sie rosmiał y czapkę zdiął.

Po nosz wytali go pp. klieparzanie, ponizey takze czechy ych wysły z horągwiamy y z bębnyamy.

Pp. raycze krakowschy y czechy ych czekali przed kamięczą oycow ie-zuitow y tamze krolia i. m. wytaly.

Ich moszcz pp. academyczy wytali krolia i. m. przed s[świętym] Florianem.

Wiadz krolia i. m. na koronatyą.

Naprzod piechota rozných panow kielkaset przesło, potym dragany konny rozných panow, czechy miasta Kazymierza, potym klieparschy zostali we swim mieszczie na Klieparzu, pp. krakowianie, czechy ych, za niemy pp. kupczy konno wisniowych szatach, po nich Włoszy y kupczy czudzoziemsczy konno w cernym z trębaczamy, z bębny. Dwie bramie zbudowały panowie krakowianie: iednę na Tworzyansky vliczy po iedney stornie od miasta na kstał trzech wiez cherbu krakowskyego, na ktorých wiezách święczy patronowie krakowschy beli odmaliowany z napiszamy. Na drugiey stronye od Tworzyansky bramy beli na tarczicach odrzezany y wimaliowany wszisczy krolowie z domu Iagieliowskyego, az do teraznieyszego naiasnieyszego krolia i. m. Iona⁶ Kazymierza Cwartego, ktorego takze na koniu siedzącego we zbroy odmaliowały z regimentem wienczu bobkowym pieknie, a za nym woyska wielkie. Drugą bramę na Groczy vlyczy przed [Jerzym] Pipanem [kamienicą Pipanowską] z roznemy figuramy y napiszany, a w posrotku orzeł sie kłaniał biały, obracając sie na obie stronie.

⁴ Далі викреслено “od”.

⁵ *vivat rex!* – хай живе король!

⁶ Слово дописане над рядком.

Ruszely sie potym przed kroliem i. m. chorągwie raytarskie krolia i. m. przed nim y za nim konny, ktorych beło lyepi, niz dwa tysziacza. A miely chorągiewky małe na błękytney kytaycze Naswiętsza Panna Maria a litery “I. C.” (co znaceli *Ioannes Casimirus*) y “*Viuat rex!*” Iechała potym sroga rzecz ich moszcziow pp. senatorow, starostow, || (**арк. 195**) panow roznych y sliachty w szatach czarnych, a konie swietno ubrane. Beło ych kielkaszet kony, za nimy kroliewskych trębacow 8 w barwie nowey, potym iechały woiewodowie, biskupy, xziążę Wiszniowieczkie. Za nimy krol i. m. w załobnych szatach bez płaszcza na czarnym koniu. Bałdachin nad nim niesły 6 panow radziec krakowskych drogą (a odmięke na ten dzien y descz z rana napad), za kroliem i. m. rozney gwardiey wielie iechało y chorągwie krolia i. m.

Z dział byto na wałach w zomku krako[wskym], w rinku, y piechota strzelała. Od rana az do wieczora prawie wiazd szie solennie odprawował.

№ 152

15 січня 1649 р., Краків. – Опис Мартином Голінським похорону Володислава IV у краківському замку

Pogrzeb krolia i. m. świętey pamięczy Władisława Cwartego na zomku krakowskym *die 15 ianuary anno Do[mini] 1649.*

14 ianuary we cwartek wieczor po wiezdzie krolia i. m. ciało z kamięncze oycow iezuitow za Klieparza wieczoręm przywieziono na smęntarz do Panny Mariey w rinek. Tamze przez nocz pod namiotęm stało zielionym.

15 ianuary w piątek rano msze s[więtę] odprawowano tak pod namiotem przy cielie, iako tesz y w koscielie Panny Mariey y u s[więtey] Barbary oyczow iezuitow.

Tamze sie czechowie z maramy szhodzyeli y processyie, bractwa wszytkie. Prowadzono tedy ciało. Naprzod sli ubodzy w kapach czarnych swiecamy, za niemy y przed niemy sły chorągwie draganow y piechoty roznych panow, załosnie bębniąc. Beło ych do dwoch tyszięczy.

Potym sły czechowie z marami, kazdy swemy, y swiecami, ktore sobie kupowały wszysczy tak s Krakowa, s Kazimierza y s Klieparza. Sły potym bractwa wszistkie, ktorim dawono po parze lianych swiecz do Pasiey. Za niemy sły processyie roznych zakonow y fary swym porządkięm, swiece ym dawono iarzące⁷. Iechały za processyami zakonnemy horągowie z horągwiemi carnemy wszistkych powiatow z herbamy ych, we zbroiach czudnych y koniach dobrych, a mianowicie i. m. p. [Aleksander] Konieczpolsky, chorąży koronny, iechał bogato, maiąc szisak na głowie złoczysty, szadzony turkuszamy y inemy kamięny gęsto, takze y tarcz || (**арк. 196**) takaz, panczerz takze

⁷ Далі закреслено: “(potym zomkowa processya, wikaryowie y kanoniczy za niemy sły)”.

kamienny szadzony y kon rząd miał szumny pod kytamy. Sła potym processya zomkowa, kanoniczy za niemy, biskupow trzech w kapach y w infułach białych, za niemy prowadzono i. m. x. Macieia Lubienskiego, arcybiskupa gnieznienskiego (zaden z ruskych popow, ani metropolitow starszych nie był y nie set przed ciałem). Niesly potym insignia krolia i. m. ich mm. pp. senatorowie, woiewodowie, kasteliany: dwie koronie na poduszkach złotogłowowych, dwie sceptra y dwie iabcze złote, takze na poduszkach, y noszenie z barankiem drogiemy kamienmy szadzone. Sly w kapach załobnych ich mm. pp. kanclerze oba koronny [Jerzy Ossoliński] y litewsky [Albrycht Stanisław Radziwiłł], niesly pieczęczy swoje, w kitaycze carni trzymaiącz. Wiezly potym ciało krolia i. m. Władysława świętey pamięczy osmią kony w kapach cerwonego axamitu az do szamey ziemię y paszy obszite w cerwony axamit. Woznicze takze dway w kapach czerwonego axamitu na koniach, cherby były na czerwonym atłasie. Woz był, na ktorim ciało na paszach lieżało z trumną, zeby szie nie trzęsło, nakryty cerwonim bogatym telietem, biała kytayka koło kraiu, a cherby były chawtowane 14 na cerwonim axamiczye bogato z tytułami panstw. Kapella przed wozem kroliewska spiewała. Za ciałem⁸ krol i. m. Ion Kazimierz sedł piechotą od kosciola Panny Mariey drogą y z posłem cesarza i. m. Ferdinanda Trzeciego, y inszych posłów wielie, takze panow. A gdy obaczł krol i. m. panow radziec krakowskych y kazimierzskych stojącz, kinął ręką, abyszmi sly za ciałem za nim. Gdzie sie aliabartniczy rostapieli y, nasz telko wpuszczywszy, zaraz zawarli, iak w kolie, ze nikogo, y panow wpuszczac nie chcieli za ciałem. Panow radziec z Kazimierza było nasz tak wielie swiecami iarżęcemy (ktore pp. lunarowie kupic kazali, iedna po g[ro]sz[y] 20, takze y pp. raice krakowszczy sobie swiece kupieli): p. Adom Wachlikowycz, na tén czas burmistrz kazimierzsky, p. Wawrzyniec Toporzsky, p. Andrzej Iasowsky, p. Iacub Kwiatowsky, p. Daniel Maliesza, p. Marczyn Golinsky, raicze kazimierzsczy. Drudzy panowie raice nie były. Belismi wsziszczy w załobie. Sła potym gwardyia krolia i. m. z bąbnamy, załosnie bębniąc, z kobelamy, takze aliabar- || (**арк. 197**) tniczy, wliokącz swoje aliabarty po ziemi, a za zeliescze trzyma[iać]*. Liud pospolity srogy był wszędy po uliczach, po kamięczach, po ok[nach]*, ktorych liedwo okiem mog przeyzrec.

Gdy ciało do zomku prowadzono, nie puszczano, telko panow szamych, [pospolstwo]⁹ byto y odganiono. Złożono ciało z wozu do kosciola zomkowego, gđzi[e]* był katafalk zbudowany sumny carny wisoko, az pod wierzch. Po stereich¹⁰ stronach stopnie do niego były, lichtarzy y swiecz pełno, liamp tak wewnatrz, iako y po wierzchu, a na szamym wierzchu były kopie z porpcamy, carna kytayka z białą, 6 y orzeł na wierzchu, w ktorym liampy gorzały. Gonky dwa po bokach urobiono dlia muzyky. Kosciół wszistek obyto

⁸ Закреслено: “За wozem”.

⁹ Редакція тексту у копіях Жеготи Паулі: Бібліотека Ягеллонського університету, від. ркп., од. зб. 5257, т. 15, арк. 55 зв.

¹⁰ Далі закреслено: “stopniach”.

czarnym szuknem od wier[z]chu* az do spotku. Przed wielkim ołtarzem ma-
iestat¹¹ kroliowy pod baldachinem zrobiono.

Ołtarz wielki bardzo piękny, kształtnie załobny zrobiono, gdzi[e]* w pos-
rotku, iako obraz bywa, bardzo pięknie wirazono wszystkie krolie z domu
Iagieliowego y swedzkiego, y kroliowie, ktorzy były kroliamy polskymy y
kroliewiczamy, kłęczących wirazili ku niebu, a w ręku trzymając herby swe,
a na nich korony, a osobliwie snopek. Krol i. m. był wirazony *ad uiuum*¹² y
kroliowa i. m. Cecilia Renata, y kroliewycz Zigmunt Kazimierz, y inszi wszis-
czy zmarly pokrewny.

Muzyka była po gonkach wszędy, rekwyem spiewaiącz, a mszą odpra-
wiał i. m. xiądz arcybiskup gniezniensky [Maciej Łubieński], po pogrzebie
miał oratyą.

Włożono potym ciało s[więtey] pamięczy krolia i. m. Władysława Cwar-
tego w trunnę miedzianą, smelcowaną carno a złoczistą bardzo kostownie, na
ktorey były wibite cherby kroliewskye, znaky, armaty woienne, expeditie tu-
recka y moskiewska, iakomu się poddaia, cołem byjąc. Tak mowoino, że
kostowała 20000, we Gdansku ją robiono. Schowono krolia i. m. w tymże
grobie, co go był som zmurował, gdy kroliową i. m. s[więtey] pamięczy
Cecylią Renatę chował w kapliczy błogosławionego [Jana] Prandoty, biskupa
krakowskiego. Pogrzeb się prowadził od rana aż ku wieczorowy prawie.

Kroli[ow]a imsz Ludwika Marya nie była na pogrzebie. Została Warsza-
wie bardzo chora y kroliewycz i. m. Carol przy ny został. || (арк. 198)

Stypa na zomku krakowskim albo obyad krol i. m. odprawował, posłow
od roznych monarchow czestował y panow chrzesczyanskych, także y
ih mm. pp. senatorow, starostow y wielie panow dostatkiem wielkim. || (арк. 199)

№ 153

*16 січня 1649 р., Казимир. – Опис Мартином Голінським
зустрічі короля в місті на шляху покутної процесії його двору
до монастиря паулінів на Скалці*

Na Skalkę w szobothę.

16 ianuary 1649 w szobothę nazaiutrz po pogrzebie, godzina s południa
na pułzegarzu, krol i. m. do Kazimierza na Skalkę iechał w k[a]recie* 6 kony
iabkowitych białaszych, grzywi maiącz aż do samey ziemie, w załobie. Przed
kroliem i. m. sli dragany s kobelamy. Wyiechało potym wielie senatorow, bis-
kupow, panow w karetach przed kroliem i. m. przed karetą konno, także w
załobie. A panowie raicze kazimierzsczy, staliszmy przed przecniczą s[wię-
tey] Katarzyni, zeby sie tu nie obracały karety, alie tamtędy przecnicą [m]ymo

¹¹ У рукописі “maiestak”.

¹² *ad vivum* – прижиттєво.

Gwiazdę, kamiężcze i. m. x. proboszcza Bożego Cyała¹³. O czo spał i. m. p. Ierzy Oszolinsky, kanclerz koronny, siedząc z i. m. [Andrzejem] Lesczynskym, podkanclerzym koronnym, w iedney karecie: “Ktorędy dobrze na Skałkę?” Y pedzieli mu pp. raicze, ze dobrze tamtędy iadą wprost, bardzo dobrze. Iechał y i. m. x. Macziei Lubinsky, arcybiskup gniezniensky w karecie, przed nim iechał iego marsalek z liaską y krzyżem srebnim¹⁴. Tamze nabozenstwo krol i. m. odprawiwszy, ze Skałky szet piechothą, prawie mrokiem, o 23 godzinie na czałym zegarze. Sły przed nim processyie ze wszitkych kosciółow, ktorego p[r]owadzieli* az na zomek krakowsky. Takze sły piechothą y wszistka kalwakata, ktora przed nim iechała na Skałkę: ich moszcz pp. senatorowie, biskupy, woiewodowie, kastellani, starostowie, xziąze Ieremy Wisniowieczky y swemi dwiema sinowcamy [Dymitrem i Konstantym], y inich wiele pp. Prowadzieli krolia i. m. dway biskupy. Za kroliem i. m. gwardia niemała sła dworu y draganow krolia i. m.

№ 154

17 січня 1649 р. – Нотатка Мартина Голінського про завершення катурових судів у Кракові

Kapturowe sądy skoncely sie w sobotę dwie godzinie w noc na ratusu kr[akowskym].

№ 155

17–19 січня 1649 р., Краків. – Описи Мартином Голінським коронації Яна Казимира, його процесії з замку до ринку, щоб посісти на троні, і початку роботи коронаційного сейму

Koronatya krolia imszy.

17 ianuary koronatya beła w niedzielię na zomku krakowskym. Koronował krolia i. m. i. m. xzyądz Macziey Lubiensky, arczybiskup gniezniensky. Piniądze miatano złote y srebnе, z dział bytho na zomku krakowskym po trzy razy. Ceremonya odprawowała szie koronatyeyi od rana aze dwie godzinie s połudnya, gdy z dział uderzono y draganі ze swych kobeł.

¹³ Редакція Жеготи Паулі: “...ale tamtędy przecznicą mimo kamienicy pod Gwiazdą x. proboszcza Bożego Ciała” (Бібліотека Ягеллонського університету, від. ркп., од. зб. 5257, т. 15, арк. 56).

¹⁴ “Przed karetą prymasa kanonik gnieźnieński ks. Bartłomiej Łempicki niósł krzyż, a kasztelan brzeziński Piotr Charbiński – łaskę” (*Ochmann Stefania. Koronacja Jana Kazimierza w roku 1649 // Odrodzenie i Reformacja w Polsce. – Warszawa, 1983. – T. XVIII. – S. 150–151*).

Na pieniądzach był napis taki: “*Dominus assumpsit me*”¹⁵, – y ręka zbroi-na z nieba trzymała snopek s koroną. Na drugi st[r]onie była ręka we zbroi, z nieba kłótkę trzymając w ręku, a na ni napis: “*Ioannes Casimirus coronatus in Reg[num] Pol[oniae] et M[agnum] Ducatum Lithuaniae] die 17 ianuary 1649*”¹⁶ (liat swych mając krol i. m.¹⁷). || (арк. 200)

18 ianuary w poniedziałek krol i. m. zomku konno iechał w rinek krakowsky na maiestat o 4 godzinie s południa na pułzgarzu, prawie mrokiem. Iechała przed nim kalwakata konno srodze, stroyno y kostownie swietno, więcey, niz tysiącz kony ich mosczyiow pp. senatorow, biskupow, woiewodow. Xiąze ieszcz[y] Ieremy Wisniowieczky, woiewoda rusky, hetmon koronny, nios sceptrum, i. m. [Władysław] Dominik na Ostrogu y Zasławiu, woiewoda sędomierzsky, niosz koronę, i. m. p.¹⁸ [Mikołaj Abramowicz, wojewoda trocki]¹⁹, niosz iabko, i. m. p. [Michał] Zebrz[y]dowsky, miecznik koronny, starosta lanckoronnsky, nios miecz goły. Trębaczow 8 kroliewskych w barwie trąbielo przed kroliem i. m. y dobos w kotly biel. Trębacze na wiezy ratuszny trąbieli y w kotly bieli, tamze była y muzyka, ktora w puzony y w szafamaie grała. Maiestat był obyty sukнем bresklyestem cerwonim, baldahin nad kroliem i. m. wisiał na błękytney kytaycze y krzesło s cerwonego axamitu. Prowadzono krolia i. m. na ratusz krakowsky, ztamtąd ubranego w kapę, w koronę, mając iabko y *sceptrum*²⁰, prowadzono go na maiestat, gdzie mu raicze krakowszczy oddawali przisięgę y klucze od miasta. Z maiestatu znowu prowadzono go na ratusz. Tam sie rozebrawszy, wsział w karete, przy lianych swieczach iechał na zomek krakowsky. Przed nim kalwakata, alie nie wszistka, bo sie panowie roziechali do gospod, telko draganow sło za nim kielkaszet, strzelbą y z knotami zapalionemy. Podskarbiowie piniądze srebne cziskali wielkie y małe, alie nie iedęn wziął obuchęm y capky zbeł dlia nych.

Z dział byto w rynku krakowskim y z akownycz godzina w nocz, gdy krol i. m. na zomek wiechał.

W tęże dzien o 9 godzinie w nocz na pułzgarzu²¹ na zomku krakowskim wierzh wieze narozny podlie Kurzy Nogy [Kurzej Stopki], bliachą miedzianą nakryty, zgorzał do szczętu. Dwie godzinie gorzał. O 11 w noc na pułze-

¹⁵ *Dominus assumpsit me* – Господь прийняв мене.

¹⁶ *Ioannes Casimirus coronatus in Regnum Poloniae et Magnum Ducatum Lithuaniae die 17 ianuarii 1649.* – Ян Казимир, коронований на Королівство Польське та Велике князівство Литовське.

¹⁷ Абзац дописано на маргінесі внизу аркуша; текст останнього рядка обрізано. На час коронації Янові Казимирові було 39 років (нар. 22 березня 1609 р. у Кракові): *Wójcik Zbigniew*. Jan Kazimierz Waza. – 2-ie wyd. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2004. – S. 16.

¹⁸ Далі Голінським пропущено місце для прізвища.

¹⁹ У редакції копії Жеготи Паулі: Бібліотека Ягеллонського університету, від. ркп., од. зб. 5257, т. 15, арк. 56.

²⁰ *sceptrum* – скипетр.

²¹ “на пулзгарзу” дописано над рядком.

garzu ogien ustał, trudno było ratować. Krol i. m. spał w tym pokoju, kędy ptaczy pod tym wierzchem, gdzie gorzało. Porwawszy się z łoża, som wbieg za dwiema pacholięty, wołał na rochmistrza y wartę, aby do bronienia biezely ognia. Wody nierychło dodano, bo y rury były zamarzły. Ognia pewni wiadomoczy nie wiedzą. Jedni mówią, że s komina, drudzy, że tam wszedzszy dziwowac szie z okna, swieczę prziliepili y zapalieli. || (арк. 201)

19 ianuary we wtorek seym się zaczął trzyniedzielny na zomku krakowskim (czo day Boze szesliwie). Wotywi odprawiali wszędy po kosciolach, Pana Boga prosząc o dar Ducha Świętego y zgody. Wotywa w koscielie na zomku krakowskim się odprawowała, którą myał i. m. x.²² Kazanie ocziecz iezu[ita]* myał. Kapella kroliewska spiewała, kosciół bel sumno boga[te]my* nowemy spalieramy obyty, złotem y iedwabięm tkane, osoby, zwierzęta *ad uiuum*²³, iakoby żywe, były. Maiestat krolia i. m., [to]* iest baldachin w ławkach kanoniczych naprzodku bardzo bogaty: na złotym dnie, wierzh srebrne, wisoko tkane kwiaty y wzory. Oltarz nowy tęn, czo był y na pogrzeb, alie zalobę odmięniwszy, na kstał marmuru słupy a posrebrzenie, w posrotku obraz famylyey kroliow, snopek s koronamy trzymaiącz.

W poselsky yzbie obierano²⁴ marszałkiem i. m. pana Ierzego Lubomierskiego, generała krakowskiego, na ktorego ozwali się niektorze z ih mm. pp. posłów, nie chcąc nąn pozwolicz, daiącz tę przycynę, że był na wojnie w obozie przeczyw kozakom zaporow[skym].

№ 156

19 січня 1649 р., Казимир. – Опис Мартином Голінським святкування у місті з нагоди коронації Яна Казимира

Triumph w Kazimierzu 1649, dnia 19 sticnia.

We wtorek w noczy panowie raice odprawialismi triumph, winczuiąc szęsływey koronatiey y panowania kroliowy i. m. Przed ratuszēm słup był wkopani wisoky, na nim beccky smoliane y pod nim stosz drew gorzał. Z dział 18 byto po trzy razy, racze puszczo, koła dwie na ratuszu obraczały szie z rac urobione, w kazdy²⁵ wodzie stery kulie gorzały, że dwu racze wipadały. Na ratuszu w oknie salie w szalamaie grano, w puzoni y kornety osm instrumentalistow. Na ratuszu panowie spiewali “*Te Deum laudamus*”²⁶, swiecz iarzęczych 6 palieli, w izbie pansky na stolach w lichtarzach 6 swiecz iarzęczych gorzało, takze y w lichtarzu wielkym na izbie iarzące swiece wszędy swieczili się. Wina potym dostatek dano. Pieł p. burmistrz [Adam Wachlikowicz]

²² Далі пропущено місце для прізвища.

²³ *ad vivum* – тут: наче живі (далі йде дублювання польською: *jakoby żywe*).

²⁴ Слово правлене.

²⁵ У рукописі “w kazdy”.

²⁶ *Te Deum laudamus* – Тебе, Бога, хвалимо.

za zdrowie kroliewskie z rostruchona kolicia, muzyka grała w izbie w szala-
maie. || (арк. 202)

№ 157

1649 р. – Новини про новий похід татар в Україну і повстання козаків
у Великому князівстві Литовському

Nowyny przisly, ze Tatarowye znowu po trzeczi raz na Ukrainę ydą we
dwakroc sto tiszeczy woyska Polskę woiowachz poty, azby im daninę na ko-
zuchy oddano, y Turek przy nych sie oponuie. Y ich mm. pp. hetmanow
[Mikołaja Potockiego i Marcina Kalinowskiego] do Turek Tatarowie oddaly,
ktorzy pizhali do ich mm. pp. senatorow, prosząc, aby ych wykupiono.

Kozaczy y vltaistwo w Litwie wielie miast y maiętnosczy naiezda, łupy,
liud szyna. X. i. m. [Janusz] Radziwił, hetmon polni litewsky, zebrawszy
woysko, tęn ych, gdzie moze, gromy y z kup rozgania.

№ 158

22 січня 1649 р., Краків. – Новина про присягу міст
на вірність новому королю

Przysięga miast kroliowy i. m.

22 ianuary w piątek na zomku krakowskym z roznych miast pp. raycze
kroliowy i. m. prziszęgę oddawali. Przysięgaly tesz y pp. raycze miasta Kazi-
mierza przy Krakowie przed kroliem i. m. przy i. m. p. Ierzym Oszolinskim,
kanclerzu koronnym, y przy i. m. p. marszałku²⁷ [Łukaszu Opalińskim] y inich
panach.

№ 159

22 січня 1649 р. – Опис заупокійної служби в єзуїтському костелі
св. Петра на восьмий день від похорону Володислава IV

Obsequię²⁸ v oycow iezuitow u s[więtego] Piotra za krolia i. m. Włady-
sława s[więtey] pamięczy.

22 ianuary w piątek w oktawę pogrzebu oyczowie iezuiczy u ss. Piotra y
Pawła w koscielie odprawialy za krolia i. m. requiem. Miał mszą spiewaną
i. m. x. [Stanisław] Pstrokonsky, biskup chełmsky²⁹. Beł i. m. x. legat

²⁷ Далі пропущено місце для прізвища.

²⁸ *obsequiae* – заупокійне богослужіння.

²⁹ У рукописі помилково “chelminsky” – Андрій Лещинський.

[Giovanni de Torres]³⁰ y wielie panow sliachty. Kapella kroliewska mszą spiewała, katafalk piękny zrobiono o 4 słupach, na których stały stery osoby maliowane złocziste: Wiara, Sprawiedliwosc, Mężnoszcz y Wstrzemięzliwosc. Korona na wierzchu wielka, a na przykricziu złotogłowowym dwie podusze lieżały złotogłowowe, na których lieżały dwie koronie, dwie iabcze y dwoie berła złote. Nad nimy orzeł biały wisział na droczie z rostrzępierzonymi skrzydłamy, mayącz w pasczece miecz goły. Angeli trzymały rozne napiszy, swiecz iarzęczy pełno beło we trzy rzędy dokoła. Koło katafalku kazanie miał ocziecz iezuita. Msze załobne odprawowano gęsto oyczowie iezuczycy.

№ 160

24 січня – 7 лютого 1649 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про коронаційний сейм, перебування Яна Казимира у Кракові, справи міщан у Казимірі та інші відомості

24 ianuary w niedziale krol i. m. beł w koscielie na zomku, na dolie przed wielkym ołtarzєм pod baldahinєм siedział złotogłowowim. Muzyka krolia i. m. mszą spiewała, i. m. x. [Jan Stefan] Wyzga, opat sieciechowsky, kazał godnie. Gdy krol i. m. wszed do zomku na wszhody, trębacze uderzyli kroliewszczy w trąby y w bębni³¹ na gonku. || (арк. 203)

25 ianuary w poniedzialek w poselsky yzbie marszałka obrano, i. m. [p.]* [Franciszek Dubrawski], podkomorzy przemisky, obrany [i. m. p. Ierzego Lubomierzskiego, starostę krakowskiego, na ktorego sie nierychło zgodzieli. On tez przyiącz nie chciał marszałkostwa, wimowieł sie y podziękował]³². Od wtorku a die 19 ianuary obieronо marszałka az do poniedziałku die 25 ianuary, az krol i. m. słał do ich mm. pp. senatorow do poszelsky yzby, bo iezeliby sie nie zgodzili do południa, tedy zarasz krol i. m. miał odiechacz s Krakowa. A tak, gdy obrono i. m. p. marszałka, sly ich moszcz pp. posłowie do krolia i. m. wytacz go. Tam i. m. p. Ierzy Oszolynsky, kanclerz koronny, proposityą, o czym miał bydz seym, proponował pewne puncta.

³⁰ Ochmann Stefania. Koronacja Jana Kazimierza w roku 1649 // Odrodzenie i Reformacja w Polsce. – Warszawa, 1983. – T. XVIII. – S. 136.

³¹ У рукописі “w bębni”.

³² У Голінського речення в заголовку спочатку закінчувалося на фразі “podkomorzy przemisky obrany”. Частину речення, що у квадратних дужках, про Юрія Любомирського було дописано пізніше. Любомирського було обрано маршалком 23 січня 1649 р., однак він відмовився після сеймових дебатів про його участь у Пилявецькій битві і наполіг на повторному голосуванні. 25 січня маршалком було обрано Францішка Дубравського (Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. 1. – S. 18, 37–39; Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 173, 174).

1 february w poniedziałek xziąę i. m. [Władysław] Dominik [Zasławski], woiewoda sędomierzsky, który był regimentarzem woyska koronnego y powyatów przeczyw kozakom pod Piliawczamy, w senaczie omawiał szie przy poslach, że nie iest winień y nie dał przyciny ustąpienia z obozu, alie czy winny, ktorzy nie beli iemu posłusny, że swemi chorągwiamy y pułkami kazdy niemal chciał rządzyc y regimentowac. A oszobliwie skarzał sie na i. m. p. Hieronima Radzieiowskiego, starostę łomzinskiego, że on szwemi chorągwiamy porwał szie bez roskazania ich mm. pp. regimentarzow na kozaky y nawiod swe chorągwie na bagniska y błota, gdzie wielie liudzy straczywszy a drudzy w błotach potonęły, ktorzy skoceli z horągwiamy na posiegeł (?), y czy swankowac na błotach musziely y gynącz. Ozwał szie na to szurowo i. m. p. Radzieiowsky, że to nigdy nie iest, y ine mowy, ktore obraziely maiestat kroliewsky y senat. Kazono wstąpycz ich m. pp. marszałkowic y dac mu *terminum*³³ *tactum*³⁴ przed senat. O takie bespiecne słowa a o nieuszanzowanie maiestatu kroliewskiego przeprosieł krolya i. m. potym y odpuszcieł krol i. m. wszistko i. m. p. staroszczye łomzynskiemu. || (арк. 204)

Die 2 february we wtorek w dzień Naswieższy Panny Mariey Gromnycz krol i. m. iechał do koscioła Panny Mariey w rinek krakowsky w karecie, przed nim kalwakata iechała sumna, panow pod 500 kony, a aliabartniczy koło karety z aliabartamy, a za kareta dragany z kobelamy 200. Kazanie miał xziądz [Jan Stefan] Wyzga, opat sieciechowsky, a mszą wielką i. m. x. Macziey Lubienysky, arczybiskup gniezniensky. Kapella kroliewska spiewała, biskupow y senatorow, panow wielie beło w koscielie, czyzba sroga.

2 february w tężen dzień Gromniczny pp. raicze kazimierzsczy mieli audientyą u krolia i. m. w pokoju wiecor przy swieczach, którą ziednał i. m. p. Zigmunt Opaczky, wielky rżancza krakowsky, y som był presens przy panach raiczach, zaliecając kroliowy i. m. miasto Kazimierz przy Krakowie, ktore do stołu krolia i. m. naliezy. Spitał krol i. m., iezeli nie do starostwa krakowskiego naliezy. Odpowiedział o raczyą do krolia i. m. p. Wawrziniac Toporzsky, raicza kazim[ierzsky]. A burmistrzem był na tężen czas p. [Adam] Wachlykowycz. Darowali kroliowi i. m. rostruchon za zł[otych] 300, w ktory włożely cerwonich złotych 50, czo uczini takze zł[otych] 300, zieleńą kytaiką nakryty. Suma, co kostował upominek, zł[otych] sescset. Dziękował krol i. m. som kielka słow krotko, ofiarując łaskę swą pańską przeciwko myastu. A iezeliby krzywdy iakie mieli y skody, aby to opowiedziely abo na pysmie podaly. Mieli suplikę gotową pp. raice y oddali kroliowy i. m., w ktorey suplicze naprzot o złych mostach dwu y o murach złych wspomniono, prosząc, aby krol i. m. za

³³ У рукописі “*terminum*”.

³⁴ dać mu *terminum tactum* – дати йому “доткнутий рок” (*rok przytkniony*, польськ. юрид. термін), тобто можливість у важливих справах подати позов відразу на місці правопорушення (шляхом доторкання рукою чи палицею у присутності возного). Див.: *Sondel Janusz*. Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków. – Kraków, 1997. – S. 938).

podaniem okaziey był ratunkiem. Także aby w murach miejskich były zamurwane fortky, a mianowicie u oyczow skałecznych y katarzyskich. Trzecia, uskarżając się na oyczow duchownich, a oszobliwie na i. m. x. Iacka Liberiusza, proboszcza kościoła Bożego Ciała, że z mąietnoszczy, to iest kamienicz y domow, które w mieście mają na gruntach miejskich kupione y legowane, podatkov kroliewskich, jako y miejskich, płacząc nie chcą y nową iurisdictionią sobie fundują. Aby krol i. m. tę sprawę, nim odiedzie, mog osządzić, prosili respons. || (**арк. 205**) Krol i. m. obiecał dacz przez i. m. p. wielkiego rząnczę, y dał, że chce, w tę sprawę weyżrawszy, sządzić ją sząm. Y aby o to czyniely, napomniał, y insze krzywdy gotow uwazyc, y za okazyą łaskę swą panską ofiarował.

Wydali pozew pp. raycze y rzeczpospolita kazimierzska na i. m. x. Iacka Liberiusza, proboszcza Bożego Ciała, y na conuent o niepłaczenie podatkov z domow y kamiężcz, które w mieście Kazimierzu trzymają tak kroliewskich, jako y miejskich, y o fundowanie iurisdictiony³⁵ nowej. Położono pozew *die 5 february 1649* na domu między Owsianemi iatki u krawca na Postrzigacowskim. Zadany *in triduo* y protestatyą w grodzie uczinieli non p. [Jakub] Kwiatow[sky], p. [Daniel] Malisa, raice, p. [Wawrzyniec] Mrockowic, woit, p. [Bartłomiej] Pianci, ławnik.

Pisał list i. m. x. proboszcz do pp. radziec w tęt dzień szeroce. A do tych pozwow nie przychodziło, raczy do spolney zgody, czo się pp. rayczom nie zdało y Rzeczypospolitey, alie racey prawem kon...³⁶ (a lepsza zgoda, niz prawo, gdyż dosic postępowono y podatky placic hciano).

6 february w szobotę po Gromnicney Naswiętszey Pannie Mariey była electya w mieście Kazimierzu przy Krakowie pp. residentow od i. m. p. Zygmunta Opaczkiego, wielkiego rząncze krakowskiego, obranych, a przez i. m. p. Marczina Pygłowskiego, podrzęczonego krakow[skiego], presentowanych na ratuszu kazymierzskim. Naprzod, burmistrzem zaczynał i. m. p. Wawrzyniec Toporzsky, p. Adom Wachlikowyc, p. Simon Wynarzsky, p. Woyciech Zawada, p. Daniel Maliesza, p. Marczyn Golinsky pierszy raz, którą electyą p. pisarz kazimierzsky zapiszał na tęt czas będączy, p. Mykolay Luteczky, etc.

7 february w niedziele krol i. m. był w kościele na zomku. [Na]* gonkach kapella y kroliewska, y kapitulna mszą spiewała. Kazał i. m. x. [Jan Stefan] Wyzga, opat sieciechowsky a kaznodzieia kroliew[sky]*, godnie kazał, przywodząc ich mm. pp. senatory y pp. posłów [do]* zgody seymowey y rady zdrowey o obronie y niebezpieenstwie³⁷. || (**арк. 206**)

³⁵ У рукописі “iurisdictiony”.

³⁶ Одне слово пошкоджене скраю аркуша.

³⁷ Далі викреслено три рядки: “Posłowie kozaczcy przyiechaly, alie ych zatrzymano w kielku mil[ach]* od Krakowa, telko czo dway bely w zomku krakow[skym] u krolia i. m., tak udawono”.

№ 161

Лист від турецького візира до коронного канцлера Юрія Оссолінського

Z Turek nowyni.

Copyia listu do i. m. p. Ierzego Oszolinskiego, kanclierza koronnego, z Konstantinopolia od wezera tureckiego [Sofu Mehmed Paşa] na seym koronationis 1649 *in ianuario* oddany na zomku krakowskim. Odpiszany przez posła nasego [Jana Kazimierza Gazubę], który był z conuocaty do Turek posłany.

Tituł zwyczajni.

Poniewaz przez vlak³⁸ nas, przyiacielia waszego, list dosedł, który przetłumaczywszy a wyrozumiawszy z waszey strony potrzebną rzec, ze na wielmoznego Isliam Giercy, hama tatarskiego, skarzicie sie, który to złączywszy sie z łotrostwem kozackym na Koronę Polską, wielie panstw waszych splondrowawszy y popszowawszy, w niewolię sieła liudzy nabrał y ze przez to przymierzu postanowionemu gwałt sie uczynił, piszecie y oznaymuiecie. A przy tym od krimskiego hama przepiszany list przysłałiscie, który, przeczytawszy, z niego statecznie wyrozumieliszy. Radziesz tedy wiedziec, ysz w przymierznych listach iest mocno utwierdzono y opisano z namy z waszey strony: poky od krolia polskiego zwiczayni datek na kazdy rok naznacony wczesnie oddawany y spełna będzie, poty przyiazn między namy trwała stac będzie, y poky łotrostwo kozackye na Czarne morze wychodzyc nie będzie, tedy tatarskie woyska mocnozymane, aby panstw polskich nye naiezdały y [nye] pliądrowały, będą. W hamskim lisczye od wasz przysłanym to iest napiszono, ze za podusczeniem diabelskym sie to stało, zescie z niemy przyiazny zapomniely, y poslanego posłanca iego nie uszanowawszy ze złym responsem odesłały, y za cztery liata zatrzymawszy pewne danini. Ieschesczye wielie inszych słow ladaiakych do wielmoznego hama napiszały, o co y nam samym bardzo nie miło beło. Y kiediscie nie daly za lat cztery zwyczajnych darunkow, roskazalysmy, aby w panstwa krola polskiego wpađł y pustoszył. Wsак w postanowionych przimiernych listach od wasz nom danych iest napiszono: poky krol polsky hamowy tatarskiemu zwicayne darunki dawac || **(арк. 207)** będzie, poty tatarskye woyska do wasz wpađacz y w niewolię ludzy waszych brac nie będą. Tedy iusz z waszey strony więcey tę pokoy święty iest ruszony. Zaczym ham, wydząc to, w panstwa wasze wpasc musiał. Poniewasz iusz sie tak stało, teraz iednak, kiedy przerzeconemu hamowy zwycayne upominky wcz[e]snie* oddawac będą na kazdy rok y kozaczy na Czarne morze wypuszczany nie będą, mocno ych trzymaiącz, tatarsky ham mocno z woysky swemy trzimany, aby

³⁸ *ulak* (тур.) – кур'єр, гонець, посланець. У польській мові XVII ст. було загально-вживаним словом османського походження, див.: *Kołodziejczyk Dariusz. Ottoman-Polish Diplomatic Relation (15th – 18th Century): An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents.* – Leiden; Boston; Köln, 2000. – P. 64 (note 29).

szkod zadnych Krolestwu Polskiemu nie czynieł. Od nasz będzie tedy przy-
iazn nienaruszona y nieodmienna między namy trwacz będzie. A zatym pozdro-
wienie przyjacielskye oddaiemy.

W Constantinopoliu etc.

№ 162

9 лютого 1649 р., Краків. – Нотатки Мартина Голінського
з палати Сенату про завершення коронаційного сейму

9 february we wtorek seym trzyniedzielny miał sie skonczyc [y]* skon-
czel. Posly ich mm. pp. posłowie do senatorzsky yzby do Kra[kowa]* imszy
zegnac krolia i. m. Tamze i. m. p. Ierzy Osolinsky, kanc[lierz]* koronny, pro-
sieł ymięniem krolia i. m., aby na początku szcz[ęśliwego]* panowania iego ten
seym koronationis stanął, zeby prolo[nga]tyą* na iedęń dzień vczynieli, res-
pectuiącz y uwazaiącz srogie [nie]bespiecenstwo* tak od rebelizantow koza-
kow, iako y Tatarow [poga]now*, i inne *pericula* pograniczne. A zeby ni o czym
nie radzieli, [telko]* o szamey obronie Rzeczypospolitey, dawshi pokoy pri-
watom, [zeby]* ich mocz pp. posłowie pozwolili iedni na dzień ieden, drudzy
[w nie]dzieli* na steri dni, drudzy na trzi niedzieli, aby beła prolongatya,
[...]liali*, a mianowicze woiewodztwo krakowskye. Siedzieli w szenaczie,
[dysku]tuiącz* koło tego, godzina abo dwie w nocz przy lionych swie-
cza[ch]*. [Wy]prawuiącz*, krol i. m. wzyął sobie do iutra na godzinę 9 [na
pułze]garzu* ich mm. pp. posłom respons dacz; przez i. m. p. kanclerz[a]*
powiedział.

Bełem w szenatorzsky yzbie z p. Woiciehem Zawadą, [raicą]* kazim[ierz-
skym]. Przisłuchuiąc sie koncluzyey, krol i. m. siedział w krzeslie [pod]* bal-
dachinem az do koncza, a 6 paholiąt z lianemi swiecami [stoiali]* przed nim
z yarzacemy. Y pozwolili prolongaty do soboty. [Za]czel* sie seim w szo-
botę o cwarthey godzinie w noc z pułnocy [na puł-]* || (арк. 208) zegarzu. O
czo krol i. m. prosił, zeby ni o czym nie tractowały, telko o obronie Korony,
proponuiącz i. m. p. Ierzy Oszolinsky, kanclerz koronny, y prosząc imieniem
krolia i. m., aby radzili o obronie przeciw nieprzyiaczołom, to iest: [1.] Prze-
ciw kozakom rebelizantom; [2.] Przecziwko Tatarom poganom, ktorzy na Ukrai-
nie po dwa razy y w Polsce z kozakamy srogie skody pocziniely y wiele
liudzy pozabyiawszy, drugich w niewolią pobrawsy, pociniely; [3.] Zaczym
obawiacz sie y Turkow, za tą okazyą aby z woysky nie niastapiely. Cwarta,
Swedzy, zawarszy przimierze z czesarzem i. m. [Ferdynandem III] w Sliąsku,
a tusz za graniczą ieszt woiska swedzkiego więcey, niz 20 tiszeczy woyska,
nie wiedziec³⁹, czo będą zamisliawacz. Piąte niebespiecenstwo od Moskwy,
u ktorych sliska wiara, iezely zechcą wiary y przimierza dotrzymacz. Te pięć
niebespiecenstw i. m. p. kanclerz proponował.

³⁹ У рукописі “czedziec”.

Na czo ich mm. pp. senatorowye y pp. poslowie w szenatorzsky yzbie, gdzie y krol i. m. siedział w krzeslie pod baldachinem, pozwoliely, odlozywshi do drugiego seimu wszistkie exorbitantye y priwaty, telko o samey obronye tractowaly.

№ 163

1649 р., лютий. – Новини про послів від бранденбурзького курфюрста і московського царя до Яна Казимира

Przyechał tesz poseł od xiążęcyа pruskiego [Fryderyka Wilhelma], oddając przysięgę, y otrzymał horągiew od krola i. m.

Przyiechał tesz iuz po seymie goniec moskiewsky do krolia i. m., oznaymując o wielkym posle, ktory miał audientią u pp. senatorow⁴⁰ wstępną srodę⁴¹. A posła wielkiego moskiew[skiego] Warszawie krol i. m. obiecał poselstwa słuchac y odprawycz, gdy przyiedzie.

№ 164

Нотатка Мартина Голінського про конфірмацію привілеїв для м. Казимира під Краковом і про його подорож разом з Захарієм Венґжиновським у 1647 році до Варшави на сейм у цій справі

I. m. p. Francisek Ionkowski, tєn wiprawiel nom confirmatyą wszistkych przywileiow miasta Kazimierza od krolia i. m. z wielką pieczęcią u canclerza koronnego, y dał do metriky wpisacz przywileiy na stukowe miasta Kazimierza przy Kra[kowie], ktorysmy wiprawiely i. m. p. Zachariasz Węgrzynowsky y p. Marczin Golinsky, raycze kazimiersczy, będąc Warszawie na seymie ostatnim trzyniedzielnim *an[n]o D[omi]ni 1647*, służący tєn przywileiy wiecznemi czaszy. Dało miasto od confirmaty przez i. m. p. Ionkowskiego talerow 10, [co] ucziny zł[otych] trzidziesczy, i. m. x. Vieyskiemu [Tomaszowi Ujejskiemu], kapellanowy i. m. p. canclie- || **(арк. 209)** rza a sekretarza krolia i. m., od wpisania do metriky u i. m. xiędza Andrze[ia] Liesczinskiego, biskupa helm[inskiego], podkanclierzego koronnego, przywileiu na stukowe zł[otych] 9, samemu i. m. p. Ionkowskiemu za praczą, [per]gamin*, blichę na pieczęc y snur, wosk, dali zł[otych]...⁴².

Vcziniel to za proszbą moią, ktory sie ze mną howaiącz braterzsko, nie wielkym kostem confirmatyа otrzymała się miastu przywileiow, y względem pokrewnych swych.

⁴⁰ “pp. senatorow” дописано над закресленим “u krolia i. m.”

⁴¹ Вступна або попільна середа (перший день католицького Великого посту) припадала у 1649 році на 17 лютого.

⁴² Далі у рукописі залишено місце для цифри.

№ 165

15–20 лютого 1649 р. – Новини про перебування Яна Казимира і примаса Матвія Лубенського у Кракові на запусах і їхній від'їзд до Варшави

Krol i. m. zapusty w Krakowie odprawiał, na bankietach u rozných ih mscz pp. senatorow, a osobliwie beł v i. m. p. Ada[ma Kazan]owskiego*, marszałka nadwornego, w kamięcny iego pod Kristopho[rem]* [w ponie]działek* zapuszny [*die 15 february*].

I. m. x. Maciey Lubinsky, arcybiskup gniesniensky, wyiechał wstępni cwar[tek]* [*die 18 february*] z Krakowa. Iego dworzanie u mnie staly y tez wyiechali, malo co pra[wie]* pozytku ucziniwszy. Nie podziękowali, a gnoiu, smrodu podostatku stało.

Krol i. m. wstępny cwartek switem prawie wyiechał zomku [krakow]skiego* do Warszawy, koniecznie w niedzielę tam hcąc bydz na rozsad pos[z]osnych na saniach, y beł w sobotę [*die 20 february*]⁴³.

№ 166

1649 р., середина лютого. – Новини про смерть і похорон у Кракові коронного стражника Самуеля Лаца

W niedzielę zapusną [*die 14 february*] i. m. p. Samuel Łaszcz, straznyk woyska [koron]nego*, człek ryczerzsky, ustawnie woysku ziwot swoy traw[iwszy]* [z]* młodoczy liat swych az do szędzywego włosa, mającz liat do [...] ⁴⁴, vmarł w Krakowie w kamięcny pod Barany xziążęcia i. m. [Władysław] D[omi]nika* Zasławskiego, Sakramenta Święte przyiąwszy y zal za grze[chy]* miawszy przy oyczach iezuitach. Chowono go u s. Szczepana z kamię[nczy]* kziążęcia i. m. Wieziono go na wozie 6 koni, trunna beła obyta [...] ⁴⁵ axamitem, czwieky złoczyste, w głowach wielka tablicza srebrna z napi[sem y]* [ti]tulęm* nyebosczyka Łaszca. W nogach na trunnie takaz srebrna wielka [tablicza]* iego, na trunnie leżał szisak złocisty, sadzony kamienmy, buzdygon, zarękawie y kruczyfyx. Na wozie sukienko cerwone włoskie iasne, [...] ⁴⁶ pstra koło nyego, na koniach y na woznicach kapi cerwone sukna [...] ⁴⁷, herby na cerwonym atlasie. Trębacze w trąby trąbieli, w processy y [...] ⁴⁸ to* surmacz grał, muzyka s kapielie spiewała, processyie. [Xią]żę* set som za ciałem

⁴³ Див.: *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 191.

⁴⁴ Край аркуша пошкоджено, мало б бути “do 60” (роки життя 1588–1649).

⁴⁵ Одне слово пошкожене скраю аркуша.

⁴⁶ Одне слово пошкожене.

⁴⁷ Одне слово пошкожене.

y sin Łaszczow mały⁴⁸. Swiec lianich be[ło u]* ciała w koscielie, katafalk piękni o dwu kolumnach z ricerzsk...* ...waniem*. Tamze pochowon w grobie w kapliczy s. Stanisława Kostky [u]* iezuitow. Glieyt mu dano na seimie koronationis, bo beł banitą. || (арк. 210)

№ 167

Новини про жовнірські стації в Казимири, Клепарі та інших місцях наприкінці зими і на початку весни 1649 року

Po wyjeździe krolia i. m. została gwardya kielkanasczye horągwy draganow krolia i. m., chciely stacz w Kazymierzu, alyesmi sie broniely prawem y konstitutya *anni 1635*, zesmi wolny od zolnierskich stanowysk. Pedzieli nom, zesmi⁴⁹ tesz kroliewszczy, ia[k] y w. m. Iednak za prozbą dało miasto Kazimierz kontentaty na stery chorągwie, nad ktoremy beł obersterem i. m. p. Korf, zł[otych] 300. Osobno kontentatya pisarzom y porucznykom iego na sterysta kostowało. Uwolnieli nasz od stanowysk.

Stanęły na Klieparzu, wielkie skody pocziniely ludziom, musiono ych dostatkiem podymowacz liedwie nie tydzię, ze to kostowało klieparzon[om] wiecey, nyz na dwa tysiacza złotych.

W Misłeniczach stało trzysta draganow i. m. p. [Andrzeja] Konieczpolskiego, pyszarza woyskowego koronnego. Tam za 17 niedziel niemale skody pocziniely, nad ktoremy beł starsym officierem i. m. p. Sobiesky. Chczyeli takze stacz w Kazymierzu. Hodziely pp. proszycz do samego i. m. p. Konieczpolskiego y do tego i. m. p. Sobieskiego, nad temy dragany starszego. Daly pp. kazimierzanie kontentaty zł[otych] dwieszczye y officerom, pisarzom kontentatya. A ta[k] wolni od stanowiska zostało miasto.

Chciely takze stac na Klieparzu, dano im termin do zomku, pp. klieparzanie tam sie rosprawialy, i. m. p. podrzęczy [Marcin Pieglowski] uiał sie o to.

I. m. p. Waier stał ze swemy dragany w Skawinie y po wsiach, ktorich miał kielkaset.

Miasto Kazimierz pozwolieli skłatkę po zł[otych] sesczy na te dragani y insze expensa mieyskie.

A pierwey na *chonorarium*⁵⁰ kroliowy i. m. miescanie pozwolieli skłatkę po zł[otych] stery.

⁴⁸ У Самуеля Лаща було двоє синів – Михайло і Петро (*Kotarski Henryk. Łaszcz Samuel h. Prawdzic // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1973. – Т. XVIII. – S. 269*).

⁴⁹ Далі у тексті ще раз помилково “му”.

⁵⁰ *honorarium* – подарунок, винагорода.

№ 168

Нотатка Мартина Голінського про одужання королеви Людвіки Марії

Kroliowa imszcz [Ludwika Maria] po chorobie swey zdrowa z łasky Bozy została, Warszawie mieszkającz, liubo nie doskonalye.

№ 169

Новина про переговори Богдана Хмельницького з польськими комісарами в Переяславі

Z Chmielniczkym komiszarze w Pereasławiu⁵¹ traktuią koło zgody i. m. p. [Adam] Kisziel, woiewoda braclawsky, y inszy z nim panowie. Chmielniczky ma przy sobie woysko kozackye, alie tesz ma y Tatarow siedm tysięczy, nie ufaiącz y kozakom swoim, by go nie zdradzyly, gdysz chłopy przecię buntowac szie do kupy pocęli, nie chcąc do zgody, ani popy ich na zgodę nie pozwaliaiąc. Bo chłopy panom nie chcą bydz poddanemy, alie sobie wolny. Zasmakowała ym swawolia y rozboie. || (арк. 211)

№ 170

Новина про бої козаків з коронним військом під Баром

Stery abo 5 chorągwy woyska naszego, przysedszy pod Bar, tamze w nadzieię pokoiu y zgody chłopy na nich uderzili, kielkanascie⁵² tysięczy ych zebrawszy szie. P[ąn] Bog poszczęścił naszym, ze kielka tiszęczy chłopow poraziely, goniać ych na kilka mil. Ubespieczywszy sie, powrocieli sie nazad na stanowisko swoje do Baru⁵³ odpoczynącz. A *interim*⁵⁴ chłopstwo, zebrawszy szie znowu kielka tiszęczy ych, w noczy uderzyli w spiączky nam y zniesly te kielka chorągwy prawie naglie. W Barze 5 chorągwy wysiekly.

№ 171

1649 р., березень. – Новина про розірвання сеймику Краківського воєводства у Прошовичах

Seymyk w Proszowyczach rozerwany 1649.

Die 10 marty seymyk w Proszowiczach reliatyny nie stanął dlia tego, ze chcieli, aby rachunek oddał i. m. p.⁵⁵ [Stanisław] Koriczinsky, czesnik

⁵¹ Дописано над викресленим “w Kiyowie”.

⁵² Останні чотири літери дописані над рядком.

⁵³ “do Baru” дописано над рядком.

⁵⁴ *interim* – тимчасово.

⁵⁵ Далі місце пропущене для імені.

[krakowsky], pobo[r]czą* będąc do wibrania sterech poborow, ktore bely uchwalili w kosc[zie]lie* s[więtego] Franczyska na żołnierza dalszego zaciągu podczasz *interregnum*⁵⁶ prawie przed electyą, gdy mieli wyiezdac do Warszawy. A ze nie beł na seymyku i. m. p. poborca y nie chcieli do niczego przystapycz, a zeb[y]* rahunek beł z tych poborow, gdzie sie obrociety.

№ 172

6 березня 1649 р. – Новина з Варшави про заручини короля Яна Казимира з Людвікою Марією

Z Warszawy nowyny die 6 marty data 1649 o de d...⁵⁷

Kroliowa i. m. trochę zachorzała. Krol i. m. z kroliową i. m. *d[ie]* 4* або *5 marty*⁵⁸ zrękowyni odprawieły sie, a weselie po Wielky Noczy [za] pozwoleniem oycza s[więtego] Innocentiusa X. A iezeliby niebespiecen[stwo]* nastąpiło z Ukrainy, tedyby przedzey weselie bydz musiało krolia i. m.

№ 173

Новини про переговори польських комісарів з Богданом Хмельницьким, московського та семигородського послів у козаків, єрусалимського патріарха Паїсія, збір посполитого рушення та інші справи в Короні та Литві

Z Ukrajny wielkie niebespiecenstwo, bo Chmyelniczky umislne com[is-sa]rzow* zwłoczy, azby cziepla nastąpiety. A kozactwo y z hłopy tym [cza]sęm* do kupy sie zebraly y skąd inąd pomoczy sie spodziewaiącz, liuboby som chciał Chmielniczky do zgody, tedy chłopstwo nie chce na [to]* pozwolycz y popy rusczy, alie zeby konceł woynę z Poliakų, zeby w[ia]ra* ruska szerzeła sie, a panow nad sobą aby nie mieli. Posłowie u Chmyelniczkiego są węgiersky, moskiewsky⁵⁹, || (арк. 212) ktorých ieszcze nie odprawieł, dotychczas przy sobie zatrzymał. W Kyiowie residuie y pp. comisarze tamze u niego na traktatach zatrzymany. A potom w Pereaslawiu myeskał.

Patryarcha alexandrysky⁶⁰ przyiechał do Hmielniczkiego, przywioz mu mytrę, na Xzięstwo go Ruskie koronuiącz a winszuiącz mu szczęścia y tych

⁵⁶ *interregnum* – міжкоролів'я.

⁵⁷ Слово пошкоджене скраю аркуша.

⁵⁸ “4 або” дописано на марґінесі, і далі: “w dzień s. Kazimierza”. День св. Казимира у 1649 р. припадав на 4 березня. Шлюбний контракт між Людвікою Марією і Яном Казимиром було укладено у Варшаві 1 березня 1649 р. (*Wójcik Zbigniew. Jan Kazimierz Waza. – 2-іe wyd. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2004. – S. 70*).

⁵⁹ Далі викреслено: “у od hospodara || wołoskiego”.

⁶⁰ Так у рукописі, насправді – патріарх єрусалимський Паїсій.

zwicięstw, które otrzymał nad Poliaki, aby do końca nie ustawał, alie y owsem aby do końca wojnę konę z Lyachamy, wiarę ruską roszerzaiąc y cerkwie swey broniąc a roszerzaiąc, zeby do zadnych traktatow nie przystępował y zgody z Poliaki nie zawierał. Takze y Moskwę podwodząc na Poliaki, aby iako iedney religiey ruskiej abo greckey bywszy, sobie zobopolnye pomogly. Czo daly będzie na liato, P[an] Bog wie, ten som nasz obroncza⁶¹.

Wyczy od krolia i. m. wysty iedny za dwoie na pospolite ruszenie na Ukraynę przeciwko niebespieczenstwow srogim⁶². Takze y woyska aby sie szczygały pod Gliniany, krol i. m. rosказаł, som sie chcąc ruszyc. Publikowono ie w Krakowie 15 marty, y trzecie znowu krol imszc wisłał, aby sie ruszaly, gdyz z pokoiu nicz z kozaky. Alie y owsem ich mm. pp. comissarzow woyska kozackie w Pereasławiu⁶³ dokoła otocęły, prawie iak więzieniu ych trzymaiąc⁶⁴.

Chmielniczky czo dali, to większą ma asistentyą, woyska y animuszu przybywa, przy boku zawsze ma⁶⁵ Tatarow, ktorim dobrze płaczy. Kozactwa y chłopstwa do nich czo daly, to więcej przybywa, kupiając sie, a Polsce y Krakowu groząc. Prawie niemal yuz znowu woyna sie z niemy wsęła na Ukrainy.

Takze y w Litwie wielkie niebespieczenstwa od tego hłoptwa zbuntowanego, gdzie przecię woysko litewskie, iako moze, gromy ych y rozriwa s kupy.

№ 174

*Новини про смерть дружини Володислава Домініка Заславського
Софії Пруденсії і його двох братів Януша Ісидора
та Костянтина Олександра*

Vmarła xziężna Ostrowska.

Przed gody vmarła kziążęcia i. m. Władisława Dominika [Zasławskiego] malzonka [Zofia Prudencjana], corka i. m. p. [Mikołaja Spytka] Ligęzi, kasteliana sędomierzskyego, z domu. Pochował ią xziężę i. m. w Rzesowie w dziedzicznym mieszczie oycza iey. Tamze y ociec iey liezy pochowany.

Prętko potym vmarł xziężę i. m. Ianos Isidor⁶⁶, brat rodzony najmłodszy kziążęcia i. m. Władisława Dominika. Pochowon w Tornowie w koscieliu

⁶¹ Слово правлене.

⁶² На маргінесі надпис: “6 marty 1649”.

⁶³ Дописано над викресленим “w Kyiowie”.

⁶⁴ На маргінесі пошкоджений надпис (зі знищеними літерами на початку рядків): “to ma Hmiel..., czo ych przez [...] y pod przisięga nie dotrzyrna [...] dał do 4000 ...kow y Nyemcow [...] Chodaku y [...] Varu p[an] (y Голінського пропущене місце для імені), ...ego y p[an]” (пробіл у рядку для імені).

⁶⁵ Далі викреслено: “1200 dragonow, okrom”.

⁶⁶ На маргінесі надпис: “1649, 15 marty”.

samim, gdzie sie chowaią xziąże Ostrowskie. || (арк. 213) Przed kielką liat brat drugi rodzony Konstanty Alexander zabity, g[dy]* zginął we włoskich kraiach⁶⁷. Nie został, telko som xziąże i. m. Władisław Dominik z domu xziążąt Ostrowskich y Zasławskich, który z księżną i. m. z domu Ligęzow zadnego potomstwa nie mieli. Wszistka famylia domu tak wielkiego przy książęciu i. m. Dominiku zostaie⁶⁸.

№ 175

20 березня 1649 р. – Новини про укладене перемир'я з Богданом Хмельницьким до Зелених Свят

20 marty 1649. Nowyni z Ukrajny koło kozakow z Pereasławia, ze Chmielniczky postanowieł pokoy do Zielionich przisłych Swiątek z pany komiszarzamy krolia i. m. Tym czasem traktowac o zgodę. A zeby woysk[a]* tak kozaczkie, iako y polskie stały kazde na swim mieysczu w pokoi[u]* bez bitew y naiazdow. W Pereasławiu Chmielniczky y ih mm. pp. commisar[ze]*.

№ 176

Новини про татарські постої в Барі та околицях міста

Tat beiowy, Tatarzynowy, z ktorim sie Hmielniczky zbracieł, maiąc go w zaciągu y w służbie przy sobie siedmią tiszęczy Tatarow, ktorim dobrze płaczy na kazdą cwiercz albo miesziąc, puscieł mu, daiąc mu stanowiska w Barze y w tych⁶⁹ włoszczach, ktore do starostwa barzskiego nalieżą, iako swe-mu pobratimowy. Alie y tam Tatarowie nie długo sie osziedzieli⁷⁰.

⁶⁷ На маргінесі надпис: “Iego przywieziono y w Zasławiu pohowono”.

⁶⁸ Про родинні зв'язки князя див.: *Гаврилюк Іван*. Володислав Домінік Заславський (1616–1656 рр.): магнат, політик, воєначальник // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. пр. – Київ, 2013. – Вип. 22. – С. 88–89.

⁶⁹ У рукописі “w tym”.

⁷⁰ Далі викреслено: “O i. m. p. Adamie z Granowa Sieniawskym, staroscie lwowskym, te nowyni przysły, ze w miasteczku iego w Szatanowie na Ukrainie poddany iego iakoby go zabycz miely, ze pocał na tych buntownykow principałow szurowo następowacz y uch karac. Co day Boze, by sie ta nowina zmieniała. Zmienielo, tak to udano”.

№ 177

25 березня 1649 р. – Новини з Варшави про події в Острозі після повернення шляхти до міста і захоплення козаками Язлівця у відповідь на розправу Олександра Конецпольського над учасниками повстання

Z Warszawy nowyny rozne 1649 die 25 marty.

Ze w Ostrogu kozaczy abo Chmielniczky kazali wolac y po inszych miastach, miasteczkach, aby kazdy bezpiecnie do domow swych sie wracaly: kieża, sliachta, Poliaczy, Rusz vniaczy y panowie do swych dziedzicznych panstw. Gdy pocęły panowie czinic inkwizytyą, kto był przicina zd[ra]dy*, ze kozaky pusciel w miasto, y tych pocęli karac, na palie wbyiac, tracic, [da]no* znac Chmielniczkiemu y kozakom. Przypadło tego kozactwa kielkana[sczie]* tysięcy, Ostrog wzyęli sturmem, wisczynali w pięn wszistkych, ieno starą Ru[sz]* zostawyli szhismatykow.

Takze w Iazłowczu iarmark główni przypadał. Kazono wołacz, zeby sie || (арк. 214) ziezdały bezpiecnye. Gdy sie ziechało wielie takze sliachty, panow, kieżdzow, kupcow, Poliakov, kazał i. m. p. [Aleksander] Konieczpolsky, chorąży koronny, czynicz inkwizytyą, bo to iego maiętnosc, kto przicina poddania sie kozakom y zdrady. Ukazało sie to na dwu abo trzech radziec y woyta. Kazono ych za to na palie powbyiacz. Czego, gdy sie dowiedzieli kozaczy, nastąpieli takze w kielkanastu tysięczy woyska. Dostawszy Iazłowca, do iednego takze wysczynaly, nikogo nie zywiąc. Zdobycz wielką nabraly, czo na iarmark kupczy nawiezly towarow y piniędzy. Pań Bog som nadzieia y obrona nasza!

№ 178

20 березня 1649 р. – Новини з Варшави про резолюції Богдана Хмельницького польським комісарам на переговорах у Переяславі

Z Warszawy nowyni od p. Franciska Ionkowskiego die 20 marty 1649 o kozakach.

Ze traktatow nycz. Chmyelniczky tak rezoliutyą swą opowiedzwał ich mm. pp. komisarzom, ze nie chcyeli pozwolic na te konditye, iakych wiciągał Chmielniczky barzo srogie po ich mm. pp. komisarzach. Ktore puncta, gdy piorem przemazaly, Chmielniczky odpediał: “Wy piorem, [ia] szablyą będą sie z wamy rosprawiał!” Mowiącz, ze “mom mocz wasz y nie pus[cic], alie czynie to z łasky, ze wasz zdrowych do krolya i. m. uwalniam y wolno odsełom”. A tak pp. komiszarze, nycz nie sprawiwszy, od niego odiechali z [Pe]re-asławia, gdzie prawie, iak więzieniu, u niego bely. Przyiechali do Warszawy do krolia imszy y daly sprawę o wsystkym: telko to postanowy[ly], ze do swyątek prolongatyą woiny postanowily, a bez te czasy aby szie w pokoju woyska z obu stron zachowały tak kozackie, yako y polskie.

Inetrim Chmielniczky posłał za ich mm. pp. komyszarzamy, zeby sie zatrzymaly ze swim responsem krolowi⁷¹ i. m., nie sprawuiąc poselstwa, czo sprawili, a swego posła kozackiego do krolia i. m. wiselańcz. Alie iuz bely oznaymiely krolowi i. m. o wysystkym i. m. p. Kiesel, woiewoda braclawsky. Ten był komisarzēm y z drugiemy.

№ 179

Новина про смерть польного писаря коронного Андрія Конецпольського

Imszcz p. Iędrzey Konieczpolsky, pisarz polny koronny woyska kwarczyanego, zmarł Warszawie, poiechawszy z Krakowa do krolia i. m. Miał corkę za sobą [Wiktorię] i. m. p. [Mikołaja] Potoczkiego, kasteliana krakowskiego y hetmana wielkiego koronnego, który więzieniu u Tatarow. Sluga p. Konieczpolskiego, dowiedzyawszy sie, ze pаn umarł, zabiel sie po nim z frasunku. Wispowiedawsy sie, umarł...⁷² [Pocho]won w Krakowie u s[więtey] Troyce w kapliczy Myskowskych. || (арк. 215)

№ 180

Політичні новини з Франції, Неаполя, Англії та інших країн

Nowyny ze Franczyey 1649 die 20 marty z Warszawy.

Pospolyta Rzecz, zbuntowawszy sie poddany na krolia franczuskiego [Ludwika XIV] o częste contributy y podatky, ktore cierpieli, oburzeli sie na krolia, który, z Paryza ustąpywysy, trzydziesty mil od Paryza w iedney forteczy zawarł sie. Tamze go obliegły, chcąc po kroliu pewnych kondity. Posłał krol franczuský do Swedow, prosząc o pomoc, zaciągając ych, którzy w Sliąsku woiowały, gdysz z łasky Bozy w Sliąsku pokoy stanął między Swedamy a cesarzēm i. m. Ferdinandem Trzecim. Ktora woina trwała w Sliąsku, zaczęła sie roku 1618, a liedwo sie uspokoieła roku 1649.

Tez przed rokiem abo dwiema krolowi ispanskiemu [Filipowi IV] rebelizowały bel[i] Neapolitanie, woyska zebrałysy przecyw krolowi, alie za łaską Bożą prętko ych mieczem uspokoieł y pokarał y do pierszego poddanstwa przyprowadzyl.

Nowyni z Angliey 1649 die 20 marty z Warszawy.

Krol angielsky [Karol I Stuart], mającz małzonkę krolowią [Henriette Marię] katoliczkę dobrą z domu kroliw franczuskych bliską, lyedwie nie sio-

⁷¹ У рукописі “kroliowiu”.

⁷² Далі під час переплетення обрізано половину рядка.

strę krolia franczuskyyego [Ludwika XIII], y som tez krol angielsky był potaiemny kathylyk bez długi czas, gdysz tam w Angliey wiarę arianską y kalwinską grubą trzymaia, wczyniwszy szobie przicinę z okazyey⁷³ non a dowiedziawsz sie, ze iest wiary taiemnye katholiczky, parlament abo Rzeczpospolita poddany iego przeciwko kroluiowy oburzeli sie y powstali, nasly, poima[ly]* go y do więzienia wszadzyl, straż obwarowały⁷⁴. Kroliowa angielska liedwo uczyekła na morze do Franczyey sinem Caro[lem]. Krolia osządzie[no]* na smiercz, siekierą mu głowę na pniaku uczyąc. A tak, srod rynku teatrum zbudowawszy mu y suknem obywszy, siekierą głowę mu uciely. A sposrotku sziebie parlament⁷⁵ obraly, gdzie y tam do tych czasz iest srogie zamieszanie między Angielczykami (tak P[ą]n Bog srogą pliągę pusczył niemal we wszistkie panstwa, bo y w Rzymie poczęła bydz także burza y bunty, alie to ocziec święty Innocentius X uspokoił prę[tko]*; w Turcech cesarza swego zabyli y sini iego, telko iednego na panstwo w liat osmy w[ynbra]ly*; w Moskwie także na czara swego buntowac szie pocęli, y gdzie indzy). || (арк. 216)

№ 181

24 лютого 1649 р., Переяслав. – Статті Війська Запорозького для замирення з Річчю Посполитою, прийняті на переговорах у Переяславі⁷⁶

1649

Puncta suplyky do maiestatu i. k. m. y Rzeczypospolitey Woyska Zaporowskiego 24 ianuary 1649⁷⁷, gdy komissya nie dosła z nyemy w Pereasławiu, a do swiątek pokoy postanowywszy między szobą ich moscz pp. comissarze. I. m. p. Adom z Brusziliowa Kisiel, woiewoda braclawsky, był comissarzem y z drugiemy ich mm.

Zalie nasze iuz nasz do tego przywodzą, zesmy obczych panow szukacz miely y krwawie z niewoly wybiacz musiely. Zatrzymawszy sie iednak za roskazaniem iasnye wielmoznego i. m. p. woiewody braclawskiego, zostawamy przy wiernym poddanstwie naszym, gdy te puncta nom będą zyczone⁷⁸.

1. Niewolią, którą cierpy narod rusky gorszą tureczky przez vnią [w] wierze swoiey greckiey starozitney, aby bela zniesiona, prosiemy, to iest, aby iako od wieku bywało, tak y terasz iedna Rusz starozytna greckiego

⁷³ У рукописі “z okazyky”.

⁷⁴ На марґінесі надпис: “Beli prziciną smierczy krolowy Rihard Kromuel y [Thomas] Fairfax, piersi senatorowie”.

⁷⁵ Дописано над закреслением: “krolia inszego”.

⁷⁶ Публікацію цього самого документа див. далі док. 189, с. 279–280.

⁷⁷ Насправді має бути 24 лютого 1649 р. (див. док. 189, з якого Голінський, найімовірніше, переписував цю копію).

⁷⁸ У рукописі “zysczone”.

zakonu [była]. Władictwa y wszelkie czerkwie aby przy narodzie ruskym wszędzie w Koronie y w Litwie zostawały. Vniey imienia zeby nie beło, telko rzymsky a greckzy zakon, tak iako sie ziednoczela Rusz z Polską. Ich moszcz xziązeta władikowie, ktorzy chcą zostawac przy zakonie rzymskim, niech zdrowy zostaia, soborne czerkwie greckie y starozitne fundaty e oddawszy Ruszy. A ktorzy chcą zostawacz przy greckzym zakonie, cy zeby zostawali przy Ruszy, a wroczywszy, co xzięzego iest. Kiedi telko dwa zakony zostaną, rzymsky a greckzy, iako dawno bywało, nie dręcząc liudzy chrzescianskych, braczyey naszej, vniey, bez ktorey w zgodzie bydz słusna będzie.

2. Iz pierwsza wszistka woyna przez [Daniela] Caplyczkiego iest wznieczone, ktory przeczywko przywileiom ie^o kroliewsky mosczy [Władysława IV] odiąwszy futur, ieszcze na zdrowie następował mnie, Chmielniczkiego, y z niego ogień ten wszystek zapalił sie, tę na przysła, da Pań Bog, commissią aby beł wydany.

3. Drugiey zasz woyni, większey, iest xziązę ie^osczy p. [Jeremi] Wisniowiczky przycina, nastąpiwszy mymo zastanowiony pokoy y nie czekaiąc commissiey, tedy gdzieby miał bydz hetmanem koronnym, my zadną miarą z nym zyc y w [U]krainę go pusczyć nie chcemy, y woyna bydz muszy. || (арк. 217)

4. Woiewoda kyiowsky, prosiemy, aby beł narodu ruskiego y zakonu greckyeego, aby nie następował na czerkwie Boze, iako terasz ninieyszy [Janusz Tyszkiewicz], ktory, wyruczaiąc [z] zomku czerkwie, nie dopuszcza y budowacz. A my tesz woiewodztwa wiszsego ie^osczy zycemy, a do Kyiowa z wiary naszej o woiewodę prosiemy. Takze kyiowsky metropolita nas [Sylwestr Kossow] aby miał mieszcze w szenaczye iego kroyewsky mosczy, zebysmy przynamniye trzech senatorow: między duchownemy metropolitę, a między swieczkiemy woiewodę y kastellana kyowskych, – Rus miely w senacie dlia pr[ze]strzegania* wiary naszej y praw narodu ruskiego.

5. W tymze Kyiowie wszistkie klyastory y kosczyły iako są, tak niech wczalie zostaną, telko oyczowie iezuiczy aby nygdy nie bely, ktorych ruskym skołom wprowadziel iemoszcz p. woiewoda na przeskołę, a ztąd nie mnieysze zamiesanie stało sie.

6. Te wszistkie puncta [zeby] z łasky iego kroliewsky mosczy y wszistkiey Rzeczypospolitey pozwolione y ztwierdzone były, prosiemy. A my konczyc commissyą y w poddanstwie wiernym zostawac gotowysmy.

Опубликовано: Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 60. – С. 372–376;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 68. – С. 332–333;

Supplementum ad historica Russiae monumenta / Дополнения к актам историческим, относящимся к России. – СПб., 1848. – Док. LXXII–16. – С. 188–189;

Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce / Wyd. Julian Niemcewicz. – Warszawa, 1822. – T. IV. – S. 376–378;

Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. – T. I. – S. 93–95;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 101. – S. 366–367;

Pamiętnik zakonu ww. oo. Bernardynów w Polsce / Ułoż. Sadok Barącz. – Lwów, 1874. – S. 148–150;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 50. – С. 105–107.

№ 182

*24 лютого 1649 р., Переяслав. – Статті угоди між Богданом Хмельницьким і польськими комісарами для укладення перемир'я*⁷⁹

Puncta przez iasnie wielmoznego i. m. p. woiewodę braclawskiego y ich m. panow commissarzow od i. k. m. pana naszego myłosczywego zesłanych z iego mosczyą p. Bochdanem Chmielniczkm, [hetmanem] Woyska i. k. m. Zaporowskiego, postanowione y ze wsystkym woyskiem dnia 24 ianuary⁸⁰ 1649.

1. Chorągiew y buławę, od maiestatu iego kroliewsky mosczy y Rzeczypospolitey przysłane, sobie maiącz, p. hetmon y wszystko Woysko Zaporowskie zostaią [w] wiernym poddanstwie swoim, co y przez lyst swoy oswiadczaią.

2. Iz dlia niedostatku zywnoschy na konie wielkie[go], woysko y pułky sczygac sie nie mogą na tęn czas dlia sporządzenia [registrowego] y odzielenia pospolstwa zgromadzonego, tedy ta commissya odkłada sie do trawy, do Zielionich Swiątek ruskych⁸¹. Na ktory dzien ma || (**apr. 218**) sam pan hetman woysko i. k. m. sporządycz, trzymaiącz sie dawnych zwyczaiov y przywilieiov Woyska Zaporowskyego, zeby iako nayblizey Dniepra slakow po woiewodztwie kyiowskym to woysko w dobrach Rzeczypospolitey było. Na tenze dzien na Rusawę dway commissarzow od iego krolie[wskiey] mosczy y Rzeczypo[spolitey] mayą bydz zesłany do zawarczya tey commissiey.

3. Iz commissya stanąc nie mogła skutecznye, ma bydz pokoy zatrzymany miedzy woyskami koronnemy y Wielk[iego] Xzie[stwa] Litew[skiego] [a Woy-skim Zaporowskim takowym sposobem, ze woyska koronne y W. X. Lith.]⁸²

⁷⁹ Публікацію цього самого документа див. далі док. 188, с. 277–278.

⁸⁰ Насправді має бути 24 лютого 1649 р. (див. док. 188, з якого Голінський, найімовірніше, переписував цю копію).

⁸¹ 28 травня ст. ст. 1649 р.

⁸² У рукописі рядок документа пропущено Мартином Голінським під час копіювання. Відновлено за копією цього самого документа (див. далі док. 188).

nie maia wchodzyc z zadney strony w woiewodztwo kyiowskye po Cho[r]ien, a od podolskiego y braclawskiego woiewodztwa po Kamieniecz Podolsky zostawac na stanowyskach swoyich. Takze Woysko Zaporowskye, przez tez rzeky y myeysca przechodzyc nie maia y z obudwu stron poiazdu, naiazdu, czat zadnych czinicz nie maia. A iesliby mieysca opiszane woiska koronne y W[ielkiego] X[ięstwa] Litew[skiego] przesc miały, cofnąc sie maia nazad. Takze [z] Woyska Zaporowskiego, ktobykolwiek był za pomienionemy mieysczamy y rzekamy, ma ustąpycz nazad. A ktoby mimo te opiszane mieysca nie miał za vniwerszałamy i. m. p. woiewody braclawskiego y i. m. p. hetmana zaporowskiego, ktory zaraz wyszelałamy, swym uporę́m przehodzyc, takowy ma bydz za swowolnego poczitany, surowo karany.

4. Aby do zadnego nie przychodziło zamieszania, puky sie woysko nie sporządy, ich moszcz pp. obiwatelic, panowie dziedziczny y dzierzawczy, na tez naznaczone mieysca do dobr swoyich nie wiezdzaiać, zatrzymac sie maia do Zielionych Swiatek. A czy ych moszcz, ktorzy na ten czas między Ho[r]inem y Słuczą iuz w domach swoyich mieskaia, daliey nie pomikacz sie zostawac maia.

5. Więżnie wszystkie⁸³, oswiatczaiacz wierne poddanstwo i. m. p. hetmon iego kroliewsky mosczy z Woyskiem Zaporowskym maiestatowy i. k. mosczy, na przysła, da Pań Bog, comissya gotow wszystkie oddacz w całosczy, telko o to uprasza, aby Caplica [Daniela Czaplńskiego] na tę commiszyą przydano, ktory nad przywiliey iego kroliewsky mosczy [Władysława IV], futur odiawszy, y na szamego zdrowie następował, przez ktorego sie ogień wielky zapalil y pierwsza woyna stanęła, do czego i. m. p. chorązega [Aleksandra Koniecpolskiego] przywioldł. || (арк. 219)

6. Te puncta, postanowione pod obowiażkiem sumnienia, strzimate będą y nienaruszone, y i. m. p. woiewoda braclawsky z i. m. p. comissarzamy iego krolie[wskiey] mosczy y wszistkiey Rzeczypospo[litey], a p. hetmon Woyska Zaporowskiego, spiszawszy y postanowiwszy, czale y nyenarusone strzima[c]* maia, y na nie podpiszawszy sie rękamy swemy y pieczęcy przyłozywszy, daly między się przy odprawie [do] i. k. mosczy pana naszego myłosciwego.

W Pere[ą]sławiu 24 [february 1649].

Bochdan Hmielniczky, chetmon z Woyskiem Zaporowskym.

Опубликовано: Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce / Wyd. Julian Niemcewicz. – Warszawa, 1822. – T. IV. – S. 378–380;

Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 61. – С. 377–382;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 102. – S. 367–368;

⁸³ Голінський помилково написав “Wiecz nie wszistko”.

Pamiętnik zakonu ww. oo. Bernardynów w Polsce / Ułoż. Sadok Barącz. – Lwów, 1874. – S. 147–148;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 69. – С. 334–335;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 49. – С. 103–105.

№ 183

Новини про смерть київського воєводи Януша Тишкевича і призначення нових київського та брацлавського воєвод

Prętko potym zmarł i. m. p. Ianusz Tiskiewicz, woiewoda y generał kyowsky, ktorego kozaczy nie radzy widzieli y Hmielniczky na woiewodztwie kyiowskim, bo ych swawolie często ganieł y gromieł. Krol i. m. dał woiewodztwo kyiowskie i. m. p. Adamowy z Brusziliowa Kiszieliowy, czo beł woiewodą braclawskym, wiary rusky zshysmatyk, a woiewodztwo braczławskie dano i. m. p.⁸⁴ [Władysławowi] Myskowskiemu, margraby.

№ 184

Новини про захоплення Бару кам'янецьким каштеляном Станіславом Лянцкоронським

Kozaczy przeciw tim postanowionim punctam y artykułam zgody do swiątek ruskych, aby sie woyska z obu stron w pokoju zachowali, nie dotrzymali słowa kozaczy, mianowycie czern, hłopstwo, naiezdziacz naszych y zabyiając w miastach y majątnoszczyach. A naszymy tesz także onych wiszczynali w kielku mieyscach kozakow y dobrze, mianowycie w Barze. Y osiągnął i. m. p. kamienieczky [Stanisław Lanckoronski] Bar y żołnierzstwem swoim, alie zas prętko potym przed kozaky ustapicz musiely.

№ 185

Нотатка про відправлення королем гетьманської булави і хоругви для Богдана Хмельницького

Krol i. m. Chmielniczkiemu posłał buławę, szadzoną turkuszamy y kamięnymy drogięmy, y chorągiew cerwoną kitaiczana, na ktorey litery były takie: “Ioanne[s]* Kazimirus Rex Poloniae”, cziniącz go chetmanem kozakow zaporowsky[ch]*. || **(арк. 220)**

⁸⁴ Далі пропущено місце для імені.

№ 186

Новини про дорожнечу в Кракові і причини, що її викликали у зв'язку з коронаційним сеймом та жовнірськими стаціями

Po Wielky Noczy, a prawie od koronaty, drogosc wielka w Krakowie. Przenicę brano po zł[otych] 9, zyto po zł[otych] 7 czwiertnie, owiesz po zł[otych] 3/10 cwier[tnie], iagły cwiertnia po zł[otych] 12, krupi tatarczane takze po zł[otych] 12, faska masła po zł[otych] 15, kopa sera po zł[otych] 15, iaie kokose po pułgrosku, gumulecka po pułgrosku, woły drogie, kury, gęszy etc., cebulia 1 po pułtoraku. A to dlia tego, ze zyazd wielie zdrozeł na koronaty. Druga, a nawiększa – zołnierz powiatowy. Tęn po wszyach na stanowiskach y po miasteczkach wielie skody poczyniely y chłopy ponędzieli, prawie niemal, iak trzy cwierczy statye wibieraięcz, a cziurowie y celyadz liuzna nagorsza. Panowie szamy mny o tym wiedziely y tego zazyly. || (арк. 221)

№ 187

1 січня – 5 березня 1649 р. – Діаріуш дороги королівських комісарів до Переяслава і їхніх переговорів з Богданом Хмельницьким, написаний львівським підкоморієм Войцехом Мясковським

Commissya 1649⁸⁵.

Dyarius drogi do Woyska Zaporowskiego ie^o mci pana woiewody bracławskiego [Adama Kisiela] y ie^o mcw panow podkomorzego lwowskiego [Wojciecha Miaskowskiego], chorążego nowogrodzkiego [Mikołaja Kisiela], podczaszego baclawskiego [Jakuba Zielińskiego] y pana [Jakuba] Smiarowskiego, sekretarza commissarzow y collegow iego, napisany przes pana podkomorzego lwowskiego 1649.

1649⁸⁶ 1 ianuary. W dzien sąm Nowego lata wyiechałem z Warszawy, w szesc niedziel po electiey, dla nierychłey odprawy z skarbu.

4 [ianuary]. Podkałem się w drodze z ie^o mcią xiędzem biskupem łuckim [Andrzejem Gembickim]⁸⁷.

6 [ianuary]. W Brzesciu Litewskim v xiążecia ie^o mci pana hetmana polnego litewskiego [Janusza Radziwiłła] dla 200 koni, według woli krola ie^o mci. Xiąze ie^o msc wymowil się z tey vczynności, kilkanascie tylko koni Tatarow ie^o mci panu woiewodzie brasławskiemu dawszy.

⁸⁵ Текст на арк. 221–235 написано іншою рукою. Це копії документів, надіслані Мартинові Голінському з Варшави Францішеком Йонковським, про що свідчить надпис на арк. 235: “Z Warszawy mi przisłono od i. m. p. Ionkowskiego ten diarius”.

⁸⁶ Пік написано на марґінесі рукою Мартина Голінського.

⁸⁷ Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – S. 163.

7 [ianuary]. W Kobryniu zastałem pana woiewode y oddałem 10000 złotych z skarbu.

9 [ianuary]. Ruszyłem się dalej z assistentią naszą, a ze s tem tylko draganow z panem Bryszewskiem, capitanem, kosztem ie^o msci x. biskupa poznanskiego [Andrzeja Szodrskiego] zaciągnionych.

10 [ianuary]. Ie^o msc pan [Maksymilian] Brzozowski, kasztellan kiiowski, przybył do nas w Ratnie.

14 [ianuary]. Ie^o msc pan Kisiel, chorąży nowogrodzki, ziachał się z nami, collega nasz.

16 [ianuary]. W Huszczy nad Horynią rzeką v ie^o mci pana woiewody brasławskiego.

20 [ianuary]. W Korcu v x[iążę]cia ie^o mci [Samuela Karola] Koreckiego.

21 [ianuary]. W Zwiiału, gdziesmy Słucz rzeke przebyli y wiachali na granice woiewodztwa kiiowskiego. [Iwan] Doniec, pułkownik, y [Mychajło] Tysza, setnik, zaiachali nam we 400 koni kozakow y prowadzili za Zwiiał, zamek kosztowny y kosciół spustoszony.

22 [ianuary]. W Byszowie dogonił nas ie^o msc pan Zielinski, podczaszy braclawski, ktoremu oddałem z skarbu złotych 3000. Tegosz dnia w Nowosiołkach, gdziesmy cały tydzień⁸⁸ czekali responsu od Chmielnickiego z Czechrynia, gdzie znowu xiąże [Zachariasz] Czetwertynskie⁸⁹ młody z listami posłany.

1 february. Tamze w Nowosiołkach v ie^o mci pana woiewody. Rozne contempty od chłopstwa, zywnosc trudna y droga, nie tylko ziarna, ale y słomy na konie nie było. Bunt y poddanych na samego pa[na] y panią dziedziczną [Anastasią].

3 [february]. W Białogrodzie takisz wczas y niedostatek. Do Kiiowa trzy mile || (арк. 222) po wszystko. Tu z Kiiowa metropolita [Sylwestr Kossow] z archimandrytą [Josyfem Tryzną] ziezdziali *ad secretum colloquium*⁹⁰ do pana woiewody.

6 [february]. Do Kiiowa puscic nas nie chcą, ani gospod pozwalaią. Pan Gniazdowski, sługa pana woiewody, y pan Bryszewski zniewazeni.

8 [february]. Ie^o msc pan woiewoda ziezdzał pod Kiiow dla rozmowy z xiędzem metropolita y archimandryta.

11 [february]. Xiaze Czetwertynskie młody powrocił z Czechrynia, ktory nas zapraszał do Kiiowa.

12 [february]. Z Zaydowey pań chorąży nowogrodzki z panem Smiarowskim wyprawieni do Chmielnickiego z perswazyą, zeby do Kiiowa na commissią ziechał.

⁸⁸ Далі ще раз написано “cały”.

⁸⁹ *Latacz Eugeniusz*. Czetwertynski-Światopełk Zachariasz // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 367–368.

⁹⁰ *ad secretum colloquium* – на таємну розмову.

14 [february]. Ruszyliśmy się do Lesnik ku Kiiowu w niedzielę zapustną rano, idąc przez Hodonowską, miasteczko xiążęcia Koreckiego. Zastąpili panu woiewodzie (z ktorym na iednych saniach siedziałem) rozboj tameczny z chłopstwem y nie puszczałi daley, trzymając za wodzę konia pod kozakiem, ktory znak niośł za panem woiewodą, azesmy y tego kozaka, y samych siebie talarami okupic musieli, w mały kupie będąc, będąc bez draganskiej y kozackich chorągwi y czeladzi na ostatek.

16 [february]. W Hordowie kozaczy *cum plebe*⁹¹ nasiekli, natopili slachty niemało *utriusque sexus*⁹².

18 [february]. W Tripolu, gdziesmy Dniepr przebyli. W Woronkowie nocleg.

19 [february]. Z Woronkowa szesc mil stanęliśmy w Pereasławiu ciezkim mrozem. Chmielnicki, hetmań, wyiechał przeciwko nam na puł czwierci mile w pole w kilkudziesiąt koni z pułkownikami, assawułami y setnikami z muzyką woienną pod znakiem, bunczukiem y czerwona chorągwią. Po przywitaniu y przemowie kozackiej wsiadł na sanie do nas po lewey ręce pana woiewody. Wyieszdzając z miasta ze 20 dział vderzyc kazał y do swego dworu na obiad zaprosił, gdzie iusz przymowki vszczypliwe zaczęli się od niego y kilka pułkownikow przeciwko x[iążę]ciu Wisniewieckiemu, panu chorążemu koronnemu, Czaplinskiemu y Lachom wszystkim.

20 [february]. *Consilium* commissarskie, iesli mu wprzod *ante omnia*, przed tractatami oddac buławę y chorągiew od krolia ie^o mci. Stańęła conclusia zgodna, zeby oddac y wiąc go tą ludzkoscią y łaską krola ie^o mci. Naznaczone miejsce temu actowi w vlicy Szewskiej przed dworem Chmielnickiego, gdzie tesz blisko niego stali posłowie moskiewski z węgierskiem. Niesli przed nami buławę pan Krzetowski [Jan Krzętowski], łowczy, a chorągiew pan Kulczynski [N. Kulczyński], skarbnik kiiowski⁹³, a przed niemi bębny y trąby hetmanskie ozywały się. Czeakał w kole Chmielnicki w altembasowym czerwony[m] sobo- || (арк. 223) lim kopieniaku pod bunczukiem z pułkownikami y inszą starszyną. Skoro począł pan woiewoda offiarowac łaske krola ie^o mci hetmanowi y Woysku Zaporowskiemu, zawołał podle hetmana stojąc [Fylon] Działałay, pułkownik: “Korol, iako korol, ale wy, korolewięta, kniaziowie broicie mnocho y narobiliscie, y ty, Kisielu, kosc z kosci naszych, odszczypięs się, przestaiesz z Lachy”. Począł go hamowac hetman, ale on wytrząsając buławą, chciał mowic więcocy, piiany gorzałką, choc rano było. Nie wsparty iednak od drugich pułkownikow, poszedł z s koła. Za tym pan woiewoda oddał list Chmielnickiemu od krola ie^o msci y credens commissarski, ktore czytane były. Zaras oddał sąm potym buławę turkusową, a pan chorąży nowo-

⁹¹ *cum plebe* – з черню.

⁹² *utriusque sexus* – обох статей.

⁹³ Про них див.: Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas i Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 33, 57, 291–292.

grodzki, rodzony [brat] ie^o mci, chorągiew czerwoną z orłem białym y napisem “*Ioannes Casimirus Rex*”. Oboie to iaką taką chęcią przyiąwszy, po kozacku podziękował, a potym nas do gospody swey prosił. Przed obiadem wczynił do niego mowe ie^o msc pan woiewoda gładkiemi, wybornemi słowy, pokazuiąc mu, iako wielkie vpominki bierze dzis od krola ie^o mci, czego affektował: naprzod amnistia przeszłych spraw y postępkow iego, potym wolnosc starodawney religiey greckiey, auctią rejestrowego woyska, restitutią dawnych praw y swobod zaporowskich, na ostatek regiment nad woyskiem. Słuszna, aby on tesz wdzięcznym się bydz pokazał tak wielkiey łaski krola ie^o mci y iako wierny poddany y sługa ie^o krolewskiey mci dalszemu zamieszaniu y krwie rozlaniu zabiegał, chłopstwa prostego pod protectiā nie przymował, posłuszenstwo panom ich przykazał, do traktatow z pany commisarzami przystąpił.

Na te słowa ie^o mci pana woiewody takowy dał respons: “Za tak wielka łaske, którą mi ie^o k. msc przez w. mcw pokazał, ze y władzą nad woyskiem przysłał y przeszle moje przestępstwo przebacza, vnizenie dziękuie. Co się iednak dotyczy commissyey, ta trudno się teras y zacząć, y odprowowac ma. Woyska w kupie nie masz, pułkownicy z starszyną daleko, bez nich nie mogę y nie smim nic czynic. Idzie o zdrowie moje. Do tego, ze z Czaplinskiego y z Wisniewieckiego sprawiedliwosci nie mam, trzeba, zeby mi koniecznie on był wydany, a ten skarany, bo z tych przyczyna krwie rozlania y wszytkiego zamieszania. Winien ci y pan krakowski [Mikołaj Potocki], ze na mie następował, ze mie gonił, kiedym w lochy dnieprowe zdrowie wnosił. Ale iusz ten ma za swe, znalazł, czego szukał. Winien y chorąży, bo mi oyczyzne wziął, bo Vkrainę łaszczowczykom rozdawał, ktorzy mołoyce Rz[eczy]p[ospoli]tey || (арк. 224) zasłuzone w chłopcy obracali, łupili, brody targali, w pługi zaprzęgali. Ale nie tak winien wiele, iako oni pierwszy dway. Nie będzie nic ze wszytkiego, iesli iednego z nich nie skarzą, drugiego mi tu nie przyszlą. Inacey abo mnie z Woyskiem Zaporowskiem przepasc, albo ziemi lackiey, wszem senatorom, dukom⁹⁴, krolikom y szlachcie zginąc. Albo y to mało z Lachow przyczyna, ze się krew chrzescianska leie, litewskie woyska Mozyr y Turow wysiekli, Ianusz Radziwił iednego na pal kazał wbic. Posłałem tam kilka pułkownikow, a do Radziwiła napisałem, iesli to iednemu z chrzescian wczynił, tedy ia tesz cztery więzniom lackim, ktorych mam tak wiele, wczynie y oddam swoje”. To taki antipast dał nam przed obiadem swoim, vderzywszy w serce nasze odkrytym iadem y furią swoią. Ozywali się y drudzy przy drugich dwoch stołach, iako gadziny iakie z błota, y ieden z nich Fedor Wiesniuch [Weszniak], pułkownik czerkaski, do buławy porwał się na xiędza Lentowskiego [Łętowskiego]⁹⁵, który do nich na miejscu xiędza [Andrzeja Huncela]

⁹⁴ У рукописі “dyakom”.

⁹⁵ У копії цього документа у Якуба Міхаловського згадано, що кс. Лентовський був кармелітом (Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 103. – S. 373). Ідеться, мабуть, про

Mokrzskiego nieboszczyka z listem krola ie^o mci iezdził. Tylko rzekł: “Moga się te nowiny z Litwy o Mozyrze y Turowie odmienic”. A ow do buławy y tych słow: “Mołczy, pope, ne twoie to dilo łez mi zadawac!” Vderzyłby go był pewnie, kiedy był blizey siedział. Mowił iednak: “Y wasi xięza y nasi popi wszystko tacy synowie. Chody ieno, pope, na dwor, nauczu ia tebe pułkownikow zaporowskich szanowaty!” I z tym wyszedł z izby. Zmiękczyliśmy Chmiela, iako mogli, osobiwie pan woiewoda, cierpliwemi y łagodnemi słowy, przywodząc go *ad mitiorem et seniorem mentem*⁹⁶, ale nic nie sprawiwszy, po kilku godzinach [z] serdecznym zalem y łzami odiechalismy do gospod swoich, po vlicach dalekich vmyslnie rozdanych, abysmy nie w kupie blisko siebie stali.

21 [february]. W niedziele wstępną poszedłem rano z panem podczaszym [Jakubem Zielińskim] do sobornej cerkwie, gdiemy się witali z posełem moskiewskim, ludzką y obyczayną ossobą. Czego bronił Chmiel panu woiewodzie, ani dopuscil widziec się im z sobą, lubo o to poseł prosil. Nie mogliśmy iednak *secreciora* z nim *conferre inter plebem*⁹⁷, tylko oferty, ceremonie y panow naszych przyiazn z sobą. Widzielismy potym zamek pusty, zepsowany wniwecz. W collegium y kosciele iezuickim odartym tak, ze zadnego ołtarza y obrazow mieysca nie masz. Groby nawet otwarte, trzy trupy wy- || **(арк. 225)** rzucono slacheckie, trumna nieboszczyka pana Łukasza Zołkiewskiego, woiewody braclawskiego, starosty pereaslawskiego, wieczney pamięci kawalera godnego, rozbita, *insignia*⁹⁸ woienne wzięte y pierscien dyamentowy z palca. Zaproszony na obiad Chmiel od pana woiewody, nie przyiechał, asz ku wieczorowi, nie trzyzwi z kilką pułkownikow. Nie pomogła ochota y ludzkosc gospodarska, nie wspomnielismy nic przeciwnego humorowi iego, ale on przecie nie wytrwał y swoimi szczypał słowy, krzywdy swoje od Lachow exagierując, niewinnosc swoje wywodzac, Ukrainę y Rus nawet wszystką Lachom wypowiadając. Napał się potym do paniey woiewodziny, do ossobney izby, gdzie *publice*⁹⁹ piersuadował iey, aby się Lachow wyrzekli a z kozakami zostali, bo “lacka ziemia zginie, a Rus wsiaia panowaty budet” w tymze roku prętko. Barzo tamze pana Turowskiego zniewazył, szubienicą mu groził, ze mu się vkazał, co nie vwaznie vczynił, bliskim barzo będąc przed

кс. Кипріяна Лентовського, преора костела св. Михаїла монастиря кармелітів у Львові (зокр., у 1650, 1652 pp.): *Waligórski Franciszek*. Historia fundacji kościołów i klasztorów lwowskich. II: Kościół pod wezwaniem Śgo Michała Archaniola przy klasztorze XX. Karmelitów // *Rozmaitości: Pismo dodatkowe przy Gazecie Lwowskiej*. – Lwów, 1859. – S. 165, 169. Див. також: *Pernal Andrzej*. Rzeczpospolita Obojga Narodów a Ukraina: Stosunki dyplomatyczne w latach 1648–1659. – Kraków, 2010. – S. 69.

⁹⁶ *ad mitiorem et seniorem mentem* – до поміркованішої і зрілішої думки.

⁹⁷ *secreciora z nim conferre inter plebem* – більш потаємно з ним переговорити поміж черню.

⁹⁸ *insignia* – клейноди.

⁹⁹ *publice* – привселюдно.

naszym przyjazdem smierci. Powrocił potym do nas piiany Chmiel y o trzeci godzinie w noc poiachał.

22 [february]. Długo spał, bo z czarownicami dopiiał, ktore go często bawia y w tym ieszcze roku szczęście na woynie wrozą. A my frasuiemy się bardziey *de repub[li]ca*¹⁰⁰, nizeli o głod koni naszych, bo owsa miarka po zł[otych] 16, snop siana po dwa talary. Skoro *aditum*¹⁰¹ do siebie pozwolił, posłaliśmy do niego pana chorążego nowogrodzkiego y x[iązę]c[i]a Czetwertynskiego Zacharyasza, rotmistrza, prosząc o czas do rozmowy y traktatow. Iusz go przy gorzałce z towarzystwem zastali, zaczym tesz prętki kozacki y iadowity dał respons taki, ze “iutro budet y sprawa, y rosprawa, bom teper pyany y węgierskocho posła odprawuiu. Korotko owo raczey: z toiey commissyey niczochy ne budet. Teper woyna byty maiet w toich trzech albo czotyroch nedelach. Wywruczu was, wsich Lachow, wzhoru nohami y podepczu tak, ze budete pod nohami memi, na ostatek was czarowi tureckiemu w newolu poddam. Korol korolem budet, sztoby karał y stynał slachtu y duki¹⁰², y kniazie, sztoby wolny był sobi. Zchryszy kniaz – vrezaty mu szyiu, zchryszy kozak – toiesz mu uczynyty. Prawda to iest, zem ia lichy y mały czołowik, ale mi to Boch dał, zem iest iedynowładczą y samodziercą ruskim. Ne schoczet korol korolem wolnym byty – iak się widit. Skazyte to panu woiewodi y commissarom. Hrozyte mi Szwedami, y ci budut moi, a chocby ne byli, luboby ich było piecsoth, szescsoth tysiecy, ne zmochut ruskiey zaporowskiey y tatarskiey mocy. Idy tesz z tym. Zaiutro sprawa y odprawa”. Po takim response iego iadowitym, po załosney naszey deliberatye, zawarłismy to z sobą: *vrgere*¹⁰³ odprawy a *de reditu securo*¹⁰⁴ myslic y o więznie prosic. || (арк. 226)

23 [february]. Zaczym nazaiutrz ziechalismy do niego na trzecią sessią. Vczynił rzec ie^o msc pan woiewoda *cum lachrimis*¹⁰⁵ łagodną. *Videat*¹⁰⁶, co czyni, iako nie tylko lacką, litewską ziemie, ale y ruską wiare, cerkwie święte podac chce poganstwu w ręce bez przyczyny. Iesli mu się krzywda stała, iesli ieden Czaplinski zgrzeszył, gotowa nagroda. Iesli Woysko Zaporowskie vkrzywdzone w liczbie, w gruntach, oboyga krol ie^o msc przyczynic obiecuie. A niechay to vwazy: iako Polska y Litwa nie wytrzyma poganstwu bez Zaporozza, tak y Zaporozze nie obroni się poganstwu bez polskiego żołnierza. Persuadował, aby czerni odstąpił, zeby chłopci orali, a kozacy woiwowali, aby regestrowych było dwanasie tysięcy, a choc y pietnascie, aby raczey poganstwo, nie chrzesciany niszczył, a za granice poszedł. Po długiey y vwazney mowie ie^o mci pana woiewody w tenze sens, iako y pierwey, dał respons: “Szkoda

¹⁰⁰ *de republica* – тут: про державу.

¹⁰¹ *aditum* – доступ.

¹⁰² У рукописі “dyaki”.

¹⁰³ *vrgere* – наполягати, спонукати до.

¹⁰⁴ *de reditu securo* – про безпечне повернення.

¹⁰⁵ *cum lachrimis* – слізною.

¹⁰⁶ *videat* – хай подивиться.

howoryty! Mnocho było czasu traktowaty ze mnoiu, koli mene Potoccy szukali, honyli za Dneprem¹⁰⁷; był czas po zołkowskiewy¹⁰⁸ y korszunskiewy igracze, był na punctach pod Konstantynowem, był na ostatek pod Zamosciem y kolim od Zamoscia szedł nedeł szesc do Kiiowa. Teper iusz czasu nie masz. Iuzem dokazał, o czomem nikoli nie myślił, dokazu y daley, szto vmysle. Wybiu z lackoi newolei narod wes ruski. A szto perwey o szkodę y krywdu swoiu woiował, teper woiowały budu o wiru prawosławnoiu naszoiu. Pomozet mi to czern wsiaia po Lublin y Krakow, ktorey ia ne odstupu, bo to prawa ruka naszaia, zebyste chłoptwa nie znioszszy, w kozaki nie uderzyli. Budu maty dwakroc, trykroc sot tysięcy swoich. Horda wsiaia. Przy tym Tochay bey blisko mene iest, moy brat, moia dusza, iedyny sokoł na swity, gotow wsie uczynity, szto ia zachoczū. Zaraz wieczna naszaia kozackaia z nemy przyiazn, ktorey swiat ne rozerwet. Za hraniciu na woynu ne poydu, szable na Turki y Tatory ne podnesu. Dosyc nām na Vkraini y Podolu, y Wołyniu, teper dosyt wczasu y dostatku w ziemi y kniastwie swym po Lwow, Chełm y Halicz. A stanāwszy nad Wisłą, powiem dalszym Lachom. Tedy moznieszych Lachow, dukow¹⁰⁹ y kniaziov tam nazenu. A budut li y za Wisłoiu brykaty, znydu ia ich tam pewnie. Ne postoit mi nocha zadnoho kniazia y slachotki tu w Vkraini. A zachoczut li chliba kotory z nami isty, nechayze Woysku Zaporowskiomu posłuszny budet, na korola ne brykaiet”. Ozywało się y pułkownikow kilkannacie, iako iaszczurki iakie, mowiac: “Iusz minęły te czasy, kiedy nas siodłali Lachy naszemi ludzmi chrzesciany, silni nām byli draganami. Teper się ich || (арк. 227) ne boimo. Doznalimy pod Pilawcami, nie oni to Lachowie, co przed tym biiali Turki, Moskwe, Niemce, Tatory – nie zołkiewscy, nie chodkiewiczowie, nie koniecpolscy, chmielecscy, ale tchorzowscy, zaiackowscy, dzieciny w zelaza poubierane. Pomarli od strachu, skoro nas wyrzeli y poutykali, chot y Tatar nie było więcey zrazu we srode, tylko trzy tysiące. Kiedyby byli do piātku poczekali, y iedenby był zywo do Lwowa nie vszedł?”. Dołożył y tego Chmiel, ze “mnie święty patryarcha [Paiseus] w Kiiowie na te woynę błogosławił, z zonką moią [Motroną Czaplinskā]¹¹⁰ dał mi slub y z przestępkow moich rozgrzeszył y przeczyszczal, lubom się nie spowiadał, a koncyc Lachow kazał. Iak ze mene iecho ne słuchaty, tak wielkiego starszego hołowey

¹⁰⁷ У рукописі “за Dneprem” повторено двічі.

¹⁰⁸ Тобто “жółтоводзkiej”.

¹⁰⁹ У рукописі “dyakow”.

¹¹⁰ У літературі Чаплінську часто називають Оленою, однак це алегоричне ім’я закріпилося в історичній традиції за аналогією з Оленою троянською, через яку давні греки розпочали багатолітню війну. Ім’я Мотрони, колишньої жінки Хмельницького, згадується у краківських авізах від 5 січня 1653 р. до венеційського резидента при віденському дворі Джіроламо Джустініані (Жерела до історії України-Руси / Упоряд. Мирон Кордуба. – Львів, 1911. – Т. XII. – Док. 222. – С. 191). Див., зокр.: Крип’якевич Іван. Богдан Хмельницький. – 2-ге вид. – Львів, 1990. – С. 58; Дашкевич Ярослав. Клан Хмельницького – легенда чи дійсність? // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1992. – Вип. II. – С. 82.

naszey y goscia lubego? Iuzem tedy pułki obesłał, aby konie karmili, w droge gotowi byli, bez wozow, bez armaty – znyde ia w Lachow. Ktoby z kozakow wziął kolaskę iedną na wojnę¹¹¹, kazu mu szyiu vryzaty. Ne wezmu y sam zadney z soboiu, chyba iakie sakwy”. Siła bestyia zazarta mowiła z taką furyą, ze się rzucał od ławy, rwał się za czupryne, nogami bił w ziemie, zechmy, słuchaiąc, ztrętwieli. Prozby, ratie y persuasie nasze, aby na Boga, na krola, na koniec takich spraw y postępkow pamiętał, aby rozumowi dał mieysce, affecty swe miarkował, nie pomogły. A co wspomina tego patriarche często, tedy taka rzecz iest: nie konstantynopolski, ale hierozalimski *expulsus*¹¹² *profugus excommunicatus ob grauia scelera*¹¹³, przez wołoską ziemie, minawszy Constantinopole, przybieżał tu do Kiiowa, gdzie go Chmiel zastał *redux victor triumphator*¹¹⁴ od Zamoscia przed samemi Rustwa¹¹⁵ ruskiego świętami *primis diebus ianuary*¹¹⁶. W tyśiącu koni wyiezdzał, sam patryarcha przeciwko niemu y metropolita tuteczny dał mu podle siebie na saniach prawą rękę. *Effusus populus tota plebs*¹¹⁷ witała go w polu y Academia oratiami, acclamatiami, *tanquam* Moyssem, *seruatorem, salutatorem, liberatorem populi de seruitute Lechiaca et bono omine* Bogdan, od Boga dany, nazwany¹¹⁸. Patriarcha *ill[ust]r[issi]mi principis*¹¹⁹ tytuł dał mu, ze wszystkich dział bito z zamku y miasta z armaty mniejszey na triumph, czym się podniosła bestya. V archymandryty na obiedzie był. Pił we dnie y w nocy, a nabarziey w wilią święta swego. Rano, w samo święto, piany był y nierychło do cerkwie przybył, gdzie, na pierszym mieyscu stanąwszy, adorowali go wszyscy, drudzy w nogi całowali. Patryarcha, ten łotr, celebrował y kazał mu przystąpić do communiy. Nie chciał zrazu, ze ieszcze chmiel był w głowie y ze się nie spowiadał, ale on *publicam* dał mu *absolutionem ab omnibus praesentibus et futuris peccatis*¹²⁰ bez spowiedzi i wolał na niego: “Idy, idy ze do sakramentu precyzszczytase!” Dał mu tamze zaras slub z cudzołożnicą, żoną Czaplinskiego, lubo *absente*¹²¹, bo w Czechrynie była w ten czas, na ostatek || (арк. 228) dał mu

¹¹¹ Далі викреслено ще раз помилково написане “на wojnę”.

¹¹² У рукописі “*expulsus*”.

¹¹³ *expulsus profugus excommunicatus ob gravia scelera* – вигнаний утікач, виклятий за тяжкі злочини.

¹¹⁴ *redux victor triumphator* – переможець-тріумфатор, що повертався.

¹¹⁵ Тобто “Рождества”.

¹¹⁶ *primis diebus ianuarii* – у перших днях січня.

¹¹⁷ *effusus populus tota plebs* – море юрби, вся чернь.

¹¹⁸ *tanquam* Moyssem, *seruatorem, salutatorem, liberatorem populi de seruitute Lechiaca et bono omine* Bogdan, od Boga dany, nazwany – наче Мойсея, рятівника, спасителя, визволителя народу з неволі лядської та через добрий знак Богданом, “Богом даним” названий.

¹¹⁹ *illustrissimi principis* – найяснішого князя.

¹²⁰ *publicam* dał mu *absolutionem ab omnibus praesentibus et futuris peccatis* – дав йому публічне розгрішення від усіх теперішніх і майбутніх гріхів.

¹²¹ *absente* – за відсутності.

блгоствленство на войне з Лачами. Зарас потым з дцалъ всьткнх бито на triumph, ze “збавител наш, господар велики, hetman preczyszczaietse”. Chmiel za to patryarsze dał szesc koni y tysiac złotych y rozmowiwszy z sobą secretnie przez kilka dni, wyprawil się do Moskwy. Pierwey iednak wyiechal Chmiel do Czechrynia, wyprowadzony w pole od patryarchy. *Fama*¹²² byla w Pere[a]slawiu, ze w Moskwie ten lotr *male exceptus et habitus*¹²³. Poznała subtelną Moskwą *impostorem*¹²⁴, szalbierza, który y Chmielnickiego zenie Czaplinskiewy posłał do Czechryna absolutią z grzechow y slub małżenski, czego przecie metropolita kiiowski wczynic nie chciał, iako cnotliwszy. Posłał iey przy tym vpominki: trzy swice, które same iakoby zapalac się miały, mleko Naswieszey Panny *scilicet*¹²⁵ y cytryn misę. Posel iego, czerniec, *male exceptus*¹²⁶, bo mu syn Chmielow Tymoszek, wierutny łotrzyk, vpoiwszy gorzałką, brode opalił. Sama tylko dała mu talerow 50. Na co punct *de numero*¹²⁷ rejestrowych kozakow, aby ich było 12, choc y 15 tysięcy Chmiel odpowiedział: “Na szto ich tak mało pisaty, koli ich mozet byty na sto tysięcy? Tylko ich budet, kolko zachoczuz!” Po takich przyiacielskich rozmowach, po takiew seszwey niesmaczney y brzydkiem obiedzie odeslismy do gospod, zdesperowawszy o traktatach, o pokoju, o sobie¹²⁸ y o więźniach. Wzięliśmy przed się staranie, iakobysmy y tych niebożat wywiesc, y sami wynisc mogli, bo dwie nocy *consilium impiorum*¹²⁹ było y deliberatia, iesli nas puscic, czyli na Kodak odesłać *spoliatos*¹³⁰. Tegosz dnia węgierskiego posła odprawił, posłał Rakoczemu trzy konie vbrane y kilka par strzelby. Posła podarował, który przecie nie content odiachał, mowiac: “*Poenitet me ad istas bestias crudeles et irrationabiles venisse*”¹³¹.

24 [february]. W dzien świętego Macieia staramy się o odprawę y o więzienie, których był obiecał wypuscic, osobliwie kudackich, przez traktaty y srogą przysięgę wziętych, iako y pa[na] [Andrzeja] Potockiego¹³² w Barze, y gwoli temu przywiesc ich z roznych mieysc kazał, ale potym zmienil słowo y kiedysmy mowili, ze to krolewscy słudzy, odpowiedział, ze “to rzec zawoiowana, nechay korol ne duruiet”. Mowilismy, ze y poganie puszczaia więźnie

¹²² *fama* – поголос.

¹²³ *male exceptus et habitus* – погано прийнятий і почастований.

¹²⁴ *impostorem* – шахрая. У рукописі, очевидно, хибно: “*imposterum*” (типове тогочасне переінакшення від *in posterum*) – “на майбутнє”.

¹²⁵ *scilicet* – і, о диво!

¹²⁶ *male exceptus* – погано прийнятий.

¹²⁷ *de numero* – про чисельність.

¹²⁸ У рукописі “о osobie”.

¹²⁹ *consilium impiorum* – рада нечестивих.

¹³⁰ *spoliatos* – пограбованих, обдертих.

¹³¹ *poenitet me ad istas bestias crudeles et irrationabiles venisse* – каюся, що прибув до цих жорстоких і безумних звірів.

¹³² *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – S. 111.

na znak przyjazni dobrej y przezemnie samego Ibrahim sołtan, ottomanski cesarz, przed lat dziewięć darował krolowi ie^o mci świętey pamięci kilka-
 seth więźniow z galer y z szaraiu swego, a w. m., panie hetmanie, będąc pod-
 danym krola ie^o mci y sługa, wzięwszy buławę y chorągiew od pana, nie
 chcesz sług panskich y dworzan, rękodaynych iemu, oddac, nie szablą, nie na
 placu woyny, ale condycyami y tractatami wziętych, przez na[s], posłów y
 commissarzow, odesłać, ale ich w ciężkim głodzie y niewoli trzymasz. Co
 daley o twoiey wierze, posłuszenstwie y zyczliwosci rozumiec mają? *Surdo*
*tyrano fabula dicta*¹³³: “Szkoda o tym howoryty! Boch mi to dał, puszczu ich,
 iezeli || (арк. 229) zadney zaczepki na woynie z Litwy y od Lachow ne budet.
 Nechay tu poczeka [Andrzej] Potocky brata swego [Piotra Potockiego], staro-
 sty kamienieckiego, który mi Bar moy, miasto moje, zaiachał, w moim Podolu
 krew chrzescianską leie. Kazałem tam pułki ruszyc y zywcem go sobie przy-
 wiesc”. Przymnielismy Kiiow, gdzie się teras we dnie y w nocy niewinna
 krew leie, strumieniami do Dniepru płynie. Lachow iednych topią, drugich
 tyransko sieką, slachte oboiey płci, dzieci, xięzy ostatek, złupiwszy, spusto-
 szywszy koscioly wszystkie, szukaiąc Lachow y pod ziemią, za powodem
 Nieczuia [Danyła Neczaja], pułkownika brasławskiego, który twierdzi, ze taki ma
 od ciebie rozkasz y ztąd onegdy z tym tam bieżał. Odpowiedział na to: “Nie
 kazałem niewinnych zabiic, ale który do nas przystac nie chce albo na wiaru
 naszu chrestitise. Wolno mi tam rządzic, moy Kiiow, iam iest panem y woie-
 wodą kiiowskim. Dał mi to Boch, y co więcey, przez szable moje. Szkoda
 howoryty!” Trudno co było z bestyją nierozumną mowic. Odprawował potym
 bez nas moskiewskiego posła, z którym nie dopuścił żadną miarą widziec się
 p. woiewodzie, który poseł zyczył sobie tego y prosił go przez posły. Trudno
 było do niego przed strażą y przez papier niebezpieczno. Odiechał przed
 samym wieczorem. Z czym przyiechał, nie mogliśmy *penetrare*¹³⁴. Taką iednak
*famam*¹³⁵ zastalismy, ze się go pytał car, iezeli o same wiare woine podniósł,
 bo iesli tak iest, tedy gotow mu w posiłek 40000 woyska przysłać, ieno zeby
 mu sztuke Vkrainy przy granicy pusił. Pewniejsza to iednak, co y z komory
 iego, y od confidentow iego słyszeliśmy, ze car załuie tego iego zawodu z
 Rz[ecz]p[ospoli]tą y napomina, aby w zapędzie swoim stanął, krwie więcey
 chrzescianskiey nie toczył, pana swego poddanych nie psował, a to wiedział,
 ze iest y chce bydz bratem lubym car krola ie^o mci, brata swego, y ze przy
 vporniejszey stronie ze wszystką mocą swoią stanie.

25 [february]. *Instamus*¹³⁶ o odprawę. Powiedział, ze inakszey [nie będzie],
 tylko ieden list, a nie chciał tak długo zadnego scriptu inszego, ani *armi-*
*stitium*¹³⁷ pozwolice. *Tandem*¹³⁸ za vsilną pracą pana woiewody concipowane

¹³³ *surdo tyrano fabula dicta* – глухому тиранові розказана байка.

¹³⁴ *penetrare* – проникнути (довідатися).

¹³⁵ *famam* – звістку.

¹³⁶ *instamus* – наполягаємо.

¹³⁷ *armistitium* – перемир'я.

¹³⁸ *tandem* – нарешті.

puncta, będą li mu się podobały. Obiecał podpisać. Których ta summa: [1]. Zeby nigdzie w kiiowskim woiewodztwie wniey nie było, *nec nomen ips[ius]*¹³⁹; 2. Aby metropolit kiiowski w senacie miał mieysce y woiewoda z kasztelanem greckiey religiey aby byli; 3. Koscioły rzymskie (ktore wniwecz obrocone y trupy z grobow wyrzucone, xięza pozabiiani, potopieni) tak, iako teras sam, zostawac cale maia, oprócz iezuitow, ktorzy wszytkiego zamieszania przyczynna; 4. Aby xiąze Wisniewiecki, iako author wtorey woyny, hetmanem nie był koronnym zadną miarą, inacey z nim zyc y puscic go w Vkrainę nie chcem; 5. Commiszey dokonecznie na sporządzenie rejestrow do wiosny¹⁴⁰ do Zielonych Swiątek dla pierwszej trawy odłożono na rzeke Ruszawę, || (арк. 230) co teras dla odległych pułkow y głodu bydz nie mogło; na którą commissią aby Czaplinski był wydany. Commissarzow dway tylko maia bydz. Tymczasem woyska koronne y litewskie nie maia wchodziec w kiiowskie woiewodztwo po Horyn y Prypiec rzeki, a od podolskiego y brasławskiego woiewodztw takze woyska zaporowskie za tesz rzeki przechodziec nie maia. Wieznie wszytkie na tesz commissią wydac obiecuię, tylko aby tesz Czaplinski wydany był. *Haec puncta vide latius in seorsiva copia*¹⁴¹.

Na ten czas nie mielismy tych punctow przyiać, tylko iakosmy byli podali, aby po Slucz rzeke wolno było koronnym woyskom wchodziec y po Bar, Winnice, Braclaw y Kamieniec, *multis rationibus et persuasionibus*¹⁴² przez pana podczaszego braclawskiego y pana Smiarowskiego, sekretarza commissiey, *laborauimus*¹⁴³. Ale *duram petram et obstinatam*¹⁴⁴ *cervicem*¹⁴⁵ ruszyc z uporu nie mogli. Przekryślił nasze puncta, z samym tylko listem gotowac się nam kazał, z woyną prętką gotową. Przyszło nam *in[u]itis*¹⁴⁶ y na te puncta pozwolic, abysmy samisz z ręku tyrańskich wynisc mogli, a krola ie^o msc y Rz[ecz]p[ospoli]tą przestrzec, zebysmy go hoc *hoc armistitio* lubo *suspecto et incerto*¹⁴⁷, v Dniepru zatrzymali, więznie z sobą aby przywiedli, o ktorych *sollicite omnibus modis precibus et largitionibus*¹⁴⁸ chodziliśmy, obiecawszy po stu czerwonych pułkownikom przednieyszym y pisarzom pokoiowym.

¹³⁹ *nec nomen ipsius* – ani imeni її.

¹⁴⁰ У рукописі “воуны”.

¹⁴¹ *haec puncta vide latius in seorsiva copia* – про ці пункти дивись докладніше в окремії копії.

¹⁴² *multis rationibus et persuasionibus* – численними аргументами та переконаннями.

¹⁴³ *laborauimus* – ми попрацювали.

¹⁴⁴ У рукописі “*stinatam*”.

¹⁴⁵ *duram petram et obstinatam cervicem* – тверду скелю і вперту “потилицю” (у значенні “вдача”).

¹⁴⁶ *invitis* – мимоволі.

¹⁴⁷ *hoc armistitio lubo suspecto et incerto* – цим перемир’ям, хоча й підозрілим і непевним.

¹⁴⁸ *sollicite omnibus modis, precibus et largitionibus* – турботливо всіма способами, проханнями і ласками.

Bylismy z panem podczaszym y panem Smiarowskim, y z xiędzem Lentowskim v Czarnoty, oboznego, chorego, srogiego tyranna, *supplices*¹⁴⁹ prosząc, vpominki obiecuiąc. Odnieslismy taki respons: “Ne puydu, bom chory. Prydet tu do mene hetman (z ktorym pilismy przez noc), alem mu ne radył y ne radzu puszczać ptaszkow z klatki. Y wy sami, kiedybym był zdrow, nie wiem, iakobyscie ztąd zdrowo wyszli”. Nie przestawał y pan woiewoda, co mógł, czynic. Iusz y srebro swoje wszytko dawał za nich, niebożat, do czego y my drudzy przyłozylismy się byli resztami naszymi z mieszkow naszych; *spreuit*¹⁵⁰ tym wszytkim. Iachalismy do niego *ultimarie*¹⁵¹ tractowac, prosic *cum lachrymis*¹⁵², zawierał się z nim pan woiewoda w komorze przez pułtory godziny, miękcząc skaliste serce iego, *nihil perfecit*¹⁵³. Wieczorem stanęła strasz potężna po wałach y bramach, vlicach, abysmy w nocy nie uciekli y z więzniow zaden. A w nocy, kogo zayrzec y zaszkodzie mogli, topiono, osobliwie draganow kilku kudackich do dział przykowanych vtopiono y seruitora dobre go pana w[oiewo]dy brasławskiego, y pana Sienkiewicza, podstarosciego pereasławskiego, ze tylko spytał się o potaszach p. chorążego koronnego, pana swego. Nasza noc *insomnis*¹⁵⁴ y czeladki, ale osobliwie więzniow vtrapiionych, ktorzy iusz o sobie y my o nich zwątpili. Na armate swoje poyrzec nie dali, a ktokolwiek blisko szedł, porwano, do dział przykowano, bito, czego się y naszej czeladzi dostało. || (арк. 231)

26 [february]. Przed switem poczęlismy się w drogę gotowac. Skoro dzien, posłalismy do Chmielnickiego, daiąc znac, ze go pozegnac chcemy y o więznie prosic myslemy. Obiecował się do nas sam, a potym zmienil słowo. Z powagi musieliśmy sami do iego gospody, a ze pań woiewoda zachorzał był bardzo dla hyragry y podagry, wieziono go na saniach, ani zwiedziono do izby. Siedzieliśmy z Chmielnickim w podworzu, zamknionym dla pospolstwa y tumultu, o więznie tesz oplakani, napoty zywi, stanęli, ktorzy iusz nie mogąc ani przysięgami, ani tractatami, okupem y prozbą wynisc, prosili, zeby ich do Tatar odesłano. Oddał naprzod Chmielnicki pa[nu] woiewodzie puncta, podpisane według woli swoiey, y dwa listy: ieden do krola ie^o mci, drugi do pana canclerza koronnego, w vpominku wałacha swego pa[nu] woiewodzie y w worku pięcseth złotych, ktore zarazem oddał pan woiewoda więzniom odżałowanym, za ktoremi znowu *supplices*¹⁵⁵ prosilismy, y sami niebożeta pokornie do nog vpadszy; krwawe niemał lzy *apud efferatam bestiam nihil valuer*¹⁵⁶. Powiedzial naprzod na pana [Andrzeja] Potockiego, ze “go ieszcze

¹⁴⁹ *supplices* – покірні.

¹⁵⁰ *sprevit* – злегковажив.

¹⁵¹ *ultimarie* – остаточно.

¹⁵² *cum lacrimis* – слізно.

¹⁵³ *nihil perfecit* – не довів.

¹⁵⁴ *insomnis* – безсонна.

¹⁵⁵ *supplices* – покірні.

¹⁵⁶ *apud efferatam bestiam nihil valuer* – у розшаленілої bestії нічого не була вартою.

zatrzymam dla tego, zebym go (iesli mi Bar moy zaiachał brat iego [Piotr Potocki]) kazał na tycze przed miastem wsadzić, a iego brata tamze w miescie, aby tak na się patrzali. Pięknie go okrutny tyran pocieszył. Zadrzały skory na panu [Stanisławu] Koniecpolskim, [Krzysztofie] Grodzickim, [Stefanu] Czarnieckim, [Józefu] Łączyńskim¹⁵⁷ y inszych, ba y na nas samych, bo przes dwie nocy głosy latały czerni: vbic albo vtopic y na Kudak commissarzow odesłać. Wszytko miasto y kozacy *in armis*¹⁵⁸ było. Pań hetmań nigdy dobrze nie trzezwi. Przypomniał pan woiewoda o dotrzymaniu armistitiei do swiątek, o Pokucie, Wołyniu y Podolu. Powiedział [hetman], isz “nie wiem, iako druga commissia stanie; iesli mołoycy na 20 albo 30 tysięcy rejestrowego woyska staną y wdzelnym odzierzanym panstwie swym contentowac się nie będą, obaczemy”. Więżniow na commissia y armaty cokolwiek obiecał. Zatym valeta. Wyprawdzili nas pułkownicy. Nie pomogli nam y ci zdraicy do dobrej odprawy, przedaiąc się do kiiowskiey slachty w drodze, czeladz *vtriusque sexus*¹⁵⁹, panny nawet do kozakow. A w Pereasławiu ossobliwie pisarz pokoiowy pa[na] woiewody, Sobol nieiaki, nie młody, wiadomy rzeczy et *statum Reipub[licae]*¹⁶⁰, ktorego Chmielnicki przy sobie zatrzymał gwoli harakterowi, bo pisze pięknie, a do tego iego wiary iest. Y Iarmołowic nieiaki, Litwin, ktory tam do Chmielnickiego iachał, został, Iudasz. Nie strzegliśmy się go *in consilijs*¹⁶¹. Czasem szkodził nam bardzo y woyt pałowocki [Iwan Kucewicz-Mańkowski], ktory pa[na] [Jana] Tomysławskiego, dzierzawce swego, w okowy podał¹⁶².

Tegosz dnia w Woronkowie nocleg. Wymkneło się przecie za nami do sta ossob więżniow, iako sam Krzeszowski, Skotnicki, Pozowski x[iażę]cia,

¹⁵⁷ Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – Киев, 1965. – Док. 55. – С. 155; *Serczyk Władysław*. Na płonącej Ukrainie: Dzieje Kozaczyzny 1648–1651. – Kraków, 2009. – S. 161; *Przyboś Adam*. Grodzicki z Grodziska Krzysztof // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1959/1960. – T. VIII. – S. 616; *Czapliński Władysław*. Czarniecki Stefan // Ibidem. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 208; *Majewski Wiesław*. Łączyński Józef // Ibidem. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1973. – T. XVIII. – S. 313-314. Хоч капітуляцію Кодака у жовтні 1648 р. підписав брат Стефана Чарнецького Мартин – капітан залоги, який тоді ж потрапив у полон до козаків, однак у січні 1649 р. він був уже на волі і йому було надано уряд чернігівського мечника, див.: Документы об освободительной войне... – Док. 55. – С. 155; *Latacz Eugeniusz*. Czarniecki Marcin // Ibidem. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 207; *Urzędnicu województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku*. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas i Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 165 (no. 1256).

¹⁵⁸ *in armis* – під зброєю.

¹⁵⁹ *utriusque sexus* – обох статей.

¹⁶⁰ *statum Reipublicae* – стану Речі Посполитої.

¹⁶¹ *in consilijs* – на радах.

¹⁶² Див.: *Литинський В'ячеслав*. Твори. Архів. Студії. – Філадельфія, 1980. – Т. 2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького / Stanisław Michał Krzyczewski. – С. 205.

officerow y draganow kudackich killkadziesiąt, wmieszawszy się między naszych sług y staienną czeladz.

27 [february]. Z Woronkowa do Białogrodki nocleg mil dziewięć, minawszy Kiiow. || (апк. 232) Ia przecie z panem podczaszym baclawskim wyboczyliśmy do świętey Sophiey, gdzie przywitawszy metropolite kiiowskiego, obeyrzawszy cerkiew, *antiquitates*¹⁶³ godne widzenia, vkazaliśmy się z przystawami, od Chmielnickiego przydanemi, za wtórą bramą, za miastem. Postrzegszy to szlachta, szlachcianki y *misera plebs catholica*¹⁶⁴, rwali się do nas y gonili, iako kto mógł, drudzy pieszo, sniegami głębokiemi, wertepami, przez lasy biegli do Białogrodki y pogonili wielu, zwrociwszy, obnazyli, bili, topili. W Białogrodce¹⁶⁵ nocleg niebezpieczny dla pogoni za katoliki.

28 [february]. Większym taborem ruszyliśmy się trzy mile tylko, dla wczorayszey fatigi y dla więźniow, ktorzy nas z płaczem, z krzykiem, nawięcey szlachcianek zacnych, wrzędniczek z dziecmi, gonili.

1 marty. W Białogrodce trwoga vdana, ze Tatarowie od Białey Cerkwie zachodzą nam drogę. Strasz nasza przyniosła, ze kozacy pułkami ku Zwiialowi w droge z nami (iakosz tak było) idąm.

4 [marty]. Spieszniemi noclegami, rzucając niemało koni, przesliśmy Korzec. Wyiechał rano przeciwko nam xiąze ie^o msc [Samuel Karol Korecki] w kilkaseth koni, a na mieysce w Korcu do czterech tysięcy poddanych. A niepewnych do obrony maiąc, sąm ieden z panow y paniąt tamecznych resoluowawszy się powrocic y mieszkac, lubo w spustoszałym domu. Zaden inszy ani pan, ani szlachcic nie przyszedł do possessiey dobr swoich w Ukrainie, w Podolu y na Wołyniu mało bardzo.

5 [marty]. W Huszczy nad Horyniem rzekąm takiesz, iako y pierwiey, strony Tatarow rumory o vszy nasze obiały się, iednak dni kilka dla niesposobnego ie^o mci pana wojewody zdrowia zmieszkac musieli. Tu wszędzie po Ukrainie konie od głodu zdychaią, ktorych Chmielnicki zakazał przedawac, lubo samego pod Pereasławiem szescseth koni w sniegu chodziło. *Fama spargebatur*¹⁶⁶, ze Chmielnicki srebro w obozie zabrane y zebrawszy go dziesięć beczek, w Czechryniu zakopał. Drugim zas pułkownicy, podzieliwszy się w Kiiowie po taleru twardym, srebrne talerze Moskwie przedawali. Szat kosztownych, iako powiadaia, ma Chmielnicki 24 skrzyń wielkich w Białogrodce. Pułkownicza iedna, zaprosiwszy nas na obiad, na srebrze wszystkie potrawy dawała, a to snadz na contempt nam *studio*¹⁶⁷ czyniono. Tego iednak, czyieby było, poznac nie mogliśmy, bo herby na talerzach y pułmiskach wyskrobane byli.

¹⁶³ *antiquitates* – старожитності.

¹⁶⁴ *misera plebs catholica* – жалюгідна католицька чернь.

¹⁶⁵ Переправлено з “Бiałogrodze”.

¹⁶⁶ *fama spargebatur* – ширився поголос.

¹⁶⁷ *studio* – завзято.

Ruszyliśmy się z Huszczy ku Ratney, gdzieśmy się potym niektorzy roziechali. || (арк. 233)

Опубликовано: Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce / Wyd. Julian Niemcewicz. – Warszawa, 1822. – Т. IV. – S. 352–376;

Дневные записки путешествия к запорожскому войску гг. королевских польских комиссаров... // Северный архив. – 1827. – № I. – С. 3–24; № II. – С. 145–162 (переклад російською за виданням “Zbiór pamiątek historycznych...” Немцевича);

Źródła do dziejów polskich / Wyd. A. Grabowski i A. Przewdziecki. – Wilno, 1843. – Т. 1. – S. 3–20;

Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волыньском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 57. – С. 312–360;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 103. – S. 369–385;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 66. – С. 314–329;

Історія України в документах і матеріалах / Упоряд. М. Петровський, В. Путілов. – К., 1941. – Т. III. – Док. 127. – С. 150–158 (фрагменти);

Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: В 3 т. – Москва, 1953. – Т. II: 1648–1651 гг. – Док. 47. – С. 104–122.

№ 188

*24 лютого 1649 р., Переяслав. – Статті угоди між Богданом Хмельницьким і польськими комісарами для укладення перемир'я*¹⁶⁸

Puncta přes iasnie wielmożnego ie^o mci pana woiewody braclawskiego y ich mciow commissarzow od ie^o k. mci pana naszego m[i]l[os]ciwe^o zesłanych z ie^o mcią panem Bogdanem Chmielnickim, hetmanem Woyska Zaporowskiego postanowione y ze wszystkim Woyskiem Zaporowskiem die 24 m[iesi]a[ca] february anno Domini 1649.

Choraǵiew y buławe, od maiestatu ie^o k. mci y Rz[eczy]p[ospoli]tey przesłane, sobie maiąc, pań hetman y wszystko Woysko Zaporowskie zostawi w wiernym poddanstwie swoim, co y přes list swoy oswiadczaia.

Isz dla niedostatku zywnosci na konie wielkiego, woyska y pułki sciagnac się nie mogą na ten czas dla sporządzenia rejestrowego y oddzielenia pospolstwa zgromadzonego, tedy ta¹⁶⁹ commissyą odkłada się do trawy, do Zielonych Świątek ruskich¹⁷⁰. Na który dzien ma sąm pan hetman woysko ie^o k. mci

¹⁶⁸ Публікацію цього самого документа і його попередні друки див. вище док. 182, с. 260–262.

¹⁶⁹ У рукописі “za”.

¹⁷⁰ 28 травня ст. ст. 1649 р.

sprowadzić, trzymając się dawnych zwyczajów y przywilejów Woyska Zaporowskiego, żeby iako nablizey Dniepra y slaków w woiewodztwie kiiowskiem to woysko w dobrach Rz[eczy]p[ospoli]tey sprowadzone było. Na tenże dzien, na Rusawę dwaj commissarzow od ie^o k. mci y Rz[eczy]p[ospoli]tey mają bydz zesłani do zawarcia tey commissiey.

Isz commissia teraz stanąc nie mogła skutecznie, pokoy ma bydz zatrzymany między woyskami koronnemi y W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego] a Woyskiem Zaporowskiem takowym sposobem, że woyska koronne y W[ielkiego] X[ięstwa] Lith[ewskiego] nie mają wchodźic z zadney strony w woiewodztwo kiiowskie po Horyn, Przypec rzeki, a od podolskiego y braclawskiego woiewodztwa po Kamieniec Podolski zostawac na stanowiskach swoich. Takze Woysko Zaporowskie, przez mieysca y rzeki przechodźic nie mają y z obudwu stron poiazdu, naiazdu y czat zadnych czynic nie mają. Y iesliby te mieysca opisane woysko koronne y W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego] przesc miały, cofnąc się mają nazad. Takze [z] Woyska Zaporowskiego, ktorebykolwiek byli za pomienionemi mieyscami y rzekami, ma wstąpic nazad. A ktoby mimo te opisane mieysca nie miał za vniuersalami i. m. pana woiewody [braclawskiego] y i. m. pana hetmana Woyska i. k. mci Zaporowskiego, ktore zaras wysyłaia, swym vporem przechodźic, takowy ma bydz za swawolnego poczytany y surowie karany.

Aby do zadnego nie przychodźilo zamieszania, poko się woysko nie sporządzi, ich msc panowie obywatele, panowie dziedziczni y dzierzawcy, na tesz naznaczone mieysca [do] dobr swoich nie wiedzaiąc, zatrzymac się mają || (арк. 234) do Zielonych Swiątek. A ci ich msc, ktorzy na ten czas między Horyniem a Słuczą iusz w domach swoich mieszkaiąc, daley nie pomykaiąc się, cale zostawac mają.

Więźnie wszystkie, oswiadcziąc wierne poddanstwo ie^o msc pan hetman z Woyskiem i. k. mci Zaporowskiem maiestatowi i. k. mci [Władysława IV], na przysła, da Pan Bog, commissyą gotow wszystkich w całosci oddac, tylko o toz prosi, aby [Daniela] Czaplinskiego na tesz commissyą wydano, ktory nad przywiley i. k. mci, futor odiawszy, y na samego zdrowie następował, przez ktorego się wielki ogien zapaleł y pierwsza woyna stanęła, do czego ie^o mci pana chorążego [Aleksandra Koniecpolskiego] ptrywioldł.

Te puncta, [po]stanowione pod obowiazkiem sumnienia, zstrzymane będą y nienaruszone, y ie^o msc pan woiewoda braclawski z ich mciami pany commissarzami imieniem ie^o k. mci y wszystkiey Rz[eczy]p[ospoli]tey, [a] pan hetman Woyska ie^o k. mci Zaporowskiego imieniem wszystkiego Woyska Zaporowskiego, spisawszy¹⁷¹ y postanowiwszy, cale y nienaruszenie zstrzymac mają, y na nie podpisawszy się rękami swemi y pieczęci przyłozywszy, dali między się przy odprawie do ie^o k. mci pana naszego m[i] [os]ciwe^o.

Roku, dnia y miesiaca wyzey opisanego, w Pereaslawiu.

Bochdan Chmielnicki, hetman z Woyskiem i. k. mci Zaporowskiem.

¹⁷¹ У рукописі “описавшы”.

№ 189

24 лютого 1649 р. – Статті Війська Запорозького для замирення з Річчю Посполитою, прийняті на переговорах у Переяславі¹⁷²

Punkta suppliki do maiestatu i. k. mci y Rz[eczy]p[ospoli]tey Woyska ie^o krolewskiej mci Zaporowskiego.

Zale nasze krwawe iusz nas do tego przywodzą, zesmy obcych panow szukac chcieli y krwawie wybiiając się z niewoli musieli. Zatrzymawszy się iednak za roskazaniem iasnie wielmoznego ie^o mci pana woiewody braclawskiego, zostawamy w wiernym poddanstwie naszym, gdy te punkta będą nam zyczone.

Naprzod, niewola, którą cierpi narod nasz ruski gorzy, nisz turecki, przes vnią w wierze swoiey greckiey starozytney, aby była zniesiona, prosimy, to iest iako od wieku bywało, tak y teras iedna Rus starozytna zakonu greckiego [była], iako na władactwa y wszystkie cerkwie aby przy narodzie ruskiem wszędzie w Koronie y w Litwie zostawały. Imienia vniesy zeby nie było, telko rzymski¹⁷³ a grecki zakon, tak iako się ziednoczyła Rus z Polską. A ich mci xięza władykowie, ktorzy chcą zostawac przy zakonie rzymskim¹⁷⁴, niech zdrowi zostaią, soborne cerkwie ruskie y starozytne fundacye oddawszy Rusi. A ktorzy chcą zostac przy greckim zakonie, ci zeby przy Rusi zostawali, a wrociwszy się, co czyie iest. Kiedy tylko dwa zakony zostaią, rzymski a grecki, iako dawno bywało, nie dręcząc ludzi chrzescianskich, braci naszej, vnią, bez ktorey¹⁷⁵ w zgodzie zyc słuszna będzie.

Isz pierwsza || (**арк. 235**) wszystka woyna przes [Daniela] Czaplinskiego iest wzniecona, ktorzy przeciwko przywileiu k. ie^o mci [Władysława IV] odiawszy futor, ieszcze na zdrowie następował mnie, Chmielnickiego, y z niego ten wszytek ogien zapalił się, ten na przyszła, da Pan Bog, commissyą aby był wydany.

Drugiey zas woyny, większey, isz xiąże ie^o msc pąn Wisniowiecki iest przyczyną, nastąpiwszy mimo zasta[no]wiony pokoy y nie czekaiąc commissyey, tedy gdyby miał bydz hetmanem koronnym, my zadną miarą z nim zyc y w Vkraine [go] puscic nie chcemy, y woyna bydz musi.

Woiewoda kiiowski, prosimy, aby był narodu ruskiego y zakonu greckiego, aby nie następował na cerkwie Boze, iako terazniejszy [Janusz Tyszkiewicz], który wyrzuca z zamku cerkwie y nie dopuszcza budowac. A my tesz woiewodztwa wyzszege mu zyczemy, a do Kiiowa o woiewode naszej wiary prosimy. Takze metropolit nasz kiiowski [Sylwestr Kossow] zeby miał miejsce w senacie k. i. m., zebysmy przynamniey trzech senatorow: między

¹⁷² Публікацію цього самого документа і його попередні друки див. вище док. 181, с. 258–260.

¹⁷³ У рукописі “ruski”.

¹⁷⁴ У рукописі “ruskim”.

¹⁷⁵ У рукописі “przes ktorych”.

духовними metropolita, a między swieckimi woiewode y casztellana kiiowskich, – Rus mieli w senacie dla przestrzegania wiary naszey y praw narodu ruskiego.

W tym Kiiowie wszystkie klasztory y koscioly iako są, tak niech wcale zostawaia, tylko oycowie iezuici aby nigdy nie byli, ktorych na zlosc ruskim szkołom wprowadził ie^o msc pan woiewoda kiiowski, y ztąd nie mnieysze zamieszanie stało się.

Te wszystkie puncta zeby nam z łaski k. ie^o msc y wszystkich Rz[eczy]p[ospoli]tey pozwolone y wtwierdzone były, prosimy. My konczyz commissyą, w wiernym poddanstwie ie^o k. mci y Rz[eczy]p[ospoli]tey zostawaiać gotowismy.

Bochdan Chmielnicki, hetman z Woyskiem ie^o k. mci Zaporowskim.

№ 190

*Початок листа, який за переказами англійці написали до Богдана Хмельницького*¹⁷⁶

Titul od Angielczykow Chmielnickiemu dany.

Theodatus Chmielnicki, Dei gra[tia] generalissimus militiae et antiquissimae religionis eccleiaequae Graecorum imperator, omnium cozacorum Zaporouien[sium] terror et extirpator nobilitatis Poloniae, fortaliciozum expugnat, exterminator sacerdotum Romanorum, persecutor ethnicorum antichristi et Iudaeorum¹⁷⁷. || (арк. 237)

Опубліковано: *Лазаревский Александр*. Хмельницький в представлении Кромвеля // Киевская старина. – 1882. – Т. 1. – С. 212;

Крип'якевич Іван. Богдан Хмельницький. – К., 1954. – С. 398–399 (переклад українською);

Vynar Lubomyr. The Question of the Anglo-Ukrainian Relations in Middle of Seventeenth Century // Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Science in the U. S. – 1958. – Vol. VI. – N 3/4. – P. 1412 (переклад англійською);

Винар Любомир. Проблема зв'язків Англії з Україною за часів гетьманування Богдана Хмельницького 1648–1657: Історична студія. – Лондон; Клівленд, 1960. – С. 6;

¹⁷⁶ Публікацію цього самого документа див. далі док. 194, с. 286. Документ написано іншою рукою, ніж весь попередній текст, вклеєний Голінським.

¹⁷⁷ *Theodatus Chmielnicki, Dei gratia generalissimus militiae et antiquissimae religionis, eccleiaequae Graecorum, imperator omnium cozacorum zaporouien[sium], terror et extirpator nobilitatis Poloniae, fortaliciozum expugnat, exterminator sacerdotum Romanorum, persecutor ethnicorum Antichristi et Iudaeorum* – Теодат (Богдан) Хмельницький, Божою милістю генераліссімум війська і найдавнішої віри та грецької церкви, правитель усіх запорозьких козаків, пострах та винищувач шляхти Польщі, здобувач фортець, викорінювач польських священників, переслідувач народів Антихриста і євреїв.

Wynar Lubomyr. The Question of the Anglo-Ukrainian Relations During the Rule of Bohdan Khmelnytsky (1648–1657) // The Ukrainian Review. – 1963. – Vol. X. – N 1. – P. 29 (переклад англійською);

Поршнев Борис. Франция, Английская революция и европейская внешняя политика в середине XVII века. – Москва, 1970. – С. 259 (переклад російською);

Винар Любомир. Козацька Україна: Вибрані праці / Ред. В. Степанков. – К.; Львів; Нью-Йорк; Париж, 2003. – С. 334;

Федорук Ярослав. Столітні традиції історичного міфу про Богдана Хмельницького та Олівера Кромвеля // Silva rerum: 36. наук. пр. на пошану професора А. Перналя / Упоряд. М. Вавричин; ред. кол. Я. Дашкевич (гол.) та ін. – Львів, 2007. – С. 444.

№ 191

1649 р., середина березня. – Реляція коронного підчашія
Миколая Остророга до коронного підканцлера, хелмінського
біскупа Андрія Лецинського про бої з українським військом
з 12 до 14 березня 1649 року

Nowyni z Ukrainy koło kozaków swawolnych rebelizantów.

Соруа listu od i. m. p. Mykołaiа Ostroroga, podczaszego koronnego, do i. m. xуędza Andrzeяа z Lesna Lesczinskiego, biskupa chełminskiego, podkanclerzego koronnego, z Ukrainy anno 1649.

12 marty¹⁷⁸ stanęło beło *in communi consilio*¹⁷⁹ isc do Berliniecz y znyszcz tamtę kupę swawolną, ktora sie tam bełа zgromadziela. Na samym wsianym przysła nowina, iakoby iusz ztamtąd winisc czy swowolnici miely ku Sarogrodowy. Zaczym *mutato consilio*¹⁸⁰ iezdenia do Berliniecz, obrocielismy sie do samego Szarogrodu na Kacmarzow, y wiciągnąwszy woysko w polie, posłalismy pod tez Berlincze, wywiaduiąc sie co pewnieyszego, p. Strzizewskiego młodszego [Strzyżewski, Strzyżowski] ze trzema chorągwiamy, a w drugą stronę pod Stanisławow [Stanisławczyk] p. [Jana] Dzyka¹⁸¹, chorążego braclawskiego, z ludzmy p. starostы kałuskiego [Jana Zamoyskiego], przydawszy mu dwie bardzo dobre kozackie chorągwie p. Sokołow¹⁸² y p. Gdesynskiego [Marka Gdeszyńskiego]¹⁸³. Samyszmy tego wieczora w

¹⁷⁸ Надпис на марґінесі: “W dzień s[więtego] Grzegorza”.

¹⁷⁹ *in communi consilio* – на загальній нараді.

¹⁸⁰ *mutato consilio* – змінивши задум.

¹⁸¹ *Lasocki Zygmunt*. Dzik Jan // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1948. – Т. VI. – S. 181–182.

¹⁸² Можливо, Ян Сокол, стражник польний військовий (*Wimmer Jan*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 345).

¹⁸³ Див. далі док. 241 (с. 327), а також: Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem”

Kacmarzowie nocowali. I. m. p. Strzyzewsky wrocil sie zpod Berliniecz teyze noczy, przinioszsy pewną waydomoszcz, ze ieszcze ta kupa swawolna tam była, ale sie prętko do Sarogrodu powroczyz miała. W Stanisławowie p. Dzyk inakszą *rerum faciem*¹⁸⁴ zastał, nizely sobie obiecował, bo *in hanc spem*¹⁸⁵ pozwoliono mu tych chorągwy, ze mieszczenie obiecowały mu otworzyc bramy y tamtych buntownykw pomocz znoszyc. Co wsistko inaczey sie stało. I kiedy naszymy, widząc ych zdradę, *resolute*¹⁸⁶ do bramy skoczely, w ktorey zabyto kilku naszymy y wielu inszych porazono, tak ze ustąpysz musiely ku temu Kacmarzowy, gdzie o nasz wiedzieli. W mili tedy stanąwszy od nas y tim sie wimawiając p. Dzyk, ze będąc bardzo strudzonim, nie mógł do nasz do Kacmarzowa naciągnąć, az sie trochę wiwczasuie. Tu swoią nieostroznosczyą dali okazyją nieprzyacieliowy, ze na nich o południu uderzył y wielką my skodę w tych dwóch chorągwiach pułku mego wczyniel tén nieprzyaciel, tak ze na nych do naszego stanowiska wiachał, gdisz potężnie sie iuz beł wybrał, prochy y akownice sobą miał tą intentią, zeby nasz w Barze nawiedzic. To pomogło, ze tesz na gotowych trafiel y tak¹⁸⁷ wchodzących iusz naszymy, naprzod i. m. p. straznikowę chorągiew, a potom i. m. p. pizarza ziemskiego lwowskiego [Piotra Ożgę] posyłkowaly. Przysło y woysko prętko do sprawy, z ktorego kozackie ledwie nie wszistkie chorągwie, i. m. p. kamienieczki [Stanisław Lanckoronski] *opposuit hosti*¹⁸⁸, y dał mu taki wstręt, ze sie do więkzsey kupy, ktora za nim sła, retyrowac musiał. *Interym* sarogrodzanie, wydząc, ze tamte kupy swawolne miały sie w Sarogrodzie zbieracz, wysly y oni w polie, iakoby im w posiłku stanącz y z nie- || (арк. 238) my sie bezpiecznie *coniungere*¹⁸⁹ mogli, ktorych ze kupa niemała z miasta beła wysła, posłał do mnie i. m. p. kamienieczky, zebym sie z usarzskiemy chorągwiwy pokwapiał. Co liubo dlia wielkych bardzo sniegow *commode*¹⁹⁰ bydz nie mogło, iednak przez pułtory pewnie milie, wypusczywszy konmy y dobrą rycsyą a czasem y czwałęm bieząc, własnie *in tempore*¹⁹¹ przybieżałem, bom liedwie czo z liaszow, ktore tam niemałe, w poliu ukazałem sie, a i. m. p. kamienieczky przeciwko tamtym, co z wielką kupą z Sarogrodu byli wysli, woysko sprawował. Przybieżał do mnie zpod chorągwie moiey pacholek p. Gdesinskiego, opowiadając my, ze pułky wielkie od Berliniecz następuią, co i ia som, na gorę wbiezawszy y

(1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 122, 123, 185, 214.
 У публікації документа Амброзієм Грабовським “Gdeszyńskiego Marciana” (Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – T. 1. – S. 79).

¹⁸⁴ *rerum faciem* – вигляд речей (стан справ).

¹⁸⁵ *in hanc spem* – під таку надію.

¹⁸⁶ *resolute* – вільно.

¹⁸⁷ У рукописі “tach”.

¹⁸⁸ *opposuit hosti* – вчинив опір. У рукописі *apposuit hosti*.

¹⁸⁹ *coniungere* – з’єднатися.

¹⁹⁰ *commode* – легко.

¹⁹¹ *in tempore* – вчасно.

obaczywszy to, powiedziałem i. m. p. kamienieczkiemu, z którym takesmy konkludowały, zebim ia na te pułky berlinskie uderzył, a i. m. posunął sie ku tamtym, co z Sarogrodu wisly, zebi tamtych berlinskych nie mogly posyłkowacz. Co wszystko za łaską Bożą *exacte*¹⁹² y szczęśliwie sie odprawieło, bo tych berlinskych czteroma telko chorągwiamy vsarzsziemy: moią, i. m. p. [Adama Hieronima] Sieniawskiego, staro[sty] lwowskiego, i. m. p.¹⁹³ [Samuela Jerzego Kalinowskiego], starosty braclawskiego, y i. m. p.¹⁹⁴ [Marka Sobieskiego] starosty krasnostawskiego, – y iedną kozacką i. m. p. pisarza ziemskiego lwowskiego, zarazesmy za łaską Bożą pogromieły tak, ze ych nie wielie vsło. *Constanter*¹⁹⁵ twierdzą ięzykowie, ze ych dwadziescia tysięcy beło. A tamczy szarogrodzczy, wydząc, ze i. m. p. kamienieczky przeczywko nim rze[s]ką następował, nie dotrzymaly pliaczu y tagesmy ych az do samych bram szarogrodzkych wegnaly. Stanąwszy tedi iuz samim wieczoręm pod Szarogrodem, była deliberyata, czy zaraz atakowac¹⁹⁶ z Sarigrod, czyli tez z woyskiem, na futorach stanąwszy, do iutra odłozycz. *Neutram placuit*¹⁹⁷, y tak z woyskiem pod szamemy futoramy stalismy, całą nocz w sprawie.

13 marty¹⁹⁸. W szobotę *ante dominicam Letare*¹⁹⁹ z wielkim naszym niewczasem dla niesłychanego a wielkiego mrozu y głodu, który sie nam y koniom naszym dał znac po te dny dobrze, posłalismy iednak do Szarogrodu, obiecuiąc ym łaskę, iesliby sie nam dobrowolnie nie chciely poddac. Alie nie daly na to rzecz y słowa.

14 marty w srodoposną niedzielię²⁰⁰. Nazaiutr rano w niedzieli recog-noscowalismy to mieysce z i. m. p. kamienieczkym, iesliby sie mogło *tentare*²⁰¹ do nych sturmem, alye wydząc, ze dobrze opatrzeny we wszistko, a u nasz zasz sturmowych liudzy nie wielie, armaty prawie nyc, obliężenie nie podobne, bo na tak cięższych zymnach wytrwac na dworze trudno beło, zywnosczy zasiągnąc nie beło skąd. Odstąpielismy od tego miasta, mając *honestum praetextum*, ze nie chcemy || (апк. 239) turbowacz postanowionych *indutias*²⁰². Ruzselismy sie tedy rowno ze dniem ku Berliczom. W drodze będącz, dano nam znac, ze s tey sobotniey porazky vsło do Lucziniec z tysziącz kozakow, ktorych, ze nie chciało sie nom opuszczycz, obrocielismy sie tam ze wszistkym woyskiem, taborek telko nasz do Berliniec posławszy, a wprzod wiprawiwszy dwie horągwie kozackie pod Łuczynce, na ktorych zarasz [kozacy]

¹⁹² *exacte* – докладно.

¹⁹³ Далі пропущено місце Голінським для імені.

¹⁹⁴ Далі пропущено місце Голінським для імені.

¹⁹⁵ *constanter* – постійно.

¹⁹⁶ У рукописі “attractowac”.

¹⁹⁷ *neutram placuit* – жодна [гадка] не подобалася.

¹⁹⁸ Дата дописана на маргінесі.

¹⁹⁹ *ante dominicam Letare* – перед неділею “Летаре” (середпісною).

²⁰⁰ Речення дописано на маргінесі.

²⁰¹ *tentare* – атакувати.

²⁰² *indutias* – перемир’їв.

wiciecky vcziniely y strzeliacz pocęly. Zacim i. m. p. kamienieczky z armatą y draganyą y z tedy pułkamy, ktore naprzod sły ku Berli[n]com, obrociel zaraz z berlinskiego goscinka ku Łuczyncom, a do mnie rosказаł, ktorim, według zwicaiu woiennego, z pola zhodzác na odwodzie zostawał, zeby m s tę stronę od Szarogroga na tosz miasteczko nastąpiel. Czo sie wsistko stało, y tak zastawszy, ze iuz i. m. p. kamienieczky, ktoremu daleko blizey beło, sturmował s tamtey strony do miastecka. Kazałem ia horągwiąm vszarzskym y iedney kozacky skoczyc, zeby sie do miasta iako włamali, bom piechoti ani dragani nie miał przy sobie. Atoli to przecię *successit*²⁰³, chwała Bogu, bo nieprzyiaciel, na rozne strony rozerwany, nie mógł sie zadney strony tak potęznye bronit. Y tak strony i. m. p. kamienieckiego wpadła draganya do miasta, *eodem ferme tempore*²⁰⁴ chorągiew i. m. p. starosty lwow[skiego] vszarzaska, moia, i. m. p. starosty krasnostawskiego [wpadły tamże. Toż]²⁰⁵ y drugie vczinieli. W polyu iednak dlia roznych przypadkow, albo zeby *succurs* temu nieprzyiacielowi nie sedł, zostawiłem chorągwy kylka. Kozaczy, wydząc, ze nie zart, retyrowali sie do zomeczku y tam sie bronili potęznie, alie sieła ych, co w miasteczku, ogniem y miecem poginęło. A do tych, co sie w zomecku zamknęły, probowały naszymy scęscia rozmaicye, nie bez skody swojey, alie sie tamci *pertinaciter*²⁰⁶ bronili, dnia tesz nie wielie stawało. *Interim casus*²⁰⁷ ieden poturbował woisko nasze, bo chorągiew p. staro[sty] braclawskiego kozacka, ktora dopiero [z] stanowiska swojego gonila za woiskiem y zasa była sliakiem az do Szarogrodu, wracaiąc sie na tę pliac ku nam z Sarogrodu do Łuczynca, *prebuit speciem*²⁰⁸ zahodzając od nieprzyiacielia posiłkow, czym woisko nasze nieco sturbowane beło, y nam tesz racey w polie winisc, nizeli tę sturm continuowac, zdało sie. Noc tesz iuz nastąpiel, co wszistko *salutem attulit*²⁰⁹ *reliquum*²¹⁰ tego swawolienstwa, ktorzy teyze noczy standą uciekly. O pułnoczy iako stanęliśmy w Berli[n]czach, gdzie nasz taborek czekał, y tam przybieżał do nas p. Puzowsky od i. mm. pp. commissarzow z deklaracją *constitutiarum induciarum*²¹¹ y z reliatyą tamtey wsi- || (apk. 240) stkiey niescęsney transactey, twierdząc to, ze zaiachano Bar, y teraznieysza z tym nieprzyiacieliem scęsliwa rosprawa miała *exacerbare*²¹² pisnego tego nieprzy-

²⁰³ *successit* – настало.

²⁰⁴ *eodem ferme tempore* – майже в той самий час.

²⁰⁵ У рукописі пропущено завершення речення і початок наступного. Відновлено за виданням: Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – T. I. – S. 81.

²⁰⁶ *pertinaciter* – стійко.

²⁰⁷ *interim casus* – тим часом випадок.

²⁰⁸ *prebuit speciem* – видалася за.

²⁰⁹ Дописано над закресленим: “continuowac zdało sie”. У рукописі “*ettalit*”.

²¹⁰ *salutem attulit reliquum* – принесло порятуюнок решті.

²¹¹ *constitutiarum induciarum* – установленого перемир'я.

²¹² *exacerbare* – роздражнити.

iacielya, ze pewnie nie dotrzyma tych *indutias*²¹³, a zechce ze wszistką nastą-
puc potęgą. Aliec podobno patrząc na wiosnę iusz następującą, a do tego na
z głodniale wsędy kraie trudno będzie miał woisko wielkie skupyc, a małym
nam tesz nic nie uczyny; y lubo byli pp. comissa[rze] *inducias* nie uczyneli,
samo *anni tempus*²¹⁴ y głod po wszistkych tutečných krayach przimusielbi nasz
*ab armis cessare*²¹⁵. Zaczym, nie mogąc w Barze woyska wszistkiego zadnim
sposobem poziwyc, zwłasca, ze to iusz więcey przybiwa chorągwy, y teraz
swiezych 12 przybeło, a pewnie mom wiadomosc y drugie przyspiesayą, mu-
sielismy sie na pułky podzielycz. I. m. p. kamienieczky [Stanisław Lancko-
ronski] zostawył sobie Bar *cum precipua parte exercitus*²¹⁶; z moym pułkiem
kazał my isc do Proskurowa, mil 7 od Baru; do Latycowa poseđł 4 milie p. staro-
sta kamienieczky [Piotr Potocki]; swoy pułk wzyął na swoy chlieb i. m. p.
starosta Iwowsky do Międzyboza, – z taką ordynatyą, ze iesliby co przypadło,
zebysmy mogli iednym dniem pod Barem stanąc wsziszcy.

Опубликовано: Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawnej Polski /
Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – T. 1. – S. 78–82.

№ 192

*Новини про перемоги війська Великого князівства Литовського
над козаками*

Z Lytwy nowiny.

Litwa, mającz woysko swe porządne, kozaky y Rusz wszistkę gramy
potężnie, gdzie sie im poddawac nie chcą, a sturmęm dostawszy, miasta ych
palią y liud w pięn rusky szczyniają, takze y kozaky, ktorzy iusz bely osiedly na
graniczy litewsky. Iako naszym ciniela Rusz, tak tez Litwa Ruszy y kozakom
oddaye.

№ 193

*21 квітня 1649 р., Краків. – Новини про заклики у Кракові, Казимірі
та по інших містах до посполитого рушення*

21 aprilis. Na pospolyte ruszenie w Krakowie y w Kazimierzu y po
inszych miastach wszędy trąbiono y wołono, aby za dwie niedziely bely pogo-
towiu wsziazac wszistka sliachta y panowie przeciw kozakom, gdysz sroga
woyna na Ukrainie z kozaky y z hłopy znowu zaczęła sye.

²¹³ tych *indutias* – тих перемир’їв (у рукописі “*indutiias*”).

²¹⁴ *anni tempus* – пора року.

²¹⁵ *ab armis cessare* – відкласти зброю.

²¹⁶ *cum precipua parte exercitus* – з більшою частиною війська.

№ 194

*Початок листа, який за переказами англійці написали
до Богдана Хмельницького²¹⁷*

Titul od Angielczikow Chmielniczkiemu dany.

Theodatus Chmielniczky, Dei gratia generalissimus militiae et antiquissimae religionis ecclesiaeque Grecorum, imperator omnium cozacorum Zaporouien[is], terror et extirpator nobilitatis Polon[iae], fortaliciozum expugnator, exterminator sacerdotum Romanorum, persecutor ethnicorum Antichristi [et Iudaeorum]. || (арк. 241)

№ 195

*Французькі новини про боротьбу між королем та парламентом,
а також про міжнародні союзи Людовіка XIV*

Ze Frantyeey nowyny.

Iuz to trzecia poczta, iako nie masz wiadomosczy, czo sie tam dzieie, alie z ynsich mieysz oznaymnia, ze rzeczy między regentyą a parlamentem co dzień, to bardzy powyklaia z małą albo zadną²¹⁸ nadzieią pogodzenia. Kroliewszczy żołnierze zastapiely na przednieysze goscincze, ktorędy ydą zywnosczy do Paryza, alie iesce w nich nie masz głodu. Alie dlia wielkosczy y gęstosci liudzy nie długo głod będzie, iesly parlament swim woyskiem nie otworzy sobie drogy do zywnoscy, będąc do tego czasu *vires* tak z iedney, iako z drugi stroni rowne sobie.

Około Sciaranton [Charenton] y Corbiel [Corbeil] nad rzeką Senną [Seine] potykały sie woyska z obu stron, niemało zginęło. Xzięzna Sabaudska [Marie Aimée de Rohan, duchesse de Chevreuse (?)] posłała, ofiaruiąc kroliowy *omne suum posse*²¹⁹, iako tesz *princeps*²²⁰ Thomas [Luis II de Bourbon, prince de Condé]²²¹, swoię vsługę, hocziaż iest swagręm xziążęcia de Longauilla [Henri II d'Orléans, duc de Longueville]. Na kardynała [Jules Mazarin] wszistkę tę okazyą woyny kładą, ktorego krol franczusky [Ludwik XIV] arestował w panstwie, aby z kroliestwa za granice nie wyiezdał, i iest w trwodze – radby uiechał, a nie moze.

²¹⁷ Цей самий документ див. вище док. 190, с. 280–281. Там само див. його пере-
клад і попередні публікації у легенді.

²¹⁸ У рукописі “zadną”.

²¹⁹ *omne suum posse* – все можливе.

²²⁰ *princeps* – принц.

²²¹ Найімовірніше, під іменем “Thomas” мається на увазі саме Людовік II Бур-
бон, принц де Конде, чия сестра Анна Женев’єва де Бурбон була в заміжжі за
Генрі II Лонгвілем.

Inderlianczkie kziązę woyska takze zebrał przeciw kroliowy franczuskie-
mu. A iezeli krol franczusky pokoy zawrze y przimierze z arczykziążęty Rakus-
kiemy, osobliwie z cesarzem i. m. Ferdinandem Trzecim, tedy y on gotow
skłonycz sie do pokoju y uspoikoicz te wzniecone bunty y woynę.

№ 196

*22 kwitnia 1649 p. – Новини про смерть казимирського райці Гжегожа
Дронковича і обрання на його місце райцею Матиаса Бріського*

22 aprilis ze srody na cwartek vmarł p. Grzegorz Drąskowyc, raicza kazi-
mierzsky. Pochowon u Bozego Ciała w grobie radzieczkym. Na iego mieyscze
obrał rayczą kazymierzskym i. m. p. Zigmunt Opaczky, wielky rżanca
krako[wsky], p. Mathiasa Briskiego. Z ławicze oddał przysięę *die 10 may*
przy i. m. p. Marcinye Pięłowskym, podrżęczym krakow[skym], na ratuszu
y przy pp. rayczach, woyczie [Wawrzyńcu Mrockowiczu] y ławnikach
wszystkych w poniedziałek Krzyzowych dny.

№ 197

*Новини з Відня про переговори імператора Фердинанда III
з турецьким султаном Мегмедом IV*

Z Wiednya nowiny.

Posel tureczky od cesarza tureczkiego [Mehmeda IV] do cesarza i. m.
Ferdinanda Trzeciego a kroliа węgierskiego, ktore spusciel krolietwo sinowy
swemu [Ferdynandowi IV] węgierskie czesarz i. m., beł s tym poselstwem,
chcąc przymierze y pokoy zawrzec cesarz tureczky wiecznie abo do ster-
dziestu liat. Niewdzięcznie beł przyięty od cesarza i. m. chrzescyanskiego, bo
nie miał audientiey u cesarza i. m., telko przez radne pany beł tak odprawiony:
iezeli cesarz tureczky wszystkie więznie chrzescyanskie, co ych ma we wszyst-
kim swim panstwie Tureczkym, wipusczy, a powraca y odda wszystkie miasta
y zomky, ktore pobrał, do krolietwa Węgierskiego naliezące, tedy pokoy z
nim cesarz i. m. zawrze. Po tim przez posły pokoy zawarł cesarz tureczky...²²² ||
(арк. 242)

²²² Останній рядок аркуша наполовину зрізаний під час переплетення рукопису.

№ 198

5 травня 1649 р. – Новини з Варшави про польські, литовсько-білоруські, молдавські, семигородські, турецькі, австрійські та інші справи

Nowyny z Warszawy od p. Granicznego, data 5 may 1649.

Ze w Litwie woysko y i. m. p. hetmon polny litewsky xziązę Ianusz Radzywił pocęło sie burzycz na confederatyą, a xziązę i. m., mającz gnyew, ze go Mogyliow mynął, ze go krol i. m. dał komu inszemu, nie ięmu. Alie krol i. m. posłał zaraz do i. m. p. hetmana do Litwy y do woyska i. m. p. podkomorzego litewskiego [Feliksa Jana Paca]. A tak te burdy są uspokoiene y xzyżę i. m. z woyskiem.

Chospodar wołosky [Basyli Lupu] na proszbę corky swey a xziężni i. m. Radziwiłowey [Marii] posłał xziążęciu i. m. Ianusowy Radzywiło[wi], hetmanowy polnemu litewskiemu, zięciowy swemu, kielkakroc sto tysięczy, aby nie stawał z kozaky woiovac, alie zeby popierał y woinę z nięmi konczel.

Tenze chospodar z hęczy y zicliwosczy swey przeciw Poliakom posłał do Krimu po panow hetmanow [Mikołaja Potockiego i Marcina Kalinowskiego], wikupiający ych z więzienia, ktorych sie prętko spodziewaią w Iaszach u niego. Takze i inych więźniow polskich wiele wykupue y uwalnia.

Wołosech zakazał kony przedawacz Tatarom, gdysz między Tatory srogy głod y powietrze, ze ych sieła zdycha y naszich więźniow umiera, a drugych y wolno puscaią. Tat beiowie oba Tatarowie starszi carzykowie, co beli zbracieli sie z Hmielniczkym, pozdychali.

Xziązę Jeremy Wisniowieczky i. m. p. [Jana] Zamoyskiego do [Jerzego II] Rakocego siostry w zaloty ma prowadzic wespól y z i. m. p. chorążym [Aleksandrem Koniecpolskim], swagrowie. Obieczył Rakoczy xziążęciu Wisniowieczkiemu dacz liudzy dziesięcz tysięczy, aby swe dobra recuperował y nazad odzyskał xzyżę i. m.

Weselie krolia i. m. z kroliową i. m., liubo chora ieszcze, na dzień S[więtęy] Troycze²²³ ma doscz Warszawie. Na Ukrainę ma sie krol i. m. ruszic nazaiutrz po Bozym Cielie. Ma woyska niemieckiego krol i. m. do dwudziestu tysięczy, a pospolite ruszenie przy tym.

Wenetom sie, chwała Bogu, szczęszy na woynie z Turky morzēm y liądem, odebrali Kandyą y Kaneae y port tureczky odiełi na morzu.

Persz tez potężnie woynę prowadzy z Turky y byie Turkow.

Cesarz i. m. Ferdinand Trzeci chrczesciansky zamislia woinę podniescz przeciw Turkom. To woysko swoje wszistko y swedzkie zatrzymał, gdysz sie pogodzył y pokoy zawar Swedamy w zyęmi swey y Sliąsku, mającz okazyią y pretext, ze mu Turczy Węgrzech wielkie skody poczynieli, miast y liudzy nabraly, gdy cesarz i. m. miał woynę Swedamy. || (арк. 243)

²²³ 30 травня н. ст. 1649 р.

Сопыя listu Chmielnyczkiego do cesarza tureczkiego, 1649.

Naiasnieyszy niezwicżony cesarzu, panie, p. moy myłosczywy!

Zadna rzec na swiecie z kazdey miary nie moze gruntownie stanowycz przedsięwzięcia ludzkiego²²⁵, dokądby sie nie oparło o samę istotę słusnosczy y przedwiecne rozrządzenie nieba, tak miarkuią sprawiedliwosczy swiata tego, ze iednym odbiera, drugim daie do władzy rostropnosczy słusney. Krzywda zasię pogotowiu, utrapienie y niewolia sziąga zewsząd pomstę surową sprawiedliwosczy tak, aby sie decreta Boskie we wszistkym tu ieszcze zyіączich ludzy w oczach representowały, doszic czyniаcz oboiey stronie swoiey y ubogych. Co y[u]z w tym roku wykonacz sie musiało przez liadaiakych y niewuznych liudzy, chcywosczyą zwiedzionych, ktorzy następowali na wyslugy krwawe nasze, na prawa, wolnosczy y na zdrowie w ostatku, tak ze musielismy, iako od wieku liudzie ryczerzszy, szablіą pokoy czerkliowacz sobie, a niewoly tey y oppressyey iarzmo zruczyc, widząc zwłascza wyrodkow starsinę, ze rządu panstwu swemu przybracz nie umieіą. Nie chciał Bog cierpiecz krzywdy vbogiego, skrocieł chardoszcz Lachow bezboznych tak, ze od strachu więcey, anizeli od brony poliecz ych na kilku pliaczach musiało pod sto tysięcy, mało czo upuszczyszy onych za Wyszłą. A nom Bog [w] nagrodę krzywd naszych połowicę większą Krolietwa Polskiego, Vkraine, Białą Rus, Wołyn, Podolie, ze wszistką Ruszią poruczyl odebracz do szafunku. Gdzie ia [iu]z w takim progreszsie szczęscia, nie inszego *motu*²²⁶ [umysliła] wszystka religia grecka sukacz sobie, [tylko] wiecznego władzca przyiаcz za pana obroncę, waszą cesarzską moszcz, pana mego miłosczywego, iako tego, korego moczy zadne panstwo nie strzyma dlia wielkosczy liudzy riczerzskych w panstwie waszey cesarzsky mosczy zostaiących, do ktorych y wszystko Woysko nasze Zaporowskie zyczy sobie bydz przyłąconym y zostawacz wiecznymy chołdownykamy. Zycliwoszcz wszeliaką po sobie y ohotę przy gotowosczy obiecuiаcz, po trzykrocz sto tysięcy stawycz za najmnieyszim waszey cesarzsky mosczy roskazaniem. Na ktore posłusenstwo, wiarę y poddanstwo racz w. m. cesarzka moszcz zesłacz baszow pogranicznych, krymskiego y białogrodzkiego, przy ktorychbysmy to przysięgą potwierdzily, podawszy im to panstwo do władzy, przez sablie nabyte. Gdziekolwiek roskazes, wasza cesarzka moszcz, y ostatek krolietwa y Litwe odebracz, nie przywodząc wielie [woyska] swoiego, z tymyz ludzmy swoiey [ia] w krotkim czasie dokazę tego. O to tylko pokornie proszę waszey cesarzsky mosczy, || (арк. 244) abysz

²²⁴ Датування за публікацією: Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Додатки, № 2. – С. 626–628.

²²⁵ Слово переправлено зі “swego”.

²²⁶ *motu* – побудження.

z hęczyą raczył przyiącz tę nasz affect dobry y vpominek, a dał ucho wolne iako posłom moym, tak y patryarsze świętemu naszej religiey greckiey constantinopolskiemu [Parthenius II], do ktorego przez duchownych naszych sam[y] starszy zupełną moczą posłów swych wyprawyly, aby wasza czesarz-ska moszcz nasz wiecznye iuz chciał wzyącz w szczęśliwe panowanie swoje, przyłożywszy to panstwo do wołoskiey, multanskiey ziemye. A mnie za praczą, podnoskowy swemu, iakom dawno proszył, tak y teraz vnizenie proszę, potwierdzam vnizone prozby moie, hopodarzstwo wołoskie zebysz z miłos-czywey łasky swoiey conferowacz raczył, wiedząc to zapewne, ze gospodar wołosky iest zdrayczą waszey cesarzsky moszczy. Zatym sie aby wasza cesarz-ska moszcz iako przy dobrym zdrowiu y panowaniu szczęslywym wszistkiego swiata chowacz y błogosławycz raczył do iak²²⁷ naydłuższych y niezamie-rzanych liat.

Dan w Starokutach.

A naypierwszy podnozek waszey cesarzsky moszczy, Bohdan Chmiel-niczky, chetman Woyska Zaporowskiego y wszistkiey Ruszy.

Опубліковано: Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'я-кевич, І. Бутич. – К., 1961. – Додатки. – Док. 2. – С. 626–628.

№ 200

30 квітня 1649 р., Кам'янець-Подільський. – Лист брата Генріка, кармеліта, до оо. кармелітів у Львові про полонених у Криму та інші справи

Copya listu z Kamięcza Podolskiego xziędza Henrica od s[więtego] Iozepha, carmelitana, do Lwowa, do oyczow karmelitanow, *anno Domi[ni] 1649 die 30 aprilis.*

Admod[um] reuerende pater in Christo obseruan[dissime]²²⁸.

Pax Christi! Saluto reueren[dissimam] vestram humillime²²⁹, a przy tym o niektorych rzeczach, ktore z Kamięcza Podolskiego terasz nasz dosły, oznaimuję. Ocziec tedy Hilarion, vikary kamienieczky, ktory częsczą od Tatarow, u ktorych więznie wykupuie, częsczą od Ormian abo towarzystwa nasze-go, ktorych do tegoz okupu zaziwa, pewne zwikł miewacz awyzy. To w swoym lisczye *de die 24 aprilis* pisze: “W przesłych listach iuzem namienił, ze Tatarzy pociechy z owey drugiey szarpanini nie odniesly. Wszistko ym pozdychało y szamych liudzy tak to wielka mocz po dzykych poliach lezy, ze gdzie sie kto

²²⁷ У рукописі “ich”.

²²⁸ *admodum reverende pater in Christo observandissime* – вельми преподобний та шанований отче у Христі.

²²⁹ *Pax Christi! Saluto reverendissimam[paternitatem] vestram humillime* – Мир у Христі! Покірно вітаю ваше превелебне вітцівство!

obroczy, || (арк. 245) wszędzie ych pełno leży. Samych murzow tatarskich przedniejszych pięndziesiąt y dwa zdechło, Tochay beiowie obadwa posly do piekla. Ich moszcz panow hetmanow [Mikołaja Potockiego i Marcina Kalinowskiego] do tych czas na s[więty] Iuri rusky zapewne nam wespoł z innemy więzynyamy obiecziwano”. Teraz do mnie przysła wiadomoscz od iednego towarzysza z Białogrodu, ktory, po inszych więzniow iadącz, zostawił przy opieczce moiey w zamku kamienieczkym szto Tatarzynow, zeby ych kazał wydacz, iak więzniowie powroczą, ktorzych mi na karczie podał. Ten dobry człek pysze my przez i. m. p. Choynaczkiego, towarzysza zpod chorągwie iego kroliewsky mosczy, ktorego on z więzienia wysłał. Zatrzymany iest w Białogrodzycie dlia tego, ze więzniowie ci, ktorzy za niego zasiedli bely, drudzy poumieraly, y on muszy nagradzac ich okup. Powieda tenze, ze trzy baszowie, między ktoremy sylistrysky y z nim dway blizszy, ydą do Polsky *ego autem ad [...]*²³⁰, com slišał od więznia, ktory uciekł, ze sie iuz przez Dunay przeprawili, zeby przeprawę drugim gotowaly y opatrowaly. Pysze y to, ze więzniow z Krymu wydawac zakazono, a to dlia tego, ze Chmyel proszył y słał kilka razy poslow swoich do chama, aby zadnego Poliaka nie wydawali na okup, a osobliwie hetmanow, powiadaiaącz, zeby ym “ia rad wszistkych Lachow wybił tak, zeby y zadnego nie zostało, a ty ych znowu wypuszcza[s]z”. Iakoz to pewna y nieodmienna rzec, ze to dlia tego commissyą zwlyokly, zeby Tatarzy kony podpasly, a potym iako nayprędzey do nych pospieseli, gdyz kozaczy w iednym mieysczu po szescy razy do nych przyiezdaia, do Astymiera beia, prosząc o prętkie posyłky. Y ia som oczimach swemy wydzyał piący kozakow y mowilęm z nymy, ktorzy sie z ochotą do Chmielia wrocily, mowiac, ze “rzeky sie pierwiy wstecz y opak obroczą, anizeli nam Lachy panowac będą”. Nayprzedniejszy między niemi był Ledyna stary z Linkowa y nadaliey *a data 12 aprilis* za niedziel cztery wychodzą. Zapewne chody spodziewac sie trzeba y od Węgiey, czego, gdyz z Rakoczym młodszym Alexandrem²³¹ Chmiel ma porozumienye y na braterzstwo sobie przysięgly, aby sobie dopomagaly etc., co przez nieiakiego Losinskiego Chmiel sprawował. *Haec omnia*²³² w tym lisczye tę dobry człek do mnie pisze z Byalygrodu. Posłałbym beł y sam ten list, alie ze prosził, abym i. m. p. kamienieczkiemu [Stanisławowi Lanckoronskiemu] to commendował, dla tegoz *pro meliori informatione*²³³ iemu go muszę posłać, dlia tegoz tylko w. m. oznaimię przez pisanie, iakoz niektorzy panowie przepiszali go sobie y tam go do Polsky przeslią. Wcora tez dał mi znac czeliadnik, ze any do || (арк. 246) Choczymia chciano puszczac ludzy y ze do piączy tysięczy ludzy karakasow po brzegach iuz *portum praecludunt*²³⁴ y głodem nasz chcą wymorzycz, gdyz

²³⁰ *ego autem ad* – я ж до [пробіл].

²³¹ Так у рукописі, проте йдеться про Юрія II Ракоція.

²³² *haec omnia* – це все.

²³³ *pro meliori informatione* – для кращої поінформованості.

²³⁴ *portum praecludunt* – замикають порт.

po te czaszy ztamtąd przecyę *utrimque*²³⁵ ziwilismi sie. Dzysz zasz rano i. m. p. Zalieyskiego starszego Ierezynko, naiachawszy z kupą, zywcem wzyął, młodszy telko p. Zalieysky uszedł. Owego do Chmielia posłał. Posłały y cztery naszymy kornety Niemczow za niemy, a dwie chorągwie na poszyłek ym zostawiono. Ochotnika z Kamiencza ze dwieszczye poszło ku Dunaiowcom hwytaczych. *Deus scit, quid ulterius*²³⁶ *erit*²³⁷. Widzę, ze y sama *nobilitas* iuz iest *conseruata*²³⁸, szłyśac o weszelyach gornych, gdy sam[i] wszisci liamentuią, a poszyłkow słusznych nie maia, *multum sunt inclinati* uchodzyc y tak, *si non erit sucursus*²³⁹, pewnie tey forteczy polskiey przydzie na wieky podziękowacz, *quod Deus auertat, cuius suffragium erit. Hae sunt ex patris epist[ola]*²⁴⁰.

*Datum Leop[oli]*²⁴¹ *die 30 aprilis 1649*²⁴².

*Frat[er] Henricus a s[ancto] Iozeph[o] carmelita*²⁴³.

№ 201

1649 p., травень. – Новини про відправлення польських послів до Семигороду, Москви, Австрії, Риму, Франції та Іспанії

Posłowie do Węgier *yn mayo*.

Krol i. m. wiprawieł posła swego do siedmigrodzky ziemie do [Jerzego II] Rakoczego i. m. p.²⁴⁴ Iona Wieliopolskiego, starostę bieczkiego, z pokojem y przyiazn z nym zawieraiacz. Wiprawieł sie przystoinie, stroino, dostatnie, czeliadno we trzechset człeka. Y od Rzeczypospo[litey] miał poselstwo, gdzie beł wdzięcznie przyięty y hoyno dostatkiem czestowani wszędy przez węgierską y siedmigrocką ziemię y od Rakoczego vdarowani, y vraczony s pokojem odprawiony, obiecuiąc wszeliaką bydz pomoczą.

²³⁵ *utrimque* – з обох боків.

²³⁶ У рукописі *ulterus*.

²³⁷ *Deus scit, quid ulterius erit* – Бог знає, що далі буде.

²³⁸ *nobilitas* już jest *conservata* – шляхта вже є врятована.

²³⁹ *multum sunt inclinati* uchodzyc y tak, *si non erit sucursus* – багато вже схильні втікати й так, якщо не буде підмоги.

²⁴⁰ *quod Deus auertat. Cuius suffragium erit. Hae sunt ex patris epistola*. – чого, хай Бог боронить. Його заступництво буде. Це з пастирського листа.

²⁴¹ Пізніша дописка під словом: “*Error*”. Лист має бути позначений з Кам’яця-Подільського.

²⁴² *Datum Leopoli die 30 aprilis 1649* – Дано у Львові дня 30 квітня 1649.

²⁴³ *Frater Henricus a sancto Iozepho carmelita* – брат Генрік, кармеліт з [монастиря] святого Йосифа.

²⁴⁴ У рукописі “i. m. p.” повторено двічі.

Do Moskwy *in mayo*.

Krol i. m. do Moskwy do czara moskiewskiego i. m. p. Dobiesława z Ciekłina Ciekłinskigo, kastellana czechowskiego, posła wielkiego, vtwierdzaiącz pokoy, przymierze y braterstwo tak, iako było postanowione y zawarte świętey pamięczy kroliem i. m. Władisławem, bratem krolia i. m., a oycem Michaiłem Fiederowicem cara tego młodego Alexandrem²⁴⁵ Mychałowicem, ktory teraz w Moskwy[e] panuie. Dano mu na tę drogę skarbu piędziesiąt tysięcy. || (арк. 247)

Do cesarza chrzescianskiego [Ferdynanda III] krol i. m. posła swego takze wiprawieł.

Do Rzymu do oycza s[więtego] papieza [Innocenty X] z obedyntą.

Krol i. m. posła swego wyprawieł z obedyntą i. m. xziędza Wyzgę [Jana Stefana Wydźgę], kaznodzyeieł swego, opata siecziechowskiego.

Do krolia franczuskiego [Ludwika XIV] y ispańskiego [Filipa IV] krol i. m. posły swe wyprawieł.

№ 202

*Новини з Варшави про одруження Яна Казимира і Людвіки Марії,
а також про події в Україні*

Nowyny z Warszawy od p. [Franciszka] Ionkowskiego *die 9 may*.

Ze weszelie krolia i. m. z kroliową i. m. Ludwiką Maryą *die 30 may* w dzyęń S[więtey] Troycze ma bydz zapewne, a conuocatya Warszawie po weszeliu na ih moscz p. senatory y sliachtę, radząc koło woyny y pospolitego ruszenya, *die 1 iuny* we wtorek po weszeliu.

Chmielniczky woysko swe kozackie popiszował y chłopy, do ktorego czo zywo ydzie chłopstwa, udaiącz iakoby go miało bydz po trzykroc sto tysięcy, mayącz do tego nadzieieł w Moskwie y w Tatarach (a z namy P[an] Bog som telko niech będze, w ktorim samim nadzieieł swą pokładamy).

№ 203

*13 травня 1649 р., Краків. – Новини про заходи безпеки у місті
перед загрозою студентських виступів*

Die 13 may we cwartek w dzyeń Bozego Wstąpienia zamkniony beł Krakow, bramy y fortky, obawiaiącz sie studentow, aby na lutri abo Zydy nie uderzyły y onych nie burzely, ze nie mieli liudzie ktorędy przechodzyc do

²⁴⁵ Так у рукописі, повинно бути “Олексій Михайлович”.

Krakowa, bo y fortkę zomkową zamykano. Stał w kamięczy i. m. p. [Jana] Wieliopolskiego, starosty bieczkiego, w kamięczy na Stradomiu i. m. p. [Aleksander] Konieczpolsky, chorąży koronny, potrzebę miał pilną do Krakowa. Yz była zamknięta broda Grocka, poset do fortki zomkowy Podzomcem, y tam fortka była zawarta. Walye drzewian[e]* słudzy zomku, uchylwszy u drzwy, otworzeli y przez zomek przesly. || (арк. 248)

№ 204

*Новини з України про астрологічні знаки у татар
перед початком походу з Криму до Польщі*

Nowiny z Ukrainy, ktore nom powiedał i. m. x. prowinczyiał zakon[n]y częstohow[sky] y wiele godnich inich liudzy twierdzielio to zapewno o Tatarach.

Ze gdy Chmielniczky do Tatar posłał, prosząc pomoczy, aby mu Tatarowie przysli na pomocz na Ukrainę przeczyw Poliakom, iedney²⁴⁶ noczy iasney ukazali szie na nyebie dwa miesziącza: ieden iasni z krzyżem, a drugi niedoskonały z literamy tureczkiemi albo greckimy. Ktory miesziąc uderzył sie o tęt, czo s krzizem, y odtrącił od siebie tęt miesziąc, czo z literamy. Powtore sie znou pomknął tęt miesziąc z literamy pod tęt, czo z krzizem, znou go odtrącił y odbiel od siebie. Po trzeci raz znou uderzył sie y tak go tęt miesziąc, czo z krzizem, odtrącił od siebie, ze odpadszy tęt miesziąc z literami na stronę, roszed sie y zset za chmurę y zginał. Na czo Tatarowie patrzeli y pocęli sobie wrozyc nieszczęście y upadek woyska swego od chrześcian, iezeliby sly znou po trzeci raz na woynę do Polsky. Dla tego zatrzymali sie Tatarowie, gdysz tesz choroby y powietrze srogie na Tatary, y głod, ze ych sieła zdycha.

№ 205

*1649 р., травень²⁴⁷. – Новини з Бару про надприродні явища
в місцевому костелі*

Z Baru

Takze z Baru słychac, iakoby miał sin xziążęcia [Mikołaja Jerzego] Czartoryeyskiego piszacz do brata swego [Kazimierza Florianiana]²⁴⁸, czo iest kano-

²⁴⁶ Звідси до слів "...za chmurę y zginał" текст рукопису в дужках.

²⁴⁷ Датування за щоденником литовського канцлера, який згадував про такі самі чутки у нотатках від 26 травня 1649 р.: *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – S. 199.

²⁴⁸ *Łętowski Ludwik*. Katalog biskupów, pralatów i kanoników krakowskich: Prałaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1852. – Т. II. – S. 154–155.

nikiem krakowskim, ze²⁴⁹ w Barze, będąc w koscielie ludzie nabozny, przed południem 12 par ludzi w biały [z] swiecamy wesło do kosciola, spiewając, aby sie Bog zemścił krwie ych niewinnie przelianej. Wisli sz kosciola, obesly dokoła kosciol, wołając abo spiewając, prosząc P[ana] Boga, aby sie zmiłował a zemścił krwie ych niewinnej. Wszedzy do kosciola, zniknęły. Na co wielie ludzy patrzyło, czo w koscielie bely.

№ 206

7 травня 1649 р., Млиновичі. – Стислий переказ змісту листа Андрія Мясковського про полоненого коронного гетьмана Миколая Потоцького

Z listu ie^o m. p. Andrzejia Miaskowskiego *data* z Młynowicze *die 7 may anno Domini 1649.*

Iz i. m. p. [Mikołaja] Potoczkiego, wielkiego hetmana koronnego, z Krymu odprowadza Tatarow tu do 600 do Theszena, pięcz abo szesc dny iazdy od Kamienca, a stamtąd będzie prętko przyprowadzony do Iassy. Summa, którą ma dac od siebie na okup, osmdziesiąt tiszęczy talerow. Terasz wprzod ma zapłaczyc połowyczę, a w drugiey sumie połowyczy zostawyl syna swego [Mikołaja Potockiego]²⁵⁰ więzieniu, poky tey resty nie zapłaczy (do tego nie przysło, po staremu został więzieniu, bo Chmielniczky prosiel Tatarow, zeby go na okup nie odawono, obiecując som tę sumę im za niedługo oddacz, którą zon nie...²⁵¹ p. hetmon). || (арк. 249)

№ 207

29 квітня (9 травня) 1649 р., Звягель. – Лист полковника, гетьманського намісника Гараська Яскевича і полковника Михайла Тиши до князя Самуеля Кароля Корецького

Copia listu od kozakow zaporowskych Zwiachla *die 29 aprilis* do kziążęczya i. m. Samuelia Karolia Koreczkiego *anno Domini 1649.*

Iasnie oswieczone miłosczywe xiążę Koreckie!

Niespodzianie dziękowanie, w. m. moy mosczy pań, ode mnie racz przyiając za siedmiu kozakow, ktorzych utopionych w Międzyrzeczu na imię Listopada y inszych, ktorzy przy nim bely. Bog zapłacz za takie wstrzymowanie abo raczey wznieczenie ognia nieugaszzonego, ktorego nie wiem, iesly go iusz

²⁴⁹ Від цього слова до “zniknęły” текст рукопису в дужках.

²⁵⁰ Majewski Wiesław. Potocki Mikołaj (ok. 1593–1651) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984/1985. – Т. XXVIII. – S. 108.

²⁵¹ Одне слово пошкожене під час переплетення рукопису.

ugaszycz łatwo. Naszaby rada, abysz w. m. przestał [tak] czynicz, a do koncza zgodliwie mieskacz na czas ten krotky albo naznaczony. Proszę²⁵² y o to, abysz w. m. koniecznie zaniechał u kozakow pobory wibieracz, gysz sam w. m. wiesz, isz kozakom na kulie y na proch potrzeba. Widzę, w. m. gotuiesz nie na zgodę, ale na wznieczenie ognia, gysz y dzyał dziesięcz okowalisczye nie wiem, dlia iakiey przyczyny. Zatym mieskay w. m. moy mosczy pań zdrow.

Datum Zviahla die 29 aprilis an[n]o 1649.

W. m. mego mosczyego pana zycliwy, Harastko Iaskiewicz, pułkownyk z Woyska ie^o kroliewsky mosczy Zaporowskiego, namiestnyk hetmansky; Mychał Tysza, pułkownyk wołynsky, zwiachalsky. || (арк. 250)

Опубликовано: Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – Т. II. – Док. VI. – S. 16;

Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Упоряд. о. Ю. Мицик. – К., 2012. – Т. 1: 1648–1649 рр. – Док. 164. – С. 219–220.

№ 208

11 травня 1649 р., Гоща. – Лист київського воєводи Адама Киселя до коронного канцлера Юрія Оссолінського про події в Україні і посольства Якуба Смяровського та о. Петронія Ласка до Богдана Хмельницького

Copia listu od i. m. p. Kisielia, woiewody kyiowskiego do Warszawy posłany do ie^o m. pana Ierzego Oszolinskiego, kanclerza wielkiego koronnego, die 11 may anno Do[mi]ni 1649.

Iasnie wielmozny mosczy panie kanclerzu wielky koronny, wielce moy mosczy panie, panie y bracie!

Na moie wszistkie listy przed cztyrma y trzema niedzieliamy pisanie, dzysz, to iest 11 may, przyniesiono my od wm. m. m. pana respons y na moie rozne *uel pacis tractandae, uel belli prosequendi concepti* takie, ze *hostem aggredi* pogotowiu i. k. m., panu memu miłosci[wemu], ruszyc sie z małym woyskiem *non est tutum*²⁵³; pospolite rusenie na postrach uchwalione, samo przez sie *tardum*²⁵⁴, a woyska czudzoziemskie zasiacz bez piniędzy trudno. *Vnicum remedium*²⁵⁵ podawac wm. m. m. pań raczysz, *commissionem*

²⁵² Це слово повторено двічі.

²⁵³ na moie rozne *vel pacis tractandae, uel belli prosequendi concepti*, takie, ze *hostem aggredi* pogotowiu i. k. m., panu memu miłosciwemu, ruszyc sie z małym woyskiem *non est tutum* – на мої різні уявлення чи то про мирні переговори, чи то про ведення війни, які є такі, що нападати на ворога його королівської милості й вирушити з малим військом не є безпечно.

²⁵⁴ *tardum* – повільне.

²⁵⁵ *unicum remedium* – єдиний вихід.

*retardare*²⁵⁶, wszelkie winayduiać sposoby, pokoby woysko większe sposobicz sie mogło *usque in iulio*²⁵⁷. Na to tedy wszistko *compendiose et celeriter*²⁵⁸ odpiszuię. Poniewasz *armisticium expirat*²⁵⁹ za dni iedenasczye, albo woio-wacz mieliszmy z nieprzyiacieliem, albo przez tractaty konczyz. Czokolwiek obracz chzielismy, miało bydz iusz *prematicatum, conclusum et definitum*²⁶⁰. Czo ze nie stało sie, anismy na woinę, any na tractaty gotowy, bo iesly *hostem praeuenire* y *uires iego dissipare*, iakom ia rozumiał, *non dum sufficiunt vires*²⁶¹. Zgromadzoney potędze ordy y kozakow, *paucitas [opposita] multitudini*²⁶² pogotowiu nie wiem iako *sufficere*²⁶³ mozę. Na commissią teraz iachacz y tam nie masz s czym, tam bowiem tak stanącz potrzeba: “Chmielniczky, czegos potrzebował po iego kroliewsky moczy y Rzeczypospo[litey], masz wszistko. Czim terasz y czos postanowieł ze mną, y konczyz pokoy”. A nie mąm zadney resolutiey y zadney instructiey, bo *postulata* Chmielniczkiego ieszcze *nec principem, nec per Rempublicam decisa*²⁶⁴. Obietnicze tam zadne nie puidą, bo nieprzyiaciel w szwey potędze stojącz, skutku potrzebowacz będzie. Gdy tedy o zniesienie vnicy, o Czaplinskiego, o mieyscze metropolycie w szenacie zagadną, iako ma stanącz kommisarz, nie wiem. *Quartum est*²⁶⁵, nie darmom ia posłał wm. m. m. p. ow concept o uspokoieniu Woyska Zaporowskiego, bo Chmielniczky *pro ultima siti*²⁶⁶ ieden sposob namienyl odłączenie plebis od kozakow, *circulum*²⁶⁷ || (арк. 251) zyemy pozwolioney: kto sie w ny[m] zmiesczy zeby był kozakiem, a kto nie, zeby w poddanstwie panskym. *Res constat momentis*²⁶⁸, kiedy tęn iusz z woyskiem y swoim zaciągnięciem stanie, odkładac mu trudno. Trzeba na to wszistko miecz resolutią y dlia tegom ia ieszcze pisał od Dniepra (lubo tylko ciepłego a zwywego mie

²⁵⁶ *commissionem retardare* – затягувати комісію.

²⁵⁷ *usque in iulio* – аж у липні.

²⁵⁸ *compendiose et celeriter* – стисло і швидко (у рукописі хибно *eo elentor*).

²⁵⁹ *armisticium expirat* – перемир’я закінчується.

²⁶⁰ *prematicatum, conclusum et definitum* – попередньо обдумане, постановлене та визначене.

²⁶¹ bo iesly *hostem praeuenire* y *uires iego dissipare*, iakom ia rozumiał, *non dum sufficiunt vires* – бо, якщо ворога випередити і його війська розбити, як я це розумів, то нам ще не вистачає сил.

²⁶² *paucitas [opposita] multitudini* – незначна кількість, протиставлена численності (у рукописі бракує слова “*opposita*”, яке наявне у Грабовського).

²⁶³ *sufficere* – здолати.

²⁶⁴ *postulata* Chmielniczkiego ieszcze *nec principem, nec per Rempublicam decisa* – вимоги Хмельницького ще не є вирішені ані володарем, ані Річчю Посполитою (у рукописі замість *decisa* (вирішені), яке є Грабовського, хибно стоїть *deusa* – “покривджені”).

²⁶⁵ *quartum est* – четверте є те, що.

²⁶⁶ *pro ultima siti* – як останній прихисток.

²⁶⁷ *circulum* – округа.

²⁶⁸ *res constat momentis* – справа тримається на деталях.

wieziono z Pereasławia), zeby conuocatią iaką albo krotkym seymem te rzeczy *exploratę et definitę*²⁶⁹. Lubom ia tedy zchorzały, lub *praeteritis periculis*²⁷⁰, ze tam z odwagą zdrowia iachacz potrzeba. Gotowem dla pana y oyczyzny odwazyc zdrowie y iachacz. Proszę tylko, racz mie wm. m. m. p. na te *puncta rebellis*²⁷¹ z dostatecną odprawycz satisfactią y informatią i. k. m. pana mego miłoszcz[iwego]. Posłacz do nich terasz, staraiać sie o dilatią *nec decet*²⁷², *nec expedit*²⁷³ y miasto iakiego srotku byłoby tho *extremum*²⁷⁴. Trudno temu co perswadowacz, ktory iusz na koniu sziedzy: teyze godziny rzuczą czapkamy, ze to iest Lackie iakies *strataiema*²⁷⁵. Naznaczely czasz sporządzenia woiska na swiątky y skonczenia commissiey y terasz namy zwłoczając, puidą w zyęmię. Iakosz, day Boze, aby y do swiątek witrwały, bo iusz nie darmo *erigunt crista*²⁷⁶. Posiłam wm. m. m. p. copią listu odpowiednego xziążęciu i. m. [Samuelowi Karolowi] Koreczkiemu. Daię y to wiedziecz, ze do Słuczy szciągac sie poczynaiać ze wszystkich włoczy, ku Zwiakliu. Pana [Jakuba] Smiarowskiego nie widac: s czym przyiedzie y iezeli go puszcą, nie wiem. Takze y mego ostatniego, ktoregom wiprawyl do Chmielniczkiego posłancza [o. Petronija Łaska]²⁷⁷. W takim terminie gdy zostaią rzeczy nasze, z iaką odwagą tu iezdesmy przed woyskiem y na tę ostatnią resolutią od Chmielniczkiego oczekywamy. Rac wm. moy m. p. uwazyc, a o prolongatiew sposobach nie mislyąc, dniem y noczą resol[ut]ią* na te punta swiątky uprzedaiać, instructią y credens z okienkiem na collegę y prouiant mnie y colledze nalezoni, po ktory wiszylam, *expedire*. Pań Bog iest swiatkiem, ze nie mam sposobow swoich zadnych pieniędzy zasięzenia. Czom tu mogł miec, za chorągiew, którą swym kostem zaciągnąc musiałem dla bezpiecenswa mego, wydałem. Ze Gdanska i. m. p. kyowsky odliczy, ktory mnie sustentował y wukupował z Pereasławia. Ia tam y grossa nie mam, tu tez z grosza zyię przez wszistek czasz. Na ostatek, moje *calamitosam familiam*²⁷⁸ nie maiąc gdzie indzie *collocare*²⁷⁹, disponowałem do Kobrinia, maiąc z łasky i. k. m. pana mego miłoszcz[ywego] pismo, ze poko nie przydę do inszego opatrzenia, tamtemy odrobynamy chleby i. k. m. p. mego miłoszcz[ywego] miałem sie zywycz, a terasz xziążę i. m. p. kanclerz Wielkiego Xzię[stwa] Litewskiego [Albrycht

²⁶⁹ *exploratae et definitae* – викладені та вирішені.

²⁷⁰ *praeteritis periculis* – минулими небезпеками.

²⁷¹ *puncta rebellis* – пункти бунтівника.

²⁷² У рукописі “*deiet*”.

²⁷³ *nec decet, nec expedit* – ані не личить, ані не є потрібним.

²⁷⁴ *extremum* – крайнім.

²⁷⁵ *stratagema* – підступ.

²⁷⁶ *erigunt crista* – піднімають чуби.

²⁷⁷ Документи об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – Киев, 1965. – Док. 87, 88. – С. 230–233.

²⁷⁸ *calamitosam familiam* – нещасну сім'ю.

²⁷⁹ *collocare* – розмістити.

Stanisław Radziwiłł] na tę chleb moy chce zarasz następowacz. Zaprawdę, będąc sługą y krwią przywiązany xziążęcia i. m., nie spodziewałem sie tego. *Dignitatem*²⁸⁰ ia || (арк. 252) mam wyszoką za moie wisłугy od i. k. m. pana mego miłoszcz[ywego], alie chlieba²⁸¹ czym y te *dignitatem sustinere*²⁸² y siebie, wyzutego z dobr wszistkych przez nieprzyiacielia, nie mam. Albo tedy przynamniey dotąd, poko do mego własnego chlieba nie przyde *rebus paccatis*²⁸³, xziążę i. m. aby nie następował, unizenie proszę i. k. m. pana mego miłoszcz[ywego]. Albo iezely moie *nutrimentum*²⁸⁴ bierze, ia domu mego zniszczonego *privatam a[e]gestatem, quam nemo curat, curare* muszę²⁸⁵. Tho wszystko, do czego przykowałem siebie dobrowolnie łanczuchem cznoty y miłoszczy ku oyczyźnie, opuszczywszy, *hoc argumentum calamitatis meae*²⁸⁶ list moy koncę y tho wszystko y szamego siebie łascze wm. mego mosczywego pana oddaie.

Don w Chusczy *die 11 may anno Do[mini] 1649*.

Wm. mego m. p. etc. Adom z Brusziliowa Kisiel, woiewoda kyiowsky, m. p.

Опубликовано: Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – T. II. – Dok. 12. – S. 21–23.

№ 209

*24 травня 1649 р., Вішніч. – Лист краківського воєводи
Станіслава Любомирського до волинського каштеляна
Миколая Юрія Чарторийського про свою недугу
і справи у Речі Посполитій*

Copya listu i. m. p. woiewody krakowskiego [Stanisława Lubomirskiego] do xziążęcia imosczy [Mikołaja Jerzego] Czartoryskiego *die 24 may anno 1649*.

Iasnie oswieczone xziążę kastellanie wołynsky a moy wielce mosczy panie y przyiacielu!

Dziękuię wielcze wm. memu moscziem[u] panu, iz sie odezwacz raczyłes zdrowiēm swoym do mnie. Nowiny te, iz pod *armisticium*²⁸⁷ ieszcze iestes-

²⁸⁰ *dignitatem* – гідність (сан, уряд).

²⁸¹ Перед тим помилково ще раз написано “albo chlieba”.

²⁸² *dignitatem sustinere* – гідність утримувати.

²⁸³ *rebus paccatis* – після того, яка настане мир.

²⁸⁴ *nutrimentum* – прожиття (утримання).

²⁸⁵ ia domu mego zniszczonego *privatam aegestatem, quam nemo curat, curare* muszę – я мушу подбати про особисту вбогість мого знищеного дому, про яку ніхто не піклується.

²⁸⁶ *hoc argumentum calamitatis meae* – на цьому доказі моєї біди.

²⁸⁷ *armisticium* – перемир’я.

my²⁸⁸. Chłoptwa kozackie maiełnosczy nasze łupią, drą y palią. Chmiel nie będzie trwał w *armistitium*, ale tylko oczekywa na przyscye Tatarow. Ia iezdem przykowany chorobą moią do łoska. Conuocatia ma bydz w Warszawie *prima iuny*²⁸⁹. Ia tak rozumiem, iz to iusz nierychło, ale mało co sie pociechy spodziewacz. Woyska iest czudzoziemskiego samego *in duplo*²⁹⁰, iak naszego, iz czego Iwanowie nie dokazaly, tego Ianusowie dokaza.

Na Wiszniczu 24 may an[n]o Do[mini] 1649.

Wm. mego moszcziego pana zycliwy przyziaciel y sługa Stanisław Lubomierzsky, wojewoda krakowsky. || (арк. 253)

№ 210

29 травня 1649 р. – Новини з Любліна про наближення українських військ до Корони Польської

Nowyni z Liublina od pocztarza lubelskyego pana Walmanskiego die 29 may 1649.

Ktory to oznaymuie, ze na pocztę do Liublina lysty przysły od i. m. p. hetmana polnego na tęn czasz będącego nad koronnim woyskiem²⁹¹, oznaymującz o wielky potędze nieprzyziacielia kozackiego, czo dali, to szie blizey ku woyskom koronnym zblizaiącego sie. O czo vniwerszał przysłał otwarty do panow y rochmistrzow, prosząc dlia Boga, aby szie zmiłowawszy nad woyskiem y szami nad szobą, czo prędzey do obozu sie sczyągaly a pomoc y ratunek daly. A zeby tęn vniwerszał beł przeselany od chorągwie do chorągwie iak naprędy dniem y noczą, oznaymującz y to, ze kziążęcia i. m. [Samuela Karola] Koreczkiego iego poddani y ktorzy mu bely przisięgli, zdradzyly. Ktory miał uchodzyc z Korcza w tysiączu kony, a oni dali znacz kozakom, ktorzy przyciągnąwszy nyespodzianie, dokoła obliegli koło Korcza. A tak wielkim niebespiecenstwie xziążę i. m. Koreczkie zostawa.

²⁸⁸ Перші дві літери слова написано двічі.

²⁸⁹ *prima iunii* – 1 червня.

²⁹⁰ *in duplo* – удвічі більше.

²⁹¹ Регіментарями над коронним військом було призначено белзького каштеляна Андрія Фірлея, кам'янецького каштеляна Станіслава Лянцкоронського і коронного підчашія Миколая Остророга (див. далі док. 247). Уряд великого гетьмана коронного отримав на той час Андрій Фірлей, який був присутній у Збаражі під час облоги (Там само; Документи об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – Киев, 1965. – Док. 81, 92. – С. 217–219, 241). Тут мається на увазі Станіслав Лянцкоронський, який пізніше у Збаражі віддавав булаву Яремі Вишневецькому, але той не прийняв (Очzyste spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – Т. II. – S. 62; *Kubala Ludwik*. Oblężenie Zbaraża i pokój pod Zborowem // *Kubala Ludwik*. Szkice historyczne, ser. 1. – Lwów, 1880. – S. 107; див. ще далі док. 217).

Także też na tę pocztę listy przysły od i. m. p. Kiszielia, woiewody kyiowskiego, że go kozaczy wiparły z Chusczy, gdzie myeskał, aż musiał przed niemy vstępowacz.

№ 211

1649 р., травень. – Новини з Варшави про весілля Яна Казимира і Людвіки Марії, а також про зміцнення українських військ і підготовку татар до походу

Z Warszawy nowiny o weselyu krolya i. m.

30 may Warszawie weselie sie odprawowało krolia i. m. z kroliwą i. m. Ludwyką Maryą. Triumpho[wo]no Warszawie, także y w Krakowie, y w Kazimierzu. Z dział bito, ognie palyono.

Od chetma[na] polnego koronnego [Stanisława Lanckoronskiego] do krolia i. m. te nowini y listy przysły, aby sie krol i. m. na pomocz przeciw nieprzyacieliowy z woysky y z armathą iak nayprędzey pospiesał, gdysz nieprzyaciel potężnie sie moczny y Tatarow sie na pomocz spodziewa czo godzyna. O ktorych słyhac, iakoby sie miely ruszyc trzema sliakamy Chmielnyczkemu na pomocz na Ukrainę.

№ 212

16 червня 1649 р. – Новина про смерть краківського воєводи Станіслава Любомирського

O smierczy i. m. p. Stanisława Lubomierzskiego, woiewody krak[owskiego].

16 iuny vmarł i. m. p. woiewoda krakowsky na Wisniczu w zomku swim, senato[r]* wielkiego rozumu y rosątku. Na wojnie pod Hocimem z tureckim cesarzem Osmane[m]* [II] beł hetmanem. Prawie on som trzymał oboy urząd hetmansky, koronni y polny, y szczęśliwie²⁹² zwycięstwem odprawiel. Kosciołow do 20 zmurował y nadał zomkow w starostwach, ktore trzymał, kileka pomurował, iako w Sandomierzu, ktori beł spustos[ły]*, w Szączu y w Krakowie restaurował, w Niepołomi[ca]ch y w Zatorze, w spiskyh myastach, także w Dopczyczach y we swych maiętnosczyach zomky. Na Wisniczu prawie z gruntu zomek zm[u]rował*, w Łanczucie, w Rzemieniu, Woli za Krako[wem]... i po roznich...²⁹³ || (арк. 254)

²⁹² Це слово повторено двічі.

²⁹³ Далі текст пошкоджено під час переплетення.

2 червня 1649 р., з військового табору. – Лист Криштофа Пишемського до коронного підканцлера, хелмінського єпископа Андрія Лециньського про бої з козаками під Сульжинцями і Заславом

Copya listu od i. m. p. Krzystopha Przyemskiego do i. m. xziędza podkanclierzego koronnego [Andrzeja Leszczyńskiego] die 2 iuny data an[n]o 1649 z obozu.

Po te czaszy, pokismy *in otio*²⁹⁴ byli, nie miałem czo oznaymowacz wm. memu moszczem[u] panu. Terasz, kiedy nom sie polie otworzyło *ad res gerendas*²⁹⁵, będzie tesz y materiey do pizsania przybiwało. Pod Zasławiem iuz za Horyniem pod Nowy Zasław²⁹⁶, tam obozemesmy stanęły. Ieszcze sie był oboz nie postanowieł, az p. bełsky [Andrzej Firlej], wziąwszy wiadomocz o nieprzyiacieliu, kilkaset ludzy xiążęcia i. m. [Władysława] Dominika [Zasławskiego], p. woiewody sędmierzskiego, wyprawy y podkali sie pod Sulzyncamy z niemy. Vderzył zaraz na nich p. [Andrzej] Suchodolsky²⁹⁷, pułkownyk xiążęcia i. m. p. woiewody sędmierzskiego, ale radzyc im nie mógł, bo do tabora uszły, dał znac i. m. p. bełskiemu, prosząc o posiłky. W czym sobie nie bardzo dobrze postąpił, ze nie oznaymił o takiej potędze, iaka była nieprzyiacielia, bo i. m. p. bełski z reliaciey tego, ktorego on był posłał, rozumiał, ze to tam kupa mała była y trzy telko chorągwie draganskie i. m. p. [Jacka] Rozrazewskiego²⁹⁸ y trzy i. m. p. starosty liwskiego²⁹⁹, przy tym chorągiew arkabuzerowską i. m. p. generała wielkiego polskiego [Bogusław Leszczyński] y p. podsedka braclawskiego [Mikołaja Kazimierza Kossakowskiego], działek takze dwie, ochotnika przy tym kilkaset posłał. Vderzono naprzod tedy

²⁹⁴ *in otio* – на відпочинку.

²⁹⁵ *ad res gerendas* – для справ, які належить зробити.

²⁹⁶ Так у рукописі. Має бути “pod nowym zamkiem”. Див.: Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – Т. II. – S. 39; також див. те саме далі у листі від Андрія Фірлея до Яна Казимира: “... gdziem pod szamim nowim zomkiem oboz założył” (док. 216).

²⁹⁷ *Haratym Andrzej*. Andrzej Suchodolski // Polski słownik biograficzny. – Warszawa; Kraków, 2006. – Т. XLV. – S. 266–267.

²⁹⁸ *Nagielski Mirosław*. Rozdrażewski (Rozrazewski) Jacek // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1989–1991. – Т. XXXII. – S. 366–368.

²⁹⁹ Йдеться про лівського старосту Стефана Оборського, який згадується на чолі драгунії у червні 1648 р., а також як елект Яна Казимира на сеймі у листопаді 1648 р.: *Wimmer Jan*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 46; *Volumina legum*. – Petersburg, 1860. – Т. 4. – S. 111; *Elektorów poczet, ktorzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1764* / Opr. Oswald Zaprzaniec Pietruski. – Lwów, 1845. – S. 247. Див. також: *Ochmann Stefania*. Koronacja Jana Kazimierza w roku 1649 // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. – Warszawa, 1983. – Т. XVIII. – S. 156. Див. ще арк. 321 цього рукопису.

z dział do taboru, potym dragany nastąpiły y dobrze ych mieszacz poczęły. Iazda tez impetem skoczyła, witrzymacz nie mogły. Zaczyn nasz y wpadszy w tabor, y tak tam tego niemało położyli. Sami ięzykowie twierdzą, ze lepiej niz 4000 tak w taborze, iako w uczciecze zginęło, bo ym przez staw pływać przisło, gdzie ych niemało potonęło. Z ostatkiem usli do Sulzniec, gdzie sie w miescie zamknęły, a ze tam trudni przystęp, dobiwacz ych nie zdało sie y posly noczą do Lubartowa, iako pewną mąm wiadomosc. W nasich skoda mała: kilka draganow zabyto, a kielkunastu postrzelono y p. Kłodzynie-go³⁰⁰, porucznyka p. generała [wielgopolskiego], w nogę, alie nie skodliwie. Działek [wzięli] dwie, chorągwy dwadziescia y kilka. Między inszemy dwie czarownicze były, alie iedną na harczu, gdy czos krisliła, ścięto, a drugą przywieziono, ktora obieczie znaliescz takie zielie, w ktorim pokoy chce uczynicz, bylie ią puszczono. Kony wzięto pod pięć tysięczy kozakom. Tę carownicę zowią Saluchna, na ktorey Chmiel wielie poliega etc. || (арк. 255)

Опубликовано: Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – T. II. – Dok. 22. – S. 39–40.

№ 214

11 серпня 1649 р., з-під Білого Каменя. – Новини з табору польського короля Яна Казимира під час його походу до Зборова

Nowyni z obozu krolia i. m. *data 11 augusti 1649.*

Die 8 augusti od Toporowa, mil 3 pod Białym Kamieniem, miasteckiem xzią[zęcia] Wisniowiecz[kiego], ode Lwowa mil 8, przistąpiel krol i. m. z woiskiem, gdzie obozem stanął, przez dzisieisi dzień ocekuiacz na powiat rusky. Pospolitego rusenia, ktore dzis ma przistapicz 4000 y dział 20 ze Lwowa przy nich prowadzą, iuz przistapieli dzysz. W tenze dzień trafilismi na miasteczko puste, z ktorego ludzie ustapili do zomku, widząc wielkie niebespiecenstwa, yz Tatarowie zagoni puszczaiacz dlia zywnosczy, byli w mily od nasz w Sasowie, ktori wisiekli y wibraly, takze y Zlocow, do ktorego milia ztąd iest. W ciagnieniu tu do tego miasteczka uchwicilismi cziganow dwu, ktorzy spiegami beli wszędy spieguiacz, gdzie sie krol i. m. obroczył y przeprawial przez Bug, o czym mieli dacz znac Chmielnickiemu. Przeskodą nom desc y błota, chlieba nie masz y piwa. Dnia wczoraiszego xziązę [Samuel Karol] Koreckie, kozakow zaskocziwszy, 10 zabili, 3 poimaiły. Z nich dway sliachta – za Dnieprza Stryowsky, a z Litwy Zarziczky³⁰¹, 2 z Beresteczka. Powiedaią,

³⁰⁰ Ймовірно, Ян Владислав Клодзинський, який згадується ротмістром великопольської хоругви в обложеному Збаражі (*Wimmer Jan. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku.* – Warszawa, 1965. – S. 63).

³⁰¹ Можливо, йдеться про любецького зем'янина з родини Орефи Зарецького, який мав двох синів Івана та Андрія (*Липинський В'ячеслав.* Твори. Архів. Студії. –

ze kozaczy kielka Sturmow stracili, ze jest ordy 20000, pułkownikow 40. Z naszego obozu do kozakow Niemcow y czeliadzi siłę uciekło. Czy powiedaią, ze naszi zywnosczy nie maią, telko na krotky czas, y podlieysze konie, podieztky wignalo. I tak twardo kazał Sturmowacz, az naszi wstąpieli z okopu pierwsego y wtorego. Od Białego Kamienia Tatarowie w kilku miliach leżą. Dnia wcoraisego krol i. m. posłał 12 chorągwy, tu stoiącz pod gorą iedną. Na tey gorze usipono ieden szaniecz z boku obozu. Krol i. m. takze kazał szance rzucic, ktore stanęły przez dwa dny, prawie porządne. Gdybi nie descze ustawicne y niepogody, doszłaby beła bytwa. Vdaią, yz [Martyn] Niebaba, kozak, ku nam idzie we 20000. Zamislia k[rol] i. m. posłał pod Zbaraz, zostawiwszy wozy, a do Zbaraza stął mil 9. Krol i. m. y p. [Adam] Kisiel, y p. kanclerz [Jerzy Ossoliński], xziąze [Samuel Karol] Koreckye, p. podkanclerzy litewsky [Kazimierz Leon Sapieha], p. generał wielgopolsky [Bogusław Leszczyński], p. [Jan] Zamoysky ustawicnie zasiadaia, tajemną radę mayącz. Liudu piękne-go do boiu na 20000.

Zpod Białego Kamienia 11 augusti 1649. || (aprk. 256)

№ 215

1649 p., вересень. – Розпис жовнірських стацій у Короні Польській після повернення війська зі Зборівської кампанії³⁰²

Dispositia woyska i. k. m. pana naszego milos[ciwe]go na stanowiska 1649 in 7bris.

Na pułk i. m. p. woiewody sendomierzskiego [Andrzeja Firleja] woiewodztwo krakowskie, sieradzkie, ziemia wielunska.

Na pułk i. m. p. kamienieczkiego [Stanisława Lanckoronskiego] woiewodztwo lubelskie, plockie, mazowieczkye.

Na pułk i. m. p. podczaszego koronnego [Mikołaja Ostroroga] woiewodztwo sendomierzskie, bełskie, łącziczkie.

Regimentom czudzoziemskim pieszym³⁰³ na teraznieysej expeditiey, przy boku i. k. m. będącim:

i. m. p. obersterowy [Fromholdowi von Ludingshausenu] Wolfowy³⁰⁴ Pokucie z Doliną;

i. m. p. woiewodzie pomorzskiemu [Ludwikowi Weiherowi] z supplementem lwowska y zydaczowska ziemia;

Філадельфія, 1980. – Т. 2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького / Stanisław Michał Krzyczewski. – С. 453 (прим. 201)).

³⁰² Див. далі той самий документ з іншої копії: док. 252.

³⁰³ У рукописі “pieszey”.

³⁰⁴ Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – Aneks II. – S. 327.

i. m. p. Hubaldowy [Krzysztof von Houvald/Houwald/Uvald/Ubald] przemiska ziemia.

Chorągwiom 10, w obozie glinianskym będącym, naznaczc raczył i. k. m. sanockę ziemię.

Woysko, ktore ieszcze nadciągnęło, tak krol i. m. *disponere*³⁰⁵ raczył:

pułk i. m. p. Zigmunta Przyemskiego w Kamieniu z dragany swemy;

pułk xziążęcia i. m. [Radziwiłła]³⁰⁶ w Barze;

pułk i. m. p. woiewody chełmskiego [Jana Kossa], ktori prowadzi p. Szaug[o]sz³⁰⁷, w Trebowli.

Zostaie ieszcze cworo woiewodztwo, ktore nie są naznaczone nikomu na stanowiska, ani na hlieb, iakie iest podolskie, rawskie, brzeskie, inowłocławskie y Wołynia więsza częsz, bo tam naznaczone iedno Łuczka a Kowel xziążę[cia] i. m. p. woiewody krakowskiego³⁰⁸ [Władysława Dominika Zasławskiego].

W tych wszistkych woiewodztwach y ziemiach taka statya iest postanowiona miary sędomiczsky: zyta korczy 3, pszenicze korzec 1, z ięcmienia kor[czy] 3, grohu korzec 1, krup korzec 1, iagiel korzec 1, owsza korczy 19, siana wozow 4, iałowica iedna, połącz mięsa 1, masła kwart 15, sera 30, olieniu kwart 2, baranow 2, kur 30, gęsy 15, drew wozow 13.

Na żołnierza piesego taką statyą pinieczną krol i. m. postanowicz raczył, aby nad to chlieba więcey nie braly: na oberstera na tidzien zł[otych] 30, oberster legmantowy zł[otych] 15, maiorowy zł[otych] 12, kapitanowy zł[otych] 10, leychmantowy zł[otych] 8, chorążemu zł[otych] 6, kwatir maistrowy zł[otych] 4, monster sreiberowy zł[otych] 3, serientowy zł[otych] 4, kapralowy zł[otych] 3, gifreiterowy zł[otych] 2/10, żołnierzowy piesemu zł[otych] 2. || (арк. 257)

Опубліковано: Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Упоряд. о. Ю. Мицик. – К., 2012. – Т. 1: 1648–1649 рр. – Док. 246-в. – С. 390–392.

³⁰⁵ *disponere* – розмістити.

³⁰⁶ У рукописі залишено пропуск для імені. Відтворено за краківською копією (Бібліотека Чарторийських у Кракові. Відділ рукописів, од. зб. 2247/IV, арк. 59). Йдеться, найімовірніше, про Януша Радзивіла, військо якого після укладення Зборівської угоди відмовилося розходитися і чекало початку роботи сейму для виплати заборгованого жолду, через що його мусили розквартирувати на зимові стації (*Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – S. 219.*)

³⁰⁷ Так у рукописі. У копії з бібліотеки Чарторийських “Szawgocz” (арк. 59). У публікації документа “Szanga” (Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Упоряд. о. Ю. Мицик. – К., 2012. – Т. 1: 1648–1649 рр. – Док. 246-в. – С. 391).

³⁰⁸ У копії з бібліотеки Чарторийських: “Łuczka a Kowel xzciu imci panu woiewodzie krakowskiemu” (арк. 60).

2 червня 1649 р. – Лист безького каштеляна Андрія Фірлея до короля Яна Казимира про бої з козаками під Сульжинцями і Заславом

Copya listu od i. m. p. bełskiego [Andrzeja Firleja] do krolia i. m. z obozu zpod Zasławia *de data 2 iuny anno Do[mini] 1649.*

Naiasnieyszy kroliu, panie, panie nas miłoszczywy!

Nie mogłem iusz daliey tich insolenty chłopskich cierpiecz, ktorimy tak obywateliom, iako y woisku w. kro[liewskiey] msczy części bydz poczynali y nic nie *spirabant*, tilko *hostilitatem*³⁰⁹. Wziąwszy tedy tę wyadomocz pewną, ze mieli tę wolią Zasław opanowa[cz]* y tęn pas przez Horin trzymac, woliałem ych uprziedzic. Woisko w. k. m. *ultima may*³¹⁰ pod Zasławiem przez Horin przeprowiłem, gdzie pod szamim nowim zomkiem oboz założył na mieysczu doszic sposobnim. Iescem beł obozem nie stanął, wisłałem p. [Andrzeja] Suchodolskiego, pułkownika nad ludzmy p. woiewody sędomierzskiego [Władysława Dominika Zasławskiego], z kilkaset człowieka z iegoz ludem dla wiadomoczy o nieprzyaczieliu, ktory podkał dwa pułky potężne. Zgadziai sie ięzikowie, ze w nich beł dwadzieszcia tiszęczy nieiakiego Iwana Duncza y Iabornika [Taborenka] pod Służeniczamy [Sulżenicami], idącz prosto ku Zasławiu. Vderził tedy p. Suchodolsky na ych straz y az do samego taboru ich wpędził. Ale nie mogąc nic bez ognistego liudu sprawycz, posłał do mnie o poszilek prosząc. Wiprowiłem zarazem trzy kompanie draganskie z pułku i. m. p. [Jacka] Rozrazewskiego, a drugie trzy i. m. p. starosty liwskiego³¹¹, przy tym chorągiew arkabuzerską i. m. p. generała wielgopolskiego [Bogusława Leszczyńskiego] y chorągiew kozacką i. m. p. podsędku bractawskiego [Mikołaja Kazimierza Kossakowskiego]. Przydałem parę działek naszich polnych, ohotnika takze z luzną celiadzią z kielkanascieset. Wsziszczy tedy przisedszy pod tabor nieprzyacielsky, naprzod z dział do niego uderzyli. Potym draganskie companie gęsto ognia dawaiącz rzesko nastąpiwszy. Kiedy ych tak dobrze pocęli miesacz, skocęła iazda *resolute*³¹² y tak *simul et semel*³¹³ do taboru wpadly. Tam iusz nie beła *pugna*, ale *trucidatio*³¹⁴, bo na kilkanascyset trupa na mieysczu padło, drudzi do miasteczka Sluzenic *effusa fuga* soluowali sie³¹⁵. Ale na długi y wąski grobli zmiascic sie ych nie wielie mogło, więcęci ych przez błotha uchodzieli, przez staw pływało, gdzie większa częscz ych zostacz musiało. Ostatka dla przistępu trudnego do miasta dobywac sie ych nie

³⁰⁹ nic nie *spirabant*, tilko *hostilitatem* – нічого не сподівалися, тільки ворожості.

³¹⁰ *ultima maii* – 31 травня.

³¹¹ Див. вище прим. 299 до док. 213, с. 302.

³¹² *resolute* – вільно.

³¹³ *simul et semel* – разом та одночасно.

³¹⁴ nie była *pugna*, ale *trucidatio* – це була не битва, а різанина.

³¹⁵ *effusa fuga* soluowali sie – рятувалися безладною втечею.

zdało się. Zaczem będąc też strudzeni, do obozu powrocily, dwie działka nieprzyjacielskie przywiodszy, chorągwi na dwadziescia kielka nieprzyjacieliowy³¹⁶ odebrawszy. Ten tedy nasz *conatus*³¹⁷ za szczęciem w. k. mosczy pana n. miłosciwego doszic nom dobrze, chwała Bogu, padł, bo niemała *victoria paruo dispendio*³¹⁸ ludzy w. kroliewsky m. nabyta³¹⁹, czym y ludzie naszy wielką ochothę bierą, nieprzyjacielskye zas szerce vpadac muszy. Towarzystwa kilka postrzelionych, draganow takze na placu legło kilkanascie postrzelionich. Więzniowie y czy, co się do nasz poprzedali, nicz o Chmielnickym y o zamiśtu iego wiedziec nie mogą y o ordzie nie słyseli. Posłałem dla wiadomoczy, iezeli się iesce to vltaiśtwo, || (apk. 258) ktorzy zasiągszy iuz ych przesliadowacz nie przestane y prętko, da P[an] Bog, tych, czo się thu pod Horiniem y Słuczą vltaią uprzatnac sobie obiecuię. *Interim*³²⁰ som pod Zasła-więm oboz fortifikuię, gdysz i mieyscze po temu, y fortecza dobra dla sprowadzenia prowentow przinamny dla piechoty y draganow, więc iest własnie *in meditulio*³²¹ tak od Podolia, iako y od Zaporoza, skąd się naiwiększey burze spodziewac potrzeba.

Опубліковано: Оjczyсте spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – Т. II. – Док. 21. – S. 37–39.

№ 217

1649 р., початок липня. – Новини про прибуття українського війська під Збараж і становище коронної армії у місті

Po tych nowynach prziset Chmiel z kupą kozacką y Tatarow sobą prziwiod do sterdziestu tiszyczy, ktori się poczał z woisky zblizac y następowacz ku obozowy naszemu. Naszy, ięzyka dostawszy tak z kozakow, yako y z Tatarow, zeznali na mękach, ze Chmiel ma woyska pod dwakroc sto tiszyczy, a od obozu naszego z woisky iest nie dalieko na kilka mil. A tak woysko wstąpiło y oboz taborem pod Zbaraz y tam się okopali. Chczyał Chmiel woysko nasze oblicz y oboz wzyącz, iakoz iuz był pocał paszy y goscincze w koło obliegac. Xziązę Wisniowieczkie Ieremy, tęn woysko swim kostem zebrawszy pod trzy tiszycze, prziset do obozu y dał pomoc, złacziwszy się z woisky krolia i. m. Ktoremu w obozie ih moscz pp. regimentarze bardzo radzi beli³²² y wszistko woysko, daiącz mu w moc buwałę y regiment nad wszistkym

³¹⁶ Слово правлене.

³¹⁷ *conatus* – задум.

³¹⁸ niemała *victoria paruo dispendio* – немала перемога невеликою ціною.

³¹⁹ У рукописі “nabyła”.

³²⁰ *interim* – тим часом.

³²¹ *in meditulio* – посередині (у рукописі хибно “*in meditalio*”).

³²² У рукописі “regimentarze beli bardzo radzi beli”.

wojskiem. Alie sie tego zbraniał, nie chcąc przyiącz buławy, mowiącz: “Kto ią w. m. dał, temu ią w. m. odday. Iam iey w. m. nie dawał, nie będę iey od w. m. odbierał”. Iednak za uproszeniem woyska wszistkiego y ih m. panow i. m. p. [Stanisława] Lanczkoronskiego i inych obieczał pomagac radą, rżądem, pomoczą, az do garła swego nie odstępowac, zeby ięno w zgodzie beli a słuhaly, gdysz pierwey przez niezgodę panow y nieposłusenstwo woysko y oboz wielky niesławi nabeło przez odbiezenie obozu, zeby tey sławy teraz poprawiely z tym nieprzyiacieliem koronnim. A do krolia i. m. poslali, prosząc, dlia Boga, o prętkie posiłky y ratunek, aby te chorągwie, ktore ieszcze do obozu nie dosły, iak naprędzey sciągały sie do obozu za roskazaniem krolia i. m.

№ 218

*Новини про командування Яремою Вишневецьким коронними
військами під Збаражем*

Xziąze i. m. Ieremy Wisniowieczky, maiącz wszistkie dobra spustoszone od kozakow y Tatarow, złączel sie s pani z i. m. p. [Janem] Zamoyskim, starostą kałuskym, z i. m. p. [Aleksandrem] Konieczpolskym, chorązim koronnim, z xziążęciem i. m. [Władysławem] Dominikiem Zasławskym. Złączic do kupi woyska swe y stacz przy sobie przeciw tym kozakom zdraicom.

Skoro sie Chmielniczki dowiedział, ze xziąze i. m. Wisniowieczky do obozu prziset z wojskiem, a prawie sie przebieł przez woisko kozackie y niemało ych na pliaczu położył, trochę sie zliększy, vstąpiel wzad na trzy milie, mowiącz: “Nie tak sie boię xziążęcia Wisniowieckiego, || (**арк. 259**) iako szczęsczya iego”. A złącziwsi sie z wojskiem, [Wiśniowiecki] wibrał siedm tiszęczy woyska komonnego y vderzył na pułky kozaczky y tatarzsky, gdzie Tatarow niemało położył na pliaczu y kozakow. A tak Tatarowie na Hmielnyczkiego pocęli narzekacz, ze ych vbespiecel, ze woyska polskiego nicz nie miało bydz, ani tesz długo przy sobie nie miał trzimacz. Dobrze im zapłaciwsi, miał prętko zdobiczą dobrą ych odprawycz.

№ 219

1649 р., перша половина липня³²³. – Новини про перемогу венеційців над флотом Османської імперії на початку травня і триумфу у Венеційській республіці з цього приводу

Car³²⁴ tesz tureczky [Mehmed IV] posłał po Tatory, aby sie wrociely nazad iemu na pomocz, gdysz go Wenetowie srodze porazieli na morzu, gdzie beł wisłał Turczin 80 galery y 20 nawow walnych, aby Wenetow zniesli y na pomoc Kandiey posly. A wenezky hetmon wiiechał tesz na morze, Iacob della Riua, nie mającz [więcy], telko 19 galieonow. Tak mu P[an] Bog poszczęściel, ze zbieł armatę tureczką, popalieł y wielką zdobycz y zywnosczy, armathy, więzniow nabrał. Samych więzniow tureczkych 4000, ostatek wyzabyano y potopiono. Za czo Wenezcy Panu Bogu dziękuiąc, gdy do nich ta nowina dosła do Wenezcyey, kziązę samo w bialej sachie srebrogłowowey senatoramy, sędziamy, s kupcamy y s pospolstwem, kapłany “*Te Deum laudamus*”³²⁵ zaczęli, z dział byto przy poslach czudzoziemskych. A skarbu Reczipospo[litey] Wenezky do spitaliow y ubogim rozdono iałmuzny dziesięć tysięcy czerwonych złotych, więzniow wszistkych o długi, skarbu popłaczywszy, wypuszczono y inne pobozne vcinky na chwałę Bożą czyniono. Hetma[na] zas tego, Iacuba della Riua, wisoką godnoscią y nabliszszą do otrzimanія stołka kziążęcego przyobiecano, vciniwshi go zaraz *procuratorem s. Marci*³²⁶ y spizaną iego osobę abo statuą odliawszy na wiecną pamiątkę w Wenezcyey postawycz uchwaliono. Ognie po miescie palieli, wieze liatarniamy oswiecali, sliachta znacnieysa pospolstwu fontani z wina roznego przed pałacamy swemi wistawiali, brata hetmanskiego pospolstwo po miesczie czały dzien na rękach y krzeslach noszili y piastowali, wołaiąc: “*Viua s. Marco y Iacobo della Riua!*”³²⁷ Wielce sie ciesili. Działo sie to 12 dnia maia 1649 w porcie Foia nazwanim na brzegach aziaticzkych, gdzie sie beły złącely sobą galieri tureczkie z Afriky, z Aziey, z Czypu y z Rody. Za czo niech będzie Pań w Troyczy Święty iedyny pochwalion. Amen.

Poseł wenezcky [Giovanni Contarini] do krolia i. m. z Wenezcy przyiechał do Warszawy, a potim za nim do Liublina, ieszcze nie wiedziec w iakych sprawach.

³²³ Датування за часом прибуття до Яна Казимира венеційського посла Джованні Контаріні, про якого згадується в документі, та його відправлення з Любліна 16 липня. Див.: *Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski.* – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – S. 205.

³²⁴ Перед цим у рукописі відкриті дужки; сам Голінський їх не закриває.

³²⁵ *Te Deum laudamus!* – Тебе, Бога, хвалимо!

³²⁶ *procuratorem s. Marci* – прокуратором [собору] св. Марка (почесний уряд, здійснював нагляд за збором пожертв).

³²⁷ *Viva san Marco y Iacobo della Riua!* – Хай живуть св. Марко і Якоб делля Ріва!

Triumphował krol i. m. w Liublinie y poseł wenezcky z tego zwicięstwa Wenetow nad Turky. Durkowano w Krakowie te nowini y na kazaniach publikowano. Iuz to przez sescz liat woinę Wenetowie odprawiali z Turky, nie ustaiąc samy.

№ 220

13 липня 1649 р. – Новини про дії українських і татарських військ, а також про видання Яном Казимиром третього поклику на посполите рушення

Z Liublina nowini o kozakach y o naszych *13 iuly 1649.*

Z obozu *9, 10, 11, 12 iuly*, ze Chmielniczky y z Tataru położel sie bel obozem trzy milie od obozu nasego, chcącz na oboz vderzyc y on zniescz. Nie wiedząc prziciny, odstąpiel nazad. Tatarzi, ktorzi mu na pomocz bely przisly, cesarz tu[reczky]* [Mehmed IV] || (**арк. 260**) po nie posłał, aby sie nazad wrocili, yz go Wenezcy na morzu y liądem wezbrały, nie chcąc tesz y obawiając sie okazy woyni z Poliaky.

Krol i. m. wicyz trzecie rozesłał do woiewodz[tw] lubelskiego, ruskiego, bełskiego y do inszych niektorych, aby beli pogotowiu, kiedy im dadzą znacz. Som krol i. m. ma sie ruszycz pod Krasny Staw do obozu, który iusz tam postanowiono dlia woyska, ktore przy kroliu i. m. poydzie.

№ 221

19 липня 1649 р., Львів. – Новини з листа львівського підкоморія Войцеха Мясковського до краківського біскупа Петра Гембіцького про оборону Збаража і виступ Яна Казимира у похід до Красного Ставу з Любліна

Nowiny z listu i. m. p. [Wojciecha] M[i]askowskiego, podkomorzego lwowskiego, do i. m. x. biskupa krakowskiego [Piotra Gembickiego] *de data 19 iuly 1649* ze Lwowa.

Z obozu i. m. p. kamienieczky³²⁸, bywszy succursem niemałym ogarniony od Hmielniczkiego z hordamy pod Zbarazem, *subsidium*³²⁹ zadnego nie maiącz, do xziążęcia i. m. Wisniowieckiego, aby był przibył do obozu, słał. Tęn, przisedszy z tyłu, kilkanascie tiszięczy położyl na pliaczu, przebyiając sie do i. m. p. kamienieczkiego. Potym, w takim oblieżeniu będąc xziążę i. m. Wisniowieckie, wybrakowawszy woyska siedm tyszięczy z i. m. p. kamie-

³²⁸ Надпис на маргінесі “Stanisław Lanckoronsky, kastelan kamiyeniacky”.

³²⁹ *subsidium* – допомоги.

nieczkim, opatrzwszy oboz armatą³³⁰ y piechothą dobrze w kilka tiszęczy, noczy iedney s piątku na sobothę *16 iuly* wipadł z woiskiem na hordę Tatarow y tam, przebiwszy sie przez woisko, wypadł w polie, z tłu znowusz od wroth ucziniwszy na kozakow, w ktorich na kilkanascie tyszęczy skody vciniono. Nie przez skody iednak naszych, gdzie kozaczy, rozumieiącz, ze oboz wielky polsky, w tim zamiesaniu musieli nazad czofnącz mil kilka od obozu naszego, co day Panie Boze szczęśliwie. To tesz iest pewna, ze chłopstwa z kilku włosczy wielkych, iuz panom swoim przisiągszi wiarę y poddanstwo, ktorych iest kilkanascie tyszęczy, obiecaly dostacz Chmielniczkiego y iusz bawic sie przy panach swoich pocęli. Z poniedziałku na wtorek przesęgo znowuz xziązę Wisniowieckie, przebrawszy woyska kilka tyszęczy, uderzył z pogoni na nich z p. kamienieckym, gdzie znacną victorią otrzymał y trupa bardzo okrite pole legło. Tatarowie Chmielniczkiemu rebelizowali, bo ych pobito syła y nie dał ym tak, iako obieczał. Ony mu za to, idącz, Corson, Białą Cerkiew, Pereasław wisiekli, niemało inszych miast y miasteczek szieła, *quod laudetur Deus*. Xziązę [Mikołaj Jerzy] Czartoryskie³³¹ idzie do obozu we trzech tyszęczach liudzy y wołyńskiego pospolitego rus[zenia] iest na siedm tyszęczy, ziemie chaliczkiey dziesięcz tyszęczy. Krol i. m. posłał piechoty przed sobą³³² cztery tyszęcze y som sie ruszeł w sobotę przesła *17 iuly* z Liublina z woiskiem y armathą do Krasnego Stawu, y czo dzień woyska naszym przybiwa z łasky Bozey. Czo day Boze na wszistkim otrzymacz zwicięstwa nad nieprzyiacieliem. || (apк. 261)

³³⁰ У рукописі “арматам”.

³³¹ Волинський каштелян Миколай Юрій Чарторійський не брав участі у Зборівській битві, хоча він і згадується у цьому місці. У реєстрі зібраних регіментів вказано лише “książęta Czartoryskie” – його сини Михайло Юрій і Ян Кароль (Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – Aneks I. – S. 324). Михайло Юрій, кременецький староста, прибув до королівського табору під Сокалем 17 липня (*Radziwill Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Zelewski. – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – S. 206–207). Невдовзі, близько 10 серпня, до короля прибуло волинське посполите рушення, хоч цифри війська у цьому документі – і регіменту Чарторійського, і посполитого рушення – сильно перебільшені (*Kucharski Wojciech*. Wyprawa zborowska króla Jana II Kazimierza // *Studia z dziejów wojskowości*. – Białystok, 2016. – Т. V. – S. 101, 129).

³³² У рукописі “sobąm”.

№ 222

21–23 липня 1649 р. – Тривожні небесні видива і їхні тлумачення як передвісників війни в Україні

Znaky strasne na niebie *die 21, 22, 23 iuly 1649.*

Wilią Mary Magdaliany u w dzień iey, y nazayutrz przez trzy dni abo 4³³³ prawie słońce na niebie w pogodę iasną srodze³³⁴ beło bliate ciemne, zołtą barwę widaiać abo krwawą. Na kazdym mieyscu tak swieczyno, odąwszy sie na niebie, czemu wielie ludzy sie dzywowało. Toz y w noczy pod pełnią miesziacza miesziacz beł perzinamy rozney barwy odety, a swiatłosc z iego beła bliada, ciemna, nie iasna przez trzy noczy. Rozni roznie rozumiely, ze abo wielka potrzeba na Ukrainie z kozaky musiała bydz y srogie krwi rozlianie, albo tesz na czo gorszego te znaky sie pokazały – prawie płaczące niebo, słońce y miesziacz.

№ 223

31 липня 1649 р. – Новина про універсали Яна Казимира з-під Замостя з третім покликком на посполите рушення

*31 iuly*³³⁵ przisły vniwersały od krolia i. m., trzecie wiczy na pospolite ruszenie z obozu krolia i. m. *data* pod Zamosciem, aby iak nayprędzey woiewodztwo krakowskie, zaniechawszy okazyei, która miała bydz *11 augusti* po[d]* Krakowem, czo prędzey do obozu sie do krolia i. m. sčiągały tak, iako y ine woiewodztwa, daią[c]z tego przicinę srogie obliężenie od nieprzyiacielia woyska naszego w obozie, aby czo prędzey dacz ratunek y odsiecz temu tam woysku. Ktori vniwersał u nasz w Kazimierzu publikowano w szobotę *31 iuly* y zaraz do Wieliczky odesłalismy go.

Gdysz to slychacz, ze som ham tatarsky [Islam Gerej III] prziset Chmielnickiemu na pomocz z wielką orđą, przy ktorych iakoby y Turkow miało sie przimieszacz 20 tiszęczy. A chłopstwa ruskiego z kozaky zbuntowanego kładą na dwakrocz sto tiszęczy, a Tatarow na sto tiszęczy.

№ 224

10–24 липня 1649 р. – Новини про штурми українсько-татарськими військами обложеного Збаражя

Gdy szie Chmielniczky dowiedział, ze krol i. m. z woyskiem ydzie do obozu y pospolite ruszenie za nym, iał potężnie sturmowacz do obozu naszego, chcąc go dostacz, a nawięczy zxiążęcia i. m. Wisniowieczkiego, który w

³³³ “abo 4” дописано над рядком.

³³⁴ Далі ще раз написано “słonce”.

³³⁵ Дата дописана на маргінесі.

obozie pospołu iest w obliężeniu, y stracię 7 sturmow do obozu naszego, gdzie wielie nabito chłopstwa y kozaków, Tatarow od naszych. A nawiększy Sturm ostatny przypuszczę w szobothę wilyą s. Iacuba apostola dnia 24 lipcza. A tak ieszcze potężny kozaczy obóz nasz oblięgli y szcisnę[y]*.

№ 225

1649 р., Збараж. – Новина про те, що в хоругву белзького каштеляна Андрія Фірлея вдарила блискавка

I. m. p. bełskiemu [Andrzejowi Firlejowi] w horągiew udawono, iakoby piorun miał vderzycz, który woysku koronnim beł regimentarzem starsym, maiąc buławę od krolia i. m. Wiary luterzsky Iędrzy Firley³³⁶.

№ 226

1 серпня 1649 р. – Новина про смерть перемишльського біскупа і хроніста Павла Пясецького

I. m. x. [Paweł] Piaseczky, biskup przemisky, opat mogielsky, vmarł, który beł wydał kronikę polską po łączynie. Opacztwo³³⁷ mogielskie sinowcowi iego [Remigianowi Piaseckiemu]³³⁸ дано beło, alie ie musiał puszcyc kroliewiczowy i. m. Caroliowy Ferdina[ndowi].

№ 227

Нотатка про те, що міста Краків, Казимир і Клепар звільнені від посполитого рушення привілесм Сигізмунда III від 1621 року

1621 od pospolitego rusenia iest uwolnione miasto Krakow, Kazimierz y Klieparz. Ta ordinatyа iest podana do akt grodzkych warsawskych, iest y u nasz w metricze wpisana y som extract ma bydz w ratuszu kazimiersky[m]. || (арк. 262)

³³⁶ Далі закреслено “vmarł”. Чутки про смерть Андрія Фірлея поширювався під час Збараської кампанії 1649 р. (див. док. 228). Він помер невдовзі після неї, нотатка у Мартина Голінського про це датована 29 жовтня 1649 р. (док. 249). Див. також: *Czapliński Władysław*. Firlej Andrzej // *Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1948. – Т. VI. – С. 476.

³³⁷ У рукописі “opaczwto”.

³³⁸ *Czapliński Władysław*. Piasecki Paweł // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1980. – Т. XXV. – С. 789; *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Źelewski. – Warszawa, 1980. – Т. 3: 1647–1656. – С. 223.

№ 228

Новини, надіслані до волинського каштеляна Миколая Юрія Чарторийського, про оборону Збаражжя польськими військами

Nowyni z Ukrainy do xziążęcia i. m. Czartoryskiego.

Chmielniczky, dowiedziawszy sie o potędze krolia i. m. y o pospolitym ruseniu, pokwapył sie sturمامy do obozu nasego. Dowiedziawszy sie o smierczy i. m. p.³³⁹ bełskiego [Andrzeja Firleja], uprzedzając, aby buławy nie dano xziążęciu i. m. Wisniowieckiemu, posłał do pierwszego sturmu bydła y białogłowy tak ruszkych, yako y naszych, ktore były więzieniu, y czerny za niemy goniącz na kupę, na ktorych pierwszy sturm nie bardzo strzelyano, ale wielie zywcem zagarniono, iednich poscinono, a bydło pod som wał przipuszczono. Dopiero przez nie do kozakow sturmujących strzeliano y wielie nabytho. Posłał znowu Chmielniczky 10000 czerni do sturmu, ktorych od Chmielniczkiego gwałtem naganiono y bytho przeciw obozowy naszemu, ktorzy obawiając sie smierczy, widząc ią przed oczyma, posłały do xziążęcia posłów 4, poddając sie y obiecując do smierczy posłuszenstwo czynycz. Xziążę i. m. iako pań mądry w rincerzkych rzeczach pozwoił, w cim oni posłani byli. Roskazał im xziążę i. m.: “Kiedy do sturmu poydą kozaczy, a gdy od nasz będą strzelac, abyscie na ziemię padali, a ia kazę działa dogori wyrichtowacz y strzelacz z rozney strzelby”. Uczinieli to, iako ym xziążę i. m. roskazał. A posłał do nich, aby s tyłu kozakow bili, gdy poidą znowu inszi do sturmu, mającz w ręka[ch] koszy, rydlie y motyky, po części y samopały. Chmielniczky, widząc, ze tak wielka kupa na pliaczu została, posłał znowu 8000 rejestrowego kozaka. Po bokach puszczili sie onego trupa. Skoro ych minęły, skoczyli do sturmu obozu nasz[e]go. Xziążę Wisniowieckie w oczy przeczywko nim wipadł, a oni, czo na ziemi liezeli, s tyłu na nich uderzyli, ze ych³⁴⁰ porazyły na kielkanascie tisięczy.

№ 229

Новина про польських реґіментарів, обложених у Збаражжі

Po staremu w obliężeniu srogim oboz nasz zostawa od kozakow, chcącz ych głodem wimorzycz, konie, yako y ludzy, y w prohy ogoloczyc³⁴¹. Z obozu czo prędzey slią, prosząc przez mielosierdzie Boze krolia i. m., aby ych ratował, na odsiecz z woyskiem przybiwał. Pospolite ruszenie nierychło sie do krolia i. m. sciąga. A w obozie naszym dusno, ktorych więcey nad trzynascie tysięczy w obozie nie masz. Alie panowie wielczy y pańięta, na ktore Chmielnyczky nabardzy wazy, aby ych mógł dostacz: iako xziążę Ieremy

³³⁹ Далі пропущено місце для імені.

³⁴⁰ Далі закреслено “на глову”.

³⁴¹ На марґінесі надпис: “Pod Zbarazem nas oboz obliężony”.

Wisnyowieczky, woiewoda rusky, i. m. p. [Stanisław] Lanczkoronsky, i. m. p. bełsky [Andrzej Firlej], zxyżęta młode sinowcowie xziążęcia Wisniowieckiego dway [Dymitr i Konstantyn], i. m. p. chorąży koronny [Aleksander] Konieczpolsky, i. m. p. [Adam Hieronim] Sieniawsky, starosta lwowsky, i. m. p. [Samuel Jerzy] Kalinowsky, ich moszcz pp. Potoczczy, ich moszcz pp. Sobieszczy dway [Jan i Marek] i ynich wielie panow y pñaniąt znacznych y sliachty etc.

№ 230

*14 липня 1649 р. – Новина про похорон краківського воєводи
Станіслава Любомирського*

Pogrzeb i. m. p. woiewody krako[wskiego] na Wisniczu.

Die 14 iuly we srodę po s. Małgorżęcie howono i. m. p. Stanisława Lubomierskiego, hrabię na Wisniczu, woiewodę krakow[skiego], starostę niepolom[skiego], zatorzskiego etc. we 4 niedzielle po smiercy w kliastorze na gorze oycow karmelitow, ktori on som zmurował y nadał. Bez pompy ciało zomku niesiono, sukнем carnim mari nakrite y trumna prosto obita bez katafalku. Kzię[d]zy beło rozney do 500, ktorim dawono kazdemu po cerwonemu złotemu, a na mszą po złotemu, y dwie kuhnye beły, czo dlia xzyędzow iesc gotowano w ra...³⁴² kazdemu po złotemu panow y sliachty... || (арк. 263)

№ 231

*9 серпня 1649 р. – Повідомлення Мартина Голінського
про повінь на Віслі*

9 augusty Wisła zebrała, ze z brzegow wiliála y srogą powodz ucziniela w nyzynach. Trwała woda 4 dni, nim pocęła opadacz.

№ 232

*11–12 серпня 1649 р. – Новина про наради шляхти Краківського
і Мазовецького воєводств стосовно посполитого рушення*

*12 augusty*³⁴³ sliachta woiewodztwa krakowskiego mieli swą radę z i. m. xziędzem byskupem krakowskym [Piotrem Gembickim] koło wiprawy pospolitego ruszenia y naznaczely sobie czas *24 augusty* pod Rzesowem ponisz y namowę dlia bezpiecienstwa y obrony miasta Krakowa y zomku od postronnych nieprzyziacioł. Tam przez trzy dni o tim radzycz maią y o podatkach.

³⁴² Далі останній рядок аркуша пошкоджено під час переплетення.

³⁴³ На маргінесі надпис “s. Franczyska”.

Także wojewodztwo mazowieckie 11 augusti pod Czerzkiem miało się popiszowacz. Tak niesporo y nierichło wiprawa na pospolite ruszenie.

№ 233

6 серпня 1649 р., Варшава. – Новини з листа Яна Казимира з табору з-під Сокаля до королеви Людвіки Марії про військову кампанію під Збаражем і у Великому князівстві Литовському

Nowini z Warszawy z listu krolia i. m., ktory piszał do kroliowey imszy.

Die 6 augusti 1649 do Warszawy do kroliowey imszy przisły listy z obozu od krolia i. m. zpod Sokalia data 2 augusti, ze ieszcze woysko iest w oblężeniu od kozakow pod Zbarazem. Pospolite ruszenie słabo sie sciąga, kozaczy 5 sturmow straczieli do obozu naszego pod Zbarazem. Xziązę [Janusz] Radzywił 24 tiszęczy kozakow zbył y wielkie łupy pobrał, zdbawszy ich na pewney rzeczce, którą płynęły na Zaporozie. Tamze wiczini, na ktorych płynęły kozaczy, osadził swoją piechotą y kazał ym ciągnąc do Kyiowa, a som z drugiemy konno za niemy iechał, ze chce w tył Chmielniczkiemu od Kyiowa zastąpić. W potrzebie tey z kozakamy zginęło siedmnascie set towarzistwa samego litewskiego, między ktoremy zginął tesz nieiaky p. Tyzenhaus, mąż dzielni.

I. m. p. Ozga, pisarz ziemski kyiowsky³⁴⁴, podiał sie krolia i. m. między dwiema rzekamy prowadzić az do samego obozu Chmielniczkiego, a to dla tego, aby mógł z tyłu na nich uderzyć y oboz zniszcz. Ma woyska przy sobie krol i. m. 15 tiszęczy.

№ 234

8 серпня 1649 р. – Новини, отримані краківськими купцями з королівського табору у Бродях, про становище коронної армії в обложеному Збаражі

8 augusti przisła wiadomosc do kupczow krakowskych przez ych poczta-rza z obozu krolia i. m. z Brodow, ze do krolia i. m. listi z obozu prziniesiono. Ieden odwazni sliachczic w guni y w kurpiach przeset przez woysko kozackie, gdzie kroliowy i. m. oznaymuia, ze iuz prawie w miescie Zbarazu y zomku sie bronia, gdzie ych kozaczy wyparli. Głód na konie srogi maia, ze im połowicza koni pozdychala, a drugie, aze mięso susząc na słońcu, siekaia wołowe y baranie y koniom daia ieszcz. Sami maia czo ieszcz, alie prochu bardzo mało, ze liedwo na 6 dni im go stanie. Wielie ych tesz od biedy y niespania vmiera,

³⁴⁴ У цьому місці уточнення: і йдеться про львівського земського писаря Петра Ожгу, який був під Зборовом і був учасником переговорів (*Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 212).*

oswiadczaiąc się, że nie mogą wytrzymać oblężenia nad 6 dni. Iusz się tak porachowały, prosząc króla i. m., dla Boga, o ratunek i odsiecz, bobi im przysło zginąć. Król i. m. tego posłanca udarował, czo mu listy z obozu || (арк. 264) przyniosz y, *primum wakans*³⁴⁵, opatrzenie obiecał. Także i. m. p. kanclerz [Jerzy Ossoliński] udarował go parą szat swoich i koniem, czapką i dobrą kontentatą. Pitał go król i. m., iako przeset przez woisko kozackie i iezeli znowu może ysc do obozu. Pedzwał, że dobrze przeset i znowu poydzie i przejdzie, da Bog, szczęśliwie. Zaraz król i. m. ruszył się z wojski, Brody opatrzwszy, i 4 milie iednego dnia pomknoł się ku Zbarazowy i z armathą. Ustawnie król i. m. na koniu, rzatko s niego siadaiąc, we dnie, w noczy wojska obiezdając i armathę sprzedając, iak napilniey o wojnie radząc.

Xyżąc Radzywił z wojskiem litewskim 24 tysiące kozaków dunskich, ktorzy sli na pomoc zaciągnięni Chmielnickiemu, alie wprzod iego skarby i dostatki, Chmielnickiego, które poprał w obozach i po miastach, kościołach połupieł, prowadzili mu do Zaporozza Dnieprem na wicinach, statkach serokych. Gdzie xiążąc Ianusz Radzywił, hetmon polni litewsky, postrzegszich, a maiąc wojska przy sobie 26 tysięczy litewskiego, zasadził się i zakrel w liasach, az gdy na noclegu stanęli kozacy i wisli na brzegi, rospostarli się na nocleg, a drudzy na wodzie stali. Na niespodzianych vderzył na nich o pułoczy, gdzie długo potężna bytwa trwała, gdy kozacy do kupi i sprawy przisly. Tamże ych za Bożą pomocą porazył na głowę i dostatki, skarby zabrał. Zginęło wojska wszistkiego litewskiego 6 tysięczy, samego towarzistwa 17 set. Sroga była bytwa.

№ 235

1649 р., серпень. – Новини про заклики Яна Казимира та Богдана Хмельницького до українських селян та міщан

Król i. m. rozesłał vniwersały do chłopstwa ruskiego, aby od Hmielia odstąpyly a sly do swych domow spokojnie, obiecując im wszistko odpuszczyc, do łasky przyąc i przy dawnych wolnosciach onychze zostawyc, także do miast i wsiow.

A Hmiel tez zmislione rzeczy ukazował i chłopstwu perswadował, że król na tho z wojski przyset, aby do iednego człeka w Ruszy wygubieł i wigładzył, podwodząc kozaky i chłopci, aby przy nim stali i wojnę konczyly.

³⁴⁵ *primum vacans* – як тільки звільниться.

№ 236

1649 р., серпень. – Новини про посольства Богдана Хмельницького до турецького султана, московського царя, семигородського князя та інших правителів з пророціями поділу Речі Посполитої

Także do roznych naczy posły swe Chmielniczky rosze[s]ła³⁴⁶, chcąc z niemy ligę zawrzecz y braterstwo, telko zeby mu bely na pomoczy y iego ratory waly y dodawaly liudu, zywnoschy, prohow, kul, armathy, kony, obiecuiąc sobie pewne zwiczięstwo nad Poliak y opanowanie Korony Polsky a rozdzielaiąc pewne panstwa Kroliestwa Polskiego y postronnym panom ie w panowanie y moc poddaiąc. Iako naprzod carowy tureczkiemu obiecał pewną częsz Ruszy, a sobie drugą częsz zostawuiąc aze po Przemisl y dali do granicz ruskych. Carowy moskiewskiemu W[ielkie] X[ięstwo] Litewskie y Smolensk, Rakocemu, xziążęciu siedmygrodzkiemu, Polskę s Krakowem, Swedom Pruszy i insze panstwa rozny panom, stucne y wimislnie stuky y factye stroiąc na Polskę. || **(арк. 265)** Yakoz Moskwa, lyubo sie ofiarowali kroliowy i. m. y Rzeczypospolitey z prziaznią y potwierdzaiąc braterstwa, iako iest postanowione z kroliem i. m. świętey pamięczy Władisławem Cwarty, kędy pomocz mieli dawacz kroliowy i. m. przecyw kazdemu nieprzyiacieliowy a nie pomagacz zadnemu nieprzyiacieliowy przecyw Poliakom, ani armaty y zywnoschy nie dodawacz. Moskwa potaiemnie Chmieliowy z Moskwy wszistkiego dodawali zywnoschy, prohow y kul, armathy, a samy przy graniczach beli gotowy z woysky, czekaiąc nieszczęcya ostatniego Kroliestwa Polskiego. Na ktorych tesz woysko litewskie y xziążę Ianus Radziwył, hetmon polny litewsky, miał pilne oko, położywszy pewne woyska na graniczy litewsky przecyw Moskwie. Iakoz y kozakow dunsnych porazyel, ktorzy sly z Moskwy 24000 Hmyeliowy na pomocz.

Takze i insze narody telko patrzyły, czo sie będzie dali działo s Kroliestwem Polskym y W[ielkim] X[zięstwem] Litewskym. A my w Panu Bogu samym nadzieię swą pokładaly y w przicinie Naswiętszey Panny Mariey y świętych patronach naszych polskich, y w kroliu imszy p. nasim miłoszczym y z iego ricerzstwem y pany odwaznemu iego.

№ 237

26 серпня 1649 р. – Нотатка Мартина Голінського про військові навчання мешканців Кракова та довколишніх міст на полі Стрільниці та інші новини

W Krakowie okaza miészczan na Strzelnyczy.

26 augusti beła okazya generalna na Strzelniczy miészczon wszistkych tak s Krakowa, z Kazimierza, z Klieparza y z komornikamy, czeliadzią,

³⁴⁶ На маргінесі надпис: “Hmielnicky hce ligę s postronnemu zawrzecz”.

rzemieśnyky, robotniki, takze ze Zwierzincza, z Podzomcza, z Byskupia, z Krowodrzy, z Błonia, z Retoryky y ze wszistkych okolicznych miescz y iurisdictiony, przy Krakowie będączey, sliacheczkych y duchownych. Miescanie, kupczy, rzemiesniczy z rusniczamy dobrymi, szabliamy y z ładowniczamy, a prosczy chłopi robotniczy z kyiamy, z oscepamy, z koszamy, z cepamy, kto s czym miał, bely wszisczy.

Beło szamego Kazimierza miescań y z rzemieśnikamy pod tiszacz, a hłopstwa prostego y z komornikami do 500 porzannie pod 9 horagwy. Mogło sie wszistkiego popiszacz pod osm tiszeczy liudu.

Wisly panowie raicze kazimierzsczy z niemy y pp. woitowie, ławniczy, prowadzili tęn liud, takze pp. raicze krakowszczy wyehali y wisly. Namioty rozbyto dwa, gdzie wyiechał i. m. x. Piotr Gębiczky, biskup krakowsky, y i. m. p. [Hieronim] Smietanka, podstarosczy krakowsky, i. m. p. Marczin Pyglowsky, podrzęczy krakowsky, ktori ordinował horągwie y chłopstwo. Piechoty krakowsky nowo przyiętey wysło 80 w barwie dragansky z kobelamy y z horągwią nową. Trwała okazyia od rana az ku wieczorowy, strzelbę wszisczy pusczyli po trzy razy. || (арк. 266)

№ 238

1649 р., серпень. – Новини у Кракові про становище табору Яна Казимира, укладення Зборівського договору і святкування у місті з цього приводу

Krol i. m. ruszył sie z wojskiem do obozu, chcąc dacz ratunek oblieżenczom pod Zbarazem, alie nie myał woyska, czo sie do niego sziagnieło pospolitego rusenya nad trzydziesczy tiszeczy, y nie belo³⁴⁷. A gdy sie kozaczy dowiedziely, ze krol i. m. ydzie na odsiecz, wisly y zastąpieli kroliowy i. m. kozaczy y ham tatarsky [Islam Gerej III] swoią ordą. Dwie mili telko od obliezencow krol i. m. oboz swoy musiał położycz. Z kozaky potężnie bytwę przez trzi dni sie byiącz miał, ze zginęło kozakow więcey, niz nad 40000, alie tesz y naszych liegło niemało sliachty znaczny. Niemieczka piechotha, ktorzy bely przy kroliu i. m., naliepy stanęli, gęsto ognia strzelbą swą dodaiącz. A w tym krolia i. m. kozaczy y Tatarowie dokola obliegli. Krol i. m. oczekywał na większe poszilkę y pospolite ruszenie.

27 augusti³⁴⁸. A w tym nowina przysła w piątek, ze pokoy y zgoda stanęła z kozaky y Tataramy. Z pewnemy kondityamy krol i. m. pokoy zawarł.

Y ta tesz nowyna, ze Moskwa przimierze zrucieła y woinę podniesly, Smolensk obliegly. Alie to nie beło, mogli cos zamisliacz.

³⁴⁷ “у nie belo” дописано над рядком.

³⁴⁸ Дата дописана на маргінесі.

28 *augusty*³⁴⁹. W Krakowie triumphowano. I. m. x. Piotr Gębicky, biskup krakowsky, roskazał wszistkym processyom zisc sie do zomku krakowskiego, a stamtąd sła processya zomkowa z Naswiętszim Sacramentem koło rinku krako[wskiego], a wszistkie processyie sły przed nią, Panu Bogu dziękuiącz za zgodę y pokoy. Z dział, z akownicz y piechota z kobeł strzeliano w rinku krakowskim.

Pospolite rusenie do krolia i. m. nierichło sie sciągało. Pomoczy y ratunku z niskąd nie maiącz, naklonieł sie do zawarcia pokoiu, gdysz dokoła od nieprzyziacielia beł ogarniony srogiemi woysky, a woysko szczupłe maiącz, gdysz telko pospolitego ruszenia powiatowych nie beło, telko czo lwowsky a przemisky. Insze woiewodztwa nie scziągnęły sie. Oporem sło, telko sendomierskie trz[e]cie stanęło, iako serzey potym opisa o wszistkym czy, czo w obozie własnie w potrzebie bely, y wołynsky stanął powiat.

A tak krol i. m. posłał wniwersały do woiewodztw y powiatow, aby ktorzy ieszcze nie wyiechali na pospolite rusenie, iuz nie wyezdali. A czy, ktorzy w drodze beli, aby sie roziechali do domow swoych. Krakowskie woiewodztwo pod Rzesowem popiszowało sie *24 augus[ti]*³⁵⁰, mazowieczkie – pod Czerzskiem *11 augusti*, wielgopolianie takze i inne etc.

A tak zony, gdy obaceły męze swe w dobrim zdrowiu powroconych, bardzo ich wdziecznie witały, raduiącz sie, ze ych P[an] Bog zachował od obozu y od woyny, a zwłaszcza z Krakowa niektorych mieszczań etc. Nie cekały drugie woiewodztwa wniwersału krolia i. m. Usłysawsy o zgodzie, zaraz kazdy w swą do domow swych poroziezdali sie z drogi, nie doiezdaiącz do obozu do krolia i. m. etc. || (арк. 267)³⁵¹

№ 239

15–16 серпня 1649 р. – Реляція про Зборівську битву

W niedziale rano *die 15 augusti* ruszył i. k. m., wysluchawszy mszy s[więtey] z woyskiem z obozu pod Zborowem s tę strone z przyiazdu, gdzie stal przez sobote *hac mentione*³⁵², ze tylko na drugam strone miastecka przeszedzsy, miał oboz polozyc do poniedzialku, a to dla zły przeprawy pod tymze miasteckiem, aby woysko wszytko przez niedziale mogło sie było wczesnie przeprawicz, maiąc wołą w poniedzialek isc ku Tarnopolu. Gdy sie tak i. k. m. z woyskiem y z obozem ruszył, nysz do miastecka wszedł, dano znac, ze woysko tatarskie nadchodziło. Aze ieszcze pu[ł]* mile do obozu naszego, gdzies my stały przez sobote, stalo tez od nasz pospolite ruszenie lwowskie y

³⁴⁹ Дата дописана на маргінесі.

³⁵⁰ “*24 augus[ti]*” дописано над рядком.

³⁵¹ Арк. 267–268 писані іншою рукою; перший рядок арк. 267 обрізано.

³⁵² *hac mentione* – з такою гадкою.

1500³⁵³ ludzy x. i. k. m. p. woiewody krakowskiego [Władysława Dominika Zasławskiego] y wozow wiele zostawalo pozad, ktore sie ieszcze były nie przeprawili. A Tatarowie w tył w s[t]rone zachodzyły. Poslal i. k. m. ie^o msc p. podcanclerzego litewskiego [Kazimierza Leona Sapiehu] z czescia ludu iego, takze ie^o m. p. szendomierzskiego [Stanisława Witowskiego] z ludem iego y z ynszemi chorogwami, ze wszystkich było 30 chorogwi, aby byly wespol z pospolitem ruszeniem y z ludem p. woiewodi krakowskiego, ktory pozad postawily, nie dopuszczaly wozow siarpiac y dalo wstrent nieprzyiacielowy. Na te zas druga strone miastecka Zborowa ku Tarnopolu, gdzie oboz mial stac, przeslyzni za k. i. m., gdzie wysz na troie z luku strzelenie wydac bylo horde. Tam k. i. m. woysko uszykował *reducti*³⁵⁴, wały szypac kazal.

Interim z druga strone miastecka napadly Tatarowie na naszym, gdzieby ie^o m. p. sendomierski y ie^o m. p. braclawsky [Gabriel Stempkowski], i. m. p. podcanclerzy litewsky [Kazimierz Leopn Sapieha], p. starosta stobnicki [Krzysztof Baldwin Ossoliński], p. starosta wrzedowsky [Jerzy Rzeczycki]³⁵⁵ tam nad roskazanie y wolą k. i. mci, z ochoty wybrawszy sie od taboru y miastecka pul mile, z nieprzeiacielem sie mężnę podkały, ale *minus prospere*³⁵⁶, bo chorogiew wszystka ie^o msci p. starosty stobnyc[k]iego* wyborna zniesiono y sam zabit. Chorogiew ie^o m. p. szendomierzski[ego], którą są[m]³⁵⁷ przywadzyl, zniesiono; ludzy kilkaset i. m. p. podcanclerzego litewskiego zbyto, chorogw[y]* trzy kozackych; pana Feliciana Tyskiewyca chorogiew takze zniesono y samego za[bi]to*. Skoczył ieden rotmistrz, ieden pulkownyk, castelan y

³⁵³ У рукописі “1500 set”.

³⁵⁴ *reducti* – на віддалі.

³⁵⁵ Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 328; *Kucharski Wojciech*. Bitwa pod Zborowem 15–16 sierpnia 1649 r. // *Studia z dziejów wojskowości*. – Białystok, 2017. – T. VI. – S. 79, 82.

³⁵⁶ *minus prospere* – безуспішно.

³⁵⁷ Слово пошкоджене на краю аркуша і могло б читатися, як “ktorą sy[n] prowadzyl”, однак син Станіслава Вітовського Антоній на час смерті сандомирського каштеляна у 1669 р. був ще малолітнім (*Klaczewski Witold*. Stanisław Witowski – żołnierz, dyplomata, polityk // *Res Historica*. – Lublin, 2005. – T. 20. – S. 100; *Niesiecki Kaspar*. Herbarz polski. – Lipsk, 1842. – T. IX. – S. 368). Фраза “ktorą sam prowadzil” прочитується також в інших копіях цієї реляції (див. легенду). Гусарською хоругвою Вітовського під Зборовом командував поручик Залуський, який загинув у цій битві. Під Зборовом загинув також і племінник Вітовського (synowiec), хорунжий з таким самим прізвищем (Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 189). У родині Станіслава Вітовського-старшого, великоурядника краківського і бжезінського старости (пом. 12 грудня 1637 р.), було два сини – Станіслав і Миколай, який помер у молодому віці (*Klaczewski Witold*. Stanisław Witowski – żołnierz, dyplomata, polityk. – S. 92).

roskazały imieniem k. i. m., o czym nie myślał, pospolitęmu ruszeniu przemysł[s]kiemu, lwowskiemu, aby posilkowały owych, co oniey niebozenta uczyniły, ale także *infeliciter*³⁵⁸, bo ogarnieni wielkoscą hordy. Większa ych tam część legła, a część spętnie pierzchniela. Między inszemiey³⁵⁹ zabyti chorazy p. [Stanisław] Kowalsky, stolnyk lwowsky, drudzy w [r]osypke posly. A orda, pod miasto sie zemknąwszy³⁶⁰, część wozow porabowały. Ie^o m. p. szendomiarsky y ie^o m. p. podcanclerzy litewsky z laskiey Boziey samey zdrowo zostały. Gdy sie to tam dzieie, na ty strone, gdzie i. k. m. był z ynszem woyskiem, || (апк. 268) woysko uszykowawszy, dał³⁶¹ prawę skrydło i. m. p. woiewodzie podolskiemu [Stanisławowi Potockiemu], a lewe i. m. p. kanclerzowy koronnemu [Jerzemu Ossolińskiemu]. Tym czasem, gdy my woysko szykuiemy, zmykał nakolo nieprzyziaciel woysko swoje, ze iusz *undique*³⁶² opasal. Natarly pierwy na prawę skrydło, ale dobrze wsparci niezyczem. Potym udal sie nieprzyziaciel ku lewemu skrydłowy, gdzie dobrze przywiódł ie^o m. p. canclerz, nie wiedzec dlaczego ze sie³⁶³ naszymy nie chcely, y zaras 5 chorogwi poczelo piershac y wciekloby bylo drugie woysko bardzo sturbowani, gdyby był na nie i. m. p. kanclerz nie krzyknał y raytarskich chorogwi nie spusciel, którą sie dobrze zamieszały. A piechota przy tym dała poteznie ognia, y tak sparła nieprzyziaciela. Poczal potym nieprzyziaciel ustepowac iusz ku wiecorowi. Po confusiey, która woyska niemala³⁶⁴ była, wczyniel k. i. m. rade, co dali czynicz. Wały tym czasie[m] okolo obozu szypano, nocz nastapiela spokojna. A w poniedzialek, iako kozaczy z armatą nadesły, przypuscili poteznie do szancow, gdzie dobrze od naszymy odpędzieny³⁶⁵ y niemalo ych legło. Ale osobliwie do przeprawey pod miastem wszystkie potęgę nieprzyziaciel obrocil, gdzie więczy iescie nieprzyziaciela legło, bo tam celadz lozna dosc scieslywie z nieprzyziacielem sie wcierała. Tusz tego dnia woysko bylo ochotneysze. W tym ku poludniowi list przysedl od hana, w którym przyiazn³⁶⁶ swoię k. i. m. ofiarowal y prosyl, zeby k. i. m. ie^o m. p. kanclerza na rozmowe poslal. Y tak zaczely sie zaraz te tractaty, którą stanely z Woyskiem Zaporowskim y z Tatarami, ze nieprzyziaciel odstepuię tak od tego obozu, iako y od Zbaraza. Konie nasze przesz tę kylka dny iusz bardzo³⁶⁷ slabiec y mdlec poczely dla nieprzyziaciela, który nas zę wszystkich stron okrozył y poła

³⁵⁸ *infeliciter* – нещасливо.

³⁵⁹ Так у рукописі.

³⁶⁰ Слово правлене – “ziemknąwszy”.

³⁶¹ “uszykowawszy, dał” розшифровано приблизно, оскільки верхній рядок аркуша наполовину зрізано.

³⁶² *undique* – звідусіль.

³⁶³ Слово правлене.

³⁶⁴ У рукописі “nie miała”.

³⁶⁵ У рукописі “od odpędzieny”.

³⁶⁶ У рукописі “przyiazn”.

³⁶⁷ У рукописі “bardzio”.

odział. To pевна, gdyby tam sam k. i. m. nie był, byłaby *altera fuga*³⁶⁸ pilawiecka, iakos y w noczy niemało tego wciekło, a mianowiczie rotmistrz ięden. Y tego dnia k. i. m. był z mordowany, nie szanował sie, będąc wszędzie przytomnym.

Zgoda tu, *quibus conditionibus*³⁶⁹ stanęła, wolnieyszego y sposobnieyszego czasu oznaymuie w. m.

*Constat*³⁷⁰ teraz za pewne, z hanem było hordy krymsky, nahaysky, kalmucky y inszych sto tysięcy pod Zborowem. Iakosz gdy w niedziele przysly pod nasz, iako las, pola okryly. Kozakom było przyslo znowu 50000, z osobna pod Zbarazem zostało było tego kылkadziesiat tysieczy, etc. || (арк. 269)

Опубликовано: Памятники изданные Временной комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденной при киевском военном, подольском и волынском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 80. – С. 450–453;

Памятники, изданные Киевской комиссиею для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 88. – С. 359–360;

Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Упоряд. о. Ю. Мицик. – К., 2012. – Т. 1: 1648–1649 рр. – Док. 236. – С. 352–355.

№ 240

15 серпня 1649 р. – Лист Богдана Хмельницького до Яна Казимира про його та батькові служби Речі Посполитій, причини повстання і передачу королем гетьманської булави Семенові Забузькому

Copyia listu Hmielnickiego do krolia i. m. *15 augusti 1649* zpod Zborowa.

Naiasnieysy miłosziwy kroliu, panie, panie moy miłoszywy y dobrodzieiu!

Wydzi P[а]n] Bog, zem ia nanissim podnoskiem naiasnieisego maiestatu w. k. m. z dziecinstwa lat moych, urodziwszy sie vrodzonym Chmielnickym, do tych sędywych liat moych nie belęm nigdy w zadney rebeliey przeciwko s. maiestatowi w. k. m. pana mego miłoszi[wego]. Iakosz znac, isz wierna iest usługa moia, iesce pospołu sławney pamięczy nieboszcika rodzicza mego Michała Chmielniczkiego, podstaroscziego czechrinskiego, ktory na usłudze s. pamięczy p. oycza w. k. m. iako y wsistkiey Rzeczypospo[litey] na Celcorze głowę swą położył, gdzie ia przy nieboscziku oiczu mim srogie więzienie dwa roky przecierpyałem. Gdi mie P[а]n] Bog z tey niewoli wyzwolicz raczył,

³⁶⁸ *altera fuga* – друга втеча.

³⁶⁹ *quibus conditionibus* – на яких умовах.

³⁷⁰ *constat* – відомо.

zawsem biwał przy wiernim woysku Rzeczypospolitey, y teraz, Bogiem swyadcę, zem bardzo rad, aby krew chrzescianska więcey sie nie liała. Y co w. k. m. iuz to po dwa razy w pisaniu swim panskym zmiankowac raczysz, mnie, podnoska swego, za iakiego rebelizanta, o czym ia nie mislię y to wiem pewnie, ze to z ludzkiego udania. Racz³⁷¹ ze w. k. m. z łasky swoiey pansky wiskym a miłosciwym rozsądkiem swim kroliewskym vwazyc y miłosczywie wisłuchac tych panow, ktorych tam iest syła przy boku w. k. m., iako mie nadhodzyli, a niewinnie od ich mosciow pp. dzierzawcow vkrainnych dolieglivosti, zem nie s pychy, ale z wielkych bied moych, będąc wignancem, za własną oycizną moię, z ubogich dobr moych, musiałem po niewoliey przigarnąć sie y upasz do nog wielkiego cara ie^oszy krimskiego, aby mie wprawił do miłosciwey łasky w. k. m. pana mego miłosciw[e]go. Lubo sie to tak stac musiało, ze za winne y niewinne dusze pokutowac muszą. Nieh ze P[an] Bog tego sządzi, kto temu iest prziciną. A zatym bynamniey woliey y rozkazaniu w. k. m. pana m. milisz[iwego] nie chcę bydz przeciwnym; poniewasz w. k. m. to hetmanstwo kozackye naznaczyc raczył [Semenowi] Zabuskiemu, racz³⁷² ze w. k. m. zarazem owdzie do Woyska Zaporowskiego wysiłac, a ia zaraz buławę y horągiew, którą terasz trzymam z łasky w. k. mo[szczy], onemu oddam. Wiem pewnie, ze po łascze w. k. m. byłbym zachowanym przy zdrowyu, ale wiedząc o tym, ze mało co słuchaia panowie dzierzawczy vkrainny w. k. mosczy, nie patrzą na w. k. m., sam kozdy pan krolem sie mianuie: nie telko zeby miely co trzymacz || (арк. 270) w panstwie w. k. m., y duszę zaraz mi wezmą³⁷³. Wszakem ia z Woyskiem Zaporowskim zawsze y na poczatku szczęśliwego obrania na to panstwo w. k. m. bardzom sie starał y teraz tego zyć, abysz był moznieysym panem w Koronie Polski, anizely s. pamięczy pan ocziec [Zygmunt III] y brat [Władysław IV] w. k. m. Zaczim, niczemu nie wierząc, zes iest niewolnikiem w Rzeczypospolitey, będę sie trzymał tego pana, ktori mie łaskawie z Bozy łasky trzyma na opiecez swey. A przy tim z unizonemy vsługami memy pod nogy maiestatu w. k. m. pilno sie oddaie. *Dat[um] z taboru zpod Zborowa die 15 augusti 1649.*

W. k. m. panu memu miłosczywemu, Bohdan Chmielniczky. || (арк. 271)

Опубликовано: Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 84. – С. 461–464;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 92. – С. 362–363;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 143. – S. 431–432;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип’якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 65. – С. 122–124.

³⁷¹ У рукописі “Rad”.

³⁷² У рукописі “rad”.

³⁷³ У рукописі “wezmań”.

№ 241

21 серпня 1649 р., табір під Зборовом. – Лист львівського підкоморія Войцеха Мясковського до королевича Кароля Фердинанда про Зборівську битву і укладення мирного договору

Copya listu od i. m. p. [Wojciecha] Miaskowskiego, s[ekretarza] k. i. [m.], do kroliewicza i. m. Carolia [Ferdynanda], 1649³⁷⁴.

Naiasnieysy miłosczywi kroliewyczu, panie a p[anie] moy myłosczywy!³⁷⁵

Nie daremno pisałęm do waszey k. m. p. m. 14 augusti³⁷⁶ w dzień sobotny wigilyą *Assumptionis*³⁷⁷, ze nie daleko iusz ten był dzień, który *aut victoriam laetam* albo *triste[m] cladem* miał nam *adferre*³⁷⁸. Bo liedwięm ten list w sobotę wiprawiyal, az nazaiutrz w niedzielię w dzień *Asumptionis*³⁷⁹ to *euenit*³⁸⁰. Ubespiecone beło wszistko woysko cwartkowim ięzikięm tatarskym, ktorí powiedział, ze ham y Chmielnicky nie mieli czekacz krolia i. m. pod Zbarazem, alie ze *ad famam aduentus regi[i]*³⁸¹, mieli obadwa o retiratie mislic. Aliscy *contrarium*³⁸² padło, bo tak ham, iako Chmielnicky, osadziwszy woysko zbarawskie, przisli we stu tisięczy komonnika y stanęli w dąbrowie nad samym Zborowim miastem, a nasz oboz nad rzeką St[r]ipą z drugą stronę miasteczka nad Młynowczami wszy (a nade wsią Młynow[c]zami, dzierzawą oica mego [Andrzeja Miaskowskiego])³⁸³. Tu sie pierwszy *eror*³⁸⁴ stał, zesmi ięzika swiezsego o nieprzyiacieliu nie mieli tak bliskym, ze w puł milie nad namy nocował, y podiazdy asecurowały, ze nicz nie masz y na garło to swoje brali. Zaczim ubespiecony krol i. m. ruszeł woysko rano w niedzielię w dzień srodze mglisty, dzdysty na drugą stronę miasta Zborowa. Przeprawa beła ciasna, lgniąca, niespora, lubo dwa pomosti zgotował był p. [Krzysztof] Arcziszewsky dlia armaty, ale *non sufficiebant*³⁸⁵ tak wielie wozow y ciężarow armacie. Nie cekaiącz tedy wozow, kazał sie krol i. m. woiskom przeprowac na drugą stronę ku Iezierney y som s częścią woiska przesedeł y z piehotą, hcząc zaraz uszykowac woysko za miastęm y w sziku iscz na nieprzyiacielia.

³⁷⁴ У рукописі помилково дата “1659”.

³⁷⁵ Під рядком закреслено: “Series listu”.

³⁷⁶ Переправлено з “iuly”.

³⁷⁷ *Assumptionis* – Внебовзяття [Діви Марії] (католицький відповідник свята Успіння Богородиці).

³⁷⁸ *aut victoriam laetam* albo *triste[m] cladem* miał nam *adferre* – принести або радісну перемогу, або сумну поразку.

³⁷⁹ Надпис на маргінесі “15 augusti”.

³⁸⁰ *euenit* – вийшло.

³⁸¹ *ad famam aduentus regii* – на звістку про прибуття короля.

³⁸² *contrarium* – інакше, навпаки.

³⁸³ Фраза “a nade wsią Młynow[c]zami, dzierzawą oica mego” дописана на маргінесі як вставка до тексту.

³⁸⁴ *eror* – помилка.

³⁸⁵ *non sufficiebant* – не вистачало.

A drugie zas woisko pozad na milię prawie rozwliokło sie belo, bo y pułky przemiskyego y lwowskiego powiatu y p. [Krzysztof] Koryczky z ludem xziążęcia p. woiewody krakowskiego [Władysława Dominika Zasławskiego] zostali bely na ostatku. Obaczywszy orda woysko rozerwane y rozwlyokłe, poczęła pod mgły wihodzyc z dąbrowy y z padołow y zachodzyc w teł woyska. Y naprzod napadła na p. Koriczkiego, ktory im doszic mężnie bronieł przeprawy pod Meteniowem³⁸⁶ przez rzekę St[r]ipę, alie ze mnostwa *superare*³⁸⁷ nie mogło, a zwłaszcza ze orda we troie pocęła przeprawiacz sie. Ruszeł sie na poszyłek p. Korickiego pułk przemisky³⁸⁸ y z lwowskim, [p.] sendomierzsky [Stanisław Witowski], p. podkanclerzy lytewsky [Kazimierz Leon Sapieha], p. braclawsky [Gabriel Stempkowski], p. [Karol Franciszek] Korniakt, p. Felician Tyskiewicz s pułka- || (**арк. 272**) my swemy y p. starosta stobniczky [Krzysztof Baldwin Ossoliński]³⁸⁹, ktorzi wsziszcy z pułkamy swemy³⁹⁰ pogromieni zostaly od ordy, y p. starosta stobniczky z p. Tiskiewiczem na placzu legły, został y xziąże [Zachariasz] Czetwertynskie, starosta rakiborski. Zginęły chorągwie dwie p. podkanclerzego litewskiego, tegosz piechoty y dragon 400 gardło daly, tylez y p. Korniaktowey draganiey padło trupem 400. Hczyał pułk lwowsky na sobie zatrzymacz ordę y skoceł mężnie za przywodem p. podkomorzego lwowskiego [Wojciecha Miaskowskiego]³⁹¹ iako pułkownika, okrył iako *inter confertos hostes*³⁹², ale zaraz iako w matnię wpadli. Nabito, nasziecono gwałt towarzistwa, namniey 30 osob zacnych *aduersis uulneribus*³⁹³ z koni zpadło. Sam pułkownik nawilot w lewą rękę postrzeliony strzałą, p. stolnik lwowsky [Stanisław Kowalski], chorąży na ten czas powiatowy, zabyty y chorągiew wzięta tegosz pułku. Rotmistrz p. Swirsky [Paweł Świrski]³⁹⁴, miecnyk podolsky, poległ mężnie, takze prawie pułk wszistek *ad internetionem* zniesiono y wozy wszistkie wzyęto przemiskie, lwowskie, p. sendomierzskiego, p. podkanclerz[e]go litewskiego. Towarzystwa z tych dwoch powiatow namniey dwieszczye legło. Chorągiew p. sendomierzskiego y p. starosty stobniczkiego cale zniesione, a były to bardzo wyborne vsarzskie chorągwie³⁹⁵. Pozal sie Boze tych wszistkych! Poległ tam

³⁸⁶ У рукописі “Meteniortem”.

³⁸⁷ *superare* – перевершити.

³⁸⁸ Надпис на маргінесі “Pułk przemisky zniesieni od ordy”.

³⁸⁹ Надпис на маргінесі “P. starosta stobniczky, sinowiec i. m. p. Osolinskie°, kanclerza koronnego”.

³⁹⁰ Далі закреслено: “y p. starosta stobniczky, ktorzy wsziszcy z pułkamy swemy”.

³⁹¹ Надпис на маргінесі “p. Miaskowsky, podkomorzy lwowsky”.

³⁹² *inter confertos hostes* – між щільними ворогами.

³⁹³ *aduersis vulneribus* – від зустрічних ран (завданих спереду).

³⁹⁴ Urzędniczy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. – Kórnik, 1998. – S. 79.

³⁹⁵ Надпис на маргінесі “Bo zakazanie mieli więznyow brac Tatarowie, telko zeby scynali naszym”.

p. [Jerzy] Rzęczyczy, starosta wrzędowsky, y p. [Stanisław] Czarneczky³⁹⁶, obozny woyska k. i. m., dobri kawalier³⁹⁷. To na iedney stronie miasteczka ode Lwowa działy sie. Na drugiey stronie od Iezioney przisło beło iakokolwiek do szyku y do sprawy z mnieyszą iusz częścią woyska, które sąm k. i. m. szykuiącz *in tam repentino casu*³⁹⁸ zasadzył *oportune*³⁹⁹ po bokach piechotę y draganią, w czele kozackie chorągwie, piechotę Vbaldową [Krzysztof von Houvald] y dwie tylko chorągwie vsarzskych – nadwornią swoje y p. starosty kałuskiego [Jana Zamoyskiego]. Orda małemy wprzod pułkamy poczęła s polia przihodzic⁴⁰⁰, sporemy pułkamy z dąbrowey walicz sie poczęła. Na dolinie, v coła woyska naszego, stali zrazu Tatarowie *dispersi*⁴⁰¹. Iednem razem *agmine conglobato*⁴⁰² wszistka sarancza uderzyła na prawe skrzydło. Tam ych odstrzelala piechota y *acies nostra stetit immota*⁴⁰³. Potym orda, którą przywodzył Agitimir [Ajtemir, Artimir] bey⁴⁰⁴, pominąwszy Vbaldowę piechotę, ucziniła *impressionem fortissimam*⁴⁰⁵ na lewe skrzydło y wsiadła tak na nasze chorągwie, ze trzy razy tyl podawacz musziała⁴⁰⁶. P. Gdesinskiego Marka, p. Bodzowskie- || (апк. 273) go [Stanisław Pozowski] szkaradnie postrzelono strzałą, pod xziążęciem [Samuelem Karolem] Koreczkym konia zabyto. Wydzącz k. i. m., ze naszymy tyl podawały, przypadł z dobytym⁴⁰⁷ rapirəm, wołaiącz: “Nie odstępuiczye mie, panowie, y oyczizny wszistkiey! Pamiętaicie na sławę przodkow waszych!”⁴⁰⁸ A kiedy iusz w puł obozu naszymy wpierano, k. i. m. zachodzących za chorągwie, za wodze chwytal, animował, drugich zabyiacz chciał, zeby nie uciekaly, y dwie horągwy tylko kozackie na poszylek, bo innych nie beło, y raytarye swoje bardzo dobrze zemknął, która *pede firmo*⁴⁰⁹

³⁹⁶ Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 189, 216 (no. 55).

³⁹⁷ Надпис на маргінесі “Татарowie wozy zabrali, pozakowali p. sendomierzskiego, p. podkanclerzego lite[wskiego], pułku lwowskiego y przemiskiego”.

³⁹⁸ *in tam repentino casu* – у такому надзвичайному випадку.

³⁹⁹ *oportune* – вдало.

⁴⁰⁰ Далі закреслено: “po ty...”.

⁴⁰¹ *dispersi* – розпорошені.

⁴⁰² *agmine conglobato* – разом скупчено.

⁴⁰³ *acies nostra stetit immota* – наш загін стояв непорушно.

⁴⁰⁴ *Senai Hadży Mehmed*. Historia chana Islam Gereja III / Wyd. Zygmunt Abrahamowicz; koment. Olgierd Górka, Zbigniew Wójcik. – Warszawa, 1971. – S. 122 (текст), 183 (комент. 430).

⁴⁰⁵ *impressionem fortissimam* – вельми сильний натиск.

⁴⁰⁶ Надпис на маргінесі “Na lewym skrzydlie stał pułk xziążęcia Koreckiego y pułk Pozowskiego voluntariusow i inszych kielkanascie horągwy”.

⁴⁰⁷ Далі закреслено одне слово (нерозб.).

⁴⁰⁸ “Пamięтаicie на sławę przodkow waszych!” дописано на маргінесі.

⁴⁰⁹ *pede firmo* – міцно, непорушно.

stanąwszy, strzelbą nieprzyjaciela *repressit*⁴¹⁰. Piechota szła mogła z boku⁴¹¹, bo co sie orda za naszemy w oboz zagnała, to ią piechota za kazdą razą strzelbą razyła⁴¹², p. maior [Mikołaj Konstantyn] Giza ze dwiema pułkami, a my tez z dzyał paliely po kilka razy, ze lyedwo odparto nieprzyjaciela. Lieciała orda na ogien, iak oczy wybrał, tak ze gdibi nie sercze k. i. m. nieustrasone było, *actum esset de nobis et de patria*⁴¹³, bo iusz⁴¹⁴ na włosku była *salus*⁴¹⁵ woyska wszistkiego. Ciężki to był raz na k. i. m. Dzyw Bozy, ze *inter tam densam*⁴¹⁶ *sagitta[ru]m turbam*⁴¹⁷ prziwodząc som chorągwie *illaesus*⁴¹⁸ został⁴¹⁹. Było tey tragediey krwawey od poranku ku samemu wieczorowy. To nasz ratowało, ze miasteczko oszadzone było czteraset draganow. Nocz cicha była. *Consternatio*⁴²⁰ iednak wszistkych wzięła *ad falsum rumorem*⁴²¹, iakoby k. i. m. miał beł vycz z obozu. Dway rochmistrzow [Teodor Belżecki i Gidziński]⁴²² uszło tey noczy

⁴¹⁰ *repressit* – стримала.

⁴¹¹ Слово дописане над рядком.

⁴¹² Далі до кінця речення вставка Голінського до тексту, дописана на маргінесі.

⁴¹³ *actum esset de nobis et de patria* – були би пропали ми і батьківщина.

⁴¹⁴ Слово написано двічі.

⁴¹⁵ *salus* – порятунок.

⁴¹⁶ У рукописі хибно *dansam*.

⁴¹⁷ *inter tam densam sagittarum turbam* – поміж такої густої маси стріл.

⁴¹⁸ *illaesus* – цілий, неушкоджений.

⁴¹⁹ Дописка Голінського скраю аркуша і внизу на полях: “Takze krol i. m. kazal sie trzem horągwiąm podkac. Pedzieli, ze rohmistrzow nie mamy. Krol i. m. rzekł: “A wom ia rohmistrz!” [y] iuz skocyl na coło przed horągwiamy, az go dway dworzanie za wodza uhwicili y prosili, zeby osoby swey panskyei *in apertam* nie podal *mortem*. [Ciężki to był raz na krola JM, bo] (y Голінського ця фраза тут відсутня, відновлено за публікацією Кубалі (с. 179)) kiedibi beł sam przed srogim gradem strzał *retulliset pedem* (відступив) [na ieden krok] (y рукописі “ia ieden krol”), iuzby woysko zginac musyalo. Cud Bozy, iako nie odniosł postrzału k. i. m., będąc *intra donium saynium abum* (y Голінського подано переінакшені латинські слова без змісту; y Кубалі: “*inter densam sagitharum turbam*”; приблизно так само і в іншій копії Якуба Міхаловського y публікації Мирослава Негельського (с. 224)), y towarzystwo zacne iako snopi z koni leciało, mianowicie z pułku xziążęcia [Samuela Karola] Koreckie[go]. Naswiętsa Panna własnie dlia imięnia y dlia święta swego ratowała krolia i. m. [y] woisko, bo ze gdy iuz trzeci raz prziganiono chorągwie, *inuocauit* krol i. m. na wszistek głos *opem* Naswietszi Panny Mariey y wotum pewne do Cerwinska obieczal. Gdy miasteczka kozaczy dobywali y z drugą strone obozu, sturbowani krol i. m. iezdził po obozyc som bez kapelusa, wolaiącz y prosącz, powtarzaiącz: “Zmiłucicie sie, panowie! Nie odstępuicicie oyczyzny, bo odwołania...” (далі текст останнього рядка аркуша обрізано під час переплетення книжки).

⁴²⁰ *consternatio* – переляк.

⁴²¹ *ad falsum rumorem* – на фальшивий поголос.

⁴²² Особи встановлено за іншою копією цього документа: Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 224.

z woyska, drudzi sie iusz gotowali, trzeczy, Litwyn, więcey, niz tiszcz riczerstwa pobuntował, trwoząc, ze krolia w obozie nie masz. Gwoli cemu przy zapalonych pohodniach k. i. m. musiał iezdnicz, mowując: “Nie ucziekaiczye wi ode mnie, ia od wasz nie ucziekę!” Tegosz dnia wieczoręm posłano do hama z listem, przypominając mu dobrodzieystwa, ktore znał w Polsce, a żadaiąc, aby chłopow odstąpił. Odpisał, vskarżając sie, ze pogardzonim został od k. i. m., ze go zadnym poselstwem, ani listem nie obesłał, a teraz sie przecię jego przyiazn przydacz moze. Y conditye do pokoiu te podał: vkontentowanie kozakow; oddanie vpominkow zatrzymanych y zeby mu wolno do ziemię naszą, idąc nazad, woiovacz. Deputował do tractatow Szoffer Kazy agę [Sefer Gazi aga], kanclerza swego, żadając, aby od nasz był i. m. p. kanclerz koronny [Jerzy Ossoliński]. Stał ham od nas pod namiotamy blizey, niz cwierz milie.

W poniedziałek dobiwały kozacy *summa ui*⁴²³ miasta Zborowa, na ktorim nam siła nalieżało tak dla wozow naszych, iako y dla wody, ktorąbismy beli straczyli. Dragania iusz daliey witrzimizac nie mogła p. Detowa. Vsipali kozaczy szancze, batterie, działa zawiedly, || (арк. 274) osliep na wały darli sie przez parkany. Woysko trudno było rozrywacz; k. i. m. był bardzo *consternatus*⁴²⁴, bo y do obozu srodze sturmowano⁴²⁵ desperaczko. *Tandem*⁴²⁶ na ohotnika trąbycz k. i. m. kazał, sąm napominał, prosił, zagrzywał. Rzuciła sie luzna celiadz do wałow, vczinięła wiczieczkę, w ktorey kilkaset Tatarow y kozakow legło⁴²⁷. Z dziesiątek sturmow stracił nieprzyiaciel y trzy chorągwie pod miastem. Teize godziny y pod obozem wiparto z parowow, nieprzyacielia y batterie opanowano, przez co woisku serca przibelo, ze sie iuz samy ohotnie darli do nieprzyacielia.

Ku wieczorowy obay kanclerze wyiehaly w polie. Proponował Tatarzyn te puncta, co wizey: kozaky vcontentowacz etc. Stanęła *pernoctata*⁴²⁸. Rano we wtorek y sam Chmielniczky w polu do p. kanclerza przypadł y swoię skłonnoszcz do vgody oswiadczył. Puncta podał, na ktore *suadente necessitate et urgente*⁴²⁹, bo inaczy bydz nie mogło, pozwoliono. Stanęły tedy puncta we srodę⁴³⁰. Tatarom dwakrocz sto tiszczyzy talerow bytych respectem *retentorum*

⁴²³ *summa vi* – з усієї сили.

⁴²⁴ *consternatus* – наляканий.

⁴²⁵ Надпис на маргінесі “Tatarowie tak szcisznęli naszym, ze koni nie mieli gdzie pascz, a kto sie ięno wihiliel, to łapali Tatarowie y szczyaly y pod samemi działy”.

⁴²⁶ *tandem* – врешті.

⁴²⁷ Надпис на маргінесі “Co zywo, skoceło do wałow. Z miasta luzna celiadz, wiczieczkę ucziniwszi, kozakow kilkaset zbyly”.

⁴²⁸ *pernoctata* – нічліг. Надпис на маргінесі “Noc wtorkowa bela niespokoyna. Ze trzy razy sturmowały kozaczy do obozu”.

⁴²⁹ *suadente necessitate et urgente* – в умовах переконливої та нагальної потреби.

⁴³⁰ Надпис на маргінесі “Tatarowie swoje pacta bardzo obostrzily, cym i iako – trudnoby y długo to opisowacz”.

vpominkow⁴³¹ obiecano, to iest *ex nunc*⁴³² trzidziesczy tiszęczy talerow dano⁴³³, a w ostatku p. starosta sokalsky [Zygmunt Denhoff]⁴³⁴ dani iest *pro obside*⁴³⁵ hamowy do Krimu.

O zbaraskym woisku naszym obliezonim twierdział ham, ze mu dawało okupu dwakroc sto tiszęczy talerow, ktorich napierał sie od k. i. m. Inaczy zbyc go nie mozono, iedno tym, ze tę sprawę tamze do Zbaraza odesłano dla verificathey. Gwoli cemu p. pisarza lwowskiego [Piotra Ożgę] y p. [Tobiasza] Minora posłano, y iezeli sie to znajdzie, ze taką sumę przyobiecaly, k. i. m. obiecał ym przyiącz na się, a oni *de medio sui*⁴³⁶ maią dacz *obsidem*⁴³⁷, iakosmi dali p. starostę sokalskiego y winisz na włoscz.

19 augu[sti] we swartek oddano *ab utraque pacta*⁴³⁸, ktorem ia z roska-zania k. i. m. hamowy oddał⁴³⁹. Opisanie magnificentiey y splendoru hamskie-go zostawuię sobie na inszi czas. Tu na mieyscze p. starosti sokalskiego Soli-mon aga [Sulejman aga]⁴⁴⁰ przysłany. Osoba grzecna y riczerzsky cłowiek. Tenze pieniądze odebrał, Szoffer Kazy adze 2500 czerwonych złotych dano, a temu Solimon adze 500 czerwonych złotych dano. Tegosz dnia Chmielniczky w polu przisięgał *votam iuramenti*⁴⁴¹ przed p. kanclerzem korofnny] [Jerzym

⁴³¹ respectem *retentorum* vpominkow – з огляду на заброговані “упоминки” (дари).

⁴³² *ex nunc* – відтепер.

⁴³³ Надпис на маргінесі “a drugą trzidziesci tiszęczy talerow za 2 niedzyely”.

⁴³⁴ *Senai Hadży Mehmed*. Historia chana Islam Gereja III / Wyd. Zygmunt Abrahamowicz; koment. Olgierd Górka, Zbigniew Wójcik. – Warszawa, 1971. – S. 190 (комент. 509).

⁴³⁵ *pro obside* – за заручника.

⁴³⁶ *de medio sui* – з-поміж себе.

⁴³⁷ *obsidem* – заручника.

⁴³⁸ *ab utraque pacta* – з обох [сторін] пакти.

⁴³⁹ Дата дописана на маргінесі. Далі йде нотатка Голінського з іншого списку листа Мясковського: “*19 augusti* we swartek oddałem hamowi *pacta* i witalęm go, ktori dosc *splendide* [чудово] y pansko stał w namiotach swoyich. Ordinariuszow stoiących około niego sroga rzec, osoby zacne, konie dobre, panczerze wiborne i iancarow kielkaset przed namiotem stało. Som w subie był czegliasty, akszamitney, soboliamy podszitey. Podlie niego brat iego siedział sołtan gałga [Krym Gerej], po lewey ręce – muratyn [nureddin] sołtan [Gazi Gerej]. Trzebaby osobno ych magnificentią opyszacz, som mi rękę całowacz dawał, chrzescianskiemu zwicaiovi sie akomoduiąc. Tamze p. starosta sokalsky został u niego. Piniądze odebrał 30000 talerow, a po drugie do Lwowa han posłał 30000 talierow. Chciely koniecznie, abi sie był wprzod ruszeł krol i. m. z obozu. *Tandem* z wielką praczą wimogłem v kanclerza hanskiego [Sefer Gazi aga], zeby sie han ruseł y zeby zagony renowował, zeby wieznie oddał y *praestitit* [доставив] to wszistko. Ruszeł sie han w piątek po obiedzie milię od nasz”. Останній рядок цієї нотатки зрізано під час переплетення книжки.

⁴⁴⁰ *Senai Hadży Mehmed*. Historia chana Islam Gereja III / Wyd. Zygmunt Abrahamowicz; koment. Olgierd Górka, Zbigniew Wójcik. – Warszawa, 1971. – S. 131 (текст).

⁴⁴¹ *votam iuramenti* – текст присяги (у Міхаловського – *rotam*).

Ossolińskim]⁴⁴², p. woiewoda kyiowsky [Adam Kisiel] czytał. Było z nym niemało kłopotu, nim do zgody y pokoju przystąpił, o czymby syła piszacz.

W piątek rano k[rola] i. m. przepraszał y sinem swoim⁴⁴³ [Tymoszem], ale wprzod, nim przyiachał, p. starostę krakowskiego [Jerzego Sebastiana Lubomirskiego] *pro obside*⁴⁴⁴ musiano dacz kozakom. Mowyl krotko y z płaczem do krolia i^omosczy, do nog upadaiacz. Od krolia i. m. || (арк. 275) vpomniono, aby wiarą y cnotą zbrodnie swoje nagradzał⁴⁴⁵. Po takowim przeproszeniu y han, y Chmielniczky woyska swoje ruszeli ku Zbarazu. Mismy zostaly pod Zborowem, oganiaiacz sie zagonom tatarskym, ktore konie y celadz naszą infestuią.

I tacz iest prawdziwa narratia tragediey zborowieckiey, naiasnieysy miło[sciu]w] kroliewiczu⁴⁴⁶. Od kilkuset liat nie była Polska *in tantis angustiiis*⁴⁴⁷, ani krolowie polscy, [iako] roku tego 1649 *15 augusti*. Surowie sie nam bardzo snadz za grzechy nasze Naswiętsza Panna w dzień Wniebowzięcia odesła była od nasz, albo raczey łaskawe takie a oyczowskie prawie pokaranie nam uprosieła, zesmy s tego blisko beło *internietione[m]*⁴⁴⁸ nie zniszceni y pana, oraz y oyczyzni nie straczyli. A mało sie nie wrocieła kłieška ona pod Warną albo pod Legnicą y czasy te, kiedy Basay [Baty] han tatarsky w Krakowie niedziel 12 mieszał. O to *mitiores conditiones*⁴⁴⁹ przyiał Islian Giercy teraznieysi. Ale przecię, poky Polska Polską, tęń dzień v nas *in luctu permutabit*⁴⁵⁰ y będzie pamiętni kazdemu *et sanguine*⁴⁵¹ braczy naszej, ktorych trupy okryły na milię niemal polia zborowieckie. Dzisz y wcora niektorzych zbieralismy y grzeblismy, nad drugiemy mogieły zostaią. Day Boze szczęśliwsze czasy w oyczyźnie y szczęśliwsze panowanie kroluiowy i^omosczy panu naszemu! Oddawom zatim naniszse służby moje w miłosciwą łaskę w. k. m. p. mego miłosciwego.

Dan w obozye pod Zborowem *die 21 augusti an[n]o Do[min]i 1649.*

Опубликовано: Starożytności historyczne polskie / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1840. – T. 1. – S. 260–266;

⁴⁴² Вставка “przed p. kanclerzem koro[nnym]” дописана Голінським наприкінці абзацу. Про те, що вона стосується цієї частини тексту див. копію у Кубалі (с. 182).

⁴⁴³ “y sinem swoim” дописано над рядком.

⁴⁴⁴ *pro obside* – за заручника.

⁴⁴⁵ Надпис на маргінесі як продовження з попереднього пошкодженого на маргінесі аркуша: “Hmielni... // ...od krolia i. m. Odpowiedział mu i. m. p. [pod]kanclerz litewsky [Kazimierz Leon Sapieha]. Vpadł do nog Hmielnicky k. i. m., mowiac, zem nie w ten sposob zicyłem sobie witacz waszę k. m.”

⁴⁴⁶ “naiasnieysy miło[sciu]w] kroliewiczu” дописано над рядком.

⁴⁴⁷ *in tantis angustiiis* – у такому скрутному становищі.

⁴⁴⁸ *internietionem* – винищення.

⁴⁴⁹ *mitiores conditiones* – м’якші умови.

⁴⁵⁰ *in luctu permutabit* – у скорботу перетворить.

⁴⁵¹ *et sanguine* – і кров’ю.

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 145. – S. 435–439 (заголовок “Wojciech Miaskowski, sekretarz JKMci, do niewiadomego zpod Zborowa (opis bitwy)”, з датою 22 серпня 1649 р.);

Kubala Ludwik. Oblężenie Zbaraża i pokój pod Zborowem // *Kubala Ludwik.* Szkice historyczne, ser. 1. – Lwów, 1880. – Dok. III. – S. 176–182;

Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 221–227 (з рукопису Якуба Міхаловського з датою 22 серпня 1649 р.).

№ 242

15 серпня 1649 р.⁴⁵², табір під Зборовом. – Лист кримського хана Іслама Гірея III до короля про переговори

Сорыа listu hanskiego do krolia i^omosczy

Z łasky Boży szczęliwy y miłoscywny Islan Gierey han miłemu bratu naszemu Ianowy Kazimierzowy, pań krimsky zdrowia dobrego winszuie!

Naprzod, iako sie wasza kroliewska moscz ma zle czyli dobrze? Ia zyce, aby w. k. m. w scęscziu y zdrowiu na potomne lata panował. Przyiacielscky list dosedł nasz od w. k. m. w niektrych punctach do przyiazny należących y o niektrych vpominkach słowo w. k. m. iedno iest. Alie temu sie dzywu-іemy, zes w. k. m. y iednego cłowieka do nasz nie posłał y iako mnie za lichego cłowieka, tak y panstwo moie za nicz poczytał, nie pomniacz na to, ze kiedyszkolwiek przyiazni naszey potrzebowac będzies. Mismi tu w te kraie zimowacz przisli, P[anu] Bogu sie poruczywszy, goscyem || (арк. 276) tu zostaiemy. Iezeli w. k. m. nalezące gosciowy swemu tractamenty masz, wisly w. k. m. wezera swego p. kanclerza y mi naszego wysliemy, niech wiemy intentyą w. k. m. A iesly w. k. m. p. kanclerza nie wislyes, to wiernego swego racz wisłacz, coby sie za słowo swoje nie wstidał, a przez fałs zadna sprawa nie stanie. Ofiaruięmi przyi przyazn swoię.

Опубліковано: Starożytności historyczne polskie / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1840. – Т. 1. – S. 266–267;

Памятники изданные Временной комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и вольнском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 82. – С. 456–458;

Czarnowski J. N. Ukraina i Zaporozże, czyli historia kozaków od pojawienia się ich w dziejach do czasu ostatecznego przyłączenia do Rosseyi. – Warszawa, 1854. – Т. I. – S. 239;

⁴⁵² Датування листа за публікацією: Памятники Временной комиссии для разбора древних актов. – Киев, 1848. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 82. – С. 456–458. У попередньому док. 241 зміст цього листа подано, як відповідь на лист короля до хана від 15 серпня, що була отримана у польському таборі того самого дня.

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 90. – С. 361;

Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – Киев, 1965. – Док. 106. – С. 279–280 (з датою 16 серпня 1649 р.);

Senai Hadży Mehmed. Historia chana Islam Gereja III / Wyd. Zygmunt Abrahamowicz; koment. Olgierd Górka, Zbigniew Wójcik. – Warszawa, 1971. – S. 188 (комент. 490*; перекл.).

№ 243

16 серпня 1649 р.⁴⁵³, табір під Зборовом. – Відповідь Яна Казимира кримському ханові Ісламу Гірею III стосовно переговорів

Respons hanowy Isliam Giereiowy tatarzskiemu od krolia i. m. w obozye pod Zborowem *die 15 augusti 1649.*

Dosło nasz pisanie twoie, w ktorim nam przyiazn swoię offiaruies, cego my wdzięcny iestesmy. To nom iednak dzywno, ze sie nom z przyiaznią swoią ozywas, a przecię y dzysz po pizaniu naszym na woyska nasze y obozy następuiesz. Ze iednak potrzebuiesz tego, abysmy na tractaty, rozmowę z temy, ktorzy od ciebie będą wyszadzeny, naznaczymy, a osobliwie wielmoznego kanclerza naszego naywiszszego koronnego. Tedy mi to ucziniemy y zarasz go naznaczymy, tylko tego potrzebuemy, aby tym czasem było zachamowanie nieprzyiazny y krwie rozliania między woyskami naszymy. A mi, gdy to uczinis, wisliemy zarasz wielmoznego kanclerza naszego naiwiszszego koronnego na mieyscze poblizsze między obiema woyskami. W kazdy zasz okazyei chęcz naszą oswiadczyz cy gotowysmy. Na ten czas etc.

Опубліковано: Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и вольнском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 83. – С. 459–460;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 91. – С. 362;

Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – К., 1965. – Док. 107. – С. 280–281.

⁴⁵³ Датування за опублікованими списками (див. легенду). За змістом видно, що король писав його у понеділковий день штурму козаками і татарами польського війська (док. 241, арк. 273–274) після першого обміну листами з ханом.

№ 244

1649 р., серпень. – Нотатка Мартина Голінського
про переговори під Зборовом

Zasły potym tractaty y zгода dosła za pewnymy kondityamy między kroliem i. m., hamem Islan Gereiem krimskym y Bochdanem Chmielniczkm, starsim woyska kozakow zaporowskych. || (арк. 277)

№ 245

19 серпня 1649 р., табір під Зборовом. – Статті угоди між польським
королем Яном Казимиром і кримським ханом Ісламом Гірєм III

Puncta z hamem tatarskim w ten czas piersze. 1649, 19 augusti⁴⁵⁴.

Ziechawszy sie naitasnieyszy, naypotężnieyszy y nayslawnieyszy między krolam[i]*, sławą, szczęściem od Boga uwielbiony, wielkich krolestw y szerokich pan[stw]* y wielu narodow monarcha etc.

Ian Kazimirz z laski Bozey krol polski, w. x. litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, zmużskie, inflandzkie, smolenskie, czerniechowskie, siewierskie etc., swied[z]ki, godzki, wandalski etc. krol z wolnym wielki hordy czarem Islan Gereiem⁴⁵⁵, czyrkaskim, nahayskim, perekopskim, petiorskim, szr[em]skim* y hamem krimskim, przyiacielem y bratem, takie między sobą wieczne pacta postanowili: isz od dnia dzisieyszego zawieraią między z sob[a]* wieczną przyiazn, ktora między naitasnieyszym etc. Ianem Kazimierzem, kroleim polskim, y następczami iego, krolami polskimi, y domem sultan Gereiow wieczna y nienaruszona trwac ma, zględem ktorey przyiazni obiecuią sobie wzaiem pomoc przeciw spolnemu nieprzyiacielowuy, kiedy ieden od dr[ug]iego* tey pomocy potrzebowac będzie. Nasladuiąc tenze naitasnieyszy etc. krol Kazimirz polski chęci y hoynosci przodkow swych, krolow polskich, przeciwko wolnym wielkim hord czarom y chamom krimskim, obiecuie dawac zwyczajny temusz hamowi sultan Gereiowi⁴⁵⁶ wedlug dawnych pact upominki, z conditiami w dawnych pactach wyrazonemi, ktore to upominki naitasnieyszy k. i. m. polski do Kamienicza na czas zwyczajny odsilac rozkaze, a wolny czar y ham krimski [tamże posłańca swego po nie po sobie ześle, ktory je odbierac będzie. Obiecuje przy tym wolny Wielkich Ord car i chan krymski]⁴⁵⁷, ze od tego czasu wiecznemi czasy ordy krimskie, nahayskye, kalamud-

⁴⁵⁴ Арк. 277–280 писано іншими руками, Голінський дописав лише рік і дату в цьому рядку.

⁴⁵⁵ У рукописі “Gerecem”.

⁴⁵⁶ У рукописі “Gereciowu”.

⁴⁵⁷ Текст у квадратних дужках пропущено під час переписування документа до рукопису. Відновлено за виданням: *Kołodziejczyk Dariusz. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery*

zkie, budziackie, oczakowskie, dobru[c]kie* y zgoła zadne, takze zaden z murzow, ani begow, y najmniejszym w[a]taham* w panstwa niasnieyszego etc. k. i. m. polskiego nigdy wpada[c]*, ani szkod zadnych czynic nie będą, o czo wszelakim sposobem starac sie y bronic tego tenze wielki ham hordy, ham krimski za sie y za potomki swoje obieczie to wszystko spelnic.

A ze tenze wielki hordy wolny czar y ham krimski wniosl prob[ę]* do niasnieyszego k. i. m. polskiego za Woyskiem Zaporowskim, aby im ten występpek o bunt⁴⁵⁸ y wznieczoną woynę odpuscił, tedy || (арк. 278) niasnieyszy k. i. m. polski za upokorzeniem sie y oddaniem wierne^o poddanstwa tegosz Woyska Zaporowskie^o uczynil z nymi miłosierdzie, ze na przyczyne wielki hordy wolnego czara y hama krimskiego odpuszcza im ten występpek y przy dawnych Woyska tego Zaporowskiego wolnosciach zostawuie wedlug osobnego z niemy postanowienia. A gdyby wolny czar y ham krimski potrzebował przeciwko spolnem nieprzyiaciolom posilkow, lub Woyskiem Zaporowskim, lub inszym, tedy mu tego niasnieyszy k. i. m. polski ma pozwolic. A on tesz, lub wszystką hordę, bądź częścią iey wedlug potrzeby niasnieyszego krola polskiego posilkowac tenze wolny wielki czar hord y ham krimski obieczie. Przyacielem zas spolnym maia bydz przyiacielamy, iako nieprzyiaciolom niepsziaciolamy. A iz z tego tu mieysca obroczyć sie nie moze wolny wielki czar y ham krimski, tylko przez panstwa niasnieyszego krola polskie^o, starac sie o to obieczie tenze czar y ham krimski, aby to powroczenie iego było iako z najmniejszą szkodą panstw iego krolewskiej m. Woysko, pod Zbarazem ktore iest, przy poslancu ie^o k. m. na to naznaczone y zeslane ma bydz nieodwlocznie uwolnione tak, zeby y horda, y kozaczy bez wszelakiey odwloki odstąpili, a woysko to ze Zbaraza bezpiecznie sciagnac sie do krola i. m. mogło.

Takie tedy umowy między sobą y pacta postanowiwszy, obieczią sobie wzaiem wszelkim sposobem cale y ni[e]naruszenie ich wiecznie trzymac y one zachowac etc. || (арк. 279)

Опубліковано: Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и вольнском генерал-губернаторе. – К., 1845. – Т. 1. – Отд. III. – Док. 85. – С. 465–470;

Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. –Т. I. – S. 102–104;

Czarnowski J. N. Ukraina i Zaporozże, czyli historia kozaków od pojawienia się ich w dziejach do czasu ostatecznego przyłączenia do Rosyyi. – Warszawa, 1854. – Т. I. – S. 240–241;

(15th – 18th Century): A Study of Peace Treaties followed by Annotated Documents. – Leiden; Boston, 2011. – P. 955.

⁴⁵⁸ У рукописі “bonty”.

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – К., 1898. – Т. 1. – Док. 93. – С. 364–366;

Kołodziejczyk Dariusz. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th – 18th Century): A Study of Peace Treaties followed by Annotated Documents. – Leiden; Boston, 2011. – P. 954–958 (польський документ і переклад англійською).

№ 246

19 серпня 1649 р., табір під Зборовом. – Декларація ласки короля Яна Казимира для Війська Запорозького у відповідь на статті, подані козаками до замирення

W obozie pod Zborowem *anno D[omi]ni 1649 d[ie] 19 augusti*.

Declaratia laski k. ie^o m. Woysku Zaporowskiemu na puncta ich y suppliki podana.

1. Przy wszelakich dawnych wolnosciah i. k. m. Woysko swoje Zaporowskie zachowuie wedlug dawnych przywileiow y na to zarazem swoy przywilej daie.

2. Liczbie woyska chcąc wygodzic poddanych swoich prosbie przychęcając ich do vslug swoich y Rzeczypospolitey pozwala miec 40000 ie^o k. m. Woyska Zaporowskiego. A sporządzenie rejestru powierza hetmanowi Woyska swe[go]* Zaporowskiego z tą declaracją, aby wedlug godnoscii, któryby był do tego sposobny w dobrach slacheckich kozakow do rejestru wpisiwano, iako y w dobrach k. i. m. A to takowym miast opisaniem: od Niepru począwszy z tey tu stroney w Dimarze, Hornostaypolu, Korosteszowie, Pawloczy, Porembischach [Pohrebyszczach], Przylucze, Winnicy, Braclawiu. Ztąd od Braclawia do Iampola ku Dnieprowi. Takze od Niestru do Dniepru rozumiec sie ma to [w] registr kozaczy mają przymowani bydz, a z druga strone zas Dniepru w Ostrzy, Czerniechowie, Nizinie, Romnie, asz do granicze moskiewskiej y Dniepru. A co sie dotyczye miast krola imci dalszych y slacheckich, nad zamiar w tych punctach opisanych, w tych iuz nie mają bydz kozaczy. Wolno iednak z nych temu, który chce bydz w kozactwie, bez praepeditiey panskiey wynisc ze wszytką maiętnością w Vkraine, który będzie do rejestru przyięty. A to sporządzenie rejestru przez hetmana Woyska Zaporowskiego ma sie odprawic naydaley do nowego lata ruskiego takowym porzadkiem: hetman Woyska Zaporowskiego ma s podpisem ręki swey y pieczęcią woyskową zostawic registr po imieniu y przezwisku tych wszystkich, którzy będą wpisani w kozactwo. A to dla tego, zeby ci w kozactwie zostawali przy wolnosciah kozackich, a wszyscy inszy zamkom k. i. m. y w dobrach slacheckich panom swim podlegli mają bydz.

3. Czeherin, tak iako iest w swoim obrembie, przy bulawie Woyska Zaporowskie^o || (**арк. 280**) ma bydz zawsze. Ktory y teraznieyszemu starszemu Woyska Zaporowskie^o vrodzonemu Bochdanowi Chmielnickiemu⁴⁵⁹ i. k. m., czyniąc go wiernym sługą swym y Rzeczypospolitey, conferuie.

4. Czokolwiek sie dzialo pod czas zamieszania terazniejszego z dopuszczenia Bozego, to wszystko ma bydz w zapomnieniu, nie ma zaden pan pomsty czynic, ani karania etc.

5. Slachcie⁴⁶⁰ tak religiey greckiey, iako y rzymskiey, ktory pod czas tego zamieszania iakimkolwiek sposobem bawili sie przy Woysku Zaporowskim, i. k. m. s panskiey swey clementiey przebacza y występек ich pokrywa. A iezeliby co po ktorym uprosono tak z dobr dziedzicznych, iako y lennych, albo ktorego infamowano, poniewaz to wszytko dzialo sie w terazniejszym zamieszaniu, ma bydz seymową constitutią *subleuatum*⁴⁶¹.

6. Woysko koronne, gdzie kozaczy z rejestrowego sporządzenia będą, w tych miastach stanowisk swoich miec nie mają.

7. Zydzi dzierzawczami, arendarzami nie mają bydz w miastach vkrainnych, gdzie kozaczy pulki swoje mają⁴⁶².

8. Względem zniesienia vniesy iako w Koronie Polskiey y W. X. Litewskim, tudziesz strony czalosci czerkiewny dobr, fundaty ich należących, ktore *antiquitus*⁴⁶³ bywaly, takze wszytkich praw czerkiewnych tak, iako z oyczem metropolitom kiiowskim y z duchowienstwem na seymie blisko przyslym mianowano y postanowiono, iakoby na ządanie oycza metropolity wszytko pozwolono było, i. k. m. dotrzymac gotow, aby sie kazdy cieszel z praw y wolnosci swoich, y mieysce w senacie i. k. m. pozwala metropolicie miec.

9. *Dignitates*⁴⁶⁴ y vrzędy wszelakie woiewodztwie kiiowskim, braclawskim, czerniechowskim rozdawac i. k. m. obywatelow stanu slacheckiego religiey grecki wedlug dawnych praw obieczaie.

10. W miescie Kiiowie, isz tam⁴⁶⁵ uprzywileiowane skoly ruskie, oycowie iezuici nie mają tam uczyc y po innych miastach vkrainnych bydz fundowane, ale gdzie indzie przenieszeni. Skoly zasz wszytkie insze, od dawnych lat fundowane, mają bydz wczale zachowane.

11. Gorzalki szynkowac nie mają, krom tego, co na swoje potrzebe zrobiają, a hurtem wolno mu będzie przedac. Szynki zas miodow, piw y inszych wedlug zwyczaiu bydz mają.

⁴⁵⁹ У рукописі “Chelmnickiemu”. Перед тим закреслено “Chelmisk”.

⁴⁶⁰ У рукописі “Slachcie”.

⁴⁶¹ *subleuatum* – пом’якшене.

⁴⁶² Спершу було написано “swoie mają pulki”.

⁴⁶³ *antiquitus* – віддавна.

⁴⁶⁴ *dignitates* – гідності (сани).

⁴⁶⁵ У рукописі “sam”.

Te puncta maią bydź na seymie utwierdzone blisko przyslym, a teraz o zapomnienie wszitko w miłosci⁴⁶⁶ zgodą [zachować się mają] między obywatelamy ukraynemi a Woyskiem [je^o k. m. y Rptey Zaporowskim]⁴⁶⁷. || (арк. 281)

Опубліковано: Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в государственной коллегии иностранных дел. – Москва, 1822. – Т. III. – С. 451–454;

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – СПб., 1861. – Т. 3. – С. 415–416 (переклад російською);

Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. – Т. I. – С. 105–108;

Летопись Григория Грабянки. – К., 1854. – С. 89–92;

Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – К., 1995. – Т. VIII. – С. 215–217 (переклад українською);

Hrushevsky Mykhailo. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 2002. – Vol. 8: The Cossack Age, 1626–1650. – P. 589–590 (переклад англійською);

Мацьків Теодор. Англійський текст Зборівського договору з 1649 року // Український історик. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1970. – Ч. 1/3. – Док. 3. – С. 119–120 (англійською мовою).

№ 247

30 червня – 15 серпня 1649 р. – Щоденник облоги Збаражжя українськими і татарськими військами

Zaloszny diariusz woyska koronnego, ktorzy beli w obliezeniu pod Zbarazem w obozycie od kozakow y Tatarow krimskich.

Anno Do[min]i 1649 stanąwszy w obozycie pod Zbarazem vltima iuny, to iest dnia 30 miesiacza cerwca nazaiutrz po s. Pietrze y Pawlie apostołach. Zpod Constantinowa przisedszy, krotkie opyszanie cięskych progressow naszych od woyska kozackiego y ordy. Za nastąpieniem ych die 10 iuly regimentarze starsy czy bely: i. m. p. Iędrzy Fierley, kastelan bełsky na mieyscu hetmana koronnego, i. m. p. Stanisław Lanckoronsky, kastelan kamieniecky, y i. m. p. Mikołay Ostrorog, podcasi koro[nny]⁴⁶⁸.

10 iuly w sobotę Chmielniczky y han z ordą swą godzin trzy na dzień na oboz nastąpiel, pogromiwszy nasz podiazd wprzod p. [Adama Hieronima]

⁴⁶⁶ Далі закреслено “згодzie”.

⁴⁶⁷ Останній рядок аркуша обрізано під час переплетення книжки. Текст відновлено за виданням: Собрание государственных грамот и договоров. – М., 1822. – Т. III. – Док. 137. – С. 454.

⁴⁶⁸ На маргінесі надпис: “Beł tez w obozycie y xziązę i. m. Ieremi Wisniowiecky y i. m. p. Koniecz[polsky], chorązy koronny”.

Sieniawskiego⁴⁶⁹ w piątek *die 9 iuly*, który w kilkunastu chorągwy chodził, towarzystwa kilkanascie z kilkaset liudzy straczywszy, bez ięzyka powrocił, a to za złą ordynatą swoją, co sye u nasz zawzdy za niezgodą panow regimentarzow dzyac zwykło. Sám telko Bog nasz ordinował. Woysko tego dnia z obozu wszistko wysło w polie. Xziązę i. m. Wisniowiecky, woiewoda rusky, z swim pułkiem prawe skrzydło trzymał y wprzod sie potykał, potężnie wsparsy ordę. Sám Bog tego człowieka nam prziniosł, gdysz y radą, y męstwem zatrzymał nasz. I. m. p. chorązy koronny [Aleksander] Konieczpolsky srodtkiem swim pułkiem woysku credensował y mężnie stawał bardzo, gdyz ma liudzy pewnye do woiny wybornich, i insze pułky potykały sie po tych. Harczownika bardzo sieła beło z obu stron. Przy naszich za łaską Bożą zostawała victoria. Zabyto murzę, podskarbiego hamskiego, y dostano ięzyka. Ku wieczorowy, otrzymawszy polie, zwiedli woysko w oboz y kopacz sie kazono.

11 iuly w niedzielie po południu ze wszistkych stron armaty 30 dział w koło zatoczywszy, tak kozaczy, iako y wszistkie ordy okiem nieprzebrane ku nom do sturmu nastąpiłi. Wielky strach niebiwały nastąpiel. Processyie z Naswieszszym Sacramentem nas, około wałów hodząc, otrzewieły. Do mroku sturmowały, z dział naybardzy skodząc, gdysz łatwi⁴⁷⁰ beło tego dnia o dzielną kulie, anizeli w powiecie lwowskym tego roku o kokose iaie. Pod iedną chorągwią p. starosty krasnostawskiego [Marka Sobieskiego] y p. [Adama Hieronima] Sieniawskiego zabito kony po kielkunastu y czeliadzy po kielku, y namioty ich, czo podlie siebie stały, pozbyiał z dział y pp. regimentarze beli podrwiełi. Xziązę i. m. Wisniowieczky, ten posiełał woysko, ohotę czyniącz woysku. I. m. p. Mikolay Ostrorog, podczaszy koronny, ten po niem nie ustawał nad mniemanie w pracy y bez poszanowania [siebie]. Z mrokiem odstąpył ze złą bardzo nadzieią nieprzyaciel, gdysz to beł hanowy obieczał Hmielnicky, ze miał w naszym nocowacz obozye, musiał do swego ze wstydem czygnać.

13 iuly we wtorek rano tymze kstałem nastąpiel ze czterech stron do sturmu, || **(арк. 282)** gdzie iako smoła Igli, lezli orda yako hmura, biegiącz do wałów, strzeliały. Przez dzień wielka beła nawałnosc, nad wieczorem i. m. p. Iędrzeia Firlieya, kastellana bełskiego, pułk z wałów naszych iuz beli wiparli.

⁴⁶⁹ Мало би бути “Andrzeja Sierakowskiego” (*Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 214; *Kubala Ludwik*. Oblężenie Zbaraża i pokój pod Zborowem // *Kubala Ludwik*. Szkice historyczne, ser. 1. – Lwów, 1880. – S. 168; Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 174 (no. 2)). В іншій копії: “Świechowskiego” (Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 149. – S. 444; Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego... – S. 169). Про варіант у рукописі Голінського див.: *Frąś Ludwik*. Obrona Zbaraża w r. 1649. – Kraków, 1932. – S. 14 (no. 3).

⁴⁷⁰ У рукописі “łacni”.

*Consilia*⁴⁷¹ iuz były do zomku uciekacz, xzięę Ieremy Wisniowieczky, woiewoda rusky, na to nie pozwolief. Tam Pań Bog nasz ratował, ze s prawy strony odstąpiely, a w tym asz nasz ohotnyk y zpod kazdy chorągwie posielky y chorągwy kilka iazdy, ktore przywioldł mężnie i. m. p. starosta krasnostawsky [Marek Sobieski], wiparli z wałow naszy ich y ich sanc wzięły y chorągwi kilka. A co iazda zaiachała, to wsisci w staw kozaczy topili sie, az wody mało co bełoznacz. Tam zabyto p. [Teofila] Raieckiego⁴⁷², porucnyka p. starosty krakowskiego [Jerzego Sebastiana Lubomirskiego], y towarzistwa kielkanasczye. W noczy z tey okazji połowę obozu wzięto, do dnia okop lepszy stanął y oboz zmykac sie musiał ze wstidem panow regimentarzow, bo wiedząc o potędze [nieprzyacielskiej] na milię równą, wały tocely dla priwat więczey y przestronego stania.

16 iuly w sobotę⁴⁷³ do miasta przededniem potężnie sturmował, gdzie iuz wały y parkany otrzymawszy, od ręcný broni za czułoszczyą p. Korpha [Mikołaj Korff]⁴⁷⁴ wsparo z niemają ych skoda. O mały włosz nie wzięli miasta, ktore y wodę nam zgubic miało.

19 iuly w poniedziałek w noczy po staremu do sturmu, na pułk xzięęcia i. m. naibardzy, y wałamy na staianie małe osipawszy, przez dzień tak z dział, iako y ręcný strzelby bardzo nom skodzieł. Iusz y tam *consilia* niektorich regimentarzow były do zomku uchodzyc, ale xzięę i. m. zadną miarą nie pozwolief. Bardzo sie bely strworzely. Znowu Pań Bog co czini? Dał wielky deszcz, ze ych z wałow z ych topieło, az musiely ustępowacz. W tym naszi skoczyli w wały ich y sturmow kielkadziesiat odięły y popaliely. Z podziwieniem wielkym w tak mokry czasz przez nocz te sturmy gorzały. Ordy kilkanascie tysięczy communiem zkoczyło y precz kozaky naganiały, ale naszy i tym dali mężny odpor. Xzięę i. m. z dobitą bronią tylko sąm stawał y ten po Panu Bogu zatrzymał oboz, posełaiącz p. starostę krasnostawskiego⁴⁷⁵ do regimentarzow. I. m. p. Alexander Konieczpolsky, horązy koronny, po wszistkie czaszi ten iako kawalier [stawał], poszłaiącz p. starostę krasnostawskiego od pułku do pułku, aby ciniel mężne serce, ktory nad spodziewanie cziniel [z] siebie, kilka koni zawsze zmordowawszy, choc łatwy było o kulie około głowy, anizely w obozye grochu zostawało.

⁴⁷¹ *consilia* – поради.

⁴⁷² *Niesiecki Kaspar*. Herbarz polski. – Lipsk, 1841. – T. VIII. – S. 88; *Serczyk Władysław*. Na płonącej Ukrainie: Dzieje Kozaczyzny 1648–1651. – Kraków, 2009. – S. 251.

⁴⁷³ У дійсності йдеться про 17 липня; 16 число припадало на п'ятницю.

⁴⁷⁴ Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 172, 174 (no. 4). У видавців щоденника литовського канцлера – полковник Вільгельм Корф: *Radziwiłł Albrycht Stanisław*. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 215.

⁴⁷⁵ На маргінесі напис: “p. Marek Sobiesky, starosta krasnostawsky”.

20 iuly we wtorek z wiecora nastapył ze wszistkych stron. Noc była bardzo ciemna, od wałów tylko bronie sie musielismy. Przez noc do dnia nakoło nasz wałem otoczyli potężnem y wszistkiemy chorągwiamy gęsto otocily. Na switanu daly ognia y orda, strzelaiąc z łukow, gęsto bardzo nasz psowała, a na oboz od kul, iako od gradu, ukazac sie nie mogli. Cosmi mieli przy łascze Bozy, ze nic to wziac beło po boku, po łbie, a nazad cudownim sposobem odliatiwały bez skody. Kule tak były gęste, [że następującej nocy można było je bezpiecznie zmitać]⁴⁷⁶. Gdy noc przysła, sami [siebie] y konie [o]kopac musielismy, bo nie tak iusz w noczy strzeliali. Kozaci co noc, to bliszsım wałem, az trzecim nasz oszypaly. Sanc tak wysoki [wystawieli], ze w obozie psza naszego zabyialy, bo sie || (**арк. 283**) ludzie w ziemi iako kreczy kreli. Sipali sie ziemia do naszych wałów szamych. Cziniąc wiczniezky ziemne⁴⁷⁷, wipadacz musielismy. Bywało tam wrecz⁴⁷⁸ y kyiamy, kamienmy, procamy, brełamy, ziemyą rozmaiczye. Przez dni dziesięcz co godzina prawie nieustaiące hałaszy. A gdysmi iuz strzymacz nie mogli, mieszały sie tak chorągwie, ze w dimie od strzelby nie znac beło, ktore nasze.

30 iuly przede dniem do bardzo szczisłego mieyscza – około tylko zomku dawszi potężne wały y do miasta, y do przygrotka, zostawiwszy przy starych wałach po kielkunastu człowieka od kazdy horągwie, ustąpicz musielismy. Nie wsedszi w połowicę mieyscza, postrzegli kozaczy y zarasz potężnie nastąpili, ze sie chorągwie pieso obraczac musiały y prawie iusz nie stawało nabyiacz. Ręcną sie spolnie musieli z niemają kielkądziesiąt skodą towarzistwa y czeliadzy syła do wałów ustąpielizmy. Za godzin trzy, takiez wały iako y u nasz wokoło nasz, uszypaly y czo dzien blizy sie sanczowali, na łoczcy nadali trzydzieszczy.

31 iuly potężny do miasta sturm uczinieli y iusz na wałach wzyęli odpor z niemają znacznych kozakow skodą, bo p. bełsky [Andrzej Firlej] y i. m. p. Stanisław Lanckoronsky, kastellan kamienieczky, regimentarz z pułkami swemi tam stanęły.

1 augusti z wiecora, popoywszy woysko gorzałką, do sturmu naybardzi nastapył na xziążęczia i. m. y na miasto. Liec wszistkie horągwie pewną liczbę dawały posiełky. Wzyęli za łaską Bożą ze skodą swą niemają odpor. Granaty ych psowały naybardzy.

5 augu[sti] na switanu xzyążę vcinieł wicieczkę, dano zpod kazdy chorągwie posiełky. Za łaską Bożą kielkaset kozakow w szancach ych wisziecono y chorągwy osm[n]ascie wzięto dobrych, nabrano ięzykow. Nasich beło kilkaset.

⁴⁷⁶ Фраза у квадратних дужках пропущена у рукописі. Відновлено за виданням: Kubala Ludwik. Oblężenie Zbaraża i pokój pod Zborowem // Kubala Ludwik. Szkice historyczne, ser. 1. – Lwów, 1880. – Dok. I. – S. 171.

⁴⁷⁷ Далі у рукописі ще раз “pocziniwszy”.

⁴⁷⁸ У рукописі “wyecz”.

6 *augu[sti]* na switaniu [nieprzyiaciel] ze wszistkych stron do sturmu przipusciel, nad insze przed tym zwicaie, potężnie z wielką resolutyą. Sturmy na kołach [dawszy]⁴⁷⁹, ktore cłowieka 15 niescz musiało, drabini takze wielkie 20 cłowieka toczic musiało. [Było ich]⁴⁸⁰, iako ięzyky sie zgadzaly, 400. Iuz waly nasze swimi chorągwiemi zatykali y w walach naszych pełno ych beło. Wicieczkami y bronią rozna rozmaicie, strzelbą wiparlismi ych liedwie za godzin trzy, ktorych tak w rowach, iako y na pliaczu legło nyemało trupamy, y chorążych niemało z horągwiemi lezało, ktorych z swich walow rowami sie dokopowalo tak, yz swoje chorągwie recuperowaly z placu, lubo sie potężnie bronieło strzelbą z obu stron. Wysipali sance na dwie kopyie około nasz, z tychze sturmow y drabin potężne belluardy zrobili, z ktorich tak szkodzieli⁴⁸¹, skoro swit az do noczy, kto sie telko ukazal, zabyiali. Pod kazdą chorągwią na kazdy dzien namny dziesiątek ludzy, ktorzy bez spowiedzy umierali więcey, bo xzadzca dohodzyc nie mogli, ani ieden drugiego ratowacz mogł, bo y sam na zabitym zabity zostawal bez dusze y ktory zostawal ieszcze || **(апк. 284)** zywy, do noczy na mieysczu liezal. Ratowac brat brata nie smial dla gestych kul. Szanczow tych uszipaly w koło 15, z ktorych we wszistkym obozie, kto sie ukazal, zabyiali. Zaslanialismy płahtamy, namiotamy w naszych walach na wydoku y to nicz nie pomogło, bo dziala na kazdym szanczu miely, z ktorych srodze srotem nabyiali, a kazde ych wistrzelienie nie było darmo. W noczy, gdzie kto zabity, na tymze mieysczu zostal pochowany.

15 *augusti* w dzien Wniebowzięcia Naswieższy Panny Mariey, w niedziele, z swoych walow w nasze waly ziemią podkopali sie na kwatery p. horązego. Zpod roznych chorągwi dawalismy we dnie y w noczy posiłky. Pod nasze wozy podkopiwali sie. Powtykawszy chorągwie na drugą stronę w nasze waly, opanowawszy wicieczky nasze, zesmi im odporu dac nie mogli, hakami zeliaznemy wozy do siebie ciągnęly. Naszi tesz łanczuchamy wiriwali od nich haky. Maznicze zapalone, słomę związaną, zerdziamy z ogniem na wozy phaly. Co godzina więsze biedi cierpielismy zawsze. Y nie telko nam te biedy vprzikrzyli sie, alie tesz bardzi koniom naszym, bo nie maiącz czym kony karmicz, musielismy te zabite y zdechłe na sroty siekacz a wędzyc, a potym, uwędzyszy, znowu na bigos siekali, poszipuiącz mąką, y tak dawalismy koniom, ktoremi sie konie zachowiwały y zeły, od ktorychbyszmy bely niektorzy nie odpadly, gdybi ych beło strzelby nie razono, umieią sie accomodowac *necessitati*.

Zpod Zbaraza z obozu vtrapionego.

Опубликовано: Starożytności historyczne polskie / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1840. – T. 1. – S. 254–260;

⁴⁷⁹ У рукописі “ Sturmy na kołach losi”.

⁴⁸⁰ Відновлено за виданням: *Kubala Ludwik*. Oblężenie Zbaraza i pokój pod Zborowem // *Kubala Ludwik*. Szkice historyczne, ser. 1. – Lwów, 1880. – Dok. I. – S. 173.

⁴⁸¹ У рукописі “zskodzieli”.

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 149. – S. 444–448;

Kubala Ludwik. Oblężenie Zbaraża i pokój pod Zborowem // *Kubala Ludwik*. Szkice historyczne, ser. 1. – Lwów, 1880. – Dok. I. – S. 168–174 (відтворено з чотирьох копій; за основу взято рукопис Мартина Голінського);

Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 3: 1647–1656. – S. 214–218;

Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999. – S. 169–174.

№ 248

1649 р., серпень – вересень. – Новини про зустріч короля Яна Казимира у Львові, а також про повернення татар з Польщі та повстання черні проти Богдана Хмельницького

A tak, gdy zgoda stanęła y pokoy pod Zborowem z Tatory y kozaky, Chmielniczky posłał do kozakow y czerni, aby odstąpieli od oblężenia woyska pod Zbarazem, na czo kozaczy y czerni nie chciała pozwolicz, nie wierząc y zgodzie. Takze Tatarowie napierali sie od nych okupu dwukroc sto tiszęczy talerow twardych, na czo xziązę i. m. Wisniowieckie y z pani regimentarzamy odpowiedziel: “Woliemy garła swe położyc y bycz sie, anizeli sie okupowacz”. Chcyeli sturmu ieszcze sprobowacz kozaczy ostatniego yuz po zgodzie, alie sie im nie zdarzeń, bo ych dobrze z obozu wsparto⁴⁸². A tak odstąpieli od nych, bo ych heiał Hmielnicky odstąpicz czerni. Wzgliędęm i. m. p. [Adama Hieronima] Sieniawskiego okupu, czo beł obieczał od siebie, Tatarom podano, iakoby mieli postąpicz sto dwadziescia tiszęczy Tatarom. A tak uwolnieny zostali.

We Lwowie krolia i. m. witali ich moszcz panowie regimentarze y xziązę i. m. Jeremy y tamze pojednali szie xziązę i. m. z i. m. p. kanclerzem koronnym Ierzym Ossolinskim, bo beł gniew niemały zaset między niemi. Krol i. m. polskie szaty wdział na sie, a niemieckie złożył siebie. || (арк. 285)

Gdy sli Tatarowie nazad s Polsky, wielkie skody poczynieli po Ruszy, Wołyniu, Podoliu y Pokuczju, miasta, wszi paliącz, pustosząc, liudzy wielie szobą w niewolią zabrali tak Zydow, Ruszi, iako y szamych kozakow zony, dzieczy, a czo stare, wisczynali w pięń, iako w Ostrogu, w Szatanowie y w inych wielu mieyskach, bo to tak bydz musiało, iako w pactah iest.

Samych Zydow z pierszey woyni tedy w Constantinopoliu beło na targu pułcwarta tyszjącza, ktore Zydzi tamecny tureczczy wikupieli zaraz y oraz daly za nie okupu osmdziesiąt tiszęczy talerow lewkowych. Ktore uwolniwszy,

⁴⁸² “dobrze z obozu wsparto” y рукописі викреслено.

dali zas szamim na strawę iałmuzni po dwa talery twarde 7 tisięczy talerow, roszelaiącz ych po roznych miastach y panstwach. Nawięcey do Polsky ych przisło. Kiedyby to u nasz, hrzesciãn, taka miłoszcz beła, dałby tho Pañ Bog, iaka iest myędzy Zydy y pogany (alie nie pamiętaiã na to, ze katholiczy).

Krol i. m. obozy oba obwarowawszy y woyska sporzãdziwszy, zeby sie zatrzymały, azby nieprzyiaciel ustãpiel z Ukrainy y stanãł dostatecny pokoy, sam odiechał do Lwowa, a ze Lwowa do Warszawy 25 7bris miał stanãcz. Vniwersały rozesłał krol i. m. na seymiky, na seym walny.

Chmielniczky z kozaky z kupi nie roziechali sie, alie sie dobrze okopał pod Piliawcamy, czekaiącz konkluziey zgody, da P[añ] Bog, seimu y roznie.

Lwowianie, liubo tak rok podiěli niemałe skody przez obliężenie y okupowanie sie kozakom y Tatarom y czo zołnierzom dla swey broni beli dały, teraz znowu musieli sie zlozycz pp. lwowianie, Ormianie y Zydy na 30000 talerow twardych, to iest na szumę złotych dziewiendziesiãt tisięczy⁴⁸³ polskych. A to bydz musiało dla oddania Tatarom drugi szumi trzidziestu tisięczy talerow, gdysz tak w zgodzie stanęło, we dwu niedzieliach. Po ktorã szumę dla odebrania ham posłał swego zarasz posłãcza do Lwowa, a sto y sterdziesci tysięczy talerow twardych po seimie blisko przysłym Tatarom oddacz będzie potrzeba.

Ham y z Tataramy Bar miasto y zomek wiscinał, Ostrog⁴⁸⁴, liud, drugich w niewoliã zabrał. Som we trzidziestu tisięczy komonnika zostawszy, wielkie skody ogniem y miecem poczinel, vpominaiącz sie nagrody y zapłaty od Hmielniczkiego y kozakow za tho, ze go zaciãgnęły, pretenduiącz sobie skodę niemałą y zgubę, wielie woyska tatarzskiego, aby mu tho nagrodzily.

Hłopy, cern, zebrawszy sie ych kielkadziesiãt tysięczy, Hmielniczkiego obliegłi, chcãcz go dostacz y kozaczky starsyni o tho, ze szie zgodzieli z kroliem i. m., nie chcãcz chłopy pozwolicz na zgodę, telko zeby iusz beli sobie wol- || (**арк. 286**) ny, a nie bely nikomu poddany, ani zeby nad szobã panow nie miely dziedzienych, nie chcãcz szie do domow swych wraczacz, dayãcz przyczinę tę chłopy: piersa, ze sie boiã swoych panow, aby ych nie karali o te bunt y rebella; druga, ze sie nie ma po czo do domu wroczyć, bo wszistko spustoszałe, nie maiãcz nicz bydła w oborze, w stodolie, ani na poliu zasziãnia; trzecia, ze ym Tatarowie zabrali zony, dzieczy, czeliadz wiginęła, bydło, ze nie maiã czym robycz. A tak Hmielniczky y z kozaky swemy, czasz vpatrzywszy, na nich, gdy szie vbespiecely, uderzył na nych y poraziel ych srodze na kielkadziesiãt tysięczy. Y tak ustawicna wrzawa między niemi panuie y bitwa. A Tatarowie y cham z pewnã częsciã woyska komonnego czeka obiecanej szumy na pewnich mieyszczach vkraynskych, chcãcz tam y zymowacz, y ostatniego koncza zgody seymu.

⁴⁸³ Слово дописане над рядком.

⁴⁸⁴ Слово дописане над рядком.

1649 р., жовтень. – Нотатки Мартина Голінського про нові призначення у Краківському воєводстві, сеймик у Прошовичах, смерть Андрія Фірля та інші новини

25 8bris 1649⁴⁸⁵. Woiewodztwo krakowskie krol i. m. dał xziążęciu i. m. [Władysławowi] Dominikowy Zasławskiemu y Ostrogskiemu, ktori bę woiewodą sęndomierzskym. A woiewodztwo dał krol i. m. i. m. p. Iędrzy Fierlieiowy sęndomierzskie, ktori bę kastelanem bęlskym y chetmanem na mieysczu koronnego.

Podwoiewodzym krakowskym został i. m. p. Ion Ligęza. Witałem go od pp. kacmarzow die 25 8bris 1649 y darowali mu *honorarium*⁴⁸⁶ zł[otych] trzydziescy. Sukolietorem został w Kazimierzu p.⁴⁸⁷ Sertowsky, a w Krakowie p. Frączowycz y na Kliepa[rzu].

29 8bris⁴⁸⁸. Przysła nowyna, ze umarł i. m. p. Iędrzy Fierliey, nominat woiewoda sęndomierzsky, na ten czas hetmon koronny, ktori bę w obozie pod Zbarazem (wiary bę lutersky).

Cesarzowa i. m. vmarła [Maria Leopoldina], małzonka cesarza i. m. Ferdinanda Trzeciego, Wiedniu. || (арк. 287)

Die 11 octobris seymik bę w Proslowyczach na seym walni warsawsky. Bę marszałkiem na nim obrany i. m. p. Ion Wieliopolsky, starosta bieczky. Bę posłem od krolia i. m. na seymyk i. m. p. [Stanisław] Rupniowsky, ktori pewne artykuły od krolia i. m. podał: aby żołnierzowy zapłatę omisliano tak kwarczianemu, yako y swiezo zaciągnięnemu; aby Tatarom zatrzymane kozuchy zapłacono y swiezo szumę obieczaną oddano; aby kroliowey⁴⁸⁹ imszy do stołu prziciniono prowiantu za iey chęczy oswiadczenie, ktore czynieła y czini przeciwko Rzeczypospolitey y wdzięcnoscią nagrodzono; aby dlugi bę popłacone; aby trzech kozakow, ktorzy wiarę swą przy kroliu i. m. oswiadczyli, beli nobilitowani; aby nobilitowano p. ...⁴⁹⁰ zasłużonego o uspokoieniu dalsym z nieprzyiacieliem y aby metropolit kyiowsky miał stółek w senaczye.

⁴⁸⁵ Дописано на маргінесі, і далі: “Nie wiezdaiącz, przy[i]echał do ogroda Ciglierowskiego”.

⁴⁸⁶ *honorarium* – подарунок, винагорода.

⁴⁸⁷ Далі пропущено місце для імені.

⁴⁸⁸ Дата дописана на маргінесі.

⁴⁸⁹ У рукописі “kroliowy”.

⁴⁹⁰ Далі Голінським пропущено місце для імені. В інструкції сеймику послам на сейм від 11 жовтня 1649 р. питання nobilitації стосувалося лише трьох козаків – Івана Ганджі, Семена Забузького та Яська Ясноборського (Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 392 (no. 24); див. далі ще док. 250, п. 13). У п. 22 інструкції говорилося про Самуеля Болестрашицького: “Konstytucja sejmu prze-

№ 250

11 жовтня 1649 р., Прошовичі. – Переказ інструкції послам на варшавський сейм 22 листопада 1649 року, ухваленої на сеймику Краківського воєводства у Прошовичах, з коментарем Мартина Голінського

Instructya i. m. p. posłom na seym blisko przysły na seymiku prosowskim 11 octobris 1649.

1. Ich moszcz panowie posłowie *ante omnia*⁴⁹¹ kroliowy i. m. panu naszemu myłoszczywemu obfitych *a summo dispensatore*⁴⁹² długotrwałego panowania y po oddaniu wiernego poddanstwa naszego podziękuią ie^o k. m. panu n. m., ktorí *consecrando uitam*⁴⁹³ dla całoszczy oyczynny swoiey *in primis obiciendo sese periculis grauissimam* usmierzył *tempestatem*⁴⁹⁴ y dawną *omnium uotis et suspitiis* požadaną *restituit* panstwom swoym *tranquillitatem*⁴⁹⁵, y ktorich *chostes* uznał *infensis[s]imos*⁴⁹⁶, onych serca *amore* uiąwszy *paterno militari* obowiązał *sacramento*⁴⁹⁷ y sobie, y Rzeczypospolitey *in euum fecit stipendiarios*⁴⁹⁸.

2. Aby *bene meriti de Repub[lica] suorum laborum*⁴⁹⁹ odnoszyli wdzięcnosc y podziękowanie tak ich m. pp. regimentarzom, iako tesz y wszystkim ich msciom tym, ktorzy poctami znacnemy *iuuerunt Rempublicam*⁵⁰⁰.

3. Ze instructiey krolia i. m. pana n. m. *proposita* widzemy bydz *maxima ex parte* te, ktore *non particulariter*, ale *raczey communicato consilio omnium ordinum Regni decidi et statui* maią⁵⁰¹. Zaczym daięmi *plenariam et absolutam potestatem*⁵⁰² ie^o k. m. y posłom naszym.

szłego *coronationis* o przywróceniu do czci pewnych osób tąż kostytucją wyrażonych, aby do efektu przywiezdziona była, starać się będą ichm. panowie posłowie”.

⁴⁹¹ *ante omnia* – передусім.

⁴⁹² *a summo dispensatore* – від найвищого подателя.

⁴⁹³ *consecrando uitam* – посвяченням життя.

⁴⁹⁴ *in primis obiciendo sese periculis grauissimam* usmierzył *tempestatem* – наражаючи себе у перших рядах на небезпеки, втихомирив найтяжчу бурю.

⁴⁹⁵ dawną *omnium uotis et suspitiis* požadaną *restituit* panstwom swoym *tranquillitatem* – повернув своїм державам давній жаданий спокій, який усі очікували та передчували.

⁴⁹⁶ *hostes* uznał *infensissimos* – визнав неприятелів вельми ворожих.

⁴⁹⁷ onych serca *amore* uiąwszy *paterno, militari* obowiązał *sacramento* – їхні serca полонив батьківською любов’ю і зобов’язав військовою присягою.

⁴⁹⁸ *in euum fecit stipendiarios* – на віки вчинив [їх найманими] жовнірами.

⁴⁹⁹ *bene meriti de Republica suorum laborum* – добре заслужені своїми трудами для Речі Посполитої.

⁵⁰⁰ *iuuerunt Rempublicam* – допомагали Речі Посполитій.

⁵⁰¹ *proposita* widzemy bydz *maxima ex parte* te, ktore *non particulariter*, ale *raczey communicato consilio omnium ordinum Regni decidi et statui* maią – бачимо, що пропозиції є найбільшою мірою ті, які мають вирішуватися та постановлятися не індивідуально, а спільною нарадою всіх станів королівства.

⁵⁰² *plenariam et absolutam potestatem* – повну та цілковиту владу.

4. O zapłatę żołnierzom ich m. pp. posłowie *sedula[m] curam adhibebunt*, a *isz in aequali Reipub[lica] aequalia* wszisczy *onera* ponoszycz maia⁵⁰³, dla tegoz ich m. pp. posłowie *instabunt*⁵⁰⁴, aby *coaequatia*⁵⁰⁵ woiewodztw tak w podatkach, iako w stawieniu żołnierza *competenter*⁵⁰⁶ odprawiona, takze liczba od i. m. p. podskarbiego koronnego [Jana Mikołaja Daniłowicza] Rzeczypospoli[tey] odebrana była.

5. Comissia lwowska swiezo przez ich m. pp. regimentarzew odprawiona *quantitatem onerum ad deportationem debitorum*⁵⁰⁷ nam pokazała, na ktorych || (арк. 288) wypłaczenye *ordinary Regip[ublicae] proventus non sufficeunt*⁵⁰⁸. Dla tegoz ih m. pp. posłowe *inibunt media*⁵⁰⁹, ktoremyby przez znacnego wciążeny ubogych poddanych te ciężary uspokoione bydz mogły.

6. Takze ich m. p., *bona Reipub[licae]*⁵¹⁰ uzywaiący, w terazniejszych długach oyczyzną poratuya, gdy kozdy z ih mscziow tak duchownych, iako y swietczy, ktoremu od początku seymu przysłego *bona Regipub[licae]* conferowane będą *medietatem omnium proventorum*⁵¹¹ pierwszego roku dzierzawy swey do skarbu koronnego wniesie.

7. Zeby commissya Swedamy o zawarczye wiecznego pokoju iako nayprędzę dosta y zeby commissarzow naznaczyli, upraszacz.

8. Gorącą instantią do krolia i. m. vczinią ich m. pp. posłowie, aby tak do Porty Ottomansky, iako y do inszych postronnych panow byly posłowie expedyowany, gdyz przez to teraz Rzeczypospolita *ad tantam calamitatem*⁵¹² przysła.

9. Za kroliową imosczyą wniesioney od krolia i. m. intercessiey przyhilia sie ich m. pp. posłowie do zgydy inszych woiewodztw, wdzięnie od kroliowey i. m. ku Rzeczypospolitey offiarowany przymińcz affect.

10. Wnioszą instantią ich m. pp. posłowie za i. m. p. chorążym czerniechowskim [Krzysztofem Sianożęckim (Sianoszowskim)]⁵¹³ do i. k. m., aby iako *bene meritus ciuis*⁵¹⁴ od krolia i. m. był wsparty y poratowany.

⁵⁰³ *in aequali Reipub[lica] aequalia* wszisczy *onera* ponoszycz maia – у рівній державі всі мають нести рівні тягари.

⁵⁰⁴ *instabunt* – наполягатимуть.

⁵⁰⁵ *coaequatia* – урівняння.

⁵⁰⁶ *competenter* – належно.

⁵⁰⁷ *quantitatem onerum ad deportationem debitorum* – кількість тягарів для ліквідації заборгованостей.

⁵⁰⁸ *ordinarii Regipublicae proventus non sufficiunt* – звичайних прибутків Речі Посполитій не вистачає.

⁵⁰⁹ *inibunt media* – винайдуть засоби.

⁵¹⁰ *bona Reipublicae* – майно Речі Посполитої.

⁵¹¹ *medietatem omnium proventorum* – половину всіх доходів.

⁵¹² *ad tantam calamitatem* – до такого нещастя.

⁵¹³ Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas i Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 147.

⁵¹⁴ *bene meritus civis* – добре заслужений громадянин.

11. *Lege publica cauere*⁵¹⁵, aby listy przypowiedne bez consensu seymowego nie były dawane.

12. Za nierychłym wydaniem vniwersałow na pospolite rusenie zadnego Reczpospoli[ta] *subsidiium*⁵¹⁶ nie odniosła, tylko *privatorum opes et substantiae sunt diminutae*⁵¹⁷, zaczym, iezelyby kiedy Rzeczypospol[itey] do niego miało przyszc *non uiritim*, ale *secundum quantitatem laneorum ad instar* woiewodztwa podliaskiego⁵¹⁸, aby namowione y *in uolumen legum*⁵¹⁹ było wpisane.

13. Ich m. pp. poslowie intercessyą wnioszą za trzema kozakamy Gancziem, Zabuskim, Ianuszem [Iwan Gandza, Semen Zabuski, Jaško Jasnoborski]⁵²⁰, aby ych nobilitowono za ych wiernoszcz y usłугy.

14. Wnioszą ih m. pp. posłowie z myłosczy bratersky do krolia i. m. y stanow koronnych prozbę, iakoby ich m. pp. hetmany [Mikołaj Potocki i Marcin Kalinowski] y riczerzstwo, w hordzie zostayące, eliberowane bydz mogło, co aby *sorciatur effectum omnino procurabunt*⁵²¹.

15. Fortificatia miasta Lwowa iako iest potrzebna Rzeczypospo[litey] *recenti edocti sumus casu*⁵²². Zaczym, aby tesz y Krakow był fortifikowany, znioszą sie ich m. pp. posłowie z inszemy woiewodztwamy, aby sposob fortificathey tych obudwu miast był namowiony.

16. Iakosmy *vnanimi consensu*⁵²³ ich m. pp. posłom na seym *coronationis*⁵²⁴ obranim zliczyli byly, aby *merita*⁵²⁵ iesczy pana margrabie woiewody braclawskiego [Władysława Myszkowskiego] *in facie Regipublice* przelozywszy *consens*⁵²⁶ na arendę szesciulietnią *dobr ordinationi*⁵²⁷ podległych otrzymali bely, tak y teraz ich m. zliczamy, aby do pierwszych artykułow y te- || (арк. 289)

⁵¹⁵ *lege publica cavere* – застерегти публічним законом.

⁵¹⁶ *subsidiium* – допомога.

⁵¹⁷ *privatorum opes et substantiae sunt diminutae* – зменшилися майно та засоби приватних осіб.

⁵¹⁸ *non uiritim*, ale *secundum quantitatem laneorum ad instar* woiewodztwa podliaskiego – на поокремо, але відповідно до кількості ланів, на зразок Підляського воєводства.

⁵¹⁹ *in volumen legum* – у звід законів.

⁵²⁰ *Volumina legum*. – Petersburg, 1860. – Т. 4. – S. 132.

⁵²¹ *sorciatur effectum omnino procurabunt* – повністю потурбуються, щоб цей було виконано.

⁵²² *recenti edocti sumus casu* – ми навчені недавнім випадком.

⁵²³ *unanimi consensu* – за одностайною згодою.

⁵²⁴ seym *coronationis* – коронаційний сейм.

⁵²⁵ *merita* – заслуги.

⁵²⁶ *in facie Regipublice przelozywszy consens* – представивши згоду перед лицем Речі Посполитої.

⁵²⁷ *ordinationi* – ординації.

razniejszey zgody naszej stoszuiacz sie, *desiderium*⁵²⁸ i. m. p. margrabie wykonali.

17. Artykuły nasze na seymie coronathey podane seimiku naszego przesłego reassumuiemy.

18. Iako *bene meriti*⁵²⁹ godni są przy zapłacie wszelkiej wdzięcnosczy, tak czy, ktorzy z placzu pouchodzyli, – wszelkiej kary y nagany. A tak ich m. pp. posłowie wniosą prozbę do krolia i. m., aby na tych *serio*⁵³⁰ animaduertował.

19. Zydzy dwoie pogłowne pod tą nagłą potrzebę Rzeczypos[politey], aby dali do skarbu Rzeczypospolitey.

20. Czopowe iedno na trzy liata rok po rok y 6 poborow naznaczeli *ex nunc*⁵³¹. Czopowe[go] exactorem i. m. p. Stanisław⁵³² Chrzęstowsky, poczędek krakowsky.

A poborczą i. m. p. Iakub Charzowsky do wibierania 6 poborow woiewodztwie krakow[skim], ktore pobori mają sie zaraz pocącz wibierac *die 1 9bris*, a skoncic sie *ultima 9bris*, tak uniwersały widane.

Posłamy na seym obrany seymiku prosowskiego są czy ich moszcz: i. m. p. Ion Wieliopolsky, starosta bieczky; i. m. p. Stephan Koriczinsky, starosta oswięc[imski]; i. m. p. [Stanisław] Chrzęstowsky, podsędek krakowsky; i. m. p.⁵³³ [Hieronim] Smetanka, podstarosczy krak[owsky]; i. m. p. Iąn Dęmbinsky; i. m. p.⁵³⁴ [Władysław] Lubowieczky.

Опубліковано: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2. – Dok. CXXV–154. – S. 388–392.

№ 251

18 жовтня – 17 листопада 1649 р. – Нотатки Мартина Голінського про стації кварцяної армії в Казимири, Кракові та околицях

Sly na lieżą chorągwie z obozu za burmistrzostwa p. [Wojciecha] Zawady, ktorzy chcieli stacz w Kazimierz. Nie stali, są odprawieni przistoinie.

1. *Die 18 8bris 1649*⁵³⁵ trzy chorągwie draganskie z pułku i. m. p. [Andrzeja] Fierlieia, woiewody sędomierzskiego. Beł nad ni obersterem starsim i. m. p. Maier. Chcieli stacz w Kazimierz, alie ym nie dopuszczeli pp. raice,

⁵²⁸ *desiderium* – бажання.

⁵²⁹ *bene meriti* – добре заслужені.

⁵³⁰ *serio* – поважно.

⁵³¹ *ex nunc* – відтепер.

⁵³² Дописано над рядком.

⁵³³ Далі пропущено місце для імені.

⁵³⁴ Далі пропущено місце для імені.

⁵³⁵ Дата написана на маргінесі.

maiąc konstitutią po sobie wvólnienia od stanowisk 1635. Dano im przecię z łasky kontentatyą kopowych talerow dziesięc, wina parę garczy, ryb, karpi 4, scukę iednę, owsza parę korczy y wina, czestuiącz ych samych⁵³⁶. Czi beli w obozie w obliężeniu pod Zbarazem. A tak, nie staiącz w Kazimierz, przesly przez Kazimierz telko doscz nędznie y ubogo, odarto, bosu, drudzy bez bronii, iedni konno, drudzi pieso, co konie potracili: iedne poiedli, a drugie wyzdychaly. Dwie chorągwie pieso sły, nie beło ych sta, a konno iedna. Pod nią koni sesczdziesiąt słabych iechało. Lieżą naznacono ym w opactwie moglielskim.

2. 20 *8bris* przesła chorągiew draganska konna przez miasto Kazimierz i. m. p. [Aleksandra Michała] Lubomirskiego, chrabie na Wisniczu, koniuszego koronnego. Nicz ym nie dano z Kazimierza, ani nie...⁵³⁷.

3. 23 *8bris* przesła chorągiew kozacka i. m. p. horążego wołyńskiego Czetnera⁵³⁸ przez Kazimierz na lieżą do Skawini y Lanckorony, tam im naznaczono. Ktorzi na Klieparzu staly przez trzi dni i iesc im musieli dawac. Hcieli tesz y w Kazimierzu stacz, alie im pp. raicze nie hcieli pozwolicz. Iednak z hęczy posłalismi ym do gospody na Kliepar[z]* i. m. p. porucnikowy w piątek 22 *8bris* karpi 4 po g[ro]sz[y] 12, scukę iednę za zł[oty] 1/15 y parę garczy wina y kwartę, okrom tego, czo [o]ni pielii, gdy beli u p. burmistrza [Wojciecha Zawady]. || (апк. 290)

4. Die 28 *octobris* chorągiew draganow xziążęcia i. m. [Władysława] Dominika [Zasławskiego], chrabie na Tarnowie, woiewody krakowskiego, hcieli stacz w Kazimierzu u nasz y iuz gospody popiszali. Sli panowie raicze y p. burmistrz Woiciech Zawada do i. m. x. Wituskiego, ktory w kochaniu u xziążęcya i. m. iest y wszistkym rządzy, prosieli go, aby nie stali za pewną contentatyą y starszego sługi xziążęcia i. m. zakazali. A tak panowie kapitanowy posłali na Klieparz do gospody ryb y wina parę garczy y dali talerow kopowych dlia companiey 20, piszarzom 4, trębaczom 1, okrom wina, czo wipieli. Na Klieparzu stali z 5 dni, musieli ych podimowacz chliebem z uprzykrzeniem y skoda⁵³⁹.

29 [*octobris*] w piątek do Zydow cziz dragani posli gospody zapiszowac. Nie hciono ych puszczyc, zamkniono⁵⁴⁰ bromę przed nimi. Otworzeli sobie y musieli im bydz radzy Zydkowie.

⁵³⁶ Надпис на маргінесі “Склатка на зо́лнєрза пєрша по зл[отых] 4. Склатка друга по зл[отых] 6”.

⁵³⁷ Аркуш пошкоджено, одне слово нерозбірливе.

⁵³⁸ Ймовірно, йдеться про подільського хорунжого Олександра Цетнера, який брав участь в обороні Збаража на чолі панцерної хоругви (*Lasocki Zygmunt. Cetner Aleksander // Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1937. – Т. III. – S. 236–237). У 1649 р. волинськими хорунжими були Данієль Малінський (1628–1649) і Казимир Малінський (1649–1654) (*Urzednicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Marian Wolski*. – Kórnik, 2007. – S. 171, 129 (no. 599, 600)).

⁵³⁹ Надпис на маргінесі “Склатка на [z]о́лнє[rza]* по зл[отых] 4”.

⁵⁴⁰ У рукописі “zamkniono”.

5. *30 octobris* w sobotę przisli żołnierze i. m. p. Ierzego Lubomierskiego, generała krakowskiego, zpod chorągwie i. m. vsarzszy, którzy beli w obliężeniu pod Zbarazem. Mieli rochmistrzēm i. m. p. [Teofila] Raieckiego, tēn zginął tamze. Mieli lieżā w Miechowie, a przypisano ym wszistkie wielgorzādy dlia staty⁵⁴¹. Dali im klieparzanie zł[otych] 300, a z Kazimierza zł[otych] 400 na chorągiew, samym towarzisom trzem zł[otych] 100. A czo wina, iedzenia na zł[otych] 50 kostowało. Obiad u p. burmistrza Zawady w sobotę, iedli suchotamy, wina nie pieli, telko małmaziją ieden, drugi peterciment, trzeci hlieb a wodę. Celiadzi wina kazali dac, piwo bieżanowskie pieli. Popiwszy sie, odesli⁵⁴².

6. *Die 13 9bris* w sobotę p. Adom Wachlikowycz przyiął burmistrzstwo za p. Daniela Małyszę, koji priwatnie do niego list pisał z Puław, zliczając mu swoi urząd do przyiazdu swego. Chcieli niektorzy pp. raice, aby tēn urząd poset translaps dlia tego, ze nie pisał do panow radziec wszistkych, y aby potym to nie beło, kazali to zapiszacz, tēn raz ięno pozwoliwszy trzymac p. Wachlikowiczowy.

Die 15 9bris w poniedziłek żołnierze przyiechali do Kazimierza xziążęcia [Samuela Karola] Koreczkiego vsarska. Chcyeli stacz w Kazimierzu y gospody gwałtem pocęli popiszowacz, sługę sobie wzyąwszy y obuchēm ięmu dawsy, aby im gospody vkazował⁵⁴³. Stali panowie do nich, prosząc ych na ratusz. Nie chcieli przisc. Wislismi do nych w rinek, prosząc ych, aby nie następowali, ze mami constitutyą, koja nasz vwalnia 1635 od żołnierzow, y mandat swiezy od niasnieysegro krolia i. m. Iona Kazimierza, vwalniając nasz od żołnierza. Nie dbaly na tho nicz. Wiehali do p. burmistrza gwałtem. Iesch im y z celiadzią dacz musiał tym piszarzom (beło ych do 20 koni)⁵⁴⁴, gorzałky, wina y na chorągiew zł[otych] 250, a timze piszarzom zł[otych] 50. V Kurozwięckiego konie stały y tam sie naprzykrzely ięmu bardzo y panow nie uszanowali słowy nie ucziwemy. A tho dlia tego, ze do nich z ratusza nie chcieli yszc panowie do kamięnce, gdy beli u p. burmistrza. Stali na Klieparzu trzi dni. Miasto Krakow zamkniono przed niemi w poniedziłek y we wtorek.

[*Die*] 17 [9bris] żołnierze zpod horągwie i. m. p. starosty stobniczkiego [Krzysztofa Baldwina Ossolińskiego], koji zginął pod Zborowem, przyiechali na Stradom y chcieli, aby im Stradom na stanowisko puszczo sąm, daiąc tę przicinę, ze im to naznacono, czo do fary Wszistkych Świętych naliezy. Odprawili ych panowie raicze, ze to iest iedno miasto Kazimierz y Stradom. Dalismi iuz tesz inszim, onim nicz nie pozwolili y nie daly. || (арк. 291)

⁵⁴¹ Надпис на маргінесі “[S]kátka* na żołnierze po zł[otych] 4”.

⁵⁴² Надпис на маргінесі (перше слово нерозб.) “...na to daly, chlieb wzyęli”.

⁵⁴³ Надпис на маргінесі “pisarze (нерозб.) nagorszy beł”.

⁵⁴⁴ У рукописі дужки відсутні.

1649 р., вересень. – Розпис жовнірських стацій у Короні Польській після повернення війська зі Зборівської кампанії з коментарем Мартина Голінського⁵⁴⁵

Dispositia woyska ie^o k. m. pana naszego miłoszcziwego na stanowyska naznaczona in 7bri⁵⁴⁶ po zaskonczeniu zgody pod Zborowem die 19 augu[sti] 1649, którą we Lwowie postanowyl.

Na pułk i. m. p. [Andrzeja] Fierlieia, woiewody sędomierzskiego, woiewodztwo krakowski[e]*, sieraczkie, ziemia wielunska.

Na pułk i. m. p. Stanisława Lanckoronskiego, kastelana kamienieckiego, woiewodz[two]* lubelskie, płockie, mazowieckye.

Na pułk i. m. p. Mykołaiia Ostroroga, podczasego koronnego, woiewodztwo sędomierzskie, bełskie, łączickie.

Regimentom czudzoziemskim piesym⁵⁴⁷ na teraznieysey expeditiey, przy b[o]ku* i. k. m. będącym:

i. m. p. obersterowy [Fromholdowi von Ludinghausenu] Wolphowy z suplementem lwowska y zydaczowska ziemia;

i. m. p. Chubaldowy [Krzysztof Houvald] przemiska ziemia.

Chorągwiам 10, w obozie glińianskym będączym, naznaceł krol i. m. sanocką zie[mie]*.

Woysko, które ieszcze nadciągnęło, tak krol i. m. *disponere*⁵⁴⁸ raczył:

pułk i. m. p. Zigmunta Przyemskiego w Kamienczu z dragani swemi;

pułk xziążęcia i. m. [Radziwiłła]⁵⁴⁹ w Barze;

pułk i. m. p. woiewody chełmińskiego [Jana Kossa] w Trębowlu.

Zostaie ieszcze cworo woiewodztw⁵⁵⁰, które nie są naznaczone nikomu na stanowyska, ani na chlieb, iakie iest podolskie, rawskie, brzeskie, inowłocławskie y Wołynia więtsza częszcz, bo tam naznaczono iedno Łuczka a Kowel xziążęcia i. m. p. woiewody krakowskiego⁵⁵¹ [Władysława Dominika Zasławskiego].

W tych wszistkych woiewodztwach y ziemiach taka statya iest postanowiona miary sędomierzsky: zyta korczy trzy, pszenice korzec ieden, ięcmięnia korczy trzy, grochu korzec [1]*, krup korzec 1, iagiel korzec 1, owsza korczy 19, siano wozow 4, iałowica [1]*, połecz mięsa 1, masła kwart 15, sera 30, olieniu kwart 2, baranow 2, kur 30, gęsy 15, drew wozow 13.

⁵⁴⁵ Див. також той самий документ з іншої копії: док. 215.

⁵⁴⁶ in *septembri* – у вересні.

⁵⁴⁷ У рукописі “piesey”.

⁵⁴⁸ *disponere* – розмістити.

⁵⁴⁹ Див. вище коментар у цьому місці до док. 215.

⁵⁵⁰ У рукописі “woiewodztwo”.

⁵⁵¹ У краківській копії: “Łuczka a Kowel xzeiu imci panu woiewodzie krakowskie-mu” (Бібліотека Чарторийських у Кракові. Відділ рукописів, од. зб. 2247/IV, арк. 60).

Na żołnieza piesego taką statą pienną krol i. m. postanowyc raczył, aby nad to chleba więcej nie braly: na oberstera na tidzię zł[otych] 30, obersterowy legmantowy zł[otych] 15, maiorowy zł[otych] 12, kapitanowy zł[otych] 10, le[y]chmantowy* zł[otych] 8, chorążemu zł[otych] 6, kwatir magistrowy zł[otych] 4, monster sreyberowy zł[otych] 3, serientowy zł[otych] 4, kapraliowy zł[otych] 3, gifreiterowy zł[otych] 2/10, żołnierzowy piesemu zł[otych] 2.

Żołnierze z iednego łanu tę statą oszczowali sobie na zło[tych] pułtorasta y tak wicziągali z hłopow, liubo mandat wiset, zeby to brono, y tak rozumiecz mayą, z całej wszy. Mni na to dbali, brali, iako kędy mogli, tak z duchownich, kroliewskych y sliacheckym maiętnosciom nie przepuszczili, wielkie sk[ody]* przez statye poczin[iely]*...⁵⁵² || (арк. 292)

Опубліковано: Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Упоряд. о. Ю. Мицик. – К., 2012. – Т. 1: 1648–1649 рр. – Док. 246–в. – С. 390–392.

№ 253

31 жовтня 1649 р. – Новини з Варшави про бунти черні проти Богдана Хмельницького

Z Warszawy nowiny *die vltima 8bris*⁵⁵³ od i. m. p. [Franciszka] Ionkowskiego.

Ze między kozaky a cernią wrzawa y niezgoda, Chmielnickiego obliegli na zomku iednym cern y z częścią kozakow, ktorzi sie przilęceli do hłopow, chcąc dostacz Chmielnickiego. Takze do krolia i. m. cern, to iest chłopi, wisłali posły swe do Warszawy, ofiaruiąc poddanstwo y wiernosz swoię, y Chmielnickiego dostawszy, chcą oddac kroluiowy i. m. (alie to wszistko pod pokriwką na zdradzie czynieli chłopy y kozaczy, a to dlia tego, zeby znowu ubezpieconych panow y wszistko woysko koronne wzgłiędem pokoiu y zgody zastaly nie gotowych, iakoz to słychac beło od roznych, ze Chmiel kazał miecz pogotowiu armatę, prochy, zywnosz na bliską wiosnę).

№ 254

1649 р., листопад – грудень. – Новина про подорож польських урядовців до Риму на святкування ювілейного року

Wielie panow znacnych senatorow do Rzymu sie zbieralo wyiechacz s Polsky na swięty rok walni iubilieus, ktory przypada *anno Domini 1650*. A

⁵⁵² Далі пошкоджено останній рядок аркуша.

⁵⁵³ *die ultima Octobris* – останній день жовтня.

nie bywa taky, aze we 25 liat. Pozwoliono było na seymie pewnym ich moszcziom panom senatorom koronationis, iako i. m. x. Woyciechowy Mikołaiowy Gniewoszowy, biskupowy kuiawskiemu (tę pojechał)⁵⁵⁴, także i. m. p. Ierzemu Osolinskiemu, kanclerzowy koronnemu, y Olbrichtowy Stanisławowy xziążęciu Radziwiłowy, kanclerzowy W. X. Litewskiego. Alie zasz zatrzymacz sie krol i. m. kazał y inim panom wieliom, a tho dla wielkiego niebespiecienstwa znowu od chłopow y kozakow vkrainnych y dla vspokoienia dalsego tey woyny. I. m. p.⁵⁵⁵ [Jan] Zamoysky, starosta kałusky, pojechał do Rzymu y i. m. p. Ierzy Lubomierzsky, starosta krakowsky⁵⁵⁶, y i. m. x. [Mikołaj] Gniewoz, biskup kuiawsky, kanoniczy krakowszcy: i. m. x. [Wojciech] Koriczinsky, i. m. x. [Jan] Skarsewsky⁵⁵⁷ i inyh wielie.

№ 255

1649 р., осінь. – Новини про укладення реєстру Війська Запорозького та інші події

Hmielniczky woysko w registr kozakow przymował y wpisował, dobie-raiącz, zeby było woyska kozackiego sterdzieszcy tisięczy według zgody z krolem i. m. pod Zborowem. A od kazdego kozaka, co go do rejestru wpi-szuie, to mu kazdy po zł[otych] 15 dacz muszy za tho, ze go w służbę przy-muie (iaky wimisł piniędzy zebrania u tego Hmielia!). A zeby bely pogotowiu liubo do woyni, liubo do pokoju postanowionego, roskazał. Iakosz po zgodzie, przyiechawszy zpod Zborowa, kazał 80 sliachty, czo miał u siebie więzieniu, posczynacz. I. m. p.⁵⁵⁸ [Andrzeja] Potoczkiego, ktorego w Barze wzywał pod pewną vmową y poddaniem sie, zywo kazał zakopac w zyęmię, a i. m. p. [Stefan] Czarneczky, pułkownyk, y z kielką lyedwo vziekl od niego z wię-zienia.

Lwowianie sie fortyfykuyą, wał koło siebie blionky (?) y w zywnosz sie przycziniaią.

Bar kozaczy znowu opanowali y Ostrog, ludzi niemało wygubiwszy. ||
(арк. 293)

⁵⁵⁴ У рукописі дужки відсутні.

⁵⁵⁵ Далі пропущено місце для імені.

⁵⁵⁶ У рядку над закресленим “pojechał do Rzymu” дописано “nie pojechał”.

⁵⁵⁷ *Łętowski Ludwik*. Katalog biskupów, pralatów i kanoników krakowskich: Prałaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1853. – T. IV. – S. 48.

⁵⁵⁸ Далі пропущено місце для імені.

№ 256

22 листопада 1649 р., Варшава. – Нотатка Мартина Голінського про початок роботи сейму

Die 22 9bris seym sie począł Warszawie, day Boze szczęśliwie.

№ 257

24 листопада – 14 грудня 1649 р. – Новини про жовнірські стації в Казимири, Кракові та околицях, про смерть Лукаша Опалінського, Адама Казановського та інші відомості

Воїни.

24 9bris за burmistrzostwa p. Adama Wachlikowicza, które odprawował за p. Daniela Małyszę, dragania, która stała na Zwierzinczu i. m. p. starosty krakow[skiego] [Jerzego Sebastiana Lubomirskiego], chcieli stacz w Kazimierzu y iuz poczęli rozpiszowacz gospody. Miasto zamknięto przed niemy Kazimierz, tylko ym z łasky дано контентау зл[отых] 30, писарзом зл[отых] 6, вина гарчы три за зл[отых] 7/6 y w gospodzie за пиво y co strawili czy писарзе przez nocz u Yaroczkiego w Kazimierzu, заплачено z miasta. Beli tesz y v Zydow do 30 ych, dziwy robieli. Musieli sie z niemy Zydzy zgodzacz y ieszcz, picz dacz.

27 9bris w szobotę chorągiew draganow dworska xzięcia i. m. [Władysława] Dominika [Zasławskiego], woiewody krakowskiego, wiechali po obiedzie do Zydow y stali tam przez nocz. W sabat musieli im ieszcz, pycz dawacz y zgodzicz sie z niemy. W niedzielie wyechali od Zydow do Krakowa. Przyiechali do Kazimierza na obyad wszistka chorągiew, stali przez poniedziałek. We wtorek rano wyiechali, kiedy y xzięę i. m. wyiechał z Krakowa. Ieszcz, picz dawono ym, koniom owsza, siana. Nie stali u pp. radziec, any u p. przisiężnikow y v rayczin wdow. Obesli sie spokojnie.

Chodzielismy do xziędza Wituskiego, którzy przy xzięciu i. m. beł w łaszcze. U niego prosielismy go, aby nie stali. Darowalismi mu зл[отых] trzydziesчы, ukazali konstitutу 1635, gdzie nasz uwolniono od staty wszeliakych, y mandat 1649 swiezy. Wzyał to do siebie, miał ukazac xzięciu i. m. Dał respons, ze wyiahać ym kazono. Piechoty ze 40 dopiero zbieraney stało na Stradomiu, także xzięcia i. m. Czy sie przykrzeli stradomianom y podespectowali pp. Matyasa Zgorzelskiego, raicę stradomskiego. Dawono ym ieszcz y picz także dwa dni. We wtorek wisli.

10 decembris towarzystwo zpod horągwie i. m. p.⁵⁵⁹ Balia kozaczka wiechaly w piątek na nocz do Zabłoczya chłopow naszych myeyskich, potym y do Płasowa i. m. p. wielkiego rzące [Zygmunta Opackiego] 20 kony. Ieszcz,

⁵⁵⁹ Далі пропущено місце для імені.

picz chłopi musieli im dawacz, siana, owsza, słomy. Stali aże do poniedziałku. Nie znalazł ych p. porucznika⁵⁶⁰ s towarzystwem. Dalismy im od tych chłopow Zabłoczyna y s Podgorza zł[otych] 150, Obręmskiemu, czo beł tesz towarzyszem, zł[otych] 30 (on ych prawie nawiod, tych żołnierzow)⁵⁶¹ y puł achte-lya miodu za zł[otych] 16, wina, czo napili za zł[otych] 21/10, y czo inszego. Kostowało to na zł[otych] 250, okrom tego, czo naiedli, we wszi stojacz. Potym wiechali na Zbieltowskie do iezuitow y do zagrody oyczow Bozego Ciała, y do Świętoduskych zagrody. Musieli sie z niemy zgadzac y z folwarku Naimanowskiego p. Piekielewycz zgodzieł sie z niemy za burmistrzostwa mego. || (арк. 294)

14 de[cem]bris nowina przisła, ze vmarł i. m. p.⁵⁶² [Łukasz] Opalinsky [starszy], marszałek koronny. Takze⁵⁶³ i. m. p. Adom Kazanowsky, marszałek nadworny, powietrzem narusony bardzo.

№ 258

24 грудня 1649 р. – Новина про початок ювілейного року в Римі

1649 die⁵⁶⁴ [24] decembris w piątek wilyą Bozego Narodzenia w Rzymie zaczął sie iubilieus wielky, ktery bywa az we 25 liat. Rok tam we włoskich kraiach trwac będzie, a w Polsce az na bezrok za oycza s[więtego] papieza Innocenciusa Dziesiątego. S Polski wiele panow, kanonykow, prałatow do Rzymu na s[więty] rok poiechało.

№ 259

25 листопада 1649 р., Київ. – Лист київського воєводи Адама Киселя до Яна Казимира про його прибуття до Києва і складання присяги перед магістратом

Copia listu od i. m. p. Adama Kisielia, woiewody kyiowskiego, gdy wiechał na woiewodztwo kyiowskie, do krolia i. m. z Kyiowa de data 25 9bris anno 1649.

Naiasniejszy myłosczywy krolu, panye, panie moy miłosczywi!

Iako wszistkie moje *pia pro Republica gesta*⁵⁶⁵ od początku nieszczęśliwego w oycziznie zamiesania nie beły prozne zawisczy y opacznych interpretacy, tak y terazniejszą podiętą do Kyiowa drogę tasz *umbra prosequi* moze⁵⁶⁶.

⁵⁶⁰ Далі пропущено місце для імені.

⁵⁶¹ У рукописі дужки відсутні.

⁵⁶² Далі пропущено місце для імені.

⁵⁶³ Далі закреслено “vmarł”.

⁵⁶⁴ Пропущено місце.

⁵⁶⁵ *pia pro Republica gesta* – мої побожні діяння для Речі Посполитої.

⁵⁶⁶ *ta z umbra prosequi moze* – та ж тінь може переслідувати.

Ia zas *qua fide debita*⁵⁶⁷ oyczynie y w. k. m. panu m. m. służyłem, zawsze *eadem perficio*⁵⁶⁸ vsługi moie, ktorych *summa brevis*⁵⁶⁹ y relatia w. k. m. ta iest. Gdy z ostatny tony sama Boska ręka za odwagą w. k. m. pod Zborowem wyswobodzyła oyczynę naszą, stanęły puncta takie z Woyskiem Zaporowskim, iakie przyącz *res nostrę in extremis posita*⁵⁷⁰ kazały, ktore strzimak *aggrauat Rempublicam*⁵⁷¹, nie strzimak *principis data fides*⁵⁷² nie pozwalia. Wierni moy zawsze ku dostoienswu panskiemu y oyczynie affect, iako na własnim placu przy innych ich mosczyach nie proznował y czynił, co mógł, tak *nouam concepit sollicitudinem*, by tez *extremo uitae periculo*⁵⁷³, wiachaw-szi między zajątrzaną *plebem*⁵⁷⁴, seim poprzedzaiąc ieszcze *tentanda tentare et tractanda tractare*⁵⁷⁵, iakoby *maiestatis* w. k. m. *dignitas*, *Regipublice integritas*⁵⁷⁶ y pokoy w swoiey kliubie zostac mogli. Tą intentyą w drogę puszcziwszy sye, lubo iako przez ciernie przedzieraią sie *per obuias cateruas plebis*⁵⁷⁷, nie bez disgustow y niewcasow, stanąłem iednak w Kyiowie za łaską Bożą y czalie trzy niedzielie tu strawiłem *semper intentus*⁵⁷⁸ przedsięwzięciu me- || (арк. 295) mu, a usłudze w. k. m. Wprawdzie, ze *res cum plebe nunc elata*⁵⁷⁹ rozmaiczie mi sie powodziła, za przibiciem iednak samego pana hetmana do mnie, *cessit in melius*⁵⁸⁰. Iurisdictionia kozacka wstąpiła, w. k. m. przez mię *instaurata*⁵⁸¹ następiła. Magistrat kyiowsky z władze ych recuperowałem, przisięgę moię wikonawszy. Swieżą *comissum homicidium*, maiąc *spectatores*⁵⁸² naimniey ze dwadziescia tysięczy kozakow, mieczem w. k. m. *innocentem sanguinem* zabitego p. [Daniela] Hołuba *vindicando*⁵⁸³, pokarałem.

⁵⁶⁷ *qua fide debita* – якою належною вірою.

⁵⁶⁸ zawsze *eadem perficio* – завжди її дотримую.

⁵⁶⁹ *summa brevis* – короткий виклад.

⁵⁷⁰ *res nostrae in extremis posita* – наші справи, поставлені у крайнє становище.

⁵⁷¹ *aggrauat Rempublicam* – обтяжує Річ Посполиту.

⁵⁷² *principis data fides* – вірність, дана володарю.

⁵⁷³ *novam concepit sollicitudinem*, by tez *extremo vitae periculo* – прийняв новий обов'язок, що теж з крайньою небезпекою для життя.

⁵⁷⁴ między zajątrzaną *plebem* – поміж роз'ятрену чернь.

⁵⁷⁵ *tentanda tentare et tractanda tractare* – спробувати те, що треба спробувати, і переговорити про те, про що потрібно переговорити.

⁵⁷⁶ *maiestatis* w. k. m. *dignitas*, *Regipublice integritas* – гідність маєстату вашої королівської величності, цілість Речі Посполитої.

⁵⁷⁷ *per obuias cateruas plebis* – через ворожі натовпи черні.

⁵⁷⁸ *semper intentus* – завжди чуйний.

⁵⁷⁹ *res cum plebe nunc elata* – справа, видана з черню.

⁵⁸⁰ *cessit in melius* – пішла на краще.

⁵⁸¹ *instaurata* – відбудована.

⁵⁸² *swieżą comissum homicidium*, maiąc *spectatores* – свіжовчинене убивство, маючи очевидців.

⁵⁸³ *innocentem sanguinem* p. [Daniela] Hołuba *vindicando* – мстячи за невинну кров пана [Данила] Голуба (див.: *Latopisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza* / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. –Т. I. – S. 110).

Wipiszę y sporządzenie rejestru, yz oraz y tu, y za Dnieprem kończą się. *Certis rationibus evici*⁵⁸⁴, zalterowanego samego hetmana wieszczyami, które czoraz o wojnie ztamtąd przichodzą, aby przisiedze swej czynił doszic y dufał łascze k. i. m., *animavi*⁵⁸⁵. Na ostatek to, co naybardzy ma trudnycz, lubo nie tak doskonale iakbym zyczył, ile iednak *presens rerum status*⁵⁸⁶ pozwalia, *temperavi*⁵⁸⁷. A za tym y xzięd[z] metropolita [Sylwestr Kossow], że będzie na seimye y posłowie *in fidem meam* wisłani będą *effici*⁵⁸⁸. Na ostatek przy tych mieszczach *votum* moje *subiungo*⁵⁸⁹, zeby woysko zatrzymacz *usque ad executionem rei masticatae*⁵⁹⁰, bo iako dufac pokoioowy cale, iest iedno *extremum*, tak *excitari bellum*, iest drudie *extremum*⁵⁹¹. Albowiem ostatniey resolutiey y ostatni desperatiey *plebs plena*⁵⁹². Iuzby urosło *bellum gentis et religionis*⁵⁹³. To wszistko *pro fide mea*⁵⁹⁴ w. k. m. panu m. m. napiszawszi, *calamum comprimo*⁵⁹⁵, a samego siebie *accingo itineri*⁵⁹⁶, y te wierne uslugi moje kładę pod nogi maiestatu w. k. m. pana m. m. Na zomku kyiowskim, 25 *nouembris* 1649.

W. k. m. pana mego miłosziwego wierni senator y vnizoni sługa Adom Kisiel, woiewoda kyiowsky.

Опубліковано: Ojczyście spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – T. II. – Dok. 45. – S. 64–66;

Jakuba Michałowskiego księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864. – Dok. 167. – S. 521–523 (з датою 28 листопада 1649 р.).

№ 260

25 листопада 1649 р., Київ. – Лист Богдана Хмельницького до короля Яна Казимира про укладення реєстру і відправлення послів на сейм до Варшави

Сорпа listu od Chmielniczkiego do krolia i. m. 25 9bris 1649 z Kyiowa. Naiasniewszy milosczywy krolu etc.

⁵⁸⁴ *certis rationibus evici* – я певними доказами переконав.

⁵⁸⁵ *animavi* – заохотив.

⁵⁸⁶ *presens rerum status* – теперішній стан речей.

⁵⁸⁷ *temperavi* – полагодив.

⁵⁸⁸ *in fidem meam* wisłani będą *effici* – на віру мою вислани, будуть викликані.

⁵⁸⁹ *votum* moje *subiungo* – даю моє слово.

⁵⁹⁰ *usque ad executionem rei masticatae* – аж до виконання обдуманой справи.

⁵⁹¹ iako dufac pokoioowy cale – iest iedno *extremum*, tak *excitari bellum* – iest drudie *extremum* – покладатися цілком на мир – одна крайність, а роздмухувати війну – друга крайність.

⁵⁹² *ostatni desperatiey plebs plena* – чернь, сповнена останнього відчаю.

⁵⁹³ *bellum gentis et religionis* – війна народу та віри.

⁵⁹⁴ *pro fide mea* – задля вірності моєї.

⁵⁹⁵ *calamum comprimo* – відкладаю перо.

⁵⁹⁶ *accingo itineri* – збираюся в дорогу.

Lubo mnie rozmaite słuchi dohodzą, iednak swiętobliwemu slowu y pismu w. k. m. pana mego miłosciwego cale ufam y, doszcz czyniąc rozkazaniu w. k. m., rewizyą woyskową iako nayprędzei odprawuję, która spodzie- || **(арк. 296)** wacz sie przed conclusyą seimową skonczic y posłow naszych z wiernim poddanstwem naszym oddając pod nogi maiestatowy w. k. m. na seim wyprawujemy. O czym wszistkym serzei pisałem do i. m. p. woiewody kyiowskiego [Adama Kisiela], który w. k. m. zicliwoszcz poddanstwa naszego opowie. Ia tesz w. k. m. iako wierni poddani oznaimuję, yz han ie^oszcz krimsky, iako z dawnych czasow dąn bierał w Cierkiesiah, y terasz przisłał do nasz, abysmi według przyiazni swey, którąsmi sobą wiecznie zawzyęli, dali dwa albo trzi tysiące ludu dla odbierania kazny, bo gdysz sie tak y przy postanowieniu w. k. m. wimowieło. A oni wzaięm w. k. m. panu m. m., gdzieby telko w. k. m. ych potrzebował, zawsze przeciwko kazdemu nieprzyiacieluiowy stawic sie obiecuią. Rac ze nam w. k. m. pąn n. miłosczy[wy] uwiadomicz, abysmi według rozkazania w. k. m. sprawieli sie. A na tęn czasz wierne poddanstwo y usługi nasze pod nogi w. k. m. iako naipokorny y naupilny oddaiemy.

Da[n] w Kyiowie *die 25 9bris 1649.*

Waszei kroliewsky m. p. n. miłosciwego nanissi sładzy y wierni poddani, Bohdan Hmielniczki, hetmon z Woiskiem i. k. m. Zaporowskym.

Опубликовано: Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – Т. II. – Док. 13. – S. 128–129;

Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1961. – Док. 85. – С. 148–159.

№ 261

24 жовтня 1649 – січень 1650 рр. – Новини з варшавського сейму, а також відомості про конфедерацію жовнірів у Любліні, військові пості в Казимирі, сеймик у Прошовичах та інші події

Seymu nowiny

Seym Warszawie przedłużono do dnia [12 stycznia]⁵⁹⁷.

Die 24 10bris wilyą Bozego Narodzenia buławę dano koronną wielką xziążęciu Ieremiu Wisniowieczkiemu, woiewodzie ruskiemu, a polną koronną i. m. p. [Stanisławowi] Lanczkoronskiemu, ktorí beł kastelanem kamienieczkym, a teraz woiewodą braclawskym. W Boze Narodzenie xziąże i. m. Wisniowieczky przeprosieł sie z i. m. p. Ierzym Osolinskim, kanclerzem koronnim, między ktoremi długo y wielky gniew beł. Beli u siebie na bankieczye,

⁵⁹⁷ На цьому слові рядок обривається. Останній день роботи сейму мав бути 3 січня 1650 р. Пізніше його продовжували два рази до 12 січня (*Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Dzdzislaw. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki.* – Wrocław, 2000. – Т. 1. – S. 55).

potym sie w senaczie po dwa razy zamowiely sobą xziązę Wisniowieczky y z i. m. p. kanclerzem koło woyny z kozaky y veiekania etc. Poiednała ych kroliowa i. m., posławsy sobie po obu do pokoju swego.

25 *Iobris* w dzień Bozego Narodzenia zmarł i. m. p. Adom Kazanowsky, marszałek nadworny koronny, Warszawie. Marszałkostwo dano i. m. p. Ierzemu Lubomierz[skiemu], a staro[stwo] nowotarzskie xziążęciu Ieremie⁵⁹⁸.

28 *Iobris* przyjechał do Warszawy i. m. p. Adom Kysiel, woiewoda kyiowsky, y z metropolitą ruskym kyiowskym.

W noczy Warszawie ze dnia Młodzionkow na srodę zgorzały dwa dwory wielkie na Krakowskim przedmieszcziu, ktory darował p. Zaborliczky oycom kamuldanom, drugi i. m. p. woiewodzica kaliskiego [Andrzej Karol Grudziński], w proh zgorzały. A przy tym ogniu pokazala sie kometa na niebie, ktorą wielie liudzy godnich wydzialo, to iest po piersy godzinie w noc, iakoby miotła wielka y gęsta ku południowej stronie.

To tesz || (**арк. 297**) slychac beło, zeby za Konstantinowem mieli, naiechawszy, sliachtę powisczynacz. Takze kupą niemałą nastapicz na woysko litewskie, az musieli ustępowacz przed niemy wzad, a kozaczy ku Podliasiu y Mozerzowy następowali. Zaczym do i. m. p. litewskiego hetmana xziązę [Janusza] Radziwiła pizsali, oznaimuiącz o tym.

Xziązę⁵⁹⁹ i. m. Ianus Radzywił, hetmon polni litewsky, krolia i. m. wytaiącz Warszawie w szenaczye, oddawał chorągwy kozaczkych 42, piękną oratyą odprawiwszy.

Posel od [Jerzego II] Rakoczego, xziążęcia siedmigroczkiego, do krolia i. m. odprawował poselstwo w senaczye, z wielką zycliwosczyą przyiazn swą ofiaruiącz kroliowy i. m. y Rzeczypospolitey zawsze bydz zicliwym i scerim przyiacieliem. Odpowiedział mu od krolia i. m. i. m. p. Ierzy Osolinsky, kanclerz koronny, od senatu i. m. x. Maciey Lubinsky, arczibiskup gniezniensky, a od koła riczerzskiego i. m. p.⁶⁰⁰ [Bogusław] Lesczinsky, generał wielgopol-sky, marsalek koła poselskiego, po łaczynie piękneimi oratyamy etc.

Beł tez goniecz moskiewsky z dobrą przyiaznią y zawartim braterstwem wiecnego pokoju, opowiedaiącz posła wielkiego od cara moskiewskiego do krolia i. m. y Rzeczypospolitey w mięsopusty.

I. m. p. Dobiesław⁶⁰¹ Czieklinsky, kastelan czechowski, ktori beł wielkym posłem do cara moskiewskiego, beł wdzięcznie przyięty y z pokojem odprawioni, ktory sie do Polsky bardzo chory powrocyel przed seymem. A zaraz za nim Moskwa swego posła wislali do krolia i. m.

I. m. xziąd[z]⁶⁰² [Remigian] Piaseczky, regent, sinowiecz x. biskupa przemiskiego a opata mogielskiego [Pawła Piaseckiego], dał mu beł krol i. m.

⁵⁹⁸ Останні два слова дописано під рядком.

⁵⁹⁹ У рукописі “Zziązę”.

⁶⁰⁰ Далі пропущено місце для імені.

⁶⁰¹ Ім’я Цеклінського було дописано пізніше.

⁶⁰² Далі пропущено місце для імені.

Władisław opacztwo mogielskye, czyniąc go coadiutorem po x. striiu iego. Vprosił też to opacztwo kroliowycz i. m. Carol Ferdinand, gdy zmarł xziąd[z] biskup przemisky Piaseczky, y dał ie krol i. m. Ion Casimierz kroliewiczowy i. m. Carolowi Ferdinan[dowy]. A tak na seimie v x. legata xziąd[z] regent resignowac musiał opacztwo mogielskye z wielkym zalem, bo iuz introduco- wani na opacztwo y z Rzimu *sacra*⁶⁰³ mu przisła. Beł *in possessione*⁶⁰⁴, musiał ustępować y regenctwo mu wzyęto.

Na seymie metropolicye w senaczie mieyscze dano y naznacono na ostatku po senatorach y po referendarzach, alie metropolit hce go dobrowolnie ustąpić, mieszcza swego, telko proszy, aby beł zkonczony pokoy z kozaky y z Ruszią.

Takze posłowie przyehali kozaczy na seym, mającz listy od Hmielnicz- kyego y od kozakow do krolia i. m. y do kroliowey i. m., y do senatu, prosząc o pokoy, aby beł zawarty y skonczony. Seym sesczniedzielni nie skonceł sie, przedłużono go dwie niedzieli. Az do dnia 13 stycznia stanął seym y z kozaky pokoy postanowiony pod Zborowem a probowono constitutyą⁶⁰⁵.

I. m. p.⁶⁰⁶ [Jan Mikołaj] Danielowycz, podskarby koronni zmarł Warsa- wie⁶⁰⁷. Podskarbstwo dał krol i. m. i. m. p.⁶⁰⁸ [Bogusławowi] Lesczinskiemu, generałowy wielgopolskiemu a marszałkowy na seimie koła poselskiego. Po nim dwoie starostw, prasnicksie y przemiskie⁶⁰⁹, dano xziączęciu Wisniow[iecz- kiemu], hetmanowy koronnemu.

Takze zmarł i. m. p.⁶¹⁰ [Łukasz] Opalinsky [starszy], marszałek koronny wielky. || (арк. 298)

Xziączęciu i. m. [Władysławowi] Dominikowy [Zasławskiemu], p. woie- wodzie krakowskiemu, dano starostwo samborskye po i. m. p. podczkarbym, a i. m. p. kanclerz [Jerzy Ossoloński] starał sie o drugie starostwa.

Kozaczy z poselstwem beli, prosząc, aby beł z niemy do koncza pokoy postanowiony y zawarty, iako stanął z krolew i. m. pod Zborowem. Prosieli też o to, aby iuz beło wolno na morze hodzicz do Turek, iako pierwey. Gdys sie s pokojem osiedziec nie mogą w domu iako ludzie rincerzsczi, alye im trza zawse woiozac, chcąc yszcz na morze sesczdziest tiszęczy y skody Polsce

⁶⁰³ *sacra* – лист.

⁶⁰⁴ *in possessione* – у посіданні.

⁶⁰⁵ Далі закреслено три рядки: “P. Orszety [Wilhelm Orsetti], Włoch, kupieczech krakowsky, na tymze seimie darował Rzeczypospolitey Polsky na żołnierską zapłatę trzykroc sto tiszęczy. Za tho go nobilitowono beło. Te rzeczy zmisłione” (*Bieniarzówna Janina*. Schyłek świetności // *Bieniarzówna Janina, Małeczki Jan*. Dzieje Krakowa. – Kraków, 1984. – T. 2: Kraków w wiekach XVI–XVII. – S. 204).

⁶⁰⁶ Далі пропущено місце для імені.

⁶⁰⁷ Надпис на марґінесі “6 *ianuary* y dzien Trzech Kroliow zmar”.

⁶⁰⁸ Далі пропущено місце для імені.

⁶⁰⁹ Назви староств дописані над рядком.

⁶¹⁰ Далі пропущено місце для імені.

nagrodzicz, ktore poczynieli, zdobyczy tureczky. Takze metropolit swego mieyscza wstępowal w senaczye, telko zeby wniatow zniesiono z Ruszi wszistkych, a pokoy aprobowono z kozaky y odpuszczo ym wszistko, czokolwiek skod poczynieli.

Comissarze naznaceni dlia zolniezow⁶¹¹ do Liublina *pro die 15 marty*⁶¹² dlia wisluchania krzywd ubogich liudzy y dlia zapłaty zołnierzom naznaconey. Tam sie powinię kazdy rohmistrz y porucznyk stawycz od kazdy chorągwie.

Nie hcąc czekacz zapłaty tak długo, zołnierze confederatą podniesli, ziehawszi⁶¹³ sie pod Liublin, y tam iuz sobie beli obrali marsalka⁶¹⁴ [Aleksandra Ludwika Niezabitowskiego]⁶¹⁵. Alie iako prętko sie dowiedzial xziąze i. m. Jeremi Wisniowieczky, hetmon koronni, y xziązę Ianusz Radzywył, hetmon polni litewsky, iechawszi do nich, uskromieli y uspokoieli zolnierzow, ze maią czekac dnia 5 marca do Liublina. Niektorych swawolnich kielku o excessy kazał xziązę Wisniowieczkie posczynacz w Liublinie.

Zołnierze wsziszczy wzgłędem czekania zapłaty, wibrawszi hlieb abo statyie na cwierz pierwszą, znowu na drugą cwierz wibierali, ktora sie zaczynala *die 1 ianuary*, bardzo z upzirkzeniem vbogych liudzy po miastah, wsziach tak duchownych, kroliewskych, alie y sliacheczky m sie dostawalo (liubo telko mieli wibieracz hlieb na puł czwierzcy), mni dbaiącz, ani sie boiącz na constitu[t]ie *a[n]no 1635*, gdzie uwolniono pewne miasta od staty y stanowisk zolnierzkych, takze y na mandaty krolia i. m., takze y xziązęczia Wisznyowieczkyego. Liudziom nieznosne krzywdy niektorzy czynieli.

Z miasta Kazimierza horągwy i. m. p. Ierzego Lubomierzskiego, generała krakowskiego, do Miehowa, na drugie puł czwierzcy dano ym zł[otych] 130. Osobno poslancom contentatą y wyna, myęsa etc. Horągwi p. Baliowey ze wszi Zabloczia mieysky dali hłopy zł[otych] 180 na drugą cwierz, owsza, siana, iescz kielka dny y miodu puł achtelia.

Poucziekało niemało miesczon rzemieśnikow z miasteczek y ze wszio w hłopow zonamy, z dziecm y, a drudzi od zon y od dzieczy, do Węgier na Sliąsko y do inszych panow dlia srogiego widzierzstwa od zołnierzow a z nędze srogy y ubostwa.

Seymyk był w Proso wyczach *die 27 ianuary* reliatyni seymu. Postanowili poborow oraz wydac we trzech niedzieliach woiewodztwie krakowskim 20, czopowe iedno na rok. Na seymie vchwaliono donatiwę na kupcze koronne zł[otych] 60000, a na Zydi koronne nicz, telko na litewskie Zydy pogłownego

⁶¹¹ У рукописі “zolniezom”.

⁶¹² *pro die 15 martii* – на день 15 березня.

⁶¹³ Слово правлене.

⁶¹⁴ Далі пропущено місце для імені.

⁶¹⁵ *Tomkiewicz Władysław*. Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651). – Warszawa, 1933. – S. 349.

12000⁶¹⁶. A tę donatywę kazono oddacz *die 27 february* tak w krotkym czasie. Na seimie aprobowano, czo uchwaliaę na seymiku w Prosowyczah. Do tych dwudziestu poborow obrono || (**арк. 299**) dwu poborcow: obrono i. m. p. Iacub Harzowsky [Charzowski, Charzewski] y drugi i. m. p. [Paweł z Rudułowic Witkowski]⁶¹⁷.

⁶¹⁶ На маргінесі надпис: “Na Zydy na seimiku uhwaliono 10 podimnego woiewodztwie krakowskum”.

⁶¹⁷ У рукописі ім’я не вписано, відновлено за виданням: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – Т. II: 1621–1660. – Cz. 2. – S. 393.

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ

№ 1. Титульні аркуші рукопису	3
№ 2. 1611–1666 рр. – Хронологічний перелік райців м. Казимира під Краковом з автобіографічними нотатками Мартина Голінського	4
№ 3. Репліка Мартина Голінського про початок злих знаків у 1648 році	11
№ 4. 1578 р. – Літературний переказ про магометанську віру з астрологічної науки і пророцтва св. Мефодія	12
№ 5. 1 січня 1596 р. – Переказ повісті Криштофа Дамінеуса про перського астролога Мустаеддіна, якого втопили у морі за наказом султана Мурада III після його передбачень про загибель Османської імперії	13
№ 6. Нотатки доктора медицини і астронома Георга Йоахима Ретика про елекцію польських королів після смерті Сигізмунда II Августа у 1572 році	15
№ 7. Нотатка Мартина Голінського про заснування пророком Магометом нової віри	16
№ 8. Літературний переказ про видиво і сон султана Мурада III стосовно загибелі Османської держави	16
№ 9. Турецьке пророцтво з хроніки Олександра Гваньїні про загибель Османської держави	17
№ 10. 1600–1658 рр. – Хроніка подій з історії Сілезії, Угорщини та інших земель	18
№ 11. Підготовчі плани Речі Посполитої для війни з Османською імперією у квітні й травні 1646 року	22
№ 12. 1647 р., травень. – Лист від польського короля Володислава IV до турецького султана	24
№ 13. 1640 р., травень – серпень. – Листи краківського біскупа Якуба Задзіка до пробоща кляштору Божого Тіла у м. Казимирі під Краковом Мартина Клочинського про побудову єврейської синагоги у місті та нотатки Мартина Голінського з цього приводу	26
№ 14. 4 травня 1647 р. – Виступ кувявського біскупа Миколая Войцеха Гневоша на сеймі у Варшаві	29
№ 15. 1646 р., травень. – Компут війська Речі Посполитої, що повинно було зібратися на війну проти турецького султана	40
№ 16. Репліка Мартина Голінського про війну Володислава IV з турецьким султаном	46
№ 17. 1646 р. – Лист турецького султана Ібрагіма I до польського короля Володислава IV	46

№ 18. 22 серпня 1655 р., Краків. – Вітальна промова райців м. Казимира під Краковом перед польською королевою Людвікою Марією під час її прибуття до Кракова на шляху до Сілезії	47
№ 19. 22 серпня 1655 р. – Нотатка Мартина Голінського з приводу вітання королеви Марії Людвіки у Кракові	49
№ 20. 29 березня 1647 р., Бар. – Лист великого коронного гетьмана Миколая Потоцького до senatorів і шляхти Речі Посполитої	49
№ 21. 1647 р., лютий. – Лист турецького султана Ібрагіма I до польського короля Володислава IV	53
№ 22. Титул з листа турецького султана Мурада IV	55
№ 23. 11 квітня 1647 р. – Переказ постанов сеймику Краківського воєводства в Прошовичах для послів на варшавський сейм ..	56
№ 24. 1647 р., квітень. – Перелік листів та інших документів, що надійшли на сеймик Краківського воєводства в Прошовичах	57
№ 25. 11 квітня 1647 р. – Переказ постанов сеймику Краківського воєводства в Прошовичах для послів на варшавський сейм ..	59

1648

№ 26. Нотатка Мартина Голінського перед початком річника 1648 року	65
№ 27. 1642–1648 рр. – Перелік злих знаків, що передували смерті польського короля Володислава IV	65
№ 28. 1211–1648 рр. – Описи комет, що віщували біди у Речі Посполитій та інших країнах	66
№ 29. 1595–1648 рр. – Хронологія подій життя польського короля Володислава IV та його родини	67
№ 30. Новини про початок повстання в Україні та кривди, заподіяні Богданові Хмельницькому	69
№ 31. Новина про універсал примаса Матвія Лубенського від 26 травня 1648 року з Ловіча	69
№ 32. 20 травня 1648 р., табір під Черкасами. – Лист Якуба Бєлхаського про розгром коронної армії у битві на Жовтих Водах	70
№ 33. (17) 27 травня 1648 р., Корсунь. – Лист Богдана Хмельницького до білоцерківського підстарости Зигмунда Чорного про політичні події в Україні	73
№ 34. Новини про полонення коронних гетьманів татарами і рогортання повстання в Україні	74
№ 35. 7–16 червня 1648 р. – Новини про зібрання шляхти Краківського воєводства у воєводи Станіслава Любомирського, полонення гетьманів, львівського старости Адама Єроніма Сенявського та накази султана татарам повернутися з Польщі до Криму	75

№ 36. 7 (17) липня 1648 р., Москва. – Лист царя Олексія Михайловича до сенаторів Великого князівства Литовського про переговори з приводу українського повстання і татарського нападу на Польщу	76
№ 37. 26 травня 1648 р., Ловіч. – Універсал примаса Матвія Лубенського з повідомленням про смерть польського короля Володислава IV і скликання повітових сеймиків для обрання послів на варшавський конвокаційний сейм	80
№ 38. 31 травня 1648 р., Полонне. – Реляція ротмістра Криштофа Раецького до сондецького, білоцерківського старости Костянтина Любомирського про розгром коронного війська у битві під Корсунем	86
№ 39. 5 червня 1648 р., Бар. – Лист ротмістра Павла Кохана про полонення гетьманів і шляхти, а також про вимоги козаків після перших перемог над коронною армією з коментарем Мартина Голінського	90
№ 40. 31 травня 1648 р., Гоща. – Лист брацлавського воєводи Адама Киселя до примаса Матвія Лубенського про становище Речі Посполитої і необхідні заходи для її порятунку	91
№ 41. 15 червня 1648 р., Замостя. – Лист тарновського кантора Симона Старовольського про військові та політичні події після перших поразок коронної армії	100
№ 42. Нотатки Мартина Голінського з переказом універсалу примаса Матвія Лубенського від 9 червня 1648 року про заходи до оборони Речі Посполитої від козаків і татар	102
№ 43. 1648 р., червень. – Нотатки Мартина Голінського про шпигунів Богдана Хмельницького у Львові	104
№ 44. 1648 р., червень. – Новини про сеймик Краківського воєводства у Прошовичах	105
№ 45. 1648 р., червень. – Новини з Варшави про повернення з Литви польської королеви Людвіки Марії і про політичні події в Україні	106
№ 46. 24 червня 1648 р., Вішніч. – Лист краківського воєводи Станіслава Любомирського до сеймику Краківського воєводства у Прошовичах про комплектування війська, обрання послів на конвокаційний сейм у Варшаві та інші справи	107
№ 47. 25 червня 1648 р., Прошовичі. – Нотатки Мартина Голінського про роботу сеймику Краківського воєводства у Прошовичах – переказ інструкції послам на конвокаційний сейм у Варшаві (початок, п. 1–6)	115
№ 48. 25 червня 1648 р., Прошовичі. – Нотатки Мартина Голінського про роботу сеймику Краківського воєводства у Прошовичах – переказ каптурової конфедерації	116

№ 49. 25 червня 1648 р., Прошовичі. – Нотатки Мартина Голінського про роботу сеймику Краківського воєводства у Прошовичах – переказ ухвали сеймику	118
№ 50. 1648 р., червень. – Новини з сеймику Краківського воєводства у Прошовичах	119
№ 51. 9 червня 1648 р., Варшава. – Універсал примаса Матвія Лубенського про заходи для оборони Речі Посполитої від козаків і татар	119
№ 52. 25 червня 1648 р., Прошовичі. – Ухвала сеймику Краківського воєводства у Прошовичах на конвокаційний сейм у Варшаві	126
№ 53. 25 червня 1648 р., Прошовичі. – Інструкція послам на генеральну конвокацію з сеймику Краківського воєводства (продовження з нотаткою Мартина Голінського про початок документа)	129
№ 54. Нотатка Мартина Голінського про новини з Варшави, переслані до нього Францішком Йонковським разом з листом Адама Киселя до Богдана Хмельницького від 30 червня 1648 року	132
№ 55. 12 червня 1648 р., Гоща. – Лист Адама Киселя до Богдана Хмельницького з виявом зичливості і про відправлення о. Петронія Ласка для переговорів	133
№ 56. (3) 13 червня 1648 р., табір під Білою Церквою. – Лист Богдана Хмельницького до Адама Киселя з відомостями про прибуття о. Петронія Ласка і відправлення українського посольства до польського короля Володислава IV	135
№ 57. Новини про поширення повстання в Україні на чолі з Максимом Кривоносом	136
№ 58. 19 липня 1648 р. – Нотатка Мартина Голінського про процесію при костелі Божого Тіла в Казимірі	137
№ 59. 1648 р., липень. – Новина про українських і татарських послів на конвокаційний сейм у Варшаві	137
№ 60. 25 червня 1648 р., під Псковом. – Новини з реляцією самовидця про повстання в Москві	138
№ 61. Нотатка про лист литовського підканцлера Казимира Леона Сапіги від 14 липня 1648 року з Варшави про повстання у Білій Русі	139
№ 62. 15 липня 1648 р. – Нотатка про виступ селян у Краківському воєводстві проти жовнірських стацій	139
№ 63. 29 липня 1648 р. – Новини, отримані у Кракові з Варшави, про бунти у Білій Русі, захоплення повстанцями Бихова та інших міст, замків і сіл	139
№ 64. 1648 р. – Мова козака на раді про доцільність допомоги татарам на переправах під час їхнього походу до Польщі	139
№ 65. 1648 р., липень – серпень. – Нотатки Мартина Голінського про призначення Богданом Хмельницьким Максима Кривоноса та інших полковників для поширення повстання в Україні	140

№ 66. 29 липня 1648 р. – Новини з Варшави про події на конвокаційному сеймі та втечу Василя Лупула зі скарбами до Польщі	141
№ 67. 5 серпня 1648 р. – Новини з Варшави про козацьке повстання напередодні українсько-польських переговорів і про битву під Костянтиновом 26–28 липня	142
№ 68. 9 серпня 1648 р. – Новини, надіслані до Варшави Олександром Михайлом Тишкевичем, про події в Україні і битву під Костянтиновом 26–28 липня	143
№ 69. 1648 р., липень – серпень. – Новини з Варшави про семигородського і московського послів	145
№ 70. 1648 р., липень. – Нотатка Мартина Голінського про роботу конвокаційного сейму у Варшаві і перелік кривд, поданих дисидентами	145
№ 71. 22 липня 1648 р., Варшава. – Лист від senatorів Речі Посполитої, переданий українському посольству на конвокаційному сеймі	150
№ 72. 12 червня 1648 р. – Лист кримського хана Іслама Гірея III до польського короля Володислава IV з вимогою данини за чотири роки і поясненням причин союзу з козаками	151
№ 73. 23 липня 1648 р. – Відповідь від сенату Речі Посполитої кримському ханові Ісламу Гірею III з конвокаційного сейму у Варшаві	153
№ 74. 19–22 липня 1648 р. – Фрагмент щоденника конвокаційного сейму у Варшаві, що тривав від 16 липня до 1 серпня	155
№ 75. 1648 р., липень. – Лист senatorів до турецького візира з конвокаційного сейму у Варшаві зі скаргами на кримського хана Іслама Гірея III	160
№ 76. 1648 р., липень. – Лист senatorів до французького резидента у Стамбулі з конвокаційного сейму у Варшаві з проханням виступити посередником перед султаном стосовно скарг на кримського хана Іслама Гірея III	162
№ 77. Новини з України про захоплення козаками Бару, збору посполитого рушення під Глинянами та інші відомості	163
№ 78. Новини з листа брацлавського воеводи Адама Киселя до коронного канцлера Юрія Оссолінського про відправлення повідомлення Богданові Хмельницькому стосовно переговорів	163
№ 79. 1648 р., серпень. – Нотатки Мартина Голінського про алхіміка Ріхтера з Кракова, який закликав семигородського князя Юрія I Ракоція прийти з військом і захопити місто	163
№ 80. 1648 р., липень – жовтень. – Новини про наміри семигородського князя Юрія I Ракоція оволодіти польською короною, його зв'язки з Богданом Хмельницьким та обрання Яна Казимира королем	165

№ 81. 1648 р., серпень. – Новини з листа брацлавського воєводи Адама Киселя до коронного канцлера Юрія Оссолінського про сутички хоругви, наданої для охорони комісарів, з козаками на шляху до Богдана Хмельницького на переговори	165
№ 82. 1648 р., серпень. – Новини з України про заходи Богдана Хмельницького, вжиті ним перед приїздом польських комісарів на переговори	166
№ 83. 30 серпня 1648 р., Вішніч. – Добірка новин про литовсько-московські переговори, бунти в Москві, становище в Туреччині, Білій Русі, на Чернігівщині, а також про зв'язки львівського владика Арсенія Желиборського з козаками	166
№ 84. 1648 р., серпень. – Нотатка про недугу королеви Людвіки Марії	168
№ 85. 31 серпня 1648 р. – Нотатка про двотижневі молебні у Кракові за знищення єретиків, мир в королівстві та інші потреби ...	168
№ 86. 28 серпня 1648 р., Варшава. – Добірка новин від казімирського райці Даниеля Малеші про військові дії в Україні, повстання в Молдавії і Литві, перехід орди через Дунай, зв'язки семигородського князя з козаками, двірцевий переворот у Стамбулі та інші відомості	168
№ 87. 9 серпня 1648 р. – Лист подільського судді Лукаша Мясковського про захоплення козаками Бару і про тривоги у Молдавії у зв'язку з переходом татарами Пруту	171
№ 88. 1648 р., кінець липня. – Свідчення трьох полонених козаків про події в Україні	171
№ 89. 22 серпня 1648 р. – Перелік міст Київського, Брацлавського, Чернігівського, Волинського і Подільського воєводства, які були захоплені і зруйновані козаками	173
№ 90. 7 (17) липня 1648 р. – Лист московського патріарха Йосифа до сенаторів Великого князівства Литовського	173
№ 91. 19 серпня 1648 р. – Лист Богдана Хмельницького до польських комісарів про призначення місця для переговорів у Костянтинові	176
№ 92. 9 вересня 1648 р. – Добірка новин із Варшави про зв'язки Богдана Хмельницького з турецьким султаном Ібрагімом I, переговори з польськими комісарами, непевне становище гетьмана в Україні, бунти у Білій Русі, а також повідомлення з Молдавії, Рима та інших країн	178
№ 93. 29 серпня 1648 р. – Переказ листа полковника королівської гвардії Самуеля Осінського про настрої у військовому таборі Яреми Вишневецького	181
№ 94. 19 вересня 1648 р. – Новини з Варшави з листа польських комісарів до примаса Матвія Лубенського від 13 вересня про результати переговорів з Богданом Хмельницьким	181

№ 95. 9 вересня 1648 р. – Нотатки Мартина Голінського про призначення на конвокаційному сеймі комісарів до соляних жуп у Велічці	182
№ 96. 1648 р., вересень. – Нотатки Мартина Голінського про призначення на конвокаційному сеймі комісарів для ревізії коронного скарбу на день 22 вересня	183
№ 97. Нотатка Мартина Голінського про військові польові навчання краківських і казимирських міщан	184
№ 98. 30 вересня 1648 р. – Новина, що дійшла до Кракова, про битву під Пилявцями	184
№ 99. 6 жовтня 1648 р. – Нотатка Мартина Голінського про початок елекційного сейму у Варшаві	185
№ 100. 13 жовтня 1648 р. – Новини про з'їзд шляхти Краківського воєводства у Кракові, скликаний за універсалом воєводи Станіслава Любомирського від 6 жовтня	185
№ 101. Нотатка Мартина Голінського про недугу краківського воєводи Станіслава Любомирського	186
№ 102. Нотатка Мартина Голінського про прибуття на елекційний сейм українських і татарських послів	186
№ 103. Нотатка Мартина Голінського про посольство сенаторів до братів Яна Казимира і Кароля Фердинанда для узгодження між ними кандидатури короля	186
№ 104. 24 жовтня 1648 р. – Нотатка Мартина Голінського з новиною, отриманою у Кракові, про смерть семигородського князя Юрія І Ракоція	187
№ 105. 1648 р., жовтень – листопад. – Новини з елекційного сейму у Варшаві	187
№ 106. Новини про облогу Кам'янця-Подільського українськими військами і похід козаків до Львова та Замостя після Пилявецької битви	188
№ 107. Нотатка про захоплення шведами Праги	188
№ 108. Новини про перемоги венеційців у війні з Османською імперією	188
№ 109. 21–23 вересня 1648 р. – Діаріуш учасника Пилявецької битви	189
№ 110. Нотатка Мартина Голінського про судову справу у Варшаві стосовно виявлення винуватців утечі коронної армії з табору під Пилявцями	192
№ 111. 1648 р., жовтень – середина листопада. – Перелік кривд, поданих дисидентами на елекційний сейм на додаток до тих, що подавалися для обговорення на конвокаційному сеймі	192
№ 112. 20 листопада 1648 р., Варшава. – Нотатка Мартина Голінського про завершення елекційного сейму і рішення стосовно вимог дисидентів	196

№ 113. 5–26 жовтня 1648 р., Львів. – Офіційна реляція, написана Самуелем Казимиром Кушевичем, про облогу міста українськими і татарськими військами	196
№ 114. 3 листопада 1648 р., Львів. – Лист Самуеля Казимира Кушевича до батька Павла Кушевича до Кракова про ситуацію у Львові та родинні справи з коментарем Мартина Голінського	202
№ 115. 6 листопада 1648 р., під Замостям. – Лист Богдана Хмельницького до ельблонзького каштеляна Людвіка Вайгера з пропозицією приєднати німецькі регіменти до Війська Запорозького	204
№ 116. 7 листопада 1648 р., Замостя. – Лист ельблонзького каштеляна Людвіка Вайгера до Богдана Хмельницького у відповідь на його пропозицію приєднатися до козаків	206
№ 117. 7 листопада 1648 р., передмістя Замостя. – Лист Богдана Хмельницького до сенаторів і шляхти в Замості з вимогою викупу та про повернення татарського посла	207
№ 118. 8 листопада 1648 р., Замостя. – Відповідь сенаторів і шляхти Замостя Богданові Хмельницькому із запевненням, що вони не можуть заплатити викуп	208
№ 119. 8 листопада 1648 р., Замостя. – Лист Богдана Хмельницького до міщан і залоги Замостя з погрозою захопити місто і землі до Вісли	209
№ 120. 7 листопада 1648 р., Замостя. – Лист до Богдана Хмельницького від шляхти і залоги в Замості з відомостями про їхніх послів на елекційний сейм і пропозицією миру	210
№ 121. 10 листопада 1648 р., Замостя. – Лист від шляхти Замостя до Богдана Хмельницького з проханням не нищити маєтків у воеводстві і пропозицією обміну полоненими	211
№ 122. 13 листопада 1648 р., під Замостям. – Лист Богдана Хмельницького до шляхти і міщан Замостя з повідомленням про посольство Андрія Мокрського до Варшави на елекційний сейм і наміром дочекатися його повернення у таборі	212
№ 123. 1648 р., початок листопада, Замостя. – Лист сенаторів і шляхти в Замості до Богдана Хмельницького з проханням припинити знищення їхніх маєтків і дотримуватися миру	213
№ 124. 7 листопада 1648 р., Замостя. – Лист Богдана Хмельницького до обложених у Замості з вимогою викупу за прикладом Львова	213
№ 125. 15 листопада 1648 р., під Замостям. – Лист Богдана Хмельницького до шляхти і міщан Замостя з повідомленням про прибуття до нього посла Андрія Мокрського для переговорів	214
№ 126. 1648 р., листопад. – Новини про початок оборони Замостя й вилазки з міста Людвіка Вайгера та інших ротмістрів	215

№ 127. 1648 р., жовтень – листопад. – Нотатки про викуп львів'янами полонених і видачу посвідок про це Захарієм Хмельницьким	216
№ 128. Нотатка про захоплення козаками м. Кобрин	216
№ 129. 1648 р., друга декада листопада. – Лист краківського біскупа Петра Гембіцького до краківського каноніка Миколая Оборського про погодження кандидатури короля між обома королевицями і про справи у війні з козаками	216
№ 130. 21–25 листопада 1648 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про тріумфи у Кракові та Казимирі з нагоди обрання Яна Казимира польським королем	217
№ 131. Новини про війська Богдана Хмельницького в околицях Замостя і захоплення козаками Красніка	218
№ 132. Репліка Мартина Голінського з його жалаями з приводу повстання Богдана Хмельницького	219
№ 133. Новини про посольство Богдана Хмельницького до новообраного короля Яна Казимира, українські вимоги до замирення та інші відомості	219
№ 134. Новини про похід турецького війська проти кримських татар, двірцевий переворот у Стамбулі та інші відомості	220
№ 135. Репліка Мартина Голінського про новини, які він отримував від різних людей	221
№ 136. 10 грудня 1648 р. – Новина про виступ польських військ з Кам'янка-Подільського до Костянтинова	222
№ 137. Новина про вилазку польських військ з Кам'янка-Подільського проти татар, які поверталися до Криму з полоном	222
№ 138. 1648 р., жовтень. – Новина про укладення миру між імператором Фердинандом III і Швецією	222
№ 139. 1648 р., жовтень. – Новина про смерть семигородського князя Юрія I Ракоція	223
№ 140. 29 листопада 1648 р. – Лист Петра Блисковського до сандомирського підчашія Мартина Михайла Дембіцького з новинами від учасника посольства Якуба Смяровського до Богдана Хмельницького	223
№ 141. 1648 р., грудень. – Повідомлення заможського підскарбія Юрія Шорнеля до краківського воєводи Станіслава Любомирського про відступ Богдана Хмельницького з-під Замостя	224
№ 142. 1648 р., середина листопада. – Умови для укладення миру, надіслані Богданом Хмельницьким на елекційний сейм у Варшаві	225
№ 143. Новини про захоплення Богданом Хмельницьким Сокаля на зворотному шляху з-під Замостя	225
№ 144. Розповідь Мартина Голінського про капітана Володслава Єроніма Умястовського, який вибирав жовнірські стації під Краковом	226

№ 145. 30 листопада 1648 р. – Лист пробоща каноніків регулярних лютеранських у Красніку до пробоща Божого Тіла в Казимірі Яцка Ліберіуса про зруйнування міста козаками	227
№ 146. 15 листопада 1648 р., під Замостям. – Лист Богдана Хмельницького до сенаторів Речі Посполитої з повідомленням про відправлення посольства Андрія Мокрського	228
№ 147. 1648 р., після 20 листопада, Варшава. – Лист Яна Казимира до Богдана Хмельницького з повідомленням про завершення елекції і відповіддю на вимоги козаків для укладення миру	229
№ 148. 1648 р., грудень. – Нотатка Мартина Голінського про повернення Богдана Хмельницького з-під Замостя в Україну	231
№ 149. 1648 р., грудень. – Нотатка Мартина Голінського про посольство семигородського князя Юрія II Ракоція до Богдана Хмельницького	231
№ 150. 1648 р. – Новина про захоплення Кодака українськими військами	231

1649

№ 151. 9–14 січня 1649 р., Краків. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про прибуття тіла Володислава IV до Кракова для похорону і приїзд Яна Казимира з Варшави на коронацію	235
№ 152. 15 січня 1649 р., Краків. – Опис Мартином Голінським похорону Володислава IV у краківському замку	237
№ 153. 16 січня 1649 р., Казимир. – Опис Мартином Голінським зустрічі короля в місті на шляху покутної процесії його двору до монастиря паулінів на Скалці	239
№ 154. 17 січня 1649 р. – Нотатка Мартина Голінського про завершення каптурових судів у Кракові	240
№ 155. 17–19 січня 1649 р., Краків. – Описи Мартином Голінським коронації Яна Казимира, його процесії з замку до ринку, щоб посісти на троні, і початку роботи коронаційного сейму	240
№ 156. 19 січня 1649 р., Казимир. – Опис Мартином Голінським святкувань у місті з нагоди коронації Яна Казимира	242
№ 157. 1649 р. – Новини про новий похід татар в Україну і повстання козаків у Великому князівстві Литовському	243
№ 158. 22 січня 1649 р., Краків. – Новина про присягу міст на вірність новому королю	243
№ 159. 22 січня 1649 р. – Опис заупокійної служби в єзуїтському костелі св. Петра на восьмий день від похорону Володислава IV	243
№ 160. 24 січня – 7 лютого 1649 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про коронаційний сейм, перебування Яна Казимира у Кракові, справи міщан у Казимірі та інші відомості	244

№ 161. Лист від турецького візира до коронного канцлера Юрія Оссолінського	247
№ 162. 9 лютого 1649 р., Краків. – Нотатки Мартина Голінського з палати Сенату про завершення коронаційного сейму	248
№ 163. 1649 р., лютий. – Новини про послів від бранденбурзького курфюрста і московського царя до Яна Казимира	249
№ 164. Нотатка Мартина Голінського про конфірмацію привілеїв для м. Казимира під Краковом і про його подорож разом з Захарієм Венгжиновським у 1647 році до Варшави на сейм у цій справі	249
№ 165. 15–20 лютого 1649 р. – Новини про перебування Яна Казимира і примаса Матвія Лубенського у Кракові на запустах і їхній від'їзд до Варшави	250
№ 166. 1649 р., середина лютого. – Новини про смерть і похорон у Кракові коронного стражника Самуеля Лаща	250
№ 167. Новини про жовнірські стації в Казимирі, Клепарі та інших місцях наприкінці зими і на початку весни 1649 року	251
№ 168. Нотатка Мартина Голінського про одужання королеви Людвіки Марії	252
№ 169. Новина про переговори Богдана Хмельницького з польськими комісарами в Переяславі	252
№ 170. Новина про бої козаків з коронним військом під Баром	252
№ 171. 1649 р., березень. – Новина про розірвання сеймику Краківського воєводства у Прошовичах	252
№ 172. 6 березня 1649 р. – Новина з Варшави про заручини короля Яна Казимира з Людвікою Марією	253
№ 173. Новини про переговори польських комісарів з Богданом Хмельницьким, московського та семигородського послів у козаків, єрусалимського патріарха Паїсія, збір посполитого рушення та інші справи в Короні та Литві	253
№ 174. Новини про смерть дружини Володислава Домініка Острозького-Заславського Софії Пруденсії і його двох братів Януша Ісидора та Костянтина Олександра	254
№ 175. 20 березня 1649 р. – Новини про укладене перемир'я з Богданом Хмельницьким до Зелених Свят	255
№ 176. Новини про татарські постої в Барі та околицях міста ..	255
№ 177. 25 березня 1649 р. – Новини з Варшави про події в Острозі після повернення шляхти до міста і захоплення козаками Язлівця у відповідь на розправи Олександра Конєцпольського над учасниками повстання	256
№ 178. 20 березня 1649 р. – Новини з Варшави про резолюції Богдана Хмельницького польським комісарам на переговорах у Переяславі	256
№ 179. Новина про смерть польного писаря коронного Андрія Конєцпольського	257
№ 180. Політичні новини з Франції, Неаполя, Англії та інших країн	257

№ 181. 24 лютого 1649 р., Переяслав. – Статті Війська Запорозького для замирення з Річчю Посполитою, прийняті на переговорах у Переяславі	258
№ 182. 24 лютого 1649 р., Переяслав. – Статті угоди між Богданом Хмельницьким і польськими комісарами для укладення перемир'я	260
№ 183. Новини про смерть київського воєводи Януша Тишкевича і призначення нових київського та брацлавського воєвод	262
№ 184. Новини про захоплення Бару кам'янецьким каштеляном Станіславом Лянцкоронським	262
№ 185. Нотатка про відправлення королем гетьманської булави і хоругви для Богдана Хмельницького	262
№ 186. Новини про дорожнечу в Кракові і причини, що її викликали, у зв'язку з коронаційним сеймом та жовнірськими стаціями	263
№ 187. 1 січня – 5 березня 1649 р. – Діаріуш дороги королівських комісарів до Переяслава і їхніх переговорів з Богданом Хмельницьким, написаний львівським підкоморієм Войцехом Мясковським	263
№ 188. 24 лютого 1649 р., Переяслав. – Статті угоди між Богданом Хмельницьким і польськими комісарами для укладення перемир'я	277
№ 189. 24 лютого 1649 р. – Статті Війська Запорозького для замирення з Річчю Посполитою, прийняті на переговорах у Переяславі	279
№ 190. Початок листа, який за переказами англійці написали до Богдана Хмельницького	280
№ 191. 1649 р., середина березня. – Реляція коронного підчашія Миколая Остророга до коронного підканцлера, хелмінського біскупа Андрія Лещинського про бої з українським військом з 12 до 14 березня 1649 року	281
№ 192. Новини про перемоги війська Великого князівства Литовського над козаками	285
№ 193. 21 квітня 1649 р., Краків. – Новини про заклики у Кракові, Казимирі та по інших містах до посполитого рушення	285
№ 194. Початок листа, який за переказами англійці написали до Богдана Хмельницького	286
№ 195. Французькі новини про боротьбу між королем та парламентом, а також міжнародні союзи Людовіка XIV	286
№ 196. 22 квітня 1649 р. – Новини про смерть казимирського райці Гжегожа Дронковича і обрання на його місце райцею Матіаса Бріського	287
№ 197. Новини з Відня про переговори імператора Фердинанда III з турецьким султаном Мегмедом IV	287

№ 198. 5 травня 1649 р. – Новини з Варшави про польські, литовсько-білоруські, молдавські, семигородські, турецькі, австрійські та інші справи	288
№ 199. 18 (28) листопада 1648 р. – Лист Богдана Хмельницького до турецького султана Мегмеда IV	289
№ 200. 30 квітня 1649 р., Кам'янець-Подільський. – Лист брата Генріка, кармеліта, до оо. кармелітів у Львові про полонених у Криму та інші справи	290
№ 201. 1649 р., травень. – Новини про відправлення польських послів до Семигороду, Москви, Австрії, Риму, Франції та Іспанії ...	292
№ 202. Новини з Варшави про одруження Яна Казимира і Людвіки Марії, а також про події в Україні	293
№ 203. 13 травня 1649 р., Краків. – Новини про заходи безпеки у місті перед загрозою студентських виступів	293
№ 204. Новини з України про астрологічні знаки у татар перед початком походу з Криму до Польщі	294
№ 205. 1649 р., травень. – Новини з Бару про надприродні явища в місцевому костелі	294
№ 206. 7 травня 1649 р., Млиновичі. – Стиглий переказ змісту листа Андрія Мясковського про полоненого коронного гетьмана Миколая Потоцького	295
№ 207. 29 квітня (9 травня) 1649 р., Звягель. – Лист полковника, гетьманського намісника Гараська Яскевича і полковника Михайла Тиші до князя Самуеля Кароля Корецького	295
№ 208. 11 травня 1649 р., Гоща. – Лист київського воєводи Адама Киселя до коронного канцлера Юрія Оссолінського про події в Україні і посольства Якуба Смяровського та о. Петронія Ласка до Богдана Хмельницького	296
№ 209. 24 травня 1649 р., Вішніч. – Лист краківського воєводи Станіслава Любомирського до волинського каштеляна Миколая Юрія Чарторийського про свою недугу і справи у Речі Посполитій	299
№ 210. 29 травня 1649 р. – Новини з Любліна про наближення українських військ до Корони Польської	300
№ 211. 1649 р., травень. – Новини з Варшави про весілля Яна Казимира і Людвіки Марії, а також про зміцнення українських військ і підготовку татар до походу	301
№ 212. 16 червня 1649 р. – Новина про смерть краківського воєводи Станіслава Любомирського	301
№ 213. 2 червня 1649 р., з військового табору. – Лист Криштофа Пшиемського до коронного підканцлера, хелмінського біскупа Андрія Лещинського про бої з козаками під Сульжинцями і Заславом	302
№ 214. 11 серпня 1649 р., з-під Білого Каменя. – Новини з табору польського короля Яна Казимира під час його походу до Зборова	303

№ 215. 1649 р., вересень. – Розпис жовнірських стацій у Короні Польській після повернення війська зі Зборівської кампанії	304
№ 216. 2 червня 1649 р. – Лист белзького каштеляна Андрія Фірлея до короля Яна Казимира про бої з козаками під Сульжинцями і Заславом	306
№ 217. 1649 р., початок липня. – Новини про прибуття українського війська під Збараж і становище коронної армії у місті	307
№ 218. Новини про командування Яремою Вишневецьким коронними військами під Збаражем	308
№ 219. 1649 р., перша половина липня. – Новини про перемогу венеційців над флотом Османської імперії на початку травня і тріумфи у Венеційській республіці з цього приводу	309
№ 220. 13 липня 1649 р. – Новини про дії українських і татарських військ, а також про видання Яном Казимиром третього поклику на посполите рушення	310
№ 221. 19 липня 1649 р., Львів. – Новини з листа львівського підкоморія Войцеха Мясковського до краківського біскупа Петра Гембіцького про оборону Збаража і виступ Яна Казимира у похід до Красного Ставу з Любліна	310
№ 222. 21–23 липня 1649 р. – Тривожні небесні видива і їхні тлумачення як передвісників війни в Україні	312
№ 223. 31 липня 1649 р. – Новина про універсали Яна Казимира з-під Замостя з третім покликом на посполите рушення	312
№ 224. 10–24 липня 1649 р. – Новини про штурми українсько-татарськими військами обложеного Збаража	312
№ 225. 1649 р., Збараж. – Новина про те, що в хоругву белзького каштеляна Андрія Фірлея вдарила блискавка	313
№ 226. 1 серпня 1649 р. – Новина про смерть перемишльського біскупа і хроніста Павла Пясецького	313
№ 227. Нотатка про те, що міста Краків, Казимир і Клепар звільнені від посполитого рушення привілеєм Сигізмунда III від 1621 року	313
№ 228. Новини, надіслані до волинського каштеляна Миколая Юрія Чарторийського, про оборону Збаража польськими військами	314
№ 229. Новина про польських регіментарів, обложених у Збаражі	314
№ 230. 14 липня 1649 р. – Новина про похорон краківського воєводи Станіслава Любомирського	315
№ 231. 9 серпня 1649 р. – Повідомлення Мартина Голінського про повінь на Віслі	315
№ 232. 11–12 серпня 1649 р. – Новина про наради шляхти Краківського і Мазовецького воєводств стосовно посполитого рушення	315
№ 233. 6 серпня 1649 р., Варшава. – Новини з листа Яна Казимира з табору з-під Сокаля до королеви Людвіки Марії про військову кампанію під Збаражем і у Великому князівстві Литовському	316

№ 234. 8 серпня 1649 р. – Новини, отримані краківськими купцями з королівського табору у Бродах, про становище коронної армії в обложеному Збаражі	316
№ 235. 1649 р., серпень. – Новини про заклики Яна Казимира та Богдана Хмельницького до українських селян та міщан	317
№ 236. 1649 р., серпень. – Новини про посольства Богдана Хмельницького до турецького султана, московського царя, семигородського князя та інших правителів з пророзіціями поділу Речі Посполитої	318
№ 237. 26 серпня 1649 р. – Нотатка Мартина Голінського про військові навчання мешканців Кракова та довколишніх міст на полі Стрільниці та інші новини	318
№ 238. 1649 р., серпень. – Новини у Кракові про становище табору Яна Казимира, укладення Зборівського договору і святкування у місті з цього приводу	319
№ 239. 15–16 серпня 1649 р. – Реляція про Зборівську битву ...	320
№ 240. 15 серпня 1649 р. – Лист Богдана Хмельницького до Яна Казимира про його та батькові служби Речі Посполитій, причини повстання і передачу королем гетьманської булави Семенові Забузькому	323
№ 241. 21 серпня 1649 р., табір під Зборовом. – Лист львівського підкоморія Войцеха Мясковського до королевича Кароля Фердинанда про Зборівську битву і укладення мирного договору ...	325
№ 242. 15 серпня 1649 р., табір під Зборовом. – Лист кримського хана Іслама Гірея III до короля про переговори	332
№ 243. 16 серпня 1649 р., табір під Зборовом. – Відповідь Яна Казимира кримському ханові Ісламу Гірею III стосовно переговорів	333
№ 244. 1649 р., серпень. – Нотатка Мартина Голінського про переговори під Зборовом	334
№ 245. 19 серпня 1649 р., табір під Зборовом. – Статті угоди між польським королем Яном Казимиром і кримським ханом Ісламом Гіреєм III	334
№ 246. 19 серпня 1649 р., табір під Зборовом. – Декларація ласки короля Яна Казимира для Війська Запорозького у відповідь на статті, подані козаками до замирення	336
№ 247. 30 червня – 15 серпня 1649 р. – Щоденник облоги Збаража українськими і татарськими військами	338
№ 248. 1649 р., серпень – вересень. – Новини про зустріч короля Яна Казимира у Львові, а також про повернення татар з Польщі та повстання черні проти Богдана Хмельницького	343
№ 249. 1649 р., жовтень. – Нотатки Мартина Голінського про нові призначення у Краківському воєводстві, сеймик у Прошовичах, смерть Андрія Фірлея та інші новини	345

№ 250. 11 жовтня 1649 р., Прошовичі. – Переказ інструкції послам на варшавський сейм 22 листопада 1649 року, ухваленої на сеймику Краківського воєводства у Прошовичах, з коментарем Мартина Ґолінського	346
№ 251. 18 жовтня – 17 листопада 1649 р. – Нотатки Мартина Ґолінського про стації кварцяної армії в Казимірі, Кракові та околицях	349
№ 252. 1649 р., вересень. – Розпис жовнірських стацій у Короні Польській після повернення війська зі Зборівської кампанії з коментарем Мартина Ґолінського	352
№ 253. 31 жовтня 1649 р. – Новини з Варшави про бунти черні проти Богдана Хмельницького	353
№ 254. 1649 р., листопад – грудень. – Новина про подорож польських урядовців до Риму на святкування ювілейного року	353
№ 255. 1649 р., осінь. – Новини про складання реєстру Війська Запорозького та інші події	354
№ 256. 22 листопада 1649 р., Варшава. – Нотатка Мартина Ґолінського про початок роботи сейму	355
№ 257. 24 листопада – 14 грудня 1649 р. – Новини про жовнірські стації в Казимірі, Кракові та околицях, про смерть Лукаша Опалінського, Адама Казановського та інші відомості	355
№ 258. 24 грудня 1649 р. – Новина про початок ювілейного року в Римі	356
№ 259. 25 листопада 1649 р., Київ. – Лист київського воєводи Адама Киселя до Яна Казимира про його прибуття до Києва і складання присяги перед магістратом	356
№ 260. 25 листопада 1649 р., Київ. – Лист Богдана Хмельницького до короля Яна Казимира про укладення реєстру і відправлення послів на сейм до Варшави	358
№ 261. 24 жовтня 1649 – січень 1650 рр. – Новини з варшавського сейму, а також відомості про конфедерацію жовнірів у Любліні, військові постої в Казимірі, сеймик у Прошовичах та інші події	369

Показчик імен*

- Абрагамович Зигмунт (Abrahamowicz Zygmunt), вч. XL, 200, 327, 330, 333*
- Агнеса (Agneta), св. 6
- Александрович Володимир, вч. XLVI*
- Амельбурн Йоган, автор “Historia Turcica” XXVIII
- Анджейович Ян (Andrzejowycz Ioannes, Andrzejowicz Jan), казимирський райця 4, 5
- Андрій (Iędrzei), св. 223, 224
- Анна Женев’сва де Бурбон, дружина Генрі II Лонгвіля, сестра Людовіка II Бурбона, принца Конде 286
- Антоній Падуанський (Antoni de Padwa), св. 100–102
- Ашилатов А. И., вч. XXXVIII*
- Балабан Маєр (Balaban Majer), вч. XI, 27*
- Бандура В. Ф., вч. XL*
- Барвінський Богдан, вч. XLVIII*
- Бардах Юліуш (Bardach Juliusz), вч. XI, XII, LI*
- Барич Генрик (Barycz Henryk), вч. IX, XI*
- Басараб Матвій, валаський господар 22
- Баторій Стефан (Stephanus Bathori), польський король 15, 33
- Беатриса Арагонська (Beatrix Aragonia), угорська королева 32, 33
- Бевзо Олександр, вч. XXI, XXII*
- Бекеш Габріель (Габор) (Bekes Gábor, Bekess), угорський полководець на службі у Стефана Баторія 33
- Бекеш Каспер (Bekes Gáspár, Bekess), угорський полководець на службі у Стефана Баторія 33
- Белхачький Якуб (Belchacki Jakub), ротмістр 70, 366
- Бельський Йоахим, польський хроніст XXVII
- Бельський Мартин, польський хроніст XXVII
- Беняжувна Яніна (Bieniarzówna Janina), вч. VIII, XII, XV, XVII, XVIII, XXV, XXVI, XXXII, XXXVI, LVIII, 361*
- Берут Болеслав, президент ПНР XLV, L, LI, LIV
- Бечинський Войцех, польський посол до Криму LXII
- Бжозовський Максиміліан (Brzozowski Maksymilian), київський каштелян 89, 264

* Кириличні – українські та російські – або польські імена та прізвища у показчику є основними позиціями в тому разі, якщо їхнє написання, іноді з незначним редагуванням, трапляється в передмовах, текстах джерел, заголовків або легендах до документів. Показчик латинської абетки впорядковано за правилами польської мови, взятої за основу, незважаючи на особливості абетки з крикованими літерами інших мов (*Ярослав Федорук*).

- Блисковський Петро (Blyskowsky Piotr), автор листа 223, 224, 373
- Богомолець Олександр,
президент АН УРСР XLVI
- Богородиця див. Марія
- Боксгорн, Маркус Зейріус ван
(Voxhornius, Marcus Zuerius van), автор XVII ст. 201
- Болеслав I Хоробрий (Boleslaus),
польський король 95
- Болестрашицький Самуель
(Bolestraszycki Samuel
Świętopełk, Boliestraszycy
Samuel Świętopełk,
Bolistraszycy Samuel
Świętopełk), шляхтич 58, 61,
145, 146, 345
- Болек Ян (Bolek Jan, Boliek
Ioannis), шляхтич 4
- Борейша Юрій, польський
політичний і культурний діяч,
директор бібліотеки
Оссолінських у Львові (1939–
1941), засновник видавництва
“Czytelnik” XLIX, L, LII, LV
- Боряк Геннадій, вч. XLI*
- Брехуненко Віктор, вч. LI*
- Бріський Матіас (Briski Mathias,
Brysky Mathias), казимирський
райця 10, 287, 376
- Бубенок (Bębenek Iwan),
полонений козак 172
- Бутич Іван, вч. XXIII, XXXVIII,
XXXIX, LXII, 73, 74, 136, 177,
206, 208, 210–212, 214, 215, 225,
228, 229, 260, 262, 289, 290, 324,
359*
- Бялоблоцький, інформатор
Мартина Голінського XXVI
- Вавричин Марія, вч. 281*
- Вази, польська і шведська
королівська родина XIV
- Вайгер Людвік (Waier, Wajher
Ludwik, Weiher Ludwik),
поморський воєвода 204–206,
215, 226, 304, 372
- Вальмінський Себастьян
(Walmansky, Walminski
Sebastian), люблінський
поштар, інформатор Мартина
Голінського XXXI, 300
- Вальо Марія, вч. XLVI*
- Венґжиновський Захарій
(Węgrzynowsky Zacharias
(Zaharias)), казимирський райця
VIII, XXXI, 6, 10, 236, 249, 375
- Верещинський Вікторин Яцек
(Weresczynski Victorinus),
настоятель кляштору Божого
Тіла в Казимірі XXXVI, 3
- Верстюк Владислав, вч. LIV*
- Весселіні Ференц (Wesselény
Ferenc, Wesselényi Ferenc,
Weseliny Francisek, Weszelyn),
австрійський генерал 21, 33,
223
- Вешняк Федір (Weszniak Fedor,
Wiesniuch), козацький
полковник 266
- Виговський Іван, генеральний
писар Війська Запорозького
XXXIX
- Винар Любомир (Vynar Lubomyr,
Wynar Lubomyr), вч. XX, 280,
281*
- Витковський, петербурзький
професор з топографії XXXVIII
- Вишневецький Ярема
(Wisniowiecki Ieremi,
Wisniowieckie, Wisniowiecky
Ieremi, Wisniowieckye Ieremi,
Wisniowieczkie Ieremy,
Wisniowieczky Ieremy,
Wisnyowieczky Ieremy,

- Wisnyowieczky, Wiśniowiecki Jeremi Michał, Wysnyowiecky), князь, руський воєвода LXV, 23, 40, 45, 58, 61, 75, 93, 100, 101, 141–144, 163, 169, 170, 176, 180, 181, 187, 189, 191, 198, 199, 205, 207, 211, 212, 214, 216–218, 220, 224, 225, 228, 237, 240, 241, 259, 265, 266, 273, 279, 288, 300, 303, 307, 308, 310–312, 314, 315, 322, 338–341, 343, 359, 360, 362, 370, 378
- Віднянський Степан, вч. LIV*
- Вітовський Антоній, син сандомирського каштеляна Станіслава Вітовського 321
- Вітовський Миколай (Witowski Mikołaj), син краківського великоурядника Станіслава Вітовського 321
- Вітовський Станіслав (Witowski Stanisław [młodszy], Wytowsky Stanisław), син краківського великоурядника Станіслава Вітовського, сандомирський каштелян 7, 189, 190, 321, 322, 326, 327; його племінник 321
- Вітовський Станіслав-старший (Witowsky Stanisław, Wytowsky Stanisław), великоурядник краківський, бжезінський староста 6, 7, 321
- Возняк Михайло, вч. XLIV, XLV*
- Волгін В'ячеслав, віце-президент АН СРСР XLVI
- Володислав IV (Vladislaus 4, Vladislaus Quartus, Władisław 4, Władisław Czwarty, Władisław IV, Władisław 4, Władisław Swarty, Władysław IV, Władysław Czwarty), польський король VIII, XIV, XXIX, XXXIV, 7, 9, 10, 15, 16, 23, 24, 26, 28–31, 39, 40, 42, 45, 46, 53, 54, 57, 59, 61, 65–69, 77, 79–82, 92, 94, 106, 107, 110, 131, 134, 135, 136, 145, 147, 150, 151, 153–156, 158–161, 167, 175, 181, 183, 184, 187, 188, 221, 231, 235, 237–239, 243, 261, 272, 278, 279, 293, 318, 324, 361, 365, 366–369, 374; його донька 68
- Вольний Ян (Wolny Ioannes, Wolny Ion), казимирський райця 6–8
- Вольська Регіна, третя жінка Мартина Голінського IX
- Врадії Надія, вч. XLI*
- Вуйцік Збігнев (Wójcik Zbigniew), вч. LX, 200, 241, 253, 327, 330, 333*
- Вульф Георгій (Wolff Georgius, Wolff Jerzy, Wulff Jerzy), казимирський райця 4–6
- Вуянко Марія, вч. XXIII*
- Габсбурги (Rakuskie arczykziążęta), австрійська й іспанська імператорська та королівська родина XXXIII, 287
- Гаврилюк Іван, вч. 255*
- Ганджа Іван (Gandza Iwan), козацький полковник 172
- Ганджа Іван (Gancza, Gandża Iwan), нобілітований козак 345, 348
- Герасимчук Василь (Герасимчук Василь), вч. XIX, XX, LVIII*
- Гваньїні Олександр див. Гваньїні Олександр, польський хроніст
- Гебултовський К. Т., вч. XL*
- Гельцель Антоній Зигмунт (Helcel Antoni Zygmunt), вч. X, XXVI, 74, 77, 79, 80, 87, 89, 99,*

- 115, 135, 136, 140, 147, 149–151, 153, 171–173, 175–177, 195, 211, 229, 260, 261, 266, 277, 324, 332, 339, 343, 358
- Генрі II Лонгвіль (Henri II d'Orléans, duc de Longueville; Longauill, de), французький князь 286
- Генрік (Henric, Henricus), кармеліт з Кам'яня-Подільського 290, 292, 377
- Генріх (Henricus, Henrik Francuz), польський, пізн. французький король 15, 31
- Герасимчук Василь* див. *Герасимчук Василь*, вч.
- Гирич Ігор*, вч. XX, LVIII
- Глебовы (Chliebowy), московська боярська родина 138
- Гнип Павло, заступник директора львівської бібліотеки XLIV, XLVII
- Голинский див. Голінський Мартин, казимирський райця, автор рукопису
- Голінський див. Голінський Мартин, казимирський райця, автор рукопису
- Голобуцький Володимир*, вч. XXII
- Головацький Петро (Głowacki Piotr), козацький полковник 201
- Голуб Данило (Hołub Daniel), київський міщанин 357
- Гонцель Мокрський Андрій див. Мокрський Андрій Гонцель, єзуїт, посол від львів'ян до Богдана Хмельницького
- Грабовецький Володимир*, вч. XXIII
- Грабянка Григорий, український літописець 338
- Григорій (Hreory z Olszany; помилк. Kreory), полонений козак 171
- Грімстед Патріція* (*Grimsted Patricia Kennedy*), вч. XLI–XLV
- Грушевський Іван Самійлович (помилк.) див. Грушецький Іван, секретар Львівського обкому
- Грушевський Михайло* (*Hrushevsky Mykhailo*), вч. XII, XIX–XXI, XXX, XXXII, XXXIV, XXXV, XLI, LVII, LVIII, 99, 140, 143, 231, 338
- Грушецький Іван (помилк. Грушевський Іван Самійлович), секретар Львівського обкому КП(б)У XLIV, XLVI
- Гудзенко Пантелеймон*, вч. XXI, LI, LIV
- Газуба Ян Казимир (Gazuba Jan Kazimierz), польський посол до Стамбула 220, 221, 247
- Гваньїні Олександр (Гваньїні Олександр, Gwagnin Alexander, Gwagninus), польський хроніст XXVII, 17–19, 365
- Гембарович Мечислав* (*Gębarowicz Mieczysław*), вч. XXII, XLI, XLVIII
- Гембіцький Петро (Gembicki Piotr, Gembyczky Pietr, Gębicky Piotr, Gębiczky Piotr, Gębycki Piotr, Gębycky Piotr), краківський біскуп 57, 58, 103, 105, 117, 123, 164, 183, 184, 185, 216, 310, 315, 319, 320, 373, 378
- Гізовський Мартин (Gizowski Marcin, Gizowsky Martinus), казимирський райця 4

- Гладиш Войцех (Gładis Albertus; Gładis Woyciech, zwał sie Malarowyc; Gładis Woyciech alias Malarzowyc, Malarzowicz zwany Gładysz Wojciech, Malarzowyc alias Gładis Woyciech), казимирський райця 6, 9
- Гневош Миколай Войцех (Gniewos Mikolay Wojciech, Gniewosz Mikołaj Wojciech), куявський біскуп 29, 155, 156, 354, 365
- Голінська Регіна, мати Мартина Голінського VIII
- Голінський Мартин (Голинский, Голінський, Golenscius, Golenski Martinus, Golinsky Marczin, Goliński Marcin, Golynsky Marczyn, M. G. R. K.), казимирський райця, бурмістр, шинкар, автор рукопису VII, VIII, X–XIV, XVI–XXXI, XXXIII–XL, XLVII–LV, LVII–LXVI, 3, 4, 8, 9, 11, 16, 17, 18, 21, 23, 26, 29, 37, 43, 46, 47, 49, 52, 65, 66, 70, 73, 76, 87, 90, 102, 104, 105, 111, 115, 116, 118, 119, 126, 129, 132, 137, 140, 142, 145, 147, 150, 154, 155, 163, 171, 175, 180, 182–187, 192, 196, 217, 219, 221, 226, 228, 231, 235–242, 244, 246, 248, 249, 252, 258, 260, 263, 309, 313, 315, 318, 328, 330, 331, 334, 339, 343, 345–347, 349, 352, 355, 365–369, 371–375, 378–380
- Голінський Якуб, батько Мартина Голінського VIII
- Гонзага Людвіка (Луїза) Марія де Невер див. Людвіка Марія, польська королева
- Гораздовський Ауктус (Gorazdowski Auctus), шляхтич 80, 81
- Грабовський Амброзій (Grabowski Ambroży), вч. XIII, 277, 282, 284, 285, 296, 297, 299, 300, 302, 303, 307, 331, 332, 342, 358, 359*
- Гранічний (Graniczny), інформатор Мартина Голінського з Варшави XXXI, 106, 288
- Грітті Альвізе (Gritthus Venetus), венецієць 32
- Грітті Андреа, венецієць 32
- Грюндман Гюнтер, німецький куратор провінції Нижня Сілезія XLII
- Гункович Мартин (Gunkowycz Marcin (Martinus), Gunkowycz Marczyn), казимирський райця 6, 7
- Гуркевич Маріан, вч. XLIX*
- Дамінеус Криштоф (помилк. Damianus Christophorus; Daminaeus Krzysztof, Daminaeus Christophinus), польський автор кінця XVI ст. XXVIII, 13, 14, 365
- Даниил, автор апокрифів XXVIII, 12
- Дарчик-Муравська Світлана (Дарчик Світлана), вч. XXIV*
- Дашкевич Ярослав, вч. XXXVII, 269, 281*
- Дембіцький Мартин Михайло (Dębicki Marcin Michał, Dembiczki Marczyn Michał), сандомирський підчашій 183, 223, 373
- Джалалій Филон (Działali Fylon, Działala), козацький полковник 72, 265
- Джустиніані Джіроламо, венеційський посол 269

- Дзедушицький Маврицій (Dzieduszyski Maurycy), вч. X*
Дзюбан Олександр, вч. XXIII, XXXVII, XXXVIII
 Дикарьов, російський реставратор XXXVIII
 Діва Марія див. Марія
 Діціан Амелія, співробітниця бібліотеки Оссолінських у Броцлаві XLIX
 Длугош Ян, польський хроніст XXVII
 Домбровський (Dąbrowski), майстер XVII
 Донець Іван (Doniec Iwan, Duniec Iwan), козацький полковник 264, 306
 Дорота, св. XXXI
 Дронкович Гжегож (Drańkowyc Grzegorz, Drańkowicz Grzegorz), казімирський райця 8, 10, 287, 376
Дубик Марина, вч. XLI
 Дубравський Францішек (Dubrawski Franciszek), маршалок коронаційного сейму 244
 Дуніковський Ксаверій, польський скульптор XLV, LI
Дядиченко Вадим, вч. XVIII
 Єрлич Йоаким (Jerlicz Joachim), хроніст XXXIII, 260, 335, 338, 357
Єрмоленко Олександр, вч. LIII, LIV
 Жебровський, польський посол до Порту 221
 Желиборський Арсеній (Żeliborski Arseni), львівський православний владика 105, 166, 168, 370
 Жепчинський Каспер (Rzeczynsky Kasper, Rzeczynsky Casparus, Rzeczyński Kasper), казімирський райця 4–7
 Заборський, званий Покорович, Олександр (Zaborski zwany Pokorowicz Aleksander, Zaborzsky alias Pokorowycz Aliexander), казімирський райця 6, 7
 Забузький Семен (Zabuski Semen), козацький гетьман, призначений королем на місце Богдана Хмельницького, пізн. нобілітований 323, 324, 345, 348, 379
 Задзік Якуб (Zadzik Iacobus), краківський біскуп XI, XXIX, 26–28, 365
 Закревський Миколай (Zakrzewsky Mikolay, Zakrzewsky Nicolaus), казімирський райця 5, 6
 Закревський Ян, цирюльник LXIII
 Залуський, поручик гусарської хоругви 321
 Залуський Юзеф Андрій (Załuski J[ózef] A[ndrzej]), фундатор бібліотеки VIII
 Замойський Станіслав, власник рукопису на початку XIX ст. VII
 Заполья Ян див. Ян I Заполья, угорський король
 Зарецький Андрій (можл., Zarziczky), син Орефи Зарецького 303

- Зарецький Іван (можл., Zarziczky), син Орефи Зарецького 303
- Зарецький Орефа, любецький зем'янин 303
- Заславський Володислав Домінік (Władisław Dominik na Zasławiu u Ostrogu, Zasławski Władysław Dominik, Zasławski Władysław Dominik na Ostrogu, Zasławskie Władysław Domynek, Zasławski u Ostrogski Władysław Dominik, Zasławski-Ostrogski Władysław Domynek), князь, сандомирський, пізн. краківський воєвода 23, 40, 45, 71, 75, 89, 101, 103, 123, 142–144, 155, 159, 169, 181–183, 241, 245, 250, 254, 255, 302, 305, 306, 308, 321, 326, 345, 350, 352, 355, 361, 375; його жінка див. Ostrowska Zofia Prudencjana
- Заславський Костянтин Олександр (Zasławski Konstanty Aleksander), князь, брат Володислава Домініка Заславського 254, 255, 375
- Заславський Юрій (Zasławski Jerzy), волинський воєводич 146
- Заславський Януш, волинський воєвода 146; його друга жінка див. Leszczyńska Marianna
- Заславський Януш Ісидор (Zasławski Ianos Isidor), князь, брат Володислава Домініка Заславського 254, 375
- Заславські (Zasławscy), князівська родина 255
- Заяць Орест, вч. LXVI
- Зелінська Катерина (Zielińska Katarzyna), вч. XV
- Зубрицький Денис (Zubrzycki Dionyzy), вч. 199, 202
- Йонковський Францішек (Jonkowsky Franciszek (Francisek), Jonkowski Franciszek), кореспондент Мартина Голінського з Варшави VIII, XIX, XXXI, XLI, 132, 249, 256, 263, 293, 353, 368
- Йордан Станіслав, інформатор Мартина Голінського XXXI
- Йосиф (Iozeph, Iozephus), св. 290, 292
- Йосиф (Iozeph, Josif), московський патріарх 79, 173–175, 370
- Ібрагім I (Ibrahim I; помилк. Amurat sułtan), турецький султан XXXIV, 24, 34–36, 46, 53, 75, 96, 152, 153, 160–162, 167, 169, 178, 179, 192, 221, 258, 272, 365, 366, 370
- Іван Хреститель (Іон Krzcieciel), св. XXXIII, 7
- Інгльот Стефан, завідувач відділу рукописів бібліотеки Оссолінських у Львові XLI
- Іскра Іван (Iskra Iwan), козацький полковник 141
- Іслам Гірей III (Islam Gerej III, Islan Gierey, Isliam Gierey, Islian Gierey), кримський хан XL–XLII, 51, 54, 69, 71, 76, 90, 99, 101, 106, 138, 151, 153, 160–162, 172, 199, 200, 247, 290, 312, 319, 322–325, 327, 329–335, 344, 359, 369, 379
- Істрин Василій, вч. XXVIII, 12
- Ісус Христос (Spas, Christus, Iesus Christi) 16, 17, 24, 25, 81, 138, 174

- Казановський Адам (Kazanowski Adam, Kazanowsky Adom), надвірний коронний маршалок 183, 250, 355, 356, 360, 380
- Казимир (Kazimierz), св. 253
- Калина Федір (Kalina Fedir), корсунський сотник 211, 212
- Калиновський Мартин (Kalinowski Marcin), чернігівський воєвода, гетьман польний коронний 40, 45, 69, 74, 75, 87, 90, 100, 137, 162, 217, 220, 243, 288, 291, 348
- Каманин Иван, вч.* 86, 125
- Капраль Мирон, вч.* 202
- Капуста (Kapusta), козацький полковник 141
- Караїмович Ілляш (Karaimowicz Piasz), старший реєстрових козаків 72
- Карл I Стюарт (Karol I Stuart), англійський король XXXIII, 257
- Карл X Густав, шведський король IX
- Карл Стюарт (Carol), син Карла I, пізн. англійський король 258
- Кароль Фердинанд (Carol, Carol Ferdinand, Carol Ferdynand), польський королевич, брат Володислава IV і Яна Казимира XXVII, 133, 186, 216, 217, 239, 313, 325, 361, 371, 379
- Касименко Олександр, вч.* XVIII, XXII, XXXIX, LIII
- Катерина (Katarzyna), св. XXIX, XXXI, 8, 11, 218, 239
- Кентжинський Войцех (Kętrzyński Wojciech), вч.* XXXIV
- Керстен Адам (Kersten Adam), вч.* XI, XII, XL, LI
- Кисіль Адам (Kisiel Adam, Kisiel Adam Świętołdycz, Kisiel Adom z Brusziliowa, Kisiel Adam, Kysiel Adam, Kysiel Adom, Kysiel Adom), брацлавський, пізн. київський воєвода 45, 77, 79, 89, 91, 99, 132, 133, 135, 142, 148, 157, 163, 165, 166, 169, 170, 172, 181, 182, 187, 191, 192, 216, 252, 257, 258, 260–268, 272, 274, 276, 277–279, 296, 299, 301, 304, 331, 356, 358–360, 367–370, 376, 377, 380
- Кисіль Микола (Kisiel Mikołaj), посол до козаків, новгород-сіверський хорунжий 263, 265, 268
- Клімеровський Августин (Klimerowsky Augustin), казимирський райця XXX, 11
- Клодзинський Ян Владислав (Kłodzinski), ротмістр великопольської хоругви Богуслава Лещинського 303
- Клочинський Мартин (Kłoczinsky Martinus, Kłoczyński Marcin, Kłoczynsky Marczyn), пробошч костьолу Божого Тіла в Казимирі XI, XXIX, 8, 26–28, 365
- Кміта, батько Сюзанни Кміцьонки, краківський алхімік XVII
- Кміцьонка Сюзанна, перша жінка Мартина Голінського VIII, XVI, XVII
- Кнот Антоні (Knot Antoni), вч.* XLII, L
- Козачук Т. Ю., вч.* XL
- Колесса Філарет, вч.* XLVII
- Колодзейчик Даріуш (Kołodziejczyk Dariusz), вч.* LXII, 247, 334, 336

- Конецпольський Андрій (Konieczpolski Andrzej, Konieczpolski, Konieczpolsky Iędzej), військовий коронний писар 251, 257, 375; його жінка див. Konieczpolska Wiktorja (Potocka)
- Конецпольський Олександр (Alexandr na Konieczpoliu, Konieczpolski Aleksander, Konieczpolski, Konieczpolsky Aleksander (Alexander)), коронний хорунжий 58, 61, 101, 103, 123, 126, 144, 169, 171, 181, 191, 198, 199, 205, 212, 214, 228, 237, 256, 261, 265, 266, 274, 278, 288, 294, 308, 315, 338–340, 342, 375
- Конецпольський Станіслав (Konieczpolski Stanisław, Konieczpolsky Stanisław), гетьман великий коронний, краківський каштелян 65
- Конечкович Валентин (Konieckowycz Valentinus, Konieczkowicz Walenty), страдомський райця 5, 6
- Контаріні Джованні (Contarini Giovanni), венеційський посол до Яна Казимира 309, 310
- Корвін Матвій (Coruinus Mathias), угорський король 32
- Кордуба Мирон*, вч. XIX, XX, XXXIV, XLIV, XLVII, LVII, LVIII, 269
- Корецький Самуель Кароль (Korecki Samuel Karol, Koreckie Samuel Karol, Koreczki Samuel Karol), князь 45, 143, 144, 169, 223, 264, 265, 276, 295, 298, 300, 303, 304, 327, 328, 351, 377
- Корф Вільгельм (Korf), польський полковник 340
- Косів Сильвестр (Kossow Sylwestr), київський митрополит 259, 264, 270, 271, 276, 279, 297, 337, 358, 361, 362
- Костка-Наперський Олександр Леон (Kostka-Napierski), польський повстанець XI, XII, XXXVI, XLVIII, LII, LIII
- Кохан Павло (Kochan Paweł), ротмістр 90, 91, 367
- Коховський Веспасіан (Kochowski Vespasianus, Kochowski Wespazjan), польський історик XVII ст. IX, XI, XXVI, XL, LVII
- Кривонос Максим (Krzivonosz, Krzywonos Maksym, Krzywonosz Maksym), козацький полковник XXIII, 93, 136, 137, 140–143, 155, 166, 170–172, 177, 179, 180, 368
- Крип'якевич Іван*, вч. XIX–XXIII, XXXVIII, XXXIX, XL, XLIV, XLV, LVII, LXII, 73, 74, 136, 177, 180, 206, 208, 210–212, 214, 215, 225, 228, 229, 260, 262, 269, 280, 289, 290, 324, 359
- Кромвель Олівер (Cromwell Oliver), лорд-протектор Англії XIX, XXXIII, 280, 281
- Кромер Мартин (Cromer, Kromer Marcin), хроніст XXVII, 66, 67
- Крушельницьька Лариса*, вч. XLI, XLV, XLVI
- Кубаля Людвік (Kubala Ludwik)*, вч. X, XII, XIX, XXV, XXVI, XXXIX, 42–45, 54, 221, 300, 328, 331, 332, 339, 341–343
- Купчинський Олег*, вч. XX, LVIII

- Курек Ялю (Kurek Jalu), вч. XII*
Куркова Є., вч. XXII
 Кушевич Павло (Kuszewicz Paweł), батько Самуеля Казимира Кушевича XIX, 202, 372
- Кушевич Самуель Казимир (Самійло) (Kuszewicz Samuel Kazimierz, Kuszewycz), львівський міщанин, автор листів та діаріуша про облогу Львова XI, XIX, LXV, 196, 202, 372; його донька 203
- Лазаревський Олександр (Лазаревский Александр), вч. XIX, 280*
- Ласко Петроній, о. (Lasko Petroni, Łasko Petroni, Łasko Petronij), посол від Адама Киселя до Богдана Хмельницького 133–135, 181, 296, 298, 368, 377
- Латак Казимир (Łatak Kazimierz), вч. IX, XVI, XVIII, XXXVI, 3, 8, 9*
- Лащ Михайло, син Самуеля Лаща 251
- Лащ Петро, син Самуеля Лаща 251
- Лащ Самуель (Łaszcz Samuel, Łaszcz Samuel, Łaszcz Samuel), коронний стражник 191, 250, 251, 375
- Лекс Старінгльович Андрій (Lex Staringliowicz Andrzej, Lex Staringlowycz Andreas; Lex alias Staringiel Andrzej; Staringiel), казимирський райця 4–6
- Леміш Мартин (Lemiesz Marcin, Liemiesz Marczyn), казимирський райця XXX, 10
- Лентовський Кипріан (Lentowski, Łętowski), ксьондз, кармеліт 266, 267, 274
- Леопольд Вільгельм (Leopoldus Wilhelmus), брат імператора Фердинанда III, архикнязь 170
- Леопольд Ігнатіус (Leopoldus Ignatius), угорський, чеський король, пізн. імператор Священної Римської імперії XXXII, 21, 22
- Лещинський Андрій (Andrzej z Leszna, Lescinsky Andrzej, Lieszczinski Andrzej, Lesczynski Andrzej, Leszczyński Andrzej), хелмінський біскуп, коронний підканцлер 86, 104, 124, 240, 243, 249, 281, 302, 376, 377
- Лещинський Рафал (Leszczyński Rafał), белзький воєвода 146
- Лещинський Ян, коронний підканцлер XXXII
- Липинський В'ячеслав, вч. 275, 303*
- Литовченко А. А., вч. XXXVIII*
- Ліберіус Яцек (Liberius Jacek (Iacynth), Liboriusz), пробошч кляштору Божого Тіла в Казимирі XXX, XXXI, XXXVI, 9, 164, 226, 227, 236, 240, 246, 374
- Лубенський Матвій (Матей) (Lubiensky Maczyuey, Lubinsky Maciey, Lubyenski Maciey, Lubynsky Maciei, Łubienski Matthias, Łubieński Maciej, Łubieński Maciey), примас, гнєзненський арцибіскуп 68, 69, 80, 81, 86, 91, 102–104, 107, 108, 119, 120, 124, 126, 133, 151, 155, 181, 187, 196, 238–240, 245, 250, 360, 366–368, 370, 375

- Лупул Василь (Lupu Bazyli), молдавський господар 22, 72, 141, 142, 169, 178–180, 192, 288, 290, 369
- Луцкевич Володислав (*Łuszczkiewicz Władysław*), вч. XI, XVII, XVIII
- Любомирський Костянтин Яцек (Lubomierzski Constanty, Lubomierzsky Constanty, Lubomirski Konstanty Jacek), сондецький староста 24, 86, 126, 141, 367
- Любомирський Станіслав (Lubomierzsky Stanisław, Lubomirski Stanisław), краківський воєвода, неполомський, заторський староста 23, 24, 45, 57, 71, 73, 75, 103, 106, 107, 115, 123, 126, 149, 166, 183, 185, 186, 203, 224, 299–301, 315, 366, 367, 371, 373, 378
- Любомирський Юрій Себастьян (Lubomierzski Jerzy, Lubomierzsky Jerzy, Lubomirski Jerzy Sebastian), сондецький, пізн. краківський староста, краківський генерал, маршалок надвірний коронний XVII, XXXIII, 23, 57, 87, 103, 106, 118, 123, 126–128, 130, 139, 185, 242, 244, 331, 340, 351, 354, 355, 360, 362, 377
- Любомирські (Lubomirskie), польська шляхетська родина 87
- Людвіка Марія (Гонзага Людвіка (Луїза) Марія де Невер, Gonzaga Ludwika Maria, Ludowika Maria de Gonzaga e Cleues [de Nevers], Ludowika Marya, Ludwika Maria, Ludwika Maria Gonzaga, Ludwika Marya), польська королева, дружина Володислава IV, пізн. Яна Казимира XIV, XXIX, LVIII, 31, 47–49, 56, 57, 60, 68, 69, 106, 141, 164, 168, 239, 252, 253, 288, 293, 301, 316, 345, 360, 361, 366, 367, 370, 375, 377, 378
- Людовік II Бурбон, принц де Конде (Luis II de Bourbon, prince de Condé; помилк. Thomas), французький принц 286
- Людовік XIV (Ludwik XIV), французький король 68, 257, 286, 293, 376
- Лютецький Миколай (Lutecki Mikołai, Lutecky Mikołay, Luteczky Mykołay), казимирський лавник, писар, райця VIII, XXX, 9, 10, 246
- Лянцкоронський Станіслав (Lanckoronski Stanisław, Lanckoronsky Stanisław (Stanislaw), Lanczkoronsky Stanisław), кам'янецький каштелян, гетьман на місці польного коронного (1649), пізн. брацлавський воєвода XXXII, 222, 262, 282–285, 290, 300, 301, 304, 308, 310, 315, 338, 341, 352, 359, 376
- Магомед (Machomet), пророк 12, 16, 17, 46, 55, 365; його мати (легенд.) див. Sara
- Магні, Франц зі Стражніце фон (Magnis, Franz auf Straßnitz (Strážnice) von) 33, 170

- Маковський Блажей (Makowsky Błaseus, Sarnowicz zwany Makowski Błażej), казимирський райця 5, 6
- Максиміліан II (Maximilianus II), імператор Священної Римської імперії 15, 16
- Малек Еліза (Малек Элиза), вч.* 13, 14
- Малеша Даніель (Malesza Daniel, Maliesza Daniel, Maliesza Daniel, Małyszka Daniel), казимирський райця 9, 11, 168, 238, 246, 351, 355, 370
- Малінський Даніель, волинський хорунжий 350
- Малінський Казимир, волинський хорунжий 350
- Марія (Богородиця, Діва Марія, Bogarodzysa, Maria Panna, Mary Panna) XXXVIII, LXIII, 4, 16, 66, 147, 168, 174, 176, 217, 225, 237, 238, 245, 246, 271, 318, 325, 328, 331, 342
- Маркевич Яків, український мемуарист XVIII ст. XXIX
- Маркевич Ян, краківський упорядник *Silva rerum* XXVI
- Марко (Marcus), св. 309
- Матвій II (Mathias), імператор Священної Римської імперії 19
- Мацьків Теодор, вч.* 338
- Мегмед IV (Mehmed IV), турецький султан 167, 170, 179, 221, 287, 289, 309, 310, 318, 376, 377, 379; його мати 221
- Мегмед Гірей VI (Mehmed Gerej IV), кримський хан 154
- Меженко Юр (Юрій), директор ЦНБ АН УРСР XLIV, XLVI, XLVII
- Мефодий Патарский див. Псевдо-Мефодій, автор трактату кінця VII ст.
- Миллер Ілля* див. *Міллер Ілля, вч.* Михаїл (Michał), св. 184, 267
- Мицик Юрій (Мыцьк Юрий), вч.* XXIII, XXV, XXVIII, XL, 18, 73, 99, 207, 208, 210, 211, 296, 305, 323, 353
- Міллер Ілля (Миллер Илья, Miller I. S.), вч.* XII, XLVIII, LIII
- Мірник Шимон (Miernik Szymon (Simon)), казимирський райця 4, 5
- Міхалович Войцех (Michałowicz Wojciech, Mihałowycz Woycsieh, Mihałowycz Albertus, Mihałowycz Woycsieh), казимирський райця 5–7
- Міхаловський Якуб (Michałowski Jakub), люблінський війський, упорядник пам'ятної книги X, XV, XXVI, 74, 77, 79, 80, 87, 89, 92–94, 97–99, 107, 109, 114, 115, 135, 136, 140, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 171–173, 175–177, 194, 195, 211, 229, 260, 261, 266, 277, 324, 328, 330, 332, 339, 343, 358
- Мойсей (Moyses), бібл. 270
- Мокрський Андрій Гонцель (Гонцель Мокрський Андрій, Hancel Mokrzski Andrzej, Hancel alias Mokrzski Iędzei, Mokrski Iędrzei Hancel, Mokrzski Andrzej Hancel; помилк. Vncr Iędrzei), єзуїт, посол від львів'ян до Богдана Хмельницького у 1648 р., його учитель 199, 212, 214, 215, 219, 224, 225, 228–230, 266, 267, 372, 374

- Морозов Борис (Morozow Boris (Borys), Morosow; помилк. Mowsow), московський боярин LX, 138
- Морозовы (Morozowy), московська боярська родина 138
- Мурад (Murath; помилк. Muraht), турецький султан (Мурад III або Мурад IV) 55, 56, 366
- Мурад III (Murat III), турецький султан XXVIII, 13, 14, 16, 365
- Мустаеддін (Мустаеддин, Mustaeddin, Mustaedin, Mustaedy; помилк. Mustardin), легенд. перський астролог при дворі турецького султана XXVIII, 13, 14, 365
- Мясковський Андрій (Miaskowski Andrzej), королівський секретар, син Войцеха Мяковського 295, 377
- Мясковський Андрій (Miaskowski Andrzej), батько львівського підкоморія Войцеха Мяковського 325
- Мясковський Войцех (Miaskowski Wojciech, M[i]askowski Wojciech), львівський підкоморій XXVII, 263, 310, 325, 326, 330, 332, 376, 378, 379
- Мясковський Лукаш (Miaskowski Lukas, Miaskowsky Łukas), подільський суддя 171, 370
- Нагельський Мирослав (Nagielski Mirosław), вч. XV, 40, 42–45, 71, 73, 75, 87, 91, 104, 282, 302, 304, 311, 321, 327, 328, 332, 339, 340, 343*
- Наливайко Дмитро, вч. XL*
- Небаба Мартин (Niebaba Martyn), козацький полковник 304
- Неканда Трепка Валеріан (Nekanda Trepka Walerian), польський автор XVII ст. XVI, XVII
- Немирич Юрій (Niemierzycz Jerzy, Niemirycz Jerzy), київський підкоморій 41, 147, 148
- Немцевич Юліан (Nietcewicz Julian), вч. 260, 261, 277*
- Нечай Данило (Neczaj Danyło, Nieczui), козацький полковник XXIV, 272
- Ніколас Лінн (Николас Лунн, Nicholas Lunn), вч. XXXVIII, XLII*
- Осінський Самуель (Osinski Samuel, Osiński Samuel, Oszinski Samuel, Oszynsky Samuel), литовський обозний, полковник королівської гвардії 44, 101, 142, 169, 181, 184, 185, 191, 370
- Оборський Миколай (Oborzski Mikołaj), краківський канонік 57, 216, 373
- Оборський Стефан, лівський староста 302, 306
- Огінський Олександр (Oginski Alexander, Oginski Alieksander), мінський воєвода 42, 77, 174
- Ожга Петро (Ożga Piotr, Odzga Piotr, Ozga), земський львівський писар, ротмістр 282, 283, 316, 330
- Олексій (Oleху), полонений козак 172
- Олексій Михайлович (Alexiei Michajłowic, Aleksy (Alexin)

- Мучаłowycz; помилк. Alexander Muchałowic), московський цар 76, 78–80, 95, 138, 141, 167, 174, 175, 201, 249, 258, 272, 293, 318, 360, 367, 375, 379
- Олена троянська 269
- Опалінський Лукаш (Opalinski Łukasz (starszy), Opalinsky Łukas), великий коронний маршалок 104, 124, 156, 243, 355, 356, 361, 380
- Опацький Миколай (Opacki Mikołaj, Opaczky Nicolaus), п'ясецький староста, варшавський підкоморій, краківський великоурядник 4, 5
- Оссолінський Юзеф Максиміліан (Ossoliński J. M.), фундатор бібліотеки Оссолінських у Львові XXXVII
- Оссолінський Юрій (Ossoliński Jerzy, Ossolinsky Jerzy, Oszolinsky Jerzy, Oszoliński Jerzy, Oszolynsky Jerzy), коронний канцлер VIII, 40, 42–45, 54, 86, 104, 124, 153, 160, 161, 163, 165, 166, 216, 217, 221, 236, 238, 240, 243, 244, 247–249, 274, 296, 304, 317, 322, 326, 329, 330–333, 343, 354, 359–361, 369, 370, 375, 377
- Остафій (Astaffei, Ostaffei), козацький полковник 199, 200
- Острозькі (Ostrowscy), князівська родина 255
- Остророг Миколай (Ostroróg Mikołaj, Ostrorog Mikołaj, Ostrorog Mikołay, Ostrorog Mukołaj), коронний підчашій 41, 103, 123, 169, 181, 281, 300, 304, 338, 339, 352, 376
- Павлик Августин (Pawlik Augustinus, Pawlik Augustyn, Pawlyk Augustinus), казимирський райця 4–6
- Павло (Pawel), св. XXIX, XXX, 243, 338
- Пайончковський Францішек (Pajczkowski Franciszek), вч. XLIII, XLV, XLIX, L*
- Паїсій (Paiseus), єрусалимський патріарх 253, 269, 270, 271, 375
- Пасторій Йоахим, польський хроніст XXVI
- Паулі Жерома (Pauli Żegota), вч. VII, X, LVII, 235, 238, 240, 241*
- Перналь Анджей (Pernal Andrzej), вч. 267, 281*
- Петжкевич Івона (Pietrkiewicz Iwona), вч. VIII, XIII, XV, XVIII, XXV, XXVIII, XXXII, XXXVII, XL, LI, LVIII, 3*
- Петро (Piotr, Pietrz), св. 243, 338, 374
- Петровський Микола, вч. XXI, 277*
- Пехнікевич Станіслав, укладач каталогу бібліотеки кляштору Божого Тіла в Казимирі (1741) XXXVI, 3
- Піночі див. П'янчі Бартоломей, казимирський райця
- Плаза Ян зі Мстичева (Płaza Jan, Płaza Ioannes de Mstycow), краківський великоурядник 5, 6
- Плещеев Леонтій (Pleszczejew Leontij, Pliesciow), московський воєвода 138
- Покорович Олександр див. Заборський, інакше Покорович, Олександр
- Полуян (Pułnian), козацький полковник 143

- Поринев Борис*, вч. 281
- Потоцький Миколай (Potocki Mikołaj, Potoczki Mikołaj, Potoczki Mikołaj, Potoczky Mukołau), польний, пізн. великий коронний гетьман, краківський каштелян 23, 24, 44, 49, 53, 69–75, 87, 88, 90, 91, 94, 100, 134, 137, 156, 162, 220, 243, 257, 266, 288, 291, 295, 348, 366, 377; його жінка див. Potocka Elżbieta (Kazanowska)
- Псевдо-Методій (Методий Патарский; Methodysz, św.), автор трактату кінця VII ст. XXVIII, 12, 365
- Пукаль Андрій (Pukal Andreas, Pukal Andrzej), казимирський райця 4–6
- Путілов В.*, вч. 277
- Пушкін Олександр, російський поет XLVII
- Пушкін Сергій, батько О. Пушкіна XLVII
- Пшездзецький, інформатор фальшивих новин XXXII
- Прибось Адам (Przyboś Adam)*, вч. XII, XXXVI, 23, 29, 46, 59, 111, 115, 116, 118, 119, 129, 132, 141, 145, 150, 170, 187, 216, 221, 244, 250, 263, 271, 275, 294, 305, 309, 311, 313, 316, 339, 340, 343, 345, 349, 363
- Пишемський Криштоф (Przyjemski Krzysztoph, Przyiemski Krzysztoph, Przyiemsky Krzistoph), королівський дворянин, ротмістр 104, 125, 302, 377
- П'янчі Бартоломей (Піночі, Piance, Pianci Bartłomiej, Pianczy, Pianti, Pienосу, Pyanczy Bartłomiej (Bartolomiej)), казимирський райця, бурмістр в Казимірі під час шведського панування (1655–1657) XXX, XXXI, 10, 11, 246; його дружина XXXI
- Пясецький Павло (Piasecius Paulus, Piasecki Paweł, Piaseczky Paweł), перемишльський біскуп, могильський абат, польський хроніст XXVI, XXVII, 313, 360, 361, 378
- Пясецький Ремігіан (Piasecki Remigian, Piaseczky Remigian), племінник Павла Пясецького, претендент на вакансію могильського абацтва XXVII, 313, 360
- Радзивіл Януш (Radziwił Janusz, Radziwił Janusz, Radziwił Ianus, Radzywil Ianusz, Radzywił Ianus, Radzywił Ianusz, Radzywił Janusz), польний гетьман литовський XXXII, 41, 77, 170, 174, 178, 180, 216, 243, 263, 266, 288, 305, 316–318, 352, 360, 362
- Раєцький Криштоф (Rajecki Krzysztoph; помилк. Koniecki Krzysztoph), ротмістр 86, 87, 89, 367
- Ранатович Стефан (Ranatowicz Stefan), хроніст м. Казимира IX, X, XIV–XVI, XXVI, LVII, 8
- Ретик Георг Йоахим (Rhethicus Georgius Joahimus), доктор медицини, астроном XXVIII, LX, 15, 365
- Ріва, Якоб делля (Riua, Iacub della), венеційський адмірал 309; його брат 309

- Ріхтер (Richter), краківський алхімік, семигородський агент XXXV, 163–165, 369
- Рожек Міхал (Rożek Michał), вч. XIV, XVIII*
- Рубльов Олександр, вч. XX*
- Ружиц Томаш (Rozicz Thomas, Rozycz Tomas, Rozyc Thomas, Rózyс Tomasz), казимирський райця 6, 10
- Рускович Станіслав (Ruskowicz Stanisław, Ruskowyc Stanisław, Ruskowycz Stanislaus), казимирський райця 5–7
- Руцький Ян (Rucki Jan, Rucky Ioannes, Ruczky Ioannes), казимирський райця 4–6
- Самсоник Наталія, вч. XX, LVIII*
- Сапіга Казимир Леон (Sapiecha Kazimierz Leon, Sapieha Kazimierz Leon), литовський підканцлер 41, 101, 139, 180, 304, 321, 322, 326, 327, 331, 368
- Сапіга Томаш (Sapieha Tomasz), новгородський воєвода 40
- Сварник Галина, вч. XLII*
- Сварник Іван, вч. 202, 204*
- Свенціцький Іларіон, вч. XLIV*
- Свіщовський Стефан (Świszczowski Stefan), вч. XIV, XV*
- Себестьянович Ян (Sebastianowicz Jan, Sebestianowyc Ioannes, Sebestianowycz Ion), казимирський райця 5, 6
- Сенявський Адам Єронім (Sieniawski Adam Hieronim, Sieniawsky, Sieniawszky, Sięniawsky), львівський староста 45, 71, 74, 75, 87, 88, 90, 100, 101, 200, 255, 283–285, 315, 338, 339, 343, 366
- Сигізмунд II Август (Zygmunt II August, Sigismundus II Augustus, Sigmunt August), польський король XXVII, 15, 117
- Сигізмунд III (Sigismundus 3, Zigmunt Trzeczi, Zygmunt III), польський король 15, 16, 30, 31, 38, 67, 131, 313, 324, 365, 378
- Сигізмунд Казимир (Zigmunt Kazimierz, Zygmunt Kazimierz), син Володислава IV, королевич XIV, 61, 66, 68, 239
- Смолий Валерій, вч. LIV*
- Смушовський Ян (Smosewsky Ioannes, Smusowsky Ioannes, Smusowski Jan, Smuszowski Jan), казимирський райця 4–6
- Смяровський Якуб (Smiarowski Jakub, Smiarowsky Jakub, Śmiarowski Jakób), польський посол до Богдана Хмельницького 223, 263, 264, 273, 274, 296, 298, 377
- Сокол Ян (Sokoł), стражник 281
- Соловьев Сергей, вч. 138*
- Стажинський Мартин (Starzyński Marcin), вч. XV*
- Сталін XLIII
- Стальний Войцех (Stalni Woycieh, Stalny Albertus, Stalny Wojciech), казимирський райця 4–6
- Станкевич Адам Миколай, жмудський земський суддя 42
- Старовольський Симон (Starowski Szymon), тарновський кантор 100, 102, 367

Степанков Валерій (Степанков Валерий), вч. XXIII, XXXVIII, XL, LIII, 281

Страшко Віктор, вч. 86, 125

Сулейман I (помилк. Osman II; помилк. Soliman Ottoman II), турецький султан 13, 32

Сухих Лідія, вч. 86, 125

Таборенко (Taborenko, Iabornik), козацький полковник 306

Твардовський Самуель (Twardowski Samuel), польський хроніст XXVIII

Тиша Михайло (Tysza Мучајю, Tysza Muchał), козацький сотник, полковник 264, 295, 296, 377

Тишкевич Олександр Михайло (Tyskiewicz Alexander Michał, Tyszkiewicz), автор реляції про битву під Костянтиновом 143, 144, 369

Тишкевич Януш (Tiskiewicz Janusz, Tyszkiewicz Janusz), кіївський воєвода 40, 45, 89, 101, 142, 143, 144, 169, 222, 259, 262, 279, 376

Томашівський Степан, вч. XIX, 198–200, 202, 204, 207–215

Тополя Шимон (Thopolia Simon, Topola Szymon), страдомський райця 5

Топорек Якуб (Toporek Iacobus, Toporek Iakubus), казимирський райця 4–6

Топорський Вавжинець (Toporski, Toporsky, Toporzsky Wawrzyniec (Wawrzyniec)), казимирський райця XXX, 7, 106, 236, 238, 245, 246

Третеп (Treter Maciej Kazimierz, Treter Mathias), казимирський райця XXX, 10

Тугай-бей (Thochay bei, Thocha bei, Tochai bei, Tochay bei, Thohay bei, Tugaj bej; помилк. Thosca bei) 197, 199, 200, 223, 269; його сестринець 197

Умястовський Володислав Єронім (Umiastowski Władysław Hieronim, Vmiastowsky Władisław Hieronim), капітан польської хоругви 226, 373

Федорук Ярослав, вч. VIII, XXIV, LV, LVIII, LXVI, 140, 180, 281

Фердинанд II (Ferdinand II, Ferdinand 2, II Ferdinand, Ferdynand II), імператор Священної Римської імперії XXXIII, 19, 20; його жінка див. Eleonora

Фердинанд III (Ferdinand III, Ferdinand Trzeci, Ferdinand Trzeczy, Ferdynand III), імператор Священної Римської імперії 18, 20–22, 68, 222, 223, 238, 248, 257, 287, 288, 293, 345, 373, 376; його жінка див. Maria Leopoldina

Фердинанд, ксьондз, інформатор Мартина Голінського XXXI

Ферфакс (Fairfax Thomas), англійський генерал XXXIII, 258

Фиалков Д., автор спогадів XXXVIII

Фірлей Андрій (Fierley Iędrzy, Fierliei, Fierliey Iędrzy, Firlej Andrzej, Firliey Iędrzey),

- белзький каштелян, пізн. сандомирський воєвода, гетьман на місці великого коронного (1649) 45, 145, 187, 217, 300, 302, 304, 306, 313–315, 338, 341, 345, 349, 352, 378, 379
- Фрідберг Маріан (Friedberg Marian)*, вч. XIII, XIV, XXXI
- Хмельницький Богдан (Хмельницький Теодат, Chmiel, Chmielnicki Theodatus, Chmielniczky Bohdan (Bogdan, Bochdan, Theodatus), Chmielnyczki, Chmyel, Chmyelniczky, Hmiel, Hmielnicki, Hmielniczki, Hmielnyczki, Hmyel, Khmelnytsky Bohdan; помилк. Chelmnicki), український гетьман VII, X, XI, XV, XVIII–XXI, XXIII, XXIV, XXXII, XXXIV, XXXIX, LXI, 65, 69–75, 87, 91, 99–101, 104–107, 125, 132, 133, 135–137, 140–143, 150, 156–159, 163, 165, 166, 168–170, 172, 176–182, 187, 191, 192, 196–204, 206–214, 217–220, 222–225, 228, 229, 231, 252–257, 259–262, 264, 265, 267–271, 274–281, 286, 288–291, 293–298, 300, 301, 303, 304, 307, 308, 310–312, 314, 316–318, 323–325, 327–332, 334, 336–340, 343, 344, 353, 354, 357–359, 361, 366–368, 370, 372–377, 379, 380
- Хмельницький Захарій (Chmielniczki Zachariasz (Zacharias)), козацький комендант залози у Львові, посол на елекційний сейм, стрієчний брат Богдана Хмельницького 201, 216, 225, 373
- Хмельницький Михайло (Chmielniczki Michał), батько Богдана Хмельницького 323, 379
- Хмельницький Тиміш (Chmielnicki Tymosz, Chmielow Tymoszek), гетьманич, син (помилк. брат) Богдана Хмельницького 69, 99, 101, 271, 331
- Ходкевич Гнат*, вч. XXI
- Холщевникова Тетяна Валентинівна (Холщевникова Т. В.), власниця рукопису № 189 у Москві XXXVII, XXXVIII, XLVII
- Хрептович Юрій (Chreptowicz Jerzy), новгородський воєвода, жмудський, смоленський каштелян 40
- Хрущов Микита, голова Раднаркому УРСР XLIV
- Цеклінський Добислав (Ciekliński, Cziekliniski Dobiesław z Cieklina), чеховський каштелян, посол до московського царя 293, 360
- Целецький Єронім (Cielecki, Czieliесky Hieronimy), королівський секретар 4
- Цетнер Олександр (Cetner Aleksander, Czetner), подільський хорунжий 43, 350
- Цецілія Рената (Cecylia Renata, Cесуllya Renata), перша жінка Володислава IV, польська королева XIV, 8, 31, 59, 65, 68, 239

- Ціхошовський Себастьян (Cichoszowski Sebastian, Czychosowsky Sebastianus, Czychosowsky Sebastian), казимирський лавник, райця 6, 8; його жінка див. Cichoszowska Regina
- Чаплінська Мотрона (Олена) (Czapliczka, Czaplińska), дружина Даниеля Чаплінського, пізн. Богдана Хмельницького 172, 269–271
- Чарнецький Мартин (Czarniecki Marcin), капітан у Кодаку 275
- Чарнецький Стефан (Carneczky Stefan, Czarniecki Stefan, Czarniecki Stefan), польський полковник, пізн. київський воєвода XXXI, 43, 275, 354
- Чарторійський Миколай Юрій (Czartoryski Mikołaj Jerzy, Czartoryskie Mikołaj Jerzy, Czartoryieyski Mikołaj Jerzy), волинський каштелян 294, 299, 311, 314, 377, 378
- Чарторійський Ян Кароль, ротмістр, син Миколая Юрія Чарторійського 311
- Чатрорійський Михайло Юрій, кременецький староста, ротмістр, син Миколая Юрія Чарторійського 311
- Червонна С. А.*, вч. XXXVIII
- Чехова Анна (Czechowa Anna), друга жінка Мартина Голінського VIII, IX, XI, XVI–XVIII, 7
- Чехович Андрій, автор прогностика XXVIII
- Чехович Войцех (Czechowicz Albertus, Czehowycz Woycieh), казимирський райця 6, 10
- Чистый Назарий (Czysty Nazarij), московський дяк 138
- Чоловський Олександр (Czolowski Aleksander), вч. XI, XIX, 200–202
- Чорний Зигмунд (Czerny Zygmunt), білоцерківський староста 73, 366
- Чорний Петро (Carni Petrus, Czarny Petrus), казимирський райця 4, 5
- Чорнота (Czarnota), козацький полковник 274
- Шангірей (Szangirey Iwan), корсунський полковник 172
- Шевченко Федір*, вч. XVIII
- Шихов А. И.*, вч. XXXVIII
- Шопен Фрідерік, польський композитор XLV, LI
- Шорнель Юрій (Szornel Jerzy), замайський підскарбій 224, 373
- Щотка Станіслав (Szczotka Stanisław)*, вч. XII, XVII, XXXIII
- Щурат Василь*, вч. XLIII, XLIV, XLVII, XLVIII
- Юрій (Iuri), св. 291
- Юрій I Ракоцій (György Rákóczi I, Jerzy Rakoczy, Ierzy Rakoczy stary), семигородський князь XXXV, 20, 21, 61, 101, 145, 163–165, 168–170, 187, 201, 223, 369, 371, 373
- Юрій II Ракоцій (György Rákóczi II, Ierzy młody Rakoczy, Ierzy II Rakoczy, Jerzy II Rakocy, Rakoczy młody; помилк. Rakoczy młodszy Alexander), семигородський князь XXXIV,

- 21, 22, 187, 231, 271, 288, 291, 292, 318, 360, 374, 379; його сестра 288
- Юркова Оксана, вч. XX*
- Яковлева Тетяна, вч. XL*
- Якубович Валентин (Jacobowicz Walenty, Jakubowicz Walenty, Iacobkowyc Walenty (Wałanti), Iacobowicz Valentinus), страдомський райця 5, 6
- Якубович Ісаак (Jakubowicz Izaak Bogaty, Iacobowycz Izaak Bogaty), фундатор синагоги в Казимирі XI, 26
- Ян I Заполья (Заполья Ян, Ян Спіський, Ioannes Scopusiensis, János Szapolyai I), угорський король 32, 67
- Ян II Заполья (János Szapolyai II, Ián), угорський король 67
- Ян Казимир (Casimierz krolewicz, Czymierz Swarty, Ian Kazimierz, Ian Kazimirz, Ioannes Casimirus, Ioannes Kasimirus, Ion Casimierz, Ion Kazimierz, Ion Kazimierz Swarty, Jan Kazimierz, Jan Kazimierz Wasa, Jan II Kazimierz, Kazimierz, Kazimierz Swarty, Kazimierz krolewyc, Kazimirz krol), польський королевич, пізн. король XIV, XXIX, XXXIII, LVIII, LXI, LXII, 10, 15, 16, 39, 41, 48, 57, 60, 68, 133, 153, 165, 185, 186, 196, 201, 203, 216–219, 224, 229, 231, 235–244, 248–251, 253–257, 262, 265–268, 274, 288, 292, 293, 301, 303–306, 308–314, 316–320, 323, 325, 328, 330–336, 343–347, 351–354, 356, 358–361, 369, 371, 373–380
- Ян Спіський див. Ян I Заполья, угорський король
- Янчак Ярослав, вч. XLVI*
- Ярмулович, розвідник Богдана Хмельницького XXXV
- Яскевич Гарасько (Iaskiewicz Harastko), козацький полковник, гетьманський намісник 295, 296, 377
- Ясноборський Ясько (Janusz, Jasnoborski Jaško), нобілітований козак 345, 348
- Ясовський Андрій (Jasowski Andrzej, Iasowsky Andrzej), страдомський, пізн. казимирський райця XXX, XXXI, 8, 11, 47, 235, 238
- Abaza basza 47, 68
- Abbas II, перський шах 47
- Абраамовуц (помилк.) див. Abramowicz Mikołaj, мстиславський, троцький воєвода
- Abrahamowicz Mikołai (помилк.) див. Abramowicz Mikołaj, мстиславський, троцький воєвода
- Abrahamowicz Zygmunt* див. *Абрагамович Зигмунт, вч.*
- Abramowicz Mikołaj (Abramowycz Mykołai; помилк. Abrahamowicz Mikołai; помилк. Abraamowucz), мстиславський, троцький воєвода 40, 77, 174, 183, 241
- Агітімір бей див. Ajtemir bej, татарський бей під Зборовом
- Agneta див. Агнеса, св.
- Ajtemir bej (Agitimir bey, Artimir bej, Astymier bei), татарський бей під Зборовом 291, 327

- Aleksy Muchałowycz див. Олексій Михайлович, московський цар
 Alexander Muchałowic (помилк.) див. Олексій Михайлович, московський цар
 Alexandr I, польський король 67
 Alexandr na Konieczpoliu див. Конецпольський Олександр, коронний хорунжий
 Alexandr Wielki 55
 Alexiei Michałowic див. Олексій Михайлович, московський цар
 Alexin Muchałowycz див. Олексій Михайлович, московський цар
 Amil, ватажок повстанців 101
 Amurat sułtan (помилк.) див. Ібрагім I, турецький султан
 Anastasia, жінка Адама Киселя 264, 267
 Andrzeiowycz Ioannes див. Андржейович Ян, казимирський райця
 Andrzejowicz Jan див. Андржейович Ян, казимирський райця
 Andrzej z Leszna див. Лещинський Андрій, хелмінський біскуп, коронний підканцлер
 Anna, св. 65
 Anna Katarzyna Konstancja, нойбурзька княжка, сестра Володислава IV і Яна Казимира 57, 60
 Antoni (Ludovico Antoni), ксьондз 33
 Antoni de Padwa див. Антоній Падуанський, св.
 Arciszewski Elias (Arcziszewsky), ротмістр 44
 Arciszewski Krzysztof (Arcziszewsky Krzysztof), генерал артилерії 23, 103, 124, 325
 d'Arpagon Louis, французький посол 141
 Artimir bej див. Ajtemir bej, татарський бей під Зборовом
 Astaffei див. Остафій, козацький полковник
 Astymier bei див. Ajtemir bej, татарський бей під Зборовом
Augustiewicz Sławomir, вч. 90
 August II, польський король 41, 185, 302

Baczkowska Wanda, вч. 202
 Bal, хорунжий козацької хоругви 355, 362
Balaban Majer див. Балабан Маєр, вч.
 Baldysz див. Baudissin Henryk Wolfgang
 Barabas Iwan, старший реєстрових козаків 72
Barqcz Sadok, вч. 153–155, 260, 262
 Barbara, св. 237
Bardach Juliusz див. Бардах Юліуш, вч.
Bartyś Julian, вч. XVI
Barycz Henryk див. Барич Генрик, вч.
 Basay han див. Baty han, монголо-татарський хан
 Basta Giorgio (Bassta Ierzy), італійський генерал на австрійській службі 18
 Báthory Gábor (Bathory Gabriel), семигородський князь 19
 Baty han (Basay han), монголо-татарський хан 331
 Baudissin Henryk Wolfgang (Baldysz), ротмістр 44
 Baybuza, ротмістр 43

- Beatrix Arragonia див. Беатриса
 Арагонська, угорська королева
 Beaulieu, Anne de (Bolia
 Francuska), придворна
 польської королеви 49
 Bekes Gábor див. Бекеш Габріель
 (Габор), угорський генерал на
 службі у Стефана Баторія
 Bekes Gáspár див. Бекеш Каспер,
 угорський генерал на службі у
 Стефана Баторія
 Belina Jan (Belyna), каптуровий
 суддя з Бецького повіту 117
 Belchacki Jakub див. Белхацький
 Якуб, ротмістр
 Belzecku, посол із Замостя до
 Богдана Хмельницького 209
 Belżecki Bonawentura (Belzucky),
 ротмістр 43
 Belżecki Ewaryst (Belzucky;
 помилк. Bębrzucky), ротмістр 43
 Belżecki Teodor, польський
 ротмістр під Зборовом 328
 Berk Jan (Berg), оберштер LX, 44
Bernacki Ludwik, вч. XXVIII, 12
 Bethlen Gábor (Bethlem Gabriel,
 Betlem Gabor), семигородський
 князь 19, 20; його жінка див.
 Katarzina
 Bethlen István (Betlem Steffan),
 князь 20
 Bethlen Péter (Bethlem Piotr), граф
 21
 Betlem Gabor див. Bethlen Gábor
 Betlem Steffan див. Bethlen István
 Bębenek Iwan див. Бубенок,
 полонений козак
 Bębrzucky (помилк.) див. Belżecki
 Ewaryst, ротмістр
 Biboni Francesco 33
 Bieganowsky Mikołaj, полонений
 у татар 90
Bieniarzówna Janina див. Бея-
жувна Яніна, вч.
Biernacki Witold, вч. 169, 180
 Bistrowsky Jerzy (Bystrowski
 Jerzy), страдомський райця 6, 7
 Blyskowsky Piotr див. Блисков-
 ський Петро
 Włazowski Marcin, перекладач
 хроніки Мартина Кромера
 польською мовою (1611) XXVII
 Bocskai István (Bockai Stefan),
 семигородський князь 18, 19
 Bodzowski (помилк.) див.
 Pozowski Stanisław, ротмістр
 Bogarodzysa див. Марія
 Bogatko Walenty, черський
 гродський підстароста 125
 Wojniecki див. Wujnicki Jan,
 ротмістр
 Bolek Jan див. Болек Ян, шляхтич
 Boleslaus див. Болеслав I
 Хоробрий, польський король
 Bolestraszycki Samuel Świętopełk
 див. Болестрашицький Самуель,
 шляхтич, лютеранин
 Bolestraszyckie, шляхетська
 родина 147
 Bolia Francuska див. Beaulieu,
 Anne de, придворна польської
 королеви
 Boliek Ioannis див. Болек Ян,
 шляхтич
 Boliestraszycy Samuel Świętopełk
 див. Болестрашицький Самуель,
 шляхтич, лютеранин
 Bolistraszycy Samuel Świętopełk
 див. Болестрашицький Самуель,
 шляхтич, лютеранин
 Boniecku див. Wujnicki Jan,
 ротмістр
 Bonifacius Piąty, папа римський
 12

Borek Mikołaj, сондецький підстароста 116
Boxhornius, Marcus Zuerius van див. Боксгорн, Маркус Зейріус ван, автор XVII ст.
Brąskowyc Adam, казимирський райця 7
Briski Mathias див. Бріський Матіас, казимирський райця
Brochowski Adam (Brochowsky Adom), сохачевський хорунжий 104, 125
Brodecki Lukasz, шляхтич 125
Broniowsky Adrian, краківський великоурядник LXIV, 7
Brückner Aleksander, вч. VIII
Brysky Mathias див. Бріський Матіас, казимирський райця
Bryszewski, капітан драгунів 264
Brzeziński Dunin див. Dunin Brzeziński Marian, шляхтич
Brzeziński Gabriel, королівський секретар 125
Brzostowski Czurpian Paweł, віленський стольник 183
Brzozowski Maksymilian див. Бжозовський Максиміліан, київський каштелян
Brzozowsky [Krzysztof (?)], ротмістр 42
Bujalski Piotr (Bucalski (?), Buialsky), ротмістр 43
Bujnicki Jan (Bojniecki, Boniecky), ротмістр 43
Buqnoy, Karl Bonaventura von (Буқноі), граф 19
Burakowski Adam, вч. XVII
Burzymowski (Borzykowski), полонений 72
Bukowski Przemysław, серадзький каштелян 86

Bystrowski Jerzy див. Bistrowsky Jerzy, страдомський райця
Capestrano, Giovanni da (Kapistran Ian), св., організатор походу проти турків 67
Caplic див. Czapliński Daniel, чигиринський підстароста, ротмістр
Caplyczki Daniel див. Czapliński Daniel, чигиринський підстароста, ротмістр
Carneczky Stefan див. Чарнецький Стефан, польський полковник, пізн. київський воєвода
Carni Petrus див. Чорний Петро, казимирський райця
Carol див. Карл Стюарт, син Карла I, пізн. англійський король
Carol Ferdinand див. Кароль Фердинанд, польський королевич
Casimierz krolewicz див. Ян Казимир, польський королевич, пізн. король
Cazymierz Swarty див. Ян Казимир, польський королевич, пізн. король
Cecylia Renata див. Цецілія Рената, перша жінка Володислава IV, польська королева
Cecyllya Renata див. Цецілія Рената, перша жінка Володислава IV, польська королева
Cesar Peter див. Császár Peter, кошицький повстанець
Cetner Aleksander див. Цетнер Олександр, подільський хорунжий

- Chalięczky Mychał, ротмістр 169
- Charbiński Piotr, бжезінський каштелян 240
- Charzowski Iakub (Charzewski, Charzowsky, Harzowsky Iacub), поборця у Краківському воєводстві 349, 363
- Chelemsky див. Chełmski Jan Ścibor, ловчий Краківського воєводства, поборця
- Chelmnicki (помилк.) див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Chełmski, ротмістр 72
- Chełmski Jan Ścibor (Chelemsky, Helemsky), ловчий Краківського воєводства, поборця 59, 114, 116
- Chevreuse, Marie Aimée de Rohan duchesse de, можл., див. Sabaudska, княжна
- Chliebowy див. Глебовы, московська боярська родина
- Chliebowycz Jerzy Karol див. Hlebowicz Jerzy Karol, смоленський воєвода
- Chmiel див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Chmielecki Adam (Hmielieccky), ротмістр 90, 91
- Chmielnicki Theodatus див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Chmielnicki Tymosz див. Хмельницький Тиміш, гетьманич, син Богдана Хмельницького
- Chmielniczki Michał див. Хмельницький Михайло, батько Богдана Хмельницького
- Chmielniczki Zachariasz (Zacharias) див. Хмельницький Захарій, козацький комендант залоги у Львові, посол на елекційний сейм, стрієчний брат Богдана Хмельницького
- Chmielniczky Bohdan (Bogdan, Bochdan, Theodatus) див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Chmielow Tymoszek див. Хмельницький Тиміш, гетьманич, син Богдана Хмельницького
- Chmyel див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Chmyelniczky див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Chodkiewicz Ian Kazimierz (Chodkiewicz Iañ Kazimierz), віленський каштелян 77, 174
- Chodkiewicz Krzysztof (Chodkiewicz Krzystoff, Chodkiewicz Krzistoph), віленський воєвода 77, 100, 174, 183
- Chodkiewicz Zofia (Drucka-Horska Zofia), віленська воєводина 100
- Chomętowski (Chomentowski, Homentowsky), ротмістр 90, 91
- Chomętowski W., вч. XXV*
- Choynaczki, товариш з-під королівської хоругви 291
- Chreptowicz Jerzy див. Хрептович Юрій, новгородський воєвода, жмудський, смоленський каштелян
- Chreptowycz, полонений у татар 72
- Christina див. Kristina, шведська королева
- Christus див. Ісус Христос
- Chrizostom, ксьондз, красніцький домініканин 227

- Chrościcki Juliusz*, вч. XIV
Chrzastowski Piotr, ротмістр 127
Chrzastowski Stanisław
(Chrzastowsky), краківський
земський підсудок 106, 116,
159, 185, 349
Chrzastowycz, інстигатор 117
Chubald див. Houvald, Krzysztof
von, ротмістр
Cichoniowic Wojciech
(Czychoniowycz Woycieh),
казимирський райця 10
Cichoszowska Regina
(Czihosowska Regina,
Pukalowna), жінка Себастьяна
Ціхошовського 8
Cichoszowski Sebastian див.
Ціхошовський Себастьян,
казимирський лавник, райця
Ciechanowicz Samuel
(Czechanowycz Samuel),
литовський гонець до Москви
77, 80, 175
Ciekliński див. Цеклінський
Добислав, чеховський
каштелян, посол до
московського царя
Cielecki див. Целецький Єронім,
королівський секретар
Cielecki Maciej (Czielieczki),
королівський секретар 156
Cikowski (Сукowski Andrzej),
ротмістр 127
Contarini Giovanni див. Контаріні
Джованні, венеційський посол
до Яна Казимира
Coguinus Mathias див. Корвін
Матвій, угорський король
Cromer див. Кромер Мартин,
хроніст
Cromwell Oliver див. Кромвель
Олівер, лорд-протектор Англії
Cromwell Richard (Kromuel
Rihard), син Олівера Кромвеля,
пізн. лорд-протектор 258
de Croy, княжна див. Mailly-
Lascaris, Claire-Isabelle-Eugénie
de
Császár Peter (Cesar Peter),
кошицький повстанець 20
Cukowski Andrzej див. Cikowski,
ротмістр
Cynarski Stanisław, вч. 23
Cypser Seruacy, шляхтич 149
Czałowański Ioannes, підсудок
Черської землі 125
Czaplicowie, шляхетська родина
148
Czapliczka див. Чаплінська
Мотрона (Олена), дружина
Даніеля Чаплінського, пізн.
Богдана Хмельницького
Czaplińska див. Чаплінська
Мотрона (Олена), дружина
Даніеля Чаплінського, пізн.
Богдана Хмельницького
Czapliński Daniel (Caplic,
Czaplinski, Caplyczki Daniel),
чигиринський підстароста,
ротмістр 259, 261, 265, 266, 268,
270, 273, 278, 279, 297
Czapliński Władysław, вч. XII, 217,
275, 313
Czarnecki Stefan див. Чарнецький
Стефан, польський полковник,
пізн. київський воєвода
Czarneczky Stanisław, коронний
обозний 327
Czarniecki Marcin див.
Чарнецький Мартин, капітан у
Кодаку
Czarniecki Stefan див.
Чарнецький Стефан, польський
полковник, пізн. київський
воєвода

- Czarnkowski Franciszek Kazimierz
Sędziwój, межиріцький староста
41
- Czarnota див. Чорнота, козацький
полковник
- Czarnowoyski Constantinus 86
- Czarnowski J. N., вч. 332, 335*
- Czarny Petrus див. Чорний Петро,
казимирський райця
- Czartoryeyski Mikołaj Jerzy див.
Чарторийський Миколай Юрій,
волинський каштелян
- Czartoryski Kazimierz Florian, син
Миколая Юрія Чарторийського,
краківський канонік 294
- Czartoryski Mikołaj Jerzy див.
Чарторийський Миколай Юрій,
волинський каштелян
- Czartoryskie, князівська родина
311
- Czartoryskie Mikołaj Jerzy див.
Чарторийський Миколай Юрій,
волинський каштелян
- Czechanowycz Samuel див.
Ciechanowicz Samuel,
литовський гонець до Москви
- Czechowa Anna див. Чехова
Анна, друга жінка Мартина
Голінського
- Czechowicz Albertus див. Чехович
Войцех, казимирський райця
- Czechowski Stephan, шляхтич 125
- Czecwiertynski Janusz див.
Czetwertyński Janusz, князь
- Czehowycz Woyscieh див. Чехович
Войцех, казимирський райця
- Czermak Wiktor, вч. XXVI, 40, 46,
54*
- Czerny Zygmunt див. Чорний
Зигмунд, білоцерківський
староста
- Czerzstwinski див. Czetwertyński
Janusz, князь
- Czetner див. Цетнер Олександр,
подільський хорунжий
- Czetwertynska, княжна 143
- Czetwertyński Janusz
(Czecwiertynski Janusz,
Czerzstwinski), князь 141, 144
- Czetwertyński-Świątopełk
Zachariasz (Czetwertyński
Zachariasz, Czetwertynskie
Zachariasz), ратиборський
староста, луцький підсудок,
ротмістр 147, 264, 268, 326
- Czieklnski Dobiesław z Cieklna
див. Цеклінський Добислав,
чеховський каштелян, посол до
московського царя
- Czieliecky Hieronimy див.
Целецький Єронім,
королівський секретар
- Czielieczki див. Cielecki Maciej,
королівський секретар
- Czihosowska Regina див.
Cichoszowska Regina, жінка
Себастьяна Ціхошовського
- Czystyj Nazarij див. Чистый
Назарий, московський дяк
- Czołowski Aleksander див.
Чоловський Олександр, вч.*
- Czuchoniowycz Woyscieh див.
Cichoniowicz Wojciech,
казимирський райця
- Czychosowsky Sebastianus
(Sebastian) див. Ціхошовський
Себастьян, казимирський
лавник, райця
- Damianus Christophorus (помилк.)
див. Дамінеус Криштоф,
польський автор кінця XVI ст.

Daminaeus Krzysztof
(Christophinus) див. Дамінеус
Криштоф, польський автор
кінця XVI ст.

Daniłowicz Jan Mikołaj
(Danielowycz Jan Mikołaj),
коронний підскарбій 59, 84,
128, 130, 131, 182, 347, 361

Dawidowycz див. Demidowicz,
ротмістр

Dąbrowski див. Домбровський,
майстер

Debinsky див. Dembiński
Stanisław, ротмістр

Dembiczki Marczyn Michał див.
Дембіцький Мартин Михайло,
сандомирський підчашій

Dembiński Franciszek (Dębinski
Franciszek (Franczysk)),
краківський підкоморій 106,
116, 183

Dembiński Jan (Dębinsky Iañ),
посол від Краківського
воеводства на сейм 349

Dembiński Stanisław (Debinsky,
Dębinsky), ротмістр 43

Demidowicz (Dawidowycz),
ротмістр 42

Denhoff Henryk (Dinchow, Dinoff
Henryk), ротмістр 44, 91

Denhoff Jan (Dinchow), ротмістр
44

Denhoff Zygmunt (Donhoff
Zigmunt, Dönhoff), сокальський
староста 104, 125, 330

Det, ротмістр під Зборовом 329

Dębicki, шляхтич 146

Dębicki Marcin Michał див.
Дембіцький Мартин Михайло,
сандомирський підчашій

Dębinski Franciszek (Franczysk)
див. Dembiński Franciszek,
краківський підкоморій

Dębinsky див. Dembiński
Stanisław, ротмістр

Dębyńska Katarzyna, магнатка 61

Dębinsky Iañ див. Dembyński
Jan, посол від Краківського
воеводства на сейм

Dimitrowski див. Dumitrowski,
ротмістр

Dinchow див. Denhoff Henryk,
ротмістр

Dinchow див. Denhoff Jan,
ротмістр

Dinoff Henryk див. Denhoff
Henryk, ротмістр

Donhoff Zigmunt див. Denhoff
Zygmunt, сокальський староста

Dönhoff див. Denhoff Zygmunt,
сокальський староста

Doniec Iwan див. Донець Іван,
козацький полковник

Draskovich János (Draskowycz Iañ,
Drasskowyc Ion), угорський
палатин 21

Drażkowyc Grzegorz (Grigier) див.
Дронкович Гжегож,
казимирський райця

Drażkowycz Adam, казимирський
райця 8

Drażkowicz Grzegorz див.
Дронкович Гжегож,
казимирський райця

Drobitz (Drobici, Drobysz),
ротмістр 42

Drucka-Horska Zofia див.
Chodkiewicz Zofia, віленська
воеводина

Dubrawski Franciszek див.
Дубравський Францішек,
маршалок коронаційного сейму

Duniec Iwan див. Донець Іван,
козацький полковник

- Dunin Brzeziński Marian
(Brzeziński Dunin), шляхтич 125
- Dunin Otto, шляхтич 125
- Durawski, красніцький шляхтич
227
- Dursteson 23
- Dworaczek Włodzimierz (D[worza-
czek] W[łodzimierz]), вч. XVI,
XVII*
- Dymitrowski (Dimitrowski),
потмістр 72
- Działający див. Джалалій Филон,
козацький полковник
- Działali Fylon див. Джалалій
Филон, козацький полковник
- Działyński Jan, луцький староста
41
- Dziebałtowski, польський посол
до Стамбула 54
- Dzieduszycki Маурусу див.
Дзедушицький Маврицій, вч.*
- Dziewkin (Dzieukin), автор
реляції з Москви 138
- Dzik Jan (Dzyk Jan), брацлав-
ський хорунжий 281, 282
- Dzik Janina, вч. XVII*
- Dzyk Jan див. Dzyk Jan,
брацлавський хорунжий
- Eleonora Gonzaga, угорська
королева, друга жінка
Фердинанда II 20
- Esterházy Miklós (Esterharzy
Mikołaj), угорський палатин 20,
21
- Estreicher Karol, вч. IX*
- Fairfax Thomas див. Ферфакс,
англійський генерал
- Falniowska-Gradowska Alicja, вч.
23*
- Farmolinsky (помилк.) див.
Jarmoliński Jan, кременецький
суддя
- Ferdinand I, римський король,
пізн. імператор Священної
Римської імперії 67
- Ferdinand 2 див. Фердинанд II,
імператор Священної Римської
імперії
- Ferdinand II див. Фердинанд II,
імператор Священної Римської
імперії
- Ferdinand III див. Фердинанд III,
імператор Священної Римської
імперії
- Ferdinand Trzeci (Trzeczy) див.
Фердинанд III, імператор
Священної Римської імперії
- Ferdinand IV (IV Ferdinand,
Ferdynand IV, Ferdinand III),
обраний імператор за життя
пануючого Фердинанда III,
чеський, угорський король 287
- Ferdynand II див. Фердинанд II,
імператор Священної Римської
імперії
- Ferdynand III див. Фердинанд III,
імператор Священної Римської
імперії
- Ferdynand IV див. Ferdinand IV,
обраний імператор за життя
пануючого Фердинанда III,
чеський, угорський король
- Fierley Iędrzy див. Фірлей
Андрій, белзький каштелян,
пізн. сандомирський воєвода
- Fierliei див. Фірлей Андрій,
белзький каштелян, пізн.
сандомирський воєвода
- Fierliey Iędrzu див. Фірлей
Андрій, белзький каштелян,
пізн. сандомирський воєвода

- Filip II (Philip II), іспанський король 67
- Filip IV, іспанський король XXXIII, 257, 293
- Filip Wilhelm, нойбурзький князь 60
- Firlej Andrzej див. Фірлей Андрій, белзький каштелян, пізн. сандомирський воєвода
- Firlej Zbigniew, люблінський староста 41, 144
- Firliej Iędrzeu див. Фірлей Андрій, белзький каштелян, пізн. сандомирський воєвода
- Flik, ротмістр 91
- Florian, св. 236
- Forgach Mikłós (Forgac Mikołaj), кошицький генерал 20
- Forgach Zsigmond (Forgac Zigmunt), угорський палатин 19
- Franczysk, св. 181, 253, 315
- Frankenberg Balcer (помилк. Frankon Berg), ротмістр LX, 44
- Frączowycz, суколектор у Кракові й Клепарі 345
- Frąś Ludwik, вч. 339*
- Fredro Andrzej, комісар для ревізії коронного скарбу 183
- Friderik V, курфюрст Пфальца, чеський король 21, 67
- Friedberg Marian див. Фрідберг Маріан, вч.*
- Fryderyk Wilhelm, бранденбурзький курфюрст 116, 249, 374
- Gabriel, ротмістр 72
- Gajecky George, вч. 99, 172*
- Gancza див. Ганджа Іван, нобілітований козак
- Gandza Iwan див. Ганджа Іван, козацький полковник
- Gandza Iwan див. Ганджа Іван, нобілітований козак
- Ganschoff, Jakub von (Ganskor Iakub Vonolser), ротмістр 44
- Gaweł, св. 20
- Gazi Gerej, кримський нурадін-султан 330
- Gazuba Jan Kazimierz див. Газуба Ян Казимир, польський посол до Стамбула
- Gdasinsky, ротмістр 91
- Gdeszyński Marek (Gdesinski, Gdesynski; можл., Gdeszyński Marcian), ротмістр 281, 282, 327
- Gegorhy (помилк.) див. Georh, львівський русин, шпигун Богдана Хмельницького
- Gelazy, xzyądz, див. Żórawski Gelazy Jan, пробошч вольборського конвенту
- Gembicki Andrzej, луцький біскуп 263
- Gembicki Jan (Ian) (Gębiczky Ion), краківський декан, великий коронний секретар 104, 124, 159
- Gembicki Krzysztoph (Gębyczky Krzistoph), коронний крайчий 104, 124
- Gembicki Piotr див. Гембіцький Петро, краківський біскуп
- Gembyczky Pietr див. Гембіцький Петро, краківський біскуп
- Georh (Georch; помилк. Gegorhy), львівський русин, шпигун Богдана Хмельницького 105
- Gereiow dom, родина кримськотатарських ханів 334
- Gerwasky Piotr, комісар для ревізії коронного скарбу 183
- Gębarowicz Mieczysław див. Гембарович Мечислав, вч.*

- Gębicky Piotr див. Гембіцький
Петро, краківський біскуп
- Gębiczku Piotr див. Гембіцький
Петро, краківський біскуп
- Gębycki Piotr див. Гембіцький
Петро, краківський біскуп
- Gębycky Piotr див. Гембіцький
Петро, краківський біскуп
- Gębuczky Krzistoph див. Gembicki
Krzysztoph, коронний крайчий
- Gędzicka, львівська міщанка 203
- Gębiczku Ion див. Gembicki Jan
(Ian), краківський декан,
великий коронний секретар
- Gidziński, ротмістр 328
- Giebułowsky Hiacynt, каптуровий
суддя Лелівського повіту 116
- Giza Mikołaj Konstantyn, майор,
ротмістр 328
- Gizowski Marcin див. Гізовський
Мартин, казімирський райця
- Gizewski (Gizowski), ротмістр 72
Gliwa Andrzej, вч. 221
- Gładis Albertus див. Гладіш
Войцех, казімирський райця
- Gładis Sebastian див. Gładysz,
казімирський писар
- Gładis Woyciech, zwał się
Malarowyc, див. Гладіш
Войцех, казімирський райця
- Gładis Woyciech alias Malarzowyc
див. Гладіш Войцех,
казімирський райця
- Gładysz (Gładis Sebastian),
казімирський писар 8
- Gładysz Wojciech див. Гладіш
Войцех, казімирський райця
- Głowacki Piotr див. Головацький
Петро, козацький полковник
- Gniazdowski, слуга Адама
Киселя 264
- Gniewosz Mikołaj Wojciech див.
Гневош Миколай Войцех,
куявський біскуп
- Golen, ротмістр 44
- Golencius див. Голінський
Мартин, казімирський райця,
автор рукопису
- Golenski Martinus див. Голінський
Мартин, казімирський райця,
автор рукопису
- Golinsky Marcin див. Голінський
Мартин, казімирський райця,
автор рукопису
- Goliński Marcin див. Голінський
Мартин, казімирський райця,
автор рукопису
- Golynsky Marczyn див.
Голінський Мартин,
казімирський райця, автор
рукопису
- Gołąb Adom, страдомський
райця 8
- Gołuchowski Abraham,
стенжицький староста 41
- Gołyński Hieronym (Gołynsky
Hieronim), закрочимський
староста 104, 125
- Gonzaga Eleonora див. Eleonora
Gonzaga, угорська королева,
жінка Фердинанда II
- Gonzaga Ludwika Maria див.
Людвіка Марія, польська
королева
- Gorajski Zbigniew, холмський
каштелян 157
- Gorazdowski Auctus див.
Гораздовський Ауктус, шляхтич
- Gorzelski Maciej див. Zgorzelski
Matyas (Mathias), страдомський
райця
- Gosiewski Wincenty, литовський
стольник 44

- Goyski Bernard, сандомирський ловчий 125
- Górka Olgierd*, вч. XL, 200, 327, 330, 333
- Grabianka Bartłomiej, черський стольник 42
- Grabic, власник сіл під Сокалем 144
- Grabowski Ambroży* див. *Грабовський Амброзій*, вч.
- Granicznu див. Гранічний, інформатор Мартина Голінського з Варшави
- Grimsted Patricia Kennedy* див. *Грімстед Патріція*, вч.
- Gritthus Venetus див. Грітті Альвізе, венецієць
- Grochowski Achacy, перемишльський біскуп 145
- Grodzicki Krzysztof, комендант Кодака 275
- Grudziński Andrzej Karol, каліський воєводич, пізн. воєвода 360
- Grudziński Zygmunt, каліський воєвода 183
- Grudziński Stephan, ротмістр 42
- Grzegorz, св. 281
- Grzybowski Jan, варшавський староста 44
- Gunkowyc Marczun див. Гункович Мартин, казимирський райця
- Gunkowycz Marcin (Martinus) див. Гункович Мартин, казимирський райця
- Gustaw II Adolf (Gustaph II Adolph), шведський король 20
- Gwagnin Alexander див. Гваньїні Олександр, польський хроніст
- Gwagninus див. Гваньїні Олександр, польський хроніст
- György Rákóczi I див. Юрій I Ракоцій, семигородський князь
- György Rákóczi II див. Юрій II Ракоцій, семигородський князь
- Hancel alias Mokrski Iędzei див. Мокрський Андрій Гонцель, єзуїт, посол від львів'ян до Богдана Хмельницького
- Naratym Andrzej*, вч. 302
- Harzowsky Iacub див. Charzowski Iakub, поборця у Краківському воєводстві
- Haye, Jean de La, французький резидент у Стамбулі 162, 369
- Helcel Antoni Zygmunt* див. *Гельцель Антоній Зигмунт*, вч.
- Helemsky див. Chełmski Jan Ścibor, ловчий Краківського воєводства, поборця
- Henri II d'Orléans, duc de Longueville див. Генрі II Лонгвіль, французький князь
- Henric див. Генрік, кармеліт з Кам'яця-Подільського
- Henricus див. Генрік, кармеліт з Кам'яця-Подільського
- Henricus див. Генріх, польський, пізн. французький король
- Henrietta Maria, англійська королева, жінка Карла I Стюарта 257, 258
- Henrietta Maria, донька Фрідріха V, жінка Сигізмунда Ракоція 21
- Henrik Francuz див. Генріх, польський, пізн. французький король
- Heraklius, візантійський імператор 12
- Herrinsky (помилк.) див. Narzyski Mikołaj, ротмістр

- Hezârpâre Ahmed Paşa, турецький візир 160, 170, 178, 369
- Hilarion, кармелітський вікарій у Кам'янці-Подільському 290
- Hlebowicz Jerzy Karol (Chliebowycz Ierzy Karol, Hlebowic Ierzy Carol), смоленський воєвода 40, 77, 174
- Hmiel див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Hmielieczky див. Chmielecki Adam, ротмістр
- Hmielnicki див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Hmielniczki див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Hmielnyszki див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Hmyel див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Hołowczyński Mikołaj, оршанський хорунжий 42
- Hołub Daniel див. Голуб Данило, київський міщанин
- Homanai János (Homanay Ion) 20
- Homentowsky див. Chomętowski, ротмістр
- Horn Maurycy, вч. 41*
- Houvald, Krzysztof von (Chubald, Houwald, Hubald, Ubald, Uvald, Vbald), ротмістр 305, 327, 352
- Hreory z Olszany див. Григорій, полонений козак
- Hrushevsky Mykhailo див. Грушевський Михайло, вч.*
- Hubald див. Houvald, Krzysztof von, ротмістр
- Hunyadi János (Huniad Ian), угорський полководець 67
- Jabłonowski Nikodim див. Jabłonowski, чесник Нурської землі
- Jabornik див. Таборенко, козацький полковник
- Jachniczka 204
- Jacub, св. 236, 313
- Jacubowicz Valentinus див. Якубович Валентин, страдомський райця
- Jacubowyc Walenty (Wałanti) див. Якубович Валентин, страдомський райця
- Jacubowycz Izaak Bogaty див. Якубович Ісаак, фундатор синаноги в Казимирі
- Jagielowsky dom див. Jagielloński dom
- Jagięło Władisław див. Jagiełło, польський король
- Ian Kazimierz див. Ян Казимир, польський королевич, пізн. король
- Ian Kazimirz див. Ян Казимир, польський королевич, пізн. король
- Ianslay Czigan див. Janczy, ротмістр
- Ianusz див. Ясноборський Ясько, нобілітований козак
- Iaracowski див. Jaraczewski, ротмістр
- Iarmołowic див. Jarmołowicz, литвин, посол до козаків
- Iarocki див. Jarocki, власник постоялого двору в Казимирі
- Iarosowski див. Jaroszowski Ludwik, ротмістр
- Iarosowski Ludwik див. Jaroszowski Ludwik, ротмістр
- Iarzyna Maksymilian див. Jarzyna Maksymilian, земський краківський писар

- Iaskiewicz Harastko див. Яскевич
Гарасько, козацький полковник,
гетьманський намісник
- Iaskolski див. Jaskólski Mariusz
Stanisław, військовий стражник
- Iaskulski див. Jaskólski Mariusz
Stanisław, військовий стражник
- Iaskulsky див. Jaskólski Mariusz
Stanisław, військовий стражник
- Iasowsky Andrzej див. Ясовський
Андрій, страдомський, пізн.
казимирський райця
- Iaן див. Ян II Заполья, угорський
король
- Ibrahim I див. Ібрагім I,
турецький султан
- Iendrzei, шляхтич 72
- Ierezynko, козацький старшина
292
- Ierzy II Rakoczy див. Юрій II
Ракоцій, семигородський князь
- Ierzy młody Rakoczy див. Юрій II
Ракоцій, семигородський князь
- Ierzy Rakoczy див. Юрій I
Ракоцій, семигородський князь
- Ierzy Rakoczy stary див. Юрій I
Ракоцій, семигородський князь
- Iesu Christi див. Ісус Христос
- Iezowsky, козацький посол до
Замостя, кум Богдана
Хмельницького 212
- Iędrzei див. Андрій, св.
- Imbraim basza 76
- Innocenty X (Innocentius X,
Innocencius Dziesiąty), папа
римський 22, 168, 170, 253, 293,
356
- Ioannes Casimirus див. Ян
Казимир, польський королевич,
пізн. король
- Ioannes Scepusiensis див. Ян I
Заполья, угорський король
- Ion див. Ян, ротмістр
- Ion Casimierz див. Ян Казимир,
польський королевич, пізн.
король
- Ion Euangelista див. Ян, св.
- Ion Kazimierz див. Ян Казимир,
польський королевич, пізн.
король
- Ion Kazimierz Swarty див. Ян
Казимир, польський королевич,
пізн. король
- Ion Krzcieciel див. Іван
Хреститель, св.
- Ionkowsky Franciszek (Francisek)
див. Йонковський Францішек,
кореспондент Мартина
Голінського з Варшави
- Jordan Mychał див. Jordan Michał,
ротмістр
- Iozeph див. Йосиф, московський
патріарх
- Iozeph див. Йосиф, св.
- Iozephus див. Йосиф, св.
- Iskra Iwan див. Іскра Іван,
козацький полковник
- Islam Gerej III див. Іслам Гірей III,
кримський хан
- Islan Giercy див. Іслам Гірей III,
кримський хан
- Isliam Giercy див. Іслам Гірей III,
кримський хан
- Islian Giercy див. Іслам Гірей III,
кримський хан
- Iuri див. Юрій, св.
- Iwaneczek LXV, 203
- Izycki Daniel (Izycki Daniel),
люблінський земський суддя
LXV, 183

- Jabłonowski (Iabłonowski Nikodim), чесник Нурської землі 125
- Jabłonowski Jan Stanisław, коронний мечник 41
- Jacubkowicz Walenty див. Якубович Валентин, страдомський райця
- Jagielloński dom (Iagielowsky dom) 236, 239
- Jagiello (Iagielo Władisław), польський король 67
- Jakubowicz Izaak Bogaty див. Якубович Ісаак, фундатор синаноги в Казимірі
- Jakubowicz Walenty див. Якубович Валентин, страдомський райця
- Jan (Ion), ротмістр 70
- Jan (Ion Euangelista), св. 7, 170
- Jan Albert Waza (Waza Jan Albert), королевич, краківський біскуп 150
- Jan II Kazimierz див. Ян Казимир, польський королевич, пізн. король
- Jan III Sobieski див. Sobieski Jan, ротмістр, пізн. польський король
- Jan Kazimierz Wasa див. Ян Казимир, польський королевич, пізн. король
- Jan Kazimierz див. Ян Казимир, польський королевич, пізн. король
- Janas Eugeniusz, вч. XVII, 88, 89, 265, 275, 326, 347*
- Janczy (Ianslay Czigan), ротмістр 43
- János Szapolyai I див. Ян I Заполья, угорський король
- János Szapolyai II див. Ян II Заполья, угорський король
- Jaraczewski (Iaracowski), ротмістр 72
- Jarmoliński Jan (помилк. Farmolinsky), кременецький суддя 42
- Jarmołowicz (Iarmołowic), литвин, посол до козаків 275
- Jarocki (Iarocki, Yaroczki), власник постоялого двору в Казимірі 355
- Jaroszowski Ludwik (Iarosowski, Iaroszowski Ludwik), ротмістр 127
- Jarzyna Maksymilian (Iarzyna Maksymilian), земський краківський писар 117
- Jaskólski Mariusz Stanisław (Iaskolski, Iaskulski, Iaskulsky), військовий стражник 71, 75, 90, 91
- Jasnoborski Jaško див. Ясноборський Ясько, нобілітований козак
- Jasowski Andrzej див. Ясовський Андрій, страдомський, пізн. казімирський райця
- Jerlicz Joachim див. Єрлич Йоаким, хроніст
- Jerzy II Rakocy див. Юрій II Ракоцій, семигородський князь
- Jonkowski Franciszek див. Йонковський Францішек, кореспондент Мартина Голінського з Варшави
- Jordan Michał (Iordan Mychał), ротмістр 126, 127
- Josif див. Йосиф, московський патріарх

- Kachniczka, міщанка 203, 204
 Kalai Michal, див. Kałaj Michał,
 шляхтич
 Kalina Fedir див. Калина Федір,
 корсунський сотник
 Kalinowski Marcin див.
 Калиновський Мартин,
 чернігівський воєвода, гетьман
 польний коронний
 Kalinowski Samuel Jerzy
 (Kalinowsky Samuel Jerzy),
 брацлавський староста 169, 283,
 284, 315
 Kałaj Michał, шляхтич 149
 Kapistran Ian див. Capistrano,
 Giovanni da, св., організатор
 походу проти турків
 Kapusta див. Капуста, козацький
 полковник
 Karaimowicz Piasz див.
 Караїмович Ілляш, старший
 реєстрових козаків
 Karł 5, імператор Священної
 Римської імперії, Карл І
 іспанський король 67
 Karol I Stuart див. Карл І Стюарт,
 англійський король
 Karol Ferdynand див. Кароль
 Фердинанд, польський
 королевич
 Karpinsky [Paweł Aleksander (?)],
 ротмістр 43
 Kasienka 204
 Kasprzyk Bogdan, вч. XVI
 Katarzina (Katharina von Branden-
 burg), жінка Бетлена Габора,
 бранденбурзька княжна 20
 Katarzyna див. Катерина, св.
 Katharina von Brandenburg див.
 Katarzina, жінка Бетлена Габора,
 бранденбурзька княжна
 Kazanowska див. Potocka Elżbieta,
 жінка Миколая Потоцького
 Kazanowski Adam (Kazanowsky
 Adom), хорунжий Сандомир-
 ського воєводства 104, 125
 Kazanowski Aleksander Dominik
 (Kazanowsky), брацлавський
 воєвода 40, 91
 Kazanowski Kazimierz
 (Kazanowsky Kazymierz) 42
 Kazimierz див. Казимир, св.
 Kazimierz див. Ян Казимир,
 польський королевич, пізн.
 король
 Kazimirz krol див. Ян Казимир,
 польський королевич, пізн.
 король
 Kazimierz Swarty див. Ян
 Казимир, польський королевич,
 пізн. король
 Kazimierz [Jagiellończyk],
 польський король 67
 Kazimierz krolewyc див. Ян
 Казимир, польський королевич,
 пізн. король
 Kempicki Hieronum, кунецький
 парох 125
 Kersten Adam див. Керстен
 Адам, вч.
 Kętrzyński Wojciech див.
 Кентжсинський Войцех, вч.
 Khmelnytsky Bohdan див.
 Хмельницький Богдан,
 український гетьман
 Kisiel Adam (Świętołdycz) див.
 Кисіль Адам, брацлавський,
 пізн. київський воєвода
 Kisiel Adom z Brusziliowa див.
 Кисіль Адам, брацлавський,
 пізн. київський воєвода

- Kisiel Mikołaj див. Кисіль
Микола, посол до козаків,
новгород-сіверський хорунжий
- Kisziel Adam див. Кисіль Адам,
брацлавський, пізн. київський
воєвода
- Kiszka Janusz, великий гетьман
литовський 41
- Kiszka Krzysztof, вітебський
воєвода 40
- Klaczewski Witold, вч. 7, 88, 89,
265, 275, 321, 326, 347
- Klieskowyc Ion, казимирський
війт 7
- Klimerowsky Augustin див.
Клімеровський Августин,
казимирський райця
- Kloczinsky Martinus див.
Клочинський Мартин, пробош
костюлу Божого Тіла в
Казимірі
- Klonowski Józef (Klonowski
Iozeph, Klonowski Iozeph;
помилк. Wlonowski), вітебський
каштелян, пізн. бжесько-
литовський воєвода LX, 77, 174
- Kłoczyński Marcin див.
Клочинський Мартин, пробош
костюлу Божого Тіла в
Казимірі
- Kłodzynski див. Клодзинський Ян
Владислав, ротмістр
- Kłonowski Iozeph див. Klonowski
Józef, вітебський каштелян
- Knot Antoni див. *Кнот
Антоні, вч.*
- Knysek Ian, шляхтич 149
- Kochan Paweł див. Кохан Павло,
ротмістр
- Kochanowski Mikołaj,
завихойський каштелян 157
- Kochański Lucas, віцерегент 128
- Kochowski Wespazjan
(Vespasianus) див. Коховський
Веспасіан, польський історик
XVII ст.
- Kolasinski, челядник 227
- Kołakoszcin Jan див. Kostin
Jankoła Serbin, ротмістр
Kołodziejczyk Dariusz див.
Колодзейчик Даріуш, вч.
- Komornicki Tomasz, вч. LIV
- Komorowski Jan (Komorowsky
Ion), ротмістр 42
- Komorowski Krzysztof,
освенцімський староста 59
- Komorowski Piotr, ротмістр 70, 90
- Komorowsky [Samuel (?)],
ротмістр 42
- Koniecki Krzystoph (помилк.) див.
Расцький Криштоф, ротмістр
- Konieckowycz Valentinus див.
Конечкович Валентин,
страдомський райця
- Konieczpolska Wiktoria (Potocka),
донька Миколая Потоцького,
жінка Андрія Конєцпольського
257
- Konieczpolski Aleksander див.
Конєцпольський Олександр,
коронний хорунжий
- Konieczpolski Andrzej див.
Конєцпольський Андрій,
військовий коронний писар
- Konieczpolski Stanisław див.
Конєцпольський Станіслав,
гетьман великий коронний,
краківський каштелян
- Konieczpolski Stanisław, ротмістр у
Кодаку 275
- Konieczkowicz Walenty див.
Конечкович Валентин,
страдомський райця

- Konieczpolsky Aleksander (Alexander) див. Конєцпольський Олександр, коронний хорунжий
- Konieczpolsky Iędzeu див. Конєцпольський Андрій, коронний писар
- Konieczpolsky Stanisław див. Конєцпольський Станіслав, гетьман великий коронний, краківський каштелян
- Konopczyński Władysław, вч. 223*
- Koracki (помилк.) див. Korycki Krzysztof, ротмістр
- Korecki Samuel Karol див. Корецький Самуель Кароль, князь
- Koreckie Samuel Karol див. Корецький Самуель Кароль, князь
- Koreckye Samuel Karol див. Корецький Самуель Кароль, князь
- Koreczki Samuel Karol див. Корецький Самуель Кароль, князь
- Korf див. Корф Вільгельм, польський полковник
- Korf, ротмістр 251
- Korf Ernest Jan (помилк. Kowff), ротмістр 44
- Korff Mikołaj (Korph), ротмістр 340
- Koricinsky Stefan див. Корицінський Stefan, освенцімський староста
- Koricki див. Korycki Krzysztof, ротмістр
- Koriczinsky Stanisław див. Корицінський Stanisław, краківський чеснік, поборця
- Koriczinsky Stephan див. Корицінський Stefan, освенцімський староста
- Koriczinsky Wojciech див. Корицінський Wojciech, краківський канонік
- Koriczki див. Korycki Krzysztof, ротмістр
- Koriczynski Stephan див. Корицінський Stefan, освенцімський староста
- Koridon див. Korydon, ротмістр
- Korniakt Karol Franciszek, ротмістр 326
- Korph див. Korff Mikołaj, ротмістр
- Korsak (Korszak Jan Chryzostom), ксьондз, преор кляштору Божого Тіла в Казимірі 163, 164
- Koryciński Andrzej, вішліцький каштелян 183
- Koryciński Mikołaj Ferdynand, ойцовський староста 41
- Koryciński Stanisław (Koriczinsky Stanisław), краківський чеснік, поборця 116, 252, 253
- Koryciński Stefan (Koricinsky Stefan, Koriczinsky Stephan, Koriczynski Stephan), освенцімський староста 106, 116, 182, 185, 349
- Koryciński Wojciech (Korycinski Wojciech, Koriczinsky Wojciech), краківський канонік 57, 354
- Korycki Krzysztof (Koricki, Koriczki, Koryczky Krzysztof; помилк. Koracki), ротмістр 88, 89, 326
- Korydon (Koridon), ротмістр 91
- Korzeniowski Józef, вч. VIII*
- Košetka Halina, вч. VIII, LVIII*

- Koss Jan, хелмінський воєвода
305, 352
- Kossakowski Mikołaj Kazimierz,
брацлавський підсудок 302, 306
- Kossow Sylwestr див. Косів
Сильвестр, київський
митрополит
- Kossowski Aleksander, вч. 146*
- Kostin Jankola Serbin (Kołakoszcin
Jan, Serbin Kostin Jankola, Serbin
Zankoskin), ротмістр 43
- Kostka Franciszek Stanisław,
ліпницький староста 41
- Kostka-Napierski див. Костка-
Наперський Олександр Леон,
польський повстанець
- Kotarski Henryk, вч. 251*
- Kowalski Stanisław (Kowalsky),
львівський стольник, повітовий
хорунжий 322, 326
- Kowalsky Stefan, ротмістр 90
- Kowff (помилк.) див. Korf Ernest
Jan, ротмістр
- Koziarowski Іон, казімирський
райця 11
- Kozicki Krzysztof (Kozysky
Krzistoph), казімирський райця
7, 9
- Krakovitch Odile, вч. 162*
- Krasicki (Krasiczki Stanisław),
долинський староста 59
- Kraśniński Jan Kazimierz (Krasinsky
Jan Kazimierz), площський
каштелян 104, 124
- Kraśniński Stanisław (Krasinsky
Stanisław), цехановський
каштелян 104, 124
- Kraushar Aleksander, вч. 223*
- Креорґ (помилк.) див. Григорій,
полонений козак
- Kristina (Christina), шведська
королева 18
- Kromer Marcin див. Кромер
Мартин, хроніст
- Kromuel Rihard див. Cromwell
Richard, син Олівера Кромвеля
- Krupiczówna Honorata Katarzyna
(Krupuszewiczówna), жінка
Самуеля Казимира Кушевича,
львівська міщанка 202, 203
- Krym Gerej, калґа-султан 199,
200, 330
- Крупuszewiczówna див.
Krupiczówna Honorata
Katarzyna, жінка Самуеля
Казимира Кушевича, львівська
міщанка
- Krząstek Tadeusz, вч. 71, 73*
- Krzyszowski, полонений 275
- Krzętowski Jan (Krzetowski),
ловчий 265
- Krzywaczaska, козацький
полковник 143
- Krzywonosz див. Кривонос
Максим, козацький полковник
- Krzyszewski Stanisław Michał,
козацький полковник 275, 304
- Krzywonos Maksym див.
Кривонос Максим, козацький
полковник
- Krzyżanowski J., вч. XI*
- Księżski Stanisław (Xieski
Stanislaus), краківський міський
писар 86, 118, 128
- Kubala Ludwik див. Кубала
Людвік, вч.*
- Kucewicz-Mańkowski Iwan,
паволоцький вїйт 275
- Kucharski Wojciech, вч. 311, 321*
- Kuchowicz Zbigniew, вч. XVI*
- Kukulski L., вч. XI*
- Kulczyński N. (Kulczynski),
київський скарбник 265

- Kurdwanowski Joachim, бецький підстароста 117
- Kurek Jalu* див. *Курек Ялю, вч.*
- Kurozwięcki, власник постоялого двору в Казимірі 351
- Kurtyka Janusz, вч.* 326
- Kuszewicz Paweł див. Кушевич Павло, батько Самуеля Казимира Кушевича
- Kuszewicz Samuel Kazimierz див. Кушевич Самуель Казимир, львівський міщанин
- Kuszewycz див. Кушевич Самуель Казимир, львівський міщанин
- Kwiatowski Jakub (Kwiatowsky Iacub), казимирський райця 9, 10, 47, 236, 238, 246
- Kysiel Adam (Adom) див. Кисіль Адам, брацлавський, пізн. київський воєвода
- Kusyel Adom див. Кисіль Адам, брацлавський, пізн. київський воєвода
- Ladányi Gergely (Ladany Gabriel), семигородський повстанець 19
- Lanckoronski Stanisław (Stanisław) див. Лянцкоронський Станіслав, кам'янецький каштелян
- Lanczkoronsky Stanisław див. Лянцкоронський Станіслав, кам'янецький каштелян
- Lasz Samuel див. Лащ Самуель, коронний стражник
- Lasko Petrińi див. Ласко Петроній, о., посол від Адама Киселя до Богдана Хмельницького
- Laskowski Stanisław (Laskowsky Stanysław), варшавський каштелян 104, 124
- Lasocki Zygmunt, вч.* 281, 350
- Latacz Eugeniusz, вч.* 91, 264, 275
- Łayszczewski Mikołaj див. Łayszczewski Mikołai, сохачевський каштелян
- Łayszczewski див. Łayszczewski Mikołai, сохачевський каштелян
- Łayszczewski Sebastian, королівський секретар 125
- Ledyna z Linkowa 291
- Lemiesz Marcin див. Леміш Мартин, казимирський райця
- Lempicki Bartłomey, гнезненський, варшавський канонік 125
- Lentowski див. Лентовський Кипріан, ксьондз, кармеліт
- Leopoldus Ignatius див. Леопольд Ігнатіус, угорський, чеський король, пізн. імператор Священної Римської імперії
- Leopoldus Wilhelmus див. Леопольд Вільгельм, брат імператора Фердинанда III, архикнязь
- Lescinsky Andrzej див. Лещинський Андрій, хелмінський біскуп, коронний підканцлер
- Lesczinsky Bogusław див. Leszczyński Bogusław, маршалок, великопольський генерал, пізн. коронний підскарбій
- Lesczynski Andrzej див. Лещинський Андрій, хелмінський біскуп, коронний підканцлер

- Lesnowolsky Hieronim див.
Lesznowski Hieronim,
черський хорунжий
- Lesquant див. Leszkwant Teodor,
ротмістр
- Lessgewang див. Leszkwant
Teodor, ротмістр
- Leszczyńska Marianna, волинська
воєводина, жінка Януша
Заславського 146
- Leszczyński Andrzej див.
Лещинський Андрій,
хелмінський біскуп, коронний
підканцлер
- Leszczyński Bogusław (Lesczinsky
Bogusław), маршалок,
великопольський генерал, пізн.
коронний підскарбій 156, 157,
302–304, 306, 360, 361
- Leszczyński Przesław, сремський
каштелян 44
- Leszczyński Rafał див.
Лещинський Рафал, белзький
воєвода
- Leszkwant Teodor (Lękwart, Les-
quant, Lessgewang), ротмістр 44
- Lesznowski Hieronim
(Lesnowolsky Hieronim),
черський хорунжий 104, 125
- Leśniowski Prokop (Leśniowolski),
староста 41
- Lex alias Staringiel Andrzej див.
Лекс Старінгльович Андрій,
казимирський райця
- Lex Staringliowicz Andrzej див.
Лекс Старінгльович Андрій,
казимирський райця
- Lex Staringlowycz Andreas див.
Лекс Старінгльович Андрій,
казимирський райця
- Lękwart див. Leszkwant Teodor,
ротмістр
- Liberius Jacek (Iaczynt) див.
Ліберіус Яцек, пробощ
кляштору Божого Тіла в
Казимири
- Lieszczyński Andrzej див.
Лещинський Андрій,
хелмінський біскуп, коронний
підканцлер
- Lięmiesz Marczyń див. Леміш
Мартин, казимирський райця
- Ligęza Ion, краківський
підвоєвода 345
- Ligęza Mikołaj Spytek,
сандомирський каштелян 254
- Ligęzowie, польська шляхетська
родина 255
- Ligonsky Stanisław, казимирський
писар 8, 9
- Limon Janusz, вч. XVII*
- Lipnicki, краківський підручний 6
- Lipsius Justus 39
- Lipski Jan Olbricht (Lipsky Jan
Olbricht), равський підкоморій
104, 125
- Lipski Jan, ксьондз 68
- Listopad, козак, втоплений князем
Корецьким у Межиричі 295
- Longauill, de див. Генрі II
Лонгвіль, французький князь
- Lopacki Mikołaj (Lopacky
Mikolaj), закрочимський
каштелян 104, 124
- Losinski, посол 291
- Lubiensky Maczyey див.
Лубенський Матвій (Матей),
примас Речі Посполитої,
гнєзненський архиєпискуп
- Lubinsky Maciey див. Лубенський
Матвій (Матей), примас Речі
Посполитої, гнєзненський
архиєпискуп

- Lubomierskie, сини краківського воєводи Станіслава Любомирського 45
- Lubomierzski Constanty див. Любомирський Костянтин Яцек, сондецький староста
- Lubomierzski Jerzy див. Любомирський Юрій Себастьян, сондецький, пізн. краківський староста
- Lubomierzsky Stanisław див. Любомирський Станіслав, краківський воєвода
- Lubomirski Aleksandr Michał, коронний конюший, сандомирський староста 144, 350
- Lubomirski Jerzy Sebastian див. Любомирський Юрій Себастьян, сондецький, пізн. краківський староста
- Lubomirski Konstanty Jacek див. Любомирський Костянтин Яцек, сондецький староста
- Lubomirski Stanisław див. Любомирський Станіслав, краківський воєвода
- Lubomirskie див. Любомирські, польська шляхетська родина
- Lubowicki Ian Franciszek, цехановський стольник 125
- Lubowieczky Władysław, посол від Краківського воєводства на сейм 349
- Lubyenski Maciey див. Лубенський Матвій (Матей), примас Речі Посполитої, гнєзненський архиєпископ
- Lubynsky Maciey див. Лубенський Матвій (Матей), примас Речі Посполитої, гнєзненський архиєпископ
- Ludovico Antoni див. Antoni, ксьондз
- Ludowika Maria de Gonzaga e Cleues [de Nevers] див. Людвіка Марія, польська королева
- Ludowika Marya див. Людвіка Марія, польська королева
- Ludwik XIII, французький король 258
- Ludwik XIV див. Людовік XIV, французький король
- Ludwika Maria див. Людвіка Марія, польська королева
- Luis II de Bourbon, prince de Condé див. Людовік II Бурбон, принц де Конде, французький принц
- Luru Bazyli див. Лупул Василь, молдавський господар
- Luru Maria див. Radziwiłłowa Maria, княжна, донька Василя Лупула, дружина Януша Радзивіла
- Lutecki Mikołai див. Лютецький Миколай, казимирський лавник, писар, райця
- Luteczky Mucolau див. Лютецький Миколай, казимирський лавник, писар, райця
- Luter, церковний реформатор 192
- Łabęcki Hieronim, вч. 131*
- Łaszcz Samuel див. Лащ Самуель, коронний стражник
- Łasko Petroni (Petronij) див. Ласко Петроній, о., посол від Адама Киселя до Богдана Хмельницького
- Łaszcz Samuel див. Лащ Самуель, коронний стражник
- Łatak Kazimierz див. Латак Казимир, вч.*

- Łayszczewski Mikołai (Łayszczewski Mikołaj, Łayszczewski, Łayscewsky), сохачевський каштелян 86, 104, 124
- Łacki Jan Korzbork, нагельський староста 41
- Łączynski Józef, полонений 275
- Łempicki Bartłomiej, ксьондз 240
- Łepkowski Józef, вч. XXIX
- Łętowski Ludwik, вч. 57, 294, 354
- Łętowski див. Лентовський Кипріан, ксьондз, кармеліт
- Łosz, ротмістр 43
- Łubieński Maciej (Maciey) див. Лубенський Матвій (Матей), примас Речі Посполитої, гнєзненський арцибіскуп
- Łukaszewicz Józef, вч. 146
- Łuszczkiewicz Władysław див. Луцкевич Володислав, вч.
- Łvbienski Matthias див. Лубенський Матвій (Матей), примас Речі Посполитої, гнєзненський арцибіскуп
- М. G. R. К. див. Голінський Мартин, казимирський райця, автор рукопису
- Machomet див. Магомед, пророк *Maciąg Kamil*, вч. XIV
- Maciei (Matheus), св. 184, 189, 271
- Maciszewski Jarema*, вч. XV
- Magnis, Franz auf Straßnitz (Strážnice) von див. Магні, Франц зі Стражніце фон
- Magnis, Valerian von, ксьондз, капуцин 33
- Magnuski Ian, мешканець Черського повіту 125
- Маhomet II див. Mehmed II, турецький султан
- Maier, оберштер над трьома драгунськими хоругвами з полку Андрія Фірлея 349
- Mailly-Lascaris, Claire-Isabelle-Eugénie de (Pacowa z domu Mailly Lascaris, Klara Izabella Eugenia; de Croy), княжна 57, 60
- Majewski Wiesław*, вч. 71, 73, 88, 100, 275, 295
- Маkowsky Blaseus див. Маковський Блажей, казимирський райця
- Malarzowicz zwany Gładysz Wojciech див. Гладиш Войцех, казимирський райця
- Malarzowyc alias Gładis Woycieh див. Гладиш Войцех, казимирський райця
- Malechowski Michał (Maliechowsky Mihal), великоурядник краківський 4
- Malesza Daniel див. Малеша Даніель, казимирський райця
- Malickie, шляхетська родина 146
- Maliechowsky Mihal див. Malechowski Michał, великоурядник краківський
- Maliesa (Maliesza) Daniel див. Малеша Даніель, казимирський райця
- Malinowski, ксьондз у Красніку 218, 227
- Maliszewski Edward*, вч. VIII
- Małahowsky, ксьондз, єзуїт 58
- Malecki Jan*, вч. XIII, XVII, XVIII, 361
- Małgorzata, св. 315
- Małyszka Daniel див. Малеша Даніель, казимирський райця
- Maniszewski див. Myszowski, ротмістр

- Marcus див. Марко, св.
 Maria Leopoldina, дружина
 імператора Фердинанда III 345
 Maria Panna див. Марія
 Mary Magdaliana, св. 312
 Mary Panna див. Марія
 Matheusz див. Мациєї, св.
 Mathias див. Матвій II, імператор
 Священної Римської імперії
Matwijów Maciej, вч. XLI, L, LI
 Maximilianus II див.
 Максиміліан II, імператор
 Священної Римської імперії
Mayer, Eduard Edler von, вч. 16
 Mazarin Jules, французький
 кардинал 286
 Mehmed II (Mahomet II),
 турецький султан 67
 Mehmed IV див. Мегмед IV,
 турецький султан
 Mehmed basza (Mechmet basza),
 турецький візир 13
 Mehmed Gerej IV див. Мегмед
 Гірей VI, кримський хан
Meltzer Otto, вч. 16
 Methodyusz, św. див. Псевдо-
 Мефодій, автор трактату кінця
 VII ст.
 Metterin Dworzow, ротмістр 44
 Miaskowski Andrzej (Andrzej)
 див. Мясковський Андрій,
 батько львівського підкоморія
 Войцеха Мясковського
 Miaskowski Lukas див.
 Мясковський Лукаш, поділь-
 ський суддя
 Miaskowski Wojciech див.
 Мясковський Войцех, львів-
 ський підкоморій
 Miaskowsky Łukas див.
 Мясковський Лукаш, поділь-
 ський суддя
 Michail Fiederowic див. Mihaił
 Fedorowic, московський цар,
 батько Олексія Михайловича
 Michał див. Михаїл, св.
 Michał Fedorowic див. Mihaił
 Fedorowic, московський цар,
 батько Олексія Михайловича
 Michałowicz Wojciech див.
 Міхалович Войцех, казимир-
 ський райця
 Michałowski Hiacinthus,
 мешканець Черської землі 125
 Michałowski Jakub див.
 Міхаловський Якуб,
 люблінський войський,
 упорядник пам'ятної книги
 Michaył Fedorowic див. Mihaił
 Fedorowic, московський цар,
 батько Олексія Михайловича
 Mielecki Mikołaj (Milieczky),
 подільський воєвода 31
Mienicki Ryszard, вч. 100
 Miernik Szymon (Simon) див.
 Мірник Шимон, казимирський
 райця
 Mihai Bravu (Mihaił woiewoda),
 валаський воєвода 18
 Mihaił Fedorowic (Michail
 Fiederowic, Michał Fedorowic,
 Michaył Fedorowic),
 московський цар, батько
 Олексія Михайловича 78, 79,
 293
 Mihalowycz Albertus (Woycieh)
 див. Міхалович Войцех,
 казимирський райця
 Mihaił woiewoda див. Mihai Bravu,
 валаський воєвода
 Mihalowycz Woycieh див.
 Міхалович Войцех,
 казимирський райця
 Mikołaj (Mykolaj), ротмістр 70

- Milieczky див. Mielecki Mikołaj,
подільський воєвода
Miller I. S. див. *Міллер Ілля, вч.*
- Miłośński Hieronim (Myłionsky
Hieronim), каштелян 182
- Miłoszewski Kazimierz Cesław,
королівський секретар 125
- Minor Tobiasz, ротмістр 43, 330
- Mirski, брацлавський хорунжий
42
- Mirski Hrehory, литовський
стражник 42, 169
- Misiecki Mikołaj (Misie[cki] (?)),
казимирський лавник, пізн. вїйт
7, 8, 11
- Misiowski див. Myszowski,
ротмістр
- Miskowski Władysław (Władisław)
див. Myszkowski Władysław,
марграбій, брацлавський
воєвода
- Młocki Iąn, литовський гонець до
Москви 77
- Młotkowski, власник маєтку 215
- Mniszech Andrzej (Mnisek
Andrzej, Mniszek Andrzej),
осецький староста, коронний
кухмістр 40, 41, 104, 124, 125
- Mniszewski див. Myszowski,
ротмістр
- Mogielansky Krzistoph,
страдомський вїйт 11
- Mogiła Moizes, молдавський
господар 43
- Mokowsky див. Sarnowycz alias
Mokowsy Blazeu,
казимирський райця
- Mokrski Iędrzei Hancel див.
Мокрський Андрій Гонцель,
єзуїт, посол від львів'ян до
Богдана Хмельницького
- Mokrzski Andrzej Hancel див.
Мокрський Андрій Гонцель,
єзуїт, посол від львів'ян до
Богдана Хмельницького
- Mogawicki Mihał, краківський
підручний 10
- Mogosow див. Морозов Борис,
московський боярин
- Morozow Boris (Borys) див.
Морозов Борис, московський
боярин
- Morozowy див. Морозовы,
московська боярська родина
- Morsztyn Władysław (Morsztin,
Morzstin), бахмістр веліцьких
жуп 119
- Moser Michael, вч.* 15
- Mowsow (помилк.) див. Морозов
Борис, московський боярин
- Moyses див. Мойсей, бібл.
- Mrockowicz Wawrzyniec
(Mroczkowicz Wawrzyniec,
Mrockowycz Wawrzyniecz),
казимирський вїйт 10, 246, 287
- Mrockowicz Wojciech
(Mrockowycz Woyciech
(Woyczzech), Mroczkowicz),
казимирський райця 7, 9, 47
- Muraht (помилк.) див. Мурад,
турецький султан
- Murat III див. Мурад III,
турецький султан
- Murath див. Мурад, турецький
султан
- Mustaeddin див. Мустаеддін,
легенд. перський астролог при
дворі турецького султана
- Mustaedin див. Мустаеддін,
легенд. перський астролог при
дворі турецького султана

- Mustaedyn див. Мустаеддін,
легенд. перський астролог при
дворі турецького султана
- Mustardin (помилк.) див.
Мустаеддін, легенд. перський
астролог при дворі турецького
султана
- Mykolaу див. Mikołaj, ротмістр
- Myliionsky Hieronim див. Miłoński
Hieronim, каштелян
- Muskowscy див. Myszkowscy,
шляхетська родина
- Muskowsky див. Myszkowski
Władysław, марграбій,
брацлавський воєвода
- Myszkowscy (Muskowscy),
шляхетська родина 257
- Myszkowski Władysław
(Miskowski Władysław
(Władisław), Muskowsky),
марграбій, брацлавський воєвода
66, 127, 262, 348, 349, 376
- Myszowski (Misiowsky,
Mnieszewski, Maniszewski),
ротмістр 43
- Nádasdy Ferenc (Nadadzy
Franciscus), угорський граф 18
- Nagielski Miroslaw див.
Нательський Мирослав, вч.
- Namaczyńska Stanisława, вч. XVII,*
66
- Narzymyski Mikołaj (помилк.
Herrinsky), ротмістр 43
- Neczaj Danyo див. Нечай
Данило, козацький полковник
- Nekanda Trepka Walerian див.
Неканда Трепка Валеріан,
польський автор XVII ст.
- Nicholas Lynn див. Ніколас
Лінн, вч.
- Niebaba Martyn див. Небаба
Мартин, козацький полковник
- Nieborowski Marczin,
сохачевський підкоморій 183
- Nieczui див. Нечай Данило,
козацький полковник
- Nietsewicz Julian див. Немцевич
Юліан, вч.*
- Niemiec Piotr див. Piotr,
найманець на службі в Людвіка
Вайгера
- Niemieruce, шляхетська родина
45
- Niemierzycz, шляхтич,
литовський повстанець 180
- Niemierzycz Jerzy див. Немирич
Юрій, київський підкоморій
- Niemirycz Jerzy див. Немирич
Юрій, київський підкоморій
- Niesiecki Kaspar, вч. 321, 340*
- Niewiarowsky Paweł, ротмістр 42
- Niezabitowski Aleksandr Ludwik,
маршалок конфедерації корон-
ного війська в Любліні 362
- Nięmiec Piotr див. Piotr,
найманець на службі в Людвіка
Вайгера
- Nowak Beata, вч. XIV*
- Nowak Tadeusz, вч. 90*
- Nyári István (Nyary Stephan),
кошицький генерал 21
- Oborzski Mikołaj див. Оборський
Миколай, краківський канонік
- Obręmski, товариш козацької
хоругви 356
- Obuchowycz Filip Kazimierz,
мозирський війський 187
- Ochmann-Staniszevska Stefania
(Ochmann Stefania), вч. XIV,*
235, 240, 244, 302, 359
- Odrzywolski Jan, чернігівський
каштелян 88, 90

- Odzga Piotr див. Ожга Петро,
земський львівський писар,
ротмістр
- Oginski Alexander (Alieksander)
див. Огінський Олександр,
мінський воєвода
- Oginski Samuel, ротмістр 42
- Ogiński Bohdan, литовський
надвірний хорунжий 42
- Olbrycht, ротмістр 70
- Oleśnicki Jan, сандомирський
підкоморій 41
- Oleśnicki Zbigniew, опочинський
староста 41
- Oleху див. Олексій, полонений
козак
- Olizar (Olezer), ротмістр 43
- Ołdakowski (Vłdakowski
Stanislaw), польський посол до
Богдана Хмельницького 229
- Opacki Jarosz (Opaczky Jaros),
ротмістр 43
- Opacki Mikołai див. Опацький
Миколай, п'ясецький староста,
варшавський підкоморій,
краківський великоурядник
- Opacki Olbracht, латовецький
староста 44
- Opacki Zygmunt (Opaczky
Zigmunt), варшавський
підкоморій, краківський
великоурядник 7–10, 245, 246,
287, 355
- Opaliński Aleksander, іновроц-
лавський староста 41
- Opaliński Krzysztof, познанський
воєвода 23, 183
- Opaliński Łukasz (starszy) див.
Опалінський Лукаш, великий
коронний маршалок
- Opaliński Łukasz (Lukas)
(młodszy), познанський
підкоморій 183
- Oraczewski Stephan (Oraczowsky),
каптуровий суддя 116
- d'Oria Andre 39
- Orsetti Guglielmo (Orszety
Wilhelm), італійський купець у
Кракові 361
- Osinski Samuel див. Осінський
Самуель, литовський обозний,
полковник королівської гвардії
- Osiński Samuel див. Осінський
Самуель, литовський обозний,
полковник королівської гвардії
- Osman II, турецький султан 301
- Osman II (помилк.) див.
Сулейман I, турецький султан
- Osman basza, турецький паша в
епоху Мурада III 14
- Osolinsky Maximilian див.
Ossoliński Maximilian,
надвірний коронний підскарбій
- Ossolinsky Jerzy див. Оссолін-
ський Юрій, коронний канцлер
- Ossoliński J. M. див. Оссолін-
ський Юзеф Максиміліан,
фундатор бібліотеки
Оссолінських у Львові
- Ossoliński Jerzy див. Оссолін-
ський Юрій, коронний канцлер
- Ossoliński Krzysztof Baldwin,
стопницький староста,
племінник канцлера Юрія
Оссолінського 321, 326, 351
- Ossoliński Maximilian (Osolinsky
Maximilian), надвірний
коронний підскарбій 104, 124
- Ostaffiei див. Остафій, козацький
полковник
- Ostrorog Mikołai (Mikołay,
Mułkołai) див. Остророг
Миколай, коронний підчашій
- Ostroróg Mikołaj див. Остророг
Миколай, коронний підчашій

- Ostrowscy див. Острозькі,
князівська родина
- Ostrowska Zofia Prudencjana,
жінка Володислава Домініка
Заславського 254, 255, 375
- Ostrowski, шляхтич 147
- Oszinski Samuel див. Осінський
Самуель, литовський обозний,
полковник королівської гвардії
- Oszolinsky Ierzy див. Оссолін-
ський Юрій, коронний канцлер
- Oszoliński Ierzy див. Оссолін-
ський Юрій, коронний канцлер
- Oszolynsky Ierzy див. Оссолін-
ський Юрій, коронний канцлер
- Oszynsky Samuel див. Осінський
Самуель, литовський обозний,
полковник королівської гвардії
- Ottoman II, Soliman (помилк.)
див. Сулейман I, турецький
султан
- Ozga див. Ожга Петро, земський
львівський писар, ротмістр
- Ożga Piotr див. Ожга Петро,
земський львівський писар,
ротмістр
- Rac Feliks Jan, литовський
підкоморій 288
- Rac Krzysztof Zygmunt,
литовський хорунжий 42
- Racowa z domu Mailly Lascaris,
Klara Izabella Eugenia див.
Mailly-Lascaris, Claire-Isabelle-
Eugénie de, княжна
- Raiseus див. Паїсій,
єрусалимський патріарх
- Rajczkowski Franciszek див.
Пайончковський Францішек, вч.
- Ralfy Pál (Palfi Paweł),
угорський палатин 21
- Rappenheim Gottfried Heinrich
(Paranai), австрійський генерал
20
- Paraska, присл. 180
- Paris Andrzej Hieronim (Parys),
черський староста 104, 125
- Paris Zygmunt (Zigmunt),
черський каштелян 104, 124
- Parthenius II, константинополь-
ський патріарх 290
- Parys див. Paris Andrzej Hieronim
- Paszkowski Marcin, перекладач
хроніки Олександра Гваньїні
польською мовою (1611) XXVII
- Pauli Żegota* див. *Паулі Жегота, вч.*
- Paweł див. Павло, св.
- Paweł IV, папа римський 67
- Paweł Rakoczy див. Rákóczi Pál,
трансільванський дворянин
- Pawlik Augustinus (Augustyn) див.
Павлик Августин,
казимирський райця
- Pawlik Wojciech (Albertus),
казимирський райця 6
- Pawlikowicz Wojciech
(Pawlikowyc Woyciech),
казимирський райця 7
- Pawlyk Augustinus див. Павлик
Августин, казимирський райця
- Pázmány Péter (Pazman Pietr),
кардинал 20
- Pełka, розбійник 191
- Perisz aga (Piri aga; помилк. Pin
aga) 200, 201
- Pernal Andrzej* див. *Перналь
Анджей, вч.*
- Pęgiel Małgorzata, вч. IX, XIV,
XVI*
- Philip II див. Filip II, іспанський
король
- Piance див. П'янчі Бартоломей,
казимирський райця

- Pianci Bartłomiej див. П'янчі
Бартоломей, казимирський
райця
- Pianczy див. П'янчі Бартоломей,
казимирський райця
- Pianti див. П'янчі Бартоломей,
казимирський райця
- Piasecius Paulus див. Пясецький
Павло, перемишльський біскуп,
могильський абат, польський
хроніст
- Piasecki Paweł див. Пясецький
Павло, перемишльський біскуп,
могильський абат, польський
хроніст
- Piasecki Remigian див. Пясецький
Ремігіан, племінник Павла
Пясецького, претендент на
вакансію могильського абацтва
- Piaseczku Paweł див. Пясецький
Павло, перемишльський біскуп,
могильський абат, польський
хроніст
- Piaseczku Remigian див.
Пясецький Ремігіан, племінник
Павла Пясецького, претендент
на вакансію могильського
абацтва
- Piaseczyński Jan, новгород-
сіверський, уланівський
староста 41
- Pięgłowski Marcin (Pięgłowski,
Pięglowsky, Pyglowsky Marczin),
краківський підручний 7, 9, 118,
128, 246, 251, 287, 319
- Piekieliowycz, казимирський
міщанин 356
- Pienосу див. П'янчі Бартоломей,
казимирський райця
- Pietruski Oswald Zaprzaniec, вч.*
41, 185, 302
- Pietrz див. Петро, св.
- Pietrkiewicz Iwona* див.
Петжкевич Івона, вч.
- Pięgłowski див. Pięglowski Marcin,
краківський підручний
- Pin aga (помилк.) див. Perisz aga
- Piotr див. Петро, св.
- Piotr (Niemiec Piotr, Nięmiec
Piotr), найманець на службі в
Людвіка Вайгера 205
- Pipan Jerzy, власник кам'яниці у
Кракові 236
- Piri aga див. Perisz aga
- Plaitner Jan див. Pleitner, ротмістр
- Plecki (Pleski, Płoczky), ротмістр
43
- Pleitner (Plaitner Jan), ротмістр 44
- Pleski див. Plecki, ротмістр
- Pleszczejew Leontij див. Плещеев
Леонтий, московський воєвода
- Pliesciow див. Плещеев Леонтий,
московський воєвода
- Płaza Aleksander, краківський
великоурядник, бжезинський,
рабштинський староста 10, 185
- Płaza Ion (Ioannes de Mstycow)
див. Плаза Ян зі Мстичева,
краківський великоурядник
- Płoczky див. Plecki, ротмістр
- Podlecki (Podleski, Podlieczky),
ротмістр 42
- Podoski (Podowsky), ротмістр 43
- Pogroszewski Adam, шляхтич 125
- Pogroszewski Ian, шляхтич 125
- Pokorowycz Aliexander див.
Заборський, званий Покорович,
Олександр
- Pokorowycz Iąn, казимирський
писар 8
- Postrzygaczowicz Stanisław
(Postrzigacowyc, Postrzygacowyc
Stanisław), казимирський райця
7, 8

- Potoccy (Potoczkie, Potoczcy), польська магнатська родина 45, 269, 315
- Potocka див. Koniecpolska Wiktoŕia, донька Миколая Потоцького, жінка Андрія Конецпольського
- Potocka Elżbieta (Kazanowska), жінка Миколая Потоцького 100
- Potocki Andrzej (Potoczky Andrzej (Andrzej)), коронний обозний, пізн. брацлавський воєвода 42, 271, 272, 274, 354
- Potocki Krzysztof (Potoczki Krzisztoph), литовський чесник, підстолий 41, 183
- Potocki Mikołaj див. Потоцький Миколай, польний, пізн. великий коронний гетьман, краківський каштелян
- Potocki Mikołaj, син коронного гетьмана Миколая Потоцького, заручник у Криму 295
- Potocki Piotr (Potoczky Piotr), кам'янецький староста 72, 222, 272, 275, 285
- Potocki Stanisław, подільський воєвода 24, 101, 142, 322
- Potocki Stefan (Potoczky Stephan), деражинський староста, син Миколая Потоцького 70, 72, 91, 152
- Potoczcy див. Potoccy, польська магнатська родина
- Potoczki Krzisztoph див. Potocki Krzysztof, литовський чесник, підстолий
- Potoczki Mikołai (Mikołaj, Mykołaj) див. Потоцький Миколай, польний, пізн. великий коронний гетьман, краківський каштелян
- Potoczkie див. Potoccy, польська магнатська родина
- Potoczky Andrzej (Andrzej) див. Potocki Andrzej, коронний обозний, пізн. брацлавський воєвода
- Potoczky Mykołaj див. Потоцький Миколай, польний, пізн. великий коронний гетьман, краківський каштелян
- Potoczky Piotr див. Potocki Piotr, кам'янецький староста
- Potoczky Stephan див. Potocki Stefan, деражинський староста, син Миколая Потоцького
- Pozowski, полонений у козаків 275
- Pozowski Stanisław (помилк. Bodzowski), ротмістр 327
- Prandota Jan, св., краківський біскуп 68, 239
- Procki (Proczy), ротмістр 42
- Proskura, ротмістр 43
- Przeiemycki Zigmunt див. Przyemski, ротмістр
- Przerembski Mikołaj (Przerempsky Mikołaj), тушинський староста, королівський секретар 104, 125
- Przedziecki Aleksander, вч. 277*
- Przitułowycz див. Przytułowycz Paweł, казимирський райця
- Przyboś Adam див. Пишбось Адам, вч.*
- Przyemsky Zygmunt див. Przyemski, ротмістр
- Przyemski Andrzej див. Przyemski Andrzej, королівський покойовий дворянин
- Przyemski Krzystoph (Krzistoph) див. Пишемський Криштоф, королівський дворянин, ротмістр

- Przyjemski (Przeiemyky Zigmunt, Przyemsky Zygmunt, Przyemski Zigmunt), ротмістр 44, 305, 352
- Przyjemski Andrzej (Przyemski Andrzej), королівський покойовий дворянин 125
- Przyjemski Krzysztoф див. Пшиемський Криштоф, королівський дворянин, ротмістр
- Przyłęcki Achacy, освенцімський каштелян 185
- Przytułowycz Paweł (Przitułowycz, Przitulowyc), казімирський райця 10, 11
- Psaras (Madame), вч.* 162
- Pstrokoński Spytko, шляхтич 125
- Pstrokoński Stanisław, холмський біскуп 243
- Pukal Andreas (Andrzej) див. Пукаль Андрій, казімирський райця
- Pukalowna див. Cichoszowska Regina, жінка Себастьяна Ціхошовського
- Puñian див. Полуян, козацький полковник
- Pułtorakozuch, козацький полковник 141, 143
- Pułtoraskyba, козацький полковник 143
- Puzowsky, посланець від польських комісарів до коронних ротмістрів 284
- Puancy Bartłomiey (Bartłomiey) див. П'янчі Бартоломей, казімирський райця
- Pugłowski Marczin див. Piegłowski Marcin, краківський підручний
- Rabicki (Rudini, Rabi, Rabeski (?)), ротмістр 43
- Rachuba Andrzej, вч.* 57, 180
- Radkiewicz Theodor (помилк. Radziewicz), священник, швагро Богдана Хмельницького 199
- Radziejowski Hieronim (Radzieiowski Hieronim), ломжинський староста, краківський великоурядник, адміністратор веліцьких жуп 9, 41, 131, 183, 189, 245
- Radziewicz див. Radkiewicz Theodor, священник, швагро Богдана Хмельницького
- Radziminski Stephan Frączkiewicz, комісар для ревізії коронного скарбу 183
- Radziwił Janusz див. Радзивіл Януш, польний гетьман литовський
- Radziwił Albrycht Stanisław (Radziwił Olbricht Stanisław), князь, литовський канцлер 23, 29, 46, 141, 145, 150, 170, 187, 216, 221, 238, 244, 250, 263, 271, 294, 298, 299, 305, 309, 311, 313, 316, 339, 340, 343, 354
- Radziwił Bogusław, литовський конюший 44
- Radziwił Janusz див. Радзивіл Януш, польний гетьман литовський
- Radziwił Krzysztof, великий литовський гетьман, віленський каштелян і воєвода, батько Януша Радзивіла 180
- Radziwiłowa Maria (Lupu Maria), княжна, донька Василя Лупула, дружина Януша Радзивіла 178, 288

- Radziwył Ianus див. Радзиві́л Януш, польний гетьман литовський
- Radzywil Ianusz див. Радзиві́л Януш, польний гетьман литовський
- Radzywił Janusz (Ianus, Ianusz) див. Радзиві́л Януш, польний гетьман литовський
- Rajewski (Raiecki Teofil), поручик краківського старости Юрія Себастьяна Любомирського 340, 351
- Rajewski Gedeon Dunin, мінський каштелян 42
- Rajewski Krzystoph див. Расцький Криштоф, ротмістр
- Rákóczi Pál (Pawel Rakoczy), трансільванський дворянин 20
- Rakoczy młodszy Alexander (помилк.) див. Юрій II Ракоці́й, семигородський князь
- Rakoczy młody див. Юрій II Ракоці́й, семигородський князь
- Rakuskie arczykziązeta див. Габсбурги, імператорська родина
- Ranatowicz Stefan див. Ранатович Стефан, хроніст м. Казимира
- Rawita-Gawroński Franciszek, вч. 73, 209, 212, 214, 215, 229
- Rédai Ferenc (Redai Franciszek), трансільванський дворянин 19
- Rei Adam, посол на трибунал 147
- Rejduch-Samkowa Izabella, вч. XVIII
- Rheticus Georgius Joahimus див. Ретик Георг Йоахим, доктор медицини, астроном
- Richter див. Ріхтер, краківський алхімік, семиголдський агент
- Riua, Iacub della див. Ріва, Якоб делля, венеційський адмірал
- Riwocki (Rywocki), ротмістр 72
- Robertowa, львівська міщанка 203
- Rogowicz Marek, вч. 72, 87, 90, 143
- Rozdrażewski Jacek (Rozrazewski Jacek, Rozrazowski Jacek, Rozrażewski), ротмістр 44, 302, 306
- Rozdrażewski Jakub, конінський староста 41
- Rożek Michał див. Рожек Міхал, вч.
- Rozicz Thomas див. Ружиц Томаш, казимирський райця
- Rozrazewski Jacek див. Rozdrażewski Jacek, ротмістр
- Rozrazowsky Jacek див. Rozdrażewski Jacek, ротмістр
- Rozrażewski див. Rozdrażewski Jacek, ротмістр
- Rozyc Thomas див. Ружиц Томаш, казимирський райця
- Rozycz Tomas див. Ружиц Томаш, казимирський райця
- Różyc Tomasz див. Ружиц Томаш, казимирський райця
- Rucki Jan див. Руцький Ян, казимирський райця
- Rucki Kazimierz, ротмістр 43
- Rucki Stanisław (Ruczky), ротмістр 43
- Rucky Ioannes див. Руцький Ян, казимирський райця
- Ruczky див. Rucki Stanisław, ротмістр
- Ruczky Ioannes див. Руцький Ян, казимирський райця
- Rudini див. Rabicki, ротмістр
- Rudolph II, імператор Священної Римської імперії 16, 19

- Rupniowsky Stanisław, посол від короля на сеймик у Прошовичах 56, 345
- Rusko, міщанин 204
- Ruskowicz Stanisław див. Рускович Станіслав, казимирський райця
- Ruskowyc Stanisław див. Рускович Станіслав, казимирський райця
- Ruskowycz Stanislaw (Stanislaus) див. Рускович Станіслав, казимирський райця
- Rykalski Ion, війський 58
- Rylski Samuel, коронний підкоморій 185
- Rywocki див. Riwocki, ротмістр
- Rzeczycki Jerzy (Rzęcyczky Jerzy), ужендовський староста 321, 327
- Rzecziznsky Kasper див. Жепчинський Каспер, казимирський райця
- Rzeczynsky Casparus див. Жепчинський Каспер, казимирський райця
- Rzeczyński Kasper див. Жепчинський Каспер, казимирський райця
- Rzęcyczky Jerzy див. Rzeczycki Jerzy, ужендовський староста
- Sabaudska (можл.: Chevreuse, Marie Aimée de Rohan duchesse de), княжна 286
- Sacken Ernestus (помилк. Salen), ротмістр 44
- Sadokirski Woyciech, шляхтич 125
- Sahaim basza див. Sohaim basza, турецький посол до Польщі
- Salen (помилк.) див. Sacken Ernestus, ротмістр
- Sâlih Paşa, турецький візир 50
- Saluchna, чарівниця 303
- Samko Jan, вч. XVIII
- Sanguszko Adam Aleksander, волинський воєвода 142
- Saphia (помилк.) див. Sapieha Jan Fryderyk, польний коронний писар, слонімський, овруцький, чечерський староста
- Sapiecha Kazimierz Leon див. Сапіга Казимир Леон, литовський підканцлер
- Sapieha Fryderyk, гродзінський староста 41
- Sapieha Jan Fryderyk (помилк. Saphia), польний коронний писар, слонімський, овруцький, чечерський староста 70, 72
- Sapieha Kazimierz Leon див. Сапіга Казимир Леон, литовський підканцлер
- Sapieha Tomasz див. Сапіга Томаш, новгородський воєвода
- Sara, легенд., мати пророка Магомеда 12
- Sarbiewsky Stanisław, грабовецький староста 158
- Sarnowicz zwany Makowski Błażej див. Маковський Блажей, казимирський райця
- Schlichting див. Szlichtyng, автор протестантської книжки
- Sebastianowicz Jan див. Себестьянович Ян, казимирський райця
- Sebastianowyc Ioannes (Ion) див. Себестьянович Ян, казимирський райця
- Sefer Gazi aga (Szoffer Kazy aga), кримський візир 329, 330

- Semberg Michał (Szemberg),
ротмістр 43
- Semberk див. Szemberg Jacek,
козацький комісар
- Senai Hadży Mehmed, кримський
хроніст XL, 200, 327, 330, 333
- Seniuta, ротмістр 42
- Seniuta Piotr 146
- Serbin Jurica (Szczerbin, Serbin
Tursza), ротмістр 43
- Serbin Kostin Jankoła див. Kostin
Jankoła Serbin, ротмістр
- Serbin Tursza див. Serbin Jurica,
ротмістр
- Serbin Zankoskin див. Kostin
Jankoła Serbin, ротмістр
Serczyk Władysław, вч. 180, 275,
340
- Serowski див. Strowski, ротмістр
- Sertowsky, суколектор у Казимири
345
- Sianożęcki Krzysztof
(Sianoszowski), чергнігівський
хорунжий 347
- Sielski Alexander, познанський
підстолій 125
- Sieniawska Elżbieta z Potockich,
жінка Адама Єроніма
Сенявського 75
- Sieniawski Adam Hieronim див.
Сенявський Адам Єронім,
львівський староста
- Sieniawski Prokor, великий
коронний хорунжий, батько
Єроніма Сенявського 75
- Sieniawsky див. Сенявський Адам
Єронім, львівський староста
- Sieniawszky див. Сенявський
Адам Єронім, львівський
староста
- Seniuta Piotr, шляхтич 146
- Sienkiewicz, переяславський
підстароста 274
- Siennic (Syennicz), ротмістр 45
- Sierakowski Andrzej (можл.
Sieradowsky; помилк.
Świechowski), ротмістр, поль-
ний коронний писар 43, 339
- Sięniawsky див. Сенявський Адам
Єронім, львівський староста
- Sigismundus II Augustus див.
Сигізмунд II Август, польський
король
- Sigismundus 3 див. Сигізмунд III,
польський король
- Sigmunt August див. Сигізмунд II
Август, польський король
- Sigmunt Rakoczy див. Zsigmond
Rákóczi, семигородський князь
- Sikel Moyziss (Moyzys) див.
Székely Mózes, трансіль-
ванський князь
- Silassi Ion див. Szilasi János,
семигородський повстанець
- Sipayllo Maria*, вч. 146
- Sipiniak, власник сіл під Сокалем
144
- Skarsewsky Jan, краківський
канонік 354
- Skarszewski Stanisław (Skarsewsky
Stanisław), самбірський
староста, краківський
великоурядник 11
- Skarszewski Stanisław (Skarsewsky
Stanisław), стеницький
староста, регент великої
канцелярії 104, 125
- Skorulsky Mikołai, комісар для
ревізії коронного скарбу 183
- Skotnicki, полонений 275
- Slichtynk Ian див. Szlichtyng,
автор протестантської книжки

- Slichtynk Iаn див. Szlichtyng,
всховський земський суддя
- Slychtyng Ion див. Szlichtyng,
автор протестантської книжки
- Sławęcnczki див. Sławiński Piotr,
королівський секретар
- Sławinsky, ротмістр 43
- Sławiński Piotr (Sławęcnczki),
королівський секретар 125, 156
- Słuska, венденський воєводич,
баніт 180
- Słuszka Bogusław Jerzy,
литовський надвірний
підскарбій 42
- Smardzewski Jan (Smardzowsky
Ion, Smarzowsky Ion),
казимирський райця 11
- Smiarowski Jakub див.
Смяровський Якуб, польський
посол до Богдана
Хмельницького
- Smiarowski Jakub див.
Смяровський Якуб, польський
посол до Богдана
Хмельницького
- Smietanka Hieronim (Hieronimus)
див. Śmietanka Hieronim,
краківський підстароста
- Smosewsky Ioannes див. Смусов-
ський Ян, казимирський райця
- Smusowski Jan див. Смусовський
Ян, казимирський райця
- Smusowsky Ioannes див. Смусов-
ський Ян, казимирський райця
- Smuszowski Jan див. Смусов-
ський Ян, казимирський райця
- Sobiescy (Sobiesczy), польська
шляхетська і королівська
родина 158, 315
- Sobieski Jan (Jan III Sobieski),
ротмістр, пізн. польський
король 41, 185, 302, 315
- Sobieski Marek, красноставський
староста 158, 159, 283, 284, 315,
339, 340
- Sobiesky, ротмістр 251
- Sobiesky Jakub, руський воєвода,
краківський каштелян 65
- Sobol, покойовий писар 275
- Sochacka Anna*, вч. 326
- Sofu Mehmed Paşa, турецький
візир 179, 247, 375
- Sohaim basza (Sahaim basza),
турецький посол до Польщі 46
- Sokolluzade Lala Mehmed Paşa,
турецький візир 19
- Sokolowski, ксьондз 146
- Sokoł див. Сокол Ян, стражник
- Sokołowski Iаn, шляхтич 125
- Soliman Ottoman II (помилк.) див.
Сулейман I, турецький султан
- Solimon aga див. Sulejman aga,
татарський заручник у поляків
під Зборовом
- Sondel Janusz*, вч. 245
- Sophia, св. 276
- Sosnowski Jan, віленський
підстолий 180
- Soysal Abdullah Zihni*, вч. 153
- Spar, ротмістр 23
- Spas див. Ісус Христос
- Spiel, козацький полковник 141
- Stalni Woyscieh див. Стальний
Войцех, казимирський райця
- Stalny Albertus (Wojciech) див.
Стальний Войцех,
казимирський райця
- Stanisław, ксьондз, вікарій в
Казимири 236
- Stanisław, ротмістр 70, 72
- Stanisław, св., див. Stanisław
Kazimierzcyk, св.
- Stanisław, св., див. Stanisław
Kostka, св.

- Stanisław August, польський король 41, 185, 302
- Stanisław Kazimierz (Stanisław), св. 9
- Stanisław Kostka (Stanisław), св. 251
- Staniszewska Agnieszka*, вч. XVI
- Staniszewski Zdzisław*, вч. 244, 359
- Stankiewicz Jan Mikołaj, жмудський земський писар 42
- Starczewski Marcin (Starczewsky Marczin), площкий декан, адміністратор тжемесінського абатства 104, 124
- Staringiel див. Лекс
- Старінгльович Андрій, казимирський райця
- Starowolski Szymon див. Старовольський Симон, тарновський кантор
- Starzyński Marcin* див. *Стажинський Мартин*, вч.
- Steftowicz Marcin (Stephtowyc Marczin), казимирський райця 7
- Stempkowski Gabriel, брацлавський каштелян 321, 326
- Stephanowycz, слуга 144
- Stephanus Bathori див. Баторій Стефан, польський король
- Stephtowyc Marczin див. Steftowicz Marcin, казимирський райця
- Stęplewska Marta*, вч. XVI
- Stoinski, шляхтич 146
- Stokowski Paweł, ротмістр 127
- Storożenko Iwan*, вч. 71, 73
- Strowski (Serowski, Strawski), ротмістр 72
- Strykowski (Strykowski), ротмістр 42
- Stryowsky, шляхтич, козак 303
- Strzyżewski (Strzizewski młodszy, Strzyzewsky, Strzyżowski), ротмістр 281, 282
- Studziński Paweł, королівський секретар 125
- Suchodolsky [Aleksander (?)], ротмістр 42
- Suchodolski Andrzej (Suchodolsky Andrzej), полковник у війську Володислава Домініка Заславського 302, 306
- Sulejman aga (Solimon aga), татарський заручник у поляків під Зборовом 330
- Swirsky див. Świrski Paweł, подільський мечник
- Syennicz див. Siennic, ротмістр
- Syżen Sancz (помилк.) див. Tyzenhaus, ротмістр литовського війська
- Szajnocha Karol*, вч. 135, 153
- Szanga (помилк.) див. Szaug[o]sz, ротмістр хелмінського воєводи Яна Коса
- Szangirey Iwan див. Шангірей, корсунський полковник
- Szaug[o]sz (Szawgocz; помилк. Szanga), ротмістр хелмінського воєводи Яна Коса 305
- Szczawiński Jan Szymon, бжесько-куявський воєвода 40
- Szczepan, св. 250
- Szczerbin див. Serbin Jurica, ротмістр
- Szczotka Stanisław* див. *Щотка Станіслав*, вч.
- Székely Mózes (Sikel Moyziss (Moyzys)), трансільванський князь 18
- Szemberg див. Semberg Michał, ротмістр

- Szemberg Jacek (Semberk, Szemberk Jacek), козацький комісар 70–72, 137
- Szilasi János (Silassi Ion), семигородський повстанець 19
- Szlichtyng (Schlichting, Slichtynk Ian, Slichtyng Ion), автор протестантської книжки 58
- Szlichtyng (Slichtynk Ian), всховський земський суддя 182
- Szoffer Kazy aga див. Sefer Gazi aga, кримський візир
- Szołdrski Andrzej, познанський біскуп 187, 264
- Szopin Wasili (Szoyn), московський боярин 138
- Szornel Jerzy див. Шорнель Юрій, замойський підскарбій
- Szoyn див. Szopin Wasili, московський боярин
- Szunk Lukasz, краківський міщанин 149
- Śmiarowski Jakób див. Смяровський Якуб, польський посол до Богдана Хмельницького
- Śmietanka Hieronim (Smietanka Hieronim, Smietanka Hieronymus), краківський підстароста 86, 116, 118, 128, 226, 319, 349
- Świechowski (помилк.) див. Sierakowski Andrzej, ротмістр, польний коронний писар
- Świrski Paweł (Swirsky), подільський мечник 326
- Świszczowski Stefan див. Свіщовський Стефан, вч.
- Taborenko див. Таборенко, козацький полковник
- Tamerlan 93
- Tannhauser János, капітан 19
- Targosz Karolina, вч. 49, 57
- Tarło Aleksander Piotr, люблінський воєвода 40
- Tat bei 75, 202, 219, 222, 255, 288; його брат 219, 222, 288
- Tazbir Janusz, вч. 146
- Temberski Stanisław, польський хроніст 40
- Thoçay bei див. Тугай-бей
- Thochay bei див. Тугай-бей
- Thohay bei див. Тугай-бей
- Thomas (помилк.) див. Людовік II Бурбон, принц де Конде, французький принц
- Thopolia Simon див. Тополя Шимон, страдомський райця
- Thosçay bei (помилк.) див. Тугай-бей
- Thurzó György (Turzo Ierzi), угорський палатин 19
- Thurzó Mihai (Thurzo Mihał), граф 21
- Thurzó Staniszló (Turzo Stanisław), угорський повстанець 19, 20
- Tierolo Giovanni, венеційський посол 22, 34
- Timieniecki див. Туминіcki, ротмістр
- Tiskiewicz Janusz див. Тишкевич Януш, київський воєвода
- Tochai bei див. Тугай-бей
- Tochay bei див. Тугай-бей
- Tomkiewicz Władysław, вч. 91, 362
- Tomysławski Jan, паволоцький державця 275
- Toralá див. Торуґа Marko (Mańko), козацький наказний гетьман
- Toriha див. Торуґа Marko (Mańko), козацький наказний гетьман

- Topika див. Topyha Marko (Mańko), козацький наказний гетьман
 Topola Szymon див. Тополя Шимон, страдомський райця
 Toporek Iacobus (Iakubus) див. Топорек Якуб, казимирський райця
 Toporski див. Топорський Вавжинець, казимирський райця
 Toporsky див. Топорський Вавжинець, казимирський райця
 Toporzsky Wawrziniec (Wawrzyniec) див. Топорський Вавжинець, казимирський райця
 Topyha Marko (Mańko) (Topala, Topiha, Topika), козацький наказний гетьман 99
 Torres Giovanni, de, папський нунцій 170, 243, 244, 361
 Totat bei 90
 Treter Maciej Kazimierz див. Третер, казимирський райця
 Treter Mathias див. Третер, казимирський райця
 Tryzna Josyf, архімандрит Києво-Печерської лаври 182, 264
 Trzebicki Andrzej, плоцький схоластик, гнзненський, краківський канонік 125
 Trzebiński Aleksander, перемишльський біскуп 146
 Trzemeski Kasper Luba, гнзненський канонік 125
 Trzemeski Stanisław Luba, шляхтич 125
 Trzynadlowski Jan, *вч.* XLIII
 Tugaj bej див. Тугай-бей
 Tuminsky Paweł, слуга князів Вишневецьких 143
 Turolowski (Turolboysky Jan), ротмістр 43
 Turowski, польський посол 267
 Twardowski Samuel див. Твардовський Самуель, польський хроніст
 Twardowsky Andrzej, жупник 183
 Tyminicki (Timieniecki, Tymiński), ротмістр 72
 Tyskiewicz Alexander Michał див. Тишкевич Олександр Михайло, автор реляції про битву під Костянтиновом
 Tyskiewicz Felician див. Tyszkiewicz, польський ротмістр
 Tyskiewicz див. Tyszkiewicz, польський ротмістр
 Tysza Mychajło (Mychał) див. Тиша Михайло, козацький сотник, полковник
 Tyszkiewicz див. Тишкевич Олександр Михайло, автор реляції про битву під Костянтиновом
 Tyszkiewicz (Tyskiewicz Felician, Tyskiewicz), польський ротмістр 321, 326
 Tyszkiewicz Janusz див. Тишкевич Януш, київський воєвода
 Tyszkiewicz Kazimierz, литовський підчашій 41
 Tyzenhaus (Tyzenhaus Andrzej (?); помилк. Syzeń Sancz), ротмістр литовського війська XL, 44, 316
 Ubald див. Houvald, Krzysztof von, ротмістр

- Ujejski Stanisław (Vieyski),
сондецький гродський писар 59
- Ujejski Tomasz (Vieyski),
королівський секретар 249
- Uliński Tomasz (Vlinski), ротмістр
71
- Umiastowski Władysław Hieronim
див. Умястовський Володислав
Єронім, капітан польської
хоругви
- Uvald див. Houvald, Krzysztof von,
ротмістр
- Vbald див. Houvald, Krzysztof von,
ротмістр
- Vieyski див. Ujejski Stanisław,
сондецький гродський писар
- Vieyski див. Ujejski Tomasz,
королівський секретар
- Vladislaus 4 див. Володислав IV,
польський король
- Vladislaus Quartus див. Володи-
слав IV, польський король
- Vladisław 4 див. Володислав IV,
польський король
- Vlinski див. Uliński Tomasz,
ротмістр
- Władisław Czwarty див. Володи-
слав IV, польський король
- Władisław Dominik na Zasławiu у
Ostrogu див. Заславський
Володислав Домінік, князь,
сандомирський, пізн.
краківський воєвода
- Włdakowski Stanisław див.
Ołdakowski, польський посол до
Богдана Хмельницького
- Umiastowsky Władisław Hieronim
див. Умястовський Володислав
Єронім, капітан польської
хоругви
- Vncr Iędrzei (помилк.) див.
Мокрський Андрій Гонцель,
єзуїт, посол від львів'ян до
Богдана Хмельницького
- Vynar Lubomyr див. *Винар
Любомир, вч.*
- Wachlikowicz Adam
(Wachlikowycz Adom,
Wahlikowyc Adom,
Wahlykowycz Adom),
казимирський райця, бурмістр
7, 10, 236, 238, 242, 245, 246,
351, 355
- Wacławyk Stanisław,
казимирський райця 7, 8
- Wahlikowyc Adom див.
Wachlikowicz Adam,
казимирський райця, бурмістр
- Wahlykowycz Adom див.
Wachlikowicz Adam,
казимирський райця, бурмістр
- Waier див. Вайгер Людвік,
поморський воєвода
- Wajher Ludwik див. Вайгер
Людвік, поморський воєвода
- Waligórski Franciszek, вч. 267
- Walmansky див. Вальмінський
Себастьян, люблінський поштар
- Walminski Sebastian див.
Вальмінський Себастьян,
люблінський поштар
- Warszycki Paweł (Warszicky
Paweł), конарський, ленчицький
каштелян 104, 124
- Warszycki Stanisław (Warszicky
Stanisław), мазовецький воєвода
104, 124
- Wasilewski Dariusz, вч. 100
- Wawrziniac, св. 9

- Waza Jan Albert див. Jan Albert Waza, королевич, краківський біскуп
- Weiber Ludwik див. Вайгер Людвік, поморський воєвода
- Weresczynski Victorinus див. Верещинський Вікторин Яцек, настоятель кляштору Божого Тіла в Казимири
- Weseliny Francisek див. Весселіні Ференц, австрійський генерал
- Wessel Wojciech, рожанський староста 41, 189
- Wesselény Ferenc див. Весселіні Ференц, австрійський генерал
- Wesselényi Ferenc див. Весселіні Ференц, австрійський генерал
- Weszelyn див. Весселіні Ференц, австрійський генерал
- Weszniak Fedor див. Вешняк Федір, козацький полковник
- Węgrzynowsky Zacharias (Zaharias) див. Венгжиновський Захарій, казимирський райця
- Węzyk Ion, гнезненський арцибіскуп, примас 68
- Węzyk Jan (Węzyk Jan (Ion)), серадзький староста 41
- Wielopolski Jan (Wielipolski Jan (Ion)), бецький староста, адміністратор веліцьких жуп 106, 131, 182, 185, 292, 294, 345, 249
- Wiercz див. Wirtz Paul, шведський комендант залоги у Кракові
- Wierdz див. Wirtz Paul, шведський комендант залоги у Кракові
- Wierzbowsky Hieronim (Chieronim), бжесько-куявський, пізн. серадзький воєвода, краківський великоурядник 10, 11
- Wiesniuch див. Вешняк Федір, козацький полковник
- Wimmer Jan, вч. 89, 101, 281, 302, 303
- Winiarski Szymon (Winarzski Simon, Winarzsky Symon (Simon)), казимирський райця 8, 11, 47, 229, 236, 246
- Wirtz Paul (Wiercz, Wierdz), шведський комендант залоги у Кракові (1655–1657) 10
- Wisner Henryk, вч. 68
- Wisniowiecki Hieremi див. Вишневецький Ярема, князь, руський воєвода
- Wisniowieckie див. Вишневецький Ярема, князь, руський воєвода
- Wisniowiecky Ieremi див. Вишневецький Ярема, князь, руський воєвода
- Wisniowieckye Ieremi див. Вишневецький Ярема, князь, руський воєвода
- Wisniowieczkie Ieremy див. Вишневецький Ярема, князь, руський воєвода
- Wisniowieczky Ieremy див. Вишневецький Ярема, князь, руський воєвода
- Wisnyowieczky Ieremy див. Вишневецький Ярема, князь, руський воєвода
- Wisnyowieczky див. Вишневецький Ярема, князь, руський воєвода
- Wiśniowiecki Dumitr, князь, польський ротмістр, племінник Яреми Вишневецького 240, 315
- Wiśniowiecki Jeremi Michał див. Вишневецький Ярема, князь, руський воєвода

- Wiśniowiecki Konstantyn, князь,
польський ротмістр, племінник
Яреми Вишневецького 240, 315
- Wit, ксьондз 227
- Witkowski Paweł, поборця у
Краківському воєводстві 363
- Witowski Mikołaj див. Вітовський
Миколай
- Witowski Stanisław [młodszy] див.
Вітовський Станіслав, син
краківського великоурядника
Станіслава Вітовського,
сандомирський каштелян
- Witowsky Stanisław див.
Вітовський Станіслав-старший,
великоурядник краківський,
бжезінський староста
- Wituski, ксьондз 350, 355
- Władisław 4 див. Володислав IV,
польський король
- Władisław IV див. Володислав IV,
польський король
- Władisław Swarty див. Володи-
слав IV, польський король
- Władysław IV див. Володи-
слав IV, польський король
- Władysław Czwarty див. Володи-
слав IV, польський король
- Włonowski (помилк.) див.
Klonowski Józef, вітебський
каштелян
- Wojcicki Kazimierz Władysław, вч.*
260, 335, 338, 357
- Wojna Abracham (Wojna Abra-
ham), віленський біскуп 77, 174
- Wolf Fromhold von Ludingshausen
(Wolph), оберштер 304, 352
- Wolff Georgius (Ierzy) див. Вульф
Георгій, казимирський райця
- Wolny Ioannes (Ion) див. Вольний
Ян, казимирський райця
- Wolph див. Wolf Fromhold von
Ludingshausen, оберштер
- Wolski Lukasz, сохачевський
підстолий 125
- Wolski Marian, вч.* 146, 147, 350
- Wolski Mikołaj Olbrycht,
шляхтич 125
- Wołowicz Władysław,
литовський польний писар 169
- Woyna Abraham див. Wojna
Abracham, віленський біскуп
- Wójcik Zbigniew див. Вуйцік
Збігнев, вч.*
- Wulff Ierzy див. Вульф Георгій,
казимирський райця
- Wyczański Andrzej, вч.* LIV
- Wydźga Jan Stefan (Wyzga,
Wyźga), сецехівський абат 187,
244–246, 293
- Wyleżyński Ian Chryzostom,
шляхтич 125
- Wynar Lubomyr див. Винар
Любомир, вч.*
- Wysnyowiecky див.
Вишневецький Ярема, князь,
руський воєвода
- Wytowsky Stanisław див.
Вітовський Станіслав, син
краківського великоурядника
Станіслава Вітовського,
сандомирський каштелян
- Wytowsky Stanisław див.
Вітовський Станіслав-старший,
великоурядник краківський,
бжезінський староста
- Wyzga див. Wydźga Jan Stefan,
сецехівський абат
- Wyźga див. Wydźga Jan Stefan,
сецехівський абат

- Xieski Stanislaus див. Księski
Stanisław, краківський міський
писар
- Yaroczki див. Jarocki, власник
постоялого двору в Казимирі
- Zaborliczku, донатор двору на
передмісті Кракова 360
- Zaborowsky (помилк.
Zuborowsky), ротмістр 43
- Zaborski zwany Pokorowicz
Aleksander див. Заборський,
званий Покорович, Олександр
- Zaborzsky alias Pokorowycz
Aliexander див. Заборський,
званий Покорович, Олександр
- Zabuski Semen див. Забузький
Семен, козацький гетьман
- Zacwilichowski Mikołaj, ротмістр
72
- Zadorski Stanisław (Zadorzsky
Stanisław), коронний чесник
104, 125
- Zadzik Iacobus див. Задзік Якуб,
краківський біскуп
- Zaimova Raia, вч. 162*
- Zakrzewsky Mikolaj (Nicolaus)
див. Закревський Миколай,
казимирський райця
- Zalejski (Zalieysky młodszy),
кам'янецький ротмістр 292
- Zalejski (Zalieysky starszy),
кам'янецький ротмістр 292
- Zalejski (Zalieyski Marczin), писар
183
- Zalejski (Zalieysky), ротмістр 226
- Zaleski Alexander (Zalieysky
Alexander), коронний
референдар 104, 124
- Zaleski Marcin, унеївський декан,
садковський пробощ 125
- Zaleski Wacław, шляхтич 125
- Zalieyski Marczin див. Zalejski,
писар
- Zalieysky Alexander див. Zaleski
Alexander, коронний
референдар
- Zalieysky młodszy див. Zalejski,
кам'янецький ротмістр
- Zalieysky starszy див. Zalejski,
кам'янецький ротмістр
- Zalieysky див. Zalejski, ротмістр
- Zaliwski Władisław, лівський
підстолий, королівський
секретар 125
- Załuski J[ózef] A[ndrzej] див.
Залуський Юзеф Андрій,
фундатор бібліотеки
- Zamoyski Jan (Zamoiski),
калуський староста 45, 101, 212,
281, 288, 304, 308, 327, 354
- Zamoyskie, магнатська родина 213
- Zaremba Stanisław (Zareba
Stanisław), київський біскуп 86,
104, 124
- Zarziczku, можл., див. Зарецький
Андрій, син Орефи Зарецького
- Zarziczku, можл., див. Зарецький
Іван, син Орефи Зарецького
- Zasławscy див. Заславські, князів-
ська родина
- Zasławski Ianos Isidor див.
Заславський Януш Ісидор,
князь, брат Володислава
Домініка Заславського
- Zasławski Jerzy див. Заславський
Юрій, волинський воєводич
- Zasławski Konstanty Aleksander
див. Заславський Костянтин
Олександр, князь, брат Володи-
слава Домініка Заславського

- Zasławski Władysław Dominik na Ostrogu див. Заславський Володислав Домінік, князь, сандомирський, пізн. краківський воєвода
- Zasławski y Ostrogski Władysław Dominik див. Заславський Володислав Домінік, князь, сандомирський, пізн. краківський воєвода
- Zasławskie Władysław Dominyk див. Заславський Володислав Домінік, князь, сандомирський, пізн. краківський воєвода
- Zasławski-Ostrogski Władysław Dominyk див. Заславський Володислав Домінік, князь, сандомирський, пізн. краківський воєвода
- Zatorski Jakub (Zatorzsky Iacub), казимирський райця 7
- Zawada Wojciech (Wouczich), казимирський райця, бурмістр 8, 47, 236, 246, 248, 349–351
- Zbąscy, шляхетська родина 147
- Zbeltowsky див. Zbylitowski Piotr, краківський земський суддя
- Zborowski Krzysztof X
- Zborowski Samuel X
- Zbroski Hieronim Franciszek (Zbrowski, Zbrowsky; помилк. Zborowsky), прашницький староста, ротмістр Черської землі 43, 104, 125
- Zbylitowski Piotr (Zbeltowsky), краківський земський суддя 116
- Zduniewski Marek, слуга Адама Киселя, швагро Богдана Хмельницького 134
- Zebrzydowski Michał (помилк. Zezbrzowski), коронний мечник, лянцкоронський, снятинський староста 41, 106, 126, 185, 241
- Zerzynski Hieronym Ian, мешканець Варшавської землі 125
- Zezbrzowski (помилк.) див. Zebrzydowski Michał, коронний мечник, лянцкоронський, снятинський староста
- Zgorzelski Matyas (Mathias) (Gorzelski Maciej), страдомський райця 7, 10, 355
- Ziarkowycz Wawrziniac (Wawrziniecz), казимирський райця 7
- Zichy János (Ziczy Ian), князь 20
- Zielińska Katarzyna, вч. див. Зелінська Катерина
- Zieliński Jakub (Zielinski), брацлавський підчашій, посол до козаків 263, 264, 267, 273, 274, 276
- Zigmunt Kazimierz див. Сигізмунд Казимир, син Володислава IV, польський королевич
- Zigmunt Trzeci див. Сигізмунд III, польський король
- Złotnyk, поручик хоругви 226
- Zołkiewski Łukasz, брацлавський воєвода 267
- Zołkiewski Stanisław, великий коронний гетьман 97
- Zorawski див. Żórawski, автор прогностиків-річників
- Zorawski див. Żórawski, власник Завихоста
- Zsigmond Rákóczi (Sigmunt Rakoczy), семигородський князь 19
- Zsigmond Rákóczi (Zygmunt Rakoczy), син Юрія I Ракоція 21, 164; його жінка див. Henrietta Maria

Zuborowsky (помилк.) див.
Zaborowsky, ротмістр
Zubrzucki Dionyзу див.
Зубрицький Денис, вч.
Zuchowsky, писар хоругви 226
Zwaniecki, шляхтич 148
Zygmunt II August див. Сигізмунд II Август, польський король
Zygmunt III див. Сигізмунд III, польський король
Zygmunt Kazimierz див. Сигізмунд Казимир, син Володислава IV, польський королевич
Zygmunt Rakoczy див. Zsigmond Rákóczi, син Юрія I Ракоція
Zytkiewicz Daniel див. Żytkiewicz Daniel, коронний інстигатор

Żelewski Roman, вч. 23, 29, 46, 141, 145, 150, 170, 187, 216, 221, 244, 250, 263, 271, 294, 305, 309, 311, 313, 316, 339, 340, 343
Żeliborski Arseni див. Желиборський Арсеній, львівський православний владика
Żórawski (Zorawski), автор прогностиків-річників 18
Żórawski (Zorawski), власник Завихоста 223
Żórawski Gelazy Jan (Gelazy, xżyądz), пробоц вольборського конвенту 9
Żytkiewicz Daniel (Zytkiewicz Daniel), коронний інстигатор 59, 183

Архів ранньомодерної Української держави. – Київ, 2019. – Т. 3: Мартин Голінський. *Silva rerum: (1648–1665)* / Упоряд. Орест Заяць, Ярослав Федорук. – Ч. I: (1648–1649). – LXVI+446 с. – (Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи XVII–XVIII століть).

Голінський Мартин. *Silva rerum: (1648–1665)* [= Архів ранньомодерної Української держави, т. 3] / Упоряд. Орест Заяць, Ярослав Федорук. – Київ, 2019. – Ч. I: (1648–1649). – LXVI+446 с. – (Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи XVII–XVIII століть).

ISBN 978-966-02-8748-8

ISBN 978-966-02-8749-5 (ч. 1)

Збірник документів є першою частиною видання рукопису казимирського райці Мартина Голінського № 189 як цілісної пам'ятки, що зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника. Рукопис було укладено у середині 60-х років XVII ст. і типологічно його можна віднести до поширених тогочасних збірників *Silva rerum*.

Публіковані документи є важливими джерелами до політичної історії України, Речі Посполитої, інших країн Центрально-Східної Європи. Рукопис багатий також на факти з історії культури, краєзнавства, топоніміки, уявлень, ідей, соціально-економічних відносин тощо. Джерела поділяються на листи та універсали гетьмана, старшини Війська Запорозького, урядовців Речі Посполитої, короля, примаса, офіційні сеймикові та сеймові постанови, щоденники з військових кампаній або посольських подорожей, нотатки самого Голінського як самовидця подій, копії численних новин, що надсилалися йому з різних місць, тощо. За змістом публіковані документи зосереджені переважно на головних подіях, що потрясли історію України, Польщі, Великого князівства Литовського, а згодом і цілої Центрально-Східної Європи, пов'язаних з початковим етапом повстання Богдана Хмельницького у 1648–1649 рр.

Видання розраховане на науковців, викладачів, студентів, краєзнавців і всіх, хто цікавиться історією.

Світлина із зображенням Мартина Голінського і Анни Чехової публікується за дозволом монастиря Божого Тіла в Кракові (дільниця Казимир).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АРХІВ РАННЬОМОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Том 3

Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи
XVII–XVIII століть

Мартин Голінський

SILVA RERUM (1648–1665)

Частина I (1648–1649)

Оригінал-макет

Д. Гордієнко

Художник

О. Пишонківський

Літературний редактор українського тексту

Л. Білик

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України
вул. Трьохсвятительська, 4
01001 Київ

Видавець ФОП Брехуненко Наталія Андріївна
Свідоцтво про державну реєстрацію Серія ВОО №2662148
e-mail: wbrekhunenko@ukr.net
тел.: +380 (67) 656-21-49

Підписано до друку 12.12.2018
Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Наклад 300 прим.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
ФОП Чепіль Т.І. (свід. Серія АД №117596 від 16.12.2013)
м. Кам'янець-Подільський, вул. Довга 5/1
тел. +380 (3849) 4-22-50; drukruta@ukr.net